A RUDOLF
ÉS
STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLÍTŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS

178 KÉPPEL ÉS SZÍNNYOMÁSÚ TÉRKÉPPEL

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÓR.

TELEKI SÁMUEL GRÓF.

Hornyánszky Viktor Budapesten.

A KENIA.

I. FEJEZET.

Ndoro. Utaink Leikipiában és a Baringo-tóhoz.

(1887. október 8-tól december 7-ig.)

Csendélet a Kenia lábánál. — Egy kikujui leibon. — Élelmi szereket vásárlunk. — Kelleténél több esőt csinálunk. — Teleki megindul a Keniához. — Az esők hatása a vidékre. — Teleki fölmegy a Keniára. — Látogatásom a bambusz-vidékeken. — Négy oroszlán. — További terveink. — Teleki előre indul. — Vak lárma. — Egyesülés a Guasszo Nyironál. — Az Aberdare-láncz mentén. — Egy mászái hadjárat. — Vándor mászáik. — Bivalyvadászat. — A Marmanett-hegyekben. — Lare lol Morio felé. — Letibesz, Leikipia leibonja. — Az expedicziő megosztása. — A Guasszo Nyiro mentén. — Visszatérés Lareba. — Útam a Baringo-tóhoz. — A tó első megpillantása. — Gonosz hírek.

Ndoroi magános tanyahelyünknek nem volt nagyon festői környéke. 1939 méternyi magasságban a tenger színe fölött, a Kenia lábánál terült ugyan el, de már azon mélyedés közelében, a mely közte és az Aberdare-láncz között vonul el. Ezen két irány felé fűvel borított lejtők alig észrevehetőleg emelkedtek, egyrészt nyugatnak a sok csúcsú hegytömeg felé, másrészt pedig a Kenia szellős magaslatára. Észak felé a szem halmos

pusztán tekintett végig; a délkeleti oldalon, egészen közelben tiszta vizű patakocska hömpölygette hullámait, a melynek tulsó partján sürű, bozótos erdő állott. Minden perczben bekövetkezhetett a kisebb esős évszak. Erdők, mezők az őszi ruhát öltötték föl és a pusztát száraz, szürkés-sárga éles fű takarta. Nehány száz lépésnyi távolságban, sekély medenczében, lotoszszal és náddal benőtt mocsár terült el, a melyet időnként szalonkák és pávadarúk kerestek föl; éjjelenként pedig sok hangú békakhórus hallatta szavát. Egyébként állatok és emberek egyaránt kerülték e vidéket. Megtaláltuk tehát itt azt a nyugalmat, a melyre oly nagy szükségünk volt és élhettük a vadonban azt a csendéletet, a mely után az elmult hetekben oly gyakran és oly forrón vágyakoztunk.

Megérkezésünk természetesen egy kissé megélénkítette a vidéket. Serényen hozzáfogtunk a hely megtisztításához, a fatörzsek és ágak levágásához és a szilárd czölöpkerítés fölállításához, a melynek nyugalmunkat kellőképen biztosítania kellett. Ennek elkészülte után építettünk házakat és terjedelmes istállókat elcsigázott teherhordói állataink és nagy mennyiségű szarvasmarháink számára, a melyeknek az éjjeli hidegek és a közeledő esők ellen védelemre volt szükségök, továbbá árútárakat árúinknak és magtárakat az élelmi szereknek, a melyeket a Baringi-tóhoz vezető útunk számára össze kellett gyűjtenünk és végül kunyhókat legénységünk számára. Mi magunk sátrainkban maradtunk, a melyeket mindenféle kunyhónál mindig többre becsültünk, mivel bennök a parazita rovaroktól sokkal kevesebbet kellett

szenvednünk. A sátrakat úgy állítottuk föl, hogy ajtóik a Keniára nézzenek és hogy ily módon a hegy, valahányszor az őt környékező felhőfátyol elvonult, mindjárt szemeink előtt legyen.

Ndoroi tartózkodásunk kezdetén ez gyakran megtörtént, nagyobbára reggel és este, csaknem pontosan naplementekor; de mindig csak nehány perczre. Nap közben a hegynek magasabb részei rendesen eltakarva maradtak. Tanyánk felől nézve, a Kenia képe nagyjában olyan volt, mint a minőnek már Kikujuországban láttuk; csakis a körvonalak, különösen a piramiscsúcsnak és a meredek falú sziklacsúcsnak körvonalai váltak itt ki élesebben. Az utóbbinak nyugati fele olyan meredek, hogy a hó csak nehány helyen marad meg rajta, ezért is hívják a mászáik «Oldonyo egére»-nek, azaz tarka hegynek. A kikujuiak pedig, miként már említettem, «Kilimara»-nak nevezik.

A kényelmes nyugalmat, a mi elrendezkedésünk után tanyánkon volt, a legközelebbi napokban rendesen csak későn délután zavarták meg azon kikujui férfiak és asszonyok, a kik közös megállapodás szerint élelmi szereket hoztak eladásra. Nagyobbára 20—40-en kerestek föl. A mit hoztak, olcsón adták, de ez csak rendes napi szükségletünket elégítette ki; midőn pedig e miatt panaszkodtunk, megtudtuk, hogy az országnak rossz volt a termése.

Másik, élvezetet nyújtó és naponként ismétlődő változatosságot nyújtott az, midőn tekintélyes nyájunk a legelőről hazatért és midőn az anyaállatok borjaikkal

játszadoztak, a mely utóbbiak az esti szopást mindíg türelmetlenül várták. Az örvendetes meglepetések sem voltak gyérek és fiatal állataink száma csakhamar tetemesen megnövekedett. Tejben tehát többé nem szenvedtünk hiányt, de kellett is belőle jó sok számos, vérhasban szenvedő betegünk részére. Minden behajtásnál pontosan megszámláltuk a nyájat, hogy hunczfut legényeinknek jó előre elvegyük a kedvét, a melylyel külön pecsenyét szerettek volna falatozni.

Mezei termékeken kívül a kikujuiak nyolcz szürke szamarat is hoztak eladásra. Azon négy hét alatt, a melyeket országukban töltöttünk, 59 teherhordó állatunkból nem kevesebbet mint 23-at veszítettünk el. Ezen részleges kárpótlást annál nagyobb örömmel üdvözöltük, mivel a kikujuiak maguk szamarakat nem tenyésztenek. Szürkéinkre nézve meg akarom még említeni, hogy azon 25 közűl, a melyeket eredetileg a tengerparton vásároltunk, egyetlen egy volt még csak életben. Ennek daczára ajánlatos ezen állatok elvitele olyan vidékre, a hol az embereket csak nehezen lehet élelmezni.

Október 13-án Kikujuországhoz való viszonyaink átalakultak. Ez nap ugyanis öreg, beteges ember egy kecskével és egy fazék mézzel jelent meg a tanyán és kérte, teremtsünk számára esőt. Ő — mondá — a határkerület leibonja, hallotta hírét a mi varázserőnknek és ezért nem riadt vissza a hozszú út fáradalmaitól, hogy megszerezze a határon lakó kikujuiak számára is azt az esőt, a melyet mi másoknak oly bőven juttattunk. Hogy ezt a kedvező alkalmat magunk javára kizsákmá-

nyoltuk, alattomban érthető. Először tehát a kérelem teljesítését megtagadtuk; Dsumbe Kimemeta, a ki az efféle szédelgésekben megőszült, a kérelmezőnek kijelentette, hogy a fehér főleibon a dologról semmit sem akar tudni, mert csinált ő már egyszer, sőt kétszer is esőt bőven, de midőn a föld már jó nedves volt, a kikujuiak magukat rosszúl viselték és a leibon fáradozásaiért hálátlansággal fizettek. Ezért is lássa ő és a többi kikujui leibon, hogy mire képesek. Hosszas könyörgés után azonban a fehér főleibon engesztelékenyebbé vált és a kérelmezőt biztosította, hogy esőért oda fog fordulni a hatalmas Ngaihoz, a ki sátrát tudvalevőleg a Kilimárának (Keniának) felhős magaslatain ütötte föl. Ámde oda hosszú az út, mivel pedig ez idő alatt mi éhezni nem akarunk, a kikujuiaknak elegendő mennyiségű élelmi szert kell hozniok. Ezen igéretnek végtelenül örvendve, a kikujui leibon elment, hogy honfitársait az élelmi szerek szállítására rábírja.

Teleki gróf pedig fölkészült tervezett útjára és 17-én reggel a Kenia felé megindult. 40 teherhordó, Maktubu, Bedue, Mohammed Szeiff és Dsuma Jusszuf szomáliak és mint szakács, a szuáheli legény, Somári mentek vele. Mindegyik nyolcz napra való élelmi szert vitt magával, azonkívül pedig 27 juhot is elhajtottak, mivel ezek sokkal kitartóbbak menet közben, mint a kecskék. Szomorú önmegadással néztem a kis karaván után, míg szemeim elől el nem tűnt. Magam is szivesen megtettem volna e kirándulást, de állapotomban, arra gondolni sem lehetett.

Alig indult útnak Teleki gróf, megérkezett tanyánkra

az élelmi szereket hozó első nagyobb kikujui karaván. És ugyanakkor terhes viharfelhők tornyosultak az égboltozaton.

Az nap az eső ugyan elmaradt, de hogy az idő csakhamar meg fog változni, kétségtelennek látszott. Midőn pedig másnap délben az öreg leibon csaknem háromszáz főből álló, élelmi szert hozó karavánjának élén tanyánkra bevonult, zuhogni kezdett az eső és zuhogott is egy óra hosszat. A hidegtől hamuszürkévé változva és dideregve, ennek daczára jókedvűen, kövér, fekete tehenet vezetett elő a leibon és kérdezősködött Teleki felől. Új víz volt ez a mi embereink malmára. «Mit!» kiálták Dsumbe Kimemeta, Kinyandsa, Dsuma Mussza és a többi kikujui tudós, mintegy közös megállapodásra. «Hát nem veszed észre, hogy csontig meg vagy ázva!? Hol lenne a fehér leibon egyebütt, mint a Kilimárán, a Ngáinál?! Ki csinálta volna más az esőt!?» És így folyt tovább a beszéd. A jó öreg arcza azonban a boldogságtól sugárzott; meg is igérte, hogy fog élelmi szert küldeni annyit, a mennyire csak szükségünk lehet.

Egyetlen egy napon 3500 adagot vettünk. Bár a benszülötteknek 5—6 órai útat kellett megtenniök, az élelmi szerekért mégis rendkívüli olcsó árt vettek, 3—4 adagot adván egy gyöngyfüzérért. Daczára a naponkénti vízözönszerű, több óra hosszat tartó esőzéseknek, hasonló nagy számban hozták a következő napokon is az élelmi szereket; megfeszített erővel kellett a zsákokat varrnunk, hogy el tudjuk tenni a különféle lisztneműeket és kukoriczát; a zöld banyánákat, jamszgyökereket és batátákat

azonnal kiosztottuk, mert ezeket embereink csak nehezen bírták volna vinni.

Ezen napokban az eső csaknem szakadatlanul esett; csakis déltájban, 1—3 óráig volt rendesen egy kis szü-

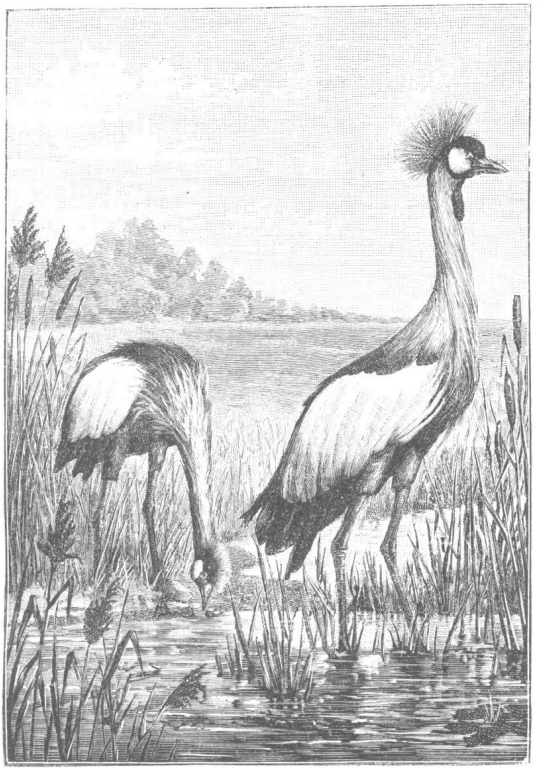

PÁVADARÚK.

net. Ezen megfigyelés nemsokára nekem is adott alkalmat arra, hogy az esőcsinálás mesterségével próbát tegyek. 21-én ugyanis újabban beállított 150 kikujui asszony és az eső ekkor úgy szakadt, hogy tanyánk

helyét félig elöntötte. Ezt azután a leibon is megsokalta, arra kért tehát, hogy a vásár idejére szüntessem be az esőt. Egy órától már csak egy pár percz hiányzott; ezért is, bízva jó szerencsémben, megigértem, hogy az eső nemsokára el fog állani. Egy kis ideig azonban még várjon, mert a főleibont a dologról értesítenem kell; ez pedig a Kimarán van. És az ég valóban volt olyan jóságos, hogy igéretemet beváltsa; a vásár tehát a közóhaj szerint ment végbe.

Az üzlet mindíg kevés ideig tartott, mivel az emberek siettek haza. Csakis a leibon maradt ez időben nálunk, mert a jó alkalmat, hogy magának erős varázsszereket szerezhessen, ki akarta zsákmányolni és ezért várt, míg Teleki gróf vissza nem érkezik. Magam bölcsen óvakodtam neki valamit adni, mert ez esetben élelmiszer forrásunk alkalmasint rögtön kiapadt volna.

Időközben Dsumbe Kimemeta is körülnézett a maga elefántcsont üzlete miatt. Tíz embere teljes öt napig keresett a környéken ndorobbokat, de eredménytelenül tért vissza. Bár elbeszélésök szerint hihetetlen nagy kiterjedésű vidéket jártak be, sem ndorobbot, sem mászáit, sem egyéb benszülöttet sehol sem találtak. Másnap reggel tehát, csupán négy kisérővel, Kinyandsa kelt útra, a ki országismeretére nem kevéssé volt büszke. Kevéssel előbb tudtuk meg, hogy az északnyugati kikujuiak tanyánkat meg akarják támadni. A támadás oka csak marháink lehettek, a melyek valóban veszélyben forogtak, mert a jobb fű végett csak egy pár fiatal szamárhajcsár őrizete alatt, a tanyánktól meglehetős távolságban legelésztek.

A figyelmeztetés arra bírt, hogy ezentúl a nyájat mindig 20 emberünk őrizete alatt küldöttem ki. Egyébként a támadásról szóló hír nem lepett meg. Ellenkezőleg, ezt az eshetőséget már a tanya építésekor is szem előtt tartottuk; ez okból láttuk el olyan erős czölöpkerítéssel; ennek daczára ugyancsak föl voltunk izgatva, midőn egyik délután abból az irányból, a hol nyájaink legeltek, hirtelen egymás után több lövést hallottunk. Nehány másodpercz alatt ki volt adva a parancs: «fegyverre!» Igazi örömem telt benne, midőn a csapatok gyors futásban rohantak tova, hogy lehető hamar a harcztéren legyenek.

Csakhamar azonban kisült, hogy e vak lármát Kinyandsa és társai okozták, a kik örömükben, mert végre mégis ráakadtak a ndorobbokra, midőn magukat tanyánk közelében érezték, nehány üdvözlő lövést tettek. Kinyandsa eljutott Szubugoig, valahol az Aberdare-láncz északi lábánál fekvő vidékre és ott találkozott azzal a kereskedő-karaván nal, a mely velünk utazott Turukáig, meg ndorobbokkal. Kinyandsa elbeszélése szerint azon helyen nagy elefántcsont-készletek lehettek. Dsumbe Kimemeta küldöttei, elég meggondolatlanul, sikereik bizonyítékául tiz mászái morúoból álló csapatot is magukkal hoztak, a kiknek jelenléte tanyánkon békés közlekedésünket a kikujuiakkal előreláthatólag csak zavarhatta. Fölszólítottuk tehát a mászáikat, hogy másnap reggel menjenek megint haza és hagyják kikujui barátainkat békében. De már elkéstünk vele, mert ez utóbbiak a részünkről melléjök adott őrség nélkül többé nem mer-

tek hozzánk eljönni és a következő napok alatt a szállítmányok csakugyan egészen el is maradtak.

Ámbár még mindíg sürűn és gyakran esett az eső, a zivatarok tartamában és hevességében a gyengülés észrevehetővé vált. Tanyánk helye ezalatt utálatos tócsává alakult; nyájainknak, különösen érzékeny kecskéinknek is sokat kellett e miatt szenvedniök, a miért is már mindnyájan nagyon kivántuk, hogy az idő megváltozzék.

Az esős évszaknak másik, örvendetesebb következménye az volt, hogy a vad nem levén többé, mint a száraz évszakban bizonyos itatókhoz kötve, mindenfelé elszóródott, hogy a friss, gyorsan növő fűszálakat lelegelje. Egy pár darab időnként a mi közelünkbe is eljutott; az elsők a kvaggák voltak. Egy kis kvagga-nyáj, egy délután, egészen a tanyánk mellé jutott, úgy hogy minden megerőltetés nélkül rájuk lőhettem és három állatot megsebesíthettem; ezek közűl az egyik csakhamar elesett, a másik kettő azonban a többivel elmenekült. E kettő közűl az egyiknek hátsó lába volt összelőve; mivel pedig magam még gyengébb voltam, sem hogy követhettem volna, teljesítettem a szomáliak kérelmét, hogy üldözőbe vehessék és késeikkel leszúrhassák. A gyorslábú légények olyan hamar és olyan kitartóan követték, a miért igazán elismeréssel kellett adóznom; de a zebra utóléréséről szó sem volt; bár több izben egészen melléje furakoztak, az állatnak mindíg volt annyi ereje, hogy előlük megint elmeneküljön. Hirtelen azonban három hiéna részéről váratlan támogatásban részesültek, a mely állatok a vadászatban részt vettek és a menekülő áldo-

zatnak minduntalan nyakához és orrához kaptak; mármár úgy látszott, hogy készakarva akarják a szomáliak keze ügyébe hajtani. A zebrának így nagyon meggyűlt a baja és a szomáliaknak végre is sikerült az állatot leszúrniok.

Másnap korán reggel álmunkból rendkívül heves hiéna-ordítás ébresztett föl; midőn ennek utána néztünk, mintegy 800 lépésnyi távolságban érdekes látvány terült el előttünk; láttuk, a mint egy nyilvánvalóan beteg kvagga — valószinűleg a harmadik azok közűl, a melyeket előtte való napon megsebesítettem — legalább 30 darab hiénából álló csoport ellen védekezett. A küzdelem eredménye alig volt kétséges, de ezt megfigyelnünk nem volt módunkban.

Az esők következtében környékünk változott meg legfeltünőbben. Az erdőkön és mezőkön, a melyek kiaszva tegnap még szürke és sárga szinű képet nyújtottak, ma már minden szál kihajtott és csakhamar zöld színben díszlett. A kopár Ndoro mintegy varázsütésre kertté alakult; a természetnek ezen hirtelen újjá ébredése egyike volt a legmeghatóbb jelenségeknek, a melyeket egész útunkban tapasztaltunk. Ndoro ezen időben a botanikusnak igazi paradicsoma. Különösen a hagymás növények várnak nagy bőségben a gyüjtőre.

A mily élvezetes volt most a síkságon lenni, olyan kellemetlen lehetett ez a Kenia magasabb vidékein, a hol Teleki gróf járt. A hegyet szakadatlanul sürű felhőzet takarta; csúcsa csak ritkán és csak perczekig volt látható. Mélyen lenyuló hóréteg sejtetni engedte, hogy

odafent milyen zord lehetett az időjárás; ezért is némi nyugtalansággal vártam Teleki gróf visszatérésére és szivből örvendtem, midőn végre 25-én délelőtt ép erőben és egészségben tanyánkon újra üdvözölhettem. A kirándulás várakozásom ellenére teljesen sikerült; a gróf a Keniára, 4680 méternyi magasságra feljutott és a lejtők meg a kráter tulajdonságaival megismerkedett. Csak a 800—1000 méter magas sziklacsúcs vár még arra, hogy valaki rá fölmászszon.

Teleki gróf útjáról a következőket beszélte el:

«Október 17-én útunk északkeleti irányban vezetett a Keniához. E közben három patakon átkeltünk és az utolsónak partján tanyát ütöttünk. Mindaddig a szelíden emelkedő hegylejtőket csak durva, pusztai fű takarta; erdei növényzetet, a mely különböző, leginkább thujához hasonló toboztermőkből állott, csak a patakok menti völgyekben lehetett látni. Kvaggák, Antilope oreas-ok és vizibakok — ez utóbbiakat a Ndsiri-tótól fogva nem láttunk — meglehetős számmal legelésztek az erdőszéleken; egy izben az ágak recsegésével elefántok is elárulták közellétöket.

A Kenia csúcsát az egész idő alatt nehéz felhők takarták, délután pedig erős mennydörgés közben heves zivatar tört ki fejünk fölött. Az elszórt erdőrészek, a mint látszott, föntebb közelebb jöttek egymáshoz és megszakítatlan erdőövvé alakultak. Kevéssel naplemente előtt két oroszlánnak ordítása rövid cserkészésre csábított el; az állatok azonban nem kerültek szemeim elé.

Másnap reggel még egy óra hosszat mentünk fel-

váltva kisebb tisztásokon keresztül, azután zárt erdőbe jutottunk. Ez az erdő ritkább és magasabb törzsökű fákból áll, mint a Kilimándsároi. A bozótok itt távolról sem olyan sürűek; a szörnyű sok moh és zuzmó is hiányzik. A menet az erdőn keresztül nem is okozott semmiféle nehézséget sem és már egy óra mulva túl voltunk az erdőövön. 2400 méternyi magasságban bambuszsürűség csatlakozik hozzá, a mi kezdetben vékony szálakból áll ugyan, de ezek mint a nád, olyan sürűen nőttek egymás mellett, hogy az előrehatolás bennök teljesen lehetetlen volna, ha nem lennének elefánt- és bivalycsapások, a melyeket helyenként föl lehetett használnunk. Ennek daczára a baltákat gyakran kellett kézbe vennünk és a nádszálak felső részeit általában karjainkkal mindig szét kellett választanunk; az esőtől csepegő sürűségben ennek folytán az előre haladás rendkívül nehéz és fárasztó volt.

Kevéssel dél után egy kis patakhoz érkeztünk és tanyát ütöttünk. Ekkor már 2620 méternyi magasságra jutottunk föl, de azért még itt is sok vadat láttunk. Meglepett az, hogy czen nagy magasságban egy hosszú farkú majomra (Colobus Guereza?) és egy leopárdra bukkantunk, a mely utóbbi a látogatását hirtelen, rekedt ordítással adta tudtunkra, de azután a sürűségben megint csakhamar eltünt. Az erdő csendjét továbbá gyakran szakította félbe a galamb nagyságú, zöld tollú és vörös pofájú papagáj-seregek hangos rikácsolása is. Másik, gyakran hallható madárhang erdei szalonkáink hörgécselélehez hasonlított; egy szürke szinű és alakjára nézve a

papagájhoz hasonló madár pedig olyan hangokat hallatott, mint a fajd párzás idején. Ismét másik, fajdtyúk nagyságú és farkatlan fáczánhoz hasonló, fehérrel pettyegetett, vöröses-barna mellű tyúkféle madár szintén gyakran volt a bozótokban látható, de a vadászatra gondolni sem lehetett.

Másnap reggel az ösvény még folyton a bambuszsürűségben vezetett odább; e közben az eső folytonosan permetezett. Abban a mértékben, a mint fölebb jutottunk, a bambusz-szálak vastagabbakká váltak és az útcsinálás munkája is jelentékenyen nehezebb lett; csak az utolsó órában kevesbedett ez a nehézség a gyakrabban előforduló tisztások következtében. Menetünk kezdetén hat méter széles patakon kellett keresztülmennünk; déltájban másik patakocskához érkeztünk és annál éjjelre megállapodtunk. A tanyánk magassága itt 3048 méter volt; ugyanitt ért véget a tisztán bambuszból álló növényöv is. Fölebb ismét találkoztak lombhullató fák, különösen egy, a Kilimándsáron is gyakori, fűzfa-levelű, félig merev lombozatú toboztermő fa. Ezen, lombhullató fákból és bambuszból álló növényzet nem alkotott többé összefüggő egészet. A köd és eső napközben mindenféle tájékozódást lehetetlenné tett; egyedül az iránytűre voltam utalva.

20-án észrevehetőleg emelkedett az út. Körülbelül 3100 méternyi magasságban a bambusz felső határához érkeztünk. 3200 méter magasságban a fák is gyérebbekké váltak; fölebb már csak egyes, magánosan állókat lehetett látni. Csomókban növő mocsári fű, különböző

lobeliaceák, a melyek közűl az egyik fajon a mi zsályáénkhoz hasonló virág termett, páfrányok és más fűneműek takarták a mocsáros hegylejtőket. Ezen menetünk közben is erősen esett az eső, a levegő hőmérséklete pedig nem tett többet + 8° C.-nál; embereimnek állapota tehát, a kik a hidegtől dideregtek és egészen hamuszürkékké lettek, arra kényszerített, hogy már korán délelőtt megállapodjam. Mivel 3536 méternyi tengerszín fölötti magasságban voltunk és a további, fölvezető útat egyedül akartam megtenni, embereimmel itt jó kunyhókat építtettem. Fában, mohban és hasonló dolgokban nem volt ugyan hiány, de a víztől minden csepegett; el is tartott sokáig, mielőtt az első tűzet meggyújtanunk sikerült.

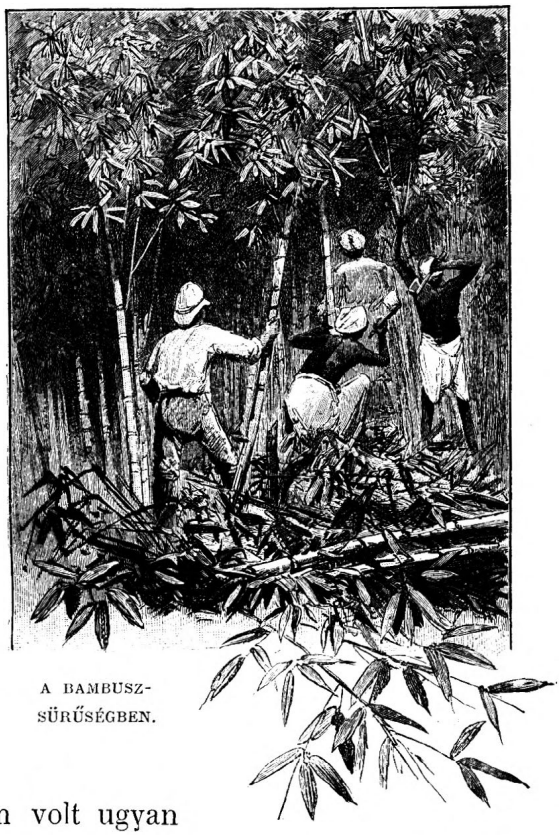

A BAMBUSZ-SÜRŰSÉGBEN.

Délután kissé kiderült és ezért további útamat illetőleg némileg tájékozódhattam. Kiderült, hogy az eddig követett irányt nem rosszul választottuk, mivel a hegy-

hát, a melyen tanyáztunk, a hegynek meredek és legmagasabb sziklacsúcsához látszott vezetni. Valamivel fölebb több, gyakran függőleges sziklafalra bukkantam; köztük azonban volt elég tér a fölfelé kapaszkodásra. A lejtőket egészen sajátságos, teljesen szabadon álló, oszlopalakú, 20—25 méter magas szikladarabok takarták. A hol növényzetet — főképen lobeliaceákat, különböző, a Senecio Johnstonii-hoz hasonló cserjéket, mohokat és zuzmókat — látni lehetett, a lejtők mocsárosok voltak, miként egyébiránt a hegynek minden ránczában csörgedezett valami kis patakocska lefelé. Feltünőnek találtam, hogy ilyen nagy magasságban, 10—12 darabból álló csoportokban, egy nectarinia-faj [1] repülgetett. Mohammed megszerezte egyik fészköket, benne egy fiatal kis madarat. Ez utóbbit a sátor előtt a fűre tettem le, hogy az öregeket ily módon magamhoz csaljam; sikerült is a hímet, a mely épen ekkor lakodalmi díszében volt, zsákmányul ejtenem.

21-én nehány kisérőmmel meg akartam próbálni, vajjon lehet-e a hegyen nagyobb magasságra följutnom; köd és eső azonban csakhamar visszatérésre kényszerítettek.

Éjjel a hőmérő kéneső oszlopa először esett le 0^0 fokra; utána meglehetősen tiszta reggelre virradtunk; Maktubuval, Mohammeddel és másik tiz emberrel tehát újra megindultam fölfelé. Mivel a kedvezőtlen időjárás miatt

[1] E speciesben Dr. v. Liburnau Lajos Lőrincz úr, a bécsi udvari természetrajzi múzeum zoologiai osztályának őre, a Nectarinia Deckeni-t ismerte föl.

a hegy magasabb részein nem szándékoztam éjjelezni, sátrakat, takarókat és több efféléket nem kellett magammal vinnem. Reggeli 8 óra 4 perczkor indultunk útnak. Egy órai kemény mászás után rövid időre megállapodtunk, hogy tűzelő anyagot gyűjtsünk; e czélra az itt még gyakran, fölebb azonban már csak nagyon gyéren előforduló száraz Senecio-törzsek nagyon alkalmasak voltak. Ezután 10 óráig szakadatlanul haladtunk fölfelé. A lábnyi vastagságban, mohval takart hegyhát, a melyen voltunk, meredeken emelkedett fölfelé. Ez egész útunkban meglehetősen jelentékeny patak medre mellett haladtunk; a páfrányok közt és mohtakaró alatt pedig számos apró vízerecske csörgedezett; a hegylejtők ennek következtében egészen mocsárosak voltak. 4000 méter magasságban találtuk az állatvilág utolsó nagyobb példányait: egy nectarinia-t, egy szép rigóféle madarat és egy világosbarna szőrű farkatlan marmotát. Itt már friss hóra akadtunk, a mi olvadt és a fölmászást nagyon nehezítette.

Tiz órakor 4150 méternyi magasságba érkeztünk. Bár a hőmérő + 7° C.-t mutatott, mezítelen lábú kisérőim keservesen fáztak; ennek következtében eltökéltem, hogy egyedül fogok fölebb menni. Kövér reggeli után embereimet ott hagytam a tűznél és délben egyedül folytattam útamat; csak Szeiff, a szomáli, nem tágított mellőlem és továbbra is elkisért. Fél háromkor elértünk a hegyhátnak, a melyen eddig mentünk, legmagasabb pontjára. Útunk utolsó órájában már kemény jeget is találtunk, a melyet lábnyi magasságban friss hó takart. Különböző

seneciok és buja mohflóra a 4500 méternyi tengerszín fölötti magasságban levő hóhatárig érnek föl. A fölmászó útul szolgáló hegyhát, a mely kezdetben a Kenia-csúcs felé egyenes irányban vezetett, az utolsó órában délkeletnek fordult és ekkor kiderült, hogy tulajdonképen a patak jobb partján kellett volna fölfelé mennünk, mert az közvetetlenül függ össze a csúccsal. A helyről azonban, a hol állottam, már csak nagy ügygyel-bajjal juthattam volna el hozzá, mivel a patak medre 100—150 méternyi mélységbe meredeken ereszkedik le. Magától a krátertól hasonlóan mély hegyszakadék, a melyen azonban könnyebb lett volna átjutni és a kráterfal egy része választottak el; a fal azonban alacsonyabb levén a hegyhát csúcsainál, a kilátásnak nem állotta útját.

A Kenia kráterjének átmérője 3000—4000 méternyi lehet, hóval és jéggel meglehetősen egyenletesen takart feneke pedig 200 méterrel mélyebb, mint a kráter nyerge. A kráterből a hóvíz a sziklacsúcs lábánál talál lefolyást és táplálja azt a patakot, a melynek mentén mi feljöttünk. A leszállás a kráterbe nem lett volna nehéz, de azon körülmény, hogy falain a törmeléket magas hóréteg takarta, e vállalattól elriasztott. Balra tőlem a Keniának csúcsa, az egykori kráterkúp fenmaradt része meredt az égnek. Meredek lejtőiről következtetve, a lábunknál fölhalmozódott hó- és jégkháoszból gyakran zuhanhatnak alá kisebb-nagyobb jégtömegek. A felső csúcsnak nagyobbára oszlopszerűen elrendezett kőzete (phonolith) világos sárgásbarna színű. A csúcsnak legfelső része meg van hasítva és két oszlopban nyúlik föl. A csúcs-

falak lejtője a nyugati oldalon rendkívül meredek, északkelet és a kráter belseje felé azonban kevésbbé; ezek az oldalak egyenletes hótakaróval is vannak fedve. A kráter szélének északkeleti oldalán kevéssé jelentékeny, hóval takart kúp emelkedik, a mely a külső részén, a mint látszott, meredeken ereszkedik lefelé. A déli és keleti oldalon a kráterfal egyes helyei merőlegesek és hótól teljesen mentesek, egyébként azonban az üst falai nagyobbára csekély hajlási szög alatt ereszkednek le a kráter aljára. Jobbra tőlem, a nyugati külső kráterfal lábánál kis hegyi tavat találtam, melynek teljes kiterjedését dél felé a kiálló sziklafalak miatt nem láthattam; e tónak csak dél felé lehetne kifolyása. Az aneroid állása szerint 4680 méternyi tengerszín fölötti magasságban voltam; ezt tekinthetni a Kenia-piramis tompa részének átlagos magasságául.

Csakhamar köd kezdett leereszkedni; a levegőnek + 4·5° C. és + 7° C. között ingadozó hőmérséklete kisérőmre nézve idővel tűrhetetlenné vált; a forráspontot tehát meghatározván, három órakor embereimhez visszatértem. Ide menet, egy másik kis hegyi tó mellett haladtunk el, a melyet feljövet nem vettünk észre és a melynek nyugat felé volt a lefolyása. Minden további feltartóztatás nélkül haladtunk ezután a sátor-tanyánkhoz, a melyhez esti 6 órakor meg is érkeztünk.

Másnap az éjt a bambusz-sürűségben lévő előbbi tanyánkon töltöttük. Leszállat közben sikerült egy kis, egészen szürkés-barna törpe gazellát elejtenem. 24-én legelső keniai tanyánkra érkeztünk; másnap pedig Ndo-

roba mentünk. Ide vezető útunkban a gazdag esők hatása feltünő módon nyilvánult. Minden zöldelt és az előbb még kopár pusztát a leggyönyörűbb virágok takarták. Az esők azonkívül a sok vadat a hegyről a síkságra kergették le és itt számos bivaly-, kvagga- és antilope-nyáj legelészett; az oroszlánoknak, a melyek a hegynek szakadékokban gazdag lábánál tanyáztak, most jó idejök lehetett.»

Ebben állott Teleki gróf elbeszélése. Ndoroban való tartózkodásunk ezalatt természetes vége felé közeledett. A kikujuiak részéről az utóbbi napokban élelmi szereket már nem igen kaptunk; összegyűjtött készleteink jelentékenyebb szaporodására tehát nem igen számíthattunk többé. Ideje volt tehát, hogy tovább induljunk; a magam részéről azonban nem tudtam ellene állani abbeli vágyamnak, hogy a Keniával közelebbről kössek ismeretséget; három napi halasztást kértem tehát, hogy legalább az őserdő-szegélyt és a bambusz-sürűséget meglátogathassam.

Teleki visszaérkezte után másnap az eső szakadatlanul esett. 27-ike is borúsan virradt meg; de ez többé nem állta útamat; Maktubuval mint vezetővel és 30 emberrel tehát a Kenia felé megindultam. Hosszabb ideig fűvel takart, szeliden emelkedő lejtőkön, vizi bakoktól, erdei antilopéktól és phacochoerusoktól megélénkített ritkás, friss bozóterdőn keresztül haladván, délben elhaladtunk Telekinek első állomása mellett; két órával később pedig sürűn benőtt, hegyszakadékszerű patakmeder mellett, kis tisztáson tanyát ütöttünk. Teleki gróf

úgy menet mint jövet, e helyen ismételten hallott oroszlánordítást és azért adta a tanácsot, hogy ott üssek tanyát. Újra ébredező erőm nem is engedte volna meg, hogy sétámat még tovább folytassam, mert teljesen kimerülten érkeztem meg ama helyre.

Útközben egy vizibakot lőttem, embereim tehát jókedvűek voltak; a sövénykerítést egy percz alatt elkészítették, hogy mielőbb hozzáfoghassanak a pecsenyesütéshez. Az ilyen, a vadonban kis körben töltött órákhoz fűződnek legélvezetesebb emlékeink.

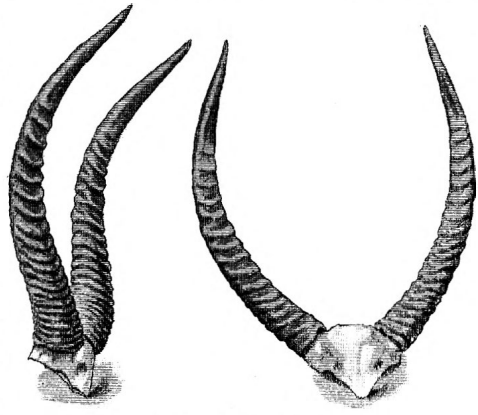

VIZIBAK-SZARVAK.

A hegyről a köd mindig mélyebbre ereszkedett le; csakhamar megeredt a már régebben fenyegetőző eső is és unalmas egyformasággal, szakadatlanul zuhogott alá. Kedvünkön azonban ez nem ront semmit sem. Annál jobban csap föl a tanyatüzek lángja, annál szorosabban sorakoznak köréje az egyes csoportok és annál bizalmasabbá válik a vaszumgumszu,[1] a mi nemsokára élénk folyásnak is ered. A mint azután az éj elkezdi lebocsátani fekete fátyolát, a kör csendesebbé lesz, mert közeledik az idő, midőn az oroszlán és leopárd látogatóba szokott menni;

[1] Fecsegés.

a beszélgetés suttogássá halkul és végre egészen megszünik. Feszült figyelemmel hallgatózik mindenki a különféle állati hangokra, a melyek a csendet néha-néha megtörik. A rettegett veszély azonban, a mint látszik, el fog maradni, mert a közeli környéken semmi sem mozdul. Fél halk hangon megkezdődik, majd később annál élénkebbé válik a beszélgetés a feleségről és gyermekről, Zánzibárról és a tőle nyújtott élvezetekről, midőn a közeli hegyszakadékból felhangzó ordítás a barátságos társalgásnak hirtelen véget vet. Feleletül a tüzeket nagy hamar megpiszkálják, hogy messze repülő szikrákat szórnak; de a csevegés elnémult, síri csend uralkodik tanyánkon.

Igy folytak ez este dolgaink; egyszernél többször azonban nem zavartak meg. Éjjel az eső szakadatlanul esett, reggelre már meglehetősen kiderült; bár tagjaim még fájtak, Maktubuval és még egy pár emberrel korán útnak indultam, hogy a bambuszszal benőtt vidékre érhessek. Alig mentünk egy pár perczig, midőn látszólag a közvetetlen közelből fölhangzó oroszlán-ordítás hirtelen megállított. A telt mély basszus hangok, a mikkel az állatok királya jelenlétét tudatni szokta, rendkívül határozatlanok; tisztán a hallás után tehát nagyon nehéz helyesen megitélni azt a távolságot, a melyben van. Az erdőben visszhangzó tompa ordítás némely szakasza azt sejtette velünk, hogy messziről jő, másik része pedig arra a következtetésre vezetett, hogy forrása a legközelebbi bozót. Ebben az esetben az oroszlán a patak mellett, tőlünk 400 lépésnyi távolságban ordított. Azonnal oda

siettünk; a lágy parti homokban láttuk ugyan talpainak mély nyomait, a melyeket a víz betöltött, egyebet azonban nem. Kevés vártatva újabb rövid ordítás elárulta, hogy az állat menekülve visszavonult. Ezután nagyobb távolságból még egyszer hallottuk; az üldözésével azonban fölhagytunk, hogy útunkat tovább folytassuk hegynek föl. Egy óra hosszat szép, régi erdőn mentünk keresztül és azután a bambuszöv szélére érkeztünk. Itt a menés megszünt gyönyörűség lenni, mert mint nád, oly sürűen állottak a bambuszszálak egymás mellett; csak néha-néha találkozott közöttük egy-egy kisebb tisztás. Egy alkalommal épen azon a ponton voltunk, hogy a sürűségből egy ilyen tisztásra lépjünk ki, midőn hirtelen öreg, magános bivalybikát pillantottunk meg, a ki tőlünk 40 lépésnyi távolságban a fűben fekve sütkérezett. Egy perczig csodálkozva bámult ránk, azután fölállott. De ekkor az 577. kaliberű expresszpuskám már vállamnál volt és előlről a bivaly vállába röpítettem egy golyót, a mire az összerogyott és mozdulatlanul fekve maradt. Már hozzá akartam sietni, midőn Maktubu arra kért, lőjjek rá még egyszer, mert e szívós életű állatnak nem lehet hinni. Mivel ez az első bivaly volt, a melylyel dolgom akadt, a tanácsát követni akartam; de alig kezdtem czélozni, az állat hirtelen ugrással velünk szemben talpon állott. A második lövés után, a mi vállán találta, először oldalt esett, azután pedig elterpeszkedve és magáról semmi életjelt sem adva, a hátára fordult. Most már biztosra fogtuk, hogy a bivaly megdöglött, de még egyszer fölállott és súlyos betegen, ránk

sem hederítve, lassan tovább indult. Egy pár másodperczig közbeeső bozót szemeink elől eltakarta; midőn pedig újra föltünt, az elefántpuskából lapoczkájára irányzott lövéssel üdvözöltem. A bivaly harmadszor is összerogyott, de még ekkor is fölszedelőzködött és a következő perczben a bambusz-sürűségben eltünt. Élete szívósságának ilyen bizonyítékait látván, nem tartottam tanácsosnak, hogy azonnal üldözőbe vegyem, hanem várakozásra készülvén, magam pipára gyújtottam, embereim pedig bambusznád vágásával mulattak, a miket magunkkal akartunk vinni. Körülbelül félóra mulva újból megindultunk a bivaly keresésére, a melynek addigra már csak meg kellett volna döglenie, de hiába. Egy teljes óra hosszáig kutattunk a sürűségben. Vérnyomokat helyenként bőven találtunk; gyakran azonban a víztócsák ezeket megszakították, végül pedig a nyomok egészen elvesztek. Erre azután visszatértünk tanyánkra.

Az esőtől megzavart rövid délutáni cserkészet után, hímből, nőstényből és kölyökből álló erdei antilopecsaládra bukkantam, a melynek csak egy tagjára, a nőstényre bírtam jól rálőni; azt el is ejtettem. Ez volt az első példány, a mit ebből, az útunk területén meglehetősen gyér fajból zsákmányul ejteni képes voltam. Ez antilopék, ha felriasztják, a borjúbőgéshez hasonló hangot hallatnak; ugyanezt teszik végvonaglásukban is. Az elejtett nőstény sokkal világosabb szinű volt, mint a hím; a jellemző fehér pontok pedig a hátsó lábakon és a pofáján alig voltak láthatók.

29-én visszaindultunk Ndoro felé. Az ég derült, az idő

hideg volt; a menés a meleg reggeli napon, a virágzó fűvekkel és bokrokkal takart mezőkön keresztül igazi élvezetet nyújtott. A pusztában számos vadnyájra bukkantunk. A bivalycsordák jó messze, a kvaggák ellenben az út mindkét oldalán százával legelésztek; mivel pedig haza érkezésünk előtt embereimnek jó pecsenyét akartam szerezni, őket magam mögött hagytam és egy zebranyájhoz lopózkodtam, a mely útunk irányában legelgetett. Csakhamar meg is közelítettem és már fölhúztam puskám kakasát, midőn embereimnek halk «bvana»-kiáltását meghallottam, a kik mögöttem 200 lépésnyire várták az eredményt. Hirtelen hátranéztem és mivel embereim kézintésekkel is magukhoz hívtak, puskám kakasát ismét leeresztettem és visszatértem. Alig tettem azonban hátrafelé egy pár lépést, négy oroszlánt pillantottam meg, a kik tőlem nehány száz lépésnyire, kisebb távolságközökben, gyorsan futottak. A négy oroszlán közt kettő hím, az egyik nőstény és a negyedik meglehetős nagy kölyök volt; mindannyian ugyanahhoz a zebranyájhoz akartak lopózkodni, a melyet én vettem üldözőbe; jelenlétem azonban őket elriasztotta. Az oroszlánok az egész idő alatt egy hangot sem hallattak.

Kevéssel ezután ismét útnak indultunk; délben megérkeztünk a ndoroi tanyára.

Itt e közben meglehetősen a régiben maradt minden. Az élelmi szerek szállítása szünetelt és pedig csakis a mászáiktól való félelem miatt; az öreg leibon mindig a tanyánkon volt, mert a kivánt orvosságokat még nem kapta meg. De mi még egy nagy vásár megtartását

kivántuk; csakis azután voltunk hajlandók óhajának eleget tenni.

Mindkét rész beváltotta igéretét. A vásár létrejött; csakhamar utána a leibon is boldog birtokosává vált összes titkos szereinknek, pedig jó sok szükséglete akadt. Mindenekelőtt természetesen az esőt csináló orvosságra vágyódott, azután egyre, a mely minden ellenség ellen megvédje, egyre, a mely főképen a mászáik ellen irányuljon, egyre a marhavész ellen, egyre, a mely a földeket a madarak pusztítása ellen megóvja stb. Ámde a mi szereinknek sem volt szeri-száma; adtunk neki régi kákáos skatulyákat, mustárport, timsót, papiros szeleteket stb. és végre egy csésze pezsgővizet, a melyet félve és aggódva és mégis mohón emelt ajkaihoz és ürített ki. Legeslegvégül a legfinomabb szokás szabályai szerint a legbarátságosabban teleköpködtük arczát, mellét és kezeit — és ki volt e perczben boldogabb, mint ő! Nagyon is szivesen kipróbálta volna kincseinek erejét azonnal, ámde hatásuk csak nyolcz nap leforgása után kezdődött, mert mindenek előtt a Kenián székelő nagy istent kellett kiszolgáltatásukról értesítenünk.

Most tehát a tovább indulásra teljesen készen voltunk és minden nap, a melyet még tovább töltöttünk Ndoroban, haszontalan időpazarlás lett volna. Marhanyájunk, elhasználás és több darab megdöglése következtében körülbelül 40 szarvasmarhára és 400 kecskére és juhra olvadt le. Ezt a maradékot, tekintettel a nehéz és kiszámíthatatlan táplálkozási viszonyokra, a melyekre ezen, nomádoktól vagy éhező földművelőktől gyéren

lakott területeken el lehettünk készülve, lehetőleg kímélnünk és mint utolsó mentő eszközt, meg kellett becsülnünk. Különösen reánk európaiakra nézve, a kik csaknem kizárólag juh- és kecskehúsból éltünk, meg szomáli legényeinkre nézve, a kik a vadhús dolgában mindenféle vallásos aggodalmakat tápláltak és inkább éheztek, semhogy valami hosszú nyakú [1] vagy nem a kellő időben és nem rituális módon megölt állatnak egyék meg a húsát: kisebb állataink annál nagyobb fontosságúak voltak, mert azokat elegendő számmal mindig csak nagy nehezen tudtuk beszerezni. Mivel a gyöngébb állatok idővel mind megdöglöttek vagy leölettek, remélhettük, hogy a maradékot nevezetesebb veszteségek nélkül tovább bírjuk juttatni.

Egyéb különböző lisztneműekből, babból, kukoricából és egy kis kölesből álló élelmiszer készleteink egyébként 20—24 napra voltak elégségesek. Nyemszig pedig, a Baringo-tó déli végében fekvő kuafi-telepig, a hol értesülésünk szerint újabb élelmi szerek vásárlására nyílt kilátásunk, 14—18 napi menetre volt szükségünk. Ez útra tehát kellőképen el lettünk volna látva. Azonban Dsumbe Kimemetára is tekintettel kellett lennünk, mert megigértük, hogy alkalmat adunk neki Leikipiában elefántcsont bevásárlására. Azonkívül magunk is azt az óhajtást tápláltuk, hogy a Guasszo-Nyiro folyónak még meg nem határozott folyását, valamint az

[1] A hosszú nyakú teve ezen szabály alól ki van véve; a lóhoz vagy szamárhoz hasonló állatok (pl. zebra) azonban harâm-ok, azaz tiltottak.

állítólag ezen folyó mentén levő Lorián nevű tónak fekvését pontosabban megvizsgáljuk.

Kimemeta nézete szerint az elefántcsont bevásárlására alkalmas hely Szubugo — a Baringohoz vezető útnak közepén, a fensíkon fekvő vidék — volt. Ott, mondá, mászáik és ndorobbok laknak és elefántcsont is lesz elég. Ennek bevásárlására azonban legalább két vagy három hétre van szüksége; mivel pedig ezen, egyébként mindenben olyan szegény vidéken az egész karaván nal együtt olyan sokáig semmi esetre sem maradhattunk, azon tervet eszeltük ki, hogy Szubugoban a karaván nak csak egy részét fogjuk hagyni, nagyobb részét pedig egyenesen Nyemszbe vezetjük. Továbbá, mialatt Dsumbe Kimemeta Szubugoban elefántcsont-üzleteit le fogja bonyolítani, a karaván egyik csoportját ki akartuk küldeni a Guasszo-Nyiro átkutatására; a Nyemszben tanyázó csapatnak pedig ez idő alatt a tovább utazásra szükséges dolgokat kellett volna előkészítenie, úgy hogy Nyemszben való egyesülésünk után, minden további várakozás nélkül, távolabbi czélunk, a Baringo-tónak északi ismeretlen része felé megindulhassunk.

A milyen egyszerűeknek látszanak az ilyen megállapodások, nagyobb fölfedező út folyamán olyan nehéz a végrehajtásuk, különösen, ha, miként nálunk, minden kartografiai segédeszköz hiányzik A tájékozás, a mit az utazó saját embereitől vagy a karavánoktól kaphat, a melyekkel esetleg találkozik, csak a legritkább esetekben elégítenek ki. Nagyobbára határozatlan és gyakran mel-

léktekintetek sugallják; a mit pedig a benszülöttektől lehet megtudakolni, egy-két napi járatnyinál ritkán terjed tovább. Ezenkívül a jóhiszeműség, a hírből való ismeret és néha-néha a hazug ámítás is szerepet játszanak benne. Száz tisztátalan és gyanús forrásból kellett merítenünk, mielőtt az előttünk elterülő vidékeknek csak félig is helyes képét megalkothattuk és a tovább utazásra a kellő intézkedéseket megtehettük. És jaj azon karaván nak, ha az ennivalót és a vizet magának legalább részben nem biztosította! Expedicziónk bizonyára egy féltuczatszor szenvedett volna hajótörést, ha számításainkat a jövőre vonatkozólag pesszimisztikus aggodalmassággal nem teszszük meg.

Egy pillantás a terheinkre, arról győzött meg, hogy nehány napi útat kisebb, különválasztott csapatokban kell megtennünk, mert különben nem lettünk volna képesek az ennivalók által tetemesen megszaporodott tehercsomóinkat egyszerre tovább szállítani. Ez okból Teleki gróf a karaván nagyobb részével két napi járatra előre akart menni, engemet pedig a maradékterhekkel és 50 emberből álló fedezettel Ndoroban hátrahagyni. A gróf november elsejére tűzte ki elindulása idejét.

Mialatt én a Kenián jártam, Teleki gróf fölfedezte, hogy a közeli mocsárban sok a gyepi szalonka; ezzel azután a különben meglehetősen egyhangú menu-jében egy kis változatosságot teremtett, a mi nagyon is kívánatos volt. Ennek a sportnak szenteltük azután a két utolsó napnak késő délutánjait is; e közben pedig annak tudomására jutottunk, hogy a mocsár a botanikusra nézve

igen gazdag kincses bánya. A gyönyörű, violaszinű lotoszvirágokon kívül, főképen a víz szélén, egészen sajátságos és rendkívül változatos flórára akadtunk.

November 1-én Teleki gróf északnyugati irányban utnak indult. Három nappal később a szükséges számú legénységnek vissza kellett volna térnie; magam tehát megpróbáltam, nem-e lehetne időközben még egy élelmiszer vásárt létrehozni; e czélból tiz embert Kikujuországba küldöttem, hogy ezek a mászáik ellen fedezetül szolgáljanak. Késő délután legényeim visszajöttek. Benszülöttekkel, mondák, találkoztak és azzal a biztatással, hogy mászáik a közelben nem találhatók, őket meg is nyugtatták, de ennek daczára csak annyit igértek meg, hogy másnap alkalmasint fognak hozni élelmi szereket.

Tiz emberünkhöz ama reggelen, tudtom nélkül és akaratom ellenére, egy leikipiai mászái vagyis kuafi (úgynevezett leukop)[1] csatlakozott, a ki már hetek óta tartózkodott vendégként táborunkban azon ürügy alatt, hogy a Kikujuországban, rokonainál tett látogatás után králjára vár, a melynek a legrövidebb idő alatt a ndoroi legelőkre kell érkeznie; egyedül pedig, testvéreinek jelenlegi tartózkodási helyére, a messze fekvő Angata Buszig elmenni nem mer. Mivel ezt az embert mindig gyanúsnak tartottam, semmi szín alatt sem engedtem volna meg, hogy csapatunkat a kikujuiakhoz elkisérje. Különös okaim a gyanakodásra ugyan nem voltak, de ellene szólottak érzelmeim, és azután nem igen volt elképzel-

[1] E két törzs között alig tehető különbség.

hető, hogy egy mászái a kikujuiakhoz elmenjen látogatóba és ezért egész elbeszélését nem igen tartottam valószinűnek. A ficzkó nyilvánvalóan a határon lakó kikujuiak közt letelepedett mkuafi és egyszersmind ezeknek kéme volt, a mi nem ritkaság. Embereim hazaérkezése után csakugyan meg is tudtam, hogy e ficzkó

AGGODALMAS VÁRAKOZÁSBAN.

a kikujuiaknál maradt, a mi gyanakodásomat még csak alaposabbá tette.

A nap lemenőben volt és épen készültünk ebédhez ülni és utána barátságos beszélgetések közt több rendbeli pipákat kiszívni; magam is épen szerény ebédemhez ültem le, midőn feldúlt arczczal egy pár emberem berohan és jelenti, hogy a Kenia felől temérdek ben-

szülött jó tanyánk felé. Ugyanezt bizonyította egy perczczel később Kharso, a szomáli legényünk is. E kemény legény arczából kirítt a belső izgatottság; komoly veszélynek kellett tehát fenyegetnie. Kés és villa csakúgy repültek a gőzölgő üstbe és kezemben az expresszpuskával, rohantam ki a tanyáról, mert a magas czölöpkerítés minden kilátást elzárt. És ekkor valójában úgy látszott, mintha a fűvel takart hegylejtőn, a melyen mi tanyáztunk, széles, fekete folyóként, egész Kikujuország boszuló hadjáratra, ellenünk közelednék. Embereim kis csapatja a czölöpkerítésnél meglapulva, szótlanul és lélekzetét elfojtva állott; mi pedig a gyorsan fokozódó esti homályban figyelemmel kisértük a sötét csapatok árnyékszerű mozdulatait mindaddig, a míg a beálló éj őket egészen el nem takarta. Roppant sokan lehettek, mert mindíg új és új tömegek tűntek föl és a menet végét még mindíg nem láthattuk. Végül úgy látszott, mintha a tanyától körülbelül 2500 lépésnyi távolságban, sekély völgyteknőben látszanának összegyülekezni. Ekkor azután az egyik rész dél felé a bozót-erdőbe csapott át, a másik rész pedig észak felől került meg bennünket; be akartak tehát keríteni. Nem volt kétség benne, hogy a dolog mögött árulás rejtőzik és hogy ez műve azon embernek, a kinek tanyánkon olyan sokáig adtunk lakást. Megvárták tehát, míg a karaván megoszlik, hogy a gyönge maradékot annál könnyebben megsemmisíthessék.

Bár tanyánkat meglehetős erős kerítés övezte: ennek nagy kiterjedésénél fogva azt még sem remélhettük, hogy

ilyen túlnyomó hatalom ellen magunkat fentarthassuk. Összes legénységünket mindazonáltal egyelőre a czölöpkerítésen kívül, egyenlő távolságokban, kisebb csapatokban fölállítottam, hogy bármely oldalról intézett támadás esetén, erről azonnal értesülhessek és azután egész erővel oda siethessek. Magam Duallával, Kimemetával és nehány szomálival azon a helyen maradtunk, a hol az idegen csapatok első mozdulatait megfigyeltük, hogy a körülöttünk elterülő sötétségben olyan jeleket keressek, a melyek az ellenség támadásának irányát elárúlhatnák. Csakhamar ezután, egyszer a közeli erdőből fölhangzó madárhang riasztott föl és bírt rá, hogy a lövésre kész puskák csövét feléje irányozzuk, máskor meg a közeli mocsárban a békakuruttyolás elnémulása volt oka, hogy a támadást abból az irányból várjuk. Feszült figyelemmel állottunk ilyen módon órt egy darabig, de semmi sem mozdult, sem az erdőben, sem a pusztában. Idővel tehát gyanakodni kezdtünk, vajjon nem-e vonultak el előttünk mászáik vagy más néptörzsnek tagjai, hogy a kikujuiakat megtámadják; de mindig csak arra az eredményre jutottunk, hogy e nagy tömeg nem lehet más, mint a kikujuiak régen várt boszuló hadjárata; ezért is mindig annál erősebben fogtuk fegyvereinket és annál jobban néztünk kifelé a sötétségbe. Az ég, a melyben ennél a dolognál legerősebben bíztunk, a mint látszott, szintén cserben hagyott, mert a teli hold nehéz felhők mögé rejtőzött és sürű eső kezdett esni.

Az idő vontatott lassúsággal telt; mindazáltal, bár lassan, mégis megnyugtatott. Végre pedig czéltalannak

találtam, hogy egész éjjel a sötétbe mereszszem szemeimet; visszamentem tehát a tanyára, hogy ebédem hideg maradékait elfogyaszszam. Azután pedig hosszú léptekkel végig méregettem a terjedelmes, üres tanyát, a melyben most csönd volt és foglalkoztam azon gondolatokkal, a melyeket helyzetünk látszólagos veszedelmes volta lelkemben keltett. Az egész dologban voltak rejtélyes részletek; a többi közt az irány, a melyből a csapatok jöttek, továbbá, hogy minden szükséges ok nélkül mutatkoztak és ezzel szándékukat elárulták. Talán mégis csalódtunk és csak egy nagy bivalnyáj tartott bolonddá? Lehetetlen! Még a félhomályban nagyon sok éles szem figyelte meg a csapatok közeledését.

Nem tudtam eredményre jutni. Mivel azonban éjfél is beköszöntött a nélkül, hogy a bekövetkezhető támadásnak nyugtalanító jelei mutatkoztak volna, embereim kimélése czéljából jónak láttam, az őrök felét nyugalomra küldeni; ezután még kiadtam rendeleteimet, hogy közelgő veszély esetén mit kelljen tenniök és egészen felöltözkedve meg fölfegyverkezve ágyba feküdtem. Az őrök egyhangú kiáltásai és az eső egyenletes zuhogása megtették hatásukat és én csakhamar mély álomba merültem, a melyből csak kevéssel a reggeli szürkület előtt ébredtem föl. Mindent rendben találtam. Az éj nyugodtan telt el és csakis az őrök sokféle hangon kiejtett «heheu»-ja emlékeztetett a félelmet keltő eseményekre. Dualla is megjelent; elmondotta «all right»-ját és azt, hogy «az ellenségnek semmi nyoma». Most már nem kételkedtem többé, hogy mégis csak csalódás áldo-

zataivá lettünk; azért is egyedüli feleletül azt parancsoltam neki, hogy a csapatok nyomdokait vizsgálja meg. A szomáli, Kharsoval és Ali Mohammeddel egészen komolyan vállra emelte puskáját és mindhárman a Kenia irányában megindultak a reggeli ködbe. Egy órával később meghozták a hírt, hogy a talaj óriási bivalynyáj patáitól egészen fölszántottnak látszik.

Nyugalomban, de az igért vásár nélkül telt el november 2-ka és 3-kának délelőttje is. Ekkor megérkezett Maktubu, a főkaraván 100 emberével.

Miként rendesen, Teleki gróftól irásbeli értesítést is kaptam. Két menettel a Guasszo-Nyiro felső folyásához érkezett és ott tanyát ütött. Első napon 80 mászái moránból álló csapatra bukkant, a mely abban járt, hogy a kikujuiak ellen rabló-hadjáratot vezessen. Mivel ez érdekeinkkel ellenkezett, Teleki gróf ajándékok osztogatásával arra akarta rábírni, hogy tervének végrehajtásáról lemondjon; a moránok azonban kijelentették, hogy már két nap óta semmit sem ettek és ezért valami rabló-hadjáratra rászorultak. Teleki gróf most ökröket is igért nekik, a mire a mászáik a karaván a Guasszo-Nyiro legdélibb mellékfolyójánál fekvő tanyájáig kisérték el. Mielőtt a gróf ide megérkezett, egy másik, körülbelül 150 emberből álló mászái csoporttal találkozott és ez érdekes alkalmul szolgált arra, hogy közelről megfigyelje, milyen bátrak a marhacsordák ezen rémei. A két csapat ugyanis alig pillantotta meg egymást, máris a legnagyobb rémület jelei közt menekült a bokrok közé, azt hivén, hogy kikujuiakkal találkozik. Bár a mászái harczosok

egyik csoportja a karaván védelme alatt állott, a továbbindulásra még sem volt rábírható, még akkor sem, midőn Teleki a messzelátóval tett megfigyelés után őket biztosította, hogy félelmes ellenfeleik saját törzsrokonaik. Sokáig nem akartak ennek hitelt adni és csakis akkor indultak útnak, midőn Teleki gróf megigérte, hogy az esetre, ha amazok mégis kikujuiak volnának, őket minden baj ellen meg fogja óvni. Kevéssel utóbb a két harczos-csoport egymással egyesült. A tanyára érkezvén, a kiszenvedett félelemért magukat énekkel és tánczczal kárpótolták; miután két ökröt is megettek, végül északnyugati irányban tovább utaztak.

Tettleg azonban ez csak fogás volt, mert a ndoroi tanyára Maktubuval csaknem egyidejűleg hét kikujui ember is megérkezett. Már közeledtök alkalmával is, mozdulataikban feltünő óvatosságot láthattunk; lövésre kész nyilaikat is csak akkor tették el megint, midőn már a tanyakerítésnél voltak. Itt némán leguggoltak és saurit kértek. Maguk igazolása végett, mondának, jöttek el, mert élelmiszereket igértek, de a fenforgó körülmények közt ezen igéretüket nem válthatják be. Két nap előtt ugyanis, férfiakból és nőkből álló száz tagú csoportjukat, ide jövet, a mászáik megrohanták és tizenöt kikujuit, a többi közt asszonyokat is megöltek. Tegnap határaikon újabban megjelentek mászái csapatok, de a kikujuiak ez alkalommal föl voltak készülve és a támadókat véres fejjel űzték vissza. Ámbár, legalább részben, magunk voltunk okai, mivel nyomaikba mi vezettük el a mászáikat, mégis — így folytatták beszédüket —

készek nekünk élelmi szereket eladni, ha még rájuk szükségünk volna; csakhogy nekünk magunknak kell értök elmennünk, mert még a mi embereinkben sem bízhatnak, mivel ezek a legutolsó elkisérés alkalmával asszonyaikkal szemben erőszakoskodtak. Végül azt kérdezték a kikujuiak, vajjon az élelmiszerek elmaradása miatt szüntettük-e meg az utóbbi napokban az esőt.

Az élelmi szereket megköszöntük, mivel másnap reggel indulnunk kellett; azután pedig ajándékokat osztogatván köztük szét, a kikujuiakat elbocsátottuk. A mint eltávoztak, udvariatlan embereinket idéztük magunk elé és tudtukra adtuk, hogy a nagy táborban szigorú büntetést fognak kapni; az erőszakosságat az a tiz ember követte el, a kiket az nap, midőn Teleki útra kelt, Ali bin Omari vezérlete alatt Kikujuország határára küldöttem.

Teleki tanyájáig az útat egy nap alatt akartuk megtenni; november 4-én tehát még szürkület előtt útra keltünk. Csaknem egy teljes hónapig laktunk azon czölöpfal mögött, a melynek most hátat fordítottunk és a melyet különösen én tartottam meg szives emlékemben, mivel egészségemet mögötte nyertem vissza.

A hűvös reggeli órákban gyorsan haladtunk előre. Egy a Keniáról jövő, délnek folyó patak rövid időre feltartott; átkelvén rajta, siettünk a zöld síkságon keresztül az Aberdare-láncz lába felé; útunk számos mászái král mellett vezetett el, a melyek most ugyan el voltak hagyatva, de látásukra könnyebben elképzelhettük, hogy körülbelül milyen lesz Ndoro két hét mulva, midőn a

föld urai nyájaikkal a tájékot megint meg fogják élénkíteni. Minél közelebb jutottunk a hegylánczhoz, a tájkép annál többet veszített szépségéből. A csinos virágok ritkultak, a fű gyérebb lett és sok helyen már a csupasz talaj került felszinre. Útunk az Aberdare-láncz mentén a lefelé vonuló lapos hegyhátakon keresztül északnyugati irányban vezetett tovább; időnként akáczfákból és közbeközbe egyes moriofákból álló ritkás, bozótos erdőn kellett keresztülmennünk. Több rendbeli morán-csapatokkal is találkoztunk, a kik arra akartak bírni, hogy velük saurit tartsunk; de nem volt elvesztegetni való időnk; siettünk tehát odább. A moránok nyilvánvalóan harczra indultak, mert kardpengéik zsírral voltak bekenve vagy rongyok közé burkolva, hogy ragyogtatásukkal magukat el ne árulják. Két órakor megérkeztünk a tanyára, a mely egy patak mellett, csinos facsoportnak, a többi közt egy Calodendron capense Thbg. árnyéka alatt feküdt.

Azon körülmény, hogy Kikujuországon átjutottunk, a közelben úgy, mint a távolban lakó mászái törzsekre nagy hatást tett; még hónapok mulva is, ha velünk beszélgettek, ezt a dolgot mindíg szóba hozták. Abban mindnyájan egyetértettek, hogy ezen átvonulásunk csak hatalmas hadi orvosságunk következtében sikerülhetett. A mászáik, a kikkel az nap találkoztunk (egészben valami 300-an lehettek) és a kik tettleg a kikujuiak ellen harczra indultak, meg is gondolták még egyszer a dolgot és visszatértek tanyánkra, a melyet már jóval elhagytak volt, hogy a hadi orvosság átengedéséért velünk alkuba bocsátkozzanak. E czélból két morúo be-

állított hozzánk, mialatt a harczosok félreállottak és sem a tanyánkra be nem jöttek, sem pedig adót nem követeltek. Csakhogy tőlük megszabaduljunk, Teleki gróf egy mustárporral megtöltött kisebb dobozt adott nekik; föltételül azonban azt kötötte ki, hogy négy napig a Kenia északnyugati lejtőjén fakadó pataknak, a Guasszo-Nyuki-

AZ EGYENLÍTŐALJI TANYAHELY.

nak partjain kell tanyázniok. E föltételt talán nagyon súlyosnak találták, mert hosszabb tanakodás után a dobozt a mustárporral visszahozták; megjegyezték azonban, hogy két leibonnak orvosságát egyszerre alkalmazni nem igen lehet, mivel a zsákmány felosztásánál nem igen lehetne jól meghatározni, hogy mi illeti meg az

egyiket és mi a másikat. Mi utólag úgy is megbántuk, hogy kívánságuknak eleget tettünk, mivel ezzel barátainknak, a kikujuiaknak érdekeit sértettük meg; örvendtünk tehát, hogy ilyen módon e szemrehányástól megszabadultunk. Még jobban megörvendeztett az a későbbi hír, hogy a rabló-hadjárat hajótörést szenvedett.

E tanyánkon kiderült, hogy a csapatokban való tovább menet nem vezet czélhoz, mivel nagy időveszteséggel jár. Újból azon kisegítő eszközhez nyúltunk tehát, hogy mindenkit, az első vezetőtől kezdve az utolsó teherhordóig, kelleténél jobban megterheljünk, a mi különben csak rövid ideig tarthatott, mivel naponként öt vagy hat tehercsomóra való élelmiszer fogyott el.

A következő két nap mindíg északnyugati irányban haladtunk az Aberdare-láncz lapos lejtőin végig. A völgyekben és völgyteknőkben mindenfelé szép erdők díszlettek; a gerinczeken csak nedvben szegény pusztai fűvek nőttek és a talaj, a mint látszott, nem igen volt termékeny; igaz egyébként, hogy itt sokkal kevesebb volt az eső, mint másutt. Útunk folytonosan 2000—2200 méternyi tengerszín feletti magasságban vezetett tovább; a Keniától és Szettima-hegyektől észak felé egészen a Lorogi-lánczig elnyuló, átlag 1800 méter magas, alacsony domboktól takart felföldre, a Leikipia-fensíkra tehát messze kiterjedő kilátásunk nyílott. A Keniától északra, lassan-lassan, aránylag alacsony gerincz, a Dönye lol Deika, a mászáik «vacskorhegy»-e bújt elő.

Másodnap azon négy Nairótia-patak körül a legdélibbnél ütöttünk tanyát, a melyek egyesülvén, rövid

keleti irányú folyás után a Guasszo-Nyiroba szakadnak. Kevéssel megérkezésünk előtt, közvetetlen közelünkben vándorló mászáik telepedtek meg, a kik egy régi krált foglaltak el ismét. Még láttuk, a mint a szamarakról az ökörbőrökbe varrt terheket leszedték és a mint nehány asszony a holmiját hurczolta elő, mialatt mások a régi kunyhókat bőrökkel takarták be. Nem is kellett sokáig várakoznunk és a harczos ifjúság énekelve és tánczolva közeledett felénk, hogy hongoját megkapja.

A Nairótia-patakok közt fekvő vidék, a melyet ugyanezzel a névvel illetnek, a ndorobboknak meglehetősen állandó lakóhelye.

November 7-ki menetünk közben, midőn a Guasszo Szongorói felé haladtunk, érdekes látványban, a mászáik vándorlásában gyönyörködhettünk. A vándorok az Aberdare-láncz nyugati oldaláról jövén, annak aránylag alacsony északi részén keltek át és a ndoroi legelők felé vonultak. Különösen szép látványt nyújtottak hatalmas marhacsordáik, a melyek több, folyóhoz hasonló csoportban húzódtak a lejtőkön lefelé. Előttük és utánuk férfiak és asszonyok haladtak. Az előbbiek karjaikon kis borjakat vittek, az utóbbiak pedig nehéz házi szereket czipeltek és azonkívül még az ökörbőrökkel, tejes edényekkel és a kunyhó-rudakkal megrakott teherhordóállatokra is felügyeltek.

Másnap, több óráig tartó menet után, az Aberdare-láncz északi végéhez érkeztünk. A hegyláncz itt lelapul, a hozzája csatlakozó Marmanett-hegyekben azonban folytatása van. E két hegység között sík felföld terül el, a

melyet a mászáik *Angata Busz*-nak hívnak; mivel rajta a legelők kitünőek, mászáikat ott csaknem mindíg találhatni; állítólag ndorobbok is laknak rajta.

Útunk ekkor is még mindíg ködben meglehetősen gazdag, 2000 és 2100 méter közt váltakozó, tengerszín fölötti magasságban vezetett odább. A hegyhátakat és szakadékokat is már sürűbb növényzet takarta; általában az Aberdare-láncz északi lejtőjén több az erdő, mint a keletin. Ezek nagyobbára a cziprushoz hasonló fákból és a már említett fűzfa-levelű toboztermőkből állanak, találkoznak azonban bennök akáczfák, gyertyatartó alakú euforbiák, egyes moriofák és lelesva-bozótok [1] is.

Aznap, csaknem kiszáradt patak medre mellett ütöttünk tanyát. A nap delelésének jól sikerült megfigyelése szerint azon hely az északi szélesség 0° 0′ 11″ alatt feküdt; szárazföldi útunkban tehát ekkor haladtunk keresztül az egyenlítőn, a miért is megállapodásunk helyét, egyenlítő-alji tanyának kereszteltük el. A vidéket, a melyen átvonultunk, Lasán-nak hívják; miként Pore, Ndoro, Nairótia stb., ez is része Leikipiá-nak.

November 9-én a Guasszo Naróknak balpartján, gyönyörű, kövér fűvel benőtt tisztáson tanyáztunk. A Guasszo Narók, valahol az Aberdare-láncz északnyugati lábánál fekvő Kopekope nevű mocsárnak észak felé

[1] Ezen, Kelet-Afrika bizonyos vidékeire nézve jellemző bozótot (Tarchonanthes camphoratus L.) egyes példányokban első ízben Kikujuország északi határától Ndoro-felé vezető útunkban láttuk; azóta azonban e napig egyet sem vettünk észre.

irányuló lefolyása. Felső folyásában vízesést alkot, a melyet az angol Thomson a maga nevéről nevezett el. A benszülöttek a patak ama részét a víz zuhogásáról «Ururo»-nak hívják; csak később veszi ez föl a Guasszo Narók, azaz fekete patak nevet.

10-én megérkeztünk a Mamanétt-hegyek közt fekvő, Szubugo nevű vidékre, Dsumbe Kimemeta útjának czéljához, a hol elefántcsontot akart vásárolni. A finom eső, a mi az egész időn át esett, nagyon megrontotta azon élvezetünket, a melyet az útunk mentén elterülő, szép erdőkkel takart és mászáiktól sürűn lakott vidék nyujtott volna. A harczosok egyik nagy králja közelében haladtunk el, a melyből a nagyszámú lakosság az eső daczára csoportosan kitódult, hogy víg nevetés közt elvonulásunkat végig nézze. A král több száz kunyhóból állott és szelíd lejtőjű, fűvel takart dombon feküdt. Messziről nézve, szabályszerű, köralakú erődnek látszott. Az új mászái král, ha az eső és nap még fakóvá nem tette, egészen fekete.

Tanyánkat csinos völgyben ütöttük föl, a melyen mocsáros patak folyik keresztül. Köd takarta a magaslatokat és finom, hideg eső szemetelt; a völgy a maga zöld gyeptakarójával és szép, óriási tölgyekhez hasonló fáival valami európai vidéknek hatását tette az emberre. Ekkor 2221 méter tengerszín fölötti magasságban voltunk. A thermometer + 13° C.-t mutatott; a hűvös időjárás volt az oka, hogy a benszülöttek nem kerestek föl bennünket nagyobb számmal; a mi kevesen eljöttek, sürű csoportokban tolongtak sátraink fedele alá. Minden

várakozás ellenére itt is mesés számú legyek nyugtalanítottak. Téli ruháinkat itt is előszedtük és bennök magunkat igen jól éreztük. Rosszabbul volt dolguk fogvaczogtató embereinknek és didergő szamarainknak és kecskéinknek, a melyek evés helyett a tanyai tüzekhez, embereink közé tódultak. Még ugyanaz nap este tehát Dsumbe Kimemetával tartott sauriban elhatároztuk, hogy itteni időzése czéljából mélyebben fekvő helyet fogunk kiválasztani. Másnap azonban, mivel a ndorobbokkal kellett összeköttetésbe lépnie, még ott maradtunk.

A rákövetkező napon, nap fölkelte előtt, a legközelebbi hegylejtőkön mutatkozó bivalycsorda okozott némi szórakozást. A vadászat hosszabb idő óta csaknem teljesen pihent; a «*nyamma vale*!» és «*bogo vale*»[1] kiáltozások tehát, a melyekkel embereink a csorda megjelenését jelezték, megtették varázshatásukat; Teleki gróf abban a pillanatban kint volt az ágyából és fölhúzta csizmáit. A sietségre annál nagyobb szükség volt, mivel a bivalyok szám szerint valami kétszázan, épen vándorlás közben voltak. A csordának legnagyobb része csakhamar el is tünt a hegyek mögött; Teleki gróf azonban nehány hátul czammogót még elérhetett és az egyik tehénre rá is lőhetett. A tehén megsebesülve tovább állott; a sürűn benőtt területen tehát üldözőbe kellett venni. Kevéssel utóbb, Teleki gróf meg is hallotta a beteg állatnak hörgését; óvatosan haladt tehát azon irányban, a honnan a zaj hallatszott; az ágak recsegése

[1] «Ni, ott hús van!» és «Ni, ott bivalyok vannak!»

azonban figyelmessé tette, hogy a bivaly megérezte és fölállott. Csakugyan abban a perczben el is rohant Teleki előtt a bozótok közt, de 40 lépésnyi távolságban megint lefeküdt. Teleki gróf ekkor már csak a fejét láthatta; bízva a jó szerencsében, mégis rálőtt. A tehén erre felugrott, de lapoczkájába új golyót kapott; még egy pár lépést tett ugyan előre, de azután döglötten rogyott össze.

Közvetetlenül tanyánk mellett ösvény vezetett el, a melyen most sok vándor mászái járt. Csaknem minden órában elvonult ott egy csapatjuk, maga előtt hajtván a nehéz terhekkel megrakott szamarakat és ökröket. A mászáik a fátlan Angata Busz legelői felé voltak útban, és ezért magukkal vitték a kunyhók építéséhez szükséges faágakat is. Ezek a csapatok, nagyobbára hosszú, vékony és hajlékony ágakból, meg félig cserzett, összegöngyölgetett ökörbőrökből álló tehercsomóikkal, egészen sajátságos hatást tettek a szemlélőre, mert egyrészt a bőrmálhák toronymagasságnyira emelkedtek az állatok háta fölé, másrészt pedig ezek a hosszú, hajlott kunyhóbotokat szánkák módjára csúsztatták maguk mellett. Teherhordó-ökre nincs minden mászáinak; ellenkezőleg ilyeneket csak az utóbbi napokban láttunk először használatba véve.

Dél felé váratlanul meglátogatott hét ngvanai ember; szemünkben, mellesleg mondva, ez újabb bizonyíték volt arra nézve, hogy a hirhedt mászáik messze terjedő földjén különös veszedelmek nélkül lehet átutazni. A ngvanaiak hozták hírül, hogy Mpujuj vezérlete alatt 170

főből álló elefántcsont-karaván a Guasszo-Narókhoz már megérkezett és épen most készül a környéket átkutatni, keresvén a ndorobbokat. Mindnyájunkat meglepett, hogy Mpujuj, a kivel, miként a szives olvasó emlékezhetik, Kis-Arusában találkoztunk, most már megint Leikipiában van. Erről az emberről egyébként is érdemes megemlékezni, nemcsak mert olyannak tekintik, a ki a mászái földet és a mászái nyelvet legjobban ismeri, hanem azért is, mert több a bátorsága és több az esze, mint bármely más mai karaványvezetőnek. Az efajta úttörő emberek, a kik már évtizedek előtt feladatukká tették, hogy az elefántcsont-kereskedés számára új, messzebb fekvő vidékeket tárjanak föl, a mint látszik, kihalóban vannak; utódaik, a kik még most is működnek, őket messziről sem érik el. Ezt a tényt Dsumbe Kimemeta vallomásából ismertük meg, a kit manapság a legméltóbb utódok egyikének tartanak. Mpujuj már évek hosszú sora óta csaknem minden évben bejárja Leikipiát; pontosan is ismeri hát ezt a vidéket.

A délután folyamán heves zivatar tört ki a völgyben; ezalatt természetesen mindenki, a hogy lehetett, elbújt. Ezen körülményt az egyik vállalkozó morán és dojeja föl akarták használni nagyobb számú gyöngylopásra, de rajta veszítettek, mindkettőjüket rajtakapták és a gyöngyöket, több száz fűzért, tőlük elszedték. Szomáli legényeink a morántjól elpáholták és általános nevetés közt a tanyáról kiutasították, elszomorodott kedvesét pedig bántatlanul hagyták.

November 12-én a ködös és nedves Szubugo-völ-

gyet elhagytuk, a keletnek fekvő hegycsoportot észak felől megkerültük és rövid menet után északkeleti lábánál, mocsáros, náddal benőtt völgyteknő közelében tanyát ütöttünk. Bár itt is még 1992 méternyi magasságban voltunk, a levegő hőmérsékletében észrevehető volt a

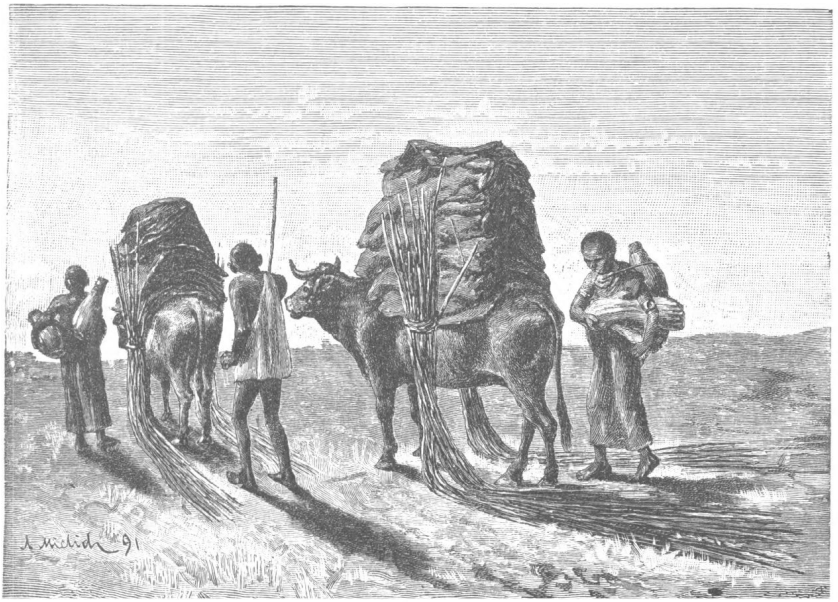

VÁNDOR MÁSZÁIK.

különbség. E vidéket Lare lol Morio-nak hívják. «Lare» forrásoktól táplált kisebb felületű mocsarat jelent és mivel közelében sok a morio-fa, a mászáik elnevezték «Lare lol Morio»-nak. Később még több «Lare»-val fogunk megismerkedni. Csak mellesleg említem itt meg, hogy a mászáik némely fogalom megnevezésére csodála-

tos szóbőséggel rendelkeznek; így a különböző hegyalakoknak megjelölésére, még pedig tekintettel vagy tekintet nélkül a takarójukra, a folyóknak, patakoknak, forrásoknak és tócsáknak, szarvasmarháik különböző szinének, korának és nagyságának, továbbá, miként már említettem, az emberi kornak jellemzésére is.

Itt tehát meg kellett történnie a karaván tervezett megoszlásának; az egész karavánnal mindenek előtt a hátrahagyandó emberek számára kicsiny, de czölöpökkel körülkerített erős tábort készítettünk. Teleki gróf időközben eltökélte, hogy a karaván nagyobb részével maga indul meg a Baringo-tóhoz, engemet pedig Duallával, Dsumbe Kimemetával, ennek negyven emberével és a mieink közűl hatvan legénynyel a helyszínén hagy. Mialatt karaványvezetőnk elefántcsonttal fog kereskedni, azalatt nekem, a mennyire húsz napi időközben lehetséges (hosszasabban itt maradni, élelmiszer-készletünk miatt nem lehetett), a Guasszo Nyiro folyását kellett volna átkutatnom.

A tanya elkészítésével, a karaványnak, a tehercsomóknak, a marháknak és egyéb élelmiszer-készleteinknek megosztásával annál inkább kellett sietnünk, mert a hány napig együtt maradtunk, a hátramaradóknak ugyanannyiszor három nappal korábban kellett elindulniok. Munkálkodásunk közben a benszülöttek nem igen zavartak. A legtöbben, miként a ndorobboktól megtudtuk, már más vidékre költözködtek, hogy új legelőket keressenek; a még itt levők pedig ugyanerre készületeket tettek; a ndorobbok ennek nagyon örvendtek; egyelőre

azonban tanyánktól még távol maradtak. E helyett szinte leirhatatlan volt az, a mit a legyektől szenvednünk kellett. A legyező szakadatlan használata nélkül egy perczig is alig voltunk képesek megmaradni; a mint tehát lehetett, hogy kis nyugalomra tegyünk szert, a hegyen nehány száz lépésnyi távolságban álló erdőbe menekültünk.

Első este, midőn már egészen besötétedett, Lekibesz, Leikipia mászái leibonja, látogatásával szerencséltetett. Ez ember, sajátságos, nem tiszta vérű mászái, hanem Guasszo Ngisunak, a Baringo-tótól nyugatra elterülő fensík egykori vakuázi-helységének környékéről való mkuáfi. A magas, széles termetű Lekibesz, nemcsak derék jelenség, hanem öntudatosan, parancsoló módon lép is föl, a mi annak a jele, hogy ezen a vidéken nagy tekintélynek és mindenkinél közkedveltségnek örvend. Lekibesz ezen állását kétségtelenül okosságának és nyilt eszű voltának köszönheti. Első szavai voltak, midőn hozzánk beállított: «ilyen későn este azért jövök, mert ilyen nagy férfiúnak, mint magam vagyok, nem illik, fényes nappal, nagy kiséret nélkül megjelennie. Embereim hevesvérűségénél fogva pedig könnyen verekedésre kerülhetett volna a dolog; ezért is inkább a sötétben és nagyobb kiséret nélkül jöttem el ide». Az önérzetben tehát, miként látható, e férfiúnál nem volt hiány. Beszédjére Teleki gróf egészen hidegen azt felelte, hogy nagyon helyesen cselekedett, midőn meggondolatlan embereire tekintettel volt, mert azok eshetőleg véresre verve tértek volna vissza. Lekibeszt egyébként gazdagon meg-

ajándékoztuk, mivel nemcsak a hátramaradóknak akartunk minden tekintetben békét és nyugalmat biztosítani, hanem tőle egyéb szolgálatokat is vártunk. Fölszólítottuk ugyanis, adjon Teleki grófnak és nekem vezetőket és azonkívül egy «elkonono»-t, egy kovácsot, a ki tanyánkon nehány mászái dárdát csináljon. Lekibesz e kivánságok teljesítését megigérte, azonkívül kijelentette, hogy egy vagy két tehenet is magával fog hozni, a melyeket most, sietségében otthon felejtett; végül pedig, látszólag nagyon megelégedetten, elbucsúzott, igéretet tevén, hogy másnap megint el fog jönni. Másnap reggel csakugyan meg is jelent, még pedig ezen alkalommal nagyobb kisérettel. Kiséretében voltak az igért vezetők, az elkonono és 21 asszony is, a mely utóbbiak, miként mondá, mind az övéi; az igért teheneket nem hozta ugyan magával, de ezek később szintén meg fognak érkezni. A későbbi alkudozásoknál is ravasz legénynek bizonyult ő kelme. Igy a többi közt a Teleki számára kijelölt vezetőt előre kellett volna kifizetnünk, hasonlót kellett volna cselekednünk azzal is, a kinek feladata volt, hogy engem a Guasszo Nyiro-folyóhoz kisérjen. «Nyugodtan megtehetjük ezt, mert én Lekibesz, a nagy leibon, kezeskedem értök.» Ebből azonban nem lett semmi sem, mert mi azt feleltük neki, hogy ha ő nem bízik bennünk, nekünk sincs okunk, hogy neki hitelt adjunk. Ugyanígy állott a dolog az elkononoval is. Ennek ugyanis a kivánt dárdákat Lekibesz bumbájában kellett volna kovácsolnia, a mi annyit jelentett, hogy a dróttal, a mit tőlünk kap, örökre eltünhetik; mi azonban azt akartuk, hogy e munkáját

tanyánkon, szemünk láttára végezze. Lekibesz végre engedékenységet tanusított, de sem a vezetőket, sem az elkononot többé nem láttuk.

Az elkononot illetőleg szabadjon itt egy megjegyzést tennem. J. Thomson és H. H. Johnston véleménye szerint az elkononok külön néptörzsnek volnának tagjai. Én azonban azt hiszem, hogy e szó pusztán «kovács»-ot vagy «mesterember»-t jelent és semmi esetre sem mondja azt, hogy az illető, a kit e névvel illetnek, különös, egykoron meghódított néptörzsnek tagja. Az elkononok Mászáiföldön kevesen vannak; ez az oka, hogy a mászáiktól olyan nehéz, dárdákat venni. Csakis nagy królokban és népes kerületekben találhatók elkononok; egész útunkban ennél az *egynél* többet nem láttunk. Lekibesz, a mi tudósítónk szerint, egész Leikipiában összesen csak kettő van. Milyen volt ez az *egy*, egyáltalában nem tartom fontosnak, mert az csak még sem járja, hogy egyetlen egyén tulajdonságaiból néptörzsi különbségekre következtetést vonjunk; annyit egyébként mondhatok, hogy nem voltak «görbe lábai», nem is volt semmiképen sem «elcsigázva», sem pedig «félig agyonéhezett»-nek nem látszott; ellenkezőleg, még Mpujuj sem tudta volna őt a többi mászái morúoktól megkülönböztetni.

Feltünőbb külseje volt annak az embernek, a ki vezetőmmé szegődött. Kicsiny volta és soványsága a busmann-tipuszra, midőn pedig rándiléket is láttunk, bizonyos tekintetben ezekre emlékeztetett. Bőrszine piszkos, sötétsárga, haja pedig kevésbbé volt gyapjas, mint a négereké. Saját állítása szerint, a mumonyóttok tör-

zséhez tartozott. Ezen törzs állítólag egy pár évtized előtt, a fekvésére nézve biztosan még mostanig sem ismert Lorián-tónak vagyis mocsárnak közelében élt és állattenyésztéssel foglalkozott. Háborúk és egyéb szerencsétlenségek következtében a néptörzs szétzüllött, a kik fenmaradtak, most a környéken élő különböző népeknél, így a leikipiai mászáik közt is élnek. Ez utóbbiak közt nagyon csekély számban vannak és miként Leikipia előbbi urai, a leukóp-ok, nem állanak valami nagy tiszteletben.

Délben Mpujuj karavánjának 35 embere érkezett meg, a kik közvetetlenül a mi tanyánk mellett ütötték föl sátraikat. Nekik is elefántcsont-vásárlás volt a céljuk, a minek Dsumbe Kimemeta aligha örvendett; ez azonban bennünket kevésbbé érdekelt. Ily módon szoktak egyébként a Pandaniból vagy Mombaszból kiinduló kereskedő-karavánok mindíg eljárni. A Naivasa- vagy Baringo-tóig mindíg együttesen haladnak előre, azután pedig messze környékre szétözönlenek. A karavánnak Leikipiába szánt része, 150—300 ember, rendesen már a Naivasánál különválik. Az Aberdare-láncz keleti lábánál valahol fölüti a főtanyáját és egy időben több nagyobb vagy kisebb karaváncsapatot a felföld különböző pontjaira kiküld, hogy ott az elefántcsontot összeszedjék. Máskülönben a legfölebb két vagy három hónapra való élelmiszereikkel, a melyeket Ngongo Bagászban vagy Mianszinben szereztek, nem érhetnék be, mivel Leikipiában alig tudnának valami számba vehető mennyiséget szerezni. A leikipiai karaván egyes részei ezután leg-

többnyire Mianszinibán gyülekeznek ismét együvé és ott várnak arra a karaván-ra, a melyik a Baringo-tó környékén működött vagy pedig, ha elég erősek, Távetáig vagy Kis-Arusáig nyomulnak előre, a hol azután minden körülmények közt várakoznak mindaddig, míg az összes karaváncsoportok egybe nem gyülekeztek, hogy az elefántcsont-szerzeményt egymás közt megoszszák a szerint, a mily mértékben mindenki a vállalathoz csereárúkkal hozzájárult.

A benszülöttekkel e helyen csak keveset érintkeztünk, mivel, miként már említettem, költözködéssel voltak elfoglalva. Eladásra semmit sem hoztak; de ökreiket vagy meddő teheneiket, a mi egészséges és fiatal teheneinkkel szivesen becserélték. Ökreik, a melyeket becserélésre magukkal hoztak, olyan hatalmas nagy állatok voltak, hogy nem merem semmiféle állattal összehasonlítani. Valóságos szörnyetegeknek látszottak; szőrük nagyobbára egyszinű, még pedig szürkés-fekete; szarvaik kicsinyek és tömörek. Állítólag észak felől, több év előtt végrehajtott rablóhadjárat alkalmával hozták ide. Középnagyságú ökröt 4—6 nőstény kecskéért vagy juhért könnyen kaptunk.

November 13-án, későn este állított be tanyánkra először egy csapat ndorobbo, hogy átvegye hongoját. Az elefántcsont-kereskedők ezt mindíg szivesen megadják; Dsumbe Kimemeta a félénk legényeket azonnal el is vezette árúsátrába, a hol a titkos üzleteket rendesen meg szokták kötni.

November 14-én reggel, Teleki gróf a maga kara-

ványával nyugati irányban megindult, hogy a Baringo-tóhoz menjen; útját vezető nélkül kellett megtennie, mivel ez, miként mondottam, el nem jött. Minden valószinűség szerint körülbelül négy hétig kellett különváltan maradnunk; elkisértem tehát egy darabig, hogy bizonyos eshetőségeket még vele megbeszéljek, azután egymástól elbucsúztunk és én visszatértem a tanyára, megteendő az előkészületeket a Guasszo Nyiro felé irányuló kirándulásomhoz. E czélra a hátramaradt emberekből negyvenet választottam ki, úgy hogy a tanyán Dsumbe karavánjából negyven, a magunkéból pedig húsz maradt, a mi teljesen elég volt. Embereimnek tizenkilencz napra való ennivalót mérettem ki, magam számára pedig több erős kecskét és juhot, meg egy szürke szamarat választottam ki, hogy szükség esetén megülhessem. Vezetőkül Ali Saongvét és Dsuma Musszát jelöltem ki. Az utóbbi ugyan iszonyú hazug, de az egyedüli ember volt, a ki, mint mondá, Leikipia keleti részét ismeri. A nekem szánt vezető sem mutatta magát, de Mussza véleménye szerint nem is volt rá szükségünk, mert egy itteni benszülött — egy leukop —, a kit ő, itt le nem irható daua odaajándékozásával magának lekötelezett, el fog a folyóhoz vezetni, ha pedig egyszer már a folyónál vagyunk, a Lorian-tót el nem téveszthetjük.

Akkor emberemet még nem ismertem eléggé; azért is e tekintetben teljesen nyugodt levén, másnap reggel útnak indultam. De a szives olvasó, a ki a mellékelt térképpel kezében a következő elbeszélést figyelemmel kiséri, csodálkozni fog, hogy mi, midőn a Guasszo

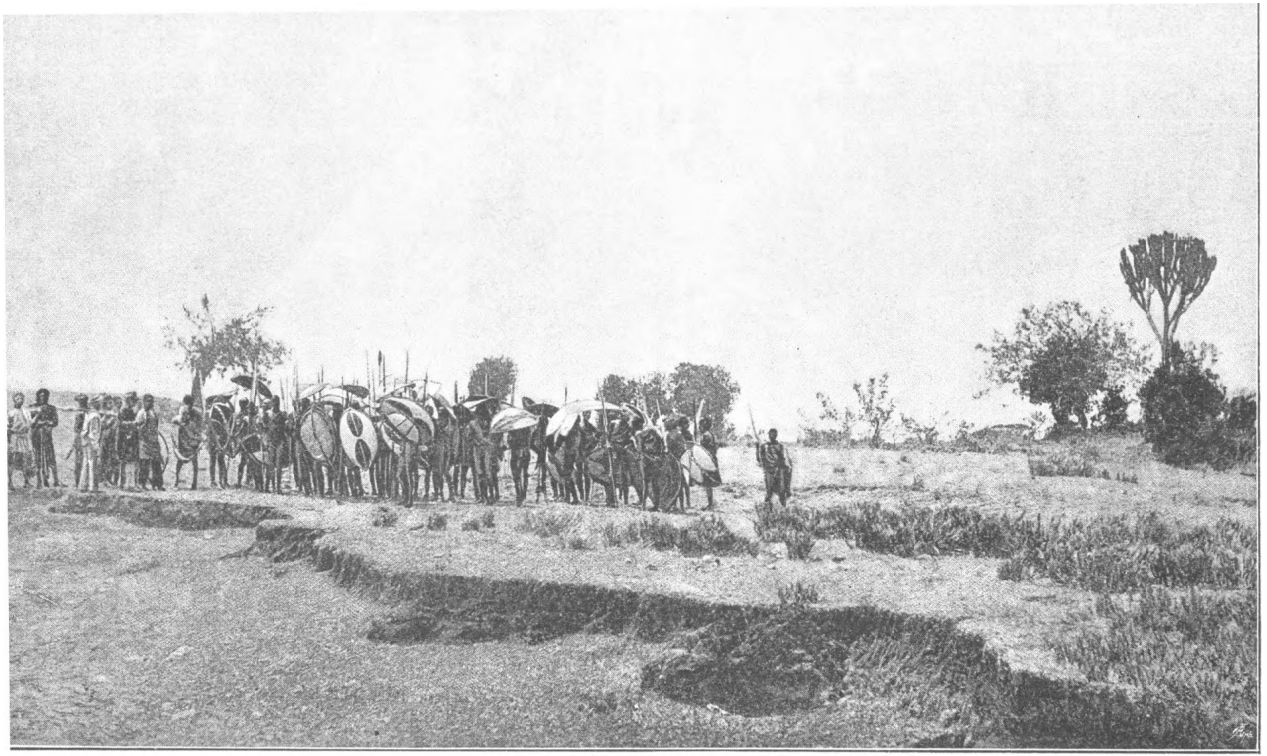

MÁSZÁI HARCZOS-CSOPORT.

Nyirohoz akartunk menni, olyan messze lekanyarodtunk délnek. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ez a térkép akkor még nem volt, mi tehát meglehetősen hübele-balázs módjára indultunk el. Sőt, még az is megtévesztett, hogy Thomson, az egyedüli európai, a ki a kérdéses folyót egyik helyén látta, elég hibásan, a Kenia és a Dönye lol Deika közé rajzolta, úgy, mintha kelet felé folyna. Végül a vezetőnk is erősen állította, hogy az utat ismeri; mi tehát követtük.

A hegycsoportot, a melynek lábánál tanyánk állott, keleti oldalán megkerültük és azután délnek fordultunk, mivel, miként vezetőnk mondta, mindenek előtt a Guasszo Narókhoz kellett eljutnunk. Mivel csak könnyen voltunk megterhelve, gyorsan haladtunk előre; három órai vándorlás után már el is jutottunk ahhoz a nagy morán királhoz, a melynél Szubugoba menet elhaladtunk. Itt egy időre megállapodtunk. A král harczosai eredményes hadjáratukból, a melyet a meruk, a Keniától északkeletnek lakó kikujuiak ellen intéztek, csak előtte való éjjel érkeztek haza. A legtöbbnek arczáról az álmosság és fáradtság le volt olvasható. Naiberéikbe burkolva csakhamar sokan körülfogtak, de legkevésbbé sem voltak szemtelenek, sőt inkább örvendtek az alkalomnak, hogy a laiombának elmondhassák hős tetteiket. 300 tehenet ejtettek zsákmányul. Az egyik morán három, a másik öt kikujuit ölt meg és így tovább. Mi azonban siettünk és csakhamar tovább indultunk. A Guasszo Naróknak azon helyén keltünk át, a hol nehány nap előtt az egész karaván nal tanyáztunk, azután pedig egy

ndorobbotól vezetve, meglehetősen erős esőben folytattuk útunkat Mpujujnak tanyájáig, a melyhez délutáni 3 óra felé meg is érkeztünk.

A vidék, a melylyel egy hét előtt még mint lakatlan vadonnal ismerkedtünk meg, most tehát meg volt szállva és Mpujujnak vagy miként a mászáik hívják, «Szukutá»-nak jelenléte által élénk közlekedés középpontjává vált. Mpujuj csakhamar maga is beállított hozzám, azonban később, mint a többi kereskedő, mert, miként mondá, hite szerint ezen alkalomra ünnepi ruháját, himzésekkel diszített zöld selyem inget, kellett felöltenie. Most ez ember, mint karaván vezető teljesen elemében volt. Föllépése a mászáikkal szemben nagy biztonságot árult el. Mindjárt kezdetben tudtomra adta, hogy e népnek számos tagja van a környéken, de azért egyedül tőlem függ, akarok-e nekik hongot adni vagy nem. Véleménye szerint mindamellett czélszerű volna, 100 gyöngyfüzérből álló ajándékkal a harczosok előtt jó indulatomnak erre nézve kifejezést adnom; többre azonban nincsen semmi szükség sem. Mivel mindezekbe készségesen beleegyeztem, Mpujuj a dolog további elrendezését magára vállalta, a harczosokat parancsoló hangon kiejtett «tótona» szóval felszólította, hogy guggoljanak le; ennek megtörténte után kezdetét vette a sauri, a melyben folyékony mászái nyelven egy ideig egyedül ő beszélt. Erre átadta a gyöngyöket és a dolognak vége volt. Mpujuj ezután még egy darabig elbeszélgetett velem mindaddig, a míg kereskedői dolgai el nem szólították; a többi közt elmondta, hogy egy alkalommal sikerült Leikipiába eljutnia

a nélkül, hogy hongot csak egyetlen egyszer is fizetett volna.

Másnap reggel a leukop eleinte délnek, erdőkkel takart hegyszakadékokon, azután pedig északkeletnek vezetett, nagyobbára kiaszott, gyakran egészen kopár pusztákon keresztül. Útközben gyakran találkoztunk vándorló mászái karavánokkal, a melyek több izben megállapodásra bírtak, mig végre valamennyit megelőztük. Ezen találkozásoknál mindig óvatosoknak kellett lennünk, mivel a benszülöttek nyájai tőlünk nyugtalanítva, gyakran mutatkoztak készeknek arra, hogy megszökjenek, a miért is nem egyszer szemrehányó pillantásokkal találkoztunk.

Ugyancsak nagy csökönyösséget mutattak a teherhordó ökrök, a melyek ismételten és látszólag minden ok nélkül meg-megpróbálták inkább nagy terjedelmű és kényelmetlen, mint nehéz terheiket ledobni. Nehányszor, hajtóik megnyugtató biztosításai daczára, czélt is értek; ilyenkor a tejes lopótök-edények, meg az ennivalóval tele zacskók nagy kört írva le, a földre zuhantak, kiöntvén az asszonyok jajkiáltásai közt, értékes tartalmukat.

Dél felé keskeny, meglehetősen mély patakhoz érkeztünk és tanyát ütöttünk. A kérdéses patak a «Pesz»-mocsárnak, tó-alakká kiszélesedett azon Guasszo Szongoróinak volt északi kifolyása, a melynél november 7-én, Szubugoba menet már tanyáztunk volt. A náddal benőtt tavat dél felé, egy pár kilométernyi távolságban látni lehetett. Széleit, valamint egy darabig azt a patakot is,

a melynél mi voltunk, zöld akáczfaberkek szegélyezték; e patak a Guasszo Narókba szakad.

Tanyánk környékén mászáik, még pedig kizárólag moruok laktak, ezért is a délután csendben telt el. Dsuma Mussza, a ki alkudozói minőségében naponként nagyobb ügyességre tett szert, nemcsak azt eszközölte ki, hogy adót nem fizettünk, hanem ellenkezőleg, egy kecskeajándékkal is meglepett; második vezetőt is elő tudott teremteni, mivel az első hasznavehetetlennek bizonyult.

Ezen új vezetővel másnap reggel lapos pusztán keresztül, keleti irányban haladtunk előre. Három óra mulva két völgyteknőbe érkeztünk, a melyek, a mocsári fűből itélve, időnként vizzel lehetnek borítva, de most teljesen ki voltak száradva. Ennek örvendtünk, mivel a mostani vezetőnk, makacs természetű ember, ellenmondásaink daczára csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy bennök üssük föl tanyánkat. Egészen nyugodtan néztük, a mint vizet keresett, bár el voltunk tökélve, hogy még az esetre is, ha találna, a tovább menetelre rá fogjuk kényszeríteni. Igy azonban még nedves iszapot sem talált, morogva tehát önkényt tovább vezetett. Tikkasztó forróságban, gyors léptekkel mentünk újabb három óra hosszat, homokos, kopár pusztán keresztül, a melyet helyenként meglehetősen sürűen fiatal akáczfák borítottak; végre egy fasorhoz érkeztünk, a melyből azt következtethettük, hogy ott viznek lenni kell. De itt sem találtunk; a csalódás tehát általánossá lett, mert időközben mindnyájan csakugyan megszomjuhoztunk és vizre a

buján tenyésző fák friss zöldjéből ítélve, bizton számítottunk. Sikertelen keresés után épen eltökéltük, hogy elmegyünk egyenesen a Guasszo Nyirohoz, midőn két benszülött, a kik véletlenségből arra jöttek, figyelmeztetett egy vizmedenczére, a melyet észak felé, körülbelül 20 percznyi távolságban kellett keresnünk. Csakhamar megtaláltuk; örvendtünk is neki teljes szivünkből, bár nem volt csacsogó forrás, hanem csak zavaros, zöld vizet tartalmazó tócsa, a melynek felszinén újjnyi vastagságú, szívós iszapréteg úszott. Közvetetlenül a partján, tanyánkat fölütöttük.

E helyen csaknem 1800 méternyi tengerszin fölötti magasságban, a Keniától és Aberdare-láncztól körülbelül egyforma távolságban voltunk. Mindkettőtől egyenlő messzeségben levén, először élvezhettük teljes mértékben hatásukat, a mit mindeddig hiába kerestünk. Az alacsony dombok egyikének tetejéről nézve, a két hegytömeg kétszer akkora magasnak és nagyszerűnek, az alacsony halmokkal takart Leikipia pedig végtelennek és a nap fényében nagyon is szépnek látszott. Innen az ellentétek nagysága is teljesen élvezhető volt: körülöttünk a kopár, leperzselt puszta terült el, odább pedig a hegyóriások erdős lejtői és jeges csúcsai emelkedtek égnek. Rendkívül különösnek látszott a képben a Keniának óriási hótömegekkel borított krátere; nem is volt sok hija, hogy a Guasszo Nyiro zavaros hullámainak folyása irányáról megfeledkezve, hozzája nem siettem.

A délutánt csendes visszavonultságban, a tanyától egy puskalövésnyire, kartografiai munkálkodással töltöt-

tem; e munkámat nagyobbára a szabad természetben végeztem. E czélból a szükséges műszereken kívül, mindíg kivitettem magam után egy asztalt és egy széket is, hogy egészen kényelmesen dolgozhassam. Dsuma és Baraka, két szuáheli szolgám, ebbeli szükségleteimet a legapróbb részletekig ismerték és ebben a dologban egészen meglepő ügyességet és figyelmetességet is tanusítottak. Ezen kirándulásoknál nagyobbára Dsuma kisért el, a ki körülbelül 20 éves, a Nagássze-tó környékéről való egészen sajátságos legény volt. Komoly és hallgatag levén, ritkán beszélt valakivel; hasonló nyugalmat tanusított a veszély perczeiben is. Minden hajlandóságomat és szokásomat gondosan igyekezett kifürkészni; tudta nagyon jól, miként kell a sokféle műszert és készüléket fölállítani és ismét elcsomagolni és épen olyan jól ismerte a használatuknál szükséges különféle fogást. Csak röviden ki kellett adnom a parancsot: «pima dsua!» (napot mérni!), vagy «pima milima!» (hegyeket mérni!), vagy pedig «piga pizá!» (fotografálni!) és azután mehettem dolgomra a kijelölt irányban; soha sem kellett tartanom attól, hogy Dsuma valami szükséges dolgot el fog felejteni. Dsuma mindenre gondolt, mindenre ügyelt és még azt sem kérdezte kelletlen időben, van-e elég gyufám. Munka közben nagyobbára közelemben maradt, hogy ha szükség volna, segíthessen, vagy pedig, hogy a környéket a vadászkutya figyelmességével átkutassa. Ha azonban tanyánk közel volt és én a sík pusztán dolgoztam, nagyobbára elküldtem magam mellől.

Dsuma az nap délután nem volt mellettem; magam épen a Kenia rajzába mélyedtem el; így történhetett meg, hogy mielőtt észrevettem volna, egy kis kvagganyáj száz lépésnyire megközelített. A tájék nyilt volt, mint valami lekaszált rét, ezért szinte megijedtem, midőn

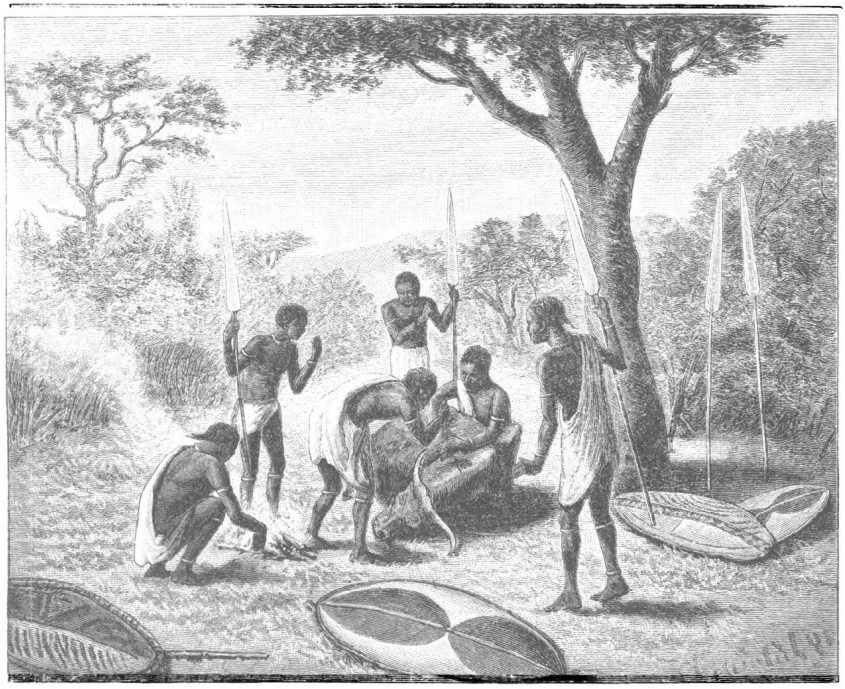

MÁSZÁI HARCZOSOK EVÉS KÖZBEN.

asztalomról a Kenia felé pillantván, a nyáj vezetőjét hirtelen megláttam. A kvaggák lehorgasztott fővel és álmos állapotban, egymásután menve, az itatóhoz készültek vándorolni. Ők sem vettek engem észre és csak akkor riadtak vissza, midőn már puskám után nyultam

— de ekkor már későn volt; a vezető figyelmetlenségéért életével lakolt.

Hogy az aránylag nagy kiterjedésű vidéken, egyedül ebben a tócsában volt viz, a vadak nagy számából láthattuk, a melyek nap lemente után a közelben megjelentek. Az antilopék és zebranyájak minden oldalról közeledtek felénk, hogy valamiképen eljuthassanak a vizhez. De ezt nem tehették, mivel mi közvetetlenül a mocsár mellett tanyáztunk; a kvaggák boszuságuknak kifejezést is adtak, óra hosszat tartó ugatásukkal. Csak midőn az éjjeli ragadozók buvóhelyeikből előkerültek és a környéket veszélyeztették, tüntek el a vadcsoportok. Egy oroszlán a mocsáron túl, tőlünk alig húsz lépésnyi távolságban, hosszabb ideig ólálkodott, mindenféle hangon morgott és ordított és a mint látszott, szamarunkat szerette volna megkeríteni. Embereim az éj jó részét a legnagyobb izgatottságban töltötték, a lövésre kész puskákat kezeikben tartván, hogy szükség esetén az állatot sortűzzel fogadhassák. Minderről azonban csak reggel értesültem. A mély álom, a melybe a fárasztó napi munka után elmerültem és a, mondhatnám, szent félelem, a melylyel minden néger az alvó ember iránt viselkedik, ez érdekes élménytől megfosztottak. Legényemet, Dsumát, az engedelmes rabszolga igazi prototipusát, minden szidás és korholás daczára sem bírtam rávenni, hogy ha szükséges, álmomból fölrázzon. Nem egyszer, szundikálás közben, megfigyeltem, hogy föl akart kelteni, félóráig is suttogta a «bvana, bvaná»-t. Most azonban Saongvénak határozottan meghagytam, hogy minden

körülmények közt és minden órában, minden történt dolgot jelentsen be.

Másnap útunk egy óra hosszat, kelet-nyugati irányban vonuló, mélyen bevágódott, keskeny völgy mentén vezetett odább; ezután a völgy fenekére szállottunk le és ennek kanyargós irányát követtük odáig, a hol a Guasszo Nyiro-völgybe torkol. Mialatt ez ösvény mindeddig vulkánikus, törmelékkel, lávával vagy hamuval takart talajon vezetett, már a leszállásnál fehér kvarczhomok csikorgott lábaink alatt, kevéssel utóbb pedig nagy területeken őskőzet került a felszinre. Miként annak idején a Darzsama-folyó menti útunkban, itt is feltünt a fajokban sokkal gazdagabb flóra, a mely rendesen jelezni szokta e két kőzet-formáczió közötti átmenetet.

Észak felől a völgybe kanyargós patakocska torkol; útunk is csakhamar sürű lombozatú fák és örökzöld bokrok árnyékában, búja fű között vezetett odább. Egy óra leforgása alatt a kopár, kiaszott pusztából mintegy varázsütésre hirtelen gyönyörű parkba érkeztünk, a melyet mindenféle színekben ragyogó, sokfajta madár élénkített meg. Soha ezelőtt egyikét sem láttam azon számtalan fajoknak, a melyek itt találhatók voltak.

A völgyben számos vándorló mászáival és nyájaikkal találkoztunk; egy král mellett is elhaladtunk, a melyben újra laktak. Midőn ennek közelében rövid időre megpihentünk, üdvözletünkre fiatal leányok khórusban kezdettek el énekelni. Miként a hazai emlékeinkből ismeretes czigányok, nagy türelemmel majd az egyik, majd a másik dalba fogtak bele, de a mi sziveinket egyik

sem tudta meglágyítani; nekünk tovább kellett haladnunk. Később az erdőben, midőn semmit sem sejtve egy kiszögellő völgy végénél elkanyarodtunk, egy csapat «zabáló morán»-t is láttunk. A csapat, meglepetve a karaván váratlan megjelenésétől, fölpillantott, az előlmenő Dsuma Mussza pedig, mintha valami vipera csípte volna meg, meghökkent és abban a perczben oldalt a bozótokban el akart tünni. A karaván-utazók között ugyanis azon hit van elterjedve és Thomson J. ugyanezt állítja, hogy a mászái-moránok a legnagyobb dühbe jönnek, ha valami idegen ember őket evésök közben nézi. A mi Dsuma Musszánk pedig sajátságos keveréke volt a vakmerőségnek és a határtalan gyávaságnak. Bár erejére Herkuleshez hasonlított, reszketett mint a kocsonya, ha valami sürű bozótba elsőnek kellett bemennie vagy hívásunkra, előttünk megjelennie. A mi bennünket illet, ezen magaviseletének alapja rossz lelkiismerete, — végtelen nagy gazember volt — a testi büntetéstől való beteges félelme lehetett.

A jelen esetben oda kiáltottam neki: «Előre, egyenesen!» és Dsuma Mussza sápadtan és izgatottan ép szög alatt, újra a helyes ösvényre kanyarodott be. A harczosok épen egy ökröt készültek földarabolni; ezzel sokkal jobban el voltak foglalva, semhogy bennünket egy pillantásnál többre méltattak volna.

Délelőtt 10 óra felé végre a Guasszo Nyirohoz érkeztünk és partján, 1694 méternyi tengerszín fölötti magasságban tanyát ütöttünk. A folyó e helyen $1^1/_2$—2 méter mély és 10—20 méter széles volt, a melyen még

szükség esetén sem tudtunk volna átkelni. Mivel számos benszülött látogatására lehettünk elkészülve, tanyakerítés készítéséhez fogtunk és vele, valószinűleg mert időközben hevesen elkezdett esni, el is készültünk, mielőtt amazok megjelentek volna. Midőn pedig végre a 40—50 harczos beállított, Dsuma Mussza újból a mászái nyelvnek, valamint az ország viszonyai alapos ismerőjének bizonyult. Először olyan nagy biztonsággal, a mi látszólagosan megtette a hatását és meglepő ügyességgel, hosszabb beszédet tartott az egybegyülekezett harczosoknak; azután pedig képviselőjüket, a leigvoánant a tanyára hívta be, hogy neki az adót megfizesse és őt egyszersmind megvesztegesse. «Ha ezt a 100 füzér gyöngyöt hongoként elfogadjátok, külön ajándékul még két szép füzér ukuta-gyöngyöt és egy naiberét kapsz.» Ennek a csábításnak emberünk ellene nem állhatott, mi pedig ilyen módon olcsón megszabadultunk.

Az üzletnek még egy másik jó oldala az volt, hogy a leigvoánan honfitársait azonnal hazaküldte, mert mielőbb a külön-ajándék birtokába akart jutni. Nehány órával később azonban magános harczos jött el tanyánkra, azt állítván, hogy ő a vidék igazi leigvoánanja és ezért ajándékot kell kapnia. Föllépése meglehetősen nagy önbizalmat árult el és talán igazat is akart mondani; mi azonban semmi áron sem akartunk a «rászedettek» lenni és azzal a kijelentéssel utasítottuk el, hogy 50 mászái állítása szerint az a másik a leigvoánan; ő, a ki egyedül van, nem fogja velünk az ellenkezőt elhitetni!

A Guasszo Nyiro agyagszínű hullámainak halban

való bőségéről már azelőtt is sokat hallottunk; ebbeli hirnevét teljesen beigazoltnak is találtuk, mert csupán négy horoggal, rövid idő alatt sikerült körülbelül húsz szép, nagy sügért fognunk.

A vidéken járatos leukop ajánlkozott itt vezetőnkül. Ajánlatát szivesen fogadtuk, mert a másik kettőt elbocsátani még lehetséges volt. Ezt azonban csak közvetetlenül a megindulás előtt tehettük meg, mert az ujonnan felfogadott legény, egyedül semmi szín alatt sem akart velünk jönni. Az emberek ugyanis, és nem jogtalanul, attól tartanak, hogy ha fölöslegesekké válnak, akárhol elbocsátják és akkor egyedül kell haza menniök; valóban, nekünk sem volt szándékunk, e helyre még egyszer visszatérni. Reggel, midőn a másik kettőnek elbocsáttatását látta, vonakodott velünk jönni, de mi elszedtük a fegyvereit és egy kis fenyegetés megtette a többire nézve is a hatását; később azonban volt elég okunk megbánni ezen eljárásunkat, a melyre élelmi szereink csekély volta kényszerített.

Vezetőnk nem a folyam partja mentén, hanem a fensíkon keresztül vezetett odább, a melynek keleti szélén a Guasszo Nyiro folyik északnak. Minden látszat arra mutatott, hogy új szerzeményünk derék legény, a ki a tájékot, mint a saját zsebét ismerte és a különböző hegyláncokat és csúcsokat, a melyek a távolban feltüntek, kivánságunkra készségesen meg is nevezte. Egész útunkban tág kilátásunk nyilt a most már közel eső Dönye lol Deikára és az odáig elterjedő vidékre. A vacskor-hegy, 400—900 méter magas, csak-

nem egyenesen észak-délnek vonuló hegyek és hegyhátak sorozatának látszott, a mely, bár a Kenia északi lábából látszott kiindulni, azzal semmiféle összeköttetésben sem volt. Rendkívül sajátságos és idegenszerű képet nyújtott a közben fekvő, Gadormurtu nevű tájék. A teljesen kopár lejtőn, a mely a Dönye lol Deikáról nyugatnak, a folyó felé alig észrevehetőleg ereszkedett le, nagy számban voltak meredek falú, szirtszerű dombok és dombocskák, melyek merev, szegletes alakjaikkal és éles, fekete árnyékaikkal az egész vidéknek a halálos meredtség látszatát kölcsönzik, miként az a holdfelület szemléleténél is látható. A kráterformák teljesen hiányzanak. A dombok kétségtelenül gnájsz-sziklákból állanak; nagyon valószinű, hogy a vacskor-hegy hasonló kőzetből áll. Növényzetet oda át csak egy völgyteknőben, a Guasszo Nyuki mentén lehetett látni, a mely víznek folyását a Kenia félmagasságától a Guasszo Nyiroba való torkolásáig pontosan láthattuk.

A Guasszo Nyiro ezen földrajzi szélesség alatt a Mászáiföld keleti határa; odább a vidék épen olyan lakatlannak és vadban szegénynek látszott, mint ide át. Elhagyatott mászái králokat a folyó balpartján is többet találtunk; de mindnyáján meglátszott a nyoma annak, hogy már több év óta senki sem lakott bennök.

Egyik kicsiny, félig száraz patakocska mellett, a melyhez több órai menet után jutottunk el, egy pár vadat: elen-antilopékat, Gazella Thomsonii-kat és struczczokat, meg spiritusos palaczkjaink számára is találtunk valamit. Azon rovarfajok, a melyeket Leikipiában leg-

inkább láthattunk, közönséges házi legyek és egy nagyobb fajtájú szitakötő voltak. Ennél a pataknál, a magános akáczfákon azonban találtunk nagy számban, 6 centiméter hosszú, zöld színben ragyogó fémbogarakat (Buprestidae); fehér-feketére tarkázott zöld békát [1] is fogtunk. Midőn az idő dél felé közeledett, szives vezetőnk azt a javaslatot tette, gondoljunk egy kis pihenőre és mivel ebben megegyeztünk, a folyó felé indult. Midőn a vulkánikus fensíkról leértünk, a talajt újból finom és sok csillámpalát tartalmazó kvarcz-homok takarta. A meglehetősen sokféle bozótok, a melyek közt az ösvény a folyamparthoz vezetett, ismét főképen a máris elfeledett nyikai flóra képviselőiből állottak. Láttunk kétféle Sansevierá-t, [2] tövises afáczbozótokat és közbe-közbe egyes morio-fákat, kaktuszhoz hasonló euforbiákat, kis aloeket, a melyeket épen ekkor vörös virágok takartak és a folyónál, szép Liliacaea-t, nagy kardalakú levelekkel és apró virágokkal. Számos orrszarvú-nyomra is akadtunk. A Guasszo Nyiro durva szemcséjű, rózsaszinű gnájszmedrében zúgva rohant lefelé; ezt vajmi nagyon sajnáltuk, mivel nem remélhettük, hogy itt halakat találjunk; horoggal tett halfogó kisérleteink sikertelenek is maradtak. E helyett egy viziló agyara, melyet a parton találtunk, azt a reményt keltette, hogy legalább ezekből az állatokból fogunk egyet találni, de ez egy fogon kívül egyebet nem láttunk.

[1] Dr. Steindachner F. udvari tanácsos új fajt, Megalixalus pantherinust ismert föl benne.

[2] Sanseviera cylindrica-t és egy másik, alkalmasint új fajt.

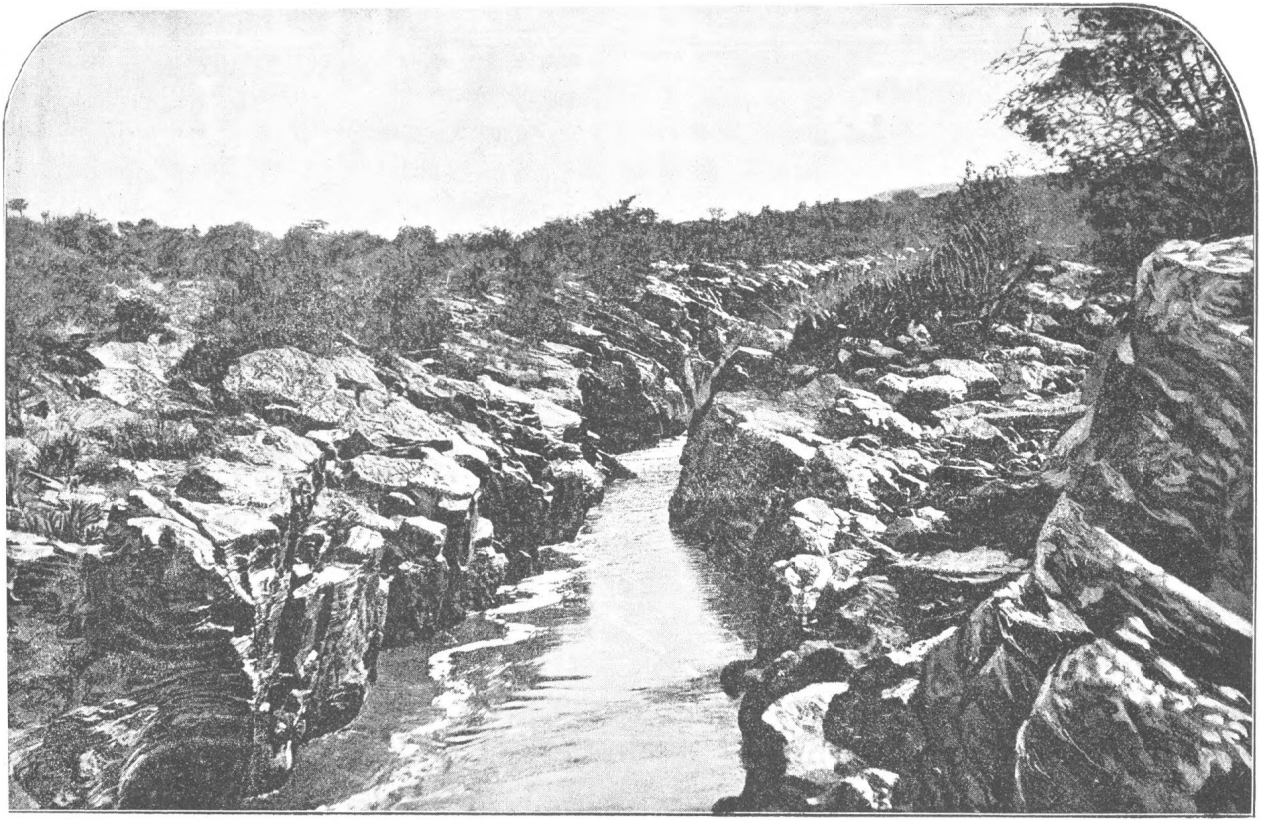

A GUASSZO NYIRO FOLYAMMEDER EGYIK RÉSZE.

Másnap reggel azzal a kellemetlen hírrel leptek meg, hogy a vezető, bár Dsuma Musszával egy kunyhóban kellett aludnia, megszökött; a mennyire megállapíthattam, megtudtam, hogy összes holmijának hátrahagyásával éjfélkor hagyott bennünket cserben. Eltünése rendkívül kellemetlen volt. Mivel 800—1000 méter távolságra régi, elhagyatott mászái král állott, a melyben az ember, magát már teljes biztonságban érezvén, talán az éjjelt tölthette, azt még hamarosan átkutattuk, de nem találtunk benne semmit sem; vezető nélkül kellett tehát útunkat folytatnunk. Ez pedig nem volt olyan egyszerű dolog. A folyó ugyan mellettünk folyt és így el nem téveszthettük, de hogy hová folyik, azt nem tudtuk. Már pedig, minden kanyarulatát követni, annál kevésbbé lehetett inyemre, mivel sokkal inkább szerettem volna megtudni, hová igyekszik, semmint hogy minden kanyarulatát pontosan letérképezzem. Azonkívül partjait mindenütt áthatolhatatlan bozótos sürűség takarta, a mely gyertyatartó alakú euforbiákból és szintén tejet tartalmazó levéltelen bokrokból állott; ezeknek sürű ág-növényei pedig világoszöld színű, czeruza- vagy ujjnyi vastagságú czilindrikus hajtások voltak, a melyeknek végeiben 2—3 apró, vörös golyócskák — a gyümölcsök — ültek. Közbe végtelen nagy számban nőttek a már említett, vörös virágú aloek, a melyek, hogy a bajt még növeljék, a többi bozótokkal tövises felfutók és kúszó növények által kompakt tömeggé voltak összenőve. Mi e sürűségnek csak külső szélén mehettünk előre, a hol a bozótok és törzsek kevésbbé voltak szorosan egymás

mellett; ez irányban azonban mindig messzebbre jutottunk a folyótól. Végül egy kis gnájszhalomhoz érkeztünk, a melyről körülnézve azt a fölfedezést tettük, hogy egészen jó ösvény egyenesen levezet a folyóhoz és ezen le is mentünk. Egy órával később ismét a víznél voltunk. Közvetetlenül mellette nagy és szép fák, nagyobbára akáczok és szikomor-fák nőttek, a melyeknek koronáiról számos méhkas lógott le; egyesekről 20 darab is. A méhkasoknak, a melyek a gyertyatartó alakú euforbiák kivájt törzseiből készültek, közönséges czilinder alakjuk volt. A méhkasok kétségtelenül üresen állottak, de annyit mégis elárultak, hogy olyan vidéken voltunk, a hol ndorobbok laknak és a hol ösvényeknek is kell lenniök, még pedig olyan ösvényeknek, a melyek a folyó mentén vezetnek, mert hiszen a benszülötteknek el kellett jutniok ezen méhkasokhoz. Csakhamar meg is érkezett Dsuma Mussza azzal a hirrel, hogy a folyó mentén jó és tiszta ösvény vezet el, a melyen még ma reggel is kellett ndorobboknak járniok; ez utóbbi körülményt az bizonyítja, hogy az ösvényen sok szén- és hamumaradék van elszórva. A ndorobbok ugyanis vándorlásaik közben mindig égő fadarabokat visznek magukkal, hogy akármikor kifüstölhessék a méheket és süthessenek maguknak pecsenyét.

Ezt az ösvényt követtük. Menet közben, legközelebbi környékünkből semmit sem láthattunk, mivel az egész idő alatt az egyformán 10—12 méter mély folyammeder szélén jártunk és azonkívül bent voltunk a sürűségben is; a legnagyobb hegyek mellett mehettünk volna, a

nélkül, hogy észrevegyük. Időnként egy-egy vak töltést sütöttünk el, hogy ezzel a ndorobbokat jelenlétünkre figyelmeztessük; déltájban azután közvetetlenül a folyó szélén ütöttük föl tanyánkat. Délután két ndorobbo jött felénk. Bár őket megajándékoztuk, csak rövid feleleteket adtak; csakis annyit mondtak, hogy másnap a Guasszo Naróknak a Guasszo Nyiroba szakadó torkolatához fogunk érkezni és hogy annak közelében a ndorobbóknak egy falvuk áll; ezzel odább állottak.

El akarván jutni olyan helyre, a honnan tágabb kilátás nyílik, délután megpróbáltam áthatolni a folyó balpartja mentén elterülő, euforbiákból álló sürűségen, nagy meglepetésemre láttam, hogy számos út vezet rajta keresztül, de mindannyi rendkívül fárasztó kanyargós vonalban; igazi útvesztőben éreztem magamat, nem is mulasztottam el az útakat, a melyeken jártam, kellőképen megjelölni. A növényöv szélét egy óráig sem bírtam elérni; lemondottam tehát abbeli szándékomról, hogy eljussak oda, a hol, idejövet, egy ndorobbo-falut láttam. E falu az euforbiák közt annyira el van rejtőzve, hogy csak egészen véletlenül bukkantam rá; bejáratát is szörnyen eltorlaszolták, ezért fölhagytam a tervemmel, hogy beléhatolhassak. A teljesen jó karban levő kunyhók nagy rendetlenségben, össze-vissza épültek, a mint a növényzet épen megengedte. Nagyságra és alakra nézve ezek egészen a mászáikéhoz hasonlítottak és tőlük csak annyiban különböztek, hogy az ágak gondosabban összefonva, a falak pedig nem voltak tehénganéjjal bekenve, hanem szépen összerakott és egészen vékony fűréteggel

betakarva. A földet a falu belsejében és azon kívül is sürűn takarták csontdarabok.

November 21-ěn, a folyó partja mentén tovább haladtunk; két óra mulva a Guasszó Narók torkolatához érkeztünk. Hogy a jelzett ndorobbo falu hol lehetett, nem tudtuk megtalálni; ezért is egy pár vak töltést elsütöttünk. Hosszabb ideig senki sem mutatkozott; végül azonban a folyó tulsó partján két félénk alak tünt föl. A falu fekvését illetőleg adtak ugyan eléggé tájékoztató útmutatásokat, de arra nem voltak rábírhatók, hogy bennünket oda elvezessenek, a mint szerettem volna, és így megmutassák, hol keltek át a szerintünk átjárhatatlan folyón.

A «közeli» faluhoz $^3/_4$ órai gyors menet vezetett el. Dsuma Musszával magam indultam útnak, mert egyedül benne nem bízhattam; a legénységem többi része ez alatt a folyam mellett pihent. A sürűségig, a melyben a falu el volt dugva, a számos hamunyom vezetett el, azután pedig egy pár ndorobbo igazított útba, a kik épen ekkor tűzifát szedtek; ezeket azonban sem megjelenésünk nem lepte meg, sem pedig különös félelmet nem tanusítottak. A falu úgy el volt a sürűségben rejtve, hogy az egészet egyszerre be nem láthattuk, azonkívül a házaik is szabálytalanul, össze-vissza épültek, végül pedig az erős tüskesövény-kerítés is korlátozta a kilátást. A bejárat előtt öreg ember állott, a ki épen egy méhkas kiigazításával foglalkozott; nehány gyermek, a kik közelében játszottak, közeledtünkre azonnal eltüntek. A faluban magában síri csend volt. Néha-néha egy leánynak

vagy asszonynak alakja tünt föl, a kik félig elrejtőzve a kunyhók mögül ki-kikandikáltak, de a mint oda néztünk, hirtelen megint eltüntek; e nők egészen olyanok voltak, mint a mászái asszonyok. Egyébként azonban bennünket a legkisebb figyelemre sem méltattak és maga az öreg ember is zavartalanul dolgozott méhkasán tovább. Mivel azonban saurit kivántunk tartani, hogy a Guasszo Nyiro további folyását kitudakoljuk, rábírtam az öreget, hogy hívja össze a falu férfiait. Lassan jelentek meg egyenként, egyik a másik után és leguggoltak, a nélkül, hogy bennünket köszöntöttek vagy csak egy pillantásra is méltattak volna; mindannyian fáradt, álmos emberek hatását tették. Midőn nyolczan együtt voltak, Dsuma fölkapta szónoki botját és tudatta velük, hogy mi kik vagyunk, honnan jövünk és hová akarunk eljutni. Közönyösen hallgatták végig beszédét. Csak midőn a «Lorián» nevet említettük, vettek ők is részt a beszélgetésben. Odáig messze út vezet, eltart az talán 20 napig is. Ebben valamennyien meglehetősen egyetértettek, de már abban nem, hogy a Lorián tó-e vagy mocsár. Sokan azt vélték, hogy a Guasszo Nyiro vége; mindnyájan azonban csak hallomás után mondtak véleményt, mert a Lorián-tót egyikök sem látta. Vezetőül beállani, csak egy napra is, egyikök sem akart semmi szín alatt sem.

Embereinkhez ezután visszatértünk, átkeltünk a torkolatánál a Guasszo Narókon és jó, a ndorobboktól járt ösvényen, a folyam mentén útunkat folytattuk. A növényzet olyan maradt, mint eddig. Közvetetlenül a folyam

partján szép lombhullató fák állottak, a Guasszo Narók torkolatán túl pedig közbe-közbe, szárnyas levelű pálmák, de mellettök megmaradt az euforbia-erdő továbbra is. Menetünk utolsó részében a folyammeder körülbelül két kilométernyi hosszúságban rendkívül érdekes alakúvá vált. Mindeddig zavaros hullámai 10—15 méter széles, nagyobbára sziklás mederben hömpölyögtek tovább. Itt azonban, egészen szűk, 2—5 méter magas meredek partok közt, helyenként csak $2^1/_2$—3 méter széles gnájsz-hasadékban rohantak tova.

Tanyánkat, daczára a kábító zajnak, a mitől a levegő visszhangzott, a hasadék északi végében, közvetetlenül a sziklás part szélén ütöttük föl. A mint e helyre megérkeztem, a vízbe hirtelen bemászott egy krokodilus, az első, a melyet mindeddig e folyóban megpillanthattunk.

Tanyánk 1524 méter magasságban állott. E szerint a körülbelül 50 kilométernyi hosszúságban, a melyet mindeddig a Guasszo Nyiro folyásából megismertünk, a víz esése 170 méternyi volt. A durva szemcséjű, rózsaszinű gnájsz mellett, a miből azelőtt a meder kizárólag állott, most szürkés-fekete, nagyon finom szemcséjű gnájsz is láthatóvá vált. A sziklák közt számos vörös vagy zöld fejű, szürke gyík szaladgált.

Messzebb, miként mondották, ndorobbok már nem laknak és valóban, a fákon nem is találtunk, miként azelőtt, méhkasokat. Széndarabkák azonban az ösvényen még itt is hevertek. Ez ugyan elvezetett a folyótól, mi, ennek daczára, bízva a jó szerencsében, követtük. Ámde

csalódtunk; csakhamar meredek gnájszdombok és hegyek közé érkeztünk, a melyek olyan rendetlenségben állottak, hogy a folyó irányára következtetést vonnunk lehetetlen volt. A vulkánikus fensík széle, a mely azelőtt a folyampart közeléig nyúlt, most tőle nyugatra, meglehetős messzeségben terült el. Olyan dombos vidék, a milyenen

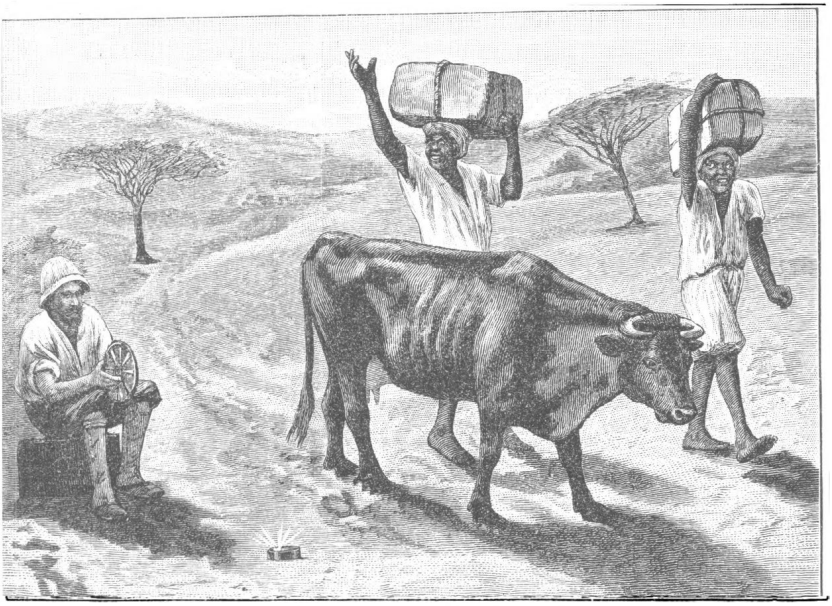

MAMBO KVA MUUNGU, BVANA!

most át kellett vonulnunk, van bizonyára Leikipia-fensík lávatakarója alatt is; legalább az ott helyenként, a mély vízmosásokban látható metamorfikus kőzet ezt bizonyítja. A meredek, hegynek föl és hegynek le vezető útunkban a folyót soha sem láthattuk, bár nem egy kúpról messze vidékre pompás kilátás nyílt.

Több órai vándorlás után elhagyatott ndorobbofalura bukkantunk, a mely rendkívül regényes vidéken, hatalmas gnájsz-sziklák közt, a sürűségben állott. Eleinte csak a számos csontdarab tünt föl, később a régi tűzhelyek, midőn pedig a helyet közelebbről átkutattuk, több jó karban levő kunyhóra is akadtunk. A hely egészen megfelelt annak a képzetnek, a mit az emberek maguknak az Abruzzokban fekvő zsiványbarlangokról alkottak; nagy érdeklődéssel is kutattuk föl. Végül azonban e fölfedezés ugyancsak kellemetlenné vált, mert azt az aggodalmat támasztotta, hogy messze eljutottunk a folyótól. Állatnyomokat nagy számban láttunk, de egyiket sem takarta sem hamu, sem szén; nem tehettünk tehát egyebet, mint hogy oly ösvényeken ballagjunk tovább, a melyek lehetőleg kelet felé vezettek. Egy ideig tüskénbokron mentünk keresztül, később azonban, egy magasabb hegyhátra vezető irányt követhettünk, a melyen egy kissé tájékozódni akartunk. Itt, nagy örömünkre vettük észre, hogy a folyó völgyének már a legközelebbi hegyhát mögött kell lennie; ebben nem is csalódtunk. Meredek hegylejtőn mentünk most le, egyenesen a folyó partja felé.

A folyó itt sekély és rohamos volt és széles medrét annyira megtöltötte, hogy hosszabb ideig tartott, míg mellette tanyázásra alkalmas helyet találtunk. A közelebbi vizsgálat kiderítette, hogy a folyó völgye csakis azon helyen szélesedett ki, a melyet véletlenül fedeztünk föl; föntebb és lentebb a meredek völgyfalak olyan közel állottak egymás mellett, mint valami hegyszakadéknál;

teljesen lehetetlenné is tették, hogy a folyó mentét továbbra is kövessük. Milyen lehetett a folyó medrének azon része, a melyet megfigyelnünk a hegyen való menetünk alkalmával nem lehetett, erre nézve a barometer szolgáltatott hozzávetőleges adatokat, a mennyiben azt mutatta, hogy tanyánk helye 1299 méter magas, és így legfölebb 28 kilométer hosszú folyamrészen az esésnek 235 méternek kell lennie; ezen részében tehát a folyónak, a zuhatagoknak és sellőknek csaknem szakadatlan sorából kell állania.

Mivel útunkat megint a hegyeken keresztül kellett folytatnunk, ezt pedig vaktában megtenni nem akartuk, egy pár emberemmel délután út keresésére indultam. Forró napon, nagy megerőltetéssel mászkáltunk a hegyekben, míg kilátást nyújtó pontra nem érkeztünk. Innen sokáig nézegettem a vidéket és kerestem jeleket, a melyek a folyó irányát sejtetni engedték volna, de eredményre nem jutottam. Semmiből sem lehetett következtetnem, vajjon tovább foly-e északnak, vagy pedig keletnek vagy nyugatnak kanyarodik-e. Más alkalmakkor mindíg csak Dsumbe Kimemetával vagy Duallával szoktunk tanácsot tartani; ebben az esetben azonban minden tanácskozás csak találgatás lehetett; azért is inkább csak tréfából, mint komolyan, azt kérdeztem Dsuma Musszától, vajjon mely irányt követne ő, ha a karaván vezetnie kellene. Dsuma Mussza erre olyan határozottsággal felelt, a mely minden kétséget kizárt: ő biztosan tudja, hogy a Guasszo Nyiro ott — és ekkor egy észak felé látható hegyhátra mutatott — nyugat felé fordúl, ha

tehát arra megyünk, mindenesetre elérünk a folyóhoz. Nem hittem ugyan egyetlen egy szavát sem, de mivel okosabb dolgot javasolni magam sem tudtam, eltökéltem, hogy tanácsát követni fogom és azután tanyánkra visszatértem.

Másnap czókostúl-mókostúl, tüskén-bokron keresztül megindultunk azon hegy felé, a melynek háta mögött a folyót sejtettük. Menetközben különféle orrszarvú-nyomokat, több elen-antilopét, egy csapat vizibakot és egy előttem ismeretlen, nagy fülű, erdei fajhoz hasonló nőstény antilopékat láttunk, de olyan közel ezen állatok egyike sem jött, hogy rálőhettem volna. Fanemű euforbiák a hegyekben ritkábbak voltak, helyettök azonban nagyobb számmal egy dracaena-faj fordult elő, a melynek 5—10 centiméter vastag és 3—6 méter magas, világos-szürke törzsökén széles, félig merev fűszál-csomóhoz hasonló korona himbálózott. Több órai vándorlás után a fentemlített hegyháthoz érkeztünk; lihegve, de várakozással teljesen másztunk föl meredek lejtőjén, midőn pedig a a tetejére megérkeztünk, azon kellemetlen fölfedezést tettük, hogy vulkánikus fensíkra másztunk föl, a mely unalmas egyhangúságban nyúlt el még tovább északkelet felé; észak felé egy hegyláncznak, a Lorogi-láncznak lábáig ért; északnyugatnak és nyugatnak pedig beláthatatlan messzeségbe terjedt el; mindenfelé puszta, kopár volt a vidék, bármerre néztünk is, de folyónak sehol semmi nyoma; ez valahol elfordult keletnek. Boszankodván, hogy Dsuma Musszától magamat befolyásoltattam, egy ideig azon gondolkoztam, mit kelljen most

tennem. Végül hajlandó lettem föltenni, hogy a folyó alkalmasint a fensík szélén fog tovább folyni, ennek megfelelőleg tehát észak-kelet felé megindultam. Gyors léptekkel mentünk egy óra hosszat poros pusztán keresztül; ekkor azonban aggodalmaim támadtak, vajjon fogunk-e ezen sivatagban vízre találni, ha a folyó nem találna a föltételezett irányban folyni. Homokos, pompás vadcsapás, a melyre csakhamar rábukkantunk, mely útunkon keresztben átvezetett, bár keleti irányt követett, a kérdést végül megoldotta. Ennek mentén nem sokára friss oroszlánnyomokat találtunk; ez is megszünt azonban, a mint bozótos sürűséghez érkeztünk. E rövid úton, Dsuma Mussza örömére elől mentem, hogy lőhessek, ha az állattal találkoznám. Az oroszlánt nem láttuk, helyette fiatal hímelefánt jó karban levő csontvázára bukkantunk, a melynek koponyájában agyarai még ben voltak. Dsuma Musszát az oroszlántól való félelem annyira fölizgatta, hogy eleinte föl sem ismerte, mi fekszik előttünk; míg rá nem szóltam, vegye hát ki az agyarakat. «Pembe gáni?» (Miféle fogakat?) volt rá a válasza.

Az ösvény mindinkább rosszabb lett, a mennyiben egyenetlen, sziklákkal és törmelékkel takart talajon vezetett végig; azután délkeleti és végül déli irányuvá lett, míg nem szörnyen összetaposott bivaly-ösvénynyé alakult; később meredek lejtőn vezetett le a folyóhoz; ezen részében, a még látható nyomokból és pusztításokból itélve, csak nem régiben szolgálhatott nagyobb elefántcsoportnak útjául.

Ezen a napon mindnyájan nagyon elfáradtunk;

azon csekély előrehaladásnál fogva pedig, a melyet nagy megerőltetés közben tettünk, el is kedvetlenedtünk. A reményről, hogy a Lorián-tavat mégis elérjük, a fenforgó körülmények közt annál is inkább le kellett mondanunk, mivel fogyófélben levő élelmiszer-készletünk — már csak hét napra valónk volt — a visszautazásra nógatott; hiszen ezen vidéken rendes vadászzsákmányra sem számíthattunk. Eltökéltem tehát, hogy e folyó mellett több tanyát nem ütünk és a karaván nal együtt egy napi pihenőt tartunk. Ez idő alatt magam még egy darabig követni akartam a folyót, hogy esetleg valami kilátó helyre juthassak és onnan további folyásának irányáról tudomást szerezhessek.

E czélból 24-én reggel, csupán annyi emberrel, a mennyire a műszerek és a fényképező-készülék vitele czéljából szükségem volt, útnak indultam és követtem a folyam medrét, a mely helyenként kiszélesedett, gyakran azonban olyan meredek sziklafalak zárták körül, hogy közvetetlenül a hullámzó víz szélén kellett tovább haladnunk. Egyik kanyarulatnál, a melyet a folyó valami kiálló hegyfoknál tett, medrét elhagytuk és abban a reményben, hogy útunkat megrövidítjük, a hegynyeregre mentünk föl. Ide fölérkezvén, láttuk, hogy fáradságunk hiábavaló volt, mert a kanyarulat mindjárt véget ért. E közben azonban azt a kellemes fölfedezést is tettük, hogy előttünk még csak egy, 250 méter magas gnájszhegy van és ezzel a hegyes vidéknek, a mely a mult napokban annyi nehézséget okozott, vége van. A hegy csúcsáról bizonyosan messzire kiterjedő

kilátásunk nyilhatott. Ezért is még egyszer lementünk a folyóhoz, hogy szomjuságunkat alaposan oltsuk, azután pedig a forró napon elkezdtünk fölfelé mászni. A hegy lábánál különböző vad tartóztatott föl, a melyet mi fölriasztottunk. A sort egy magános bivalybika nyitotta meg, a melyet déli álmából riasztottunk föl; bántatlanul menekülhetett el, mivel későn vettem észre. Később több nagy, barna szőrű antilopét (valószinűleg vizibakokat téli köntösükben) sebesítettem meg; üldözésükben azonban egy orrszarvú zavart el, a ki útamba vetődött. Ezt lelőttem, mivel azonban lehető gyorsan akartam útamat folytatni, embereimnek csak azt engedtem meg, hogy a dögöt a keselyűk ellen tövisekkel betakarják.

A fölmászás a pörkölő napon rendkívül fárasztó volt, de kifizette magát és nekem meg volt az elégtételem, hogy messze vidéket szemlélhettem, a melynek egyes részeit előbbi útamban darabonként láttam ugyan, de e darabok összefüggésére nézve nem voltam tisztában. Körülöttünk az a hegyes vidék terült el, a melyben a mult napokban járkáltunk. Délen, a messzeségben a Kenia tünt föl és vele kapcsolatban az alacsony Dönye lol Deika nevű hegyes vidék. Kelet és északkelet felől, 40—50 kilométernyi távolságban a látóhatárt hegyek és hegynyergek sora zárta körül, a melyek mindannyian 1000—1500 méter relativ magasságúak lehettek. Északon, nem messze tőlünk, a vulkánikus fensík meredek széle folytatódott kelet felé és körülbelül 200 méterrel mélyebben fekvő, sík vidéket szegélyezett, a melyen meglehetősen számos, magános, alacsony domb állott;

soknak lejtője meredek, csúcsa pedig lapos volt. A hegy, a melyen mi állottunk, a többször említett gnájsz-hegyekből álló vidék keleti szélén, közvetetlenül a folyóból emelkedett ki. A Guasszo Nyiro egyformán széles folyóként még valami 12 kilométernyire folyt a síkságon kelet felé és azután alkalmasint délkelet felé. Folyását tovább nem követhettük; hozzáfogtam tehát, hogy megtegyem a kellő fölméréseket és azután visszamentünk. Az orszarvúnál embereim még jó sok hússal megrakodtak; 4 órakor pedig a tanyára érkeztünk, a hol ránk már türelmetlenül várakoztak.

A nap forró és fárasztó volt; el is csigázódtam annyira, hogy semmi étvágyat sem éreztem. Egy napig pihenni magam is nagyon szerettem volna; először is tehát azon gondolatom támadt, hogy a hegyeken keresztül a kerülőt nem teszem meg és a folyó mentét fogom követni. Ha ez lehetséges, a legutolsó folyam-menti tanyánkra két, legfölebb harmadfél óra alatt megérkezhetünk; az nap tehát van időnk pihenni. Ebben a reményben indultunk meg tehát másnap. Eleinte minden jól ment. A meredek falú völgyben a nap sugarai csak jó későn hatolhattak be; a reggel tehát hűvös volt és így a járás közvetetlenül a víz mellett, a pompás szikomorusz-fügefák és a sürű lombozatú akáczok közt, az apró, kövér gyepdarabokon valósággal örömünkre szolgált. Balra tőlünk, a Guasszo Nyiro agyagszinű hullámai zúgva rohantak tova, gyakran megkerülték a kiálló sziklákat, folytonosan le-lerohantak a sellők és zuhatagokon és fejeinket nem egyszer áztatták a megtört

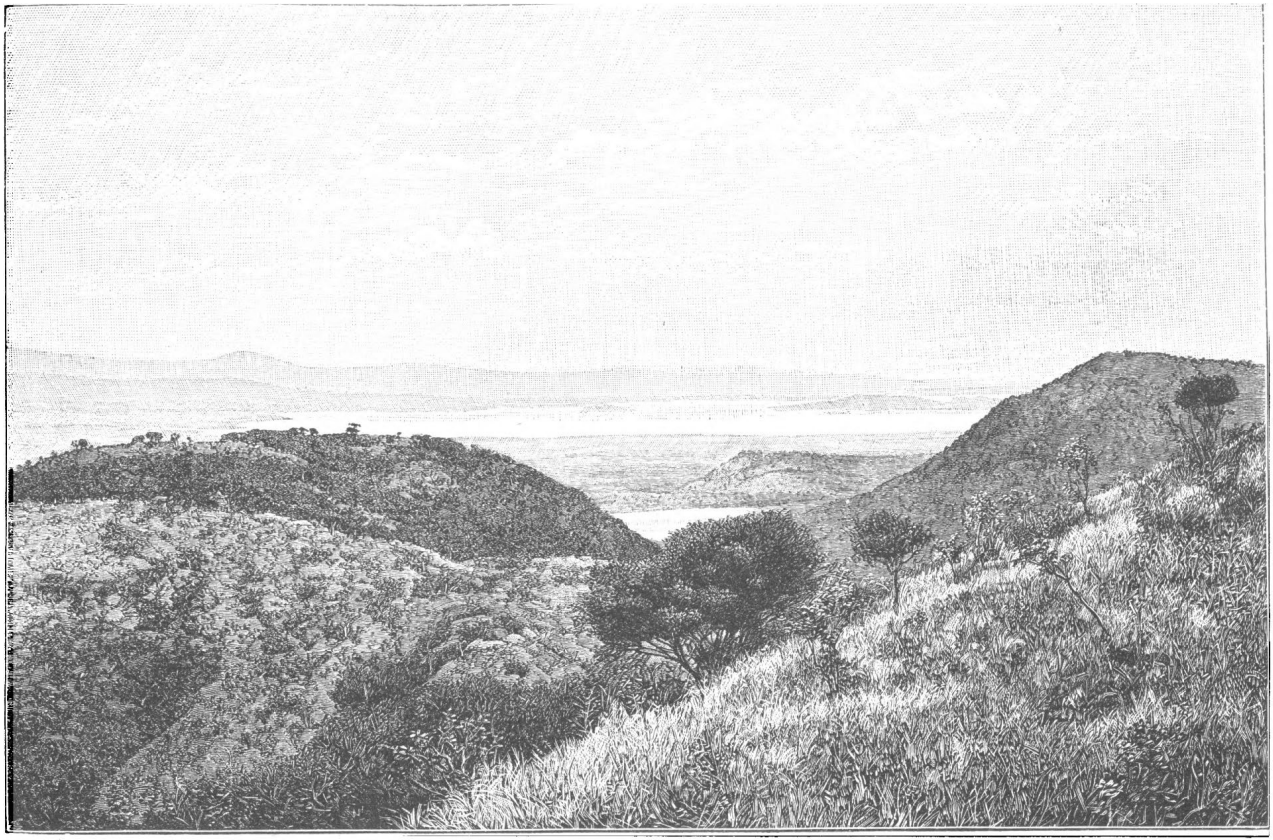

A BARINGO-TÓ.

hullámok vízcseppjei. A völgy azonban csakhamar szűkebbé, kanyargósabbá, lejtői pedig meredekebbekké váltak és a tövises euforbiák, az aloék, akáczok és kúszó növények is sürűbbekké lettek. A szép parti fák egészen eltüntek, meredek sziklafalak és hatalmas hegytömegek mindíg gyakrabban állották útunkat és a hegyszakadékban mindig vadabbul rohant tova a folyó.

Abban a reményben, hogy ez már az utolsó, egyik akadályt a másik után küzdöttük le; a terheket türelmesen emeltük és toltuk a sziklákra, négy kéz-láb másztunk fölfelé; hegyszakadékokon összehúzódva bújtunk keresztül, vagy a sürűségben magunknak ösvényeket vágtunk, hogy áthághatatlan kiálló sziklákat, meredek oldalútakon mászhassunk meg. Szamarunk mindjárt eleinte képtelen volt nyomunkban haladni, őtet tehát Saongve és egy másik ember vezette a hegyeken keresztül. Példájukat mi is szivesen követtük volna, de ekkor már későn volt. Oldalt eljutni, semmi szín alatt sem lehetett; a visszatérésre pedig gondolni sem akartunk, folytonosan azt hivén, hogy e nehézségeknek mindjárt vége lesz. Helyzetünk azonban óráról-órára rosszabbra fordult. A nap mindíg magasabbra szállt, sugaraival betöltötte a völgyet, a minek következtében a levegő és sziklák egyformán forrók lettek. Ennek daczára nyomulnunk kellett előre; másztunk tehát újra a sziklafalakra vagy a járhatatlan helyeken pusztítottuk a bozótokat, míg karjaink el nem lankadtak. Helyzetünk azonban mindíg kétségbeejtőbb lett, mert mindíg gyakoribbá váltak az olyan akadályok, a melyekkel szemben nem tudtuk, mitévők legyünk.

Ily módon addig kinlódtunk, míg végre teljesen ki voltunk merülve. Ekkor egyesek teljesen közönyösen, mások ismét reménytelen állapotuk miatt félig őrülten, egy darabig a földön hevertek, míg lassanként feldúlt lelkeikbe ismét visszatért a nyugalom és a remény és mi újult erővel foghattunk a harczhoz a sziklafalak és tövises sürűségekkel. Tizenegy óra hosszat tartott ez a kínlódás. Összerongyolódva, a karczolásoktól vérezve és csaknem a megőrülésig kimerülve, érkeztünk meg végre kevéssel napnyugta előtt a tanyánkra. Mindegyikünk, a hogy megérkezett, elvágta magát a földön és aludt másnapig. Egyikünk sem gondolt az evésre, bárha az nap nem is ettünk semmit sem.

Engem a túlságos erőlködés folytán a hányás ingere fogott el, a mihez járult még a láz; nem is tudtam sokáig elaludni. Mindíg újra és újra fölmerültek lelkemben a kiszenvedett útnak egyes részletei; csak lassanként csillapult izgatottságom; végül halálszerű álomba merültem, a mi másnap délutánig tartott. Midőn fölébredtem, a tanyán síri csend volt; a legtöbb ember még mindíg aludt. Enni még ekkor is alig bírtam, sőt másnap reggel sem éreztem magamat elég erősnek arra, hogy tovább tudjak menni. Szamárháton akartam útamat folytatni és az indulásnál elővezettettem a szamaramat, de ekkor kiderült, hogy erre egyik emberemnek, a ki ama gonosz napon csúnyán elesett, még sokkal nagyobb szüksége van. Gyalog vánszorogtam tehát a karaván nal a hegyi úton tovább dél felé, a Guasszo Narok torkolatáig, a hol tanyát ütöttünk. A különböző, túlságos meg-

erőltetések további következményeként, már útközben a diszenteria újabb jelenségei mutatkoztak, a miért is azonnal ágyba feküdtem és eltökéltem, hogy másnap pihenni fogok. A térképről, a melyet a vidékről készíteni soha el nem mulasztottam, látható volt, hogy három napi menet alatt Lare lol Morioba juthatunk; mivel pedig számításom szerint ugyanannyi időre élelmi szerekkel el voltunk látva, a pihenő napot magamnak megadhattam. E számításomnál azonban nem gondoltam embereim természetére, mert Saongve csakhamar azzal a jelentéssel állott elém, hogy a zánzibáriak egyikének egy szemre való babjuk sincs. Csak egy napra való, a végső szükség esetére fentartott készletök maradt még meg. Már az a körülmény, hogy betegségem újra jelentkezett, boszantott; ezen jelentés miatt még jobban megharagudtam; elküldtem tehát őket a folyóhoz, fogjanak maguknak halakat; a pihenésre vonatkozó elhatározásomat pedig fentartottam. De midőn a horgászó kisérletek eredménytelenek maradtak és én idővel nyugodtabb lettem, kérésöknek engedtem, hogy ám legyen, másnap tovább indulunk.

Két mászái harczostól vezetve, a kik akkor véletlenül adósaikhoz, a ndorobbokhoz jöttek, hogy őket egy kissé megszorongassák, megindultunk a Guasszo Narók mentén és elmentünk a králjuk közeléig; itt azután tanyát ütöttünk. A környék nem volt lakatlan, de azért csak kevés benszülött látogatott el hozzánk.

Alkalmas ennivaló hiányában — beteges képzelődésből egyebet, mint tejet, enni nem akartam — csak-

hamar lefeküdtem az ágyba; ezalatt embereim éhségöket hüvelyknyi hosszú halakkal igyekeztek lecsillapítani, a melyeket hálókul használt turbánjaikkal és ingeikkel fogtak ki a sekély patakból. Továbbá, szivesen fogadott járulékul szolgált, legalább nehánynak, egy zöld czerkofmajom, a melyet az ágyból lőttem. Dsuma Mussza minden tőle telhetőt megtett, hogy nekem egy fazék tejet szerezzen; végül ez a mesterfogás sikerült is neki, mert pénzért nem volt kapható. Vajjon mi mindent hazudott annak az öreg embernek, a ki későn este egy fazék tejjel megajándékozott, csak a jó Isten tudja. Én szivből megköszöntem fáradozásait és szivesen teljesítettem a morúo kivánságát is, hogy a tejet szeme láttára megigyam, mivel eszem ágában sem volt azt megfőzni.

A tejen kivül, Dsuma Mussza vezetőt is szerzett és igy másnap útunkat tovább folytathattuk. A patakot oldalt hagytuk, egy sor gnájszdombot megkerültünk és azután fölmásztunk az alacsony dombokkal takart vulkánikus fensíkra, a melyen keresztül délnyugati irányban aránylag jó karban levő ösvény vezetett a Guasszo Narókhoz, a melyhez délben meg is érkeztünk.

Kevéssel előbb, hogy egy szélességi meghatározást tehessek, megállottam, és nem akarván magamat zavartatni, megengedtem, hogy a karaván ezalatt elmenjen a patakhoz. Midőn az utolsó kullogók is közelembe érkeztek, láttam, hogy egy állatot hajtanak maguk előtt, a melyről lassanként kiderült, hogy tehén. Csodálkozással kiejtett kérdésemre «*mepatta vapi?*» (honnan kaptátok?) azt a mosolygós feleletet kaptam, hogy «*mambo kwa*

muungu», Isten segítségével csinált üzlet. Az emberek, a kiket már magam is megsajnáltam, épen idején bukkantak egy elveszett tehénre. Délután a babmaradékokat szétosztottam; azonkívül a tehén megölésére is megadtam az engedélyt, mert a környéken senki sem lakott és az időközben megeredt sürű eső miatt nem is volt valószinű, hogy a tehén gazdája váratlanul előkerüljön; ebben az esetben ugyanis nekem kellett volna az árát megfizetnem.

Még egy napi, erős menet választott el a lare lol morioi tanyától. Másnap, november 30-án ezt is megtettük. Sokáig láttuk a Marmanett-hegyeket magunk előtt; gyors léptekkel siettünk az előhegyek felé, a melyeknek lábánál kis és barátságos czölöp-kerítéses tanyánk állott, de azért csak délutáni 5 óra körül érkeztünk el hozzá. Ott már napok óta türelmetlenül vártak ránk; Dsumbe Kimemeta, Dualla és a legtöbben jó darabra elénk jöttek. Valóságos megelégedéssel fogadtam az örvendezve elém sietö embereket; melegen meg is szorítottam a számos, felém nyuló kezet, mert hiszen keserves időknek volt ez vége. Legjobban meghatott Dualla figyelmetessége, a ki egy nagy fazék jó, édes tejjel, saját szerzeményével lepett meg. Ezzel csakhamar bezárkóztam sátramba, hogy a pompás italt zavartalanul élvezhessem.

Másnap reggel, hosszú vaszumgumszu közben Dsumbe Kimemeta és Dualla elmondották mindazt, a mi időközben történt; nagyjában, semmi különös dolog itt meg nem esett. Elindulásom után a tanyát csakhamar az

utolsó mászáik is elhagyták és az elefántcsont-kereskedést megkezdhették. Dsumbe ezzel egészen nem volt megelégedve, mivel a beszerzett mennyiséget a szomszédos kis karaván nal meg kellett osztania. Az ő részében, a mi 500 kilogrammot nyomott, volt egy pár szép, 40—50 kilogramm nehéz fog is. Egyik éjjel a víznél egy elefántcsorda mutatkozott, de sértetlenül elvonulhatott. A mint a vidék elnéptelenedett, abban a mértékben mindig több és több vad jelent meg.

A mászáik hadjáratáról is tudtak egyet-mást mondani. A mászáik, 800-an vagy 1000-en, a szukok ellen, a Baringo-tótól északra lakó néptörzs ellen indultak; ezzel vissza akarták fizetni a kölcsönt a szukoknak, azt a marharablást, a mit ezek náluk, Leipipián valami hat héttel előbb szerencsésen végrehajtottak. Menetközben azonban a harczosok két pártra szakadtak, mivel nem tudtak megegyezni, hogy mely úton kelljen előre nyomulniok. Az egyik fél hazatért, a másik pedig, hogy ne kelljen üres kézzel hazatérnie, a megszenvedett fáradalmáért a Baringotól nyugatra eső kamassziáknál akart magának kárpótlást szerezni. Ott azonban a mászáik pórul jártak; több nappal később, szétszórva, kisebb csapatokban vonultak el megint Lare lol Morio mellett. Saját vallomásuk szerint, jól kikaptak; ötven halott hátrahagyásával kellett visszavonulniok.

Épen a teljesség kedvéért érkezett meg végül a jelentés, hogy két emberünk diszenteriában elhalt.

Élelmiszer-készletünkre való tekintettel ideje volt, hogy a továbbindulásra gondoljunk. Volt ugyan még

elég ökrünk és juhunk, de ezeket végső szükség esetére kellett fentartanunk. Növényi eledelekből már csak két napra való készletünk volt, holott a Baringo-tóig az út csaknem egy hétig tartott. Elindulásunk napjául tehát deczember 3-át tűztem ki és ez nap reggelén, mindnyájunk örömére, a Baringo felé útra is keltünk. Nyemsz, útunk czélja, embereink előtt olyanforma jó hangzású volt, mint Távetá. Nyemsz náluk annyit jelentett, hogy ott lesz nyugalom, pihenés és a mint mondák, hal, durrha, eleuzine, tök és, last not least, meleg éjszakák, mind megannyi jámbor óhajtása olyan embereknek, a kik sovány koszt mellett a hideg, ködös fensíkon több hónapot töltöttek.

Mielőtt a további események elbeszéléséhez fognék, rövid visszapillantást akarnék vetni erre a Leikipiára, hogy alkatáról lehetőleg tisztább képet nyújtsak, mint az eddig, az út leirása közben lehetséges volt. A tájékozódás szempontjából a Guasszo Nyirohoz tett kirándulásom nem volt jelentőség nélküli, de sem ennek, sem előbbi útainknak eredményei teljesen elégségesek nem voltak; későbbi, a Baringo-tótól a Lorogi-lánczhoz vezető vándorlásaink tapasztalatait szintén föl kell használnom.

Eddigi útam rajzában Leikipiát aránylag egyhangú, alacsony dombokkal takart fensíknak festettem. Ezt az egyhangúságot, miként ismeretes, délen a Kenia és az Aberdare-láncz szakítja meg, a melyek a síkságból, daczára nagy abszolut magasságának, még mindig óriásokként emelkednek ki. Közöttük a fensík keskeny, észak

felé azonban kiszélesedik és tulajdonképen csak ezen részében érdemli meg igazán a fensík nevét, mert itt a magas hegységek kevésbbé zavarják meg a róna képét. Hegylánczok találkoznak ugyan, de ezek aránylag alacsonyak és nagyon közel esnek a nyugati széléhez. A fensík egész észak-déli kiterjedésében nyugaton magasabb, mint keleten; az egész egy, helyesebben két lejtősödő felületből áll, a melyek mindketten 2000 méter átlagos tengerszín fölötti magasságból 1300—1600 méternyi magasságra ereszkednek le; a Guasszo Narók folyása választja el e két felületet egymástól. A déli rész északkelet felé, az északi rész pedig délkelet felé lejtősödik; amaz az Aberdare-láncz déli végéből, emez a Lorogi-láncz északi végéből indul ki.

Már előbb többször nyilt alkalmam megjegyeznem, hogy a fensík vulkánikus természetű vagy szabatosabban szólva, vulkánikus eredetű, a mennyiben úgy keletkezett, hogy metamorfikus alapot a láva és hamu elöntött. Keletkezésének kimagyarázásánál, azt hiszem, a Keniától, bár ez a vidéken a legszembeötlőbb tűzhely, el kell tekintenünk és inkább a fentebb említett lejtősödési irányokból kell kiindulnunk és magyarázatunkat ezekre alapítanunk. Ámde hol lehettek ez esetben azon kráterek, a melyek e nagy terjedelmű földet a nivelláló hamuréteggel eltakarták? A Kenia csakis délen és pedig a legcsekélyebb mértékben járulhatott ehhez; ő maga fölfelé nőtt és ezzel kapta meg szép kúpalakját. A két ferde felület lejtősödésének iránya azonban olyan tűzhelyekre mutat, a melyeknek Leikipiától dél-, illetőleg

északnyugatra kell lenniök, ha még addig ismeretlenek is. Az Aberdare-láncz, valamint a Szubugo- és Marmanett-hegyek vulkánikus természetűek, csakis a Lorogiláncz törzse áll őskőzetekből. Bár ezen hegyek egyikében sincs olyan csúcs, a melynek csak megközelítőleg is kráter-alakja volna, a kérdéses tűzhelyeknek mégis ezekben kellett lenniök; khaotikus alakjuk legalább nagyszerű, vulkánikus tevékenységre mutat, a melynek tartama alatt a kráterek és kúpok egészen eltüntek. Az ezen vidékekre vezető legközelebbi fölfedező útnak tehát ezen, a fensík nyugati szélén emelkedő hegység kikutatását kellene feladatául kitűznie; ezzel szemben a Kenia további vizsgálata háttérbe szorulhatna.

Ezen kitérés után térjünk vissza a karaván hoz és induljunk el vele a Baringo-tóhoz. Első nap, a Marmanett-hegyek alacsony gerinczén keltünk át, hogy csakhamar nagy, széles, pusztai fűvel benőtt völgybe jussunk le, a hol Teleki egykori tanyájának kerítésén belül éjjelre megállapodtunk. Ezen kerítés kiszáradt patakmeder szélén állott, a melyben ezelőtt, a fennálló jelek szerint, víznek kellett lennie. Mi azonban már csak egy pár száz lépéssel fölebb, az erdőben találhattunk egy pár kis tócsát.

Korábban, valószinűleg ugyanazon okból állapodtam meg, mint Teleki és pedig azért, mert egy pár emberem a tájékot nagyjából ugyan ismerte, de nem volt köztük egy sem, a ki bennünket vezethetett volna; nehezen megterhelt karaván nal pedig nekimenni a bizonytalannak, többé eszem ágában sem volt. Dsuma Musszának és

Dsumbe Kimemeta egy pár emberének tehát azonnal meg kellett indulnia az út keresésére. A széles völgyben, a hol voltunk, ebben az időben senki sem lakott; két, egészen szokatlanul nagy moránkrálnak maradványai azonban elég bizonyságai voltak annak, hogy ezen területen, mint igen fontos határkerületben, időnként tanyáznak emberek.

Kiküldött legényeink este azzal a hírrel tértek vissza, hogy Teleki gróf második tanyáját megtalálták. Dsuma Mussza, mikor megérkezett, rendkívül boldog hangulatban volt; más körülmények közt azzal vádoltam volna, hogy nagyon is sok pombét ivott. Igy azonban erre gondolni sem lehetett; jó kedvet nála, állítólag, csak a Baringo-tó képe okozott, a melynek ragyogó felületét, mint mondá, maga is látta. Bár ezt elhinni nem akartam, másnap menetközben mégis szorgalmasan néztem nyugat felé, természetesen hiába, mert a völgy fenekéről ki sem jutottunk és az annak szélén emelkedő magaslatok minden kilátást elzártak.

Ezen alacsony hegynyergek, a melyek egyszerű magaslatoknak látszottak, nyugat felé hirtelenül csaknem merőleges falú, 200—300 méternyi mély hegyszakadékba ereszkedtek le. Ilyen meredek falú sziklaüst felé vezetett az nap a mi útunk is, a melynek csak egy, északnak eső keskeny kijárata volt abban az irányban, melyben lent, az erdővel takart talajon mutatták meg nekem azután Teleki gróf tanyájának maradványait. Első pillanatra lehetetlennek látszott itt a mélységbe lejutni; ennek daczára egészen jó, bár meredek ösvény vezetett le

kanyargós vonalban, a melyen minden baj nélkül el is jutottunk a mély völgybe. A szakadéknak fenekén szép, sík erdei talaj volt; azonkívül egy ott eredő keskeny patakocska folyt az északi kijárat felé. A hely rendkívül regényes képet nyújtott; az ember az egymáshoz olyan közelálló és az égboltozatot szinte eltakaró, látszólag járhatatlan hegyüst-falak láttára önkénytelenül is azt kérdezte önmagától, miként lehetett arra a gondolatra jönni, hogy ezen, csaknem föld alatti úton járjanakkeljenek. A helyzet szépségét délután még a fejünk fölött kitörő zivatar rendkívül fokozta; a kartács-lövésekhez hasonló mennydörgések a falak közt csodálatos visszhangra találtak.

Ennyiben tehát a hely pompás volt. Előttünk azonban az a kérdés lebegett, miként fogunk innen kijutni. Egy darabon át a patak mentét magam jártam be, találtam is meglehetősen jó ösvényt, a melyen, miként különböző jelek mutatták, a gróf karaván jának is mennie kellett. Egy pár emberem azonban, Dsuma Musszával élükön kijelentette, hogy a helyes út az a keskeny ösvény, a mely a hegyüst nyugati falán kanyargott fölfelé; tekintettel tehát azon még friss emlékezetben levő tapasztalatokra, a melyeket hegyszakadékok tekintetében a Guasszo Nyironál szereztünk, eltökéltem, hogy ezen utóbbin fogok menni.

E czélból szükséges volt, hogy az összes szamárterheket még az nap fölvitessük, másnap reggel pedig az emberek is egyenként és tetszésök szerint mentek föl, mivel a tulajdonképeni útnak-indulásra csak fent a

magaslaton gyűlhettünk egybe. Egy darabig magas, esőtől csepegő pusztai fűben haladtunk nagy kínosan előre; ösvénynek azonban nyomát sem találtuk; végre azután beláttuk, hogy a dolog így tovább nem mehet. Bőrig átázva és dideregve elkezdtünk okoskodni, vajjon melyik másik irány lehetne a helyes, végül abban állapodtunk meg, hogy azt az ösvényt fogjuk megpróbálni, a mely a legközelebbi északi hegyháton volt látható. Lihegve másztunk fölfelé, míg a gerincz tetejére nem érkeztünk. Itt azután egyszerre meglepően szép táj képe tárult föl előttünk, a melylyel szemben még az eltompult érzékű négerek sem maradtak közömbösek. Észak-nyugatnak nem messze, sárgás-zöld pusztában láthatóvá vált, mint valami térképrajz, a Baringo-tó csillogó felülete, a maga szigeteivel — egy hosszú nagy és több kisebbel — öbleivel és öblöcskeivel, meg egyéb partvonalaival. Azon jelentékeny mélységbe, a melyben a tó volt — tettleg lábaink előtt terült el — a fensík a lépcsők többszörös sorjában ereszkedett le; mi hármat számítottunk össze. A tó déli végében a sötét, szürkés-zöld foltok erdőt, más világosabb szinűek pedig nádast és mocsáros vidéket jeleztek. Mindezek mögött pedig sötét hegysáncz emelkedett égnek, látszólag olyan magasra, mint a milyenen mi állottunk.

Újjongó öröm fogott el mindnyájunkat, midőn e szép képet megláttuk, a mi nyomorúságunknak véget volt vetendő. Itt terült el a Baringo-tó, ott, amaz erdős vidéken pedig Nyemsz Mkubva, a két kuafi-falu nagyobbika feküdt. Amott délen az a zöld szín mocsár és annak

északi szélén volt Nyemsz Mdogo, a kisebbik telep. Ilyen módon magyarázgatta nekünk Dsuma Mussza a kép egyes részleteit; e közben olyan tűzbe jött, mintha az igéret földe lett volna előtte. Magyarázatait e lelkes szavakkal fejezte be: «*Keso szamaki, keso ugali, keso maboga, keso tasibba!*»[1]

Miután a környék szemléletével betelẗünk, a gerincz lejtőjén tovább indultunk és nagyobbára a körülbelül 300 méter mély hegyszakadék szélén haladtunk. E közben kitünő ösvényül szolgáló vadcsapást követtünk, a mely, miként az alpesi gyalogjárók, hosszabb ideig a lejtőn, mindig egyforma magasságban vezetett odább, azután pedig szelídebb lejtőjű hegybordán széles völgybe szállott alá. A magasban alkalmunk nyilt a völgybe letekintenünk, vajjon nem-e találnánk vizet valahol; kicsiny, friss zöld szinű foltot fel is fedeztünk, a mely a szürkésbarna, köves környéken, mint valami óriási smaragd-darab fénylett. Ehhez mentünk el és azután tanyát ütöttünk. Mivel nem volt lehetetlen, hogy Teleki gróf, habár más úton, ugyanahhoz a forrás-mocsárhoz jutott el, kerestük tanyájának maradványait, de nem találtunk semmit sem.

Víg ujjongások közt keltünk másnap útra. Átkeltünk a völgyön, eljutottunk egy másikba, a mely nyugatnak, amaz előtt terült el és csak alacsony gerincz választotta el, azután pedig az utolsó lépcső szélére érkeztünk;

[1] Holnap lesz hal, holnap lesz kása, holnap lesz tök és holnap lesznek telt hasaink.

300 méterrel alatta a nyemszi síkság terült el. Összes éles látásunkra volt szükségünk, hogy ezen utolsó meredek lejtőn olyan ösvényt találjunk, a melyen lemehettünk.

Többszöri ide-oda járkálás után végre már csak 30 méter magas, több kilométer hosszú és egész függőleges falú lépcső választott el a síkságtól. Azonban ezt a nehézséget is leküzdöttük és azután körülbelül egy óra hosszat kopár, poros pusztán keresztül siettünk egy friss zöld szinű akáczfa-erdő széle felé, a melyet már messziről megpillantottunk. A nap forrón tűzött; 2 óra felé végre egészen elcsigázottan és eltikkadva, náddal benőtt patakmederhez érkeztünk, a melynek mentében nehány zavaros, iszapos tócsát találtunk. Itt szomjunkat oltani és fáradalmainkat kissé ki akartuk pihenni, hogy azután tovább menjünk a telt húsos fazekak felé, a melyektől már csak rövid menet választott el.

Mielőtt pihenőnkkel készen lettünk, öregebb benszülött közeledett felénk, a kit Dsumbe Kimemeta vezetőnkül azonnal le is foglalt. Előbb azonban el kellett mondani kölcsönösen a «habari»-kat (ujságokat). Honnan jövünk és hová megyünk, kérdezé a benszülött; bennünket pedig az érdekelt, hogy hol van a mszungu tanyája és miként áll a dolog az élelmi szerekkel.

Midőn pedig később Dsumbe Kimemeta torkát köszörülvén hozzám közeledett és beszédét: «meszikia bvana?» (halottad, mit mondott?) kérdéssel kezdte: előre tudtam, hogy nem kedvező a hír, a mit velem közölni akar.

Kiderült ugyanis, hogy a falvak egyikében sincsenek élelmi szerek, mert Kamassziában, a környék gabonatárában éhinség van és az ottani lakosok a kis gabona-fölösleget, a mit Nyemsz környéke termett, már régen összevásárolták; a legközelebbi aratásig pedig még hat vagy nyolcz hétig várni kell. Megtudtuk továbbá, hogy Teleki tanyája Nyemsz Mdogonál van, ő maga azonban a Baringo-tótól keletre fekvő vidéken vadászgat és így akar embereinek ennivalót szerezni.

A szép remények tehát, a melyek Nyemszbe való megérkezésünkhöz fűződtek, teljesen füstbe mentek; nem is volt többé semmi vágyódásunk arra, hogy hamarabb elérjük, mint szükséges, annál kevésbbé, mivel Teleki grófot sem találtuk volna benne. Ezért is a várt «haja, szafari!» (Előre!) helyett a «túa miszigo na fanya kambi!» (Üssétek föl a tanyát!) parancsot adtam ki.

Rendkívül kellemetlenek voltak ezek a hírek, a melyek összes előleges terveinket felforgatták és bennünket ezen poros vidéken, Isten tudja mennyi időre, leköthettek.

Egynek tudtam most csak örülni, annak, hogy marháinkkal, embereink gyakori boszuságára, olyan kiméletesen bántam.

Még ha csak Dsumbe Kimemeta kívánságának teszek is eleget, nem lett volna most már egyetlen egy darabunk sem.

A nyert hírekre való tekintettel, az nap is egy

ökörrel kevesebbet öltünk le; ezt a hiányt azonban egy erős vizibakkal és egy túzokkal pótolhattam, a melyeket a közelben, nap lemente felé elejtettem. Tartós, sürű eső a vadászat folytatását lehetetlenné tette.

Másnap reggel tanyánk sokkal korábban élénkült meg, mint a hogy szükséges volt és a hogy én szerettem volna. Ezt egyrészt az egész éjjel szakadó eső, a miért is embereink a szürkület első fényét örömmel üdvözölték, másrészt meg egy csapat fiatal benszülött okozta, a kik Nyemsz Mbukvában megtudván, hogy egy karaván marhákkal a környékre érkezett, azonnal megindultak felénk.

Ezek az emberek a marhákat elefánt-csonttal akarták becserélni; jó indulatú pillantásokat is vetettek rájuk, simogatták és veszekedtek értök egymással, mintha már az övéik volnának. Mi ezen mosolyogtunk, a boldogokat álmaikban nem zavartuk és csak azt mondtuk nekik, legyenek türelemmel, vezessenek el bennünket előbb Nyemsz Mdogoba; ott majd ráérünk a dologról tovább is beszélni.

Teljesen kopár talajon, a melyen itt-ott állottak magános akáczfák és a mely egyébként poros lehetett, most azonban igazi sártengerré alakult, két óra hosszat kellett még mennünk, míg végre Nyemsz Mdogoba, tanyánk helyére megérkeztünk.

II. FEJEZET.

Nyemsz, vadászélet a Baringo-tónál, előkészületek északi útunkra.

(1887. deczember 7-től 1888. februárius 10-ig.)

Megérkezésem Nyemszbe. — A nyemszi kuafik története. — Teleki útja Nyemszbe. — Maktubu élelmiszer hajhászaton. — Vadászatok a Baringónál. — Útunk a langyos vizekhez. — Dualla a kikujuiakhoz megy. — Elindulás Nyemszből. — Eltévedtünk! — Vadászélet a Guasszo Nyukinál. — Állati élet a völgyben. — Ellátunk élelmi szerekkel egy kereskedő-karaván. — Menetünk egy kiszáradt tóhoz. — Visszatérés a Guasszo Nyukihoz. — Elejtjük az első elefántokat. — További vadász-élmények. — Dualla megérkezése és története. — Visszatérés Nyemszbe. — Előkészületek a továbbutazásra. — Elindulás. — A szukok jönnek! — Ismét visszamegyünk a nyemszi tanyára.

Ott, hol a Guasszo Nyuki téglavörös hullámait a kemény agyagtalajba mélyen bevágódott mederben hömpölygeti a Baringo-tó felé, kiszáradt és poros, tövises sövény állott, a mely egy pár sátrat és kunyhót fogott körül. A bekerített helyen, valamint azon kívül is, nehány magános, gyér lombozatú akáczfa állott. Ez volt Teleki gróf tanyája, a mely, mivel benne csak kevés ember

lakott, az elhagyatottság képét nyújtotta. Közvetetlenül mellette, másik kisebb sövény állott; ezt az a kereskedő-karaván építette, a mely tőlünk Turukában vált el; száz lépéssel odább pedig, mindjárt a patak mellett, a kuafi-falu, Nyemsz Mdogo vagyis Kis-Nyemsz feküdt, melynek kunyhói magasabb és erősebb sövény-kerítés mögül kukucskáltak elő. A környék köröskörül róna, homokos vagy agyagos, sáros vagy poros volt, a szerint, a mint az eső régebben vagy csak nem régiben esett. A Baringo-tavat, a mely innen csak 10—12 kilométernyire feküdt, sejteni sem lehetett; épen oly kevéssé voltak a magas, sánczalakú szegélyhegyek láthatók, a melyek a nyemszi síkságot oldalról környékezték. A tanya 11·60 méternyire állott a tó szine fölött.

Ilyen volt tehát az az eldorádó, a melyről álmodoztunk, a melyet készséges fantáziánk mindig mint második Távetát tüntetett elénk és a melyhez örömujjongások közt közeledtünk. A tanyát őrző 18 ember és a két szomáli természetesen elénk jött és olyan hévvel üdvözölt, a mint csak tudott. Később a közeli faluból nehány benszülött is fölkeresett, a kiknek azonban épen olyan szegényes volt a külseje, mint országuknak; beállítottak azután a közeli karaván tagjai is, hogy örömüknek adjanak kifejezést és kielégítsék kiváncsiságukat. A nagy csalódás után azonban, a melyet megértünk, bevonulásunk egész csendben folyt le.

Nyemszbe érkezvén, miként mondák, egészen tiszta kuafi-faluba, ama sajátságos népnek törzstelepére jutottunk el, a melyről szólanunk, útleirásunk közben már

gyakrabban volt alkalmunk. A «kuafi» többes szám: «vakuafi», a mint látszik, a bantuk nyelvéből származó szó, a minek jelentését azonban még ezen vidéknek kereskedői sem tudják. A kuafik maguk ezen nevet nem szeretik hallani; ők inkább lakóhelyeikről nevezik el magukat: arusaiaknak, távetáiaknak, nyemszieknek, leukop oknak stb. Egyébként ezek is már a szuáheli nyelvhez idomított szavak. A mászáik őket baravujo-knak hívják. Külső megjelenésök, valamint nyelvök elárulja azt a közeli rokonságot, a melyben a kuafik a mászái néptörzszsel állanak; hagyományaik is azt beszélik, hogy egykoron ők is, mint ez, pásztorok voltak és a mai mászáikkal vagy mellettök, körülbelül ugyanazon területen nomád életet folytattak. Körülbelül 50—60 évvel ezelőtt azonban, valószinűleg Mászáiföldön komoly testvérháború tört ki, a melyben a kuafik lettek a vesztesek. Elvesztették marháikat és szétszóródtak. Egy részök a Leikipiában, a Baringo-tónál és az ettől nyugatnak, a fensíkon fekvő Guasszo Ngisu nevű vidéken lakó rokonaihoz menekült; a másik rész pedig Távetába, Arusa a Csinibe, Arusa a Dsuba és még tovább nyugatnak, Ngurumánba, Ndasszekerébe és Ndesszeriánba futott el. Nem levén többé marháik, állandó lakhelyeken kényszerültek letelepedni és a földmiveléshez fogni. Nehány telep idővel megint aránylag meglehetős jólétre és hatalomra is tett szert. Igy a Meruhegy déli lábánál lakó kuafik már megint rabló és félelmetes kis néppé vált.

A kuafik jelleme, a mi tapasztalataink szerint gonoszabb, mint a mászáiké. A hol csak tehetik, sokkal

szemtelenebbül lépnek föl, mint azok; a vidékek kulturális fejlődésének szempontjából, szerencsés véletlennek mondható, hogy a már említett és egy másik későbbi irtó-háborúban is a mászáik maradtak a győztesek. Az először említett testvérharcz után ugyanis az országban csak 40 évig volt békesség; 1875-ben vagy 1876-ban a háború újra kitört. Az északi kuafik vagyis leukopok idővel megint nem fértek meg bőrükben, mert a mászáik ellen véres boszúálló hadjáratot indítottak. Eleinte ezek vereséget szenvedtek és maga a főleibonjuk, a mostaninak atyja is, e harczban elesett. Utóda Mbatian alatt azonban a koczka megfordult és a leukopok teljesen leverettek; innen ered az a nagy tekintély, a miben Mbatian részesül. A ki a leukopok közűl elmenekülhetett, a kikujuiakhoz, a Baringo-tóhoz és a Burhenedsikhez futott; egynehányan az országban maradtak és a mászáiknál, ezentúli uraiknál, szolgáló minőségben kerestek élelmet. Igy szorúlt körülbelül fele az eredeti mászái népnek, a föld művelésére.

A legtöbb kuafi nyomorult életet él, a mi testi fejlettségökről is leolvasható. A mezőgazdasági termékek, a miket termesztenek, országuk termékenységéhez mérten különbözők. A távetái kuafikkal (ezeket a tulajdonképeni távetáiakkal nem szabad összetéveszteni), a kis- és nagy-arusaiakkal e tekintetben a sors kegyesen bánt. Mások, telepeik talajviszonyainál fogva, csupán durrha és eleuzine-termesztésre kénytelenek szorítkozni. Főfigyelmöket azonban még mindíg, a jelenleg még csekély marha-állományukra fordítják, a melyet minden erővel

szaporítani igyekeznek. Néha-néha mellékesen vadászgatnak, méheket tenyésztenek és halászgatnak. De nem minden kuafi mondott le előbbi szokásairól, a melyek egészen a mászáikéihoz hasonlítottak; valami leukopot például hiába kínálnánk meg vadhússal.

A kuafik fegyverzete és ékszerei a lakóhelyekhez képest szintén különbözők; névszerint a nyemszieknek csak ijjaik, nyilaik és rossz dárdáik vannak, a melyek alakra nézve a szukók és turkánák fegyvereihez hasonlítanak.

A nyemszi kuafik jelenleg két faluban (Nagy- és Kis-Nyemszben) és a Baringo-tó egy nagy szigetén laknak. Még csak 15 év előtt itt négy falu állott. A mászáik és szukok folytonos és szakadatlan nyugtalanításai következtében azonban kettőt elhagytak és ezek lakói kivándoroltak. Egyik részök a nagy szigetre költözködött, másik részök pedig északnak, a Nyiro-hegy és Marszabit felé vándorolt. A szigetlakók csekély számú marháikat, a melyeket még megmenthettek, nemsokára egészen elvesztették; azóta halászatból és vadászatból is élnek. Az előbbi, a mint látszik, igen jól fizet és megadja nekik az eszközt arra, hogy szomszédos rokonaiknál durrhát cserélhessenek be. A szigetlakó kuafiknak talán vannak csolnakjaik, de mi nem láttunk egyet sem; valószínű tehát, hogy a sekély tó vizében gázolva közlekednek a szárazfölddel.

Nyemsz körül a földművelők csak durrhát, eleuzinét és tökféléket termesztenek. Az ő durrhájuk csekély értékű vörös-barna faj; tökféléket mi magunk nem talál-

tunk, állítólag, mert a benszülöttek már mind megették. Kukoriczával, a mit a kereskedők hoztak ide, szintén tettek kisérleteket, de azután megint fölhagytak velök. A földművelést egészen sík, agyagos talajon ejtik meg, a mely még erős eső után is csakhamar megkeményedik és azután porrá málik; ez, főképen délután, az orkánszerű szelek miatt az embernek nagyon terhére van. Ilyen területeket, nagy kiterjedésben, a benszülöttek sakktáblaszerűen osztanak be hat-hat méter nagyságú mezőkbe; egészen alacsony, csak nehány hüvelyk magasságú földhányás szolgál kerítésül. A mezőket részben ugarul találtuk; ebből az látszik, hogy a rendkívül terméketlennek látszó talaj szorgalmasan váltakozó gazdaságot tesz szükségessé. Az öntözés czéljából a benszülöttek keskeny, sekély árkokat ástak; ezekbe vezetik a patakok vizét, a melyeket e czélból föl is kell tölteniök. Sok tehát a munka, kevés a termés és még ezt a keveset is a rendkívül nagy számú madarak ellen védeniök kell. Mindezekhez fölöslegül még az is járúl, hogy a szántóföldeket időnként elefántok is látogatják; ezeknek persze meglehetősen vakmerő vadászokkal gyűl meg a bajuk, a kik őket nyilakkal, dárdákkal és égő rőzsékkel ugyancsak keményen támadják. Marháikat, rabló-betörések miatt, nem a faluk közelében, hanem Kamasszia hegyei közt őrzik.

A csereárukat illetőleg, Nyemsz lakói, mivel gyakran és hosszú ideig élnek közelükben karavánok, nagyon el vannak kényeztetve. Az üveggyöngyök értéktelenek. A legcsekélyebb mennyiségű gabonáért is kelméket kérnek;

elefántcsontjukat pedig csak marhákért adják el. Az adó, a mit kívánnak, szintén elég tetemes.

Mindkét falunak összes lakossága 1500—2000-et tehet. Nagy vándorlási kedv és bizonyos fokú tetterő a nyemszieknek jellemző sajátsága; ez okból könnyű dolog köztük vezetőt találni.

Ezen megszakítás után azonban térjünk vissza

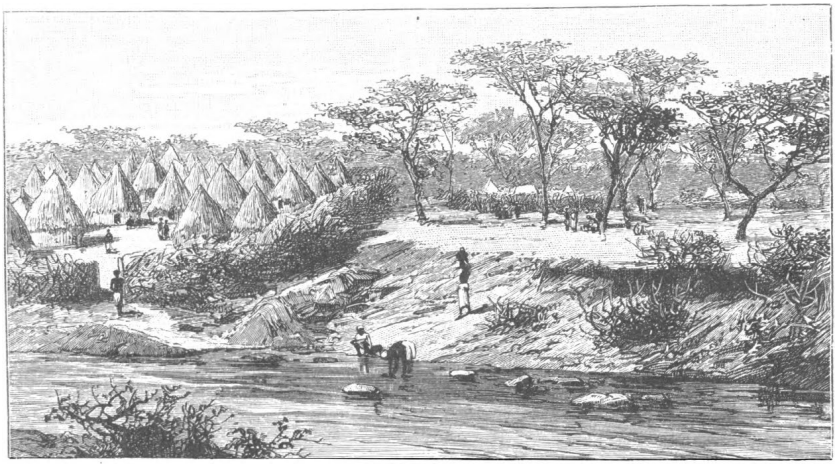

NYEMSZ MDOGO.

tanyánkra. Itt csakhamar nagy élénkség keletkezett, mivel az emberek azonnal hozzáfogtak a kunyhók építéséhez. A délelőttnek többi részét magam a «baraszának» — a hosszabb elidőzés alkalmával mindig felütött ponyvafedélnek — árnyékában töltöttem el és kevésbbé rózsás helyzetünkön gondolkoztam el, mert minden, a mit a benszülött ember a mocsárnál elmondott, valóságnak bizonyult. Maktubu 100 embernek élén

15 nap óta volt távol, hogy Elgejot, Nyemsztől északnyugatnak fekvő hegyes vidéket, élelmi szerek keresése végett fölkutassa. Itt ugyanis semmit sem lehetett kapni és a benszülöttek maguk is az éhinséggel küzdöttek. Teleki gróf, megérkezése után azonnal újra útnak indult, hogy valami jól fizető vadászterületet keressen föl és így a karaván marha-állományunk megkimélése mellett is föntarthassa. Egyelőre magam sem tehettem okosabbat, mint hogy példáját kövessem. Délután tehát nehány emberem kiséretében átkeltem a patakon; Nyemsztől délre fekvő vidéken nem is hagyott el a szerencse; először egy vizibakot, később pedig egy bivalybikát ejtettem el és így embereimet, a kikről gondoskodnom kellett, két napra való élelmi szerrel láttam el. A bivalynak az 500. kaliberű expressz-puskának tiz golyójára volt szüksége, hogy elessék.

Másnap reggel a maga karaván jával váratlanul megérkezett Teleki gróf. Örömömre a legjobb egészségben és pompás hangulatban volt, de nem ok nélkül, mert igazán meglepő vadászélményekre tekinthetett vissza. Rövid idő alatt 38 darab nagyobb vadat ejtett el és embereinek egész hús-hegyeket juttathatott. Ide jöveteléről elmondta a gróf, hogy csakugyan a tőlem érintett üstalakú hegyszakadékban tanyázott és azután Maktubu ajánlatára azon patak mentét követte, a mely ott ered. Egy óránál tovább jó ösvényen járt, később azonban a sziklafalak mindig jobban összeszorultak és a járás mindig nehezebb lett, főképen a teherhordó-állatok miatt, a melyek számára külön ösvényeket kellett vágni. Más-

nap azonban a völgy kiszélesedett és a gróf a maga embereivel széles, szép völgyteknőbe, egy patakhoz érkezett, a melynek mindkét oldalán a vizipálmák egész berkeket alkottak. E hely igazán gyönyörű volt, az utasok tehát tanyát ütöttek benne. A környéken számos friss elefántnyomot lehetett látni; ezen állatokat egyébként menetközben is többször vették észre. Maktubunak, a ki délután valami ösvény fölkeresésére indult, alkalma is nyilott egy elefántra rálőnie, este pedig, mikor ez a dolog szóba került, Háman Ali, Teleki-

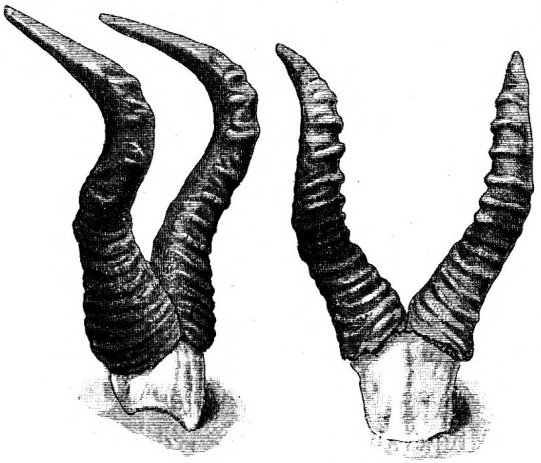

ALCELAPHUS COKII.

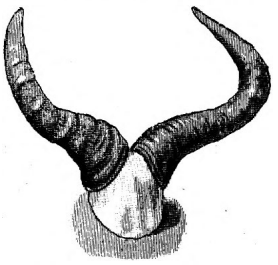

ALCELAPHUS CAAMA.

nek testőr-szomálija is előállott és elmondta, hogy a tanyától nem is nagy távolságban ő is talált hármat és egy félórán át nézte őket.

Teleki gróf a pataknál 3·4 méter hosszú pythont ejtett zsákmányul; ennek testében, a mi néhol 70—80 centiméter átmérőjű volt, a szétdarabolásnál fiatal, még meg nem emésztett antilopét találtak.

Másnap a gróf egy darabig a patak mentét követte,

de mivel az folytonosan északnak vezetett, nyugatnak fordúlt, a vizen meg egy hegyháton átkelt és üstalakú, szépen benőtt völgykatlanba jutott, a hol 30 méter magas sziklafal alján nehány pocsolya-üregben vizet is talált. A meglevő külső jelekből itélve, esős időben a sziklafalról patak folyt le, később pedig kiderült, hogy ez a Guasszo Bolionak, a Baringoba délkelet felől beszakadó kis pataknak a felső folyása.

November 19-én a nyemszi síkságra érkeztek és ugyanazon mocsáros patak-ág mellett tanyáztak, a melynél én 17 nappal később egy éjt töltöttem.[1] Az út oda nyugati irányban, a hegyhátakon vezetett keresztül; a leszállás igen jó elefántösvényen történt meg. Telekiék csak útjoknak ezen részében pillantották meg a Baringotót. Nagy számú vadat is pillantottak meg az nap, a többi közt egyszer, még a hegyek közt, 300—400 lépésnyi távolságban, hirtelen négy oroszlán ugrott föl.

További, másfél óráig tartó menet után a Telekiféle karaván Nyemsz Mbukvába érkezett. Ez utóbbi a Guasszo Tigaricsnek, a Kamasszia-hegységből jövő pataknak jobb partján, Nyemsz Mdogotól északkeleti irányban, körülbelül háromnegyed órai távolságra fekszik. Teleki gróf itt hallotta meg az élelmi szerek hiányára vonatkozó rossz hírt; karaványbeli emberek tanácsolták is neki, hogy üssön inkább Nyemsz Mdogonál tanyát, a hol legalább néha-néha kapni egy-egy kibabára való durrhát.

[1] Ez a Guasszo Nyuki alsó folyása, a mely egykoron valószinűleg a Baringo-tóba szakadt, ma azonban már nem éri el, hanem előtte elmocsárosodik.

Másnap tehát átköltözködött a kisebbik faluba, a hol annyiban is kedvezőbb volt a helyzet, mivel itt több volt az árnyék és kevesebb a benszülött, a kik terhünkre válhattak. A következő napokat a gróf a vadászatnak és a 100 főre menő karaván összeállításának szentelte, a melynek Maktubu vezérlete alatt Elgejoba kellett elmennie, hogy ott lehető nagy mennyiségű

KUDU-ANTILOPE-SZARV.

élelmi szert vásároljon össze; Maktubuhoz vezetőként és tolmácsként csatlakozott Muinyi Hamisz és a kereskedő karavánnak három aszkarija.

Mivel a vadászat Nyemsz közvetetlen közelében nem bizonyult elég jövedelmezőnek, Teleki gróf, húsz embert a tanya őrizetére hagyván, november 25-én útnak indult vadban gazdagabb vidéket keresendő föl.

Ilyent Nyemsztől délre, három óra járásnyira talált is. E helyen náddal és papiruszszal benőtt mocsáros vidék terült el, a mely a Baringo-síkságot dél felől bezáró hegyhátnak lábáig nyúlik. A mocsár két, ezen hegyhátnak lábánál eredő (+ 39° C.) meleg és egy, a hosszanti völgyek egyikéből jövő dél-északi irányban folyó, langyos vizű patakból kapja vizét. E vidék egyesíti magában mindazon talajviszonyokat, a melyeket az afrikai vad előszeretettel keres föl. A mocsártól északkelet felé kövér legelők, északnyugat felé pedig a strucczok számára homokos, száraz rónák terülnek el; vannak itt meredek, sziklás hegyhátak, a minőket a különböző antilopék és kvaggák kedvelnek, iszapfürdők a bivalyok és orrszarvúak számára és végül a patak mentén pihenőül árnyékos bokrok és berkek. Azon három nap alatt, a melyeket a gróf ott töltött, vadászzsákmánya egy bivalyból, egy orrszarvúból, hat vizibakból, két nagy kudu-, két mpala-, két tehén-antilopéból és egy phacochoerosból állott. A bivalyt és az orrszarvút egy napon ejtette el. Teleki gróf kora reggel indult el, hogy egy magaslatról körültekintsen. Oda menet először két oroszlánt ugratott föl; ezek azonban sokkal messzebb voltak, semhogy rájuk lőhetett volna. A magaslatról két bivalybikát pillantott meg, a kik épen ekkor merültek bele a mocsár-nádasba. Ezeknek utána ment, de alig ért a nádas széléhez, a bivalyok helyett egy orrszarvú rohant kifelé. Teleki gróf az állatot a vállába irányzott jó lövéssel fogadta, a mire az megfordult és a mely úton jött, a nádban megint eltünt. A lövés a két bivalyt is föl-

riasztotta és azért ezek is előkerültek. A puska másik csöve tehát épen jónak bizonyult azon állat számára, a melyik messzebbre jött ki és az oldalát fordította a vadász felé. Teleki gróf követte a nyomokat és alig negyven lépésnyi távolságban megtalálta a döglött bivalyt és közvetetlenül mellette, a mire nem is számított, az

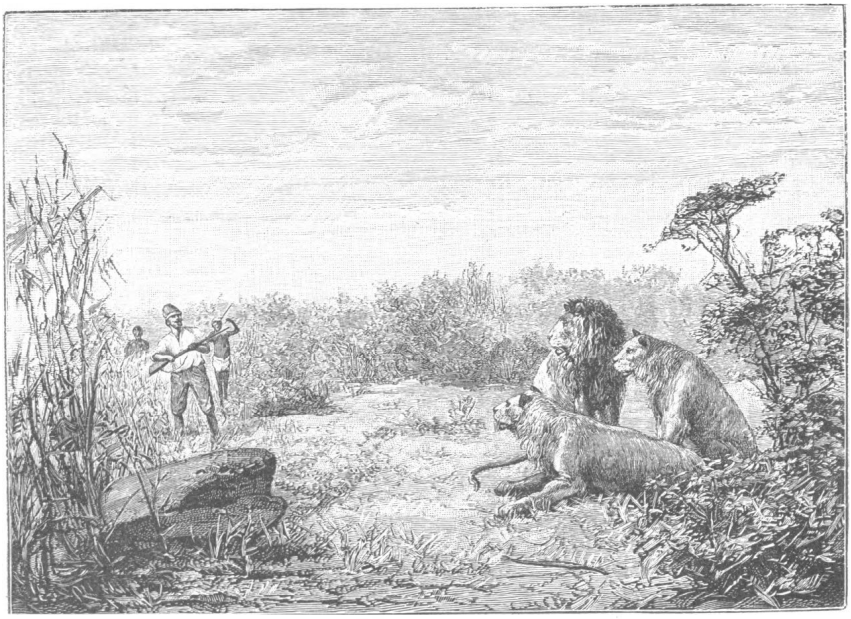

TALÁLKOZÁS HÁROM OROSZLÁNNAL.

orrszarvút is. A hegyekben ugyanaz nap Teleki gróf még lelőtt hét kudu-antilopét. A többi állat közűl, a mik itt elestek, még a két tehén-antilopét kellene megemlítenünk, mivel ezek voltak az első igazi tehén-antilopék (Alcephalus Caama), a melyeket mindeddig lőttünk; a mi többieket azelőtt elejtettünk, az Alceph. Cokii fajhoz

tartoztak. E két antilope-faj szarvaik alakját és nagyságát tekintve, egymástól feltünő módon különböznek.

Ezen vadászatok alkalmával Teleki gróf egy nap egy kis, a fensík lejtőjének lábánál fekvő, langyos vizű tóhoz érkezett, a melyet fölfedezőjéről, a szerencsétlen Hannigton püspökről keresztelt el. A tó hosszúkás és keskeny; vize keserű, sósizű és tele van porszem-nagyságú zöld algákkal; a víz hőmérséklete északi végében alig nagyobb, mint a levegőé, délen azonban, a hol a tavat tápláló források vannak, miként Bedue és a püspök egyéb kisérői mondták, tetemesen nagyobb. A tó szélein vizilovak nyomai voltak láthatók. A felületén számtalan vizi madár úszott, különösen sok flamingo, még pedig a kisebb, sötétebb rózsaszínű fajtából; Teleki gróf hat sörét-lövéssel huszonötöt ejtett el. Másik érdekes madár, a mit a gróf itt, de csak egy példányban lőtt, fehér mellű, aczélos zöld hátú és vörös lábú szalonka volt.

27-én este Teleki gróf visszatért Nyemszbe, hogy egy napot pihenésre szenteljen. Másnap este kicsiny, de egyébként igen eredményes cserkészetet tartott; 29-én pedig az ezen alkalommal megsebesült bivalyt üldözte, követvén annak nyomait. Mindez azonban csak bevezetése volt egy másik, nagyobb vadászatnak, a melyre a gróf 52 teherhordónak, 2 aszkarinak, 2 szomálinak és Beduenek kiséretében, november 29-én délután indult útnak. Ezen, nyolcz napig tartó vadászkirándulásnak élményeit és tapasztalatait Teleki gróf a következőkben beszéli el:

«Ez alkalommal útamat északkeletnek vettem, hogy

fölkeressem azon vidékeket, a melyekben Thomson J. 1883-ban vadászott elefántokra. Első nap délután csak két órai távolságra mentünk a Guasszo Nyukinak mocsáros északi végéig. Ez a nap rosszul kezdődött, mert három vizibakot egymásután elhibáztam és csakis két gyöngytyúkot tudtam eltalálni. Másnap reggel ama széles nádszegély mellett folytattuk útunkat, a mely a Baringotót déli és délkeleti irányban övezi; a Guasszo Bolionál, azon alacsony hegyhátak lábánál azután, a melyek ott meredek, óriási lépcsők alakjában ereszkednek le a síkságra, megpihentünk. Vadat itt nagy számban lehetett látni; de ezen állatok vagy egészen kopár helyeken, vagy az ember nagyságúnál is nagyobb nádasban tartózkodtak; a vadászatra tehát gondolni sem lehetett. A paradox-puskámmal fölfegyverkezve, délután, inkább a séta kedvéért, lassanként elmentem a tóhoz, ott igen jelentékenyen nagy krokodilust öltem meg és épen vissza akartam már térni, midőn egy bivalypár tünt föl, a mely a hullámzó nádasban épen akkor készült elmenekülni. Ezek számára a puskám gyönge volt; kisérőm, Mohammed Szeiff tehát a tanyára szaladt, hogy elhozza az expressz-puskámat; ezalatt magam lassú lépésekben követtem az állatokat, hogy szem elől el ne téveszszem. E közben a nádas sürűjében magános bivalybikára bukkantam, a mely azonban szerencsémre olyan mélyen aludt, hogy észrevétlenül és bántatlanul ismét

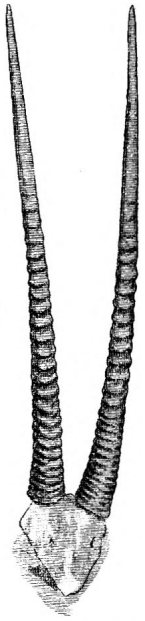

BEIZA-ANTILOPE-SZARVAK.

visszahuzódhattam. Végre megérkezett a puska és vele együtt egy csapat emberem. Ezekkel a bivalyokra a nádasban hajtóvadászatot rendeztem, de ennek nem volt sikere, mivel az állatok oldalt elrohantak. Később egy orrszarvút lelőttem, egyet pedig megsebesítettem.

Másnap reggel Beduet és még egy pár embert, a kik annak idején Thomsonnal együtt jártak, kiküldtem, hogy ott, a hol az angol utazó elefántokra vadászott, keressenek ki alkalmas tanyahelyet; magam ezalatt a patak mentén fölfelé cserkészgettem. Egy orrszarvúval, egy kvaggával, egy beiza-antilopéval és három Gazella Grantii-vel délutáni négy órakor visszatértem a tanyára. A Gazella Grantii-k nyári ruhájukban voltak. Ez a téli ruhájuktól annyira különbözik, hogy alig tudtam fölismerni. A szőr világosabb és élénkebb szinű; az állat oldalán és lábain pedig különböző fekete sávok vannak, a melyek a téli ruhánál egészen hiányzanak.

Bedue azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a kijelölt irányban víz ugyan nincsen, de a vad száma nagy; másnap reggel tehát megindultam és a Baringo-tó keleti oldalán, a Leikipia-fensík egyik alacsony ága mentén a Mogodino-patak kiszáradt medréig haladtam, a melynek szélén, szép ligetben, tanyát ütöttünk. Vizet ide a Baringo-tótól kellett hozatnom, a melynek partjai körülbelül egy órányira voltak. A tónak lapos, poros partjain a kvaggák és beiza-antilopék ezrével tanyáztak. A teljesen fedetlen vidéken azonban teljesen lehetetlen volt hozzájok férni; nem is kisértettem azt meg, hanem vadászgatva tovább mentem kelet felé, a hol magas

pusztai fű takarta a földet és helyenként sürű bozótok is voltak. Az első vad, a mi útamba jött, orrszavú volt, a melyet először vállon találtam, midőn pedig megfordult, egy második golyóval a hátgerinczét zúztam össze. Ezután sürű bozótokba jutottunk; sok ideig nem láttunk vadat, később azonban fölugrott két kudubak, de ezek azonnal menekültek. A kudu-antilope ritka; azért őket rögtön üldözőbe vettem. Gyors léptekkel siettünk árkonbokron keresztül abban az irányban, a melyben a kuduk futottak, míg egy tisztásra nem érkeztem, a hol élvezetes látvány lepett meg. Huszonöt lépésnyi távolságban tőlem három oroszlán volt együtt. A him és egy nőstény oroszlán, kutyák módjára, hátsó lábán ült, egy másik nőstény pedig oldalt feküdt a fűben. Egy perczig meglepetve néztek felém; ez az idő épen elég volt arra, hogy rájuk tüzeljek. Az ülő nőstényt eltaláltam; de azért ordítva a többiekkel együtt elment és midőn a füst eloszlott, nem volt többé látható. Óvatosan követtük most a vérnyomokat. Magas fű és bozótok a keresést csakhamar megnehezítették és veszélyessé is tették; ezért is, midőn azon helyre jutottunk, a hol hitünk szerint a nőstény oroszlánnak lennie kellett volna, embereimet vigyázatra intettem. Alig hogy e szavakat kiejtettem, már is megmutatták nekem az állatot a fűben. Fejét első lábai közé lehajtva egy helyben állott és valószinűleg támadásra készült; ezért is hirtelen egy golyót röpítettem a fejébe. Az oroszlán erre visszatámolygott és lassú léptekkel eltávozott; egy második, a lágyékába intézett lövés után lefeküdt, de lábaival még mindíg

dühösen kapálózott, a miért is a fejébe röpített golyóval életének hirtelen véget vetettem. A fejébe irányzott első golyóm a szeme fölött csapott a koponyára, de lecsúszott és csak a homlokbőrt vágta keresztül valami 20 centiméternyi hosszúságban.

Deczember 3-án vadászgatva három óra hosszat követtem a patak mentét és vízre még sem bukkantam.

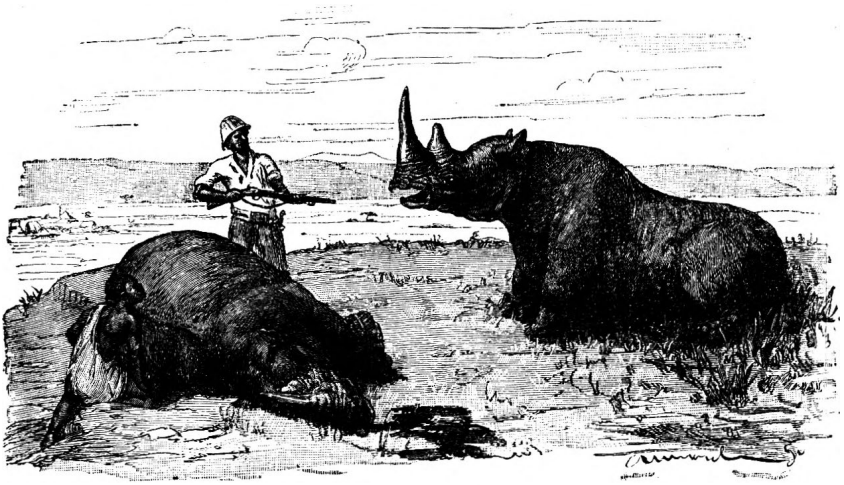

ORRSZARVÚ-VADÁSZAT.

Vadat azonban láttam eleget; el is ejtettem egy orrszarvút, két kvaggát és egy elenn-antilopét. A következő napon a játszó, bizonytalan szélirány a vadászatban nagyon zavart; nem is lőttem csak egy beiza-antilopét, egy vadmacskát és hazamenet, három gyöngytyúkot.

Deczember 5-én egy pár szigetlakóval találkoztunk, a kik elmondták, hogy a patak felső részében van víz és hogy e perczben ott elefántok tanyáznak. Azonnal oda

indultunk és végül a pataknak mocsáros, náddal benőtt, mocsáros kiszélesedett része mellett tanyát ütöttünk. Czélunk felé törvén, a hegyeken keresztül a rövidebb útat választottuk, a mely út folytonosan durva, hegyes élű törmeléken vezetett és azért nagyon fárasztó volt; ezen útközben három orrszarvút és egy elenn-antilopét lőttünk le. A tónál még meg voltak minden jelei egy, a nádas fölgyújtásának segítségével megejtett elefánt-vadászatnak; a vadászokat, körülbelül 30 nyemszi benszülöttet, még ott is találtuk. Ezek az emberek kilencz közűl három elefántot ejtettek el, a többi a hegyekbe menekült. Ezek üldözése sok reménynyel ugyan nem kecsegtetett, ennek daczára másnap mégis fölkerekedtem, behatoltam a keskeny, szurdokszerű völgybe, a melyből a Mogodeni kifolyik; megcsodáltam annak festői sziklás részeit és a sötét fanemű euforbiákkal benőtt hegyszakadékokat; végre is azonban vissza kellett térnem, a nélkül, hogy elefántokat láttam vagy csak egy lövést is tehettem volna.

Deczember 7-én visszaindultunk Nyemszbe. Egyenesen a hegyeknek mentünk neki, hogy a legrövidebb úton eljussunk a Guasszo Boliohoz. Annak partjainál azután ismét tanyát ütöttünk. Útközben kétszer volt alkalmam orrszarvúra lőnöm. Először hármat találtam együtt. Ezek közűl a kettős lövésre kettő elesett, a harmadik elmenekült. Midőn azután a fensík legutolsó lépcsőjének szélére érkeztünk, valami 50 méternyire, csaknem közvetetlenül alattam a síkságon ismét megpillantottam egyet, a melyet a hátgerinczébe irányított

lövéssel leterítettem. Ez utóbbi sziklaháton azonkívül, előttem ismeretlen antilope-fajhoz tartozó, kis őznagyságú és zerge alakú állatot is lőttem. Ez az állat mindenütt egyformán sötétbarna szinű, szőre sürű, mint az őzé; 5—6 centiméter hosszú, egyenes és hegyes szarvai, tövükben pedig erős rózsái voltak. Fülei aránytalanul nagyok, széleiket pedig fehér-fekete hajkoszorú övezte. Másik érdekes megfigyelés, a mit itt tettem, az volt, hogy a fensík széleinek lépcsőin egész hiéna-csapatok fészkelték be magukat. Mindegyik állat magának élt földalatti barlangban, a melyet a puha tuffaszerű kőzetben vájt ki. Ezen barlangok szélein rendesen nyilások voltak, a melyek a bentlakó állatoknak kikandikáló helyül szolgáltak. Másnap megérkeztünk Kis-Nyemszbe.»

Deczember 7—11-ig csaknem naponként esett az eső. Ezt annál kevésbbé sajnáltuk, mivel a fensíkon való tartózkodásunk után Nyemsznek hőmérsékletét meglehetősen nyomasztónak találtuk és azonkívül az eső, legalább rövid időre, a kellemetlen portól is megszabadított. A sok por, ámbár a tanya helyét naponként kétszer jól megöntöztük, nehány emberünknél már is szemgyulladást okozott. A következő napokat holmink számára, a tűz ellen aránylagos biztonságot nyújtó árutár építésére fordítottuk, azonkívül a benszülöttekkel és a kereskedőkkel is gyakran tartottunk saurikat, hogy a tovább északnak fekvő vidékekről valami közelebbit megtudhassunk. Az értesítések azonban gyérek és zavarosak voltak még azon tekintetben is, hogy ott egy vagy két tó van-e, míg végre kiderült, hogy «Szamburu» nem

is tónak, hanem tartománynak neve. Mi természetesen e néven tavat értettünk, hiszen e név alatt már 30 év óta minden térképen különböző helyeken és különböző nagyságban valami tó van lerajzolva. Biztosnak csak az az egy dolog látszott, hogy gyér lakosságú területeken fogunk áthaladni és ezért nagy élelmiszer készletre kell majd szert tennünk. Ez okból Maktubu visszatérésére és az ő híreire nagyon kíváncsiak voltunk.

A késő délutánokat rendesen a környékre tett kis sétákkal töltöttük el. E közben nagyobbára azzal mulattunk, hogy madarakra vadászgattunk. Ez a foglalkozás ránk elég ingert gyakorolt, mert abban biztosak lehettünk, hogy legalább egy féltuczat gyöngytyúkkal térünk haza. A madarak száma ugyanis Nyemsz közelében szokatlanul nagy volt, főképen a tyúk- és galambféléké; nem hiányzottak azonban a madárvilágnak egyéb csinos, tarka, pompás tollazatú képviselői sem. Nagyon kedves bizalmas kis állatok voltak az aczélos zöld seregélyek és egy ökörszem nagyságú, pompás türkizkék és hamuszürke madárka. Ezek közűl, midőn az asztalnál ültünk, egy pár mindíg a lábaink közt tipegett, hogy fölcsipkedjék azon kásadarabokat, a melyekkel majmunk, nem törődvén az uralkodó éhinséggel, pazarul dobálózgatott.

Néha-néha nagyobb vadra is bukkantunk, sőt egy alkalommal egy bivalytehénre is. Hátulról gerinczébe röpítettem egy golyót, a mire összerogyott; egy ideig kapálózott ugyan még, de fölkelni többé nem tudott.

Deczember 14-én szárított húsból álló készletünk

kifogyott, de Maktuburól még mindig nem hallottunk semmit sem. Teleki gróf tehát eltökélte, hogy a langyos vizű patakot megint fölkeresi, mivel onnan embereinket hússal ellátnia könnyebb volt. Ugyanaz nap tehát embereink nagyobb részével fölkerekedtünk és azonnal vadászni mentünk. Zsákmányunk három vizibakból, egy elenn-antilopéből és egy tehén-antilopéből állott; egy megsebesült kvagga, ámbár már 10 perczig hevert a földön, elmenekült. A vizibakok egyike, a melyik megsebesült és sarokba szorult, ez alkalommal tiszteletre méltó ellenségnek bizonyult.

Délután Nyemszből levelet kaptunk, ebben tudtunkra adták, hogy Maktubu négy napra való durrhával megérkezett. Maktubu 22 napon át nagy területet járt be, de éhező benszülötteknél sehol egyebet nem talált. Tiszta volt tehát a dolog, hogy ezen vidékeken azt a nagy mennyiségű élelmiszert, a mire a tovább utazás czéljából szükségünk van, meg nem kaphatjuk. Másnap tehát Nyemszbe visszatértünk, hogy e tekintetben valamit tegyünk. Az azonnal egybehívott saurin arra a határozatra jutottunk, hogy az összes nélkülözhető legénységet Dualla vezérlete alatt Mianszinibe küldjük, hogy ott a kikujuiaknál élelmi szereket vegyen. Az embereket és csereárúkat még ugyanaz nap kiválasztottuk és így Dualla már deczember 17-én kora reggel útnak indulhatott. Vezérlete alatt 170 teherhordó, aszkari meg vezető állott; 22 teherhordó szamarat is küldtünk vele. Parancsban pedig kiadtuk neki, hogy Mianszinibа siessen, a mint tud és vásároljon annyi gabonát, a mennyit

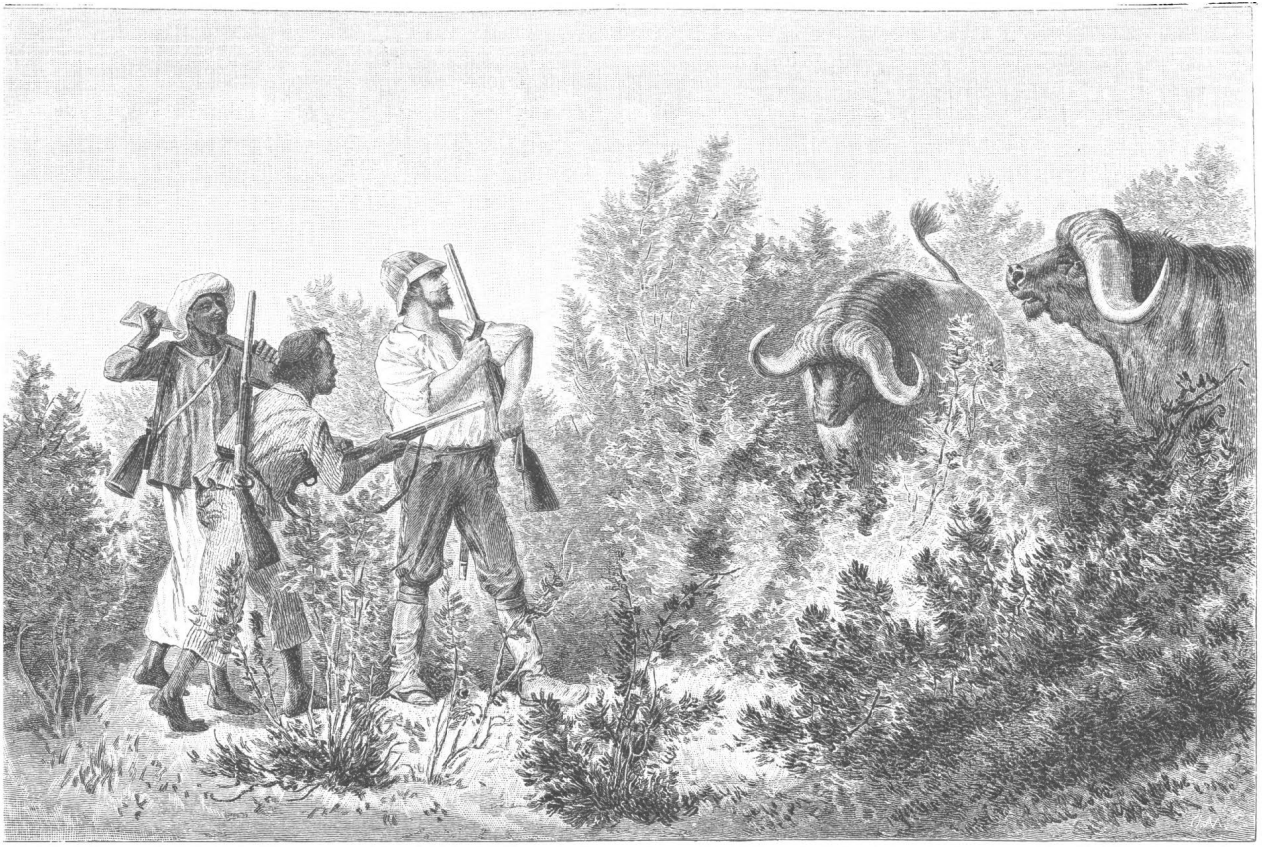

TELEKI GRÓF HIRTELEN KÉT BIVALYLYAL ÁLL SZEMKÖZT.

csak elbirhat. Miansziniba közönségesen 10 nap alatt lehet eljutni; hogy a kivánt sietséget biztosítsuk, Duallának élő állatokban csakis öt napi ennivalót adtunk.

Dualla elküldetése következtében, előreláthatólag magunknak is újabb négy vagy öt héttel kellett tovább itt maradnunk; ez idő alatt csak vadászatból élhettünk; deczember 18-án tehát 37 emberrel mi is útra keltünk, hogy jól fizető vadászterületeket keressünk föl; összes marháinkat is magunkkal hajtottuk, mivel Nyemszben nem találtuk kellő biztonságban. A tanyán csak két szomáli és tizenöt, nagyobbára beteg ember maradt őrül; közöttük voltak Manva Szera és Meri vezetők is, a kik már Távetá óta betegeskedtek.

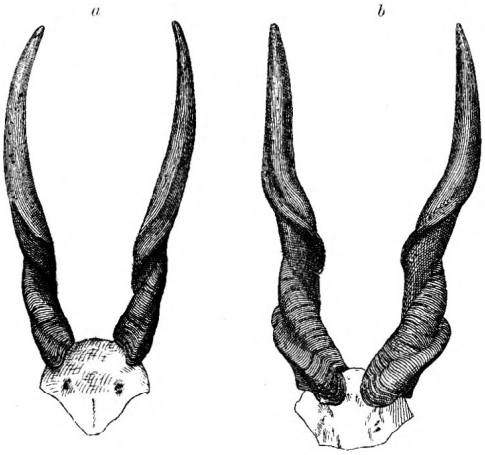

a NŐSTÉNY, *b* HÍM ELENN-ANTILOPE-SZARV.

Bedue vezérlete alatt, a ki a Nyemsztől délre fekvő vidéket a Thomsonnal és Hannington püspökkel megejtett útjaiból pontosabban ismerte, a már járt utakon a meleg vizekhez megindultunk. Czélunk a Guasszo Nyuki felső részénél fekvő, állítólag vadban igen gazdag vidék volt. Nehány elhalaszthatatlan munka miatt, a melyeket még el kellett végeznem, csak Teleki gróf elmenetele után jóval később indulhattam útnak; dolgom végeztével Dsumával, Barakával és Somárival, e

három állandó kisérőmmel a karaván után siettem. A meleg forrásoknál utólértem marhanyájunkat, a melyet lassan hajtottak előre; Teleki karavánjából persze még semmit sem láttam; ennek daczára gondtalanul mentem előre a patakvölgyben, a melyet részben már ismertem; hiszen ennek úgyis, a mint hallom, dél felé kellett vezetnie, azután az emberi friss nyomok az ösvényen még tisztán láthatók voltak. A nap emelkedett fölfelé és mindíg melegebben sütött; mi tehát mindíg jobban siettünk előre, ámbár sehogy sem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy Teleki gróf karaván ja még mindíg nem látható. A porban a lábnyomokat folytonosan figyelemmel kisértük, hogy megláthassuk, vajjon a karaván merre fordult be, de ezek folytonosan egyformák maradtak. A szűk, meglehetősen meredek hegyhátaktól szegélyezett völgyben egyébként alig is lett volna gondolható, hogy az ösvény másfelé vezessen. Minél tovább jutottunk azonban, annál inkább kezdtük azt hinni, hogy a karaván t eltévesztettük; midőn pedig végre az ösvény mentén hiéna-nyomokat pillantottunk meg és egy óra felé kvaggákkal találkoztunk, a melyek az út mellett, a fák árnyékában pihentek, bizonyossá vált, hogy eltévedtünk. Teleki nyilvánvalóan nem is a völgyben ment és a nyomok, a melyeket mi az egész időn követtünk, Dualla karaván jától eredtek. Először is fölhasználtam tehát az alkalmat és a kvaggák egyikét lelőttem, hogy húst szerezzek, mert esetleg hosszabb ideig eltarthatott, míg Telekivel újra találkozom. Azután pedig fölkerekedtem, hogy Teleki karaván ját fölkeressem, fölmásztam a

völgyet szegélyező hegyhátakra és körülnéztem, vajjon nem látok-e embereket vagy füstöt, a mik hollétét elárulhatnák, de semmit sem láttam. Az alacsony, 200—300 méternyi magas hegyes vidék, a mely a Leikipia lejtőjétől kezdve a Kamasszia-lánczig a nyemszi síkságot dél felől, egész széltében szegélyezi, alacsony, a délkörök mentét követő hegyhátak rendszeréből áll, a melyek nyugat felé nagyobbára meredeken, gyakran egészen függőlegesen ereszkednek le. Teleki gróf kétségtelenül már a meleg forrásoknál elfordult egy másik völgybe; mi pedig, a marhanyáj után (a mely szintén eltévesztette az útat) a lábnyomokat nem vettük észre. Egy óránál tovább vizsgálgattam eredménytelenül a környéket; délutáni két órakor pedig a megkezdett irányban folytattam útamat; mert arra számítottam, hogy vízhez kell vezetnie, hiszen Dualla is arra járt; azután pedig, azt hittem, Telekivel is kell ott találkoznom, ha nem is az nap, legalább másnap.

Szakadatlanul mentünk előre naplementéig; ekkor azonban a tanyázásra kellett gondolnunk. A környék köves és puszta volt; a lejtő szélén, egészen egyedül álló fa azonban mégis akadt; elhatároztam tehát, hogy lombkoronájának árnyékában fogom az éjjelt tölteni. Dsumának hamarosan rőzséket kellett összehordania a kis sövénykerítéshez; Somari, a ki ilyen mellék-expedicziónál a szakács tisztét végezte, tüzifát gyűjtött, Baraka pedig vízkeresésre indult. Várakozásunk ellenére talált is, bár csak keveset; mi pedig, mielőtt még egészen besötétedett volna, sövénykerítéstől védve, vígan lobogó

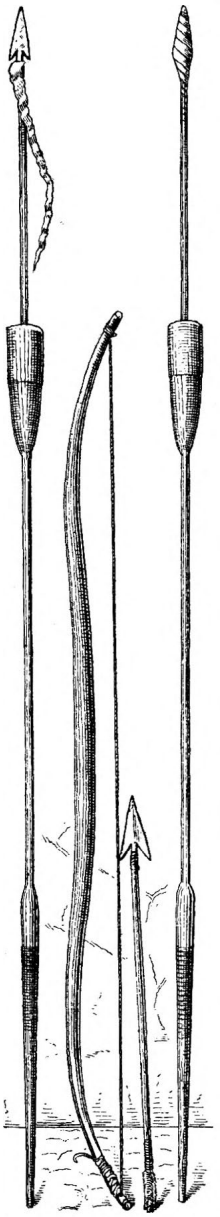

NDOROBBO-FEGYVEREK.

tűz mellett zebra-steak-eket sütöttünk. Ennek daczára a puskalövés, a mit a távolból csakhamar hallottunk, a legkellemesebben lepett meg. Teleki gróf, a ki miattunk aggódni kezdett, kerestetett bennünket. Siettem erre a lövés irányában és rá is bukkantam Bakari aszkarra, a kinek a marhanyájat kellett őriznie. Tőle tudta meg Teleki gróf, hogy mi a langyos vizű patak mentét követtük. Bakari jelentette nekem, hogy Teleki gróf a nyugati, legközelebbi völgyben haladt tovább és most nem messze azon helytől, a hol én a kvaggát lőttem, a víz mellett tanyázik. A sötétben oda visszatérni már nem volt érdemes, annál kevésbbé, mert Teleki grófnak mostani tanyám mellett el kellett haladnia; ezért is csak annyit üzentem vissza, hogy mi teljes biztonságban vagyunk és én a grófot tanyánk helyén be fogom várni.

Az éjjel bár nem a legkellemesebben, de nyugodtan telt el; kellemetlen egyedül az volt, hogy sorban egymásután őrt kellett állanunk és a vad állatok meg a hideg miatt a tüzet folytonosan élesztenünk; bármily meleg volt ugyanis nappal, éjjel annál hidegebb lett. Az egyedüli állati hang, a mi az éj csöndjét zavarta,

egy nagy caprimulgusnak mély, kerepelő hangja volt, a mely madár alig hallható szárnycsattogással vonta meg fölöttünk köreit. Csaknem merevvé fagyva ébredtem föl reggel és örültem, hogy kemény fűágyamat elhagyhatom; azután pedig vártam Telekire, a ki kevéssel 8 óra után közénk érkezett. Egy darabig együtt folytattuk útunkat és azután egy pár víztócsánál ütöttünk tanyát; miként a meglevő tűzhelyekről láthattuk, Dualla is ott töltötte az éjjelt.

Harmadnap délben széles, lapos völgybe érkeztünk, a melyen a Guasszo Nyuki foly keresztül. Itt megérkeztünk azon vadasba, a melynek fölkeresésére megindultunk. Már útunk utolsó szakaszában is, zebrák meg elenn-antilopék egész nyájakban szaladtak előttünk, azonkívül orrszarvúakkal is találkoztunk. Ez utóbbiak közűl kettőre Teleki gróf rálőtt; mi pedig ez alkalommal élvezhettük a látványt, a mit az orrszarvuaknak egymással való küzdelme nyújt; a két megsebesült orrszarvú ugyanis társában keresvén hirtelen fájdalmának okát, egymásra rohant; a legnagyobb dühvel mentek egymásnak és öklelték lágyékaikat. Az egyik orrszarvú, a ki 300 lépésnyi távolságból kapott az 500 expresszből egy golyót, csakhamar kimult, a másik azonban erre elfutott és el is menekült. Másik, igen hatásos látványt nyújtott egy bivalycsorda, a melyet egy völgyben déli álma közben leptünk meg. A nyáj tagjai egymás mellett sürűen hevertek a földön és kérődztek; őrködni, csakis egy pár öregebb állat őrködött. Midőn közelükben föltüntünk, kezdetben csak rövid, utálatos röfögés volt hallható; a másik perczben azonban már sürűen egymás mellett

állottak és szarvaikat felénk fordították. Egy pillanatig szemeiket ránk meresztették, azután pedig az egész fekete csoport porfelhőbe burkolózva tova iramodott, eleinte határozatlan irányban, később pedig egészen egyenesen a hegyháton keresztül; el is tüntek csakhamar szemeink elől. E közben igazán csodálatra volt méltó az a gyorsaság és pontosság, a mivel futás közben a különböző fordulatokat végrehajtották.

Mielőtt a Guasszo Nyuki völgyébe leszállottunk, szemeinkkel kedvező fekvésű tanyahelyet kerestünk, a honnan egyrészt a vadnyájak legelőitől ne legyünk nagyon messze, másrészt azonban, hosszabb ott időzésünk alatt, őket valami nagyon ne is zavarjuk. Alacsony halmok elszigetelt csoportja a völgyet egy északi szűkebb és egy déli, több kilométer hosszú és széles részre osztotta. A vad főképen ezen utóbbiban élt, a mely épen az egyenlítő alatt feküdt; mi tehát a dombcsoporttól északra, körülbelül 1000 méternyire, közvetetlenül a Guasszo Nyuki medre mellett ütöttük föl tanyánkat; a patak vize több méter széles medrében, e helyen meglehetős gyorsasággal folyt. Termékenyítő hatása csak legközelebbi környékére szorítkozott. Partjai mentén itt-ott állott egy-egy magános fa, egyébként azonban sem bokor, sem fű nem volt annyi, a miből a kis marhanyájunk megélhetett volna. Tanyánk az árnyékos fák egyikének tövében volt.

Midőn Nyemszet elhagytuk, a mellettünk tanyázó kereskedő-karaván épen készülődött, hogy visszatérjen Pángániba; Dsumbe Kimemeta tehát vissza is maradt,

hogy ötven emberének nagyobb részét kifizesse és ama karaván társaságában hazaküldje. Ezt az alkalmat mi is föl akartuk használni, hogy eljuttassuk leveleinket Zánzibárba; ezért is először be akartuk várni a karaván̈t, a melynek előttünk kellett elmennie. A legközelebbi napo-

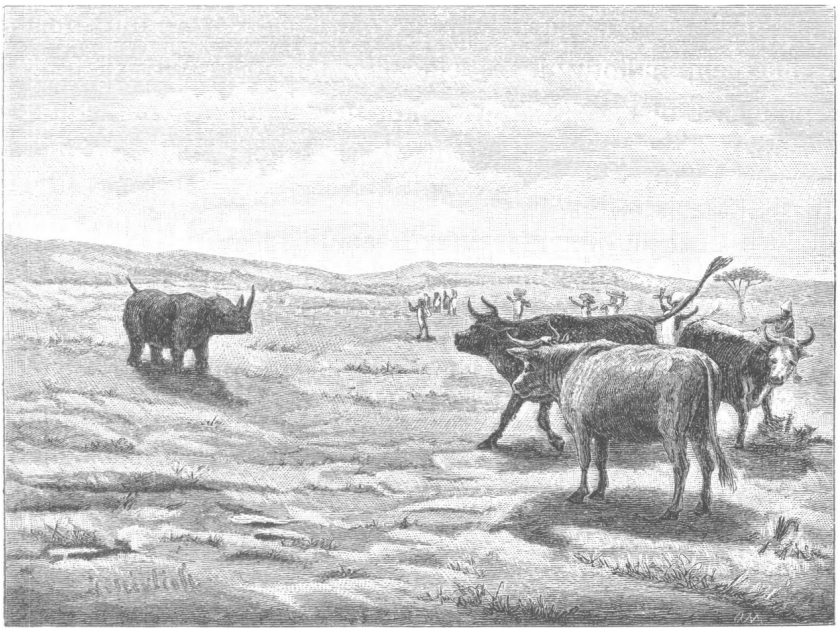

EGY ORRSZARVÚ MEGTÁMADJA MARHÁINKAT.

kat tehát nagyobbára az irással való foglalkozásnak, azon tevékenységnek szántuk, a mi fölfedező utak alkalmával, még egészen rendes viszonyok közt is, több időbe kerül, mint az ember hinné. Mi mindent nem kell itt irni a naplóba, a szó-gyűjteménybe, a megfigyelő és gazdasági naplóba, az árú- és névjegyzékbe!

E mellett azonban a puska sem hevert egészen tétlenül. Mindjárt megérkezésünk után — épen a reggelinél ültünk — enyelgő orrszarvú-pár érkezett tanyánk mellé. Ott, azon a helyen estek el, a hol állottak. A nőstény, a melyet először a hátgerinczbe irányzott lövéssel megbénítottam, sokáig nem akarta magát megadni, hanem kutya-módjára leült a földre és — a mit még soha sem hallottunk — elkezdett hangosan úgy visítani, miként a disznó szokott, mikor meg akarják ölni, azután pedig olyan ügyesen forgott körbe, hogy daczára ideoda forgolódásomnak, mindig a megsebesíthetlen homlokát tartotta felém; végre azonban hirtelen oldalt ugrottam és így lapoczkájába repíthettem a gyilkoló golyót. Másnap reggel környékünkön egy kissé körülnéztünk. Teleki gróf a vadásztelepet akarta pontosabban megvizsgálni, hogy az ottani viszonyokkal jobban megismerkedjék, magam pedig a dombcsoportra másztam föl, hogy kartografiai munkámat teljesítsem. A csoport legmagosabb csúcsáról, a melyre csakhamar följutottam, dél felé irányított tekintetem előtt a maga nemében egészen sajátságos kép terült el. Nem tájkép volt az, a mi csodálkozásomat fölkeltette, hanem az állatvilág, a mely azt megélénkítette, mert a folyó mindkét partján elterülő, részben kopár, részben pusztai fűvel vagy ezüstös fényű lelesva-bozótokkal benőtt téren annyi volt a vad, a mennyiről még álmodni sem mertem. Csupán szabad szemmel nyolcz, több száz főből álló bivalycsordát számláltam össze, közben pedig annyi volt a kvagga, az orrszarvú, az elenn-antilope, a vizibak, a

Bubalis caama, a gazella, a struccz és a phacochoerus, hogy fölhagytam a munkámmal és átadtam magamat egészen annak az élvezetnek, a mit az állatvilágnak a szabadban való megfigyelése nyújt. Az egyik bivalycsorda több óra hosszat azon dombnak alján kóborolt, a melyen én állottam; ezeket a messzelátóval nézegetni igazi gyönyörűség volt. A bivalyok csúnya, otromba állatok. A zömök és az öregebb állatoknál csaknem csupasz test, azon iszap színe szerint, a melyben legutoljára hevert, feketés-szürke vagy barna, vagy néha barnás-vörös. Az aránylag kis fejen hatalmas szarvak nyugszanak, a melyek az egész homlokot körülveszik és azt megsebesíthetetlenné teszik; a nőstények szarvai keskenyebbek és látszólag hosszabbak is, mint a bikák zömökebb szarvai. Ha az ember egy nyájból feltünően hosszú és szép szarvú állatot keres ki, hogy meglőjje, biztos lehet benne, hogy nősténre akadt; ezt mi legalább rendesen így tapasztaltuk. A fej rövid, széles, sörénytelen nyakon nyugszik; rendesen lelógatják; ha azonban a bivalyok erősen szaglásznak, előre nyujtják; gyors menet közben a fej csúnyán inog le és fel; ilyenkor az egyes bivaly nagyon hasonlít az orrszarvúhoz. Az itt levő bivalyok kizárólag a Bos caffer-fajhoz tartoztak. Látszólag álmosan és lustán haladtak legelészgetve tovább; időnként kérődzés végett, miként szarvasmarháink, le-lefeküsznek; egyes állatok azonban mindíg, nagyobbára pedig az összes bikák, őrt állanak. És ha ezek egyike rövid, rút röfögését valamikor hallatta, az egész nyáj egy pillanat alatt talpon volt, hogy csakhamar

ismét megnyugodjék és régibb álmosságába visszaessék vagy porfelhőbe burkolózva tova iramodjék. Ez a játék szakadatlanul ismétlődött és ez állatok siestája nem valami jól ütött ki, mivel minden perczben föl-föltünt valami, a mi nekik nem tetszett. Egy másik nyáj a patakon akart átkelni, de erre magát sokáig el nem szánhatta, mivel ugyanaznap reggel Teleki esetleg ugyanazon a helyen ment át. Csak miután hosszabb ideig óvatosan szaglált és időnként kelletlenül röfögött, merészkedett az állatok egyike a víz széléig, de gyors futásban azonnal visszatért. Ettől felriasztva, most az egész nyáj egy darabig a legkülönbözőbb irányokban bolyongott ide s tova, míg nyugtalanságuk lassanként meg nem szünt és újra meg nem indultak a patakhoz. Többszöri előrehaladás és visszavonulás után végre mégis neki indultak a víznek. Rendkívül sajátságos volt az otromba orrszarvúak magaviselete. Nyugodtan, mint valami szobor, órák hosszat elállottak egy-egy eső-tócsánál. Az összes mozgás, a mire magukat, mialatt őket néztem, elszánták, egy pár lépés volt előre vagy oldalt. Pávadarúk, a kik gyakran föl-fölszállottak, hogy ugyanolyan zajjal más helyre szálljanak le, voltak rendesen okai, hogy az orrszarvúak nyugtalanságot éreztek. A bivalyok, ha tömegesen, nyájakban vannak együtt, rendesen nem veszedelmesek. Igy e dombról is láttam, a mint Teleki gróf egy nyáj mellett egészen nyugodtan elment, a nélkül, hogy lőtt volna. Az állatok, a kik az ember közeledtét meg nem érezték, boszankodva emelték föl fejöket, hegyezték füleiket, csapkodták farkukkal lágyékukat, tomboltak, nehányan

morogtak és röfögtek és mindnyájan erősen néztek a szokatlan jelenségre, de támadásra egy sem készült. Egészen másképen áll a dolog, ha az ember egyes bikákkal vagy terhes tehenekkel találkozik vagy őket álmukból zavarja föl. Később Teleki gróf hirtelen két magános bikával került össze; ekkor saját biztonsága érdekében kényszerült fegyverhez nyulni. Az 577. expresszből megejtett két lövés — az egyik a gégébe, a másik a lapoczkába — olyan szerencsésen talált, hogy mindkét állat nehány lépés után, a melyeket inogva megtett, összerogyott; az egyiknek azonban még másik három golyóra volt szüksége, míg megdöglött. Hazamenet alkalmával Teleki gróf útjába még egy bivaly vetődött; ez azonban egy golyóval is beérte. Mindezek szerencsés kivételek; a bivalyokra való vadászat mindenesetre egyike a legveszedelmesebbeknek. Másnap Teleki gróf ugyancsak kényszerűségből egy nőstény orrszarvút lőtt, nagyon kis kölykével együtt. Mindeddig már gyakrabban ettünk antilope-, kvagga- és bivalypecsenyét; most azonban az orrszarvú-kölyök húsából is megsüttettünk magunknak egy darabot. A friss pecsenye pompásan izlett, porhanyó volt, minden mellékíz nélkül és minden más vadhús közűl legjobban hasonlított a marhapecsenyéhez. A karaván ok emberei mind nagyon szeretik, de a szomáliak nem nyúlnak hozzá.

Eledelünk hosszabb idő óta már csaknem kizárólag húsból állott. Kenyerünk vagy más effélénk egyátalán nem volt és csakis ebédkor ettünk kölesből, durrhából vagy eleuzine-lisztből egy kis kemény kását. A kecskék-

ből és juhokból számunkra mindig, mint legjobb darabokat, a hátgerinczet és lapoczkákat, a marhákból a hátgerincz belsején levő húst (szerara ndani), a zsírpúpot (nyundu), a nyelvet (ulimi) és a melle húsát (kidari) készítették el; ez utóbbit megfőzték, a nyelvet pedig nyárson lassan megsütötték. Ugyanezen darabokat tartottuk fenn magunknak a bivalyhúsból is; ez azonban nagyon szálkás és néha-néha a mosuszra emlékeztető erős mellékíze is van. A bivalynyelvet 4—6 óráig kell lassan sütni, különben olyan nyúlós marad, mint a gummi elasticum; a kibari ellenben 12—18 órai főzés után izletes és porhanyó. Ugyanez áll az elenn-antilopekidariról is. Eledelünk tehát főképen fehérnye tartalmú anyagokból állott. Szénhidrátokat időnként teljesen nélkülöznünk kellett, mert a lisztünk, rizskásánk, czukrunk, mézünk és más effélénk már régen elfogyott, részben pedig kapható sem volt; az afrikai vad azonkívül zsírban is nagyon szegény. A szénhidratokban való hiány nálunk a zsír utáni vágyban nyilatkozott, a mely az eszkimókét is megközelíthette. Zsírt fontszámra ehettünk volna és már napokig örvendtünk a szarvasmarhák zsírpúpjára, mert ezt igazi csemegének tartottuk, a melyet akkori izlésünkkel Európa összes kulináris finomságaiért el nem cseréltünk volna.

Embereink ez időben kizárólag húseledelre voltak utalva és hetek óta nem kaptak durrha-kölest. Sót a karavánokban utazó emberek útjok egész tartama alatt nem szoktak látni és talán ez az oka, hogy az állatok gyomrát legjobban szeretik. Ez a kizárólagos húseledel

ennek daczára észrevehető káros következményekkel nem járt. Az emésztési nehézségek nagyobbára csak 4—6 nappal azután szoktak mutatkozni, miután az ember a kizárólagos növényi kosztról tiszta húsélelemre tér át. Ha ez az idő eltelt, az emberek a tiszta húsból álló koszt mellett magukat igen jól érezték; megsoványodtak ugyan, de nagyobb lett az ellenálló képességük, mint azelőtt. A zsírra való éhezés náluk is mindig nagy mértékben megvolt és az elejtett vad zsírjának ellopása volt végül az egyedüli ok, a mi miatt néhanéha büntetéseket kellett kiszabnunk. A fegyelem ugyanis karavánunkban már rég idő óta rendkívül erőssé, sőt mintaszerűvé lett.

Deczember 27-én délután végre megérkezett Nyemszből a kereskedő-karaván és közelünkben tanyát ütött, hogy hosszabb idő után megint egyszer alaposan jóllakjék; ezt meg is tehette teljes mértékben, mert Teleki gróf előtte való napon két bivalyt lőtt. Hogy mennyi húst képesek a négerek fölfalni, alig hihető; de épen olyan csodálatos a koplaló képességük is. A szóban forgó karaván tagjai már több, mint három hónap óta naponként nem ettek többet, mint egy marokra való durrhát vagy eleuzinét, most pedig készültek visszamenni Mianszinba a nélkül, hogy a legkisebb élelmiszer-készletük lett volna. A nehézségek, a melyek közt e vidékekről az elefántcsontot kiviszik a tengerpartra, óriásiak és csakis a szenvedélyes utazó-kedvből magyarázható ki, hogy a Dar-esz-Szalam és Mombasz közt levő partvidék lakói, ámbár az egész, egyébként nagyobbára kérdéses

nyereség az útra szükséges pénzt előlegező indusok zsebébe folyik, évenként mindíg ugyanazzal a gondatlansággal indulnak útra.

A karaványvezetők, zavarukban Teleki grófhoz fordultak azon kérelemmel, hogy adjon nekik húskészletet, a melyet szárított állapotban vihetnének magukkal. Kérelmüknek a gróf szivesen eleget tett, bár nem igen volt belátható, hogy a különben is keményen megterhelt karaván miként lesz képes még élelmiszer-készletet is magával vinni; pedig Mianszinig, miként említettem, az út tiz napig tart. Tervök volt, hogy terheikkel elmennek olyan messze, a mint csak tudnak, azokat azután valahol elássák és üres kézzel elsietnek a kikujui határig, a hol magukat a szükséges készletekkel megint ellátják. Teleki másnap oda ajándékozta a karaványnak egész zsákmányát, a mi két bivalyból, egy orrszarvúból és egy tehén-antilopéból állott; három bivaly és egy orrszarvú súlyos sebet kapott ugyan, de ennek daczára, sajnos, elmenekült. Magam a vadászatban nem vehettem részt, mert állapotom még mindíg a diszenteria újabb kitörései és viszonylagos jólét közt ingadozott és épen aznap ágyhoz szegzett.

Hogy a kereskedő-karaványt hosszabb időre és alaposan ellássuk élelmi szerekkel, 29-én vele együtt eredtünk útnak. Egy napi járatra, a Mivirunniig el akartuk kisérni, ott még egy jó napra való élelmi szerrel ellátni és azután elbocsátani, magunk pedig onnan egy tavat akartunk fölkeresni, a mely a Leikipia-lejtő lábánál terült el és a melyet, miként Bedue mondta, már Han-

nington püspök is meglátogatott. Átkeltünk a széles, lapos völgyön, fölmásztunk egy alacsony, köves hegyhátra, azután pedig lassan leereszkedvén, olyan völgyvidékre érkeztünk, a milyenből kiindultunk. Ebben tiszta vizű kis patak csörgedezett, a mely rövid folyás után elmocsárosodott; magas zöld nád és kövér fű takarta a

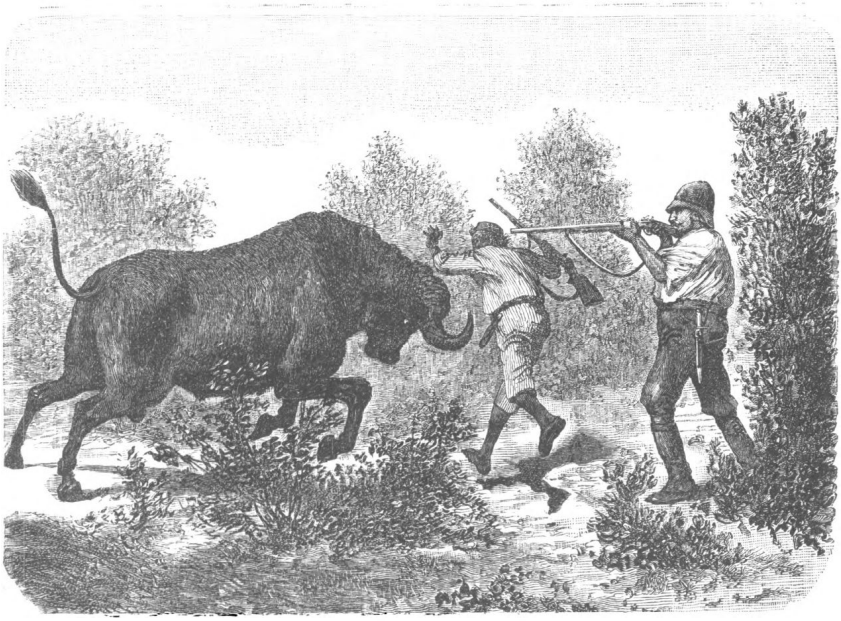

MOHAMMED SZEIFF BIVALYTÓL ÜLDÖZVE.

völgyfenék nyugati részét. A patak a Miviruni. Menet közben nagy mennyiségű vadat láttunk, főképen bivalynyájakat, a melyek, tőlünk fölriasztva, vak futásuk közben a hosszú, kanyargós vonalban haladó karaván hoz nem egyszer olyan közel jöttek, mintha rajta keresztül akartak volna törni vagy azt meg akarták volna támadni;

mindannyiszor azonban, még kellő időben perdültek vissza.

Egy orrszarvú és egy kvagga, a melyet Teleki gróf útközben lőtt, az napra ennivalóul szolgált; másnap azonban kivonultunk, hogy a kereskedő-karaván nal szemben adott szavunkat beváltsuk. Őszinte törekvésünk daczára az a kivánt mértékben nem sikerült. A sok vad e napon, mintha el lett volna fújva. Sem a hegyoldalon, a melyet Teleki kutatott át, sem a mocsárnál, a hová én mentem, bivalynyájak nem voltak. Mindamellett Teleki gróf két elenn-antilopét és egy tehén-antilopét, magam pedig egy bivalyt és egy kvaggát hoztam haza. A bivalyt — egy bikát, a kit a nőstény társaságában találtam a mocsárnál — csak több órai üldözés után tudtam elejteni, miután az 500. expresszből 10 golyó és a 8. kaliberű puskából két golyó furódott testébe. Kiderült e közben, hogy az 500. expressz-puska, legalább öreg állatoknak gyenge. Érdekes volt ezen vadászat alkalmával megfigyelni azt, hogy a nőstény, megsebesített társát, a ki a bozótban lassan kullogott odább és gyakran lelefeküdt, elhagyni nem akarta. E vadászat után már csak egy expressz-patrónom maradt és azért visszaindultam a tanyára, kisérőimet pedig a bivalynál hagytam. Közvetetlenül a náddal benőtt mocsár szélén haladva, gyors léptekkel siettem haza és legkevésbbé sem tartottam lehetségesnek, hogy a sok lövés után, a melyek a mocsár közvetetlen közelében dördültek el, abban még valami vad lehessen; egyszerre azonban előttem a nádszegély megnyilt és egy bivalybika koponyája bukkant

ki belőle. Bevallom, hogy első perczben, mivel teljesen fedezet nélkül voltam és a vállra vetett puskában is csak egy patron rejtőzött, a hideg borzongatta a hátamat. Tovább haladtam, inkább a szükségnek engedtem, mint a saját akaratomnak és nem sokat gondolván, ellépdeltem a bivaly előtt, a ki daczosan tartotta fejét fölfelé. E közben csak aggódva hallgatóztam, vajjon nem hallok-e olyan hangot, a mely a támadást jelezhetné, mert a fenevadnak szemébe nézni, azt nem bírták meg az idegeim. Szerencsésen eljutottam mellette, de ekkor meg a hátam mögött volt; kínos perczek teltek el ekkor, míg végre hallottam a nádat zörögni és visszanézvén vettem észre, hogy a bivaly a mocsárba visszatért. Még bennem volt az izgatottság — az ösvény folytonosan a nádszegély mellett vezetett odább — midőn a nádból egy másik, álmából fölriasztott bivaly tört elő. Meglepetve állott meg egy perczig, nyugodtan végig nézett tetőtőltalpig, azután pedig lassan, mindig felém kacsingatva, előttem tíz lépésnyi távolságban ellépdegélt. Még egyszer megállott, azután pedig lassan nagy kört irva le, szelíd emelkedésű lejtőn azon bozót felé ügetett, a melyben embereimet az elejtett bivaly mellett hagytam.

A mocsár a maga kellemetlen meglepéseivel erre csakhamar véget ért és én azután minden további baj nélkül eljutottam a tanyára.

A kereskedő-karaván̈ra nézve azon napok, a melyeket társaságunkban töltött, igazi ünnepnapok voltak, mert ilyen bőségben már régen nem úszott. A hová az ember csak nézett, mindenütt főttek a fazekak vagy

sültek a tűzön a pálczákra szúrt húsdarabok; alig volt ezek egyike félig kész, a körből az egyik máris érte nyult, fogaival megkapta és azután a harapást az ajkak előtt közvetetlenül megejtett vágással elmetszette; bár ez az operáczió veszélyesnek látszik, soha sem vettük észre, hogy valaki is magát megsértette volna. Igy esznek, ha van bőség, éjjel-nappal szakadatlanul; látni is néha embereket olyan tele hassal, hogy alig tudnak mozogni; azt hiszik, hogy ilyen módon fölös erőket gyűjtenek maguknak. Ilyetén módon él a néger a világba, a jövővel semmit sem törődvén. Ámbár ezen karaván tagjainak minden segédeszköz nélkül még legalább nyolcz napot kellett eltöltenie, mégis csaknem kényszerítenünk kellett őket, hogy húst száritsanak és készletként magukkal vigyék. Tele levén a hasuk, a teherhordók terheik nagyobbításától irtóznak, uraik pedig sokkal közönyösebbek és részvétlenebbek, semhogy szigorúságot fejtenének ki. E vidékek utazó karaván jainál a botbüntetést soha sem alkalmazzák, csakis a «lánczot» ismerik, a mit befogott szökevényekre vernek; egyéb bűnöket pénzbírsággal sujtanak; a lustaságot, szemtelenséget és más egyebeket semmi büntetés sem éri.

Miviruni tanyahely a Mászáiföld északi határán fekszik. A közte és Nyemsz közt fekvő vidék lakatlan; csakis vadászgató ndorobbok barangolják be. Mászáik tanyánkon nem mutatkoztak. A környék moránjai állítólag távol voltak, a morúok pedig králjaikat nem akarták elhagyni; e helyett annál szabadabban kóboroltak mindenfelé a ndorobbok. Elefántcsontot is hoztak maguk-

kal, a mit a hazatérő karaván, bár már nagyon is meg volt terhelve, megvett. Az igazi mrima-ember, az elefántcsontnak nem tud ellenállani; vásárol tehát mindaddig, a míg csak egy darabka vasdrótja vagy gyöngyfüzére van; még akkor is vesz, ha nincs meg a lehetőség a terheket elszállítania; ilyenkor ezt valahol elássa. Hazautazni az ilyen karavánok gyakran minden csereárú nélkül szoktak. Az élethez legszükségesebb dolgokat azután a testükön levő utolsó rongydarabokkal, puskaporral, ólommal, a puskák töltő-vesszejével vagy azokkal magukkal vagy esetleg, ha Ukambanin mennek keresztül, elefántcsonttal vásárolják össze.

Az év utolsó napján ismét fölkerekedtünk. A kereskedő-karaván leveleinkkel [1] délnek indult, mi pedig a Leikipia-fensík Szubugiának nevezett meredek lejtője felé irányítottuk lépteinket, hogy a kis tavat fölkeressük. Először a délkör irányát követő egyik mellékvölgybe jutottunk; ezt kelet felől a fensík meredek lejtője, nyugaton pedig három sor keskeny, hosszan elnyúló hegygerincz szegélyezi, a melyeknek csaknem függőleges lejtője kivételesen a keleti oldalukon van. E völgyben sokáig barangoltunk, míg végre északi végében kopár, lapos helyet pillantottunk meg, a melyen porfelhők kavarogtak és strucczok sétálgattak. Ez volt tehát, miként Bedue mondta, a «tó»; csakhogy változatosság kedvéért hiányzott belőle a víz és így ránk nézve elvesztette érdekességét. Ezért is tőle valami $^3/_4$ órányira, a Szubugia-

[1] 1888. ápr. végén ezek szerencsésen meg is érkeztek Zánzibárba.

hegyekből jövő patakocska mellett ütöttünk tanyát. Ez meg egy másik, tovább északnak folyó patak táplálhatja esős időben a tavat, de ekkor egyik sem ért még a széléig sem. A tó feneke, a melyet Teleki gróf délután megnézett, 8—10 km.[2] területű lehetett; teljesen száraz volt és sem állati, sem növényi maradványokat nem mutatott.

Teleki gróf idejövet egy elenn-antilopét és egy orrszarvút lőtt le, a mely utóbbi többször tett kisérletet a karaván megtámadására. Hogy föl ne legyünk tartóztatva, az elejtett állatokat a hely szinén hagytuk és csak miután a tanyánkkal készen voltunk, elküldtük értök Dsuma Musszát és még egy pár embert. Ez utóbbiak csakhamar vissza is tértek, de Dsuma Mussza és Husszein h. Szulejman hiányoztak. Ez utóbbi rabszolga embert, gazdája, Pembán lakó arab férfiú, egyszerűen elkergetett, mivel javíthatatlan semmirekellő volt. Egyikkel sem törődtünk valami sokat, de mégis csodálkoztunk abbeli elhatározásuk merészségén, hogy meg fognak szökni, mivel útjok okvetetlenül Mianszini felé vezetett és ott könnyen Dualla hatalmába juthattak. Dsumbe Kimemeta véleménye szerint, Dsuma Mussza Husszeinnak volt áldozata, a ki társát azért bírta rá a szökésre, hogy kisérője és valami árúja legyen, a kit valahol zálogul hagyhasson vagy akár eladhasson.[1] Négy napig maradtunk e völgyben; ez időt

[1] Dsuma Mussza különféle csalások után, a melyeket a mászáik közt elkövetett, szerencsésen megérkezett a tengerpartra; midőn pedig mi eljutottunk Mombaszba, a Tana-folyónál Martin Jamesnek állott szolgálatában, tehát az igazság karja által nem volt elérhető.

nagyobbára igen eredményes vadászatokkal töltöttük el; január 4-én visszatértünk Miviruniba, másnap pedig a Guasszo Nyukinál levő tanyánkra. Ide menet a vad rendkívül félénknek mutatkozott; ennek okát is csakhamar megtudtuk; a környéken ugyanis számos ndorobbo vadászgatott. Több hajtóvadászatot is rendeztek és e czélra kutyákat, az Afrikában mindenütt honos közönséges, kicsiny, sárgásbarna ebeket használták. Ez esetben egy bivaly volt az, a melyet üldözőbe vettek. Midőn az állat egy perczre megállott, mindíg nehány nyilat röpítettek testébe és ezt valószinűleg addig folytatták, míg a bivaly a vérveszteség következtében össze nem rogyott. A vadászat végét mi nem láttuk.

Gyakran ejtettünk el olyan bivalyokat, orrszarvúakat és kvaggákat, a melyeknek bőre alatt nyílhegyek rejtőztek. Az elefánt-vadászatnál azonban a ndorobbok különös dárdákat használnak, a melyeket lehetőleg az állat ágyékába igyekeznek bedöfni. E dárdáknak fa a nyele, a melynek végébe rövid és erős nyíl van beékelve; a midőn a nyelet visszarántják, a nyíl az állat testében marad. Az elefántokra mindíg nagyobb társaságok vadásznak, még pedig nagyobbára éjjel, égő rőzsékkel és a kiszemelt áldozat megzavarása czéljából mindíg nagy lármával. Bár a vadászdárdák nyilai meg vannak mérgezve, a jól talált elefánt is legfölebb tizenkét óra mulva esik el. Ennyi ideig tart tehát az üldözés is.

Midőn a karaván vadban gazdag vidékeken megy keresztül, gyakran megtörténik, hogy vonalát egyik vagy másik állat áttöri. Igy tette ezt meg előtte való nap egy

bivaly;-kárt azonban senki sem szenvedett. Ma ismét egy rakonczátlan orrszarvú kisértette meg ugyanezt. A támadás teljesen nyilt vidéken történt és első sorban szarvasmarha-nyájunk ellen volt irányozva. Érdekes volt ennél a dolognál teheneink és ökreink magatartása. Ezek ugyanis minden izgatottság nélkül, homlokegyenest, a feléjök rohanó orrszarvúnak mentek eléje; mire ez utóbbi futását eleinte mérsékelte és végül ötven lépésnyi távolságban meghökkenve megállott. Egy darabig nem tudván, hogy mit tegyen, így is maradt, végre elkergettük, mivel Teleki gróf épen kevéssel ezelőtt egy bivalyt ejtett el, húsra tehát szükségünk nem volt. Hogy a bivalyok az orrszarvútól nem félnek, már többször volt alkalmunk megfigyelni. A szamarak ellenben, ha orrszarvút látnak, nyakra-főre elkezdenek futni.

Mindjárt a menet kezdetén rajtam a diszenteria megint hevesen kitört, a mi annyira elgyöngített, hogy a Guasszo Nyuki mellett levő tanyához alig bírtam eljutni; a mint pedig ott voltam, azonnal le kellett feküdnöm. Hosszú, súlyos betegség korszaka kezdődött meg ezzel; szerencsére azonban olyan időre esett, midőn nem kellett utaznunk. Eleinte állapotom hol javult, hol megint rosszabbra fordult, de ezután lassan bár, de folytonosan hanyatlottak erőim és látszólag közeledett végem.

Januárius 7-én reggel erős, öreg bivalybika látogatta meg tanyánkat; Teleki gróf vállapoczkájába irányzott lövéssel fogadta, a mitől földre is terült. Miután a nap ilyen szerencsésen kezdődött, Teleki gróf fölkereke-

dett, hogy a patak mentén vadászgasson. Egy másik bivaly és egy orrszarvú is zsákmányul estek; ezalatt dél lett és Teleki gróf, kivételesen a tőlünk délnek fekvő dombsoron keresztül tért haza. Kisérőinek egy része az elejtett állatoknál maradt, másik része pedig nehéz hústerhekkel megrakodva, lassan követte. Még két fegyverhordozója, Mohammed és Bedue is, mögötte több száz lépésnyire ballagott, mert senkinek sem jutott eszébe, hogy a tanyához ilyen közel még nagyobb vadra lehessen bukkanni, midőn a szelíd lejtőn hirtelen három elefánt tünt elő és egyenesen Telekinek vette útját. Az állatok a vadászt, a kinek semmi fegyvere sem volt, nem vették ugyan észre, de gyorsan közeledtek és a halom olyan kopár volt, mint valami szérű. Szerencsére Mohammed és Bedue ugyanabban a perczben megpillantották az elefántokat és lélekszakadva futottak, hogy fegyvereit oda nyújtsák Telekinek, a ki ez idő alatt teljesen nyugodtan maradt helyén. Épen jókor érkeztek a grófhoz. Az elefántok — két nőstény és egy fiatal hím — már csak 25 lépésnyire voltak tőle és egyenesen feléje tartottak. Az 577. és 500. expresszből ekkor Teleki gróf olyan gyorsan kezdett el lövöldözni, hogy én a tanyán, hová a lövéseket tisztán lehetett hallani, több ember lövöldözésének tartottam, a kik talán valami támadásra készülő bivalyt akartak elriasztani. Az első golyók a két első állatnak egy-egy lábát törték össze; erre megállottak, mintha gyökeret vertek volna, testöket ide-oda mozgatták, de helyökből elmozdulni nem voltak képesek. A harmadik állat, a mely ezalatt öt lépésnyi

közelre jött, az 500. expresszből hátsó lábába kapott egy golyót; ez azonban gyöngébb volt, semhogy a csontot összezúzhatta volna, az elefánt tehát tovább baktatott, míg a halántékába irányzott lövés le nem terítette. E közben az 577. expresszt újra megtöltötték; két lövés eldördült és a két megbénított, de még mindig álló elefánt összerogyott. Az első és utolsó lövés közt csak egy pár másodpercz telt el. Lassan-lassan a hátramaradt emberek is összegyülekeztek, csodálkozva állták körül a hatalmas hullákat, azután pedig ujjongva tánczoltak körülöttük. Mohammed Mote aszkari, egy kótyagos félvér arab (mellesleg megjegyezve, originális ember, a ki minden néven nevezendő veszélylyel szemben érzéketlen volt) örömében épen a legkisebb elefántnak hátára akart mászni, hogy onnan hallassa örömkiáltásait, midőn ez mindenki meglepetésére, hirtelen fölállott. A fejébe irányzott lövés elkábította, de meg nem ölte; e czélból még két másik lövésre volt szükség.

Ez időben az elefántvadászat előttünk még meglehetősen ismeretlen dolog volt, a miben tapasztalatot csak ezután kellett szereznünk. Hogy a golyónak halálos seb okozása miatt az alaktalan koponya mely részébe kell behatolnia, és hogy puskáink közül melyik a legalkalmasabb az ilyen vadászatoknál: mind megannyi nyilt kérdés volt még akkor, a melyekre a kellő feleletet még egy pár ijedség megszenvedésével kellett megvásárolnunk.

Bár tanyánk a tenger színe fölött 1540 méternyi magasságban feküdt, a nap a déli órákban mégis nagyon

forrón sütött. (+ 33—36° C.) E mellett azonban a nappali és éjjeli hőmérséklet közt a különbség igen tetemes volt. Napfölkeltekor hőmérőnk rendesen + 6—10° C.-t mutatott. Embereink e miatt annál inkább szenvedtek, mivel a környéken nemcsak a kunyhó-építéshez szükséges anyagban, de tűzifában is nagy volt a hiány; ez utóbbit mindíg messziről kellett hozniok. Legényeinknek egyébként is nagy fáradságokat kellett elviselniök. Hús volt ugyan bővében, de egyéb azután semmi. Délelőtt nagyobb részöknek Teleki grófot vadászútjában kellett elkisérnie; a kik a tanyán maradtak, tűzifát kerestek vagy húst vágtak és azt a napon szárították. Azután a vadász-zsákmányt kellett elhozni, a mi sokszor az est beállta utánig is eltartott. Néha-néha szárított húsból álló terheket szállítottak Nyemszbe, a hová a távolság jó nyolcz mértföld volt. Eleinte ezt az utat két nap alatt tették meg, később azonban, alkalmasint mert féltek az éjjelt kettesével vagy hármasával a vadonban tölteni, mindig egy nap alatt. Ez összesen 16 mértföldet tett ki, a mit két nap alatt jártak meg! És ez utat egyszer ugyanannyi idő alatt úgy tették meg, hogy visszajövet 70 kilós orvosságos ládát hoztak magukkal, a melyet Teleki gróf miattam juttatott tanyánkra.

A nagy mennyiségű hús, a mely ezen vadásztanyánkon felgyülemlett, nagy számban gyűjtötte körénk a ragadozó madarakat és hiénákat; ez nekünk is javunkra szolgált, a mennyiben ez állatok elhordták a sok hulladékot, a melyek különben a helyet tisztátalanná és a négerek indolenciájánál fogva csakhamar dögleletessé

tették volna. Egyedül az örvölyök estek terhünkre, mert mialatt a héják és marabuk csak a tanya közelében maradtak és ott senkit sem zavartak, legfölebb a csontokon és az eldobott húsdarabokon egymás közt czivódtak: amazok tuczatszámra röpködtek a tanyán ide-oda és e közben egyes olyan húsdarabokat is elloptak, a melyek egyáltalán nem nekik voltak szánva. E mellett hangos, panaszos hangjukat örökösen hallatták, a mi idővel igazán kiállhatatlanná vált. Reám egyébként a mindenütt és folytonosan ólálkodó ragadozók annál kellemetlenebb hatást tettek, mivel hosszabb időn át közeli halálomnak néztem szemébe.

Egyszer egy szép nagy dögevő keselyű repült felénk és egészen bátran leült arra a fára, a mely Teleki sátrára vetett árnyékot. A keselyű a majmunkat akarta megkapni, a ki fent a fán mesterkedett és most annál nagyobb veszélyben forgott, mert ezt nem ismerte és semmi rosszat sem sejtve, támadójának neki ugrott, alkalmasint, hogy nehány tollát kitépje, miként azt a kakasoknál szokta tenni, a melyeket időnként játszó és verekedő társaiul tartottunk. Teleki, a mint a keselyűt észrevette, azonnal fölkapta puskáját és sikerült is egy sörétlövéssel a merész rablót ártalmatlanná tennie a nélkül, hogy Hamiszt veszélybe ejtette volna. A résztvevő izgalmat, a melyet miatta szenvedtünk, miként már oly sokszor, Hamisz most is hálátlansággal viszonozta. Alig hogy a keselyű elesett és alig hogy szép lebegő tollaitól meg volt fosztva, Hamisz is leugrott a fáról a sátorra és onnan a földre, hogy hatalmas ellenfelét, miként azt

mindennel, a mi neki új és idegen volt, a legnagyobb figyelemmel vizsgálgassa. Kíváncsisága azonban csakhamar ki volt elégítve és nyugtalan lelke újabb tréfákra áhítozott; ez alkalommal Telekinek ekkoriban legnagyobb kincse, egy utolsó darab szappan volt az, a min fogait próbára tette. A veszedelmet, a miben a szappan forgott, azonnal észrevették, Telekinek «mégysz onnan!»-ja azonban hatás nélkül maradt, mert a másik perczben már a majom a szappannal szájában a fának legmagasabb ágai közt eltünt. Egy ideig buvóhelyéről csúfolódva nevetett reánk, mialatt mi a patak fölött lógó ágakról a leggyöngédebb és legédesebb szavakkal le akartuk csalogatni. Hamisz a zsákmányát csak akkor hagyta cserben, midőn az ízét már megunta; ekkor azonban már menthetetlenül veszve is volt. A Guasszo Nyuki sötét hullámai fogadták azt magukba és bár abban a perczben egy féltuczat néger rohant és kapkodott utána, soha többé elő nem került.

Mindaddig, a míg Dualla 170 emberével megbizatásában járt, teljesen elég volt, ha Teleki gróf minden másodnap ment el vadászni. A vad állatokat ennek következtében nem igen nyugtalanította; meg is maradtak azok, legalább a bivalyok, mindíg egyforma számban közelünkben. És épen ezekre vadászott ekkor a gróf főképen, úgy hogy embereink őket tréfából mindíg «ngombe jete»-nak, az ökreinknek nevezték. Néha-néha azonban különös zsákmányul más vad is járult hozzájuk. Igy januárius 13-án pásztorlegényeink, a kik marháinkat kihajtották a legelőre, azzal a jelentéssel állítot-

tak be, hogy elefántok vannak a környéken. Abban a perczben láttuk is őket, a mint a dombsor alján tanyánk felé közeledtek. A csorda hat öreg állatból és két kölyökből állott és egyesével haladt előre. Követte őket egy feltünően szép agyarakkal ellátott öreg nőstény. Teleki gróf azonnal készen állott és a patak balpartja mentén egy gázlóig szaladt, a hol a csordának át kellett a patakon kelnie. Más helyen ezt nem igen tehették meg, mivel a Guasszo Nyuki, miként említettem, meglehetősen mély mederben, meredek, agyagos partok közt folyik. Azon a helyen egy fa pompás fedezetül szolgált. Az elefántok csakhamar elkezdtek nyugtalankodni. Fölemelt orrmánynyal szaglásztak és időnként füleiket föltartva hallgatóztak, de azért azon irányból, a melyet követtek, nem tértek le. Teleki gróf jól számított. Nyugodtan állott, míg a csorda a patakon átkelt és a sor a szép agyarú nőstényelefántra került. Ez öreg, óvatos állat volt és midőn a végzetes helyre jutott, egy perczig habozott is, de abban a perczben a 8. kaliberű puskából már a lövés eldördült és az állat nagy zuhanással a mélységbe esett. A többi elefánt eddigre már jóval előbbre jutott; a lövés eldördültekor egy pillanatra megállottak, de azután semmit sem sejtve, folytatták útjokat és egy alacsony, köves hegyhát felé tartottak, a mely a völgyet nyugat felől határolta. Teleki gróf, a mily gyorsan csak tudta, követte őket, de csak a hegyhát tetején érte utól; itt először az egyik nagy állatra lőtt, a mely egy kissé hátramaradt. Körülbelül 30 lépésnyi távolságból az 557. kaliberű expresszből a halántékába röpítette

a golyót, de ezzel csak azt érte el, hogy az elefánt ellene fordult. Teleki gróf ekkor hirtelen a nehéz puskához nyult, fölhúzta a baloldali kakast — de a golyó a levegőbe röpült. Ekkor azonban a dühös állat már ott állott a gróf közvetetlen közelében és ennek már épen csak annyi ideje volt, hogy a másik kakast is fölhúzza és puskáját elsüsse. A diónagyságú kemény ólomgolyó meg is tette kötelességét és az elefánt villámgyorsasággal kezdett el forogni. Egy harmadik lövés azután szerencsésen eltörte hátsó lábát és az állat meg volt bénítva. A fegyver véletlen elsülése következtében Teleki gróf erős lökést kapott jobb oldalába; ez csakhamar elkezdett fájni, úgy hogy a többi állatot nem követhette elég gyorsan. Kettőhöz, a kik lassabban mentek, elég közel jött ugyan, de a kellő pillanatban ezek is meggyorsították lépteiket. Az egyik a nyájnak elől levő tagjait követte, a másik pedig a megbénított társához tért vissza; Teleki gróf ennek ment utána. Még oda sem ért egészen, midőn a megsebesült elefánt oldalt esett és megdöglött, a mire az egészséges állat Teleki előtt akart elszökni, hogy a csordához csatlakozzék; az 577. expresszből a fejébe irányzott lövés azonban még e czélja elérése előtt leterítette. Újra három elefánt esett tehát váratlanul zsákmányul. A tanyán a 8. kaliberű puskát megvizsgáltuk és ekkor kiderült, hogy a baloldali kakas el volt görbülve és ezért föl sem lehetett húzni.

Még egyszer és pedig már három nappal az előbb elmondott vadászat után újra elefántok közeledtek tanyánk helye felé. A kis nyáj négy nőstényből és két kedves

kölyökből állott, a kiknek egyike sem volt nagyobb valami disznónál. A nap szaka és jövetelök iránya is ugyanaz volt, mint január 13-án és a jelentést is újra pásztorgyerekeink tették. Ez alkalommal azonban az elefántokat későn vették észre, vagy pedig ezek jártak nagyon gyorsan, szóval a megijedt gyermekek, nyájainkat cserben hagyván, futottak, a mint csak tudtak tanyánk felé. Vajjon az elefántok a pásztorokat üldözték-e vagy pedig csak a szokásos irányban a gázló felé haladtak és Teleki, a ki az első *tembo*[1] szóra ott állását elfoglalta, űzte-e közelebb a tanyánk felé: határozottan nem volt megállapítható. Azonban nagy mértékben lekötötte figyelmünket — és nem is fogjuk elfelejteni soha sem — azon látvány, a mely ekkor tárult szemeink elé: a hatalmas óriások kis csordája, midőn tanyánkat hirtelen maga előtt látta, rémülten fordult vissza, azután a két kölyköt középre véve és mintegy csomóra összeszorulva, fölemelt orrmányokkal és messze kifeszített fülekkel szaglászott és hallgatózott és elhatározatlanul ide-oda bolyongott, mert hirtelenül minden oldalról veszély fenyegette. Midőn pedig a következő pillanatban a halált okozó lövések eldördültek: az egyik és másik kolosszus, mintha villám sujtotta volna, oldalt esett, a harmadik egyszerre megbénulva állva maradt, az utolsó pedig nehézkesen és lassan tovább baktatott. Mert így történt; a fa mögül egyik golyó a másik után süvöltött elő. A megrémült kölykök egyik nősténytől a másikhoz szalad-

[1] Azaz elefántok!

tak, midőn anyáik elestek, azután pedig annak futottak utána, a melyik magát egy darabig tovább vonszolta, majd ennél megállottak, nála keresvén menedéket. Midőn pedig ez a támaszuk is összerogyott, a rémülettől elfogva, eleinte a fölingerült pulyka-kakasok módjára Teleki és emberei ellen a legfurább módon támadásra készültek,

A SZUKOK JÖNNEK!

végül pedig futni kezdettek és meg sem állottak, míg szemeink elől el nem tüntek. Ez a jelenet, a melyet visszafojtott lélegzettel, közvetetlen közelből néztünk végig, rendkívül fölizgatott és erre az időre súlyos beteg állapotomat is elfelejtette. Ki is vitettem magamat a hely színére, a zsákmányhoz, hogy ezt lefotografáljam.

Ez időben két vezetőnk szenvedett ki: Manva Szera és Meri. Az első, mint karaványvezető, mozgalmas, eléggé ismert pályafutást fejezett be; az utóbbi szép reményekkel biztató ifjú ember volt, a kit nagyon sajnáltunk. Mind a kettő már Távetá óta betegeskedett és alkalmasint tüdővészben halt el. Helyökbe rangban mások léptek előre. Saongve, a munkától irtózó Bedue elmellőzésével, a karaván első vezetőjévé lett. Himidi bin Alit pedig, megbizható komoroi néger embert, a kit annak idején egyszerű teherhordóul fogadtunk föl és később aszkarrá tettünk, vezetővé léptettük elő.

Január 22-ének délelőttjén, harminczöt napi távollét után megérkezett Dualla. Emberei egészen elvadult és elcsigázott állapotban állítottak be. Soknak testét csak egy pár rongy fedte, többen egészen meztelenek voltak, és mindnyájukon meglátszott a fáradalom és nélkülözés, melyeket el kellett szenvedniök. Eleinte embereink elgyötrött állapotát magunknak meg sem tudtuk magyarázni, de midőn Dualla a folytonos szenvedések hosszú történetét elkezdte beszélni, a dolog világossá lett.

Dualla öt nap alatt eljutott Mianszinibe, a felföldön a Naivese-tótól keletre, a kikujui határon fekvő ndorobbotelepre. Meglepetésére itt a leggonoszabb állapotokat találta. Mpujuj, Mbarukk és Muinyi Hamisz, három kereskedő-karaván vezetői, nagy számú legénységükkel együtt ott a legnagyobb nyomorban tengődtek és haza utazásukat tekintve a legnagyobb zavarban voltak, mert Kikujuföldön is nagy volt az élelmi szerekben a hiány és így félig-meddig elegendő készletet sem voltak képe-

sek becserélni. Mbarakk, egy részkaraván vezetője, a melynél Dsumbe Kimemeta is érdekelve volt, Leikipiában teljesen elszámította magát és nemcsak, hogy nagyon kevés elefántcsontot hozott össze, hanem azonkívül még 30 teherhordóját éhség következtében el is veszítette. Későn tökélte el magát a visszatérésre és a mászáiktól semmi áron sem tudott élelmi szereket kapni.

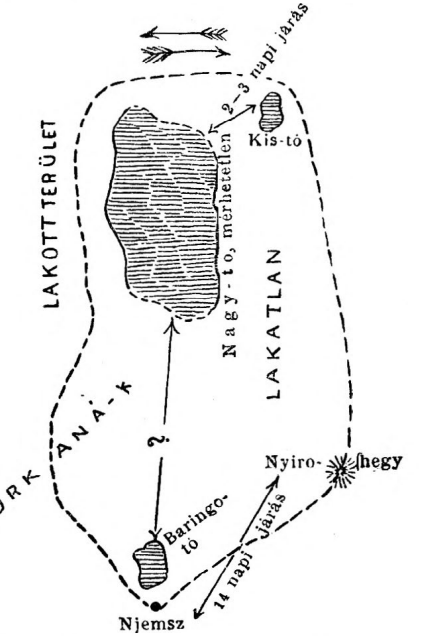

Ezek szomorú hírek voltak, de Dualla nem vesztette el fejét; a kereskedők ellenben nyugodtan nézték, a mint egyik emberök a másik után halt meg éhen. Mianszinben ndorobbok közvetítik a kereskedést a kikujuiakkal. Ez azonban Duallának nem tetszett és minden óvás daczára vakmerően benyomult a határerdőbe és közvetetlen érintkezésbe lépett a benszülöttekkel. A kikujuiak azonban, a kiknek maguknak is alig volt termésök, nem adhattak el semmit sem és Dualla alig volt képes embereit fentartani. E mellett a hidegtől is rendkívül sokat kellett szenvedniök, mert Mianszini körülbelül 2500 méternyi magasan fekszik. Dualla öt napig maradt e vidéken és ezután délnek fordult, a hol Terrere, Kassza és Utaháj Uajaki, előbbi kikujui barátaink laktak. Dualla mindenütt a legbékésebb állapotokat

találta; sehol sem volt lárma, sem csődület, sőt adókövetelés sem. Készségesen vezették a benszülöttek faluról-falura és adták neki el csekély készleteiket, a melyeket élelmi szereikből nélkülözhettek. Igy jutott el Dualla előbbi kikujui állomásaink hetedikéig. Embereit mindíg féladagokkal és pedig kizárólag zöld banyánákból, félig érett batátákból és jamszgyökerekből álló féladagokkal tartotta fenn, hogy a lisztet, babot, kölest és kukoriczát, szóval az eltartható enni valókat fölhalmozhassa. Nagy nehezen sikerült belőlük 128 terhet összevásárolnia; ekkor azonban meggyőződött, hogy a további keresés hiábavaló és visszaindult. Útközben, a Naivasatónál a kereskedő-karavánnak, a melylyel Mianszininél találkozott, két elhagyatott tanyájára bukkant. Az egyikben két félig agyonéhezett teherhordót talált, a kiket ott hagytak; az egyiket magával vitte, a másikat azonban, mivel már közel volt a halálhoz, cserben kellett hagynia. A második tanyahelyen két embernek félig elszenesedett hullájára akadt, a kik szintén az éhség és kimerültség következtében fekve maradtak és az esetleg, vagy a mászáik gyujtogatása következtében keletkezett tanyaégésnél elpusztultak. Igy állott a dolog a kereskedő-karavánok útjának kezdetén; hány hulla heverhetett még később azon vonalon, a melyet követtek! Ennek daczára épen ekkor szökött meg Duallának kilencz embere, mindegyik 35—40 kilo gabonát vivén magával.

Egy ember meghalt, egy másik pedig reménytelen állapotban érkezett meg. Most azonban az éhezésnek vége volt és a beesett arczú emberek szemei villogtak,

midőn ezt a bőséget megpillantották, a mely a mi tanyánkon látható volt. Teleki gróf, szerencsére, az nap öt bivalyt ejtett el, közűlök kettőt közvetetlenül a tanya mellett. Még a következő napot is pihenőül hagytuk nekik, azután pedig meg kellett indulniok Nyemsz felé.

Dualla 106 élelmiszer-terhet hozott magával. Ez épen csak hogy elégséges volt a tovább-utazásra; addig azonban semmi esetre sem volt szabad hozzányúlnunk. Azonnal való elutazásra, embereink nagyobb részének elgyöngült állapotát tekintve, gondolnunk sem lehetett; kényszerülve voltunk tehát a Guasszo Nyuki mellett még tovább maradni. Teleki grófra nézve, mert a karaván élelmezésének terhe egyedül az ő vállain nyugodott, most nehéz napok következtek; naponként több nagy állatot, bivalyt vagy orrszarvúakat kellett zsákmányul ejtenie és ez eltartott február 3-ig. A vadászat aránylag csekély területre szorítkozott, mivel a vadnak legnagyobb része a nyilt pusztán és a Guasszo Nyuki középső folyásának mentén, az alacsony hegyhátakon szokott tartózkodni. A folytonos, naponkénti vadászgatás következtében az állatok mindíg vadabbakká lettek és mindíg nagyobb és nagyobb területeket kellett a vadásznak bejárnia. E vadászatok beható leirása azonban nagyon is terjedelmes lenne; arra szorítkozom tehát, hogy a kalandokat és veszedelmeket, a melyeket Teleki gróf e közben átélt, számokba foglalom és nagyjából ezen vadász-korszaknak összes eredményeit így mutatom be.

Azon ötven nap alatt, a melyeket Nyemszből való közös elindulásunk óta eltöltöttünk, Teleki gróf nem

kevesebbet, mint 113 darab nagy vadat lőtt és pedig 10 elefántot, 61 bivalyt, 21 orrszarvút, 9 kvaggát, 6 tehénantilopét, 4 elenn-antilopét és 2 vizibakot. Ezen nagyszámú állat kizárólag az ő golyóinak esett zsákmányául, mert soha emberei egyikének sem volt szabad lőnie. Nehéz tiszta fogalmat nyerni azon veszedelmekről, fáradalmakról és szenvedésekről, a melyeket át kellett élnie, hogy ezen, a maga nemében bizonyára ritka vagy talán egészen páratlan eredményt elérhesse; ehhez természetesen még számos, szivós életű bivalyt és egyéb vadat is hozzá kellene számítanunk, a melyek súlyosan megsebesülve, hosszas szenvedés után végre is elvesztek. Szeiff Mohammed és Bedue, a vadászatoknál állandó kiséröi, ezen rendkívüli fáradalmak következtében sorban meg is betegedtek. Teleki gróf maga, szerencsére, az egész idő alatt friss és egészséges maradt; csakis hangulata válhatott talán e napokban egy kissé komolyabbá. Erre volt is elég oka, mert a veszély pillanatai idővel mindig jobban felszaporodtak. Igy az utolsó két hétben tizenegyszer veszélyeztették életét megsebesült bivalyok. Január 17-én négy bivalyt ejtett zsákmányul. Az egyik megsebesülve lelesva-sürűségbe menekült. Az állat magosan hordta fejét, kanyargós szarvainak csak hegye volt látható; várt tehát ellenfelére. Őtet a sürűségbe azonnal követni, bolond dolog lett volna, a miért is Teleki gróf az egyik bozót árnyékába leheveredett, hogy egy pipa dohányt elszívjon és a bikának a megbetegedésre időt engedjen. Mohammed azonban, a ki magát megunhatta, csakhamar odalopózkodott a bivalyhoz; Teleki gróf, a

kinek erről sejtelme sem volt, látta is csakhamar, a mint embere, a bivalytól erősen üzetve, feléje fut. Teleki fölugrott és Mohammed, a ki a legnagyobb veszély idején sem vesztette el lélekjelenlétét, ügyesen kitért és így a gróf szerencsésen az állat nyakába lőhetett, a mely azonnal össze is rogyott.

Másnap egy megsebesült bika egy ilyen, nem egészen sikerült nyakba-lövetés után még zavartalanul rohant tovább, míg egy második golyótól, a mely gégéjén furódott keresztül, közvetetlenül a vadász lábai alatt rogyott össze. A támadások száma, a melyeket a megsebesült bivalyok és orrszarvúak a gróf ellen irányoztak, a vadászat vége felé feltünően növekedett. Januárius 19., 21., 23., 24., 26., 27. és 31-én és februárius 1-én estek meg ilyen támadások. Januárius 19-én és 21-én kétszer bivalyok, 23-án egy bivaly és egy orrszarvú, 24-én egy orrszarvú, a többi napokon megint bivalyok rohantak ellene. A két orrszarvú támadásánál csak egy hajszálon függött élete.

A bivaly-vadászatokon Teleki gróf előszeretettel lőtt az állatok nyakába. Az ilyen lövést azonnal és teljes eredmény kiséri, ha a nyakcsigolyát találja; ha azonban ez nem sikerül, egészen hatástalanok maradnak és mindíg koczkázattal járnak. Egy bivalybika, a mely januárius 27-én embereit megtámadta, csak a negyedik ilyen lövésre rogyott össze. Teleki grófnak tapasztalatai a bivaly-vadászatban természetesen napról-napra gyarapodtak, de épen így erősödött azon meggyőződése is, hogy ezen állatok épen olyan alattomosak, mint dühökben kiszámíthatatlanok.

Ezen egész idő alatt, mivel állapotom napról-napra rosszabb lett, ágyban kellett maradnom. A diszenteria, folytonos gyenge láz és tartós álmatlanság lassan-lassan erőim utolsó maradványától is megfosztottak; januárius 24-én végre már ugy látszott, hogy csakugyan végem lesz. Midőn tehát az nap este kivételesen bizonyos álmosságot és azt éreztem, hogy gyenge, alig működő életerőim lassan-lassan elpihennek, készségesen és abban az erős hitben zártam le szemeim pilláit, hogy most az utolsó, hosszú álomra hunyom be őket. Álomból reggeli 4 óra felé ébredtem föl, de jó sokáig eltartott, míg annak tudatára eljutottam, hogy még élek. Mindig újból azt kérdeztem magamtól, hogy ugyan miként történhetett ez és hogy igazán élek-e még. Lassan-lassan eszembe jutott azután, hogy Teleki gróf előtte való nap délutánján ágyamnál volt és azt kérdezte, miként érzem magamat; minden reménytől megfosztva, azt feleltem neki, hogy végem felé közeledem; azután sötét fátyol borult szemeimre — és én meghaltam.

Ámde most, miféle állapot volt ez? Élek-e még vagy már a túlvilágon ébredtem-e föl? Ámde mi ez? nem-e kakas-kukorikolás? Élek tehát!

«Boy!» szólok erre és Dsuma megjelenik előttem.

«Boy!»

«Bvana?»

Ő felel! Az inasom maga és nem csupán lelke! Én tehát valóban élek!

Csak most győződvén meg igazán arról, hogy élek, hosszú idő óta először ébredt föl bennem igazán a

remény, hogy talán mégis meg fogok gyógyulni és azonnal elkezdtem orvosságot bevenni, a mit megtenni mindeddig beteges képzelődésből makacsul vonakodtam. Bevettem 4 gramm ipecacunha-t, talán egy kissé sokat, de hatása azután csodálatos is volt. Testem ugyan irtóztatóan rázkódott és egész valóm föl volt dúlva; bennem minden in, mintha elektromos áramok rángatnák, csak úgy remegett és az izzadság, bár egy hét óta sem nem ettem, sem nem ittam egy cseppet sem, elsoványodott tagjaimról a szó szoros értelmében csurgott. Huszonnégy órával később az idegvihar lecsillapult. Borzasztóan el voltam ugyan gyengülve, de volt egy kis étvágyam. Most azonban tojásokra volt szükségem, mert gyomrom sem a tejet, sem a levest el nem tűrte.

És a tojások is megjöttek! oly váratlanul, olyan kellő időben, miként a hivő hite szerint az isteni segítség a legnagyobb szükségben. Egy ember az nap egy fészket és benne tizenegy friss struccztojást talált, a melyekből 20 napon át táplálkozhattam; sem azelőtt, sem azután többé struccztojásokra nem akadtunk.

Egészségem ez idő óta lassan javult; februárius 3-án, aznap azonban, midőn Nyemszbe visszaérkeztünk, még olyan gyönge voltam, hogy magamat függő-ágyban kellett vitetnem.

Nyemszbe 1000 kilogramm szárított húsból álló készlettel indultunk vissza; az előtte való héten pedig két és félszer annyit küldöttünk el ugyanoda. Februárius 4-én újra megérkeztünk Nyemsz Mdogoba, a régi tanyánkra és azonnal hozzáfogtunk a tanácskozásokhoz

és a tovább utazás czéljából a készülődésekhez. Ez alkalommal csakhamar kiderült, hogy árúink felét hátra kell hagynunk, mivel több, mint száz teherre való élelmiszert kellett magunkkal vinnünk; a benszülöttek falvában tehát agyaggal bemázolt faházat építettünk, hogy abba a hátrahagyott dolgainkat eltehessük.

Nehéz volt az elviendő csereárúk kiválasztása, még nehezebb pedig annak az eldöntése, hogy mely irányban haladjunk tovább. Dsumbe Kimemetával és a benszülöttekkel e tárgyban több napon át tanácskoztunk. Biztosat semmi tekintetben sem tudhattunk meg; minduntalan semmitmondó, egymással ellentétes, sőt néha hazug tudósításokkal állottunk szemközt, úgy hogy a döntés az utolsó pillanatig függőben maradt. Van-e északfelé valami tó vagy pedig van-e kettő? E kérdésre biztos feleletet senki sem tudott adni, mert a sok benszülött közűl egyik sem látta őket. Még kevésbbé lehetett kitudakolni, hogy milyen nagy a távolság a két tó közelebbikéhez; e tekintetben az értesítések *két hónap* és *egy év* között ingadoztak. Számítást tenni itt egyátalán nem lehetett.

Fekvésöket illetőleg megtudtuk, hogy a nagyobb tóhoz több úton lehet eljutni. A legrövidebb az, a mely közvetetlenül a Baringo mellett észak felé, először egy, a szegény burkenedsik (előttünk ekkor még ismeretlen néptörzs) lakta hegyhez, a «Nyiro»-hoz visz. Ezt azonban figyelmen kívül kellett hagyni, mivel csak tartós esők idején járható. Egy másik út nagy kerülővel, a Leikipia fensíkon át ugyancsak a Nyirohoz visz, a har-

madik végül a Baringotól nyugat felé lakott területeken keresztül vezet el állítólag a tóhoz.

Sokáig nem tudtuk eldönteni, hogy melyik útirányt válaszszuk. Tervünk az volt, hogy az egész ismeretlen tómelléki vidéket átkutassuk. A mellékelt térkép a Baringotól északra fekvő tóvidéket úgy tünteti föl, miként azt mi Nyemszből való elindulásunk idején képzeltük; ebből látható, hogy czélunkat nyugatról keletnek menve, épen úgy elérhettük, mint megfordítva. Nyugaton — föltevésünk szerint — lakott területek, tehát segédeszközök is vannak; a keleti rész ellenben lakatlan vadon; a kettő között áthághatatlan akadályként a tó terül el. A keleti út a karaván fentartása czéljából a legnagyobb nehézségekkel járhatott. Először tehát erre lépjünk-e? Ez annyit jelentett volna, hogy ismeretlen utakon, lakatlan, valószinűleg puszta vadonokon keresztül, ki tudja milyen messze előre fogunk nyomulni; a nyugoti úton ellenben a tavat biztosan elérhettük és ha esetleg tovább nem juthatunk, visszavonulásunk biztosítva van. Mi történik akkor, ha a távolságokat illetőleg, esetleg csalódunk és a pusztában valahol megrekedünk?!

Úti tervünk végrehajtása czéljából sok fáradsággal és nagy időbeli áldozatokkal magunknak oly élelmiszerkészletet gyűjtöttünk, a mivel egy kis takarékosság mellett 35 napig beérhettük. Ezzel tehát nagy távolságra juthattunk el; azonkívül arra gondolni sem lehetett, hogy bárhol is ennél többet szerezhessünk. Ha tehát ezzel a készlettel nem sikerül a keleti lakatlan részen

át jutnunk, szándékunk végrehajtása sem a keleti, sem a nyugoti oldalon nem lehetséges. Ezért is a nehezebb részszel kellett először megpróbálkoznunk és azután, ha ez czélhoz nem vezet, a lakott vidéken visszatérnünk. Utolsó pillanatban ez döntött. Vagy mindent elérünk vagy semmit sem és így eltökéltük, hogy a keleti úton indulunk meg.

Ekkor végre hozzáfoghattunk a benszülött vezetők megválasztásához is. Szokoni, egy nagy-nyemszi kuafi, ismerte állítólag a turkánák és szukok országát, a melybe útunk utolsó szakaszában eljutnunk kellett. Egy másik, fiatalabb ember arra ajánlkozott, hogy elvezet a Lorogi-hegylánczhoz; ott ennek vissza kellett volna térnie és helyébe a Nyiro-hegyig egy harmadik vezetőnek, meglehetősen öreg embernek lépnie. A Nyiro-hegyen túl fekvő további útra a Nyiro-hegynél kellett gondoskodnunk. Ezt a hegyet, a mely ezen úti tervünkben olyan nagy szerepet játszott, 14—15 nap alatt kellett volna elérnünk.

Karavánunk fölött tartott szemle alkalmával kiderült, hogy az 8 szomáli és 3 szuáheli legényünkön kívül 6 vezetőből, 15 aszkaribót, 197 egészséges és 9 beteg teherhordóból meg szamárhajcsárból állott. Állatállományunkban volt 19 szürke szamár, 21 ökör és borjú és 60 kecske meg juh; ez utóbbiak egy része azonban gyöngébb volt, semhogy elvihettük volna. A kilencz beteg, Bori aszkari vezérlete alatt a hátrahagyott árúk mellett őrül maradt. Bori mindeddig hű és megbízható embernek bizonyult; azonkívül Panganiban levő

kis birtoka is bizonyos kezességet nyujtott. Az árúkat egyébként előtte megmértük és azután neki formálisan átadtuk.

1888. február 9-én útra készen állottunk. Az emberek ugyan nem voltak még a legjobb testi állapotban — sokakon meglátszottak még a csak nem régen megszenvedett fáradalmak és nélkülözések — mind a mellett teljesen megbizható és elszánt csapatot alkottak, a melynek eszébe sem jutott azt kérdezni, hogy hová vezet az út. El lehetett róla mondani, hogy szafari a pále, pále, azaz olyan karaván, a mely bárhová elmegy, miként a százak torkából fölhangzó harczi kiáltás bizonyította, a melyet aznap délután, midőn útra keltünk, hallani lehetett.

Bár még gyönge váz voltam, jó kedvvel ültem föl szürkémre, hogy a hosszú sorhoz csatlakozzam, a mely sietve és tolongva hagyta el a tanyát. Nehány percz mulva azonban már valami fennakadást vettem észre és csakhamar utána láttam, a mint az emberek ugyanazon az úton szaladnak vissza, a melyen mentek. Ugyan mi történhetett? Senki többet nem tudott, mint hogy a parancs a visszatérésre szájról-szájra járt. Az ok pedig erre a következő volt: Kharso, szomáli legényeink egyike, a kit Teleki gróf Nagy-Nyemszbe küldött, azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a szukok, a kiket a hallottak után gonosz rabló-néptörzsnek kellett tartanunk, Nagy-Nyemszet megrohanták. Ennek hallatára Teleki gróf kiadta a visszatérésre a parancsot, mert a fenforgó körülmények közt embereink és áruink Kis-Nyemszben szintén veszé-

lyeztetve voltak. Ekkor derült ki az is, hogy miért nem volt jelen a kivonulásunknál a benszülöttek egyike sem és hogy a délután messziről hallható Ui-ui kiáltások mit jelentettek. Teleki száz embert hirtelen maga köré gyűjtött és velök, a benszülötteket megsegítendő, gyors léptekkel Nagy-Nyemsz felé megindult. De egy fél óra mulva már visszatért. Egy pár kis-nyemszi morán, kikkel útközben találkozott, fölvilágosította, hogy a szukok betöréséről szóló hír hamis és abból keletkezett, mert előtte való nap a szomszédos kamassziak és a szukok közt csata volt, a melyben az utóbbiak vereséget szenvedtek.

Az nap útunk folytatására már gondolni sem lehetett; fölütöttük tehát sátrainkat, embereink pedig a csak alig elhagyott kunyhókba tértek újra vissza. Midőn este ágyainkba lefeküdtünk, mindkettőnket alkalmasint bántott a gondolat, vajjon nem jelent-e rosszat útunknak ilyen váratlan megzavarása.

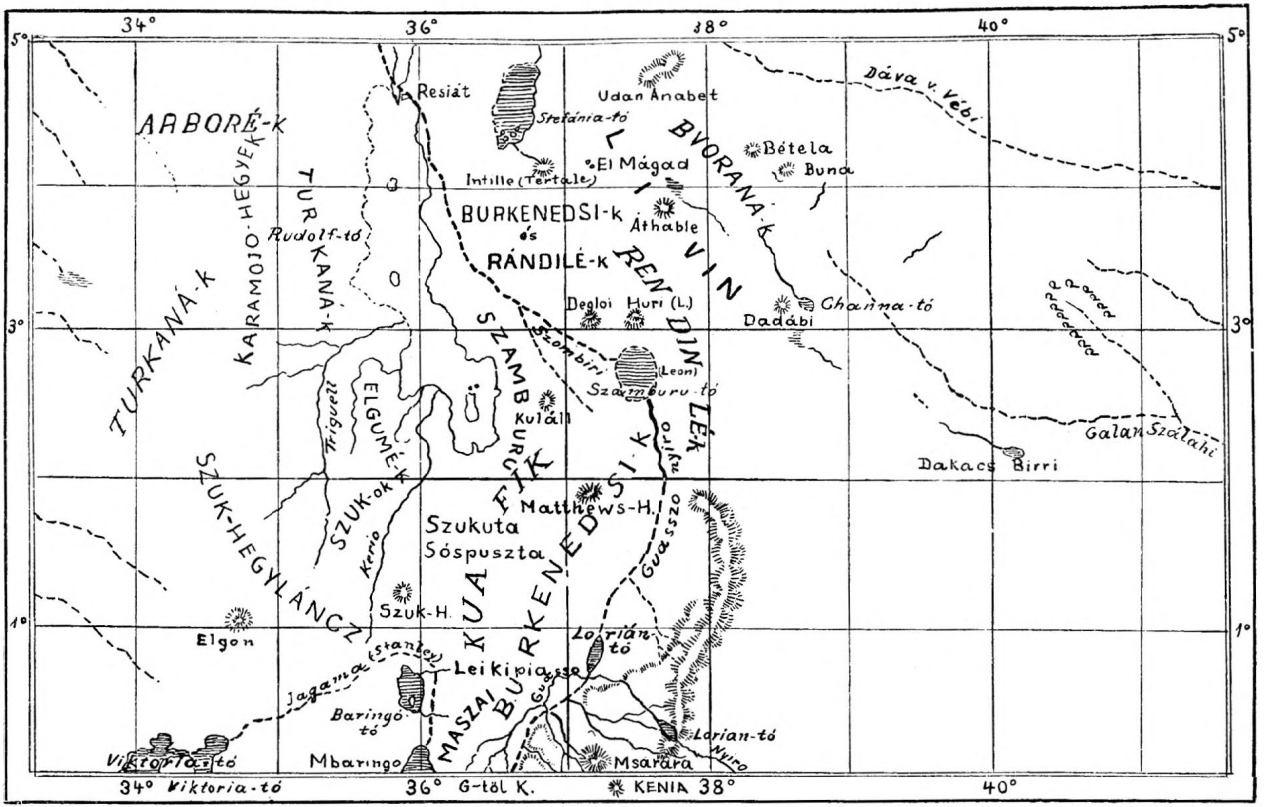

Térképe azon területnek, a melyet bejártunk (a mint Ravenstein a meglevő értesítésekből összeállította); összehasonlítás végett a Rudolf- és Stefánia-tavak is föl vannak rajzolva.

III. FEJEZET.

A Rudolf-tó fölfedezése.

(1888. február 10-től márcz. 6-ig.)

Szafari a pále pále! — A Baringo-tó. — Vezetőnk Szokoni. — Fehér orrszarvú. — Leikipia-fensíkon. — Lare Lólera. — Nevezetes hegyszakadékképződések. — A Lorogi-hegyláncz. — Meglepő kilátás. — Matthews-hegyláncz. — Arany? — Vízben való szükség. — Vezetőnk eltévedt. — Hatalmas menet. — A Nyirohegy és lakói. — Újabb tudakozódások. — A zebra-fajok. — Elefánt-vadászatok. — A Nyiro-hegy mentén észak felé. — További vadásztörténetek. — A tó első megpillantása. — A Tamisz-forrásnál. — Haja puani! — A Rudolf-tó partján. — Keserves kilátások.

Másnap, 1888. február 10-én kora reggel újból útnak indúltunk. Készségesen szedték fel hosszú sorban álló embereink terheiket és meg-megújuló «Szafari a pále pále» kiáltások közt fordítottak hátat tanyánknak, büszkén tekintvén a mellettünk menő kis marhanyájra, a sok tömött gabonazsákra és a nagy mennyiségű kelmecsomóra, gyöngyre és drótra, a miket magunkkal vittünk; hiszen végre is, mindez az övék volt és velök sok-sok időre beérhették!

A ritkás akáczfa-erdőn csakhamar túl voltunk és a Baringo-tótól délre fekvő kopár, csakis helyenként száraz fűvel benőtt pusztát elértük. A forrón tűző nap és az utolsó hetek száraz szelei a nedvességnek még nyomait is megszüntették, az agyagos talaj kiszáradt és minden irányban hatalmas repedések tátongtak. Ez csak

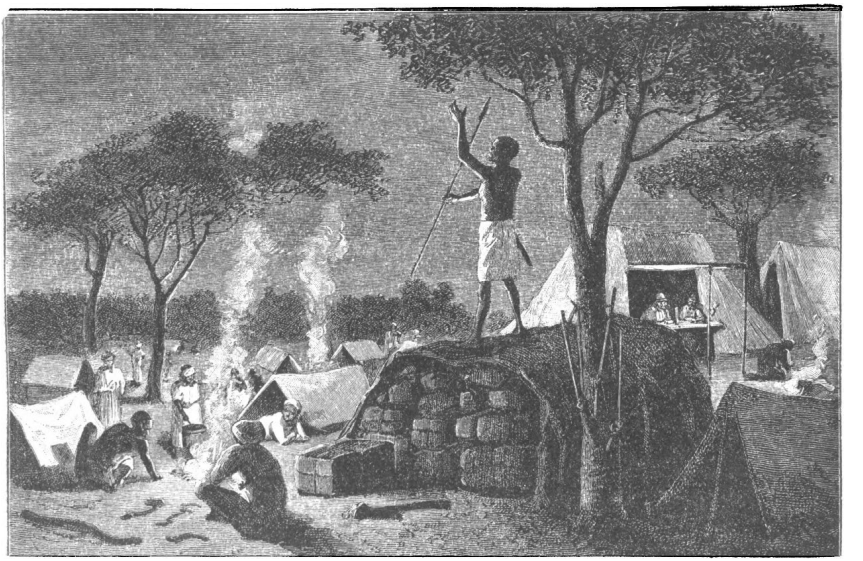

SZOKONI BESZÉL.

akkor fordult jobbra, midőn a Leikipia-lejtő közelébe jutottunk. A lépcsőzetes lejtő itt közel ér a tóhoz és két alacsony, hosszúra nyúló egyenes terrasszban végződik, a melyek óriási lépcsőkként vezetnek le a tómelléki síkságra.

Útunk másnap a terrasz alsó fokának lábánál vezetett odább, majd annak alacsony kiágazásán keresztül

keletre, kopár, köves hegylejtőre fordult. Egy óra alatt a keleti szélén nádtól egészen mentes Baringo-tónak meglehetősen közel fekvő egyik öbléhez érkeztünk és általában, mindaddig, a míg a tó-síkságon észak felé haladtunk, porrá mállott tótalajon haladtunk előre. A vörös porfelhőktől, a melyek folytonosan környékeztek, a hegylejtőkre érvén, megszabadultunk ugyan, de itt megint a talajt sürűn fedő, fej nagyságú, éles élű vulkánikus törmelék tette a járást nagyon nehézzé.

E helyett kárpótlást nyujtott a köröskörül fekvő vidékre nyíló tágas kilátás, a melyet innen élvezhettünk. A körülbelül 225 km.^{2} területű Baringo-tó, összes szigeteivel és partvonalaival, továbbá a tőle délre fekvő sík vidék, mint valami térkép terült el lábaink alatt. A tónak partjai nyugaton és északnyugaton sziklásak, egyébként laposak és délen széles nádszegélytől övezettek. A déli végében levő egy nagyobb és négy kicsinyen kívül, északnyugati szögletében még több kis szigetet láttunk. A nagy szigetnek alakjából és helyzetéből három kisebb szigethez képest azt következtettük, hogy elsülyedt kráternek maradványa, a melyből a keleti rész hiányzik. A Baringo-tó 1115 méter tengerszin fölötti magasságban fekszik. Lefolyása nincs, de azért vize édes és iható. Hogy a tó egykor nagyobb volt és nevezetesen déli irányban messzebb nyult el: a tó ottani környékének talajából ítélve, kétségtelen; a két mocsár is, a melyek ott elterülnek, a legnagyobb valószinűség szerint a tó vizének apadása folytán keletkezett.

A nyeregre fölérvén, északkelet felé széles, a Mogo-

deni-patakocskától öntözött völgybe láttunk be. A Leikipia-fensík lejtője ott kelet felé hátrább huzódik és az a hegyhát is, a melyen mi állottunk, annak keskeny, aránylag jelentéktelen kiágazása. A Mogodeni-patakig még jó hosszú volt az út; Teleki gróf, a ki ezt vadászkirándulásaiból ismerte, megkérdezte tehát a vezetőt, vajjon nincs-e közelebb is valahol víz. És valóban, egészen váratlanul, állomásunk helyéhez közel, tekintetünk elől eltakart mély sziklaszakadékban találtunk is. Ezzel azután az napra, embereink nagy örömére, a kik magukat a járásba még nem gyakorolták be eléggé, útunk véget ért.

Embereink közül a legtöbben, a kik Duallával Kikujuországban jártak és csak nem régiben, több hétig oly rosszul táplálkoztak, nem voltak a legjobb állapotban; a meglevő erőkkel tehát, a míg lehetett, kiméletesen kellett bánnunk, hogy a következő napoknak előre láthatólag nagy fáradalmait kibírhassák. A karaván fizikai állapotának egyáltalában, ezen időben a legnagyobb figyelmet szenteltük annyira, hogy egy pár emberünk félreértette a dolgot és egészen titokban élelmi szert tartalmazó zsákjainkba önhatalmúlag belenyult. Figyelmes karaványvezetőnknek, Duallának azonban a terhek összerakásánál föltünt, hogy két gabonazsák kevésbbé volt tömött, mint a többi, azért még az este megmérte. Ekkor azután kiderült, hogy tartalmukból valami hiányzott. A fölháborodás e miatt általános volt, mert most már a karaván túlnyomó nagy részét az az érzelem töltötte el, hogy élelmiszer-készleteink legértékesebb bir-

tokunk; a megejtett lopást tehát mindnyájan a közös vagyon ellen intézett támadásnak tekintették. Elrémítő például a tolvajokat, valamint ebédtársaikat — mert nyilvánvalóan ezek is velök ettek — 50—50 korbácsütéssel, rendes körülmények közt a legnagyobb mértékkel büntettük.

Szokoni, a nyemszi vezetőnk, fölhasználta az alkalmat és még későn este nagy tetszés között, szuáheli és mászái szavakból zagyvalékosan összeállított dörgedelmes beszédet mondott. E férfiú a kereskedő karavánok úti életét kitünően ismerte, mert egykoron egyet elkisért Panganiig, másokkal pedig tolmács- és vezetőként a Baringotól nyugatnak és északnyugatnak fekvő vidékekre: Kamassziába, Elgajoba, Ngabótoba és Ngamátakba ismételten eljárt. A mit Szokoni az este, miután az embereket csendre intette, elmondott, egészen okos dolog volt és láthatólag nagyobb hatást is tett, mintha a karavánból bárki más beszélt volna. Ennek következtében Teleki gróf ez embernek későbben is megengedte, hogy időnként szónoki képességét kitüntesse, mert a «sika mibuju-t!» és a «sika unga-t!»,[1] a mivel beszédeit rendesen megkezdeni és befejezni szokta, a nagyobbára gondtalanul a világba élő emberek előtt nem lehetett elég gyakran ismételni. Víz és kenyér! Mily gyakran kellett még utánuk epednünk!

Másnap útunkat északkeleti irányban, a Mogonipatakig folytattuk; mellette fölütöttük éjjeli tanyánkat.

[1] Vigyázzatok vízesedényeitekre! takarékoskodjatok a liszttel!

Hozzája széles, lapos völgyön keresztül jó ösvény vezetett el.

A patak a Leikipia-fensíkon ered és a síkságra vad, hegyszakadék-alakú völgyben ér le, a mely tanyánktól keletre, annak közelében, Elmaroroj nevű hegyek közt szélesedik ki. A Baringot a Mogoni azonban csak az esős évszakban éri el; midőn mi, mellette tanyáztunk, közelünkben kis, náddal benőtt mocsárként végződött. A környéken sok volt a vad és Teleki gróf délutáni rövid cserkészet alatt két orrszarvút ejtett el; két megsebesített bivalybika elmenekült.

Másnap, a rövid pusztai fűvel benőtt völgyön keresztül, az Elmaroroj nevű hegyek mentén északnak haladtunk, míg keskeny keresztvölgyhöz nem érkeztünk, a melyből vékony kis patakocska csörgedezett elő. Kövér zöld gyep takarta itt a földet, a minőt már régen nem láttunk és oly annyira csalogatta magához marháinkat és kecskéinket, hogy Teleki gróf, rájok való tekintetből megállapodott. Egy bivalytehén, melyet menet közben lelőtt, fél napra elég enni valót adott; ezt a kis halasztást tehát megengedhettük magunknak. Épen a mint a keresztvölgybe be akartunk fordulni, három benszülött vezetőnket, a kik véletlenül csekély távolságban a karaván előtt haladtak, néhány ndorobbo megtámadta; káruk azonban nem esett, mert a mint azok a karaván̈t megpillantották, azonnal visszavonultak. Ez eset azonban a különben olyan félénk és látszólag támadásra legkevésbbé kész néptörzsnek igazi karakterére nézve jellemző.

Másnap a keskeny, kanyargós, kövér gyeppel, sürű

lombú bozótokkal és szép fákkal takart keresztvölgyben még egy ideig tovább haladtunk; később azonban mindnyájunk sajnálatára meg kellett tőle válnunk és kopár, itt-ott levélben szegény akáczia-bozótokkal benőtt hegylejtőkre fölmásznunk, hogy végül ismét sziklás, meredek falú patakmederbe szálljunk le. Ez, zavaros, rossz vizet tartalmazó kis tócsát leszámítva, egészen száraz volt. Benne alig volt hely sátraink számára, mivel azonban a környéken állítólag másutt víz nem volt, nem tehettünk egyebet, mint hogy mellette letelepedjünk; a hegyszakadék szélesebb völgybe torkolt, a melyben a patak időnként mocsarat alkot. Ez a környék, a mely az európai korcsmai czégérekre emlékeztető nevet: «Lare lol bor' ngisu», azaz «forrás a fehér ökörhöz» visel, épen úgy mint az eddig bejárt ország, teljesen lakatlan.

Az elmult napokban, különösen esténkint, orkánszerű szelektől rendkívül sokat kellett szenvednünk. Szélcsendes idő csak korán reggel volt, különben egész nap a fensíkról a róna felé irányuló heves szél fujt, a mely naplemente felé igazi orkánná nőtt és bennünket, daczára a köteleknek, nem egyszer sátraink elé temetett. Ezt ugyan még el lehetett volna viselni, a mindent átható por azonban, a mely a széllel járt, igazán borzasztó volt. Alig tudtunk lélegzetet venni; esténként mindig vastagon bekötözött fejjel kellett lefeküdnünk, hogy azután reggel vastag por- és homokréteg alatt ébredjünk föl. Fizikai eszközeink és fegyvereink elromlottak vagy legalább is megbízhatatlanokká váltak; a megfőzött eledeleket pedig

alig élvezhettük, mert minden falat csikorgott fogaink közt. Ennek, a Lare lol bor' ngisu elérésével szerencsére vége szakadt és ezt az első hűvös és portól mentes estét valódi gyönyörűséggel élveztük.

Másnap már három órai menet után ütöttük föl tanyánkat. A korai megállapodás oka egy bivalypár volt, melyet Teleki gróf a szűk völgyben meglepett és lelőtt; midőn pedig a közelben, két sziklalyukban esetleg vizet is találtunk, mivel a zsákmány felosztásával úgyis sok idő telt volna el, ott azon a helyen mindjárt éjjelre is megmaradtunk.

Miként mostanig, másnap is északkeleti irányban, a fensík széle mentén, nagyobbára szűk völgyek közt folytattuk útunkat és délben az Amaja patakhoz érkeztünk, a mely széles, kopár magaslatoktól és vulkánikus fensíkoktól csaknem egészen körülzárt és északnyugat felé torkoló völgyüstben folyik. A patak vízben elég gazdag, medre azonban mélyen bevágódott és azért, bár partjai szegélyét szép fák ékesítik, könnyen szem elől téveszthető. E napon, február 16-án ütöttünk először teljesen kiszáradt patak mellett tanyát; vizet, a földbe lyukat ásván, kaptunk és nem is sejtettük, hogy közvetetlen mellettünk a legtisztább vízű patak folyt.

Ezen útunkban Teleki gróf orrszarvút lőtt. Nagyon tudom, hogy a tudósok ilyen fajt vagy válfajt nem ismernek vagyis inkább el nem ismernek; nem is akarom ilyennek föltüntetni. Ez az állat, szokatlanul nagy nőstény — és ezt biztosan állíthatom — olyan világos ezüstszürke, oly feltünően világosabb szőrű volt, mint bár-

melyike azon sok darabnak, a melyeket mindaddig láttunk, hogy végre is nem nevezhető másnak, mint «fehér» orrszarvúnak. Színe nem eredhetett valami fehéres sártól sem, mert bőre, ellenkezőleg, tiszta volt minden piszoktól.

17-én nem egészen két óra hosszat az Amajapatak folyását követtük egészen forrása közeléig, mikor azután mindnyájunk meglepetésére ujból meg kellett állapodnunk. Ekkor azonban a rövid menetekkel beteltünk, mivel legénységünk állapota sem tette többé szükségessé és azért Barnótit, útunk ezen részében vezetőnket, utasítottuk, hogy a meneteket ezentúl hosszabbakra nyujtsa ki. Ekkor kiderült, hogy a korai megállapodást azért rendelte el, mert időt akart nyerni a maga tájékozódására. Barnóti ezt az utat életében csak egyszer, körülbelül két év előtt tette meg és most már csak arra emlékezett, hogy az útnak innen azon fensíkra kell fölvezetnie, a melynek meredek lejtője keleten és délen bennünket körülfogott. Szokoni társaságában tehát meg is indult az útkeresésre.

Mindeddig a Baringo-sikságról nagy lassan, 1677 m. tengerszín fölötti magasságra jutottunk föl; másnap már gyorsabban haladtunk fölfelé. Először keresztülmentünk a völgyön és azután egy kevésbbé meredek lejtő felé fordultunk, a melyen cziprusleveli toboztermők és egy pár magános moriofa állott. Körülbelül két óra hosszat másztunk az ösvényen fölfelé, a melyen időnként, mivel az erdőben kövekkel megrakott áldozati fák is állottak, nyilvánvalóan emberek is jártak; ez idő után fölértünk a

magaslatra, a hol hideg, nedves keleti szél fogadott. Mindeddig mindíg völgyekben és hegyszakadékokban bujkáltunk; ezért teljes képtelenség volt a föld felszínének alakulatáról tájékozódnunk. A lejtők, a melyek folytonosan környékeztek, épen úgy lehettek hegyeknek mint fensíkoknak lejtői. Mi ugyan ez utóbbit gyanítottuk, nem kevésbbé voltunk azonban mégis meglepve, midőn hirtelen föltekintve láttuk, hogy csaknem beláthatatlan nagy kiterjedésű, alacsony halmokkal takart, délről keletnek alig észrevehetően lejtősödő fensíknak szélén állunk; csakis észak felől zárta el körülbelül 400 m. magas, erdővel sürűn benőtt hegyláncz, a Lorogi-láncz a kilátást. Rövid, pusztai fű takarta a földet, fiatal akáczok és egyes moriofák alkottak helyenként kisebb berkeket. Gyenge, szemetelő eső a hűvös időjárást még kellemetlenebbül érztette; gyors léptekkel siettünk tehát előre, mindamellett csak délután értük el a czipruserdő közepén, mocsáros völgyteknőben fekvő éjjeli tanyánkat.

A hely 2071 méter magasságban feküdt, Lare Lolerának hívják. A bár festői, de legkevésbbé sem tropikus jellegű vidék élénken emlékeztetett a Kilimandsaro magasabb részeire. Ott a feketészöld fanemű ericaceak, itt pedig a sötét, zuzmókkal takart czipresszusok váltak ki erősen a sárga pusztai fűből. Embereink, miként egykoron, most is körülállották a gyorsan lángra lobbantott tüzeket. Meglepő volt, midőn e zord vidéken, egy zebranyájat láttunk, a mely naplemente felé a vízhez akart jutni; egy futó pillanatra bivalyok is láthatókká váltak.

Az esős éjszakát borús, barátságtalan reggel követte.

Nehéz, őszi felhőzet takarta az égboltozatot és az erdőben sokáig nem akart fölvirradni. Félig megdermedt embereink aznap reggel, még olyan időben is álmosan hevertek az alig pislogó tüzek mellett, midőn máskor már régen útközben voltunk. Végre azonban mégis mozgásba jöttünk. Folytonosan északi irányban haladtunk, meglehetősen közelében a fensík nyugati szélének. Balra, nagyobb-kisebb távolságban sötét erdők szakadatlan sora vonult, jobbra pedig az alacsony dombokkal takart síkság, látszólag megszakítatlan egyformaságban, a hegyláncz lábáig terjedt el. A valóságban, közbe-közbe a talajba mélyen benyúló szakadékok voltak; ezeket azonban csak akkor vettük észre, midőn közvetetlen közelükbe értünk. A szakadékok hosszúak és keskenyek, a hegylánczczal egyközűen vonulnak, fenekükön kis patakok vannak, a melyek részint keletnek, részint nyugatnak folynak. E völgyrepedések nyilvánvalóan hegyszakadásokból keletkeztek.

A füves pusztán, mint egyedüli vad, számos zebranyáj (valószinűleg Equus Zebra) tartózkodott. Teleki gróf hármat ejtett el.

Egy kevésbbé mély és meredek falú, meglepően gazdag és változatos flórával takart szakadéknál ütöttük föl tanyánkat. Ámbár itt 2344 méter magasságban voltunk, helyzetünk mégis elviselhetőbb volt, mint előtte való napon, mert itt a folyton fuvó hideg keleti szélből semmit sem éreztünk.

Délután rövid sétát tettünk nyugati irányban; ez alkalommal egészen váratlanul jutottunk el a fensík

széléhez, a mely itt hirtelen ugrással, több száz méter magasan, megmászhatatlan meredekséggel ereszkedett le. A lejtő lábához meredek lejtőjű dombok és hegyek csatlakoztak, a melyek nyugat felől szintén csaknem merőlegesen ereszkedtek le, határozottan sivár, róna vidékre. Messzebb nyugaton, a távol kék ködében elvesző hegylánczok zárták körül a látóhatárt. A kép, a mely előttünk elterült, gazdag volt ellentétekben, de hiányzott belőle az a barátságos róna, a melylyel a természet az emberi lelket fölvidítja. A lábainknál elterülő csendes völgyeket ugyan friss zöld fű takarta, de semmiféle hang sem hatolt föl hozzánk, fenekükön semmi sem mozdult, síri csend és elhagyatottság honolt köröskörül. A mélyebben fekvő síkságon ellenben a forró nap, a mint látszott, a tenyészet minden nyomát kiirtotta; ott füleink körül sivító, éles keleti széltől hajtva por- és homokfelhők játszadoztak egymással. A puszta déli végében egyes magános dombok és lapos hegyhátak — a kopár Paga- és Errehegyek — állottak, a melyek a Baringotóig nyúltak el, a mely innen keskeny, csillogó sávnak látszott.

A legközelebbi útunknak különös érdekkel néztünk eléje, mert a Lorogi-lánczon kellett keresztülvezetnie, a mely sötét, erdős hegylánczként vonult el az északi látóhatáron. Minden várakozás ellenére még több óra hosszat, nagyobbára szelíd lejtőjű, fűvel takart hegyoldalakon kellett mennünk, gyakran közvetetlen szélén erdős hegyszakadékoknak, a melyek mind a hegylánczokkal egyközű irányt követtek. Egy pillantást vetvén észak-

nyugat felé, meggyőződtünk, hogy a Lorogi-lánczot nyugati oldalán fensíkok kisérik, a melyek abszolut magasság tekintetében alig állanak a hegyláncz középmagassága mögött. Ez utóbbi körülbelül 2600 métert tehet és nagyjában, a hegyláncz 60 kilométer hosszában, mindíg ugyanannyi marad. A relativ magasság azonban, a melylyel a hegyláncz az őt környékező fensíkokat fölülmúlja, nyugatról kelet felé abban a mértékben növekszik, a mint a fensík ugyanabban az irányban alacsonyodik. A Lorogi-lánczot déli végében, a Guasszo nyiroi útunkban, meglehetősen magas hegységnek láttuk; itt a környezetben a gerincz csaknem eltünt. Ott azonban csupán 1400—1500 méter magasságban voltunk, míg itt, midőn a fensík legmagasabb pontjára érkeztünk, az aneroid-barometer 2500 métert mutatott. Feltünő volt a fölmászásnál, hogy helyenként metamorfikus kőzetekre jutottunk; ebből azon meggyőződést merítettük, hogy az egész hegyláncz törzsének ilyen kőzetből kell állani, a mely a vulkánikus ömledékből mint sziget a tengerből áll ki.

A magasra följutván, jéghideg szellő fogadott; ez csakhamar az erdő védő szárnyai alá kergetett, a mely itt már sürű vonalban lépett föl. Rövid ideig egy vonalban haladtunk tovább, azután pedig az északi oldalon lefelé ereszkedtünk. Csakhamar észak-északkelet felé irányuló völgybe jutottunk be, a mely a hegyláncz nyugati végét az előtte levő fensíkoktól elválasztja. Pompás, különösen toboztermő fák környékeztek itt sürű sorokban, néha-néha azonban mégis be-beláthattunk a jobbra

elterülő, hasonlóan erdős szép mellékvölgybe. Vidám hangulatunkat, a melyet a lakatlannak látszó és a magánosság meg szűziesség bájaival ékeskedő szép erdős vidék bennünk keltett, megzavarta, midőn beljebb jutottunk, egy rendkívül kellemetlen látvány; itt ugyanis a szép természetben az emberi kéz gyalázatosan pusztított. A ndorobbok, a kik vadászat végett állítólag a Lorogiláncz különböző részeiben barangolnak, fölgyújtották az erdőt; a tűz, a mely bizonyára már hetek óta dühöngött, a hatalmas faóriásokat nagy területen fölemésztette és megcsonkította. Mindenfelé hevertek törzsek és ágak és vastag hamuréteg borította a talajt; a füst egész felhőket alkotva kóválygott a levegőben.

A menet a tűz e színhelyén nem volt egészen veszélytelen, mert nem egyszer tört le nagy recsegéssel egyik-másik félig elszenesedett farom közvetetlenül az ösvény mellett, a fehér hamuréteg alatt pedig még mindenfelé parázs volt látható. A völgyben az ösvény hirtelen ereszkedett le a mélyebben fekvő vidékekre, a melyeket a tűz megkimélt. Ott vizet is lehetett találni, eleinte egyes kis tócsákban, később nagyobb mennyiségben; ezért már azt hittük, hogy valami patak forrásánál vagyunk; de az ilyen, vastagabb vízerek is, arra alkalmas helyen, mindig valami mocsárban végződtek. A meredek völgyfalak gyakran olyan közel jutottak egymáshoz, hogy a víz az egész feneket elöntötte és nekünk benne kellett mennünk. Csak késő délután találtunk tágasabb, a tanyai térre alkalmas helyet, a mely a Lorogi-láncz északi szélén, 1883 méter tengerszín fölötti magasságban volt.

Ámbár már hónapok óta jártunk magasan fekvő és egészen egészséges vidékeken, mégis meghalt itt lázban, alig harmincz órai betegség után egyik legerősebb teherhordónk, Hamisz Dsindsa.

Útunk másnap is e völgyben vezetett tovább. Míg a talaj gnájszból állott, a völgyfenéken elég volt a víz és a növényzet. Ez azonban megszünt, a mint megint a vulkánikus kőzet került felszínre. A mocsárok ritkábbak, a növényzet egyhangúbb és gyérebb lett. Dél felé Teleki gróf egy orrszarvút, kivételesen nagy és kövér állatot lőtt. Ezért és mivel nehezen járható helyre jutottunk, a mely látszólag útunkat állotta, letelepedtünk. Előttünk a szűk völgy közepén hatalmas sziklák tornyosultak, hogy csaknem teljesen el volt zárva; mellettük pedig mindkét oldalon a lejtők csaknem függőlegesen emelkedtek föl. Másnap reggel egy darabra csakugyan visszafelé kellett mennünk, azután keskeny ösvényen a jobboldali lejtőn fölmásztunk a magaslatra. Meglepetésünkre ott ismét vulkánikus fensík széléhez jutottunk, a mely a Lorogiláncz alját észak felől épen úgy környékezi, miként délen és nyugaton. A hegyláncz itt már hátunk mögé került; előttünk pedig tágas, egészen új vidék terült el. A fensík, a melyen állottunk, egészen keskeny volt; helyünkről láthattuk, hogy csekély távolságban meredeken ereszkedik le. Velünk szemben, álláspontunknál több száz méterrel mélyebb, széles vidéken túl, körülbelül 30—40 kilométer távolságban, magas hegyláncz emelkedett, a mely északon a Nyiro-hegygyel, útunk czélpontjával kezdődött, dél felé pedig olyan messzire

nyult, a mennyire tekintetünkkel követhettük. És ebben az irányban, megelégedésemre, különböző olyan hegyalakokat ismertem föl, a melyekkel a guasszo nyiroi útunk végén szemközt állottunk. A szemeink előtt elterülő látvány tehát folytatása volt azon hegyláncnak, a melyet mi akkor észak felé, félkör alakban láttunk elhúzódni.

A hegyláncz több, egymástól elkülönített 2500—2800 abszolut magasságú hegységből áll, a melyek a Lorogiláncczczal általában egyközűen húzódnak. Vezetőnk északról dél felé a következő öt részt különböztette meg: a Nyiro-hegyet, a Szaddim, Doto, Murkebén és Lengijuláncczokat. A Lengiju-láncczhoz egy feltünő hegy, a Ngarroni csatlakozott, a mely, mint jelentékeny magaslat, már annak idején, a Guasszo Nyironál is fölkeltette figyelmemet. A Lorogi-láncz és az utóbb említett hegyek közt fekvő vidék a Lorogi felőli részen inkább róna volt; a másikon ellenben, szabálytalanul elszóródott, 100—300 méternyi magaslatok takarták. Meglehetősen egyenletesen róna volt a vidék a Nyiro- és a Ngarroni-hegyek irányában is. A hegyszakadékszerű völgy, a melyben az elmult két napon barangoltunk, balra, közvetetlenül mellettünk vonult kelet felé a mélyebben fekvő vidékekre, a hol a patakmeder folytatását még jó messze egy sor friss zöld szinű parti fű mutatta. Bozót még egyéb különböző völgyteknőkben és bevágásokban is nőtt, de a kopár kőzet közbe-közbe mindenütt kikandikált.

Útunk keleti irányban a fensíkon vezetett odább. Nem sokára nagyszámú vaddal, névszerint bivalyokkal

találkoztunk, a melyek azonban közeledtünkre még korán elmenekültek; nem hiányzottak az orrszarvúak sem. Ez utóbbi állatok közűl egy nőstény a kölykével egy alkalommal, sürű bozótból hirtelen kirohant és egyenesen Telekinek tartott; a grófnak alig volt annyi ideje, hogy puskáját elsüsse. Csakugyan lábai előtt rogyott össze.

A most következő húsfelosztás hosszabb megállapodást tett szükségessé, a mit, tekintettel a nagy mennyiségű ujonnan beszerzett topografiai anyagunkra, ez alkalommal nagyon szivesen vettünk. Topografiai munkánkat azzal fejeztük be, hogy a hegylánczot Zánzibárban lakó barátunkról, Lloyd Wm. Mathews generálisról «Mathews-hegyláncznak» kereszteltük el, azon hathatós közreműködés emlékére, a melylyel vállalatunkat támogatta és így fölfedezését lehetővé tette.

Nemsokára elértük a fensík szélét; onnan lefelé mentünk 200—250 méternyire olyan meredek ösvényen, a milyenen egy megterhelt karaván épen még járhat. Ezzel egyidejűleg és hirtelenül megtörtént az átmenet is a vulkanikus területről a metamorfra. Míg azelőtt a talajt hamu, láva, bazalt és horzsakő, most különböző szinű gnájsz, csillámpala meg mészkő és más efféle takarta. Dsuma általvetője csakhamar meg is telt egész ásványgyűjteménynyel.

Mindeddig a nyemszi fiatal Barnoti volt a vezetőnk. Ez nap reggelén az öreg «Baringo» (miként második vezetőnket egyszerűség okáért hívtuk) lépett a karaván élére. Czélunk ez nap Baralój nevű vízmedencze volt, a mely Baringo állítása szerint krokodi-

lusoktól és vizilovaktól csakúgy hemzsegett; e hely állítólag csak egy pár óra járatra volt.

Biztosra fogtuk, hogy útunk, ha a fensík lépcsőjéről lejutunk, észak felé, egyenesen a Nyiro-hegynek fog vezetni, a mely a távol kék ködében nem nagyon jelentékeny tömegnek látszott; nem kevésbbé csodálkoztunk

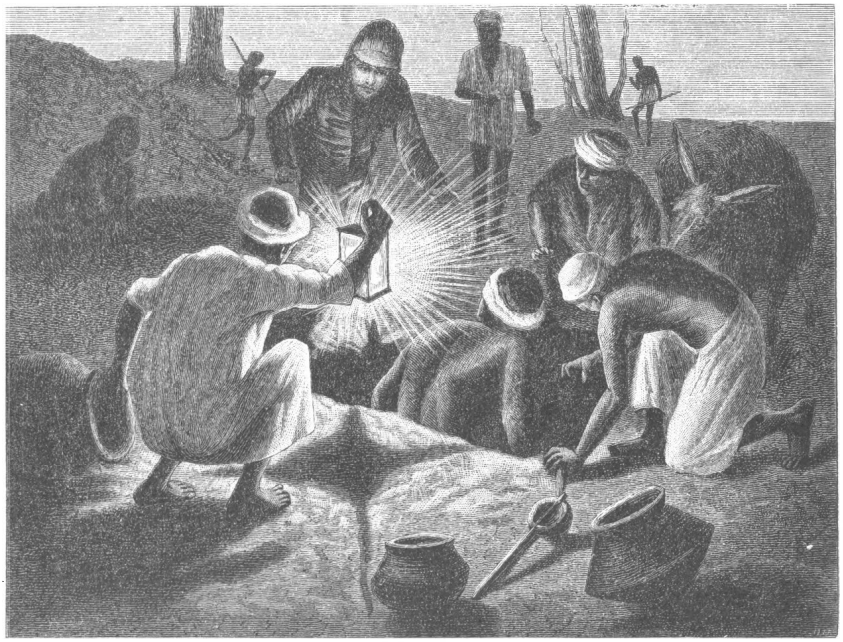

VÍZHIÁNYBAN.

tehát, midőn e helyett vezetőnk délkeleti irányban, a száraz patakmedernek, a völgy folytatásának mentén vezetett odább. Ámde Baringonak ezt jobban kellett tudnia. Ez ember, állítólag fiatalságában, ezen a környéken legeltette juhait és most is úgy tett, mintha magát egész otthonosnak érezné. Fáradhatatlanul követtük tehát

az égő napon, a patakmeder mély homokjában és vártuk mindíg feszülten, hogy a folyó legközelebbi kanyarulatánál valami náddal benőtt mocsarat fogunk már látni. Csak rövid menetre számítván, reggel magát vízzel senki sem látta el; a szomjúság annál jobban kergette tehát az embereket. Egyik óra a másik után telt el, a vidék azonban egyformán víztelen és puszta maradt. Néhaníha fel-feltüntek egyes zsiraffok és beiza-antilopék, igazi pusztai állatok, a miről mindenre, csak arra nem következtethettünk, hogy nyomukban vizet lehessen találni. Ezen menetközben új, előttünk ismeretlen gazella-fajra is bukkantunk először. Annyiban emlékeztet a zsiraffra, hogy nyaka aránytalanul hosszú és hogy háta is, mint amannál, meredeken ereszkedik lefelé; saját céljainkra mindíg csak «zsiraff-antilopé»-nak [1] hívtuk. Később számos orrszarvúra bukkantunk; Teleki gróf kettőt le is lőtt, a nélkül, hogy az ösvényről letért volna.

Geologiai szempontból érdekesek voltak olyan halmok, a melyek tiszta fehér kőzetből (kvarcz vagy mészkő?) állottak és a ragyogó napban mint frissen esett hó tündököltek. Midőn e halmokat megpillantottuk, az aranyra irányuló gondolattól nem tudtunk megszabadulni; a halmok azonban ösvényünktől mind félreestek, a sietségben pedig, a melylyel haladtunk előre, lehetetlen volt őket e tekintetben megvizsgálnunk. Ezt a vizsgálatot egyébként tanyánkról kellett volna megejtenünk, a mi már úgy sem lehetett messze.

[1] Tudományos műnyelven a neve: Gazella Walleri Brooke.

Időközben azonban 3, majd 4 óra lett és végre el kezdett alkonyodni. Sokan a teherhordók közűl csak ügygyel-bajjal tudtak lassan előre czammogni; a szamarakon, kecskéken és juhokon is látszottak a nagy szomjúság külső jelei; néha-néha azonban, kimerültségök daczára, el kezdtek erősen futni. Egy ilyen alkalommal összetalálkoztam Barnotival, a ki két, szép, Teleki tól útközben talált elefántagyarral vállain, hátra maradt.

«Barnoti! hol a víz?»

«Meáta ngáre táta!» «Ma nincs víz!» volt a mindíg vidám legénynek jókedvű, de ránk nézve lesujtó felelete.

GAZ. WALLERI JAMES' F. L. «THE UNKNOWN HORN OF AFRICA» NYOMÁN.

Csakhamar rábukkantam Teleki grófra és Baringora is, a kik a karaván első csapatjával pihentek. Ekkor derült csak ki, hogy az öreg embernek a környék mivoltáról fogalma sem volt, hogy bennünket egész nap a száraz patak medrében azért vezetett előre, mert azt hitte, hogy abban valahol csak fog vizet találni. Ezzel a vallomással azonban csak most állott elő, mivel Barnoti vele szemben határozottan megmaradt abbeli véleményénél, hogy tudtával ezen a vidéken vizet találni nem lehet.

Ezen váratlan nyilatkozatok bennünket nagy mértékben nyugtalanítottak. Teljes tizenkét órája voltunk

már talpon és az emberek meg állatok a szomjúságtól és fáradságtól egyaránt el voltak csigázva. Vizet, kora reggeltől fogva embereink egy cseppet sem ittak; összes készletünk belőle 1·5 literből állott, a mi kettőnknek kulacsában volt. Nehány percznyi néma csend után, a mi alatt mindannyian azt kérdezhették maguktól, vajjon mit kelljen tenni, Teleki gróf kiadta a parancsot, hogy föl kell ütni a tanyát. Ezután pedig 20—20 emberből álló hét csapatot, egy-egy szomáli vezetése alatt különböző irányokba szétküldött, hogy keressenek a vidéken vizet. A hosszas, aggodalmas hangulatot most élénk sürgés-forgás váltotta föl — hiszen új remény szállta meg lelkeinket — és öt perczczel később, az időközben beállott alkonyatban, a különböző csapatok a fazekakkal eltüntek. A tanyán újra beállott a csend, mert várakozással teljesen állották körül mindannyian azt a vermet, a melyet a lámpás fényénél nagy sebességgel elkezdtünk kiásni. Dualla a patak medrét gondosan átvizsgálta és egy helyet megjelölt, a hol, vermet ásván, esetleg vízre bukkanhatnánk. A homok csakugyan már egy méternyi mélységben nedves volt, de — és ez rosszat jelentett — a második méternyi mélység kiásása után is nedves, meg egyformán meleg maradt. Ennek daczára tovább és tovább ástunk lefelé, míg végre $3^1/_2$ méternyi mélységben, fáradozásainknak egy sziklaréteg véget vetett.

Ezen újabb csalódás még inkább gondolkozóba ejtett, mert meglehetős bizonyossággal reméltük, hogy mély tárnák föltárásával a patak medrében vízre fogunk buk-

kanni. Az a tudat, hogy víz nélkül, sivatagban vagyunk és talán az aggodalom is, hogy valaki készletünket ellophatná, mindkettőnket hirtelen rendkívül szomjasakká tett; nem is tartott sokáig és az értékes folyadéknak utolsó cseppje is eltünt szomjas gyomrunkban.

A kiküldött csapatokat utasítottuk, hogy a mint vízre bukkannak, azonnal tegyenek egy pár lövést; aggodalmas várakozással hallgatóztunk tehát a sötétben. De egyik óra a másik után pergett le a nélkül, hogy a várva-várt dördülés bármily irányból is hallható lett volna; reményeink e tekintetben perczről-perczre csökkentek és mindíg sürűbben kezdtünk foglalkozni azzal a gondolattal, hogy a reggel elhagyott vízmedenczéhez fogunk visszatérni, a mi a fenforgó körülmények közt még az egyedüli lehetőség volt. Ez a lépés azonban annyit jelentett volna, hogy úti tervünkkel fölhagyunk, mert arra, hogy útunkat víz nélkül folytassuk a Nyirohegyhez, további előnyomulásunk ezen támaszpontjához, még gondolni sem lehetett. A hegy, hozzávetőleges számításunk szerint, torony irányában még most is 70—90 kilométernyire lehetett. Ez, keveset számítva, 25 órai menetnek felelt meg; már pedig embereink közűl 200-an sem lettek volna képesek ezt a fáradtságot kiállani.

Elképzelhető tehát az örömünk, midőn 11 óra felé határozatlan távolságból, hirtelen egy pár puskalövést hallottunk. Teljes biztonságban azonban még most sem ringathattuk magunkat; hiszen e lövések nehány eltévedettnek kényszerlövései is lehettek. Meglehetősen hosszú félóra telt el, míg végre egy pár sötét árnyék közeledett

felénk, hozván a fazekakat fejükön, annak bizonyítékául, hogy azok nem üresek. Az emberek a Jusszuf Dsama vezérlete alatt álló csapat voltak, a melyet most hangos éljen-ekkel fogadtunk. Jusszuf legényei a patak medrét követték, azt egyformán homokosnak és száraznak találták és végre a veremásáshoz fogtak. Kellő eszközök hiányában ezt csak kezükkel, késekkel és serlegekkel végezhették; a laza homokban azonban a dolog könnyen ment; $1^1/_2$ méternyi mélység kiásása után fáradozásaikat siker követte. Az ugyan nem volt sok, a mi a verem fenekén együvé szivárgott, de víz, tiszta és jó víz volt.

Jeladó lövéseinkre a többi kevésbbé szerencsés csapatok is együvé gyülekeztek, a mire mindenki a meglevő ásókkal együtt a víz lelethelyére sietett, hogy különböző tárnákat ásson és szomját eloltsa. A vermek csak nagyon kevés vizet szolgáltattak. Ezért is az emberek ivása és az állatok itatása még másnap is reggeltől estig tartott.

Hogy az azon napra való élelmi szert megszerezzem és főképen, hogy orrszarvúakat keressek, délelőtt útnak indultam. Előtte való este, röviddel letelepedésünk előtt, a távolban rendkívül hosszú szarvval ellátott orrszarvút pillantottunk meg; az állat úgy tünt föl, mintha valami fantasztikus szellem lett volna; szótlanúl és bámulva néztünk is utána mindaddig, míg a távolban el nem tünt. Ezt szerettem volna én elejteni; minden vadászbuzgalmam daczára azonban a föntebb említett zsiraff-antilope egy nőstény példányán kívül egyebet sem

tudtam zsákmányúl hazahozni. Az állat szarvatlan és az oldalain levő világosbarna sávtól eltekintve, vörösesbarna színű. Orrszarvút, bármily sokan jelentek is meg előtte való napon, egyet sem láttam; ez állatok tehát épen vándorlás közben lehettek; hogy a környék nem volt tanyahelye, azt a nyomok és trágya teljes hiánya bizonyította. Egyéb vadból csak egy zsiraff-párt tudtam meglátni.

Hazamenőben elhaladtam a vízmedenczék mellett, hogy egy darabig gyönyörködhessem abban a sürgés-forgásban, a mi ott végbe ment. A nyájnak szánt három mély tárnán kívül, még egy tuczat 2—$2^1/_2$ méter mély lyuk volt az emberek részére kiásva. Az állatok itatása végett a vizet nagy kaucsuk fürdőkádainkba és nagy vas-mosdótálainkba merítették. A többi verem körül a tulajdonosok, azaz azok az emberek gyülekeztek, a kik ásták, hogy azt őrizzék és belőle sorjába igyanak. Mivel mindenkinek mindig csak egy kis kehelyre való jutott az értékes folyadékból, minden ember, mikor a sor újra reá került, rendesen már megint szomjas volt. E mellett minden perczben veszekedés vagy legalább is szóváltás támadt, ha esetleg valami «nem tulajdonos» lopózkodott oda és el volt kergetendő vagy — és ez volt a leggyakoribb eset — ha a kapott serleg nem volt eléggé tele vagy nagyon is sok homokot tartalmazott.

Az, hogy vizet találtunk, pillanatnyi helyzetünket biztossá tette, de úti tervünk további sikerülése még nagyon is kérdéses maradt, mert vezetőink minden állítása szerint, vizet már előbb, mint a Nyirohegynél nem

lehetett találnunk. Embereink közül pedig alig minden negyedik vagy ötödik rendelkezett csak vizes palaczkkal, a lopótökből készült törékeny palaczkok nagyobb része idővel lassan-lassan elpusztult. Mindezekhez járult még, hogy az nap vezetőnk, Baringo is eltünt, ez az egyedüli ember, a ki az útat a Nyirohegyhez talán még ismerte. Teleki gróf őtet Maktubuval és még egy pár emberrel reggel kiküldötte, hogy a követendő út irányáról tájékozódást szerezzen. Az emberek késő délután egészen elcsigázva tértek vissza, de vezető nélkül. Eleinte sok órán át a Nyirohegy felé mentek és azután megpihentek. A pihenő alatt Baringo azon szavakkal távozott el tőlük, hogy várjanak rá egy kissé; ő csak megnézi, nincs-e a legközelebbi domb mögött valami jobb út. Baringo ezzel eltünt; sem vissza nem jött, sem keresés és hívás daczára föltalálható többé nem volt.

Baraszalojba való megérkezésünk után más nap tanyánkat a vízmedenczékhez tettük át és Teleki gróf maga kerekedett föl, hogy a távolabbi környékkel is megismerkedjék és magát a körülményekhez képest valami tervnek végrehajtására elszánja. Kiséretével alig hagyta el a tanyát, midőn nyájainkat, őreik, hangosan és ijedten kiabálván: «a szukok jönnek!» hanyatt-homlok kergették felénk. E néptörzset akkor még csak hiréből ismertük és azért nem szivesen vettük volna a Szukföld benszülöttjeinek látogatását, a kiktől a mászáik is úgy féltek, mint a pestistől. Embereinket tehát fegyverre szólítottam és Teleki grófot is visszahivattam. Csakhamar azonban kiderült, hogy az egész izgalom

fölösleges volt és a riadalom félreértésen alapúl. A környéken barangoló nehány legényünk ugyanis idegen lábnyomokat pillantott meg; a szandálnyomok sajátságos alakjáról a szukokra következtettek és állathajcsárainkat figyelmeztették, hogy a tanyáról nagyobb távolságra ne

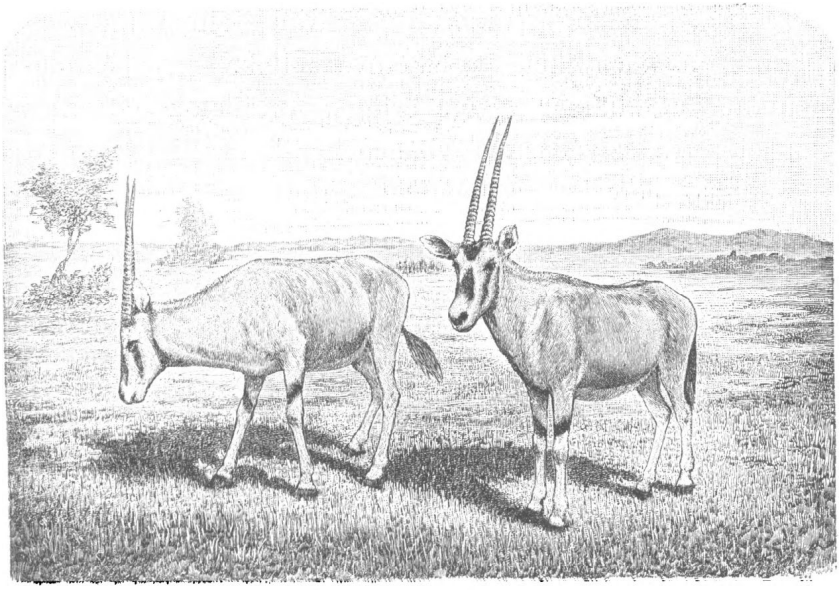

BEIZA-ANTILOPÉK.

menjenek. Ezek a figyelmeztetést félreértették és azonnal lármát csaptak.

Teleki gróf délben a szemleútjáról visszatért. Becslése szerint 22—24 órai menet alatt a Nyirohegyhez eljuthatunk. Nagy feladat volt ez olyan emberekre nézve, a kiknek 40—40 kilogrammot kellett vinniök; a dolgot azonban mégis meg akartuk próbálni. Tekintettel a ránk

várakozó rendkívüli megerőltetésre, a karavánnak még egy további pikenő napot adtunk és külön adagúl két ökröt engedtünk át, hogy a munkabirásra őket annál képesebbekké tegyük.

A február 25-ről 26-ra való éjjel $^1/_2$2-kor azután megindultunk a nagy útra. A félholdnak és a rőzsetüzeknek, a miket gyujtottunk, halvány fénye megvilágította a környéket és lehetővé tették, hogy készületeinknek csakhamar végére érjünk. Az állatok itatása és az emberek czivódása a vizmedenczék fölötti uralomért az utolsó perczig, azaz addig tartott, míg a karaván eleje a legközelebbi halmok árnyékában, a sötétben el nem tünt. Útunk a Mathews-láncz előtt elterülő dombos vidéken vezetett keresztül, meglehetősen egyenes irányban a Nyirohegy keleti oldala felé és a napfölkeltekor tartott félórai és a déli három órai pihenőt leszámítva, esteli 8 óráig tartott. Ekkor azután egy száraz patakmedernél, a melynek partjain szép fák nőttek, tanyát ütöttünk. Útunk mente végtelenül kopár volt. A földet csak itt-ott fedte száraz, sárga fű és egyes elszigetelt, most levéltelen akáczfa-bozót. Délután homokos pusztán — a Barta-rónán — jutottunk keresztül. Rajta az egyedüli vad, a mit láttunk, egy beiza-antilope nyáj volt; Teleki gróf két bakot lőtt ki belőle. A nap tikkasztóan forrón tűzött; ennek daczára a karaván jó kedvűen érkezett meg a tanyahelyre.

Ámbár a karaván fele, a hosszú út daczára, tisztán jó szántából azonnal megindult a vízkeresésre és semmi jelet, a miből vízre következtetni lehetett, figyelmen kívül

nem hagyott: a víz fölfedezésére irányuló reményeinkről csakhamar le kellett mondanunk. Midőn pedig a szabadban legelésző marháink későn este nyugtalankodni kezdettek és mindíg újból és újból bizonyos irányban el akartak menni, Dualla útnak indult, mert — mondá — az állatok vagy vizet éreznek vagy oroszlánt, a keresők azonban egyet sem találtak.

Számításainkból kiderült, hogy 14 órai menet alatt 50 kilométernyi útat tettünk meg; nem is kételkedtünk többé, hogy idejében fogunk vízhez jutni. Jóval a reggeli szürkület előtt a karaván már újra úton volt. Eleinte a dolog még csak egészen jól ment. A sorok zártak maradtak és nyomban követték a karaván vezetőit. Az általános elcsigázottság jelei azonban óráról-órára szaporodtak és az út utolsó szakaszában hol az egyik, hol a másik kimerülten rogyott össze az úton. A ki birta, sietett tovább a sötét, meredek sáncz felé, a melynek alakjában a Nyirohegy most mindíg közelebb és közelebb jutott hozzánk. A vidék gyorsan vált magasabbá és halmosabbá; ennek daczára a hegy közeléig meglehetősen kopár maradt. Hét órai szakadatlan sietős menet után végre a hegy lábához érkeztünk. Erdőkkel takart völgy fogadott; egy félig kiszáradt mocsárnak zavarosan zöld, iszapos, piszkos vize nyujtotta az első enyhülést. Tőle valamivel fölebb a völgyben, vízben szegény, sürű bozóttól körülfogott, az előbb említett mocsárban végződő pataknak szép, magas parti fái alatt ütöttük föl tanyánkat. Első gondunk volt most, hogy embereket küldjünk vissza, a kik a kimerültségtől elmaradottaknak

vizet vigyenek és így őket újra talpra állítsák. Egyesével és párosan vonultak be ezek azután tanyánkra a nap folyamán. Kettő azonban, midőn föltalálták, már elhalt; másik kettő pedig, bár kellő időben nyert enyhülést, a következő éjjel hunyt el.

Ezen a napon 30 kilométernyi útat tettünk meg, a miből következik, hogy a Baraszaloj és a Nyirohegy közt elterülő víz nélkül szűkölködő pusztának egész hossza 80 kilométer.

Az első behatás, a mit a Nyirohegy ránk tett, lelkünkben meglehetősen nagy csalódást keltett. Sem a völgyben, a hol tanyáztunk, sem az előttünk elterülő hegynek meredek lejtőin emberi telepek nyomait nem láttuk és az egész vidék csekély termékenységűnek látszott. Hogy tehát a Nyirohegynek örvendhessünk, vissza kellett emlékeznünk arra, a mit Nyemszben hallottunk, hogy milyen nagy a fontossága ránk nézve és hogy mindenkinek állítása szerint először is ezt a hegyet föltétlenül el kellett érnünk, ha észak felé tovább akartunk nyomulni. A hegyen azonban, miként később kiderült, laktak; és habár azt nem is remélhettük, hogy megcsappant élelmiszer-készletünket itt kiegészíthetjük, meg volt azon tudatunk, hogy a lakatlan vadonokon keresztül megejtett tizenhét napi menet után megint emberek közé jutottunk, a kik további szükséges fölvilágosításokat adhatnak. Áttörtünk azon korláton, a mely a lakott déli vidékeket a lakott éjszakiaktól elválasztja és ebben rejlett azon jelentős eredmény, a melyet ezzel elértünk.

A legközelebbi napokat nagyjában a karaván üdü-

lésének szenteltük, magunk pedig a környéket kutattuk át jobban és vadászgattunk. A Nyirohegyet illetőleg, annak csak kelet-nyugat felé irányuló déli homlokzata jött tekintetbe. Ez egész hosszában 10 kilométer; lejtői egyformán meredekek és 500—700 méter magasak; mindenütt fanemű eufrobiákkal vannak benőve; két rövid, dél felé nyiló keresztvölgy torkol az oldalába. A keletiben, 1289 tengerszín fölötti magasságban volt a mi tanyánk. Dél felé a Nyirohegytől, nehány magános, nem jelentéktelen halom összeköti őtet a Szaddim-lánczczal, úgy hogy amaz valójában a Matthews-láncznak északi végét teszi. A Nyirohegytől keletre egészen közel, meredek sziklás hegy, a Loldibo emelkedik, még messzebb keletre pedig a föld erősen lejtősödni és ezután rónává látszik alakulni. *Ez a síkvidék volt*, miként nekünk mondták, az *a Szamburu, a mi után mi annyit epedtünk, de ilyen nevű tavat senki sem ismert.*

Első délután csak két benszülött ember állított be tanyánkra. Szokoni, Barnoti és Dsumbe Kimemeta azonnal pártfogásukba vették, hogy szándékaink iránt megnyugtassák; ennek megtörténte után megajándékoztuk és fölszólítottuk őket, igyekezzenek embereiket arra birni, hogy minket meglátogassanak, mert nagy saurit szeretnénk tartani. A következő napokban a benszülöttek számosabban is jelentek meg, de azért az egyszerre jelenlevők száma, beleértve az asszonyokat és leányokat is, 30—40-nél több soha sem volt, a miből következtethetni, hogy a hegyi lakók lélekszáma egyátalán csekély lehet. A Nyirohegy lakói burkenedsik és pedig legdélibb

képviselői azon néptörzsnek, a melynek zöme a tovább északnak fekvő Szamburuföldet lakja. A mászáikkal, főképen pedig az északi kuafikkal származásra és nyelvökre nézve a legbensőbb rokonságban vannak. Ez emberek szarvasmarhákat, kecskéket és juhokat tartanak, majdnem kizárólag állattenyésztésből élnek, sem a földet nem művelik, sem pedig vadászattal nem foglalkoznak, bár vadakban a hegy lábánál nem lehet hiány. Állítólag, időnként gabonát is szereznek maguknak csere útján a turkánáktól, a tovább nyugatnak lakó néptől. A turkánák és szukok támadásaitól való félelmökben nyájaikkal együtt mindig a hegyek magasabb vidékein tartózkodnak.

Külsejöket illetőleg csaknem egészen a nyemszickhez hasonlítanak; ugyanaz áll arra a kevés piperére nézve is, a mijök van. Hajukat rövidre nyírják, fülczimpáikat kitágítják. A férfiak ruhaként gyakran egy darab durva, zsákvászonhoz hasonló gyapjukelmét viselnek, a mit vagy a váll vagy a csípők köré tekernek vagy pedig a jobb vállon összegöbözve hordanak; gyakran azonban ez emberek egészen meztelenül járnak. A kelmét a rándilék útján kapják; e néptörzs tőlük teljesen különbözik, de velök együtt lakik a Szamburuföldön. Az asszonyok és leányok, mászái szokás szerint, ruházatul kecskebőröket viselnek. Ékszerekül előszeretettel használják a rézdrótot; azonban a mi csereárúinkat is mind szivesen fogadták, legszivesebben a rézmikufukat, bár azelőtt azokat nem is ismerték.

Ijjakból és nyilakból, fabuzogányokból, szimékből,

paizsokból és dárdákból álló fegyverzetök általában nincs nagyon jó karban. Dárdáik alakja olyan, mint a Nyemszben, Kamassziában, Kavirondoban, Szukban és Turkánában találhatóké; bivalybőr-paizsaikat szintén az utóbbi törzstől kölcsönözték.

Szokoni, a nyemszi emberünk, volt itt állandóan a közvetítő köztünk és a benszülöttek közt; e mellett, miként megelégedéssel tapasztaltuk, érdekeinket becsületesen és buzgón igyekezett védelmezni. Mint benszülött, a ki a karaván ok szükségleteit is jól ismerte, ezen időben nagy hasznunkra vált. Általa közöltük a benszülöttekkel kívánságainkat és szándékainkat; az itt is végtelen saurikban nem kellett részt vennünk, mégis megtudtunk mindent, a mit meg akartunk tudni. Hogy pedig a hegyi lakók egyikét a későbbi útunkra vezetőül képesek voltunk megnyerni, kétségtelenül annak a körülménynek köszönhettük, hogy a karaván nak két törzsrokonuk is tagja volt. Új vezetőnk, egészen fiatal ember, állítólag a Szamburuföld legészakibb részében lakott és csak rokonainak látogatása végett időzött a Nyiro-hegyen. Mi őtet «Lembasszo»-nak hívtuk, mivel a tavakhoz kellett elvezetnie, a melyeket a burkenedsik általában basszo-knak hívnak.

A tovább északnak fekvő vidékekről és az odavezető útirányról a következőket tudtuk meg:

Előttünk két út áll. Az egyiken nehány nap alatt egy nagy tóhoz, a Basszo Narókhoz, azaz Fekete-tóhoz juthatunk. A tó legközelebbi környéke lakatlan; úgy marad a vidék még azután is egy darabig, míg végre

el fogunk rajta jutni a resiát vagy rissziát néptörzshöz, a melynél marhákat és gabonát is vásárolhatunk, de vigyáznunk kell, mert ez emberek áruló természetűek.

A másik út északkeleti irányban a Szamburuföldön visz keresztül és pedig először Marszabitba, a burkenedsik főtelepére, a melyet 5—7 napi menettel érhetünk el. Marszabitból azután az út egy kis tóhoz, a Basszo Ebórhoz, azaz fehér tóhoz vezet; ez azonban nagyon messze van és a Nyirohegy lakói nem is tudták megmondani, mennyi időbe kerül, míg odaérhetünk, mert ez mindig attól függ, hol és hogyan találunk majd ivóvizet. Szarvasmarhák, kecskék, juhok, szamarak, tevék és lovak, e két utóbbi állatfaj a rándilék közt, Szamburuföldön nagy számban vannak, de gabona, az nincs. E helyett jó vadászatra számíthatunk, főképen Marszabitnál, a mely hely mindenféle vadban bővelkedik.

Mivel Szamburuföld vízben nyilvánvalóan szegény volt, Teleki gróf nem sokáig habozott és azonnal elszánta magát, hogy a Basszo Narokhoz és a resiátokhoz fog menni.

Februárius 29-én délben egyszerre megjelent tanyánkon Baringo, régi vezetőnk, a kit öt nappal előbb elvesztettünk. Az emberen meglátszott, hogy borzasztó sokat szenvedett. Miként fentebb említettük, Baringo februárius 23-án út-keresés közben Maktubut megállította, részére pihenőhelyet jelölt ki, maga pedig a Mathews-hegyek irányában tovább ment, hogy valami jobb utat keressen. Keresés közben leült, elaludt és csak nap lementekor ébredt fel újra. Ekkor, magát a pusztában egyedül talál-

DONYIRÓ.

ván, annyira megijedt, hogy egy cseppet sem tudott tájékozódni. Két napig bolyongott ide s tova, míg végre megtalálta azokat a vízmedenczéket, a melyeket mi ástunk. Ott eloltotta szomját és egy kissé felüdült, azután követte nyomainkat és most egészen szerencsésnek érezte magát, hogy bennünket ismét elérhetett. E bolyongása közben egyedüli tápláléka gummi volt.

Mialatt a Nyirohegy déli lábánál tanyáztunk, eredményes elefántvadászatot is tartottunk. Mindjárt, a mint először a hegyhez értünk, Teleki gróf egy öreg hímre bukkant, a mely magánosan állott a mocsár szélén. Az állat csak akkor esett el, midőn már tizenhat golyó furódott a testébe! Midőn Teleki ezután útját a tanyahely felé folytatván, a patak melletti sürűséghez ért, hirtelen megint egy hím-elefánttal került össze. Ezt 30 lépésnyi távolságból, az 577. expreszszel halántékban találta és így ölte meg. Az elefánt, a melyet a golyó jól fejben talál, mintha villám sújtotta volna, kiterjesztett lábakkal mindíg oldalt esik.

Röviddel a tanyahelyre való megérkezésünk után, kóborló legényeink azt jelentették, hogy fölebb a pataknál szintén vannak elefántok. Természetesen azonnal oda indultunk; a három nőstényből álló nyájat azonban csak hosszabb keresés után bírtuk megtalálni; az árnyékban állott és aludt. Teleki gróf ekkor az alkalom kizsákmányolását rám bízta; két elefántot le is lőttem, a harmadik elmenekült. Ekkor újból tapasztaltuk, hogy az elefántok, a melyek a fejökbe kapott lövéstől esnek el, gyakran csak elkábultak és Teleki gróf ezen állatok

egyikéhez, a melyet mi már régen megdöglöttnek tartottunk, épen jókor jött, hogy neki a kegyelemdöfést megadja.

A következő napok egyikén a gróf a környéket járta be, hogy szétnézzen, melyek az itt élő vadak. Találkozott is zebra-fajú állatokkal, a melyek több tekintetben az előbb látottaktól különböztek; lelőni azonban egyet sem tudott és nem volt elég alkalma arra sem, hogy a különbségeket jól fölismerje. Az állatok azonban, a kiséretében levő szomáliaknak is föltüntek és ezek ujjongva jelentették ki, hogy ezek az ő zebráik; a szomáliak földje tehát már nem lehet messze.

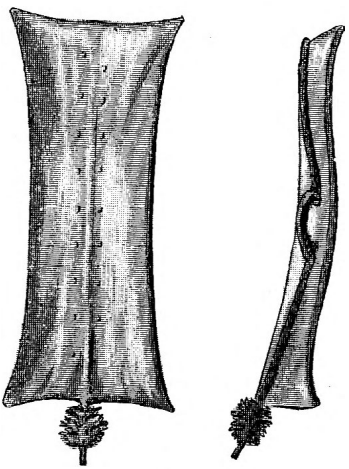

BURKENEDSI PAIZS.

Mikénti én tudom, a tudomány öt zebrafajt ismer; ezek pedig: 1. az izabella szinű (Equus Quagga), a melynek csak a fején, nyakán és vállain vannak sávjai és a mely már körülbelül több mint 25 év előtt kiveszett és már a múzeumokban is csak igen ritkán található;[1] 2. a Burchell-féle quagga, a melyet Dauw-nak is hívnak (Equus Burchellii); 3. a Chapman-féle quagga (Eq. Chapmanii). Ez a két faj, alakban a lóhoz hasonlít; az utóbbinak állítólag egész teste, le a patáig, sávos, míg a

[1] Mellesleg jegyzem meg, hogy a bécsi természetrajzi udvari múzeumban van egy példány.

Burchell-féle quaggának lábai egyszínűek; biztosan azonban e két válfaj egymástól meg nem különböztethető; 4. a zebra vagy hegyi ló (Equus Zebra), a melynek egész teste sávos, és az előbb említett fajoktól főképen abban különbözik, hogy alakban inkább a szamárhoz hasonlít. Végül 5. a Grevy-féle zebra (Equus Grevyi), a mely állat főképen Afrika északkeleti részeiben él. Alakját tekintve a zebrához hasonlít (olyan a feje, mint a szamáré), ettől főképen abban különbözik, hogy sávjai sokkal keskenyebbek, szorosabban vannak egymás mellett és talán abban is, hogy nálánál nagyobb. A zebrafajú állatok, a melyeket eddig láttunk, quaggák voltak (Equus Burchellii és Chapmanii). Csak azok az állatok, a melyeket Teleki gróf a Lorogi-láncz lábánál, a tenger színe fölött 2300 méternyi magasságben lőtt, voltak valószinűleg tulajdonképeni zebrák; kétségtelennek tartom továbbá, hogy az itt, a Nyiro-hegyen talált állatok az Equus Grevyi fajhoz tartoztak.

Ezen, egyébként a többieknél sokkal félénkebb állatok lehetetlenné tették, hogy Teleki gróf, minden óvatossága daczára, hozzájok elég közel férkőzhessék; más vad meg egyáltalán nem volt. Csak a cserkészete vége felé lehetett egy elefántra lőnie. Ez megint magános him volt, a ki a nyugati szomszédos völgyből jövén, Teleki felé közeledett. Egy földlépcső szélén megállván, a gróf megvárta az állatot és 30 lépés távolságból a 8 kaliberű puskából halántékába lőtt. A lövést ez alkalommal rövid, trombitaszerű hang követte. Teleki gróf, a ki rosszul állott, ugyanabban a perczben a puskája lökésétől a

földre bukott és látta, a mint az elefánt feléje rohan; szerencsére, Bedue a puskát a gróf esése közben fölfogta és a mint ez a következő perczben fölugrott, neki hirtelen ismét oda nyujtotta. Ennek daczára alig volt ideje, hogy a másik kakast is fölhúzza. Ekkor azonban a lövés nem dördült el eredménytelenül és az elefánt oly erővel zuhant a földre, hogy balfelőli agyara össze-

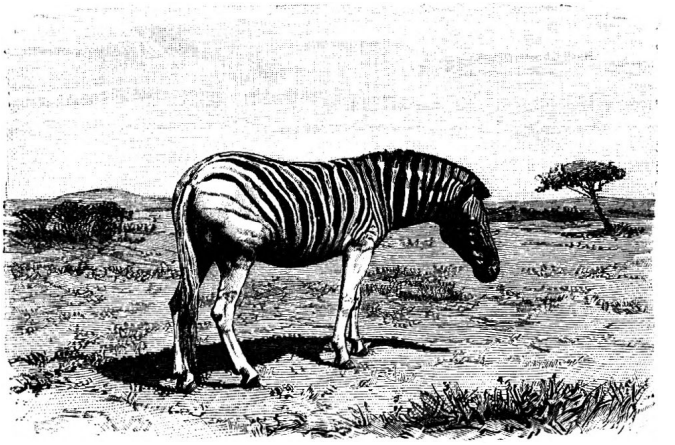

EQUUS BURCHELLII.

törött. Az első golyó nagyon messze hátul furódott az elefánt fejébe.

A nagy csomó elefánthús, sajnos, nem vált összes legénységünk javára, mert összes mrima-embereink és a legtöbb igazi zanzibári is vonakodott azt megenni. Legkevésbbé voltak válogatósak vaszangui legényeink; ezek semmit sem útáltak és a félig rothadt húst is megették. Utánuk sorakoztak az unyamveziek és a manyemák. E két kategoriához, a kik természetesen örömmel rohantak

neki a szép elefánthúsnak, idővel oda csatlakoztak a zánzibáriak is; embereink egy harmada azonban utazásunk befejeztéig megmaradt a mellett, hogy az elefánthúshoz csak végső szükség esetén fognak nyúlni. Míg tehát amazok a megpukkadásig zabálhattak és a zsírban dúslakodhattak, embereink másik része sovány napokat élt, mert az adagok, a miket Dualla szétosztott, napról-napra kisebbek lettek.

A hány héttel többet töltöttünk el számításunk fölött útközben, annyival több ujját dugta be takarékos karavánfőnökünk a serlegbe, a melylyel a lisztet mérte. Végül pedig a különben is csak féladagot tartalmazó mérték felső széléből egy ujjnyit levágott. Ilyen, az általános jólétnek szolgálatában álló fogásokat Dualla teljesen a maga jószántából alkalmazott.

Lembasszo vezetése mellett, a ki fekete bőrén kívül egyéb piperét nem viselt és összes holmijaként egy dárdát vitt magával, márczius 2-án elhagytuk a barátságos völgyet, a melyben öt napot töltöttünk és újabb vándorlásainkra megindultunk. A benszülöttektől a legjobb egyetértésben váltunk meg; erre mutatott legalább a két juhból és egy borjúból álló bucsúajándék, a melylyel a szegény ördögök még az utolsó napon megleptek. Czélunkhoz, a rejtélyes Basszo Narokhoz tehát egy pár nap múlva kellett volna megérkeznünk; olyan gondolat, a mely lelkeinket örömmel és megelégedettséggel töltötte el. Az nap, a Nyiro-hegy lábánál eleinte egy darabig nyugatnak mentünk, azután északnak; dél tájban pedig valamivel szélesebb és nyiltabb völgyben ütöttünk tanyát,

mint az, a melyet elhagytunk. Ez a menet tájképi tekintetben elég érdekes volt. Jobbra tőlünk a hegylejtők festői meredekséggel emelkedtek fölfelé, nyugatnak azonban a föld egy vagy két lépcső alakjában hirtelen ereszkedett le 700—800 méternyi mélységre és így ezen oldalon tágas kilátásunk nyilt. A mélységben a Szukuta nevű sóssivatagnak, ama puszta rónaságnak volt a foly-

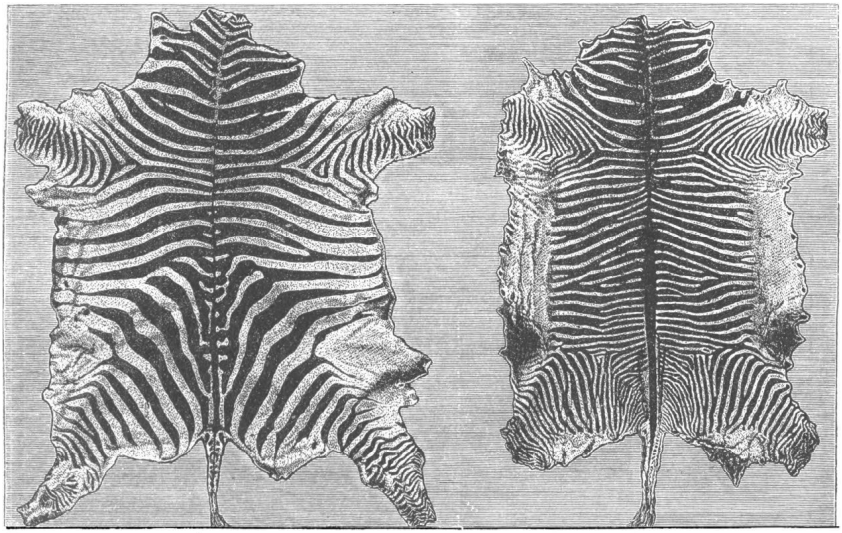

EQUUS CHAPMANII. EQUUS GREVYI.

tatása, a mely előttünk már február 19-ki tanyánk helyéről is föltünt. A sivatag egészen azt a hatást tette ránk, mintha valami régi tengerfenék volna és a mint mondják, csakugyan vastag sóréteg is borítja; szukuta egyébként mászái nyelven «só»-t jelent. A sóssivatagon túl, körülbelül 45 kilométernyi távolságban alacsony, észak-északkeletnek huzódó hegyláncz vonult el, még

tovább nyugatnak pedig magas hegység zárta el a látóhatárt. Midőn a Nyirohegy nyugati oldalára értünk, meg voltunk lepve, hogy újra vulkánikus, lávából és hamuból álló telepre jutottunk, holott a hegy maga még mindíg a meredek, a gnájsz-hegységeknek sajátos alakokat mutatta. A vulkánikus takaró közvetetlenül a Nyirohegynek nyugati lábáig ér, még tovább nyugat felé pedig oly módon, miként a Leikipia lejtősödésénél mindenütt láttuk, lépcsők alakjában ereszkedik le. Sehogy sem tudtuk megfejteni, miként juthattak a vulkánikus tömegek ide.

Az éjjelt egy kis pataknál töltöttük, a mely rövid folyás után a hegy lábánál, egy hosszanti szakadékban elvész. Teleki gróf menet közben egy orrszarvút ejtett el és így az elefánthús-megvetőkről is bőven gondoskodott; délután azonban nyilt alkalmunk, hogy többi embereink fazekait is megtöltsük. Mindjárt reggeli után ugyanis hire kelt, hogy elefántok vannak egészen közelben. Teleki gróf és én a kijelölt irányban útra keltünk és egy pár percz múlva csakugyan megpillantottunk egy magános hím elefántot, a mint hosszú léptekkel egy füves tisztáson ment keresztül. Fedezetünk ugyan nem volt, de ha a gyorsan haladó állatot nem akartuk elveszteni, sietnünk kellett; Teleki gróf tehát azonnal megkezdte a tüzelést. A lapoczkájára irányított első lövés után az elefánt összerezzent, rövidebb és magasabb lett. A második lövés után futni kezdett és 50 lépésnyi távolságban előttünk haladt el. Ámbár egészen szabadon állottunk, úgy látszott, hogy bennünket észre sem vett,

mert már régen elsietett előttünk, midőn hirtelen eszébe jutott, hogy meg kellene fordulnia és elkezdett felénk rohanni. Szinte úgy látszott, hogy ezek az állatok inkább oldalt és hátra felé néznek, mint előre. A menekülő állatból most hirtelen bősz ellenség vált, a ki óriási léptekkel közeledett felénk. Olyan hirtelen történt ez a dolog, hogy Telekinek nem is volt ideje a kilőtt fegyverét újra megtölteni. Magam a 8. kaliberű puskát tehát hirtelen vállhoz emeltem és az elefánt homlokának czéloztam, persze csak abban a reményben, hogy az állatot ezzel visszatartom; a valóságban azonban a legszerencsésebb eredményt értem el. A golyó az orrmány kezdete fölötti üregbe hatolt be és az elefántot egyszerre leterítette.

Különböző jelekből azt következtettük, hogy az elefánt valami találkáról jött. Ezért is tovább nyomultunk előre és már egy pár száz lépésnyi távolságban, a bozótok közt, föl is fedeztük több más elefántnak szürke testét. Óvatosan közeledtünk feléjök és kellemes meglepetésünkre két hímből, négy nőstényből és két félig megnőtt kölyökből álló nyájat találtunk, a melyeket a röviddel azelőtt a közelből megejtett lövések legkevésbbé sem látszottak nyugtalanítani. Szemeink előtt az elefántok családi életének egészen bizalmas jelenetei folytak le. A nőstények ettek, néha-néha szoptatták kölykeiket és el-elkergették a hímeket, ha kölykeikhez nagyon is közel jöttek. A két bika ellenben küzdött egymással, valószinűleg az imádottak fölötti uralomért. E küzdelemben agyaraikat nem használták; csak egymáshoz közeledtek, míg homlokaik egymáshoz nem értek; azután

egymást eltolni igyekeztek, más erőszakos tettet azonban nem követtek el. Ez a játék addig ismétlődött, míg a nőstények elvonulása a két küzdő elefántot egymástól el nem választotta.

A csendes erdei magányban a hatalmas állatok megfigyelése, a mit tesznek és cselekesznek, rendkívül izgató és a figyelmet lekötő látvány; alkalmasint főképen azért, mert mindent egészen zajtalanul végeznek. Mintha csak árnyékok volnának, úgy mozognak a hatalmas szürke hústömegek; a testes lábak meg-megérintik a földet, de, bár mi visszafojtott lélegzettel hallgatóztunk, egy hangot sem hallottunk, a mi mozdulataikat kisérte és megfigyeléseinket támogatta volna. És mialatt mi a teljes süketség érzetében mozdulatainkat minden erővel lehetőleg hallhatatlanokká igyekezünk tenni és annál nagyobb figyelemmel meresztjük szemeinket az előttünk lefolyó jelenetre: az állatok azt a hatást teszik ránk, mintha egyikök egészen vak lenne. Apró szürke szemei szakadatlanul ránk vannak irányozva és mégis feltünő mozdulatainkkal sem látszik semmit sem törődni. Vagy, mivel megszokta, hogy a maga területén bántatlanul és bátran tehet, a mit akar, őket figyelmére méltóknak sem tartja?

Jó darabig megfeszített figyelemmel néztük az állatokat, úgy hogy végre valóságos megváltásként üdvözöltük azt a pillanatot, midőn a nőstények tovább indulása jelt adott a tüzelés megkezdésére. Puskáinkat egyszerre sütöttük el; a lövésekre az állat, a melyre Teleki gróf czélzott, elesett — magam pedig, a milyen hosszú vol-

tam, a földön elterültem; puskám, a melylyel az egyik hím homlokára céloztam, így tett megint csúffá. A nyáj erre először megrémülten szétugrott, majd ismét csomóvá egyesült és közvetetlenül Teleki előtt tovarohant; csak a melyet én sebesítettem meg, szaladt ellenkező irányban a bozótokon keresztül. Vadászati vakbuzgóságomban egészen megfeledkeztem arról, hogy már csak egy golyóm van, az, a mely a baloldalon levő csőben rejtőzik; ezért a bozótokon rohantam utána az én állatomnak és csakhamar közelébe is jutottam; egyszerre azonban nem a farka végét, hanem a hatalmas fejét láttam veszélyt jósló módon magam előtt fölmeredni. Őrült sietségemben észre sem vettem, hogy az elefánt megfordult és támadásra fogta a dolgot. Inkább ösztönszerűen mint öntudatosan a füle előtt levő sekély mélyedés felé irányítottam puskám csövét és azután elsütöttem. Nehéz tompa zuhanás adta tudtomra, mielőtt a puskapor füstje miatt saját szemeimmel meggyőződhettem volna, hogy elmult fejem fölött a veszély és nem fogok mint valami féreg összetapostatni.

Most azután siettem vissza a puskalövések hangja felé, a melyek dél felől hallatszottak; Teleki grófra azonban csak akkor akadtam rá, mikor a vadászatnak már vége volt. A gróf a menekülő nyájat egy negyedóra alatt utolérte és először egy nagy nőstényt és azután a másik hímet meglőtte. Ez utóbbi el is esett, míg a nyáj többi része a megsebesült állattal együtt elmenekült. Kevéssel naplemente után egy elefántnyáj a tanya fölött a patknál trombitálgatott.

Másnap a délkör irányában húzódó keskeny, hosszszanti völgyben mentünk előre, a mely a Nyirohegy és a hozzá csatlakozó vulkánikus fensík meredek lejtője között feküdt; hosszabb menet után egy forrásnál megállapodtunk. A völgy feneke egészen száraz volt; a benne levő hatalmas törmelékrakásokból azonban következtethettük, hogy időnként dél felé rohanó vizek folynak rajta keresztül. Délután itt két benszülött látogatott meg és rábirt, hogy másnap se mozduljunk el a helyünkről; a mennyiben azt hazudta, hogy a hegylejtő ezen oldalán élő lakosoknak 30 ökrük és 40 kecskéjök van eladó. Ezek a nagy számok sokkal nagyobbak voltak, semhogy bizalmatlanságunkat föl nem keltették volna, de — gondoltuk magunkban — egy pár ökrük és kecskéjük mégis csak lehet és a kevésnek is nagy hasznát vehettük volna.

A kecskékből és ökrökből azonban lett: 1. egy nagy elefántagyar, a mit Dsumbe Kimemeta jó olcsón meg is vett és 2. két csinos hegyi lakónő, a kik karavánunkhoz akartak csatlakozni. Mi czéljuk és szándékuk volt vele, nem tudtuk. A némberek benszülött vezetőink védelme alá adták magukat és azok ki is jelentették, hogy eltartásukról saját adagaikból fognak gondoskodni.

Mindkét nap az elefántvadászat napirenden volt; egészben azonban csak két állatot hozott a konyhára, melyeket Teleki gróf lőtt. Ezen állatokra a vadászat annyival nagyobb ingerrel járt, mivel e közben mindig új és meglepő tapasztalatokat tettünk. Egyszer leölették magukat mint valami juhok; ha üldöztük, egészen

eszeveszettek lettek, mintha vakok és süketek volnának minden iránt, a mi körülök történik. Máskor ismét csodálatos fürgeségnek és czéltudatos támadó kedvnek adták tanújeleit. Miként említettem, Teleki gróf az első tiz elefántot a Guasszo Nyukinál nagy könnyűséggel és minden jelentékenyebb baleset nélkül ejtette zsákmányul. Ezek az idők azonban elmúltak és most majdnem minden elefántvadászat több-kevesebb izgalommal járt. Míg a többi nagy vadra lassan-lassan mindig nagyobb biztonságban űztük a vadászatot; az elefántokkal szemben azonban, minél több tapasztalatot szereztünk, annál inkább jutottunk tudatára a vadászat veszedelmes voltának. Ennek az volt az alapja, hogy a többi nagy vad — bivaly és orrszarvú — ellenében támadás esetén fegyvereinkkel magunkat biztosan megvédhetjük. A lövés őket nagyobbára nem tette ugyan ártalmatlanokká, de első rohamukban megállította és így a legrosszabb esetben is az ember a további védelemre időt nyerhetett. Az elefántoknál azonban az is előfordult, hogy még a 8. kaliberű puskából kilőtt golyóval sem törődtek, mintha egyáltalában meg sem érezték volna.

Délután a benszülött vezetők egyikétől elvezettettük magunkat a hegylejtő egyik olyan helyére, a hol, állítása szerint, elefántok szoktak tartózkodni. Ez a hely szurdokszerű, nem nagyon mély árok volt, a melyben csak nehány hüvelyknyi széles csermely folydogált. Öt negyed órai hegymászás után a hely szinére értünk, óvatosan közeledtünk a hegyszoros széléhez és lenéztünk a mélységbe, a hol valóban megpillantottunk egy magános,

erős hím elefántot, a ki semmi rosszat sem sejtve, épen délutáni álmát aludta. Mi egy szikla mögött, meredek lejtő szélén, az elefánttól alig 15 lépésnyinél messzebb, de 8 méterrel magasabban állottunk. Mivel látszólag teljes biztonságban voltunk, pompás alkalmunk nyilott próba-lövésekre. E czélból Teleki gróf az 577. expresszszel az elefánt koponyájának hátulsó részét vette czélba. A puskapor füstje kezdetben eltakarta az alattunk elterülő látványt. Csakis rövid trombitaszerű hangot hallottunk;[1] ebből tudtuk, hogy az elefánt él, de azért nem láttuk. A puskapor füstje még el sem oszlott és mi kimeredt szemekkel néztünk le a mélységbe, midőn az elefánt óriási koponyája alig egy rőfnyi távolságra Telekitől hirtelen föltünt. A látszólag otromba állat csaknem bevehetetlen állásunkat, hihetetlen gyorsasággal megrohanta és a lejtőn ugyan, de oly közel állott, hogy szinte meg lehetett volna fogni. Abban a perczben azonban Teleki gróf puskája is eldördült. Homloka közepén találva, az elefánt egy pár lépéssel meghátrált, de a mint kiocsúdott, azonnal újra felénk rohant. Csak midőn Teleki a 8. kaliberű puskájából egymásután két golyót röpített feléje, csak akkor tört meg ereje és vele együtt bőszültsége. Térdre esett, de újból fölugrott és oldalt igyekezett elmenekülni. Most azonban én lőttem a 8. kaliberű puskából halántékába; erre összerogyott, a

[1] Mi e hangot csak ritkán hallottuk; igaz, hogy a trombita hangjához hasonlít, de nem erős, úgy hogy könnyen elvész. A «trombitálgató» elefántnyájakról szóló bizonyos leirások mindenesetre távol állanak azon megfigyelésektől, a melyeket nekünk tenni, alkalmunk nyilott.

meredek lejtőn egy pár méternyire legurult és azután a sziklarepedéskében fennakadt; ott még egy darabig először oldalt, azután hanyatfekve hánykolódott. Már azt hittük, hogy az állat haldoklik; egészen közel mentünk tehát hozzá, meg akarván nézni, miként döglik meg. Teljes tiz perczig állottunk így mellette és mivel a rángatódzó test még mindíg életet árult el, már azon gondolkoztunk, ne-e adjuk meg neki a kegyelemdöfést, midőn hirtelen — egy macska sem tehette volna gyorsabban — újra talpon állott előttünk. Abban a perczben természetesen mindkettőnknek 8. kaliberű puskái el is dördültek. Teleki gróf golyója a testébe, az enyém a hátulsó lábába hatolt; de mindez, a mint látszott, az elefántot legkevésbbé sem bántotta. Kettőnk közt, kellő középen megfordult, a lejtőn lassan lefelé ballagott és azután folytatta útját a jobboldali part mentén. Rövid idő mulva azonban megállott. A járás közben átlőtt lábcsontja nyilvánvalóan eltörött és csak ekkor lőtte őtet agyon Teleki gróf a halántékába czélzott lövéssel.

Nem kevesebb szivósságot tanusított az az elefánt, a melyet a gróf rá következő napon ejtett zsákmányul. Ez is egy magános hím volt, a melyet hosszas keresés után kiszáradt patakmederben talált föl. Teleki gróf a vadászatot két, a koponyájára irányított expressz-lövéssel nyitotta meg. Az elefánt a második lövés után összerogyott, de csakhamar fölugrott és elszaladt. Utólérve, a 8. kaliberű fegyverből négy lapoczkalövést kapott; ennek daczára csak nehány percz eltelte után rogyott döglötten össze. Az egyik golyó a testén egészen átfuródott,

másik kettő pedig az ellenkező oldalon a bőr alatt akadt meg.

Hogy még az olyan hatalmas fegyverek is, mint a minőkkel mi rendelkeztünk, az elefántok koponyájának aránylag olyan keveset ártott, annak oka a koponyacsontok sajátságos szerkezetében rejlik. Ezek ugyanis meglehetősen tág szemű csontsejtekből állanak, a melyekben a lágyabb fémből készült golyó szétforgácsolódik. Ezért is, ha az expressz-puskáknál aczélgolyókat használnának, ez az afrikai elefántvadászatnál a veszedelmet a lehető legjobban csökkentené és annyira kevesbítené, mint az ázsiai elefántoknál.

A sejtes csontszerkezetnek azonban nincs meg mindenütt az egyforma vastagsága és azért egyes pontokon a czínnel és kénesővel keményített ólomgolyók is behatolhatnak az agyvelőig. Ilyen megsebezhető helyek: első sorban a két halánték, (a mellékelt rajzon *a*) betűvel jelölve).

Továbbá *b*), a hol az orrmány kezdődik; ez a hely valamivel a két szemgödröt összekötő vonal fölött fekszik.

Harmadik, de ritkán eltalálható hely, fent a koponyán van.

Egy negyedik a koponya hátsó részén, mindkét fülbejárat mögött található *c*).

Nagyon sok függ e tekintetben az iránytól, a melyben a golyó becsap; az ezen állatok ellen megejtett vadászat tehát megkívánja, hogy a koponya alkatát pontosan ismerjük, biztos legyen a tekintetünk és nyugodt a kezünk,

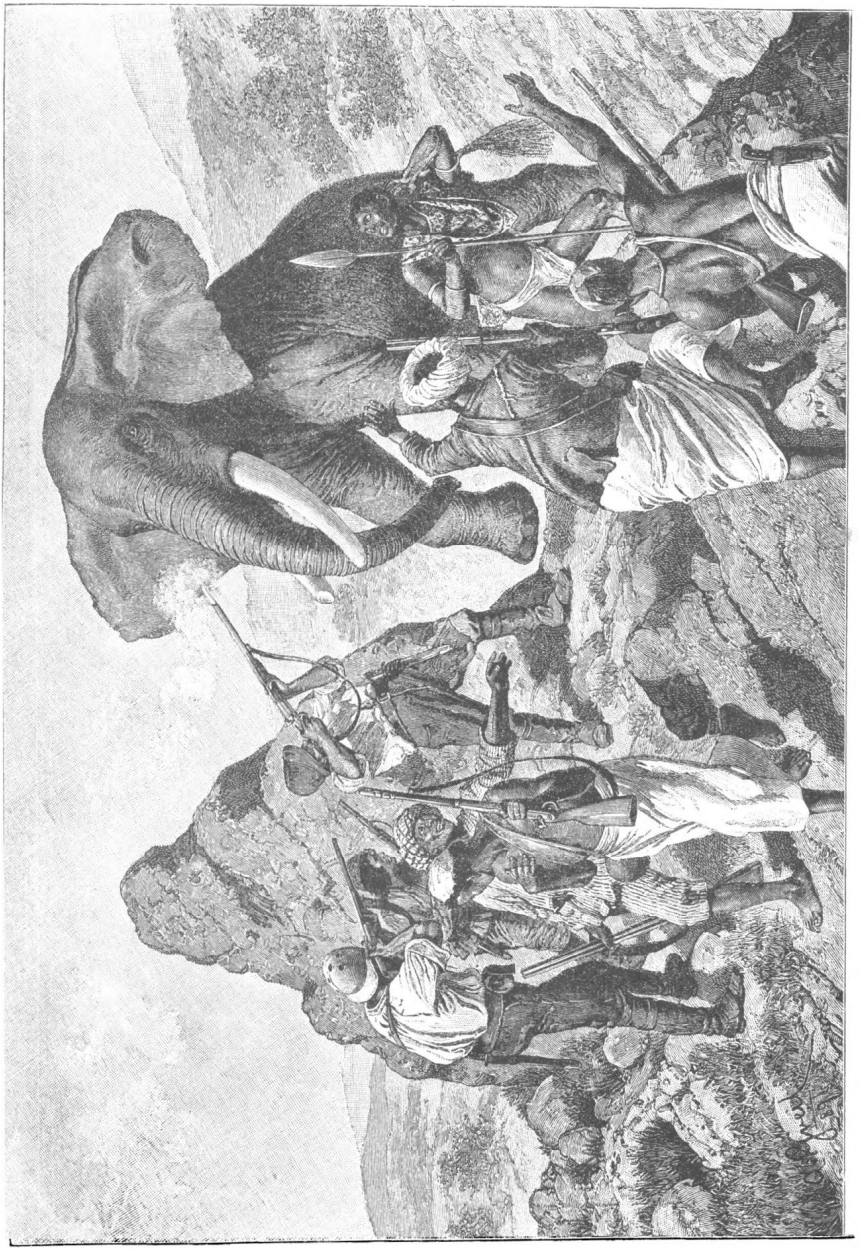

ELEFÁNTVADÁSZAT A NYIRO-HEGYEN.

mert a fent nevezett helyek nagyon is biztos lövést kívánnak, ha azt akarjuk, hogy hatásuk teljes legyen.

De térjünk vissza tanyánkra. A völgy, a melyben jöttünk, tovább vezetett ugyan, de egy darabon járhatatlan volt, a miért is másnap eleinte magán a Nyirohegy alján kellett mennünk. A vulkánikus fensíkok, a melyek nyugaton a Nyirohegy előtt elterülnek, később magasabbak lettek és szintén vulkánikus természetű, emelke-

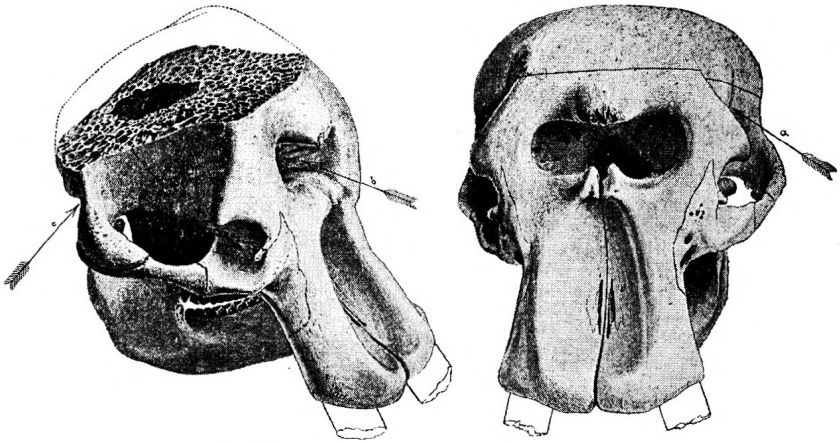

AZ AFRIKAI ELEFÁNTKOPONYA CSONTVÁZA.

dettebb hegyes vidékké alakultak, a melyben vad szurdokoknak és függőleges meredekségű sziklafalaknak igazi útvesztője terült el. Több órai menet után a Nyirohegynek kevésbbé meredek északi végéhez érkeztünk; itt láttuk, hogy a gerincze észak-déli irányban 28 kilométer hosszú és 10 kilométer széles. A vulkánikus talaj kelet felől továbbra is övezi a hegyet, a mi útunk az előbbi hosszanti völgybe vezetett vissza, a mely irányát feltünő

módon megtartotta. A tájék minden lépés után kietlenebb lett. A kopár talajt a legkülönbözőbb szinű, nagyobbára vörösbe és zöldbe játszó vulkánikus törmelék, horzsakő, hólyagos, emberi fej nagyságú lávadarabok, helyenként pedig megkövesült fatörzsek fedték. Ösvény itt sem vezetett keresztül; lábainkat tehát a hegyes, gyakran késélességű kőtörmelék közt óvatosan kellett szedegetnünk. E helyett azonban kárpótlásul ugyanezen a napon kellett volna a nagy tavat, a mely után úgy vágyódtunk, ha nem is elérnünk, legalább is a távolból, csillámlását megpillantanunk.

Teleki gróf reggel két elefántnyájjal találkozott; az egyik nyolcz nőstényből és ugyanannyi kölyökből, a másik hat nőstényből állott. Az elsőt a kölykök miatt nem bántotta, a másikból azonban a legnagyobb állatot kilőtte. Mivel az agyarakat mindíg magunkkal vittük, az elefánt elejtése után megállottunk. Ezalatt a hegyről egy benszülött jött le hozzánk. Nem tudván, hogy mi ott vagyunk a környéken, eleinte messziről nézett bennünket; idővel azonban elmerészkedett hozzánk. Tőle tudtuk meg, hogy a tó már nincs messze. Fejét rázva kérdezte azután, mit fogunk mi ott marháinkkal csinálni, mivel a tó partján nincs egy szál fű sem. Beszédére csak hitetlen mosolylyal feleltünk és azután útunkat folytattuk; egy tó, a melynél semmi növényzet sincs, az kétségtelenül kézzel fogható túlzás!

A vidék azonban, minél tovább jutottunk, annál barátságtalanabbá és kietlenebbé vált; csakhamar újra eszünkbe jutottak a benszülöttnek szavai, mert ha a

tóig minden ilyen kopár és puszta marad, akkor szegény állatainkért mindenesetre komolyan aggódhatunk. Meredek, sziklás lejtők folytonosan törmeléktől fedett halmokkal váltakoztak, mely utóbbiak az emberre azt a hatást tették, mintha égnének és valami hatalmas kemenczéből épen most kerültek volna ki. Igy tartott ez tovább, borzasztó egyformaságban, körülbelül 2 óráig. A vidám hangulat, a melylyel lelkünket reggel az a gondolat eltöltötte, hogy czélunkhoz oly közel vagyunk, már régen elpárolgott; nem is gondoltunk már egyébre, mint vajha volna valami zavaros, zöld vízzel megtöltött pocsolya, általában egy korty ital, midőn — épen egy szelíd lejtőn mentünk fölfelé — előttünk egyszerre olyan meglepően nagyszerű és terjedelmes kilátás nyilt, hogy első pillanatban egyszerű déli bábnak akartuk tartani. Abban a mértékben, a mint fölebb jutottunk, mintha a földből nőtt volna ki, először egy magános hegycsúcs tünt föl, csakhamar széles, piramis alakú hegytömeggé vált, a melynek minden oldalon egyforma hajlású lejtői a vulkánt első pillantásra elárulták. Még mindig a távol kék ködébe meresztettük szemeinket, midőn a hegy már óriásinak látszott, a melyen önkénytelenül is kerestük a havat. Ez azonban csak optikai csalódásnak volt a hatása, a minek oka az a hirtelenség volt, a melylyel a hegyet megpillantottuk, továbbá az a körülmény, hogy minden oldalán a föld meredeken ereszkedett le, mi pedig meglehetősen magasról néztünk le reá. A hegytől keletre a föld egyformán sík, napos, sárga róna volt, nyugaton ellenben a hegy valami feneketlen mélységből, egészen rejtélyes

mélységből látszott kiemelkedni. Gyors futásban tettük meg a nehány száz lépésnyi távolságot a hegy gerinczéig, mert a szemeink előtt elterülő kép minden lépésünknél nagyobbá vált, míg végre bámuló tekintetünk előtt egészen új világ terült el. A mélységben levő ür, mintegy varázsütésre, festői hegyekkel és meredek lejtőkkel, keresztül-kasul huzódó szurdokokkal és völgyekkel telt meg, a melyek mintha minden oldalról siettek volna elő, hogy egy sötétkék, a messze távolban elenyésző tónak szolgáljanak keretéül.

A tájképi szépségek varázsa alatt, a melyek minden oldalról környékeztek, hosszabb ideig néma elragadtatásban állottunk egy helyen; embereink is némán, miként mi, bámultak a messzeségbe, míg végre csodálkozásuk hangos kiáltásokban tört ki a tó miatt, melynek tükröző felszíne a távol fekvő látóhatáron az ég kék szinével olvadt össze. Ebben a perczben összes eddigi fáradalmainkat és minden elénk gördülő veszélyt elfelejtettünk, egyedül annak a büszke örömnek éltünk, hogy fölfedező útunkat siker koronázta. Ezen érzelemtől eltelve, és hálásan emlékezvén vissza arra a kegyes érdeklődésre, a melylyel ő császári és királyi fensége, néhai Rudolf trónörökös expediczionkat elejétől végéig kisérte, Teleki gróf az előttünk elterülő tavat, ezen szép gyöngyét ama csodálatos tájképnek, a mely felé mi törtünk, elnevezte *Rudolf-tónak.*

Vezetőnk Lembasszo ezen tájékon igen járatosnak bizonyult. A széles vulkán pirámis, a mely bennünket először lepett meg, a Kuláll-hegy volt, a keleten elterülő

föld pedig a Szamburuföld. Messze fekvő, alig felismerhető hegy északon, Longendoti nevet viselt. A mit a tóból láttunk, annak déli vége volt; a tóban, az előtte fekvő vidéktől félig eltakart hegyhát pedig egy sziget. A tótól nyugatra fekvő részint hegyes, részint sík vidék a turkánák vagyis elgumék földje.

A tó ugyancsak egy pár óra járatra látszott lenni; időközben azonban már olyan késő lett, hogy aznap már nem juthattunk volna el hozzá. Ezért is egy óra hosszat hegynek lefelé mentünk, azután pedig folytattuk útunkat egy hosszanti völgy mentén egészen a Támisz nevű forrásig, a mely egészen váratlan helyzetben, függőleges lávafalak közt a völgy fenekén feküdt. Mellette fölütöttük tanyánkat.

Midőn embereink már mind együtt voltak, Daudu Muhandu teherhordó még mindíg hiányzott. Reggel még egészen jól érezte magát, elindulásunk után nehány perczczel azonban szívgörcsöket kapott és az ösvényen ülve maradt, Dualla elszedte tőle terhét és meghagyta neki, hogy kövesse, Daudu Muhandu azonban nem jelent meg többé.

Másnap tovább indultunk a tó felé. A vezetők, valamint többi embereink rendkívül jókedvűek voltak, miként ünnephez illik, már pedig 1888. márczius 6-án csakugyan ünnepnek kellett lennie. Bátorító «haja puani!» (Fel a parthoz!) kiáltással vette Teleki gróf kezébe a vándorbotot és száz torok visszhangozta lelkesen a haja puani-t; bizonyára gyors léptekkel is siettünk volna a tóhoz, ha a vidék természete aznap nem áll elénk

olyan elviselhetetlen követelményekkel. A hegyes vidék ugyanis, a mely a tótól még elválasztott, igazi pokol volt. Északnak délre húzódó, egyközű hegyhátak egész sorából állott, a melyeken északnyugati irányban kellett átkelnünk. A hegyhátak oldalait meredek lejtők alkották és ezek nagyobbára megmászhatatlanok voltak. A hol pedig át lehetett volna rajtuk menni, ott a talajt barnás-fekete sziklatuskók és hegyes élű, salakos törmelék fedte. A keskeny völgyek fenekét hatalmas kődarabok töltötték meg vagy pedig finom, laza homok takarta, a melyben az ember el-elmerült és csak nagy nehezen juthatott odább. A mint azután a nap fölebb szállt, a feketés-barna kőzet mindig fokozódó meleget sugárzott ki, a mely déltájban már elviselhetetlenné vált, hozzájárult még ehhez az égetően forró szél, a mely a homokot az ember arczába csapta és embereink fejéről a terheket csaknem lefujta.

Az utolsó hegyhátról, a melyet meg kellett másznunk, a tó végét és annak környékét teljesen beláthattuk. Meglepetésünkre oly vidéket pillantottuk itt meg, a melyet fekete láva takart és rajta különböző, tökéletes alakú kráter volt elszórva. Köztük az egyik, valami alacsony kúphegy szakadatlanul szórta a füstfelhőket, még mindig működő tűzhányók területére érkeztünk tehát. Egy, a tóban levő nagy sziget szintén a kúphegyek egész sorát mutatta és vulkánikus jellegűeknek látszottak azok a meredek partok is, a melyek a tavat helyenként szegélyezték.

Egy kissé meghökkenve siettünk az alacsony hal-

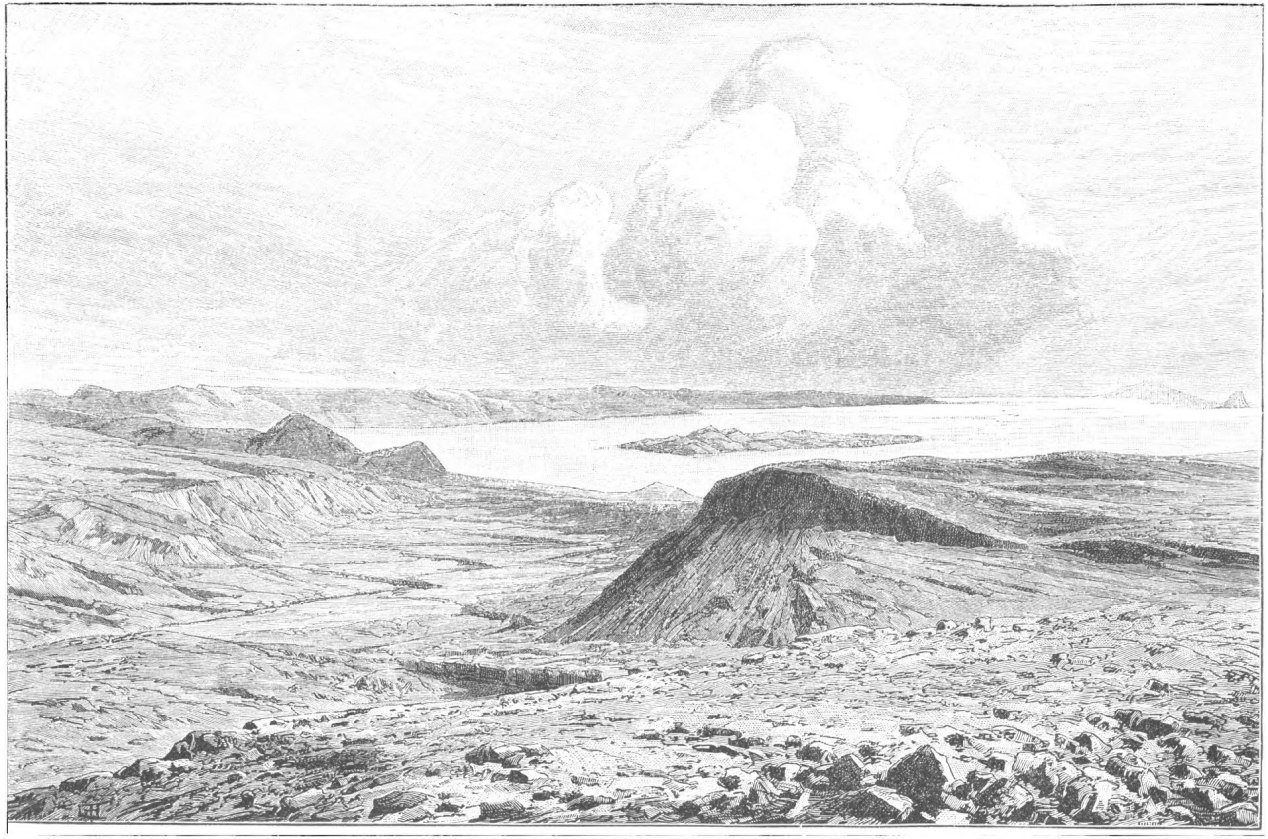

A RUDOLF-TÓ DÉLI VÉGE.

mokkal takart síkság, a komor környezet ezen egyetlen barátságos része felé. Még egy óra hosszat haladtunk homokos és köves síkságon és azután megérkeztünk a tó szélére. Bár a tikkasztó hőségben megtett hét órai menet teljesen kimerített, örvendetes hangulatunk mégis újra visszatért, midőn a homokra léptünk és a szép, kristálytiszta vizet magunk előtt láttuk. Ujjongva sietett a tömeg, hogy a hullámokba merüljön, de csakhamar keserűen csalódva tért vissza: a víz sósízű volt!

Ezen csalódás után a vidéknek borzasztó kietlensége a maga egészében, ijesztő rémként állott szemeink előtt. Micsoda sivatagba jutottunk bele! Az egyedüli zöld, az élet egyedüli képviselői azon finom, merev fűből álló apró csomócskák voltak, a melyek a parton, a laza homokban nyomorultan tengődtek. Egyébként csak kihalt favázakat lehetett látni, a melyek egyesével részint a szárazon, részint a vízben állottak és fakó, a naptól megfehérített csonka ágaikat ég felé meresztették. Semmiféle élő lény e magánosságban velünk nem osztozkodott és a meddig messzelátóinkkal elláthattunk, mindenütt puszta és kietlen volt a föld!

Mindezekhez járultak még a tikkasztó forróság kínjai és a gyötrő homokfuvatag, a mi ellen az árnyéktalan parton szintén nem védekezhettünk, mert a laza homokban a sátrakat nem lehetett fölállítani.

Most már értettük, hogy miért nem lakható a tó környéke; gonosz sejtelmek keltek lelkünkben az éhség és kétségbeesés jövendő napjairól, midőn meggondoltuk, hogy ezen állapotok még sokáig fognak tartani, még

soká lesz, míg a resiátokhoz érkezünk. A mi élelmiszerkészleteink pedig már csak tíz napig tarthattak.

Lembasszot, a vezetőnket most előhívtuk és kemény faggatásnak vetettük alája, hová kelljen fordulnunk, hogy kedvezőbb körülmények közé juthassunk és mekkora az út odáig. «A resiátokhoz tizenöt nap» volt mindíg a kérlelhetetlen válasza; a Kuláll-hegyen laknak ugyan, de a hegyi lakók maguk is éhenkórászok. A szegény elmolok pedig, a kik itt-ott a tó mellett találhatók, maguk is csak halászatból élnek.

Halászat! Erre nem is gondoltunk. Azonnal előszedtük a különböző nagyságú és vastagságú horgokat és köteleket és szétosztottuk embereink közt. De egyik óra a másik után telt el; fogni azonban semmit sem fogtunk.

Egyik kín a másikat, egyik csalódás a másikat váltotta föl és így telt el ez a borzasztó nap, míg az est be nem állott. Helyzetünk ekkor elviselhetőbbé vált. A tikkasztó forróság megszünt, a levegő egy kissé lehűlt; a szél is megnyugodott, végül egészen elállott és a homokfuvás is véget ért. A tiszta vízű tóban a fürdés fölüdített és idővel az is sikerült, hogy égető szomjuságunkat elolthattuk. Mindjárt kezdetben föltünt, hogy a tó vize sajátságos, olyanforma fogású mint a lúg. Ebből azt következtettük, hogy szoda van benne; nem is csalódtunk, mert a mint borkősavat öntöttünk beléje, elkezdett erősen pezsegni. A víz íze ezzel jelentékenyen megjavult és gyorsabban is oltotta a szomjuságunkat.

A nap lementét pompás est követte. Az égboltozat

tiszta, felhőtelen volt, a csillagok ragyogtak és az éj fátyola eltakarta szemeink előtt a puszta, kietlen környéket. Embereink újból fölvidultak és főzögetve meg csevegve ültek tüzeik körül, míg mi, szintén kissé megnyugodva, Dsumba Kimemetával és Lembasszoval a következő napok eshetőségeiről beszélgettünk. Midőn pedig a késő esteli órákban, a szabad ég alatt fölütött ágyainkba lefeküdtünk, bennünk is újra fölébredt a remény. Csak egy körülmény zavarta meg nyugalmunkat; Mpunga és Szadalla, két egészen egészséges ember még mindíg nem érkezett meg. Egy másik ember, a menet fáradalmainak vált áldozatává.

IV.

A Rudolf-tó mentén.

(1888. márcz. 6-tól ápr. 4-ig.)

Utnakindulás. — Az elveszettek egyikét megtaláljuk. — Rablóhadjárat nyomai. — A krátersziget. — Orkánszerű szél. — A Ngare Dabashoz. — Váratlan szerencse. — A Kuláll. — Közlekedés az elmolokkal. — Eredményes viziló-vadászat. — A Rudolf-tó nyugati oldala. — Találkozás vándorló elmolokkal. — Egy menekülő burkenedsi asszony szenvedéseinek története. — A Longendoti-hegy lábánál. — Egy leopárd a tanyán. — Egy vadászat meglepő eredménye. — Vízben szenvedünk szükséget. — Az Alia-öbölben. — Elefánt-vadászatok. — Az aliai elmolok. — Egy elefánt szétzúzza csolnakunkat. — Olcsó elefánt-csont. — Vadszamár? — A resiátokhoz. — További elefánt-vadászatok. — Madsi a mvua. — Dualla elmegy a resiátokhoz. — Elárasztott erdőség a tóban. — Dualla élményei. — Egy menet szakadó esőben. — Megérkezés a Rudolf-tó északi végéhez. — A resiátok orromájja.

Másnap reggel éreztük csak igazán minden tagjainkban a kiállított fáradalmakat és legszivesebben még egy napig a helyszinén maradtunk volna, hogy magunkat alaposan kipihenjük. Azonkívül szivesen pillantottunk volna be mélyebben ama vulkán titkaiba, a mely tőlünk nyugatra fáradhatatlanul köpködte füstfelhőit az

ég felé. Egy tekintet azonban, a mit megapadt élelmiszer-készleteinkre vetettünk, éhes marháink bőgése, a melyek a homokbuczkán hiába kerestek enni valót és — midőn a fölkelő nap iszonyatos környezetünket újra jobban megvilágította — ama borzasztó órák megújuló emléke, a melyeket előtte való napon ezen homokfelhők poklában átéltünk; mindez sürgősen intett arra, hogy a halál ezen völgyéből, a mint lehet és a mily gyorsan csak tudunk, el kell mennünk.

További útunk most a tó keleti partján, annak északi végéig vezetett; élményeinket úgy akarom elbeszélni, hogy szorosabban fogok ragaszkodni naplóbeli följegyzéseinkhez.

Szerda, márczius 7. Még napfölkelte előtt kiküldtünk nehány aszkart és szomálit, keressék két elveszett emberünket. Ez alatt a karaván sorakozott és azután útnak indult. Ez eleinte a part mentén, homokon és törmeléken vagy sziklatuskókon át egy darabig keletnek, azután pedig északnak vezetett. A part közelében a tó vize sekély, partjai tiszták, rajtuk sem állati, sem növényi hulladékok kiszórva nincsenek. Ennek oka egyébként abban is lehet, hogy a szél, a mely több-kevesebb hevességgel folytonosan kelet felől látszik fújni és a melynek erejétől nekünk is nem sokára eleget kellett szenvednünk, lehetetlenné teszi, hogy a keleti partra hulladékok vetődjenek ki. Ösvényünkön azonban számos állati, teve-, kecske- és juhcsontváz volt elszórva; nehány kiaszott hullára is bukkantunk. Nehány hét előtt ugyanis, miként Lembasszo beszélte, erre vette útját egy rablócsapat és

pedig turkánák, a kik a Kuláll-hegy környékét gyakran szokták látogatásaikkal megtisztelni.

A reggeli szürkületben a tó téli végén elterülő vulkánikus területet és a nagy szigetet is jobban áttekinthettük, mint előtte való napon. Összesen öt krátert számítottunk össze, közülök azonban csak az egyikből szállottak föl sárgás füstfelhők. Kráternyilásának felső szegélye élénk narancsszínű, távolabbi környéke azonban fekete volt, mint a szén. A legszebb körformát azonban egy, a tó téli végében álló és a víztől egészen körülfogott alacsony kráter mutatta. Meglepő volt a sziget képe, a mely 50—120 méter relativ magasságú, látszólag kialudt vulkánok sorából áll; rajta összesen 16 kráternyilást láttunk. A kúphegyek lejtői kopároknak és különböző színű hamuval borítottaknak látszottak. A sziget délkeleti oldalán a partok egészen függőlegesek; rajta a tó hullámai nagy erővel törnek meg. A tó egész nap erősen hullámzott, sőt időnként fehér hab takarta. A heves, orkánszerű keleti szélben, a mely felületét szakadatlanul ostorozta, a csolnakázás rajta nem lett volna veszélytelen, a mi könnyű, vászoncsolnakunkkal pedig egyáltalán nem volt koczkáztatható. Jobbra tőlünk, az egész idő alatt a délkör irányát követő hegyhátnak meredek, sok helyen egészen függőleges lejtőfala látszott; épen ilyen merevnek és kopárnak tünt föl azon hegyláncz is, a mely a tavat nyugatról szegélyezi.

Három órai menet után egy öbölhöz érkeztünk, a melybe a szomszédos hegységből jövő száraz, törmelékkel telt folyómeder torkolt. Itt, és pedig úgy a parton

mint benn a tóban, a parttól befelé 100—150 lépésnyire is, megint meglehetősen nagy számban voltak egy egykori erdőségnek elhalt maradványai; a patakmeder szurdokhoz hasonló felső részében azonban nehány friss akáczfát és fanemű euforbiát is lehetett látni. Nehány zöld gyepdarab miatt, a melyeket a parton találtunk, mellettük tanyát ütöttünk, mert fű egész menetünk alatt nem került szemeink elé. Ennek a fűnek szálai nagyon keskenyek, merevek és mint a tű, olyan hegyesek voltak; embereink tehát gondosan elkerülték, marháink sem ették szivesen. A helyet a durva törmelék annyira eltakarta, hogy embereinknek előbb a tanyának szánt helyet meg kellett tisztítaniok. Ebben ismeretlen elődeinket utánozták, — ugyan e helyen tanyázott nyilvánvalóan a föntebb említett rablócsapat is — a mennyiben a köveket félkörben halomba

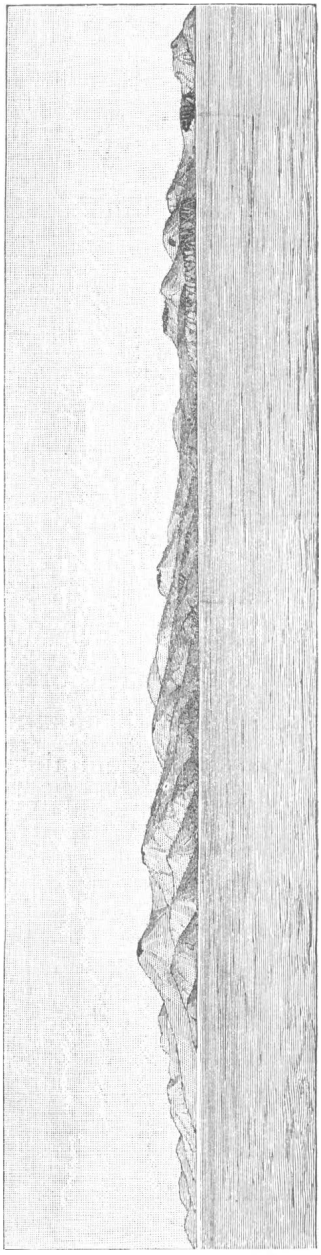

A NAGY KRÁTER-SZIGET A RUDOLF-TÓBAN.

rakták. Ily módon, két vagy három emberből álló csoportnak homokos fekvőhelyet és a kemény, porthordó keleti szél ellen védőhelyet csináltak.

Azon patak medrén keresztül, a melynek torkolatánál tanyát ütöttünk, a közeli hegyes vidék sajátságaiba is mélyebb pillantást vethettünk. Nagyjából, szakadékoknak, szurdokoknak és függőleges, feketésbarna sziklafalaknak rettenetes khaosza tátongott felénk; mindamellett meglehetős biztonsággal lehetett következtetni, hogy itt van a folytatása annak a hegyrepedésnek, a melyben jártunk, midőn a Nyirohegy nyugati oldalát követtük; e szerint annak hossza 65 kilométer lett volna. A hegyes vidéknek a tó keleti partját követő lejtője, az bizonyos, szintén ilyen hegyrepedés féle, csakhogy itt az a kérdés, hol van az ellentétes fala.

Midőn Teleki gróf reggel többeket a két elveszett ember keresésére kiküldött, ezt inkább csak lelkiismeretünk megnyugtatására és nem abban a reményben tette, hogy őket még életben fogják találni; mert sem a nagy tűz, a melyet érettök egész este élesztettünk, sem az a sok lövés, a melyeknek hangja után, ha a környéken voltak, hazatérhettek volna, eredményre nem vezettek. Föl kellett tehát tennünk, hogy vagy nagyon távoleső vidékre tévedtek, vagy a fáradalmaknak és szomjúságnak estek áldozatul. Aggódalmaink azonban csak részben voltak megokolva, mert alig hogy magunk tanyát ütöttünk, az elveszettek egyikét — Mpunga Balosszit — diadalmenetben hozták hozzánk. Az ember valahol aludt és pedig a déli óráktól a reggeli szürkületig szakadatlanul és ez

mentette meg. Víz hiányában az alvás az egyedüli hathatós szer a szomjúság ellen; csakhogy leggyakrabban igen nehéz ilyen körülmények közt elaludni. A másik embert azonban, tizennyolcz éves, csinos fiút, Szadallát nem tudták többé megtalálni.

Csütörtök, márczius 8. Ma is csak nehány órát mentünk a tó partján tovább. Ez alkalommal állítólag a tűzi fa hiánya volt az, a mi korán kényszerített a tanyázásra. A vidék puszta, teljesen kopár és minden állati élettől meg volt fosztva, mint azelőtt. A nap forrósága és az izzó, mindent kiszárító szél, a melynek ereje gyakran 8-ra emelkedett, borzasztó volt; minden perczben lehetett látni, a mint az emberek az ösvényről a tóhoz futottak, hogy legalább megnedvesítsék a szájukat, mert ezzel a vízzel nem igen lehetett a szomjúságot eloltani. Ezenkívül kiderült az is, hogy a víz úgy az embereknél, mint az állatoknál hasmenést okozott, a mi a különben is elcsigázott karavánunkat még jobban elgyöngítette. Mindezekhez járult még, hogy emberek, teherhordó állatok és marhák is a folytonosan éles törmelékkel takart talaj miatt, sorjában megsántultak. Több szarvasmarhát le kellett ölnünk, két borjut pedig rögtönzött hordó-ágyakban vinnünk.

Ilyen kellemetlen körülmények közt az általános hangulat természetesen szomorú. Élelmi szereinkkel szükségből nyolcz napig beérhetjük; a tó északi végéhez azonban minden takarékosság daczára sem juthatunk el. A mindíg egyforma sivatagból kivezető út nem található és már-már az a látszatja, hogy fölfedezésünknek

nem sokáig örvendhetünk. Még egy próbát azonban teszünk, letérünk a tómelléki útról a Kuláll-hegy lakóihoz; talán abban az irányban jobbak lesznek a kilátások.

Péntek, márczius 9. Ma is még két óra hosszat mentünk a tó partján, azután letértünk az eddigi ösvényről és a Kuláll-hegy felé fordultunk, a mely, mivel az útunkat mindeddig kisérő észak-déli irányban huzódó hegylejtők véget értek, lassanként kezdett a látóhatáron feltünedezni. Menetünk kezdetén az ösvény néha 15—20 méternyire emelkedett a tó felszine fölé; ebben a magasságban egész réteg osztrigaszerű kagylóhéjakat [1] találtunk. Ha a víztől elöntött fák nem szólanának a mellett, hogy a tó vize egykor alacsonyabb volt, ezt a körülményt annak bizonyítékául lehetne tekinteni, hogy a tó felszíne régebben sokkal magasabb volt. Az ilyen, nyilvánvalóan még fiatal vulkánikus területen azonban, az ily jelentékeny felszínváltozás aránylag rövid időközökben is bekövetkezhetett.

Miként eddig, az úton ma is hevertek teve-, kecske- és juh-csontvázak. Egy helyen, még pedig egy 4—5 méter magas, meredek lejtő aljában egész rakás tevecsontvázra bukkantunk. Valami kétszáz darab lehetett itt egy csomóban; a csonttömeg, bár a nap már egészen megfehérítette, még mindig kilehelt egy kis hullaszagot.

[1] Dr. Suess E. tanár állítása szerint ezek az etheriák ugyanazonosak azokkal, a melyek a Nilusban és az afrikai nagy belföldi tavakban (a Tanganyika kivételével, melynek külön, régibb édes vizi faunája van) maig is találhatók.

Sehogy sem tudtuk kimagyarázni, miként pusztulhatott el ily kis helyen egyszerre ennyi sok teve, mert hogy a csontvázakat nem hordták össze, azok természetes helyzetéből látható volt. [1]

Ezen menet közben az ifjabb vulkánikus talajról a régibbre jutottunk. Ezen változást nem csekély örömmel üdvözöltük, mivel reményt nyujtott, hogy nemsokára kevésbbé barátságtalan vidékekre fogunk jutni. A mint a Kuláll-hegyhez közeledtünk, egyes bütykös bokrok mind sürűbben kezdtek feltünedezni; ezzel lassan-lassan tünedezni kezdett a karavánunk iránt táplált gond is, a mely pedig erősen nyomta már lelkünket. Lassan a tájék is megélénkült; legelőször is vércsékkel, héjákkal és szénfekete hollókkal, a mely utóbbiak utálatos károgásukkal megtöltötték a levegőt és csakhamar félelem nélkül ereszkedtek le marháinkra és juhainkra is. Ezen teljesen fekete hollófajt itt láttuk először. Nagyobb vadból, a milyent mi szerettünk volna, csupán a Gazella Grantii találkozott; nem is változott meg ez az állapot délig, midőn egy rövid folyású patakhoz érkeztünk, a mely függőleges hegyfalak lábánál buggyant ki a földből. Itt a viz szélén, bozótok árnyékában, Teleki gróf egy kis zebra- és beiza-antilope nyájat fedezett föl és gyors tüze-

[1] Később beszéltünk azokkal az emberekkel (turkanákkal), a kik ama rabló-hadjáratot intézték, de mikor a történteket már el is beszélték, akkor sem tudtuk a csontvázak felhalmozódását magunknak kimagyarázni. «Éjjel volt — így beszélték a dolgot — és a rándilék, a kiket kiraboltak, üldözték. Mivel a zsákmánynyal együtt elmenekülni lehetetlen volt, ama helyre érkezvén, dárdáikkal a tevéket megölték.» Igy magyarázták meg nekünk a turkánák a dolgot.

léssel, csupán öt lövéssel öt állatot — egy beizát és négy zebrát — terített le; az utóbbiak az Equus Grevyi-fajból voltak valók.

Ezen váratlan szerencse, a tiszta édes víz és a széltől mentes, árnyékos tanyahely, a melyen végre lehetséges volt sátrainkat is fölütni, hangulatunkat újra fölvidította és szebb remények támadtak lelkünkben. Ilyen forrás a Kuláll lábánál állítólag még több is van; vadban tehát nem lehetett hiány; mivel pedig Lembasszo azonkívül valószinűtlennek nyilvánította, hogy a hegyi lakóknak valami eladni valójuk legyen, tervünket, hogy őket fölkeressük, elejtettük.

A Kuláll, nyilvánvalóan kialudt vulkán, itt 1000—1200 méter magas, rendkívül szelíd lejtőjű piramisnak tünt föl, a melynek nincs igazi csúcsa. A kráter beomlott és összeesett. A hegynek egész délnyugati oldala, csúcsától lábáig, meg van hasadva; nyugati alja szintén besüppedtnek látszik, mivel itt egy északról egyenesen délnek vonuló hasadék tisztán látható. Kitűnik ebből is, hogy e vidéken óriási területnek jellemző sajátsága, a földrepedéseknek a délkört követő iránya. A Kuláll magasabban fekvő lejtőit meglehetősen sürű erdők takarják, alja ellenben aránylag kopár. Egy erdőégés, a mely éjjel messzire ellátszott, tudtunkra adta, hogy a hegy nem lakatlan.

Vasárnap, márczius 10. Két órai, északnak vezető menet után, mocsáros forráspataknál, a Ngare Dabasnál, azaz széles pataknál ütöttünk tanyát. A bejárt vidék növényzetben szegény volt ugyan, de itt-ott mégis talál-

kozott egy-egy magános akáczfa. Több kiszáradt, homokkal és törmelékkel, helyenként pedig leusztatott fatörzsekkel telt folyammeder elárulta, hogy esős időben, midőn itt zugó vizek rohannak tova, a tájnak egészen más képe lehet.

A víztócsa szélét friss zöld szinű nád és buja gyep környékezte. Közvetetlenül mellette fiatal dumpálmaerdőcske állott. Embereink tekintete azonnal azon fényes gyümölcsök felé fordult, a melyek e fákon lógtak és csakhamar mindenki köröskörül, látható gyönyörrel rágicsálta a barna gyümölcshéjakat, a melyek olyan izűek mint a fahéj. Mi egy kis kóstolással beértük; Hamisz azonban sokáig nem hagyott föl a kisérletekkel, hogy megkedvelhesse, valószinűleg azért, mert nem hihette, hogy az, a mit az emberek olyan nagy étvágygyal esznek, s a mit neki nyujtanak, ha koldul, a nedv- és íztelen fahéj legyen.

Menet közben Teleki egy orrszarvút lőtt; mivel pedig reményt tápláltunk, hogy több vadat fogunk találni, a Ngare Dabásnál maradtunk még egy napig. Embereink hat elefántagyarat is találtak, a mit bizonyítéknak tekintettünk arra nézve, hogy a vidéken gyakran elefántok is tartózkodnak.

Teleki tehát a következő napot, márczius 11-et a vadászatnak szentelte, de vadat egyáltalán nem, és friss oroszlán-nyomon kívül csak régibb elefánt-nyomokat látott. Sétája közben három králnak is akadt maradványaira, a melyeket, minden látszat szerint, csak nem régiben hagytak el. E maradványok, Lembasszo

véleménye szerint, a turkánáktól kirabolt rándile-királoktól származtak.

Azon háború, a melynek szinhelye kevéssel előbb mindenesetre a Kuláll nyugati oldala volt, okozta alkalmasint, hogy három napi ott időzésünk daczára, a benszülöttek egyike sem mert hozzánk lejönni. E helyett egy kecskének váratlan megjelenése tanyánk közelében nagy örömünkre szolgált. Későn délután, azon magaslatok egyikén pillantottuk meg, a melyek tanyánkat környékezték; mivel egyenletes szürke szőr takarta és az antilopékhoz hasonlított, már-már lelőttük; de azon körülmény, hogy a tanyai lármával nem törődve, nyugodtan tovább legelészett, tévedésünkre még idejekorán figyelmessé tett. A kecske — alkalmasint a rabló-hadjárat közben megriasztott állat — nyugodtan befogatta magát; mi kis nyájunkba kebeleztük be. Hogy történetét befejezzem, mindjárt itt jegyzem meg, hogy másnap egy kölyköt szült és ez időtől fogva útunk végéig naponként egy csésze jó tejet adott. Szelídsége és az emberekhez való ragaszkodása miatt nemsokára mindnyájan dédelgették; élete még akkor is, midőn a legnagyobb éhséget kellett szenvednünk, biztosítva volt.

Hétfő, márczius 12. Elhagytuk a Ngare Dabást, hogy elmenjünk a tó partjához, a melyet három órai menet után el is értünk. Minél közelebb jutottunk hozzá, annál kietlenebb lett a vidék, midőn pedig már a tóparton voltunk, csak homokot, szemetet és törmeléket láttunk; a keleti szél is szokott erővel fujt.

Oda menet nem volt hiány érdekes geologiai meg-

figyelésekben. Mindjárt kezdetben, rendkívül könnyű, laza, palás anyagból álló meredek fehér falak tüntek föl szemeink előtt; dr. Toula Ferencz tanár utólagos meghatározása szerint a kőzet diatomeás pala volt. Közelebb a tóhoz erős bugyogású keserűvíz-forrást találtunk, a melynek környékét vastag sóréteg takarta; a levegő hőmérséklete + 32° C., a vízé pedig + 42° volt.

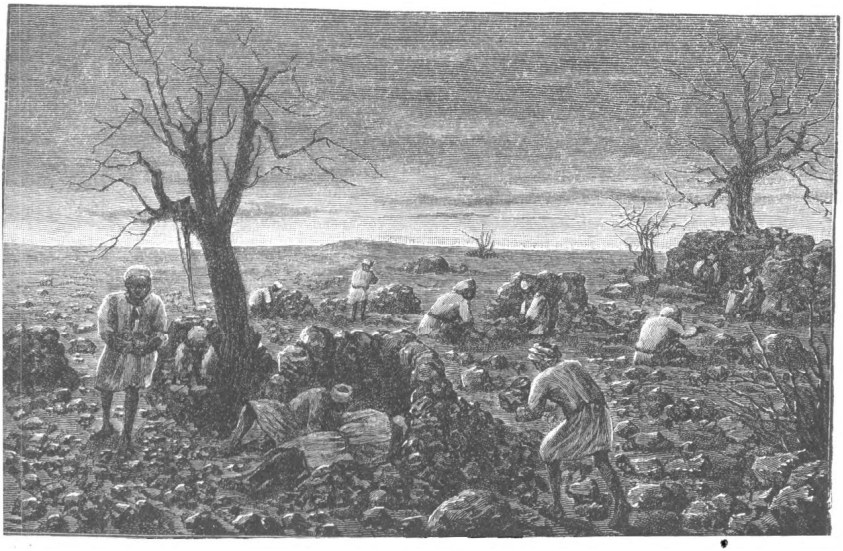

KEMÉNY ÉJJELI TANYA.

Azon helyen, a hol a tóhoz érkeztünk, a parttól mintegy 1000 méternyire, három kis kopár sziklasziget állott. Lembasszo már előbb figyelmeztetett, hogy azokon laknak; ezért is már menet közben erősen néztünk, nem-e veszünk rajtuk észre benszülötteket. Csakis hosszabb keresés után fedeztünk föl egy kissé tovább délnek fekvő félszigeten nehány benszülöttet, a kik épen

ekkor azon voltak, hogy a szárazra húzott két kanut ismét betoljanak a vízbe. Lembasszo és Szokoni hozzájuk siettek, hogy a nyilvánvalóan megrémült embereket megnyugtassák és sauri tartására rábirják. A benszülöttek, a kik bennünket és hozzájok sietö követeinket már régen észrevették, mégis beszállottak lélekvesztőikbe és megtették a továbbindulásra készületeiket. Békés kiáltozások között közeledtek feléjök Lembasszo és Szokoni; nagyobb távolságból folytatott sauri fejlődött ki közöttük, míg végre az egyik lélekvesztőből az egyik benszülött kiszállott és mintegy tiz lépésnyi közelbe embereinkhez jött. A dolog így is maradt. Az egész jelenetet, ámbár tőle meglehetősen messze voltunk, igen jól láthattuk, mert az erősen megvilágított háttérből a barna alakok élesen kiváltak. Hosszabb idő mulva azután követeink nehány halom mögött eltüntek, a kánuk pedig a legközelebbi sziget felé eveztek. A lélekvesztők mindegyikében négy ember ült, a kik közül hárman őket kettős evezőkkel hajtották. Az egyik szigeten a falu, a menynyire mi láthattuk, körülbelül harmincz, szénakazal-alakú, rendkívül primitiv, látszólag kövekből és fűből épített kunyhóból állott. A parton egy csomó csolnak hevert. 12—15 kisebb sárga kutyát is láttunk.

Mivel hosszú várakozásunk daczára sem Lembasszo, sem Szokoni nem mutatkozott, útunkat a part mentén kettejök nélkül folytattuk. A part mellett a víz egyformán sekély maradt; csakhogy itt kevésbbé volt tiszta és egy csomó alga is úszkált benne. Az itt gyakrabban előforduló öblöcskékben hemzsegett a krokodilus, föl-

föltünt nehány vizi-ló és gazdag volt a ludakból, kácsákból, flamingókból, kormoránokból, kolumbidákból, gémekből, ibiszekből, bibiczekből, sirályokból, gólyákból és lilékből álló madárvilág. A környékező szárazföldön azonban növényi életet látni nem lehetett. Teleki grófnak sikerült az öblök egyikében az 500. expreszszel, a lapoczkába irányzott két lövéssel két vizi lovat elejtenie, mielőtt még a mélyebb vízbe eljuthattak volna. A vizilovak húsát a karaván emberei nagyon szeretik; a nem remélt zsákmány tehát nagy örömet okozott. Embereink mitsem törődve a krokodilusokkal — sehol nagyobbakat nem láttunk, mint itt — berohantak a vízbe a két elejtett lóért; nem is tartott sokáig és a két nehéz kolosszus kint volt a parton, a hol húsuk fölosztása azonnal megkezdődött. Ez a foglalkozás, mint rendesen, két óráig tartott; ennyi időt kellett tehát épen a legforróbb déli időben teljesen védtelenül, az árnyéktalan parton eltöltenünk.

Ekkor Lembasszo és Szokoni megint hozzánk csatlakoztak. Kiséretökben volt a szigetek öt benszülöttje, a kik külsejökre nézve egészen olyanok voltak, mint a burkenedsik (kuáfik) és az ő nyelvükön is beszéltek. A mi kevés ékszert kéz- és lábcsuklóikon, meg nyakukon viseltek, fahárs-zsinórokból állott. Fegyverekül a nyiroiakéhoz hasonló alakú rossz dárdákat, továbbá íjjakat és nyílakat használtak. Magukat «elmolo»-knak hívták. E szó a gallák nyelvéből van kölcsönözve és miként mászái nyelven a ndorobbo, «szegény ördög»-öt jelent. Tőlük megtudtuk, hogy a három sziget mindegyi-

kén van egy kis helység; a legnagyobbikban randilék, a másik kettőben pedig resiátok és burkenedsik laknak. Itt tehát egy kis területen három egymástól nagyon különböző néptörzs képviselői laknak együtt. Az elmolok összes száma 2—300-at tehet ki. Ez emberek halászatból élnek, a mi meglehetősen jól fizethet, mert az az öt ember, a kiket mi láttunk, egyáltalán nem tette ránk azt a hatást, mintha sokat kellene éhezniök. Gabonát az elmolok sem nem vesznek, sem pedig más árúkért be nem cserélnek; épen így a dohányzást sem ismerik.

Négy óra felé tovább indultunk és kevéssel öt előtt a tó legdélibb részének északkeleti végében, széles, most kiszáradt és törmelékkel telt folyammeder torkolatánál tanyát ütöttünk. A környéken nem hiányzott ugyan teljesen a növényzet, ennek daczára a tájéknak rendkívül visszataszító volt a képe, mert egészben csupán homoknak és törmeléknek, kimosott és kidöntött fáknak és bozótoknak khaotikus zűrzavarából állott. A parttól körülbelül egy kilométernyire, két kis lakatlan szigetke állott ki a tóból. Innen a tó-part egy darabra nyugatnak visz.

Kedd, márczius 13. Útunkban, a mennyire csak lehetett, a víz szélén mentünk; a parthoz gördülő hullámoktól ugyan gyakran lettünk vízesek, de itt mégis könnyebb volt a járás, mint a laza, fehér homokban, a mely a földet a tóparttól 3—5 kilométernyi távolságban elhúzódó alacsony dombsorig fedte. Itt azonkívül a por sem okozott bajt. A tovább befelé fekvő vidék egyébként nem egészen puszta, mert a finom homok elég termékeny, hogy benne egészen szép fák is megterem-

jenek. Akáczfák és azon bozótok, a melyeket a Ndsiri-tó melletti sós pusztán olyan gyakran találtunk, helyenként zöld berkeket alkottak. Több ilyen berek lakóhelyekül volt berendezve; ezt, miként Lembasszo mondotta, burkenedsik csinálták, a kik azelőtt gyakrabban fölkeresték a tópartot; a turkanák ismételt rablóhadjáratai miatt azonban azt már évek óta kerülik. Menetközben több krokodilust láttunk, a melyek közeledtünkre hirtelen elmerültek, a víznek hullámzó felületén pedig itt-ott egy vizilónak alaktalan feje is fel-feltünt. A madárvilágnak — alkalmasint a nagy hullámcsapás miatt — csak kevés számú képviselője volt. A már előbb — Leikipiában is — megemlített acsafélék és egy homoki bogárfaj, a melyből egész csoportok élénkítették meg a vízmenti nedves homokot, voltak az egyedüli rovarok, a melyeket láthattunk. Ezek az afrikai homoki bogarak nagyon hasonlítanak az európai közönséges fajhoz és miként ez, szintén gyorsan tudnak felrepülni; daczára sokszoros kisérleteknek, háló nélkül soha sem sikerült egyet is megfognom. Feltünő volt, hogy a parton a víztől kivetett anyagok teljesen hiányoztak. A nagyobbára kék khalczedonból lehetett ugyan egyes lecsiszolt darabokat találni, de ezek, a mint látszik, a belföldről kerültek ide, mivel a tótól távolabb, gyakrabban és nagyobb darabokban voltak láthatók. Általában mindeddig egy óriási nagy halnak erősen megtöredezett csontvázán és egy sajátságos alakú rák pikkelyeinek darabjain kívül egyebet nem találtunk. Két órai menet után több, egymástól elkülönített sós térségre bukkantunk; itt a fa és

bozóttenyészet is véget ért. A sós-medenczék a tó felszinénél 10 méterrel magasabban állottak, bástyaszerű homokbuczkák választották el őket a tó vizétől. Feneküket vastag, hófehér sóréteg takarta, széleiken pedig hegyes levelű füvek nőttek. Ez időben a sós-medenczék csaknem teljesen ki voltak száradva; az őket tápláló forrásokat sem tudtuk sehol sem föltalálni.

Itt elhagytuk a partot, hogy ne kelljen egy alacsony félsziget mentén nagy kerülőt tennünk; útunkat ekkor két kevésbbé jelentős, de mégis feltünő, csaknem czukorsüveg alakú kúphegy között folytattuk; csakhamar azonban ismét visszatértünk az árnyéktalan partra, a hol azután fölütöttük tanyánkat. Mély, laza homokban kellett járnunk; e miatt nagyon ki is fáradtunk; embereink közül sokan és marháink is csak késő délután érkeztek közénk. Két marhánk már útközben a gyengeségtől eldöglött. Dualla pedig, midőn megérkezett, kijelentette, hogy a többit is meg kell ölni. Jobban ment ekkor a dolguk a juhainknak és kecskéinknek, a melyek a fűhiány miatt kevesebbet szenvedtek, mert beérték a különböző ákáczfajok gyümölcshüvelyeivel is. Megvirradt tehát a nap, a melytől régen tartottunk s a melyen egy tehén kivételével, valamennyi szarvasmarhánknak le kellett öletnie. Az állatok húsát ugyan a legpontosabban szétosztottuk; ennek daczára, egy vagy két napra való élelmi szert elvesztettünk, mert sokat a belekből, bőrökből és csontokból, a miket embereink egyébként a legutolsó porczikáig meg szoktak volt enni, cserben kellett hagynunk. Most tehát összesen már csak öt vagy hat

napra volt ennivalónk. Egyidejűleg kiderült az is, hogy embereink, bár minden perczben elszaladhattak a vízhez és ott szomjúságukat elolthatták, napról-napra gyengébbek lettek. Ha még ezt sem tehetik meg, mostanig a számuk bizonyosan már felényire olvadt volna.

Szerda, márczius 14. $3^1/_2$ óra hosszat mentünk északnyugati irányban, először a tó partján, később tőle bizonyos távolságban, alacsony lávadombokon át. Helyenként kék khalczedonok, szép mészpát-darabok, azonkívül fehér vagy vöröses szinű, durva homokkövek is voltak láthatók. Az a fehér homok, a melyben gyakran fordul elő földpát és gnájsz is, előtte való napon azon reményt támasztotta bennünk, hogy a talaj formácziója változni fog; ebben azonban csalódtunk.

A tópart iránya iránt természetesen nagy mértékben érdeklődtünk; gondosan át-át is nézegettünk tehát a tulsó partra. Nyugat és északnyugat felé most határtalan kilátásunk nyilt. Az 500—600 méter magas, meredek hegyláncz, a mely a tó déli végét nyugaton szegélyezte, végéhez ért; továbbra már csak egészen alacsony part volt látható. A tulsó partot egyes helyeken, a mint látszott, elég sürű erdők takarták; más helyeken azonban hatalmas porfelhőket kavart föl a szél. Nap lemente felé, a háttérben, fénytörés folytán, távoli hegylánczok is fel-feltüntek, a melyek napközben nem voltak láthatók. A nap ezen óráiban, a tó kiterjedésére és a partok irányára vonatkozólag, a legtöbb adatot gyújtöttük, mert ezt a dolgot, folyton kétséges helyzetünkben is, természetesen mindig figyelemmel kisértük.

Csütörtök, március 15. Az az alacsony párkány-hegység, a mely a part szegélyét mindeddig követte, már az első órai menet után északnak fordult, a part vonala ellenben északnyugati irányát továbbra is megtartotta. Most tehát a Longendoti-hegy is újra föltünt; és így láthatóvá lett a legtávolabbi hegycsúcs, a mely a tó első megpillantásakor, a legtávolabbi északon még észrevehető volt; most már csak egy napi járatra voltunk tőle és a tó mégis, miként akkor, végtelennek látszott.

Útunk az nap, csaknem szakadatlanul a tó partján vezetett odább. A homokos, szelíd lejtőjű partokat gyakran elszáradt algák borították; mentökben a világoszöld színű, tövises fűből keskeny szegély húzódott el, beljebb pedig egy-egy ritkás különböző fajokból összetett akáczberek állott. A keleti párkány-hegységtől a hosszúkás Longondoti-hegyig elnyúló rónavidék talaját vastag, fehér és finom homokréteg takarta és egészen olyannak látszott, mintha mélyen a szárazba nyúló öbölnek volna a feneke. A sekély parti vizet ismét számos madár élénkítette meg; a föntebb említett fajokon kívül még fecskék is voltak, a melyeket már régen nem láttunk.

Későn délután az északi parton egy pár sötét alak tünt föl; csakhamar utána, a tavon, nehány alaktalan csolnak úszott felénk. Ez emberek vándorló elmolok voltak; hét tutajszerű csolnakkal mentek, melyek több összekötözött kanuból állottak, egész hegyeket alkotó házi eszközökkel voltak megrakva, a melyeken még egy pár asszony és gyermek is üldögélt. Férfiak, a kik csípőig

a vízben állottak, húzták és tolták a vizen keresztül a tutajokat. A parttól olyan távol jártak, hogy a kiabálást sem hallhatták; tovább is mentek megállapodás nélkül. Legalább is negyven, a már gyakrabban említett fajból való kis kutya kisérte, szaladva a parton, a csónakokat és khórusban ugattak ránk, midőn a tanya mellett elhaladtak. Lembasszo és Szokoni azonnal fölkerekedtek,

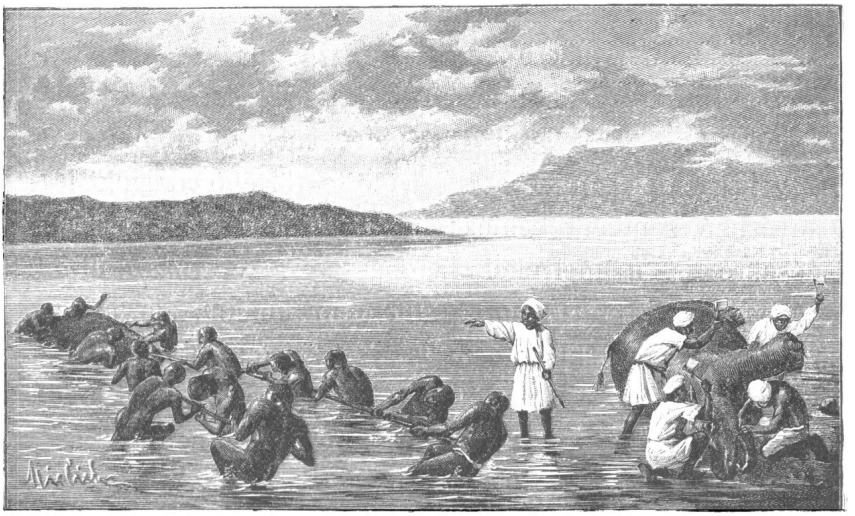

A VIZILOVAKAT A PARTRA HOZZUK.

hogy a benszülötteket rábirják, állapodjanak meg tanyánk mellett; fáradságuk azonban hiábavaló volt. Csakis egy asszony merészelt eljönni hozzánk. Tőle megtudtuk, hogy a benszülöttek, a kiket láttunk, resiát-elmolok, azaz tovább észak felé, a tónál lakó elmolok, a kik polgárháborúkban vereséget szenvedtek és most, saját honfitársaiktól menekülésre kényszeríttetvén, a déli elmolo-szigetekre készülnek. Ő maga burkenedsi asszony volt és csak nem

régiben csatlakozott az elmolokhoz. Királját — így szólott — egy éjjel a turkanák megrohanták és az összes marhákat, számos asszonyt és gyermeket, a többi közt őt magát is zsákmányul elhurczolták. Nehány nap mulva azonban sikerült elbujnia és elmenekülnie. Hazájába menet megint találkozott egy csapat turkánával, de még idejekorán elillant előlük, a mire az elmoloknál talált menedéket. Most kénytelen ezeknél maradni addig, míg alkalma nem nyílik a hazatérésre. A sok szerencsétlenség, az aránylag fiatal és csínos asszonynak egész lényéből kirítt. Szenvedései történetét megtört hangon és úgy beszélte el, mintha a körülötte történő dolgok legkevésbbé sem érdekelnék; hasonló módon felelt a kérdésekre is, a melyeket Lembasszo főképen az utunk végett intézett hozzá. Koldulni nem koldult, de azután annak az ajándéknak sem látszott örvendeni, a melyet végül kapott. Mielőtt tőlünk elvált, felszólítottuk, jöjjön még az este nehány elmoloval vissza; de sem ő, sem más senki sem mutatkozott, bár az egész társaság tőlünk alig $1^1/_2$ kilométernyi távolságban töltötte az éjjelt.

Husszein Szaddim Balosszi, teherhordóink egyike másnap reggel egészen rejtélyes módon eltünt és többet elő sem került. Balosszi teljesen egészséges volt; sokan még az útnak-indulás előtt látták. Mivel sem meg nem szökhetett, sem pedig öngyilkossá nem lehetett: eltűnésének módjáról és okáról sejtelmünk sem volt.

Péntek, márczius 16. Lembasszo tanácsára, ma telekera-menetet tettünk meg. Hogy erre szükségünk legyen, egészen ugyan nem láttuk be s vezetőnk magya-

rázatait sem tudtuk jól megérteni, bár több óra hosszat tartottunk saurit. Mivel azonban az előttünk elterülő útak állapotáról fogalmunk sem volt, azt hittük, meg kell hajolnunk ismeretei előtt. 11 óráig folytonosan a víz szélén haladtunk egy öbölig, a hol nehány nagy fa árnyéka alatt a forró déli órákat átálmodtuk. Telekinek menetközben alkalma nyilott egy menekülő leopárdra lőnie, de elhibázta; magam egy orrszarvút ejtettem el, a mely állat nem messze az ösvényünktől bukkant elő. Ezen zsákmányon kívül a déli pihenő közben egészen váratlanul, egy nagy, körülbelül 10 kilogramm nehéz hal jutott birtokunkba. Nem fogtuk a vízben, a parton sem találtuk — hanem fent az egyik fa ágai közt, a melynek árnyékában mi pihentünk. Alkalmasint minden gonosz eshetőség ellen, az elmolok dugták el oda.

Délután szép, kavicsos ösvényen haladtunk a száraz belseje felé, hogy egy félszigeten ne kelljen kerülnünk. Nap lemente felé megint eljutottunk a tóhoz és egy sekély öböl szélén, a Longendoti déli lábánál ütöttünk tanyát. A homokos parti lejtőkön az ismeretes zsír-bozót rendkívül buján tenyészett és apró, szorosan egymás mellé sorakozó sürűségeket alkotott, a melyek között, a mint a szabad területek megengedték, elszórt csoportokban töltöttük az éjjelt. Már régen együtt voltunk és a megérkezés után a zajos sürgés-forgás, a víz- és tűzifa-hordás, a szamarak terheinek leszedése stb. már teljes mértékben folyt, midőn nehány emberünk azzal a jelentéssel állított be, hogy az egyik sürűségben, a tanya kellő közepén egy leopard van. A jelentés olyan

valószinűtlennek látszott, hogy Teleki gróf csak akkor nyúlt a puskájához, midőn az emberek a hír igaz voltáról ismételten biztosították. Az állat a bozótok közt úgy el volt rejtőzve, hogy egyik oldalról sem lehetett jól rálőni és ebben a helyzetében megmaradt, ámbár az emberek a bozótot minden oldalról körülállották. Teleki gróf végre talált egy rést, a melyen át a leopárdot hátulról megsebesíthette. A lövést mérges morgás és fogvicsorítás követte ugyan, de az állat nem mozdult ki a helyéből. A gróf ekkor előre tartott puskával egészen közel bújt a bozóthoz és az ágakon keresztül kétszer is rálőtt a leopárdra, a ki ezután is még kapálózott a lábaival, de végre mozdulatlan maradt és döglöttnek látszott. Arra került most a sor, hogy az állatot ki kell a sürűségből hozni és ekkor megtörtént, a mit nem vártunk, hogy szomáli legényeink, bármily bátraknak mutatkoztak is máskor mindíg, ekkor egytől-egyig vonakodtak ezt teljesíteni és pedig, mivel a leopárd, mint mondák, gyakran csak tetteti magát, hogy meg van dögölve. Végül felülről a bozótba lyukat vájtunk és az állatot így húztuk ki. Húsáért ezután még a vaszanguk és unyamveziek közt nagy veszekedés keletkezett.

Későn este még egyszer okozott nyugtalanságot valami vad állat, a ki a holdvilágnál legelgető szamarainkhoz lopózkodott; de még idejében észrevették és elkergették. Az öbölben sok volt a madár és a krokodilus; vizilovakat is gyakran hallottunk szuszogni. A rovarvilágot csak egyetlenegy apró légyfaj képviselte, de oly nagy mértékben, hogy este ki kellett gyertyáinkat

oltani, különben a szó szoros értelmében megfulladtunk volna.

Szombat, márczius 17. Lembasszo állítása szerint, innen kezdve a tó partjától távolabb eső úton kellett tovább haladnunk. Minden látszat szerint, a további út- és vízviszonyokat ő is csak körülbelül ismerte; mivel tehát hosszú, víz nélkül szűkölködő útra kellett számítanunk, a rendesnél korábban indultunk meg. A Longendoti-hegy, a mely több 300—400 méter viszonylagos magasságú csúcsból áll, továbbá a hozzá csatlakozó és északnak lejtősödő hosszú hegygerincz mindjárt mellettünk balra húzódott. Útunk meglehetősen egyenes ösvényeken tisztán északnak vezetett. Eleinte a talaj agyagos, de kopár maradt; később azt ragyogó fehér homok fedte; ezzel együtt fák és bozótok is váltak láthatókká. Nehány szálas, de száraz és homokos folyam-medret, melyeken át kellett haladnunk, szép, friss lombozatú fák szegélyeztek és a vidéknek helyenként csinos, parkszerű külsőt kölcsönöztek. Itt már egyes vadállatokban sem volt hiány, — zebrák, beizák és gazellák mutatkoztak, — de az ösvényről letérni nem lehetett. Kilencz óra felé azonban egy orrszarvú futott szembe Teleki gróffal, a ki le is terítette. Ámbár éhes embereink örömujjongások közt rohantak a zsákmányra, mégis elfojtott aggodalommal néztük a jelenetet, mivel a húsfelosztás megint időbe került, a karaván pedig, a melynek nem volt többé alkalma a legkisebb szomjúságot is azonnal eloltania, gyöngébbnek látszott, mint valaha. Hogy embereinket a szomjúság az nap már három órai menet után is meny-

nyire gyötörte, legjobban az a körülmény mutatta, hogy az orrszarvú gyomrának utálatos, zavaros, zöld színű tartalmáért is komolyan veszekedtek. A már hetek óta elégtelen táplálkozásuknak eredményei, mikor folyton kemény fizikai munkát is kellett végezniök, szintén mutatkoztak. Legjobb embereink egyike a mult éjjel általános elerőtlenedés következtében meghalt; másik négy pedig magát olyan nyomorultul érezte, hogy szamárháton kellett vitetnünk.

Teleki gróf, miután az orrszarvút lelőtte, az út irányában egyedül előre ment, hogy a húskiosztásra szükséges idő alatt nehány fa alatt megpihenjen, a melyek körülbelül 20 percznyi távolságra, egy kiszáradt folyam-meder partján voltak láthatók. Épen egy fa árnyékába készült leheveredni, midőn egy hímelefántot pillantott meg, a ki ott aludta át a forró déli órákat. Az állat, mit sem sejtve, 30 lépésnyi távolságban állott és a lövésre a legpompásabb alkalmat nyújtotta. Teleki gróf azonban az ilyen czélokra mégis az egy kissé gyönge, 500 kaliberű expresszpuskát vitte csak magával. A kisértés azonban igen is nagy volt, eltökélte tehát, hogy a vadászatot megnyitja, abban a reményben, hogy sikerülni fog az állatot megsebesítenie és addig ott tartania, míg az orrszarvúnál hagyott nehéz puskákat utána nem hozzák. A halántékba irányított első és a lábak egyikét találó második lövés nyilvánvalóan hatástalanok maradtak. Nyugalmából fölzavarva, az állat erre Teleki felé indult, 15 lépésnyi távolságban azonban oldalt fordult. Teleki gróf ezalatt újra töltött, utána ment és egy golyót az elefánt lapoczkájába röpített; ezzel az állat egy darabig

a bozótok közt tovább rohant, de már nehány száz lépésnyi távolságban döglötten rogyott össze. A kis puska tehát egészen meglepő eredményt szült, mert az elefánt erős hím volt, a melynek agyarai, bár le voltak törve, mégis 22 kilogrammot nyomtak. Hogy szerencsénk teljes legyen, több órai keresés után egy száraz folyam-meder felső részében, $1^1/_2$ méter mélységben vizet is találtunk; elhatároztuk tehát, hogy azon a helyen tanyát ütünk. Az elefánt-hús tisztelői idővel jelentékenyen megszaporodtak és a hatalmas állati testből egy pár órával később nem volt már csak szőr és csont; embereink most éjjel-nappal főztek, sütöttek és ettek.

Vasárnap, márczius 18. Abban a reményben, hogy csakhamar elérjük azt a vízmedenczét, a melyhez Lembasszo menetterve szerint már tegnap kellett volna eljutnunk, korán keltünk útra. Jó, homokos ösvényeken csaknem egyenesen északi irányban haladtunk. Az alacsony Longendoti-gerincznek alja az egész időn át unalmas egyformasággal, baloldalt mindíg mellettünk volt. Változatosabb képet nyujtott e vidék a keleti részen. Az ottan elhuzódó hegypárkány, látszólag alacsony fensíknak lejtője, lassan közelebb jött hozzánk és a völgy abban az arányban keskenyebbé vált. Alacsony, sok csúcsú hegygerincz — az Obori — a melynél fele útunkon elhaladtunk, jóformán elzárta. Tovább északnak megint kiszélesedett s ott alacsony dombokkal és hegygerinczekkel volt tele. Fák, különösen akáczok és friss zöld szinű bozótok, nem voltak épen nagyon gyérek, főképen az Obori környékén és menetünknek második

felében. Egészben és nagyjában azonban a vidék mégis sivatagnak volt nevezhető.

A menet kezdetén a föld meglehetősen sík maradt. Később, midőn a völgyszorulat közelébe érkeztünk, az ösvény észrevehetetlenül emelkedő, hullámos talajon vezetett keresztül és ez sokáig így maradt. Az egyik halomgerinczről a másikra mindig azzal a reménynyel másztunk föl, hogy túl rajta egy tócsát vagy legalább egy száraz, zöld növényekkel szegélyezett folyammedret fogunk találni. De semmi efféle nem látszott. Mindig újra föltünt előttünk egy buczka. Megjött a dél, a nap fejünk fölött állott és kegyetlenül lövelte ránk forró, tikkasztó sugarait. Egy óra lett és elerőtlenedett embereink egy harmada már kimerülten hevert a földön, egyik itt, másik ott, minden összefüggés nélkül. Bátorító szavaink: «haja, tvende» (Előre! menjünk!) hatástalanul hangzottak el. Egyes helyeken már egy-egy tehercsomag is gazdátlanul hevert a földön. Két órakor végre lassan kezdtünk lefelé ereszkedni egy homokkal telt folyómeder felé, a melyből szép zöld növényzet integetett felénk. Midőn azonban oda értem, egy újabb csalódással gazdagodtam. Ott hevert a karaván fele, merev szemekkel nézvén maga elé; emberek, tehercsomagok, állatok tarka zürzavarban voltak egymás mellett láthatók. Szamarak és juhok őrizetlenül bolyongtak ide s tova, az előbbiek nyereg nélkül; a terhek részint a hasukon, részint a nyakukon lógtak és őket csaknem megfojtották. Körös-körül sem aszkárit, sem szamárhajcsárt látni nem lehetett; a karaván teljes feloszlásban volt.

Ekkor jelentették nekem, hogy Teleki gróf két orrszarvút lőtt és az előcsapattal tovább ment. Az elejtett állatok egyike ott hevert az út szélén, de senki sem törődött vele. Olyan fehér volt a szine, hogy a fehér homokban alig tudtam észrevenni. Három szolgámmal mindenekelőtt leszedtem az állatok terheit és azután utána siettem Teleki grófnak, tudtára adandó, hogy karavánunk háromnegyed része milyen aggasztó helyzetben

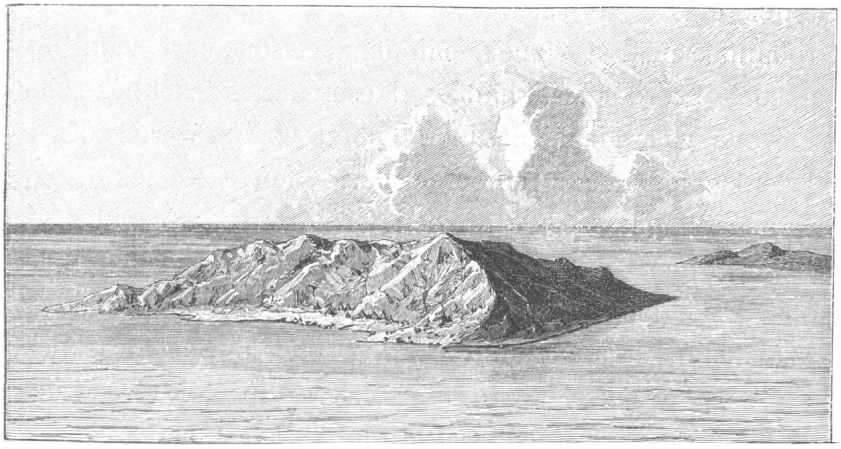

A DÉLI ELMOLO-SZIGETEK.

van. Egy alacsony hegyháton, köves, kanyargós úton még egy óránál tovább kellett mennem. Négy óra felé azután keskeny szoroshoz érkeztem, a mely a hegyháton magán vezetett keresztül. A legkülönbözőbb vastagságú bazalt oszlopok, kezdve a méternyi átmérűjőektől a karvastagságú oszlopocskákig, alkották a falakat és hevertek helyenként a homokkal takart talajon. Körülbelül 800 lépést tettem még tovább a szorosban és csakis a leghátulsó szögletében találtam meg a megapadt előcsapa-

tot, azon sekély verem körül csoportosulva, a mely a sziklafal lábánál terült el. Ebben volt ugyan víz, de csak kevés. Minden perczben, a verem fenekén, körülbelül egy literre való gyülemlett össze.

Mivel még azok sem ihattak eleget, a kik először érkeztek a hely szinére, sokáig eltartott, míg az első csapat egy kis vízzel fölkerekedett, hogy az úton elmaradottaknak vizet vihessen. Csak későn este és az éj folyamán jöttek el ezek — sokan tehercsomóik nélkül — és vadul rohantak neki a víznek. Mindenki első akart lenni és a sötét szurdok csakhamar elkeseredett küzdelmek szinhelyévé vált. Magában a veremben volt a veszekedés a legerősebb. Ott az emberek azzal fenyegetőztek, hogy egymást tépik szét; e közben természetesen senki sem ihatott, mert a verem csakhamar homokkal lett tele.

Csak hosszas fáradozások után, a szomáliaknak és számtalan, irgalmatlanul osztogatott korbácsütéseknek segítségével sikerült a dühöngőket egymástól elválasztanunk és rendet csinálnunk. A szomáliak azután megszállották a vermet és adagonként osztották szét a vizet, de ez a mód sem vált be sokáig, mert néhány, nagyon is erőszakos legény mások rovására mindig újra és újra az előtérbe tolakodott. Végül maga Teleki gróf vette kezébe a víz kiosztását. Az embereket visszaszorítottuk, a vízhez csakis az ételosztogatókat bocsátottuk és ezek kapták meg társaik részére is a drága nedüt. Ez az osztogatás eltartott reggelig. Épen így tartott egész éjjel, reggelig az úton elszórt embereknek, állatoknak és tehercsomagoknak összekeresése. Miként mindig a nehéz

pillanatokban, most is a tettben erős Maktubu tünt ki mindenek fölött. Még az éjjel, háromszor vagy négyszer tette meg az útat vissza a száraz folyómederhez, mintha rá nézve sem fáradság, sem szomjúság, sem éhség nem volna. Kérlelhetetlenül kényszerített mindenkit, a ki teher nélkül jött, miután ivott, a visszatérésre; így sikerült azután reggelig meglehetősen minden embert, tehercsomagot és állatot a szorosban együvé hoznunk. Mi magunk csak éjfél körül jutottunk egy kis ételhez és azért nem csekély kimerültséget éreztünk.

Hétfő, márczius 19. A tavat tegnapi menetünk közben ugyan nem láttuk, de nyilvánvalóan csak néhány óra járatra lehettünk tőle. Reggel egy pár emberünk ugyan még hiányzott és a szamarak összes terhei még a száraz folyammederben hevertek ott, a hol őket hagytam: ezen a helyen tovább még sem maradhattunk, mert a vízmedencze alig volt elégséges a legnyomasztóbb szomjúság eloltására, összes vízszükségletünket pedig semmi esetre sem fedezhette; állatainkat egyáltalán meg nem itathattuk. Még napfölkelte előtt tehát visszaküldtük Duallát és Maktubut a szamarakkal, hogy a terheket elhozzák és a még hiányzó embereket keressék; mi magunk 7 óra körül indultunk a meg tó felé.

A Longendoti hegyhát lapos északi vége balra maradt el tőlünk; előttünk eleinte szelíd lejtőjű földhullámokkal takart vidék terült el, a mely lassan ereszkedett le a tóhoz és csakhamar csaknem teljesen sík rónává alakult. Jobbra tőlünk, észak felé tovább húzódott a halmos vidék, a mögött pedig, nagyobb távolságban, egy alacsony fensíknak élesen kidomborodó lejtője vonult

el. Negyedfél órai menet után megint a lapos tóparton voltunk. Messziről nézve, a tóvidéki táj kellemes hatást tett az emberre; friss, zöld színű fákból és bozótokból, berkekre és erdőcskékre lehetett következtetni, de a csalódás nem tartott sokáig és a távol szép képe lábaink alatt ismét a régi sivataggá alakult. A fák csak azon széles, törmelékben gazdag folyó-medrekben tenyésztek, a hol esős időkben zúgó hullámok rohanhatnak a tó felé, de most minden száraz volt. A bozót a tövisekkel megrakott ernyő-akáczfákból és az ismeretes zsírbozótokból állott; a homokos talajon egy fűszál sem nőtt. Nehány králnak maradványai, a melyek mellett elhaladtunk, azt jelezték, hogy e vidéken évek előtt nomadizáló burkenedsik vagy randilék lakhattak.

A tó azon öblét, a melyhez az nap megérkeztünk, Alianak hívták; Lembasszo állítása szerint resiáti elmolok lakták. Megérkezésünk napján azonban benszülötteket nem láttunk; ép oly kevéssé találtunk jeleket, a melyekből ottlétökre következtetni lehetett volna.

A tónak szélessége itt 35—40 kilométer. Nyugati oldalán aránylag alacsony hegységek szegélyezik. Két nagyobb, sziklás sziget is föltünt itt, az egyik délnyugaton, a másik északnyugaton. A tó vége innen még nem látható. Egy körülmény azonban arra mutatott, hogy nemsokára czélunknál, a tónak északi, lakott végénél leszünk; ez a körülmény a víznek piszkos, sárgászöld színe volt. Azonkívül a partok iszaposakká és mocsárosakká is lettek; állatainkat alig tudtuk az itatóhoz elhajtani.

A környéken meglehetősen sok volt a vad, a zebra,

a beiza-antilope és a gazella. Egy bivaly-csordát is lehetett látni; mindez állatok azonban megérkezésünk után csakhamar eltüntek. Teleki gróf menetközben két Gazella Grantii-t egy lövéssel terített le; magam a tanyánk közelében egy zebrát (Equ. Burchelli) ejtettem zsákmányul. Ezen eset után a parton csakhamar eldördült a nehéz puska. Teleki gróf ugyanis ottan két hímelefántot talált, a melyek épen menekülni akartak. Ez a vadászat a teljesen szabad parton ment végbe és azzal végződött, hogy mindkét állat, miután megsebesült, a tanyahely felé vette útját és annak közvetetlen közelében megdöglött. Mindnyájan már hosszabb ideig voltunk az elesett állatok mellett, a gróf őket már meg is mérte, én pedig lefényképeztem. Csaknem az egész karaván ott állott körülöttük és leste az alkalmat, mikor szabad a zsákmányra rohannia;

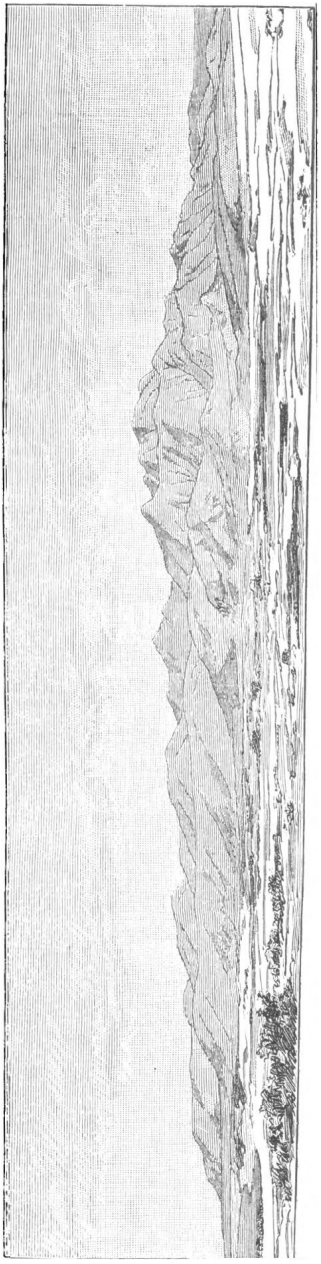

A LONGENDOTI-HEGY.

ekkor az egyik ember azzal a hírrel állított be, hogy mindjárt közelünkben, egy bozótsürűségben bivaly rejtőzik. Az állat — erősen terhes tehén — alig volt tőlünk 100 lépésnyire; Teleki grófot, midőn hozzá közeledett, olyan hevesen támadta meg, hogy ha első lövésre le nem teríti, erős bajba jöhetett volna. A bivaly a valamivel kisebb, északi fajnak, a Bos caffer var. aequinoctialis egy példánya lehetett.

Tanyánkat a víztől 600 méternyi távolságban, egy száraz folyam-meder szélén ütöttük föl. A szakadatlanul nagy hevességgel fúvó szél, a mely forró homokot és porfelhőket szórt szemeink közé, az itt tartózkodást kínossá tette, de a még hiányzó embereink miatt nem mehettünk odább. Délben megérkezett Dualla. Azon négy ember közűl, a kik reggel még hiányzottak, hármat már halva talált, a negyediket reménytelen állapotban hozta el; egy pár órával később ez is meghalt a nélkül, hogy eszméletét visszanyerte volna.

Nap lemente felé egy orrszarvú látogatta meg tanyánkat; az állat az ellenkező szél miatt bennünket nem érzett, semmi rosszat sem sejtve jó ideig közelünkben szaglászott, míg Teleki gróf le nem terítette. Legyen szabad itt az élő orrszarvú-fajokra vonatkozólag mellesleg egy pár rövid megjegyzést tennem. Ekkor már bizonyosokká lettünk abban, hogy a mióta a tó partját elértük, más orrszarvú-fajjal ismerkedtünk meg, mint az volt, a mely a messzebb déli vidékeken élőtől főképen kisebb voltában különbözött. Az állatok itten egytől-egyig legalább egy harmaddal voltak kisebbek, mint azok, a

melyeket a Mászáiföldön láttunk. Ezenkívül ezeknek szarvai kevésbbé otrombák és hegyesebbek is; egyik oldalukon nagyobbára behorpadtak, sőt néha egészen laposak. Mi ekkor még ismeretes dolognak tartottuk, hogy északi és északkeleti Afrikában a délitől különböző orrszarvúfaj él; ebben a föltevésben el is mulasztottuk, hogy róluk pontos rajzokat készítsünk és testöket megmérjük. E föltevésünk azonban, miként később kiderült, alaptalan volt, a mennyiben a tudomány Afrikában ma csak két orrszarvúfajt [1] ismer: a Rhyn. simust és a Rhyn. bicornist. Az elsőnek széles a szája; a mint látszik, kizárólag Dél-Afrikában fordul elő és a száma nagyon megapadt. A másik (hegyes szájú) fajhoz tartoznak mindazok az orrszarvúak, a melyeket mi, míg a Nyirohegyhez érkeztünk, láttunk és lőttünk. Egyáltalán nem akarom azt állítani, hogy az a harmadik varietás, a melyet mi kizárólag csak a Rudolf-tó vidékén láttunk, újabb fölfedezés; ellenkezőleg hajlandó vagyok elhinni, hogy mindazok az orrszarvúak, a melyeket az utasok a keleti Szudánban és a szomáliak földjén láttak, épen ehhez a harmadik fajhoz tartoznak, mind a mellett azt tartom, hogy ezen fajt az előbb említett fajoktól — a Rhyn. simustól és Rhyn. bicornistól — meg kellene különböztetni.

Kedd, márczius 20. Az alig elviselhető helyzet daczára mégis helyünkön maradtunk, mivel itt legalább árnyék volt. Reggel felé, az öböl északi oldalán, 2—3 kilométernyi távolságban, öt kanuban, halászó elmolok

[1] Ha Dél-Afrika kétes válfajaitól eltekintünk.

tüntek föl. Lembasszo, Szokoni és még egy pár emberünk azonnal feléjök siettek, de nem bírták őket rávenni, hogy közelebb jöjjenek. Még az ajándékot is visszautasították, a melylyel megkínálták és azt felelték, hogy előbb haza kell menniök és tanácsot ülniök. Végül azt kérdezték, vajjon egész karavánunk asszonyokból áll-e, mert asszonyoknak nézték embereinket, a kik mezetlenségök eltakarására csípőik körül kendőket viseltek. Délután több csolnak érkezett meg és a tanya közelében, a parton kikötött. Mindegyik csolnakon három benszülött volt, a kik közűl kettő állva, hosszú rudakkal tolta előre a lélekvesztőt. Ez emberek halakat hoztak, nagy, igen jóizű, barnás-fekete pikkelyekkel ellátott kárászokat, a melyeket a látható sebeikből ítélve, a sekély parti vízben dárdáikkal szúrtak agyon. Gyöngyeinket ez alkalommal elfogadták és elmondták, hogy van egy kis durrhájuk meg nehány juhuk eladni való, de ha meg akarjuk venni, telepök közelében kell tanyánkat felütnünk. Azt is tudni akarták, hogy mire valók a mi puskáink. Dualla tehát egy lövést tett a levegőbe, a mire megrémülten hasra feküdtek.

Szerda, márczius 21. Hogy a portól megszabaduljunk, tanyánkat északkelet felé, körülbelöl 3 kilométernyivel odább vittük. Itt az árnyéknak ugyan nyomát sem találtuk, de a homok durvább és a talaj keményebb volt, a széltől tehát kevesebbet kellett szenvednünk. Sátrainkban e helyen + 39° C.-t mutatott a hőmérő. Teleki gróf egy orrszarvút ejtett el. Éjjel oroszlánordítást hallottunk. Elmolok nem mutatkoztak.

Csütörtök, március 22. Csak hat kilométernyi utat tettünk meg, folytonosan a mocsaras partokat követtük és így a nélkül, hogy sejtettük volna, az elmolo-telephez jutottunk. Menetünk rövid tartamának oka épen olyan érdekes, mint eredményes elefántvadászat volt. Alig voltunk ugyanis egy fél óráig útban, már egy egész nyáj

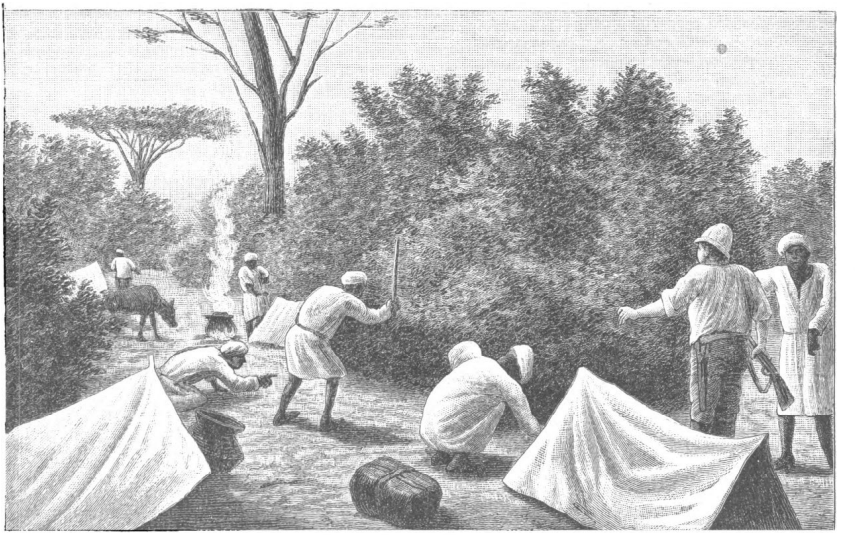

LEOPÁRD A TANYÁNKON.

orrmányosra bukkantunk. A nyáj hat nőstény és öt, különböző kölyökelefántból állott. A sík parton, a karavántól 400 lépés távolságban állottak és egészen gondtalanul sütkéreztek a napon. Meglepetve néztük egy darabig, hogy mit cselekesznek. Az öregek hatalmas füleiket ki-kiterjesztették és játszottak kölykeikkel, a

melyek alattuk el-elbujtak és időnként tőgyeiket [1] szopogatták. Az elefánt-élet pompás jelenete játszódott le szemeink előtt. A környéken mindenütt mély csend uralkodott és mi is némán néztük az állatokat. Tekintettel a kölykökre, lőni nem akartunk, de végre is útunkat folytatnunk kellett. Ez okból szükséges volt az állatokat előbb elkergetni, mert épen közöttük kellett volna elmennünk. Dualla ennek véghez vitelére azonnal ajánlkozott. Fehér, messzire ellátszó ingébe burkolózva és csupán egy winchesterrel fölfegyverkezve, lassú léptekkel haladt végig a homokos területen a nyáj felé, a mely csakhamar élénken elkezdett mozgolódni. A fülek hol becsapódtak, hol ismét széttárultak, a meggörbült ormányok fölemelkedtek a magasba, a kölykök pedig félve menekültek az anyák alá. Egy ideig csak nézték a vakmerő tolakodót, sőt az öreg állatok egyike lassú léptekkel Duallának eléje is ment, úgy hogy már aggódni kezdtünk. Ekkor Dualla egy pár lövést tett a levegőbe, a mire a nyáj elvonult, de egy cseppet sem sietett. Kiabálva és lövöldözve futott Dualla még egy darabig az állatok után, mikor egyszerre ugyanaz a nőstény, a mely előbb, megint megállott, mintha kedve kerekedett volna üldözőjét megtámadni. Erre azonban, a dolog szerencsére nem került. A nyáj gyorsabb futásnak eredt és szemeink elől csakhamar eltünt, mire mi is újra útnak indultunk.

Csakhamar ez eset után, néhány nehéz puskából eldördülő lövés vonta magára figyelmemet, a melyek az

[1] A melyek az elefántoknál első lábaik közt vannak.

út irányában voltak hallhatók. Teleki gróf alkalmasint megint elefántokra bukkant. A sík vidéket észak felől szegélyező erdőszegély mentén csakhamar láttam is belőlük egész nyájakat, a melyek tova szaladtak, időnként el- és azután megint föltüntek. A lövések ismétlődtek; a vadászat tehát tovább folyt. Midőn a hely szinére érkeztem, már a karaván ott állott a Teleki gróftól elsőnek lelőtt állat hullájánál. Ez egészen szabadon álló mező közepén hevert; mindeddig nálánál erősebb állatot nem láttunk. Csodálatosan szép, egyformán hosszú agyarai $103^1/_2$ kilogrammot nyomtak.

Teleki gróf a befelé menekülő állatokat üldözőbe vette; magam tehát eltökéltem, hogy a hely szinén föllüttetem a tanyánkat. Erre alkalmas, több nagy fától beárnyékolt helyet csakhamar találtunk is; oda vonult tehát a karaván a szokott lármás módján. A tájékot egészen alacsony homokbuczkák takarták és rajta meglehetősen sürűn nőttek a bozótok. Végtelen sok, közönséges, meg ritkább fajtájú gyöngytyúk is szaladgált a környéken; ezért először nem is mentem mindjárt a tanyára, hanem elkezdtem a szárnyasokra lövöldözni. A legrövidebb idő alatt összehoztam öt darabot; miután pedig egy homokszem a puskámat hasznavehetetlenné tette, zsákmányommal lassú léptekben a tanyánk felé haladtam, a melynek közvetetlen közelében vadászgattam. Ekkor, nagy meglepetésemre, Teleki, a ki a közelben egy homokbuczkán állott, megszólal, azt kérdezvén tőlem, hogy hány darabot lőttem; én pedig azt hittem, hogy a gróf távol tőlünk az elefántokat üldözi. Természetesen

azonnal feleltem neki: «ötöt,» a mire ugyancsak nagy csodálkozásomra azt felelte: «nagyszerű!» Teleki gróf, a ki csakugyan az elefántokra lesett, az én «ötömet» ezekre az állatokra vonatkoztatta, a melyek abban a bozótban rejtőzködtek, a hol én nagy vígan lövöldözgettem. Két, nyilvánvalóan súlyosan megsebesült elefánt nemsokára a tó közelében meg is jelent, a többiek azonban a bozótban maradtak.

Teleki gróf, a ki a lövőszerekből kifogyott és ezért egyik emberét a tanyára küldötte, ez utóbbiakat szemmel tartani iparkodott; magam pedig fölkerekedtem, hogy a két súlyosan megsebesített állatot leterítsem. Ez azonban csak részben sikerült, mert a tanyáról elhozták ugyan a 8 kaliberű puskát, de csupán csak avval a két golyóval, a melyekkel meg volt töltve; e két golyó pedig csak az állatok egyikének volt elég.

A többi elefánt is csakhamar elhagyta a sürűséget. Kettejöket Teleki pompás kettős lövéssel le is terítette, de csak az egyik maradt döglötten a hely szinén. A másik rögtön megint fölállott és másik kettőtől kisérve a tó felé futott, a hol a parttól valami 500 lépésnyi távolságban hasig érő vízben megállottak. Nyilvánvalóan mind a hárman meg voltak sebesülve; a nyájhoz tehát időközben két olyan állat is csatlakozott, a melyeken Teleki mindjárt a vadászat első fázisában ejtett sebet. Mi ekkor a partról röpítettünk az állatok felé néhány golyót, annak daczára azok nem akartak a vízből kijönni. Teleki gróf még a másik, súlyosan megsebesített állatot lőtte agyon, a melyet nekem lövőszer

hiányában cserben kellett hagynom és azután mindketten visszatértünk a tanyára.

Az egész vadászatnak lefolyása, a mint most megtudtam, a következő volt: Teleki gróf az erdőszegély előtt két elefántnyájra bukkant: a fentebb említett hat nősténynyre a kölykökkel és öt hatalmas hímre. Ezen utóbbiakra irányult természetesen az ő vadászata. Az állatok a bozótszegély külső szélén, egészen nyilt, fedetlen síkon állottak; ezért mindenek előtt meg kellett őket kerülni. Teleki gróf ezt először a part mentén próbálta meg és midőn a talajt itt nagyon is mocsarasnak találta, nagy kerülőt tett a száraz belseje felé. Már-már elérte a bozótokat, midőn egyszerre gyengébb hímekből álló másik két kis nyáj jött ki közűlök. A két nyájat egymástól körülbelül csak kétszáz lépésnyi távolság választotta el; a gróf ennek daczára nem tehetett egyebet, minthogy kettejök közt elhaladva menjen előre. Ezen művelete közben azonban nagyon sarokba szorult. Habár nem észrevétlenül, az erdőszegélyt mégis sikerült elérnie; alig volt azonban ott, az egyik fiatal hím egyenesen neki tartott. Teleki gróf, a ki czéltáblául az öreg, erős állatokat választotta ki, sokáig habozott, lőjjön-e vagy nem; végre azonban kényszerült vele. Ezzel vadászterve meg volt zavarva; a homlokon talált állat elfordult ugyan, de abban a perczben a többi is nyugtalankodni és mozgolódni kezdett és Teleki gróf egy ideig minden oldalról körül volt véve elefántokkal, a melyek habozva, hol a sürűségből a szabadba, majd ismét visszafutottak, hogy annak oltalma alatt elmenekülhessenek. E közben egy

fiatal hímet a homlokába röpített golyó szintén visszatérésre kényszerített.

A két lövés hallatára az öreg állatok először fejeiket dugták össze, azután pedig a sürűségbe mentek, a hol Teleki gróf őket könnyebben elérhette. Kettő közűlök halántékába kapott egy-egy lövést, mindakettő azonban tovább futott; az egyik kevéssel utóbb a síkságon elesett (ez volt az az állat, a melyet az erdőszegély mellett először láttam), a másik pedig a nyáj többi tagjait követte. A nyáj eleinte a sürűségbe hatolt be, a hol Teleki gróf a másik megsebesített állatot három további lövéssel leterítette és azután a tó felé fordult, a melynél gyöngytyúkvadászatom közben újra rábukkantam.

Kevéssel ebéd után jelentették embereink, hogy a három elefánt egyike a tavat elhagyta, őket a döglött állattól, a melynek épen agyarait akarták kiszedni, előzte és most egészen közel a tanyához, a bozótban rejtőzik. Erre rögtön fölkerekedtünk, az állatot csakhamar meg is találtuk és elkezdtünk rá vadászni, de akkor a szerencse nem kedvezett, mert az ormányos a sok golyó daczára, a miket kapott, elszabadult. Menekülve, 30 lépésnyi távolságban szaladt el a tanya mellett.

A tó partja itt egészen sík, mocsáros és algákkal volt takarva. Egyik helyen nádast is láttunk, másutt azonban nem takarta növényzet. Csolnakféle nélkül a vízbe jutni nem lehetett; az első órákban tehát a parton lyukakat ástunk és így szereztünk magunknak innivalót, míg végre embereink egy egyébként száraz folyammederben, a tanyától valami ezer lépésnyire, néhány mély eső-

víztócsát fedeztek föl. Nem régen e vidéken jó erős eső lehetett.

Alia benszülöttei a tóban fekvő, két egészen jelentéktelen, kopár homokpadon laknak, a melyek alig állanak ki a vízből; ez emberek ott az amfibiák módjára élnek, olyan formán mint a krokodilusok, a melyeket a többi közt szintén üldöznek és ha elejtik, meg is eszik. Mindkét sziget együtt véve 1—1½ km² területű lehet. A nagyobbikon 30—50, a kisebbiken pedig mintegy 15 barna, szénakazal alakú kunyhó áll sürűn egymás mellett. A lakosság, a melynek száma valami 150—200 lehet, nagyobbára halászatból él. Egy kis durrhát az elmolok ugyan vesznek a resiátoktól. Egy vagy két tehén, egy tuczat juh és körülbelül még egyszer annyi kutya megosztja velök a magános életet. A parthoz közelebb fekvő, harmadik homokpad lakatlan; ezt, miként a sekély, mocsáros parti vizeket, tűzi fájuknak és lélekvesztőiknek rakodó-helyéül használják.

Bár a benszülöttek figyelmét jelenlétünk ki nem kerülhette, első napon még sem mutatkozott egy sem, a miért is délután Duallát és a vezetőket elküldtük hozzájok. Három-három benszülöttel megrakott kanuk közeledtek ugyan feléjök, de csak egy asszony, egy burkenedsi nő jött ki közvetítőnőül a partra; a többi benszülött a csolnakokban maradt jó kiáltásnyi távolságban. Az asszony mindenekelőtt az elmolok abbeli kívánságát fejezte ki, hogy a velők való érintkezésnél puskákat magunkkal ne vigyünk és a környéken való lövöldözésekkel is hagyjunk föl. Erre azután barátságos érzelmeik-

nek adott kifejezést és megkérdezte, minő baráti ajándékot vagyunk hajlandók mi adni. Dualla nem vitt magával csereárúkat, megigérte azonban, hogy más nap majd nem marad velök adós; a puskákra vonatkozólag meg azzal nyugtatta meg, hogy azok csak a rossz embereknek ártanak; a használatukról azonban — tevé hozzá — nem mondhatunk le addig, míg ők élelmi szerekkel el nem látnak, mert miként ők a halászatra, úgy vagyunk mi a vadászatra utalva. A benszülöttek erre megigérték, hogy egyet-más eladni valót majd hoznak; megkérdezték még, vajjon nem vagyunk-e emberevők és azután erre nézve is megnyugtatva, visszavonultak.

Egyes elefántokon kívül a távolabbi környéken, messzelátóinkkal még zebrákat és vöröses-barna, meglehetősen nagy, egyszínű antilopét láttunk, a mely azonban előttünk ismeretlennek tünt föl.

Alia, péntek, márczius 22. Reggel a tóban már csak egy elefánt volt; a másik éjjel elmenekült. Teleki gróf a vászoncsolnakunkat előkészíttette, hogy az állatot vagy a vízben agyonlövi, vagy pedig kikergetteti. Magam a messzelátóval valami 40 percznyi távolságban egy magános elefántot fedeztem föl; megindultam feléje, de mikor a hely színére érkeztem, az állat már eltünt; visszatértem tehát a tó partjára, a hol ezalatt Dualla két emberével beszállott a csolnakba és épen azon fáradozott, hogy az elefántot kihajtsa a szárazra. Dualla vakmerően közeledett az állathoz, lármázott szörnyen körülötte és valami tizenkétszer Henry-Winchester puskájából rá is lőtt. Az elefánt nem mozdult a helyéből,

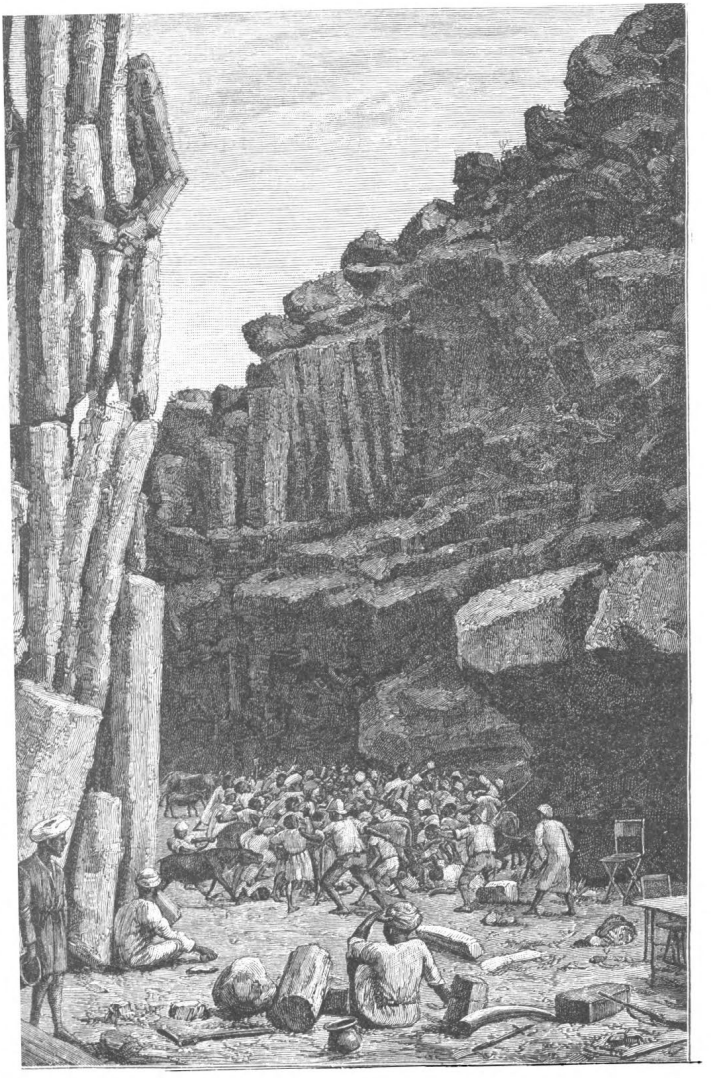

A SZOROS VÍZMEDENCZÉJÉNÉL.

nyugodtan rágta az algákat, a melyeket a víz fenekéről orrmányával fölszedett és csak időnként öntötte le vízzel a sebeit. A csolnak és az emberek, rá nézve, mintha nem is lettek volna; épen olyan kevés hatást tett az a sok golyó is, a melyek testébe fúródtak. Azt hittük tehát, hogy már nagyon elgyengült és e miatt a mocsárból sem tud kivergődni; ebben a hitben Teleki gróf a csolnakot a partra hajtatta és Duallának odaadta a nagy expressz-puskát azzal a parancscsal, hogy lőjje agyon az elefántot a vízben. A csolnak erre újból körüljárta az állatot. Dualla kétszer lőtt is, de észrevehető eredmény nélkül. Ekkor még közelebb ment az elefánthoz és egy darabig nem mozdult. Már épen azon voltunk, hogy túlságos és egész szükségtelen óvatossága miatt bosszankodásunknak adjunk kifejezést, midőn a csolnak ismét mozgásba jött és lassan haladva, ívet irt le. Rögtön utána észrevettük, a mint a csolnakban ülők hirtelen kiugranak és az elefánt, a ki mindeddig úgy állott, mintha a földhöz volna szegezve, hihetetlen gyorsasággal odaszaladt a csolnakhoz, hogy a víz körülötte csak úgy hullámzott és habzott. Nehány másodperczczel később már ott volt a törékeny jószágnál, egy darabig maga előtt tolta, azután orrmányába kapta, tépte és marczangolta, rázta ide s tova és végül megvetéssel félre dobta. A mellette és mögötte, a vízbe le-lebukó emberekkel — ámbár Dualla a vízből is rálőtt még egyszer — mit sem törődvén, lassú léptekkel folytatta útját a tóban befelé, míg végül jó nagy távolságban egy félsziget mögött eltünt. A vadászat nem remélt ered-

ménye nem kevésbbé bosszantott, mivel a csolnaknak eshetőleg még nagy hasznát vehettük volna.

A tanyára visszatérvén, itt több burkenedsi asszonyt találtunk. Ezek, a mint látszik, az elmoloknál nagyobb számmal vannak. Tőlünk engedélyt kértek, hogy az elejtett elefántok húsából ők is vehessenek; mivel fölöslegünk volt belőle, ezt szívesen megengedtük. Délután átküldtünk a benszülöttekhez. Ezek ekkor már kevésbbé voltak félénkek és férfiak, valamint nők is kijöttek a partra. Sikerült is tőlük 40 kiló durrhát vennünk. Kharso, a kit megbíztunk, hogy a konyha számára gyöngytyúkokat lőjjön, már egy óra mulva valami egy tuczattal jött vissza. Itt éjjel-nappal heves déli szél fújt, a mi homokkal és porral takart be mindent és itt létünket igazi kínná változtatta. A levegő sürű és sárga volt; a távolabbi vidék pedig olyannak látszott, mintha ködbe volna burkolva. A hőmérő délben, árnyékban + 38—39° Celsiust mutatott; éjjel soha sem szállott + 30° alá.

Alia, szombat, márczius 24. Dualla az elmolokhoz ment, hogy újra élelmi szereket vegyen. Embereink annyira elgyengültek, hogy a húshoz még valamire, ha mindjárt csak egy kis durrha-levesre is, égető szükségök volt. Az üzlet eredménye csekély mennyiségű durrha, hat juh (rendkívül nagy patákkal, a miért nem is vihettük magunkkal) és két elefántagyar volt. A kisebbik, egy nőstény agyara,[1] 11 kilogrammot nyomott, a mi

[1] Szuaheli nyelven «galasa»-nak hívják. A nagy hímagyar neve: «bori», a középnagyságúé: «vibori». A nőstények agyarai a kereskedésben

aránylag nem kevés. Ára tiz, egyenként tiz krajczárért vett, közönséges mászái gyöngyfűzér volt. A másik agyar 65 kilogrammot nyomott; ezért kilencz kis vasdrót-karikát, egy fűzér ukuta, egy fűzér mboro és tiz, 40—40 krajczár árú kis mászái gyöngyfűzért fizettünk. Egy ilyen elefántagyar Zanzibárban körülbelül 1300 frtot ér. Legkeresettebb csereárú itt a rézdrót és az ukutagyöngy volt. Ezekből azonban a készletünk már annyira leapadt, hogy tulajdonképen meg sem kellett volna mutatnunk. Kelmék az elmoloknak egyáltalán nem kellettek.

Alia, vasárnap, márczius 25. Délelőtt valami 30 elmolo, férfi és nő, jött el tanyánkra; így tehát alkalmunk nyilt ez emberekkel közelebbről megismerkednünk. A tó északi végében lakó néptörzsnek, a resiátoknak vagy rissziatoknak tagjai, a mely néptörzs kétségtelenül galla eredetű. A férfiak mind erős testalkatúak voltak és jól tápláltaknak látszottak. Arczkifejezésöket nem találtuk mindegyiknél egyformának; némelyeknél inkább négerszerű, másoknál meg szemita szabású volt; úgy látszik tehát, hogy a resiátoknak sajátos, inkább négerszerű arczkifejezését a burkendsikkel való keveredés egy kissé szemitává szelídítette. Külsejöket lényegében hegyes áll, nagyon gyönge bajusz, de széles arczcsontok jellemzik. Az orr nem mindíg olyan széles és lapos, mint a nége-

sokkal értékesebbek, mint a hímeké, mivel lágyabbak, ruganyosabbak és a legértékesebb tárgyaknak, a billard-golyóknak készítésére is leginkább alkalmasak. Egy frasszilah = 17½ kilogramm nőstény elefántcsont Zanzibárban (az agyarak nagysága szerint) 110—140 dollárt ér.

reknél; a haj színe nagyjából sötétebb, mint a mászáiknál. A férfiak mohammedán szokás szerint körül vannak metélve. A hajviselet különböző; vagy rövid, vékony vacskorokba tekerik és vörösre festett zsírral jól bekenik, vagy hátra, jó simára fésülik és zsiros, világos szürke vagy világos violaszinű agyagnak segítségével meglehelősen művészies chignonná alakítják és ragasztják össze. Ezen, rendesen csak fiatal férfiaknál előforduló hajvise-

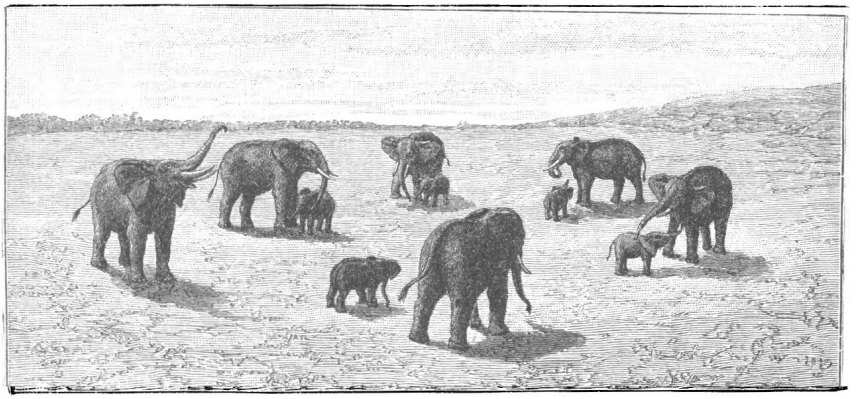

ELEFÁNT-CSENDÉLET.

letet nagyobbára két rövid struccztoll díszíti. Ha hozzáér az ember az ilyen chignonhoz, a külső vékony agyagréteget keménynek, az egész csinálmányt azonban puhának érzi, mintha ki volna párnázva. A fülczimpák és fülszegélyek többszörösen át vannak furva, a lyukakban apró fülbevalók lóggnak; a fülczimpák azonban nincsenek nagyon kitágítva. Egyéb ékszerek még a különböző alsó- és felső karon viselt karpereczek, a melyeket rézből, vasból vagy víziló-bőrből készítenek. Az alsó kar ékes-

ségéül sokan még gömbölyű harczi kést is viselnek, a melynek pengéje bőrhüvelyben van (miként a nyemsziek, a burkenedsik, elmolok, resiátok stb. dárdahegyei stb.) A férfiak nagyon egyszerű ruházata, elől 8, hátul 15 centiméter széles, cserzett kecskebőrből készített kötényből áll, a melynek széleit magukkészítette fényes vasgyöngyökkel szegnek be igen csinosan. Összes fegyverzetök a már említett gömbölyű harczi késekből, íjjakból, nyilakból és rossz dárdákból áll. Még egy szerszámot kell megemlítenem, a melyet ugyan minden férfinak kezében, de soha nőnél nem láthatni; ez egy kis két lábú székecske, a mely ülésül, azonkívül pedig az alvásnál vánkosul szolgál.

A legtöbb asszony, a kik meglátogattak, a burkenedsi törzshöz tartozott; annak megfelelő volt a viseletök is; találkozott azonban köztük néhány resiát asszony is. Ezeknél kellemesen lepett meg a mi fogalmaink szerint nőies viselet, a mely egy vagy két rövid, cserzett kecskebőrből készített és ránczokba szedett szoknyából állott. Felső testök meztelen. Az az egynéhány azonban, a kiket láttunk, sokkal csúnyább volt, mint a burkenedsi asszonyok; ezért is érthető volt, hogy a férfiak inkább ez utóbbiakat választják életök párjául.

A benszülöttek egyébként ránk a legjobb hatást tették; sem tolakodó, sem félénk magaviseletet nem tanúsítottak; mindjárt megérkezésök után nyugodtan leguggoltak a földre és a sauri megkezdődött. E közben úgy viselkedtek, mint a mászáik, azaz a mindenkori szónok fölkelt és a dárdát vagy más tárgyat

a kezében tartva, elkezdett beszélni. Az útirányokat mindig a nyelvökkel mutatták és pedig elég ügyes módon. Az egyik burkenedsi asszony tolmácsként tudtunkra adta, hogy az elmolok, ha még két napig várunk, készek bennünket tiz kanuval a resiátokhoz elkisérni. Törzsrokonaiknál ugyanis gabonát akarnak becserélni, de ez okból még nagyobb mennyiségű halat kell fogniok. Egy napot hát ráadtunk; tovább azonban nem akartunk várakozni, mivel az elefánthús kifogyóban volt és azonkívül a portól is sokat kellett szenvednünk. A sauri után a benszülöttek még megnézték tanyánkat és azután eltávoztak. Dualla az nap, nevetséges áron, két elefántagyarat vett, a melyek mindegyike 50 kilogrammot nyomott, továbbá egy kis kávét hüvelyben, de durrhát már nem kapott. Nyilvánvalóan mindent, a mijök ezen élelmiszerből volt, már előtte való napon ide adtak.

Alia, hétfő, márczius 26. A benszülöttek azt üzenték, hogy egyikök halála miatt csak másnap követhetnek bennünket. Még egy napig maradtunk tehát tanyánkon és más sport hiányában, gyöngytyúk-vadászattal mulatoztunk. Délután messzelátómmal jó ideig egy nyájat nézegettem, a melynek tagjait színök és alakjuk után ítélve, vadszamaraknak kellett tartanom. Ezen állatokat mindeddig sehol sem találtuk; lehetőleg közel férkőztem tehát hozzájuk, végül pedig azon vettem magamat észre, hogy Zebra Grevyi-k voltak. Szabad szemmel még háromszáz lépés távolságból is egyformán szürkéknek tüntek föl. Kevéssel nap lemente előtt e helyen, naponként óriási mennyiségben olyanforma madarakat

láttunk hirtelen megjelenni, mint a gerliczék; ezek meglehetős magasban rendetlen, czéltalan, czikk-czakkvonalakban röpkedtek ide s tova és azután kevés vártatva, olyan hirtelenül, a mint jöttek, megint több felhőalakú csoportba gyülekeztek és nyugati irányban, a tó felett eltüntek. Az egész jelenség 20 percznél tovább nem tartott.

Kedd, márczius 27. Mivel a benszülöttek még mindíg nem mutatkoztak, hogy bennünket elkisérjenek, nélkülök indúltunk útnak. A tőlük nyert értesítések szerint Aliától a resiátoknak a tó (a melyet ők egyszerűen bassz-nak, azaz tónak neveztek) északi végében levő lakóhelyeikhez, a távolság nem volt akkora, mint innen a déli elmolokhoz. Remélhettük tehát, hogy csakhamar czélunknál leszünk. Ez annál kivánatosabb volt, mivel karaványunk, bár az utóbbi időben elefánthúsban hiányt nem szenvedett, nem tudott jól megerősödni. Ennek oka a hosszabb ideig tűrhetetlen állapot, főképen pedig a sok por lehetett, a mi miatt magát teljesen soha sem nyugodhatta ki. Kevéssel megindulásunk előtt két emberünk meghalt, a kiknek egyike azonban maga okozta halálát. A karaván előtte való este ételadagokul babot kapott, mivel a húskészletek kifogytak és nap közben újabb zsákmányt nem ejtettünk. Az illető ember a maga adagját, nagyon éhes levén, nyersen falta föl, a mitől egész éjjel borzasztó kínokat szenvedett és reggel meghalt. Hogy egy nagyobb csomó főtelen bab vagy durrhaszem halált is okozhat, a karavánutazók egyébként egészen jól tudják.

Egészben $4^1/_2$ óra hosszat mentünk meglehetős

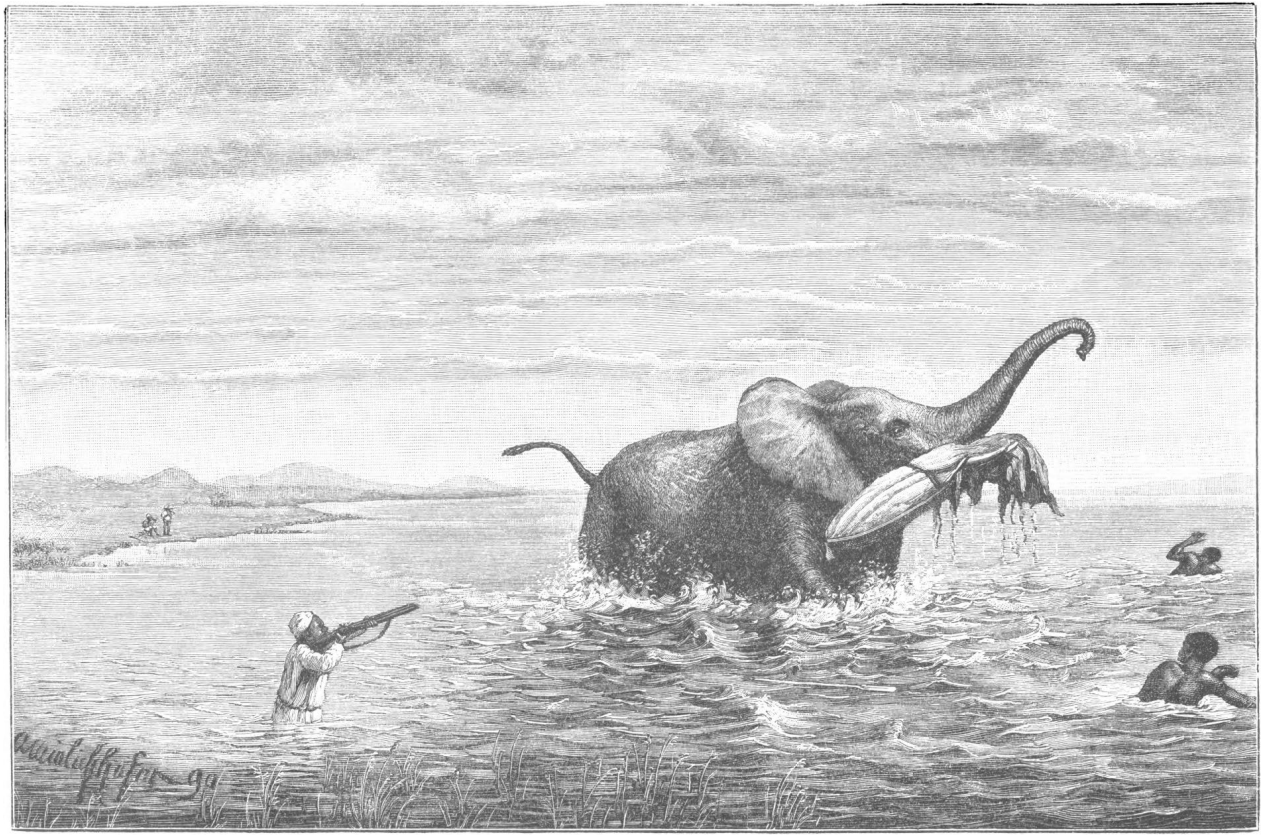

AZ ELEFÁNT SZÉTZÚZZA CSOLNAKUNKAT.

közelben a tóhoz; dél felé azután a parton tanyát ütöttünk. A talajt, a mely csaknem egészen kopár volt, helyenként fehér, finom homok és azután vulkánikus törmelék takarta. Növényekből össze-vissza néhány, elefántoktól jól megtépázott ernyő-akáczfát találtunk. Menet közben több elefántnyájjal is találkoztunk. Először két hatalmas állatot láttunk, azután négyet, a melyeknek óriási agyaraik voltak, azután tizenkét hímből álló nyájat, a melyek közül kettő feltünő magas kort ért el, azután megint három hímet, a melyeknek agyarai leértek a földig és végre egy tizenöt tagú nyájat, a melynek tagjai szintén olyan nagyságot értek el, mint a minőt még mi nem vettünk sehol sem észre. Több mint 100.000 forint értékű elefántcsontot lehetett volna itten szerezni, de egyik állatot sem bánthattuk, mert mindnyájan vagy a tóban, vagy az egészen sík, róna és teljesen fedetlen parton állottak. Az agyarak közt, a melyeket itt látnunk alkalmunk nyílott, voltak olyan óriások, a melyek száz és több kilogrammot is nyomhattak.[1]

A sík tóparton tanyáztunk, a mely sík és homokos, de többé nem volt mocsaras.

Szerda, márczius 28. Egészben véve öt óra hosszat mentünk, 500—1000 méter távolságban a partoktól. Az égboltozatot már reggel nehéz felhők takarták, délben pedig, a mikor mi még mindíg útban voltunk, több ízben esett az eső. Utóbbi időkben észak felől

[1] A legnagyobb elefántagyar, a melyet Dsumbe Kimemeta talált, 120 kilogrammot nyomott. Három másik pedig, a melyeket ő hozott egykoron haza, 100-at.

villámok czikázását láttuk, a mi az esős évszak közeledésének előjele. Napközben a tó felől hűvös szél fújt; így tehát menetközben kedvező volt az idő és végre mi is megszabadultunk tanyánkon a por okozta szenvedésektől.

Menetünk az elefántvadászat következtében több órára megszakadt. Teleki gróf kevéssel megindulásunk után egy erős hímállatra bukkant; mivel azonban fedezetet nem talált, kénytelen volt nagy távolságból az állatra lőni. Orrmányából vérezvén, az állat lassan tovább ment; mivel pedig a part mentét követte, Teleki gróf tovább üldözte, a karaván pedig útját folytatta. Így haladtunk egy darabig előre, 2—300 lépésnyi távolságban követvén a lassan odább haladó elefántot, a ki időnként egy-egy golyót kapott újra testébe. Hosszabb idő mulva végre azután az elefánt befelé fordult a szárazföld felé, a hol egyes akáczfa-bozótok a grófnak lehetővé tették, hogy az állatot jobban megközelítse. Ez azonban csak összesen három óráig tartó vadászat után esett el, a mikor már a 8. kaliberű puskából hat és az 577. kaliberű expresszből négy lövést kapott. Mindezen lövéseket teljes egykedvűséggel, lassan tovább haladva fogadta és csak kevéssel kimulta előtt mutatott kedvet, hogy üldözőjét megtámadja. Ebben a perczben esetleg egy orrszarvú is neki ment a grófnak, a ki hirtelen abba a kellemetlen helyzetbe jutott, hogy egy orrszarvúnak szarva vagy egy elefántnak orrmánya között kellett választania. Ezek a perczek kritikusok voltak; szerencsére azonban váratlanul kedvező megoldást nyertek. Teleki gróf csakhamar tisztában volt vele, hogy az orr-

szarvú támadása az elefántét meg fogja előzni és azért először erre lőtt rá, a mivel azután nemcsak amannak támadását verte vissza, hanem az elefántot is visszatérésre birta. A mint a lövés eldördült, ez utóbbi azonnal megfordult és csakhamar el is esett. Agyarai 58 és 55 kilogrammot nyomtak. Később embereink az orrszarvút is megtalálták; ez is meg volt dögölve.

Délután, tanyánk közelében egy nőstény elefánt-nyáj tartózkodott kölykeivel a tóban. Több óra hosszat állottak hasig a vízben, nem mozdultak a helyükről és ették az algákat. Ezeket orrmányaikkal a tó fenekéről szedték ki, jól megrázták, hogy a fölösleges víztől megtisztítsák és azután az ismeretes módon nagyra tátott szájukba dugták. A Bos caffer var. aequinoctiális-fajból öt darab és nehány Zebra Grevyi is megjelent este felé a víznél. A hang, a melyet ez utóbbiak hallatnak, ha fölriasztják vagy más egyébként nyugtalanítják, annyira hasonlít a leopárd vagy oroszlán morgásához, hogy több ízben bennünket is félrevezetett.

A tó vize e tanyánk helyén épen olyan büdös, mint rossz ízű volt és mi európaiak egyátalán nem ihattuk. Éjjel embereink egyike meghalt.

Csütörtök, márczius 29. Kezdetben, alacsony, a tó felé meredeken leereszkedő vulkánikus hegygerincz miatt, útunk a tótól messzebb vezetett odább. Rendetlenül elszórt sziklatuskók útunk ezen első részét nagyon nehézkessé tették; később újra leereszkedtünk a tóhoz és egészen a víz szélén mentünk. Embereink egy útközben fekvő sárgásbarna, zavaros esővíztócsát a szó

szoros értelmében szárazra ittak, annyira megunták már a tó sós vizét, a mi egyébként újra kristálytiszta lett. «Madsi a mona!» (esővíz!) kiálták örömtől eltelve valamennyien.

A tulsó part hegységei körülbelül 35 kilométernyi távolságban tisztán és élesen körvonalozva állottak előttünk. Meredeken ereszkednek le a tó vizéhez; helyenként egészen közel jönnek a tó partjához. Relativ magasságuk 1000 méter lehet.

Száraz folyammeder torkolata közelében ütöttünk tanyát, a melynek környékén árnyékos fák, főképen pedig friss zöld szinű bozótsürűségek állottak. A tóban négy elefánt állott, a melyek bár közelükben tanyáztunk, nyugodtan tovább ettek. A tó hullámzása egyébként túlharsoghatta a tanyai zajt. A bozótban zebrák, beiza-antilopék és számos Gaz. Grantii volt látható; ez utóbbiak közül egy kölyköt embereink egyike alva meglepett és elfogott. A parton, az erős hullámzás daczára, voltak krokodilusok is.

Az elefántokat, míg a tóból ki nem jöttek és a tanya közelében határozatlanul ide s tova nem bolyongtak, nem bántottuk. Vadászatunk rájuk eredménytelen maradt, főképen a folytonosan változó szél miatt, a mi bennünket is gyakrabban állomásunk megváltoztatására kényszerített. Végül az állatok, a melyek vadászat közben többször friss nyomainkra bukkantak és ennek következtében meghökkentek, elszaladtak; többeket azonban mégis sikerült megsebesítenünk. A kis nyáj vezetője egy teljesen felnőtt hím volt, a kinek agyarai hiányoz-

tak. A szuahellik az ilyen állatokat «bude»-nek hívják. A budék nagyon gonosz természetűek és mindíg ők viszik a vezéri szerepet. Ennél az alkalomnál is a bude volt mindenesetre a nyáj legóvatosabb tagja és a vezetést is ő vette át, a mikor az menekült. Az agyartalanság egyébként ritka tünemény lehet, mert mi csakis egy ilyen példányt láttunk.

E vadászat közben, a mely délutáni 1 és 2 óra közt ment végbe, több ízben esett az eső és az időjárás a nap többi részében is esős maradt. A nagy madárcsapatok még mindíg beállítottak kevéssel nap lemente előtt, de nyugati irányban csakhamar megint eltüntek.

Menet közben egy emberünk meghalt. Egy másikat heves kólikájától megszabadítottunk. A fájdalmas kólika ellen a karavánok átalában a következő szert szokták alkalmazni: a beteget a földre fektetik, lábait kinyújtják, bokái köré egy darab kelmét kötnek jó lazán, ebbe egy erős botot szurnak belé és azután a hurok csavarásával a lábakat addig szorítják össze, míg a beteg fájdalomtól a legborzasztóbb módon kiabál. Csak ha egyszer elhallgat és megszűnik a proféta nevét és ennek obligát, féltuczat, leggyakrabban használt sajátságait ordítani, csak ekkor hagynak föl a kínzással. De ekkor az ember teljesen is helyre van állítva, miként azt több száz esetben megfigyelnünk alkalmunk nyilott.

Péntek, márczius 30. Az eleinte homokos, később ismét mocsáros part mentén rövid ideig mentünk, azután pedig tanyát ütöttünk, mivel Teleki gróf az előtte való napon megsebesített elefántok egyikét lelőtte. Az

állat hosszas üldözés után a parttól messze fekvő helyen esett el és e miatt kényszerültünk korán megállapodni. Ezen állaton kívül, messzelátónkkal még négy elefántnyájat láttunk. A legnagyobb 25—30 darabból állott.

Nap közben az égboltozatot sürű felhők takarták; északon és északkeleten láttunk is esőt. Délelőtt 2—3 erejű szellő fujt a szárazról a víz felé, délután megfordítva, a víz felől a száraz felé. Embereink egyike, a ki az elefánthoz ment, hogy húst hozzon, este hiányzott; érette nagy tüzeket gyujtottunk.

Szombat, márczius 31. $3^1/_2$ óra hosszat mentünk a lapos, kelet felé lassan lejtősödő part mentén. A látóhatárt keleten elzáró alacsony, meredek part most megszünt. Helyette ma nehány messze fekvő hegy kúpjait, a Trr-hegyeket pillantottuk meg, a melyeknek nyugati oldalán kellett vezetőnk állítása szerint, a második kisebb tónak, a Basszo Ebór-nak feküdnie.

Menetközben a tegnap este hiányzó embert föltaláltuk. Eltévedett és alkalmasint meg is zavarodott, különben legalább a tó partját meg kellett volna találnia. A mély parti homokban, itt, kétféle kagylóból nagyobb mennyiségre bukkantunk és pedig ekkor első ízben; mindeddig a homok kagylók nélkül szűkölködött.

Nap lemente felé a vízhez jött 200—300 darabból álló Bos caffer var. aequinoctiális; mivel azonban semmiféle fedezetet sem találtunk, lehetetlen volt hozzájok férkőznünk. Midőn sürűn egymáshoz szorúltan, nyargalva elmenekültek, nagyobb távolságból a tömegbe lőttem és

eléggé kedvezett a szerencse, mert egy tehenet halálosan megsebesítettem. Ez a fajtájú bivaly meglehetősen sürű szőrű, holott az igazi caffer-bivalynak alig van szőre. Zebrákat is lehetett látni.

Vasárnap, április 1. Hatodfél órai menet a part mentén. A partok laposak, homokosak és tiszták maradtak. Algák már tegnap óta hiányoztak és valószinűleg

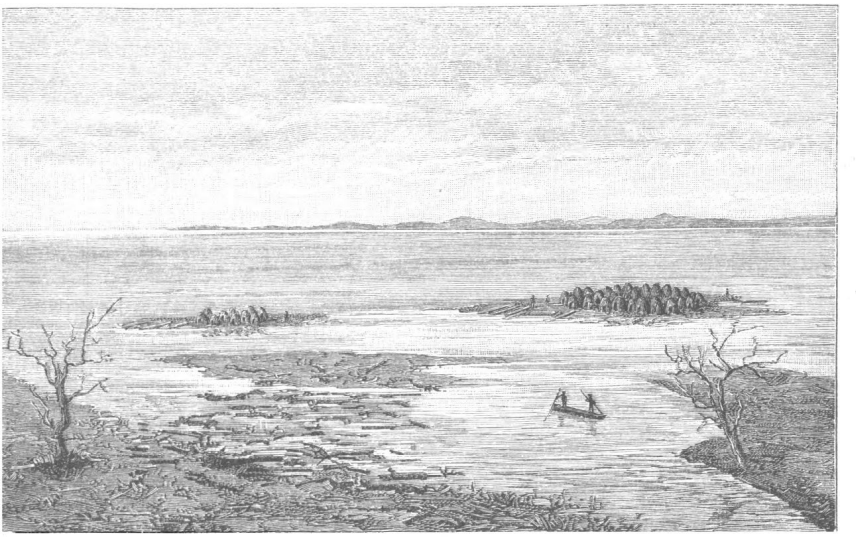

ALIA, AZ ELMOLO-TELEP.

ezen okból elefántok sem voltak találhatók. A tájékot több bozót takarta — a tó közelében kizárólag zsírbozótok —; barátságosabb is volt a képe, mint az előtte valóé. Vadat nem láttunk, épen így vizi madarakat sem; ellenben bivalynyomokra gyakran akadtunk. Menetközben több elefántagyarat találtunk, összesen 70 kilogramm súlyban.

Délben, a távol északon, mindnyájunk örömére füstöt láttunk fölszállani, a miből végre azt következtethettük, hogy ott a tó vége. Nyugaton a parti hegyek a tótól ismét eltávoztak és sík vidéket fogtak körül. Kelet felé a föld fokozatosan emelkedett és eltakarta szemeink elől a Trr-hegyeket.

Midőn Teleki gróf vezetőnket, Ali Saongvét, a ki az utolsó embereivel csak több órával később jutott el a tanyánk helyére, a dolgok állapota felől megkérdezte, ez, miként mindíg szolgálatra készen, igazi szuáheli módon, a következőképen felelt: «Oh, habari ngema, bvana, vatu vavili vamekufa» («Jó hír, uram, két ember meghalt»). A szuáheli illem-codex ugyanis azt parancsolja, hogy a kérdésre: «Habari gani?» («Mi újság?») minden körülmények között a «Ngema» («jó») felelet következzék. Csakis a további beszélgetés közben szabad a kellemetlen híreknek szóba jönniök.

Déltájban most a thermometer rendesen + 38° — + 40° C.-t mutatott.

Hétfő, április 2. Három órai menet után már tanyát ütöttünk. Útközben találkoztunk öt benszülöttel, elmolokkal, a kik két kanuban a resiátoktól Alia felé evezgettek és az éjjelt azon a helyen, lélekvesztőikben töltötték. Ez emberek föllépésükkel a néger-népek közt szerzett összes tapasztalatainkat megszégyenítették, mert bár jelenlétünkről sejtelmök sem volt, sem nem menekültek, sem egyáltalán félénkséget nem tanusítottak. Tőlük tudtuk meg, hogy a resiátok országában jövetelünkről még semmit sem tudnak. A közeledés olyan

néptörzshöz, a mely karavánokkal azelőtt még soha sem érintkezett, érdekfeszítő vállalat, a melyhez azonban óvatosan kell nyúlni. Egy nagyobb karaván hirtelen megjelenése ijedséget okozhat, a benszülötteket menekülésre késztetheti és mivel egyik fél sem ismeri a másik nyelvét és szokásait, könnyen ellenségeskedéseket is támaszthat. A mi helyzetünkben a dolognak azért volt még nagyobb az érdeke, mivel minden áron békés közlekedés létrejöttére kellett törekednünk, hiszen erőink fogytán voltak és nem napokig, de hetekig tartó tökéletes nyugalomra és üdülésre volt szükségünk. Ehhez járult még, hogy napok óta nem volt vad és mi már a legnagyobb szükségnek néztünk eléje.

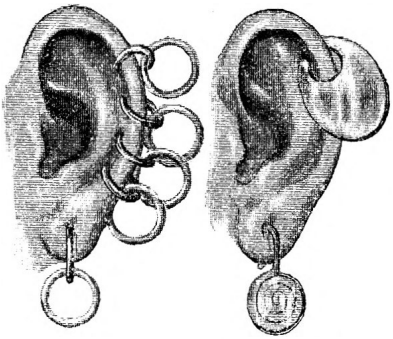

RESIÁT-FÜLDÍSZ.

VAS-GYÖNGYÖK (rendes nagyság).

Ez okból az nap korán megállapodtunk és eltökéltük, hogy barátságos összeköttetések létrehozatala végett, először egy kis, aggodalomra okot nem szolgáltató csapatot fogunk a resiátokhoz küldeni. A legkülönfélébb afrikai helyzetekben páratlan Duallánk Lembasszoval, negyven ember kiséretében hozzájuk meg is indult.

Útunk az nap, az egész időn át szorosan a part mellett vezetett észak felé; tanyánkat ott ütöttük föl, a hol a part iránya északnyugat felé fordult, az útnak

pedig észak felé, tehát a szárazon kellett tovább vezetnie. A partnak mellettünk fekvő részét mély homok borította, ehhez azonban sürűbb bozótszegély csatlakozott. A tájék képe zöldebb és barátságosabb volt, mint a minőnek egyebütt a tó parti vidékét találtuk. Észak felé a kilátást szelíd lejtőjű, alacsony hegyhát zárta el; annál behatóbban foglalkoztunk tehát a tóval és annak nyugati oldalával. A tó még mindíg 35 kilométer széles volt. Partmelléki hegyei nyugaton az északnak vonuló partokat elhagyják és északnyugati irányban húzódnak el. A víz és a köztük fekvő vidék látszólag egészen sík A tó vize zavaros, agyagszínű és nyilvánvalóan csekély mélységű volt. Egészen sajátságosnak tünt föl a tó közepén egy hosszú egyszerű sora a kihalt fáknak. Sok ideig nem tudtuk magunknak ezt a dolgot megmagyarázni. A fasor déli végét alig lehetett megállapítani, mivel itt a famaradványok csak egymástól távolabb, illetőleg egyesével állottak. Észak felé a sor sürűbb lett, mindenütt azonban csak megfehéredett törzsekből állott, a melyek a vízből kilátszottak. Az egész kétségtelenül a tó által elöntött olyanféle növényzet, mint a minőt a keleti oldalon sok helyen láttunk, csakhogy itt nem a tó szélén, hanem annak közepén állott. Egy másik, Afrikában egyébként mindennapos jelenség itt szintén föltünt nekünk; ez a sok termeszdomb volt, a melyekkel, a mióta Nyemszből elmentünk, sehol sem találkoztunk.

A délután a kiküldött embereink sorsa fölötti aggodalomban telt el; midőn azután az est beköszöntött a

nélkül, hogy hollétükről hírt hallottunk volna, sorsuk miatt már-már nyugtalankodni kezdtünk. Miként mi magunk, embereink a tüzeknél szintén arról beszélgetgettek, hogy mi lehet hosszú késedelmezésük oka. Végre, midőn az idő már tíz óra felé járt, egy pár puskalövés felszabadított gondjaink alól. Csakhamar utána megjelent

KOLIKA ELLENI SZER.

Dualla és megtette jelentését. Hosszas vándorlás után, a mi alatt sem embereket, sem pedig a vidék lakottságára valló ültetvényeket nem láttak, fölszálló füstöt vettek észre és arra felé tartottak. Alacsony, fehér homokból álló hegygerinczen épült faluhoz közeledtek, mindaddig, a míg a lakosait jól nem láthatták. Ekkor azután

leguggoltak és várták, mi fog történni. Sokáig ültek így; látták is, hogy őket észrevették, de a mint látszott, figyelmére senki sem méltatta. Még a benszülöttek marhái is őrizetlenül legelésztek közelükben. Valami egy óra mulva azután eljött hozzájuk egy benszülött. Embereink azonban az ő nyelvét nem értették meg; egymással tehát nem beszélhettek még később sem, a mikor újabb két benszülött csatlakozott hozzájuk. Végre előhoztak egy randilét, a ki egy kicsit törte a burkenedsi (mászái-) szavakat. Mivel a szomáli nyelvnek nehány szavát szintén értették, elkezdődött annyira-mennyire egy kis véleménycsere. Dualla úgy a hogy tudta, fölvilágosította őket mindenről, a mit tudni akartak és barátsága jeléül ajándékkal is megkinálta, de azt visszautasították. Végül a benszülöttek felszólították embereinket, vonuljanak vissza és másnap jöjjenek el az egész karaván nal. Ők maguk ezalatt leibonjukat is értesíteni fogják a dologról és élelmi szereket gyűjtenek majd össze. Midőn Dualla ekkor útnak indult, a rándilé-legény fölszólította, hagyja két emberét a faluban; Dualla azonban ennek teljesítését megtagadta. A benszülöttek félelem nélküli fellépése Duallára nagy hatást tett; azért vélekedett úgy, hogy a resiátoknak, az ő tapasztalata szerint, hatalmas népnek kell lennie, mert negyven főből álló csapatot, a mely hirtelen, mintha az égből hullott volna alá, jelent meg közöttük, alig méltattak a legkisebb figyelemre.

Kedd, április 3. Az égboltozatot már tegnap is egész napon át nehéz felhők takarták; az eső azonban csak éjjel kezdett esni, először igazi özönnel, azután

pedig mindig egyformán erősen; és az eltartott reggelig. Szegény embereink, a kik az egész éjszakát úgy szólván minden védelem nélkül töltötték, nagy nyomornak képét is mutatták. Sápadtak, igazán hamuszürkék voltak, és a hidegtől reszkettek. Mivel az időjárás javulására kilátásunk nem volt, végre útnak indultunk; de az erős esőzés, a mely véget sem akart érni, nem engedett messze eljutnunk.

Semmi sem képes a négert annyira kihozni sodrából, mint a tartós, esős hideg idő; és a mi, különben is elcsigázott karavánunkon a teljes pusztulásnak már az első félórában kétségtelen jeleit lehetett látni. Az emberek reszketni és inogni kezdettek; csaknem fele jajgatott és sírt, hogy a könyek igazi patakokként csurogtak le hamuszinű pofáikról. Gépiesen, félig megbénulva és gyermekek módjára jajgatva mentek az ösvényen, a vízzel elöntött vidéken keresztül. Két ember egészen elvesztette eszméletét. Tehercsomóikat eldobták és vad futásban rohantak, a hogy csak tudtak, befelé a bozótokba; egyiköket sikerült utolérnünk és észre térítenünk. A másikat két hónap mulva mint csontvázat találtuk meg.

Egy órai menet után karavánunk olyan nyomor képét nyujtotta, a melyet nehéz elképzelni. Csaknem minden emberünket vagy a legnagyobb kétségbeesés vagy teljes közönyösség fogta el. Az átmenet egy vadul zúgó folyammedren, a melyet azután nemsokára elértünk, megadta a karavánnak a kegyelemdöfést. A víz gyors folyású volt ugyan, de sekély. Csaknem öntudat-

lan állapotban léptek bele embereink és a legközelebbi perczben tehercsomagjaink már usztak lefelé és a sötétbarna, agyagos hullámokban eltüntek. Minden rábeszéléssel és fenyegetéssel szemben siketek lévén, fatuskók módjára hagyták magukat elsodortatni a térdig érő víztől és talán egy harmadát karavánunknak teljesen elvesztettük volna, ha magunk és szomáli legényeink, a kik egyedül maradtak szolgálatra képesek, kellő időben segítségre nem megyünk és egyik embert a másik után kezénél fogva, a vizen át nem vezetünk.

Ezzel menetünknek természetesen vége szakadt. Első gondunk volt tehát most tüzet rakni, hogy megdermedt embereink fölmelegedhessenek. Ez, hála nehány félig elfeledett, petroleummal itatott, tüzetgyujtó patronunknak, sikerült is; ezek csak akkor jutottak eszünkbe, midőn tapasztalt Mogo Mcsungunknak minden szokásos fogása már csütörtököt mondott. Kisérleteinket a folyton rivó embereink a legnagyobb aggodalommal nézték; miután pedig esernyőink védelme alatt végre sikerült a facsomókat füstölgőkké tennünk, sürű csoportokban fogták őket körül.

11 órakor szerencsére megszünt az eső; délben az első napsugár már áttört a felhőkön és még csak a zugó folyó emlékeztetett azon szomorú jelenetekre, a melyek kevéssel előbb játszódtak le szemeink előtt. Délután háromkor már a folyammeder is csaknem száraz volt és mi megindulhattunk elúsztatott tehercsomagjaink fölkeresésére. Némelyeket az áradat 500—1000 lépésnyire sodort el; némely holmi elromlott, a többi közt egy

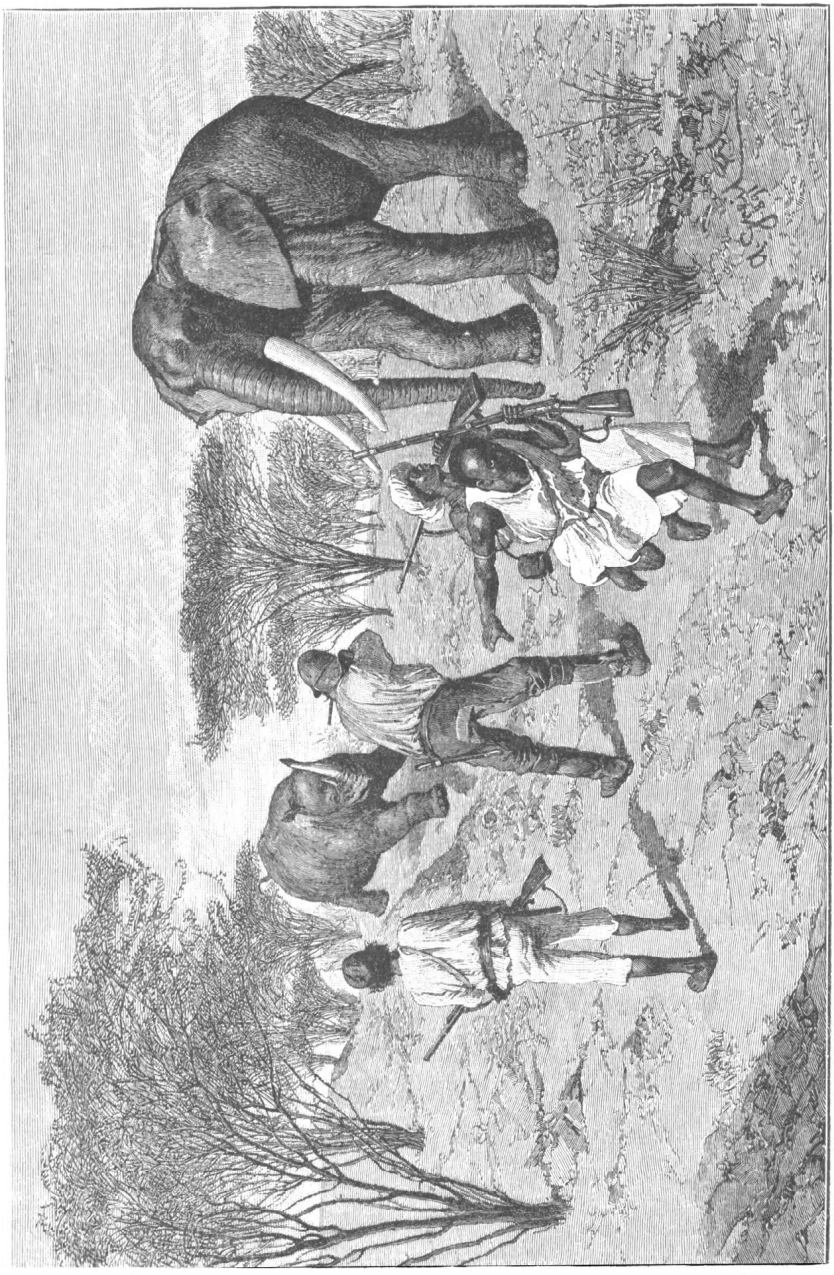

TÁMADÁS KÉT OLDALRÓL.

tehercsomagra való száraz préselt növény; elveszni azonban semmi sem veszett el. Az a hirtelenség, a mivel a térítők között a folyammedrek megtelnek, hogy talán nehány órával később már csak száraz homokot tartalmazzanak, egészen meglepő hatást tesz az emberre.

A nap hátralevő részét arra használtuk föl, hogy a

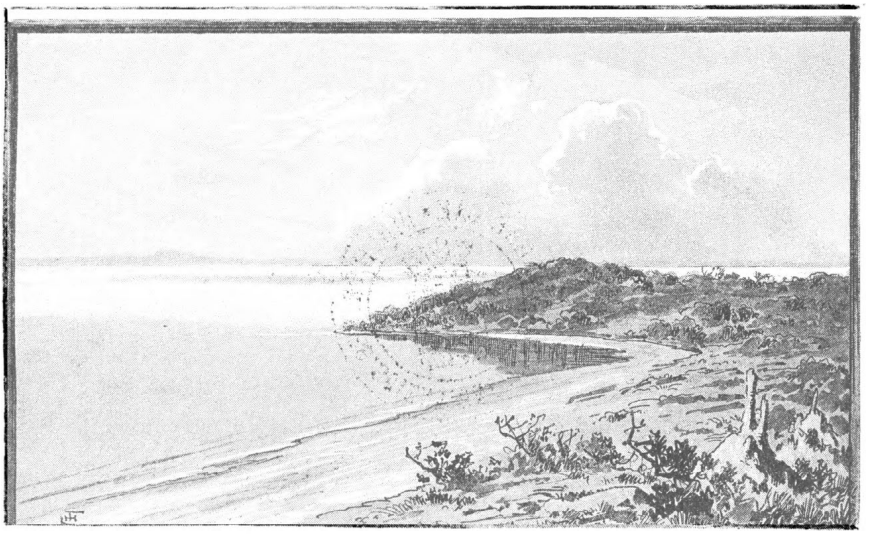

ÁPRILIS 2-KI TANYAHELYÜNK KÖRNYÉKE.

mi holmink nedves lett, megszárítsuk. Azonkívül Duallát negyven emberrel megint elküldtük a resiátokhoz. Ez alkalommal a benszülöttek már jobban érdeklődtek embereink iránt. Öregebb emberek, harczosok és asszonyok is nagyobb számmal gyűltek össze, bár egészen bátran viselkedtek, de azért szerények és nyugodtak maradtak. Marha- és szamárnyájak, miként első ízben, egészen

szabadon legelésztek körülöttük; gyanakodni tehát, legalább a benszülöttek, nem gyanakodtak. A fölajánlott ajándékot ekkor is visszautasították; embereinknek csak kevés durrhát adtak el és őket csakhamar hazaküldték azzal a megjegyzéssel, hogy másnap azután egész bizonynyal hozzák magukkal az egész karaván.

Szerda, április 4. Bennünket az eső az éjjel megkimélt, de mellettünk a folyammederben, reggel, zúgó hullámok rohantak tova; valahol annak felső folyása mentén tehát erősen eshetett. A legnagyobb megelégedettséggel eltelve indultunk meg az utolsó tómenti útunkra, embereink pedig folytonos «hurrah» és «haja ugali» kiáltozások közt szedték föl tehercsomagjaikat. Abban a tudatban, hogy célunkhoz értünk, legjobban szerettünk volna ujjongani, de a tapasztalat már nagyon gyanakodókká tett. Bár a resiátoknál előreláthatólag szives és barátságos fogadtatásra számíthattunk, bizonyos elővigyázati rendszabályokat még sem tévesztettünk szem elől. Az előcsapatnak a baltákat átadtuk, hogy azonnal hozzáfoghasson a tanyakerítés elkészítéséhez; az embereket figyelmeztettük, hogy zárt sorokban maradjanak és a puskákat lövésre készen tartsák. Hogy mindezen rendszabályokat későbben feleslegeseknek találtuk, annak természetesen csak annál jobban örvendtünk.

Először ritkás, szép akáczfaerdőn mentünk keresztül. A fák és bozótok lombja friss zöld volt; a fűtelen, homokos talajon olyan járás esett, mint valami parkban, a tiszta, jó levegőben a séta igazi gyönyörűség volt. Fejünk fölött megszámlálhatatlan csoportjai röpködtek az

apró, fecskénél valamivel nagyobb madaraknak, a melyek testét pompás vörös, fejöket azurkék színű tollak fedték, farkukat pedig hosszú, vékony tollak ékesítették és a melyek a levegőt kábító csicsergéssel töltötték meg. Ezerekre menő fészkeik a sík földön, lyukakban voltak készítve. Egy óra mulva kiértünk az erdőből, a mely azonban nyugatnak, a tó felé még folytatódott. Ezután olyan területre jutottunk, a mely a rajta heverő sok emberi csont és koponya miatt tünt föl. A kellemetlen hatás azonban, a mit ez ránk tett, csakhamar eltünt, midőn mindjárt utána számos szarvasmarha és szamár mellett elhaladtunk, a melyek minden őrizet és fölvigyázat nélkül legelésztek, kétségtelen jeléül a benszülöttek legbarátságosabb érzelmeinek. Végül megint eljutottunk a tó partjára, a mely itt náddal volt benőve és a melynek mentén alacsony, fehér homokból álló hegyhát nyult el; ez volt az, a melyről Dualla elbeszéléséből tudtuk, hogy északi végében a benszülöttek falva áll. Ott, körülbelül 1000 méter távolságban láttuk is nagyszámú benszülöttől körülvéve, a kik a fehér homokból mint háttérből élesen kiváltak. Nagyobbára dárdákkal és keskeny, hosszúkás paizsokkal fölfegyverzett férfiak voltak. Mögöttük azonban asszonyokat is lehetett látni, a kik nyilvánvalóan rőzséket viseltek a fejükön. Mindannyian várakozó állásban voltak és a mi mozdulatainkat épen olyan feszült figyelemmel kisérték, mint mi az övékéit.

A parthoz érve megállapodtunk. Embereink azonnal elszóródtak, hogy mielőbb a tanyakerítés építéséhez hozzáfoghassanak; mi ezalatt messzelátóinkkal a ben-

szülöttek további lépéseit kisértük figyelemmel. Egész útunk alatt alig volt még egy nap, a mely annyira érdekelt volna, mint ez, a melyen egy egészen ismeretlen néppel először kellett volna találkoznunk. A mód, a hogyan ezek a benszülöttek, a kik mindeddig a világ zajától távol, csendes elszigeteltségben töltötték életöket, ezen első napon velünk érintkeztek, oly sajátságosan egyszerű és az újabb afrikai tapasztalatokkal oly ellenkező volt, hogy tulajdonképen mi voltunk azok, a kik nem tudtunk eléggé bámulni. Először, 10—12 harczosból álló csoport jött elénk; ezeket követte 60—80 csoportokba oszló férfiú. Az emberek egészen bátran közeledtek tanyánk felé. Útközben ugyan többször megmegállapodtak, de nyilvánvalóan nem bizalmatlanságból, mert élelmi szereket hordó asszonyaiknak is megengedték, hogy jó darabig felénk közeledjenek. Mi a karcsú, barna legényeket, a kik az eddig ismertektől annyira különböztek, a legnagyobb kiváncsisággal néztük; de tartózkodók maradtunk, különösen akkor, midőn az első csapat körülbelül kétszáz lépésnyire a tanyahelytől leguggolt, hogy sápadt arczunkkal a most megtartandó tanácskozások menetét ne zavarjuk. Dualla, Dsumbe Kimemeta és Lembasszo még egynehány emberrel hozzájuk mentek és kezdetét vette a sauri, a mely a benszülöttek következő, végleges kijelentését eredményezte: «Örvendünk, hogy eljöttetek. Barátok akarunk maradni; fejlődjék ki a harcz a ti szép dolgaitok és a mi termékeink között. Ebben azonban ti fogtok meghátrálni, mert a mi élelmi szereinknek nem lesz vége.» Örömtől

sugárzó arczczal hozta meg e hírt Dualla. A hang, a melyben az egész tárgyalás folyhatott, rendkívül szives lehetett, mert ezen a «senzi»-népen, a mint őket mindamellett nevezte, nem tudott eléggé csodálkozni.

Duallának most meghagytuk, hogy mutassa meg csereárúinkat a benszülötteknek, a kik tanyánktól távol maradtak mindaddig, míg a kerítéssel készen nem vol-

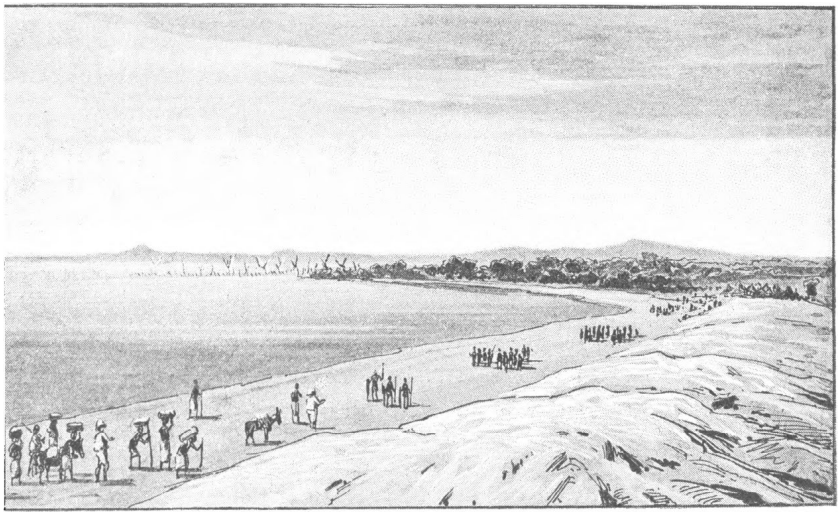

MEGÉRKEZÉS A RESIÁTOKNÁL.

tunk, és tudakolja meg, melyiket szeretik legjobban. Ekkor azonban kemény csalódást éltünk meg. A vas értéktelen volt; kelméinket semmibe sem vették; apró gyöngyeinket pedig magoknak nézték. Csakis a kék ukutagyöngyök (a melyeket, bár soha sem látták, «csarra»-nak vagy «csallá»-nak hivtak) tetszettek. Ezekből azonban összesen tiz füzérünk, tehát sokkal kevesebb volt,

semhogy cseretárgyként számba jöhetett volna. Csakis midőn az asszonyok is megérkeztek és a cseretárgyakról folyó tanácskozásban ők is részt vettek, találták a kék és vörös mászái gyöngyöket is elfogadhatóknak, ezeket azután értékegységül a kereskedésben mindjárt be is hozták. Egy gyöngyfüzért körülbelül egy liter durrhával jelentettek ki egyértékűnek; ezen árban azután sok szónak vesztegetése nélkül, rövid idő alatt tizenöt tehercsomagra való gabonát vásároltunk. Az üzletet Dualla vezette; embereinknek minden külön bevásárlást betiltottunk, nehogy árúnkat a verseny következtében magunk értéktelenítsük el.

Midőn a vásár már rendében folyt és a benszülöttek a mi sápadt arczainkat a távolból, lopva eléggé nézegették, észrevétlenül közelükbe lopózkodtunk; de még ekkor is tapasztalnunk kellett, hogy még egyes harczosok is élénk utálattal fordultak el tőlünk és pedig nem azért, mintha féltek vagy megijedtek volna, hanem egyszerűen azért, mert utáltak. Bár a benszülöttek mindnyájan szenvedélyesen bagóznak, egyikök egy kis csomag bagódohányt, a mivel barátságosan megkináltam, haragosan utasított vissza. Ez az ellenszenv azonban csakhamar megszünt és délután már, a tanyán meg annak közelében legalább 200 férfi és asszony járt-kelt, részint vett és eladott, részint a sok, rájuk nézve új dolgot nézegette.

A falu törzsfejedelme (?), az «oromáj», miként őt nevezték, szintén eljött. Ezen, hat lábnál magasabb, szikár ember, körülbelül ötven éves lehetett; ékszert alig viselt

és ruházata csupán több rőf hosszú, ugyanolyan zsákvászonféle gyapjúkelméből állott, a milyet már a Nyirohegyen is láttunk. E kelmét majd a vállára vetve plaidként, majd összegöngyölve övként viselte s általában mindig másképen öltötte magára. Anyja kétségtelenül burkenedsi asszony lehetett; tudta is egészen jól ezt a nyelvet, a mi a beszélgetést vele nagyon megkönnyítette. Az oromáj tudtunkra adta, hogy tanyánkat más helyre kell áttennünk, mivel épen ott ütöttük föl, a hol ők naponként marháikat szokták elhajtani. Ez okból azt ajánlotta, foglaljunk el egy a faluhoz közelebb eső, a homokos hegygerinczen fekvő helyet. Ott kevésbbé fognak a moszkitok is bántani, azonkívül a gerincze tulsó oldalán esővíz-tócsát is találunk. Teleki gróf megigérte, hogy másnap az átköltözést megejti; az oromáj ezután eltávozott, magával vivén egy kis ajándékot csereárúkból, a mi nyilvánvalóan csak kevéssé elégítette ki.

Így folyt le első napunk a resiátoknál olyan nyugodtan, oly sajátságosan egyszerű és természetes módon, épen mintha csak Távetába vagy a tengerpart valamely másik helységébe érkeztünk volna.

V. FEJEZET.

A resiátoknál és a Stefánia-tóhoz.

(1888. április 4-től május 14-ig.)

A resiátoknál. — A Rudolf-tó északi vége. — Az esők elárasztják a vidéket. — A resiátok. — Mborro- és csarra-gyöngyök. — További tudakozódások. — Barátságot kötünk a resiátokkal. — Az oromáj. — Terveink ellenállásra találnak. — Halfajok a Rudolf-tóban. — Donyirot férjhez adjuk. — Menet a Stefánia-tóhoz. — A tavat elhagyatva találjuk. — Elefánt-vadászat. — Randilék és boranék. — Madárélet a tó partján. — Matlé és Arbone. — A Stefánia-tó képe. — Visszatérés a resiátokhoz. — Vízhiány. — Minden rendben van. — Nem akarnak tovább ereszteni. — Kényes helyzetben. — Újabb elhatározások. — Menet a bumákhoz. — Készülődések a visszatérésre.

Csaknem lakatlan, víz és növényzet nélkül szűkölködő országon keresztül, negyvenöt napig tartó vándorlás után tehát ismét népesebb vidékekre érkeztünk. Az északi galla-országok küszöbén, a resiátok vagy rissziátok területén állottunk. Ez a néptörzs a Rudolf-tó északi szélén lakik, a hol partjait nád szegélyezi, a mögötte elterülő lankás földet pedig rengeteg sürű erdők takarják. Ebből csak egyetlenegy, aránylag alacsony, öt csúcsú hegy-

csoport — a Nakua — emelkedik ki és csak nagyobb távolságban zárják körül a vidéket 500—1000 méter magas hegylánczok.

A tónak északi partszegélyei mellett számos kihalt fa állott; északkeleti szögletéből kiindulva pedig, egy kanyargós folyammeder szabálytalan kanyarulatait követve, rejtélyes sora a fehérré halványodott fatörzseknek húzódott el a víz tükréig. E sor nyilvánvalóan egy olyan folyó kiveszett parti erdejének volt maradványa, a mely idővel a tó megnövekedése következtében pusztult el.

Azon helyen, a hol mi tanyáztunk, a parti szegély fehér homokkal takart, kopár föld volt; teljesen hasonlított hozzá a tótól nyugatra fekvő sík vidék is. A tó északi partjain a sürű erdők sötét árnyékából ittott keskeny víz vonala csillámlott elő; a közelben és távolban gyakran fölszálló füstoszlopok pedig arról biztosítottak, hogy sürű lakosságú és ezért termékeny országba jutottunk, már pedig hetek és hónapok óta egyébre nem is vágyódtunk.

A benszülöttek kivánságának megfelelően, tanyánkat először is a faluhoz közelebb, a tó mentén elhúzódó alacsony hegygerincz tetejére vittük át. A hegygerincz csaknem egészen kopár volt; a tanyakerítéshez szükséges tövis-bozótot tehát jó messziről kellett elhoznunk. Az egyedüli nagyobb fa, a mi ott nőtt, a tanyán kívüli helyre, a benszülöttek falva felé eső, északi kapu elé jutott. Dualla szándékosan rendezte úgy a dolgot, hogy a mindennapi vásár számára árnyékos helye legyen. Kelet felé a hegygerincz szelíden lejtősödött és sík,

poros földdel takart rónává alakult. Ott bozótok és fák állottak és egy egyébként száraz folyammederben egy tócsa is volt, a melyből vízszükségletünket meríthettük.

A benszülöttek, bár nagyobb számmal ritkábban, mindennap eljöttek a tanyánkra, még pedig a közeli faluból épen úgy, mint a távolabbi környékről is. Korán reggel az asszonyok jelentek meg, a kik faedényekben füstölt tejet hoztak. Később a vásár egyéb cseretárgyak körül fejlődött ki; ennek azután egész nyugodt volt a lefolyása, egyrészt azért, mert mindkét fél a megérkezésünk napján megállapított értékmérőt — egy liter durrháért egy gyöngyfüzért — folytonosan elfogadta és ellene kifogást soha sem tett, másrészt pedig azért, mert embereinknek tiltva volt gabonát venni; mást pedig nem is igen hoztak. A gabonavételt illető tilalomnak czélja, a mint említettem, az volt, hogy a kinálat versenyével ezen fő élelmi czikk ára ne emelkedhessék; ezért szigorúan is kezeltük. Ez időben egyébként embereink közt olyan nagy adagokat osztottunk ki, hogy a legerősebb evők is beérhették vele. Késő délután nagyobb messzeségből is jöttek benszülöttek, a kik durrhán kívül dohányt is adtak el; kevéssel naplemente előtt vagy mindjárt utána rendesen még egy pár férfi vagy asszony is jelent meg, hozván magával tejet, halakat vagy egy pár darab marhahúst. Az egész idő alatt nagyobbára egy csomó fiatalabb vagy öregebb férfi is tartózkodott a tanyán, hogy elbeszélgessen vagy egyébként elmulasson. Mi a benszülötteket szivesen láttuk magunk körül, mert bosszúságra soha sem szolgáltattak okot; sem nem koldultak,

sem a lopásoktól tartanunk nem kellett; azonkívül sem szemtelen, sem félénk vagy meghúnyászkodó magaviseletet nem tanusítottak, hanem mindíg egyszerűek és természetesek maradtak. És ilyenek maradtak az első naptól az utolsóig.

A folytonosan barátságos állapot daczára, a melyben a benszülöttekkel éltünk, országuk behatóbb ismeretére vonatkozólag mégis csak nehezen tájékozódhattunk, mert minden kérdésünk elől óvatosan, sőt aggódva kitértek vagy egyátalán nem is feleltek. Azt csakhamar kideríttettük, hogy ezen magaviseletnek alapja olyan tilalom volt, a mely szerint nem volt szabad semmiféle felvilágosítást sem adniok; de hogy mi volt a tilalomnak alapja, azt megtudni sehogy sem birtuk. A mit a Rudolf-tótól északnak fekvő vidékről és a rajta lakó népekről részint saját megfigyeléseink alapján, részint tudakozódások útján megtudtunk, lényegében a következő:

A resiátok csakis közvetetlenül a Rudolf-tó északi szélén elterülő sík vidéket lakják. A nyugati oldalon országuk valamivel tovább terjed el észak felé, mint keleten és pedig a Nakua-hegyig. Két nagy folyó — a Bassz és Nyánamm [1] —, a melyek északon a Rudolf-tóba torkolnak, azt két részre osztja; a nyugatiban állítólag sürűbb a lakosság. Mindegyik országrésznek megvan a maga leibonja és egy másik hatalmasa, a kit oromájnak hívnak; ennek körülbelül olyan lehet az állása, mint egy mászái főleigvoanannak. A nyugati resiátoknál, a mint

[1] Egyiköket Lebá-nak is hívják.

látszik, négy nagyobb falu van; ezeken kívül még három olyan helységről is hallottunk, a melyekben bevándorolt burkenedsik és rándilék laknak. A keleti országban három resiátfalunak kellene lenni. Mi azonban a közelünkben levő egy falun kívül csak több kisebb, kevés kunyhóból álló tanyát láttunk. Mindegyik országrészben van egy-egy falu, a melyben kizárólag harczosok laknak; ezek egyszersmind a leibonok székhelyei.

A falu, a mely tanyánktól 1500 lépésnyi távolságban, a homokos hegygerincz északi végében épült, 100—150 nyomorult kunyhóból állott; külseje szegényes és nyomorult volt. Környékét ganéj, hulladék és állati csontok a szó szoros értelmében ellepték. A falut és benne egyes kunyhókat romladozó tövissövények maradványai környékezték. A kunyhók alakja emlékeztetett a mászáikéra; azok épen úgy mint ezek, kerekek és kúpalakúak, de oly módon, mint a szomáli kunyhók, ökörbőrökkel és fonott gyékényekkel vannak betakarva. Az egész olyan hatást tett, mintha csak ideiglenes telep volna; ennek csak a piszok és a sok hulladék mondott ellene. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy az esős évszakban, a mi április közepén kezdődik, úgy a tó valamint a folyó kilép a medréből és az egész sík vidéket messze észak felé vízzel elönti. A benszülöttek kénytelenek ilyenkor a síkságot elhagyni és falvaikat a magasabb lejtőkre áthurczolni. Ez az állapot eltart három-négy hónapig; ez idő alatt a két országrész közti összeköttetés is el van vágva, mert állítólag csak kevés, nyomorult kánu áll a lakosság rendelkezésére.

A resiátok jól megtermett, inkább karcsú, nagyon sötétszínű nép. Azon népfaj leirásához, a melyet az Aliánál lakó emberekről közöltünk, csak keveset kell hozzáfűznünk. Itt azonban a szemitikus arczkifejezés kevésbbé volt feltünő vagy pedig már ekkor jobban hozzászoktunk. Föllépésük ez embereknek nyugodt és kimért, e mellett szeretetre méltók és vidámak. Arra azonban nem tudtuk rábirni, hogy tánczaikat és énekeiket nekünk bemutassák.

A resiátok szivesen vesznek burkenedsi asszonyokat feleségül, a kik, miként már emlitettem, megnyerő, öntudatos lényökkel és szép, ragyogó szemeikkel más négernőktől előnyösen különböznek. Az ilyen vegyes házasságokból született korcsok minden tekintetben fölötte állanak a tiszta vérű resiátoknak. Nemesebb az alakjuk és jobbak a szellemi tehetségeik is. Szemeikről őket azonnal fölismertük.

A resiátok fegyverzete nem igen ijesztő, alkalmasint azért, mert ők maguk legalább, a mennyire mi megfigyelhettük, semmiféle mesterséghez sem értenek. Fegyverzetük: egy dárda, íjjak és nyilak, kosárszerű fonadékból, ritkábban bivalybőrből készült paizs és csinos buzogány, melynek vége ékalakúvá van faragva és kecskebőrrel bevonva. Ezek a buzogányok, a mint látszik, nem annyira a háborúnak vannak szánva, mint arra valók, hogy a nyájak őrzésénél és hajtásánál, egyes darabokat segítségükkel kiválaszthassanak. Dárdákból kétféle formát láttunk. Pengéiket rendes körülmények közt keskeny bőrtokok védelmezik és a harczosok rendes szo-

kás szerint lefelé fordítva hordják; ellenkező esetben a dárda hordozójában ellenséges czélzatokat tételezhetni föl. Az öregebb emberek sem a fegyverzetre, sem a ruházatra vagy ékszerekre nagyobb súlyt nem fektetnek. Jobbjukban nagyobbára csak a nélkülözhetetlen «karro»-t lehetett látni, a mely eszköz székül, fejvánkosul és nagyon gyakran dohányszelenczéül is szolgál és a melytől a resiát ember soha sem válik meg. Az asszonyok ellenben soha sem használják.

A férfiaknál a mohammedánus szokás szerinti körülmetélés általános, a nélkül, hogy bármi mást is észre lehetne náluk venni, a mi a próféta tanaira emlékeztetne. Az istenség megnevezésére *irr* szó szolgál. Vallásos életökről egyebet megtudnunk nem sikerült.

Miként a mászáik «sore»-val és a kikujuiak «moratta»-val, úgy a resiátok a megszólítást mindíg «bel» szóval kezdik meg, a mi szintén «barát»-ot jelent. Köszöntésük kétszer kiejtett «na»-ból áll, a mire mindenkoron «faja»-val kell felelni. Ezen szavak jelentését mi nem ismerjük.

A resiátok földmüvelők és állattenyésztők egyaránt. A folyamvölgyekben főképen legjobb minőségű durrhát és csekélyebb mértékben kétféle hüvelyest [1] termesztenek. Marháik, kecskéik és juhaik ezer számra vannak szürke szamarakat, még pedig szintén a húsukért, százával tenyésztenek. Kutyákat is tartanak, de szárnyasokat nem. Halakat csak a lakosság legszegényebb része eszik.

[1] Phascolus Mungo L. és a Vigna sinensis L. egyik válfaját.

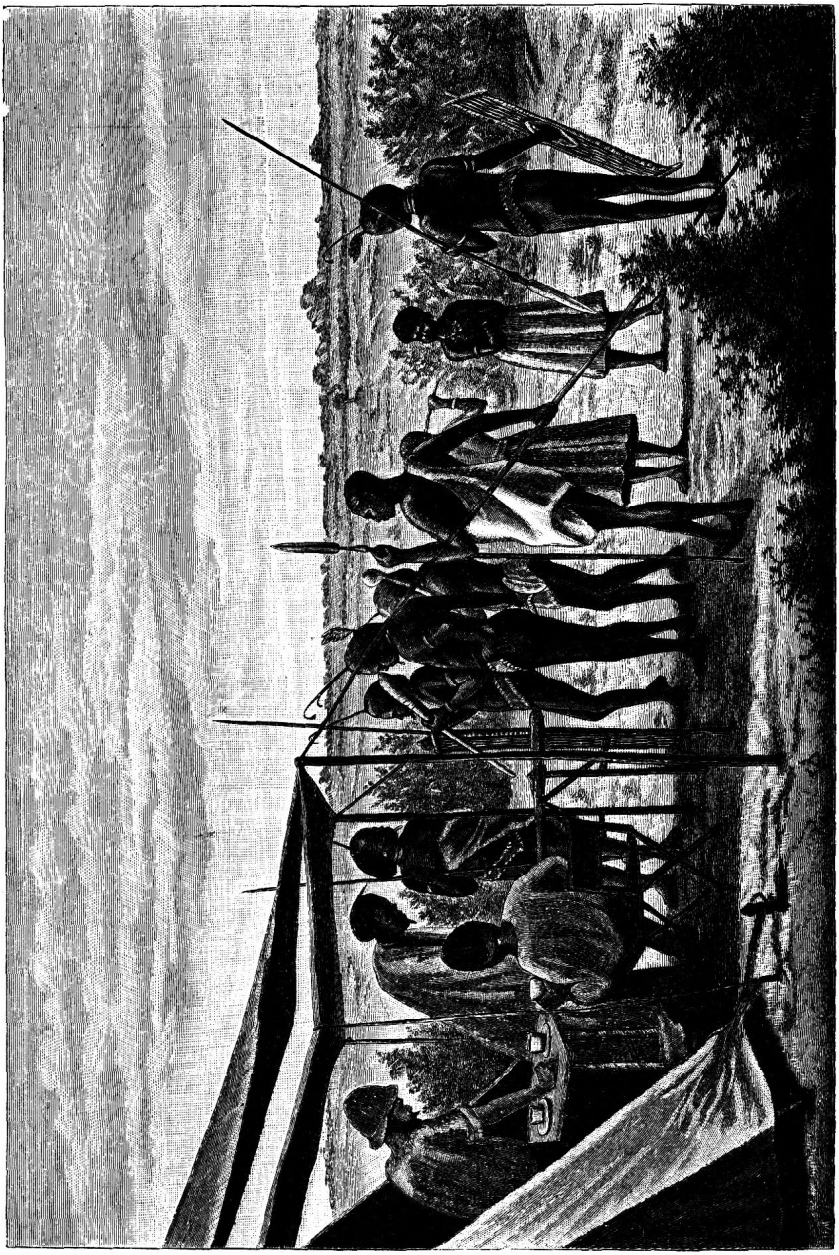

TÁBORI JELENET RESIÁTBAN.

Dohányt, még pedig rosszabb minőségűt, maguk csak keveset ültetnek, mivel a környéken olcsón vehetik;

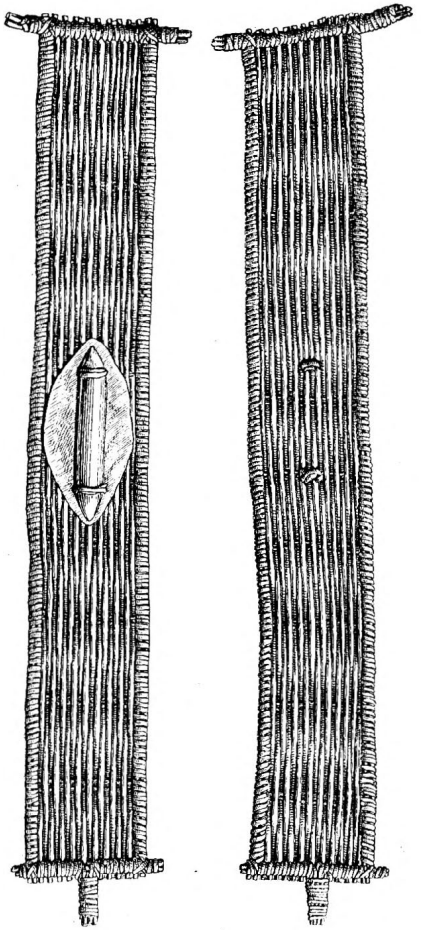

RESIÁT-PAIZSOK.

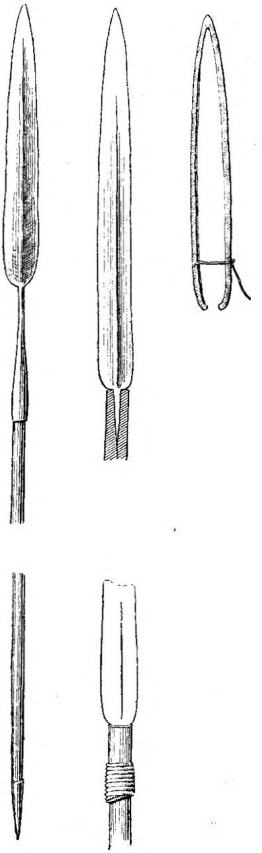

RESIÁT-DÁRDÁK.

pedig mind a férfiak, mind az asszonyok szenvedélyesen bagóznak. Kávét a kerre néptörzs közvetítésével az aroktól kapnak. Összes számuk kitehet két vagy három czeret.

Bár mindenféle legjobb minőségű cseretárgyaink bőven voltak, bár folytonosan és mindenféleképen próbálgattunk, egyebet mint durrhát, halakat, tejet és más efféle apróságokat megszerezni képesek még sem voltunk, még pedig nem azért, mintha a benszülöttek marháiktól nagy nehezen váltak volna meg, hanem mert csereárúink nekik nem tetszettek. A vasat semmire sem, a sárga és vörös rezet pedig nagyon kevésre becsülték. Kelméink senkinek sem kellettek és gyöngyféléinkből a kék és vörös mászái gyöngyök csak idővel jöttek divatba. A miket naponként és mindíg kértek és a mikért bőven vásárolhattunk volna marhákat és szamarakat, azok első sorban a «mborro» és másodsorban a «csarra» vagy «csalla»-gyöngyök voltak. Nekik maguknak is mind a két fajtából csak nagyon kevesök volt; nyilvánvalóan ezeket is örökölték, mert nagyon meg voltak kopva.

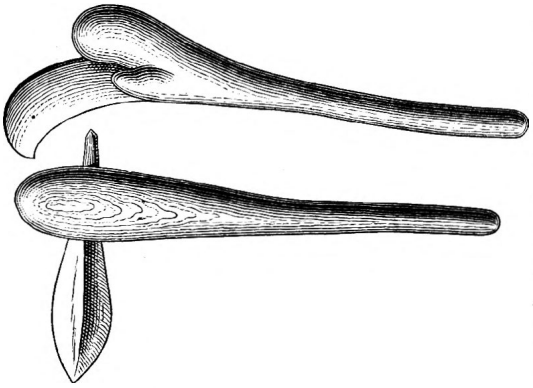

RESIÁT MEZEI MUNKA-SZERSZÁM.

A mborro-gyöngyök átlag mogyorónagyságúak, szabálytalan kerek formájúak és átlátszó, karneolszerű, vöröses kvarczból állanak; kétségtelenül belföldön készültek, ámbár azt sehogy sem tudtuk magunknak megmagyarázni, hogyan tudták a benszülöttek a kvarczgolyókat

átfúrni. A resiátok ezeket a gyöngyöket nem maguk készítik, hanem állítólag csere útján a marléktól, a Stefánia-tó északi partján lakó néptörzstől kapják. A legtöbb asszony a nyakán két vagy három mborro-gyöngyöt viselt, a melyek külön-külön voltak a zsiraff farkának egy szálára fölfűzve; csak nagyon keveseknél láttunk többet is. Ilyen gyöngyöket másutt embereink egyike sem látott még; eredetökre vonatkozó minden későbbi tudakozódásunk szintén eredménytelen maradt.

A csarra néven átlátszatlan, kék, hengeralakú, európai eredetű gyöngyöket értettek. Ezek a gyöngyeik is meglehetős régieknek látszottak és mi nem birtuk kitudakolni, hogy miként juthattak el a resiátokhoz.[1] Szép kék ukuta-gyöngyeinket a benszülöttek azonnal nagy örömmel üdvözölték «csarrá»-kul és velök egyértékűeknek is tekintették. Ezekből azonban, miként említettem, csak egynehány fűzérre valónk volt, a melyekkel előhozakodnunk sem volt szabad, hogy vásárunkat teljesen tönkre ne tegyük.

Nagy volt a kereslet zsiraffark és lószőrökben is. Az asszonyok gyöngyeik felfűzésére, a férfiak pedig chignonpálczácskáik körülfonására használják.

Az is kevés, a mit a resiátokkal szomszédos népekről megtudtunk. A már említett marlékon kívül, a resiátok mindnyájáról megvetőleg beszéltek és «momgati»-knak, azaz vadaknak nevezték.

[1] Hasonló alakú gyöngyök nagy mennyiségben a vakambánál is találhatók; ezeknek leányai lágyékaik körül egész kolbászokat viselnek; útunk mentén azonban egyebütt a gyöngyöket sehol sem láttuk.

Kelet felől a resiátok közvetetlen szomszédai az amarrok. Ezeknek országában, a mint látszik, vasérczek is vannak, mert főképen tőlük kapják a resiátok fegyvereiket és ékszereiket. Az amarrokról azt beszélik, hogy durrhát termesztenek és állatokat meg méheket tenyésztenek; méhkasaik állítólag a földben, lyukakban vannak. Az amárroknál máskor az élelmi szer bővében van. Ittlétünk alatt azonban éhinség volt köztük és naponként jöttek amarrkaravánok a resiátokhoz, hogy csekély számú marhát az olcsóbb durrháért becseréljenek.

Az amárroktól északra a bacsadák laknak, a kik állítólag földművelők és csekély számú marhát is tenyésztenek.

Nyugaton a resiátok földjével a turkánák vagyis algumék országa határos; északnyugaton pedig a donyiroké, a turkánákkal közel rokonságban élő néptörzsé. A turkánákkal a resiátok hadi lábon állanak, a többi néptörzsekkel azonban barátságban élnek.

A Niánammnak, a két folyó közül a keletibbnek partjain, a mint mondák, a bumák, murlék, buduk, kerrék és murduk [1] laknak. A resiátoktól a bumák és murlék csak egy napi járó földre vannak. A budukhoz két, a kerrékhez három és a murdukhoz öt nap alatt juthatni el. A murduktól kezdve a folyamvidék hat napi járatra az arok földjéig lakatlan. A buduk állítólag csak a földet művelik, a kerrék pedig csak marhákat, kecskéket és juhokat tenyésztenek. A kerrék három faluban

[1] Helyesebben murdhuk vagy murzuk.

laknak. A murduk állítólag szintén állattenyésztéssel foglalkoznak; vannak tevéik, marháik, kecskéik, juhaik és szamaraik.

Mindezen itt említett néptörzsek, mint nekünk mondák, a körülmetélést nem ismerik.

A turkánák, donyirók, bumák, marlék a nilusi-, a resiátok, amárrok, bacsadák, buduk, kerrék, murduk és arok pedig a hamita nyelvcsaládhoz tartoznak. Az amárrok, bacsadák és kerrék egy és ugyanazon nyelven beszélnek. Ezektől és egymástól is különbözik a murduk és arok beszéde.

Megérkezésünk után másodnap megjelent tanyánkon az oromáj, három öregebb férfival és egy juhval hogy az országos szokás szerint velünk barátságot kössön. Mindeddig a benszülöttek azon tanácskoztak, hogy miként viselkedjenek irántunk. A közhangulat, mint hallottuk, sokáig ingadozott a háború és béke között és különösen az ország nyugati fele a háborút kívánta. Mindezekből ugyan mi semmit sem vettünk észre, nehány közlékeny burkenedsi asszony azonban értesített a dolgok folyásáról. Csakis a megelőző éjjelen támadt a legközelebbi faluban pokoli lárma, a mi reggelig tartott és annál kevésbbé biztatott békés reményekkel, mivel a vásár látogatói reggel csaknem mind elmaradtak. Az a nehány férfi és asszony, a kik mégis megjöttek, az oromáj közeledtére, a ki $3^1/_2$ méter hosszú, vékony vesszővel jelent meg, szétfutottak és elmenekültek. Bennünket, a kik ezt csodálkozva néztük, az oromáj felszólított, menjünk be a tanyára, a melyet a nélkül, hogy

sok szót vesztegetett volna, maga személyesen átkutatott, vajjon nincsenek-e benne benszülöttek. Azután a juhot Teleki gróf sátra elé vezettette; az állatot jól teleköpködték és tejjel, a mit a benszülöttek külön e czélra hoztak, jól leöntözték és végül megölték. Mindeddig szomáli legényeink a dolgot nyugodtan és figyelemmel nézték. Most azonban azt hitték, közbe kell lépniök, hiszen különben a juh rájuk nézve elveszett, ha nem ők ölik meg. Dsumbe Kimemeta, a ki mint tekintélyes személyiség velünk együtt ült a sátorajtóban, a helyzetet azonnal fölismerte és az ünnepi cselekvény megzavarásán csodálkozó benszülötteknek kijelentette, hogy mi semmiféle barátságkötést igazinak nem tekinthetünk, a melynél a feláldozandó állatot nem mi öljük le. Fejét rázva hátrált az oromáj és eleget tett kívánságunknak; a juhot a szomáliak leölték, megnyúzták és beleit kiszedték.

Ezt az időt az oromáj felhasználta és tartott egy beszédet, a mely mindnyájunkat üdvösséges tisztelettel töltött el, főképen pedig a mi Dsumbe Kimemetánkat, a kin világosan látható volt, mennyire imponált neki a «vadember». A férfiú mászái nyelven körülbelül a következőket mondotta:

«Ők, a resiátok békeszerető nép, a ki szomszédjaival barátságban él. Két esős évszak előtt ugyan köztük és a burkenedsik közt vérontásra került a dolog, de ennek az utóbbiak voltak az okai. Miként mi, egy szép napon azok is megjelentek hirtelen a határaikon, legeltették ott a marháikat és kevés idő mulva megint odább

állottak. A következő évben megint eljöttek. Ekkor a resiátok tanácsot tartottak és elhatározták, hogy a burkenedsiket fölszólítják, maradjanak náluk. «Ha legelőink nektek tetszenek, maradjatok nálunk, legyetek barátainkká, testvéreinkké!» Így beszéltek a resiátok és a

RESIÁT-NŐ.

burkenedsik a meghivást elfogadták és egy krált építettek azon helyen, a hol, miként mi bizonyosan láttuk, most már csontjaik fehérlenek. Hálából ugyanis, hogy a resiátok a közelökben való letelepedést megengedték, a burkenedsik közűlök először egyet ütöttek agyon és midőn

ennek halála megboszulatlan maradt, egy másodikat. Erre azután a resiátok azt kérdezték maguktól, nincsenek-e nekik is olyan dárdáik, mint a burkenedsiknak és boszút állottak.»

«Két nappal ezelőtt — folytatta beszédét egy kis szünet után az oromáj — megjelentünk mi és barátságosan fölkértük őket, engedjék meg, hogy letelepedhessünk és velök kereskedhessünk. A resiátok még soha ilyen vendégeket nem láttak maguknál; természetesen tanácskoztak tehát, hogy miként bánjanak velünk. Egy részök ellenünk volt és óva intett, ne higyjenek a lasombáknak; a többiek azonban és pedig a többség így szólott: «Hagyjátok itt a lasombákat, ha velünk barátságot kötnek, ha nem lopnak, nem rabolnak és csak kereskedni akarnak.» És ezért jött el ő a resiátok leigvoananja, a leibon helyett, a ki már gyönge aggastyán, hogy velünk a barátságot megkösse.»

A nyugodt, öntudatra való módja a férfiú beszédének és még inkább a belőle kirivó, átlátszó morál Dsumbe Kimemetánkat egészen elnémította és jó sokáig is tartott, míg magát annyira összeszedte, hogy válaszolhasson. Válaszában nagyjában vázolta útunkat, a melyet a tengerparttól a resiátokig megtettünk, hogy nekik sok mindenféle szép dolgot hozhassunk. A mi pedig békeszeretetünket illeti — így végezte beszédét — a resiátok bizonyára nem fogják megbánni, hogy bennünk bíztak.

Ezen kölcsönös udvariaskodások elmondása után a juh beleinek reczés hártyájából egy hosszú sávot mind-

egyikünknek nyakára kötöttek mint valami nyakkendőt, azután az oromáj egy párszor suttogó hangon ismételvén a «szerián» (béke) szót, jól leköpdösött és a barátság meg volt pecsételve. Mi az oromájt legszebb gyöngyeinkkel ajándékoztuk meg és ily módon sikerült is őtet a legvidámabb hangulatba hoznunk, a minőben valaha is láttuk — de óhajaink teljesítésére azért hajlandóbb nem lett.

Az oromáj 50—60 éves, hat láb magas és egészben nagyon feltünő jelenség volt. Arczkifejezése komorságot árult el, tekintetét nagyobbára gondolkozva földre szegezte és egész lényében a zárkózott ember hatását tette. Koponyájának hátsó része feltünően ki volt fejlődve. Az a darab gyapjúkelme, a mit rendkívül festői módon tudott válla vagy csipői köré csavarni, volt az egyedüli ruházata; ékszere egy pár karpereczből állott. Őtet mindig már nagy távolságból fölismertük, ha látogatóba jött hozzánk, a mit rendesen minden nap meg szokott tenni. Gyors léptekkel szokott tanyánk felé közeledni; ide érvén, a többi embereket egy pillantásra sem méltatta, hanem egyenesen hozzánk jött és a náddal fedett fedél alatt guggolt le, a hol mi szoktunk rendesen napközben tartózkodni. Nagyobbára csak röviden oda vetett «szerián»-nal köszöntött, de sokszor ezt sem tette meg. Mi ilyenkor természetesen szintén úgy tettünk, mintha jelenlétét észre sem vettük volna; egy kis idő mulva azután ő törte meg a csöndet egy elkésett «Leibon! szerián»-nal vagy egyszerűen e kérdéssel: «Godde Dsumbe?» (Hol van Dsumbe?) a mire vála-

szul rendesen egykedvűen azt feleltük: «Majolo» (nem tudjuk). Ebben az emberben meglepő mértékben volt meg az önbizalom, de tiszta és éles ész is, azonkívül diplomácziai ügyesség, úgy hogy Dsumbe Kimemeta, a ki pedig a benszülöttekkel való alkudozásokban őszült meg, vele szemben nem egyszer együgyűnek bizonyult.

A resiátok előtt a barátságkötés napján hoztuk először szóba abbeli szándékunkat, hogy a második, keletnek fekvő tavat fölkeressük, azután a Rudolf-tavat északon megkerüljük és végre annak nyugati partja mentén visszatérjünk; e tervünk végrehajtása azonban, nagy csodálkozásunkra, az oromájnál azonnal határozott ellenmondásra talált. Azt ugyan tudtuk, hogy vezetőink — Lembasszo és Baringo — nem értenek vele egyet, de hiszen ez természetes volt, mert ők, mint a Szamburuföld fiai, joggal tarthattak tőle, hogy elviszszük a tó körül, Isten tudja, miféle országokba és végül Nyemszben, a Baringo-tó mellett cserben hagyjuk. De hogy a resiátok, bár egyébként velünk mindenben barátságos viszonyban állottak, miért ellenezték minden áron ezen útunkat és egyátalán útunk bárminemű folytatását: soha megfejteni nem tudtuk. Az a számos sauri, a miket az oromájjal tartottunk, egytől-egyig mind egyforma eredménynyel végződött. Ha megkérdeztük, miféle útak vezetnek a tó körül, más egyebet nem válaszolt, mint azt, hogy számunkra más út nincs, mint az, a melyen jöttünk. «Meáta gojtój!» (Nincs más út!) Hasonlóképen arról sem akart semmit sem tudni, hogy útunkat észak

felé folytassuk, bár ezen esetben a resiátok országát oldalt hagytuk volna. «Ott csak mangaták és emberevők vannak; tehát oda sem mehettek.» Midőn pedig a máso-

RESIÁT-FÉRFI.

dik tó, a Basszo Ebór felől tudakozódtunk, a válasz ez volt: «Mit akartok avval, az már rég kiszáradt!» Ha pedig további kérdésekkel vagy kifogásokkal zaklattuk, vagy megtagadott minden további feleletet és egyszerűen

a faképnél hagyott, fölkapta a botját, egy párszor, hangos «heheu»-kiáltások közt, ketreczben levő vadállatként le- és följárt és azután fölszólította Dsumbe Kimemetát, üljön elébe, ő maga pedig állva maradt és végül komoly arczkifejezéssel és látható elfojtott haraggal beszédet tartott, a melyben kijelentette, hogy számunkra nincsen csak egy út, és pedig az, a mely visszavezet. «Repüljetek át a tavon, vagy uszszatok rajta keresztül, ha tudtok; ha pedig nem, menjetek vissza. Ez az összes resiátok határozata.» Ezzel azután az útra vonatkozó minden további tárgyalásnak vége szakadt. Az egész dolog állami fontosságú ügy volt!

Kezdetben egyébként nem nagy súlyt helyeztünk arra, hogy a resiátok nem akarnak országukon átengedni. Hiszen tudtuk, kezünkben vannak az eszközök, a melyekkel szükség esetén akaratuk ellenére is útat törhetünk magunknak. Azután még messze is voltunk tőle, mert mindenekelőtt elcsigázott embereinket kellett meghízlalnunk és csak azután indulhattunk el a Basszo Ebórhoz. Heteknek kellett tehát elmúlniok, mielőtt haza felé megindulhattunk.

Nem vezettek különben jobb eredményekre azon fáradozásaink sem, a melyekkel a benszülötteket marháik eladására akartuk rábirni. Vörös és kék mászái gyöngyeink idővel nagy kedveltségnek örvendtek és csupán ezekkel az első tíz nap alatt nem kevesebb mint 7000 kilogramm durrhát vásárolhattunk össze, ennek daczára még csak egy juhot sem voltunk képesek venni, ámbár az oromájt magát is naponként megszólítottuk érte.

«Vasatokra nincs szükségünk, kelméitek [1] semmit sem érnek; gyöngyeitek nagyon kicsinyek. A resiátok mborrot és csarrát kivánnak. Ha megint eljöttök, hozzatok magatokkal belőlük és ekkor akár összes marháinkat összevásárolhatjátok.» Így szólott szokásos válasza és ezen sem rábeszélés, sem megvesztegetés nem változtathatott semmit sem.

Embereink egyébként a durrhával (a kva maniai egykori «szamártakarmánynyal») egészen meg voltak elégedve. Napjában kétszer ehettek ugalit (kemény pépet) és ebben az élvezetben Kikujuország elhagyása óta nem részesülhettek. A találékonyabbak köztük csakhamar ki is eszelték, hogy miként kelljen az eledelt megjavítaniok különböző mellékételekkel: halakkal, a melyeket maguk fogtak, kagylókkal, a melyeket a sekély parti vízben nagy számmal lehetett találni és vörös, ragadós nedvű bogyókkal.

E közben különböző, meglehetősen sajátságos alakú halakkal, nagyobbára harcsa- és angolnafajokkal ismerkedtünk meg. Az egyik fajnak kigyóalakja volt, de testét kemény, merev pikkelyek fedték. A másik, hegyes angolnafejű és czápáéhoz hasonló szájú fajnak felső állkapcsában négyszögletű, olyan fogai voltak, mint az ember metszőfogai. A harmadik faj sima, vastag és rövid, mint az angolna, de feje a harcsáéhoz hasonlított, széles száját sok, hegyes fog diszítette; a hal elől szürke,

[1] Köztük különböző, legjobb minőségű merikáni, a minőket Kelet-Afrikába nem is szoktak bevinni; mindezen kelméket túlságosan vékonyaknak találták.

farka felé vörös és oldalán pedig egyes apró, rikító vörös pettyekkel volt ellátva.

Nagyobb vad a közeli környéken nyilvánvalóan csak igen kevés lehetett; nem is jöttünk soha kisértetbe, hogy elmenjünk vadászni. A vizi madarak serege megérkezésünk után a tavat csakhamar elhagyta és messzebb északnak fekvő vidéket keresett föl. Csak egyes pacsirták és időnként egy-egy pávadarú-csapat mutatkozott tanyánk körül. Ez utóbbiak gondosan fölszedegették a nagyobb skorpiókat, a melyek hihetetlen nagy számban voltak a kövek alatt.

A forróság itt nem nagyon gyötört, mert az esős idő már közeledett és az égboltozatot nagyobbára felhők takarták. Záporesők a tőlünk távolabb fekvő vidékeken, főképen a tőlünk keletre eső Amárrhegyekben, csaknem minden nap voltak. A Resiátföldön magán azonban, április 3-tól 14-ig csak háromszor, de akkor azután tisztességesen esett. A szél leginkább kelet felől fújt; ilyenkor, száraz időben végtelen sok vöröses sárga homokot hordott magával és a levegőt annyira megtöltötte, hogy sürű ködként nehezedett a tájékra. A por a szél teljes lecsöndesülése után még órák hosszat is megmaradt.

A napok meglehetős egyformaságban, nyugodtan teltek el. Az oromáj föllépése egyszer gőgösebb volt, másszor kevésbbé gőgös; a többi benszülött azonban mindíg egyformán barátságos maradt. Így tehát ő volt az egyedüli resiát, a ki nekünk nem nagyon tetszett. Ő bennünket valószinűleg épen úgy nem szeretett, különösen Teleki grófot nem, a kit, bár ha csak félig tréfásan,

mindig «el morúo toronó»-nak, azaz a gonosz öregnek nevezett.

Az az előszeretet, a melylyel a resiátférfiak a burkenedsi asszonyok iránt viselkednek, karavánunk körében örvendetes családi eseménynek vált okozójává. Dónyironak, azon hölgynek, a ki a Nyiro-hegynél hozzánk csatlakozott, kérője akadt. Sokkal idősebb társnőjét, Lembasszo már jóval előbb egy aliai elmolonak adta el két öreg, rozsdás dárdahegyért. A resiát, a ki Lembasszotól — mert ez bátyjaként viselkedett — Dónyiro kezét megkérte, szörnyű szerelmesnek látszott a leányzóba; ez pedig, mivel idegen országban készült magának családot alapítani, a helyzetnek megfelelő komolyságot tanusított. Mint értelmes leány egyébként, először gondosan megtekintette új hazáját, mielőtt a csalogató hívásra hallgatott volna; e czélból egy egész napot töltött el a faluban; azután pedig összecsomagolta batyuját és elment. Lembasszot azonban boldog birtokában láttuk két juhnak, a melyeket Dónyiroért kapott.

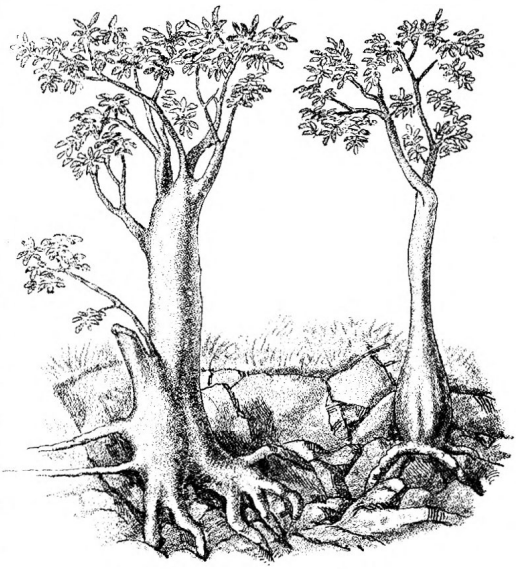

ADENIUM SPECIOSUM.

Miután a környéket, a mennyire lehetett, fölmértük, földrajzi fekvését meghatároztuk, a resiát szavakból egy kis szótárt összeállítottunk, szóval kutató célunknak a hely szinén erőnkhöz képest eleget tettünk és embereink félig-meddig megerősödtek, minden idegünk új tevékenységre, új tettekre buzdított. Megerőltetett, élénk élet után a hosszas nyugalom az emberre nem hat jól. A test és lélek elpetyhül, emésztési zavarok keletkeznek; a tevékenység csökken; a test is sokkal könnyebben válik a klima káros hatásának zsákmányává. Ezen kívül még egy feladat megoldása, a közelünkben levő tónak átkutatása is várt ránk. Vezetőnk, Lembasszo maga ugyan még soha sem tette meg az útat a Basszo Ebórig, de midőn e czélból egyetlenegy resiátot sem tudtunk kapni, önkényt ajánlkozott, hogy el fog oda vezetni. Az irányt körülbelül ismerte, a tónál pedig állítólag otthon volt. Vezetésére tehát annál nyugodtabban bizhattuk magunkat, mivel biztosítottak, hogy a vidéken mindenütt esett az eső és útközben a szükséges víz miatt aggódnunk nem kellett.

Teleki grófnak szándéka volt, hogy a tónak átkutatása után a resiátokhoz visszatér és azután eredeti tervünket végrehajtja, azaz a Rudolf-tavat, esetleg a benszülöttek akarata ellenére is megkerüli. Ilyen körülmények közt fölösleges volt minden csomagot magunkkal vinnünk; összes elefántcsontunknak és a drótcsomagok egy részének tehát vissza kellett volna maradnia. Az oromáj egyszer beszéd közben maga tett nekünk ilyenféle ajánlatot; de midőn a sor rá került, vonakodott a hatvan

csomagot átvenni és pedig, a mint mondá, azért, mert fél, hogy a burkenedsik, a kik állítólag nehány nap előtt az amárrok földjére törtek, elrabolhatnák. Mi őtet e tekintetben azzal nyugtattuk meg, hogy árúnkat mélyen be fogjuk a homokba ásni és egy «dazim»-ot (varázst)

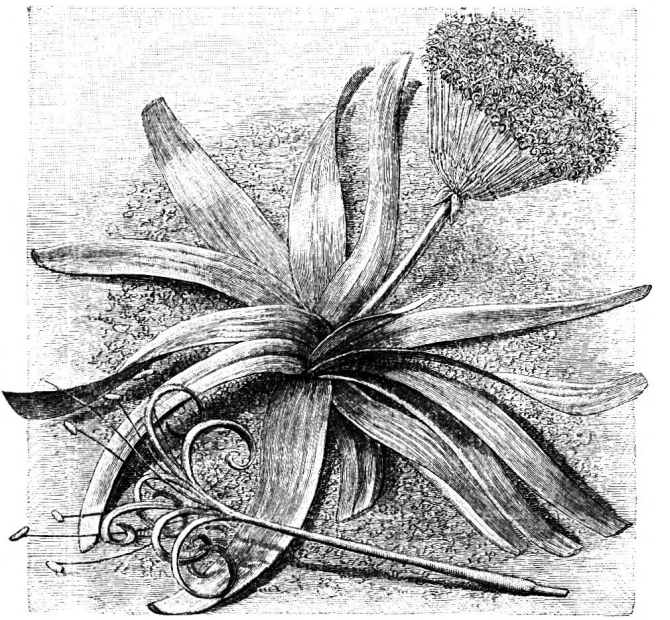

CRINUM AMMOCHAROIDES.

csinálunk, a melynek bárki ellen meg van a hatása, a ki jószágunkat bántani merné. A terheket azután a falun kívül elástuk, Dsumbe Kimemeta pedig azon a helyen nagy számú ember jelenlétében titokkal teljes, bűbájos szertartásokat végzett. Tűzdárdáinkkal mellé egy kis előadást rendeztünk, a mi még az oromájra is megtette a

kivánt hatást. E hatás fokozására, az est beállta után még két rakétát is röpítettünk föl.

Április 14-én, egy éjjel után, a mely alatt több ízben esett, útnak indultunk. Ekkor kiderült, hogy embereink közül 14 még mindig képtelen volt a menésre és ezért őket hátra kellett hagynunk. Várakozásunk ellenére, az oromáj egy perczig sem vonakodott attól, hogy betegeinket a falvába fölvegye; ettől a gondtól is tehát csakhamar megszabadultunk.

Öt óra hosszat haladtunk szelíd lejtőjű, homokos talajon, a mely az esővíz minden nyomát már magába szívta, ritkás, bozótos erdőn keresztül és egy száraz folyammeder parti berkében ütöttük föl a tanyánkat. Menet közben átkeltünk azon folyónak felső részén, a melynél április 3-án meg kellett pihennünk. Amott nehány esővíz-tócsát találtunk; ez reményt nyujtott arra, hogy másutt is fogunk ilyenekre bukkani és épen ez birt útunk folytatására. De a hol a tanyánkat fölütöttük, a víznek már nyoma sem volt. Itt nyilvánvalóan már régebb idő óta nem esett, mert abbeli fáradozásaink is, hogy ásás útján kapjunk vizet, eredménytelen maradt. Hogy mégis kapjunk egy kicsit, embereinknek $1^1/_2$ órai útat kellett megtenniök az előbbi folyóhoz; ez az első napi munkájuk tehát nem volt csekélység. A gyér fűnek és a számtalan termeszdombnak daczára, a melyeket itt látni lehetett — egész útunkban sehol oly sokat és oly egyformán csőalakúakat nem láttunk — a vidék mégis kellemes látványt nyujtott, mert a bozótok a legszebb zöld szinben pompáztak. Az a zuhogó eső, a mi még

az este esett, vízben való szükségünknek véget vetett és a legközelebbi napokra is minden ebbeli gondtól fölszabadított. A tiszta, hideg esővíz, a melyet ekkor kaucsukkádjainkban, mosdó edényeinkben és minden nélkülözhető fazekainkban gondosan fölfogtunk, a mint a sátorokról lefolyt, az elmult napok után olyan nagyszerű élvezetnek tünt föl, hogy csaknem betegekké lettünk a sok ivástól.

Másnap útunk durva, vulkáni törmelékkel takart talajon vezetett végig. A vidék csakhamar halmosabb és szakgatottabb, a fák pedig gyérebbek lettek. Egy óra alatt iszapos víztócsához értünk, de azért minden megállapodás nélkül tovább haladtunk és négy órai menet után megint száraz, fehér homokkal borított folyammederben ütöttünk tanyát. E meder mélyen bevágódott a talajba; partjai helyenként meredek sziklafalakból, sok helyütt pedig oszlopos bazaltból állottak. Nem messze tőle, útközben egy burkenedsi král régi maradványaira akadtunk. Ennek trágyával bővelkedő környékén sürűn nőtt friss, zöld fű és ehető, retek ízű növény (a karavánutazók egyszerűen maboga-nak, azaz általában növénynek hivták); ott előszeretettel időztek el úgy az embereink, mint juhaink és szamaraink. Lembasszo és mi mindnyájan sokáig kerestük a vízmedenczéket, a melyeket állítólag a burkenedsik annak idején ástak, de megtalálni nem tudtuk. Végre hát neki fogtunk az ásásnak. Még eredményre vele nem jutottunk, midőn embereink jelentették, hogy tanyánk alatt egy fél óra járásnyira víz van a föld felszinén; még az esőből maradt fenn.

A folyammederben helyenként nagy akáczfák állottak. Rajtuk kívül még egy sajátságos külsejű fát találtunk virágjában, a melynek lombja és virágja az oleanderre, törzsének alakja pedig a baobabra emlékeztetett. E fa az Adenium speciosum Fenzl, egy apocynaea volt, mint később dr. Schweinfurth G. tanár szivességéből megtudtam. E fát egyébként először a Nyiro-hegyen és pedig szintén virágjában láttuk. Egy pompásan virító Liliacea — Gloriosa virescens Lindl — kizárólag ezen helyen nőtt; messzebbre is elterjedt a szintén pompás virágú Crinum ammocharoides.

Harmadik menetünk, mint az előbbiek, szintén délkeleti irányban vezetett egyformán emelkedő, vulkáni dombos vidéken keresztül. Ez alkalommal több száraz folyómedren keltünk át, a melyeket bár vulkáni talajban voltak beásva, fehér kvarcz és gnájszhomok takart. Egy ilyenben állapodtunk meg déltájban, hogy tanyát üssünk. Az eső itt nyilvánvalóan nem régen eshetett, mert a homokban sok, de csak felül volt nedvesség; hogy tehát vizet kapjunk, csak sekély, legfölebb egy lábnyi mély lyukat kellett ásnunk; lejebb ismét száraz homokra bukkantunk.

A mai napig az alacsony hegyekkel takart vidék folytonosan emelkedett és csak ekkor pillantottuk meg először a Trr- vagy Tarrláncznak nyergét, a melynek nyugati lábánál a Basszo Ebórnak kellett feküdnie. A tanyahely magassága a tenger szine fölött 723 méter volt; e három nap alatt tehát 323 méterrel jutottunk magasabbra mint a Rudolf-tó (400 méter).

A következő napon útunk még mindíg délkeleti irányban vezetett, kevésbbé halmos és dombos vidéken keresztül. Két orrszarvú, a melyeket Teleki gróf az úton meglepett és leterített, volt az oka, hogy korán ütöttük föl tanyánkat. Ezen a vidéken nem régiben erősen esett, mert gyakran találtunk esővíztócsákra és a növényzet is a fejlődés előrehaladott stádiumában volt. A füvek, bozótok és fák virágoztak, pompásan illatoztak és az egyébként kopár vidéknek valamivel kellemesebb külsőt kölcsönöztek. Az állati élet is elevenebb volt, különösen bogarakat, lepkéket, hangyákat és legyeket, a melyek már hónapok óta nem bántottak, feltünő nagy számban lehetett látni.

A következő, ötödik napon öt órán át hasonló, de kelet felé lejtősödő vidéken haladtunk végig a Szer el Karia folyó forrásvidékéig, a melynek torkolatánál, a Rudolf-tó partján márczius 28-án tanyáztunk; vizet úgy szereztünk, hogy a homokban vermeket ástunk.

A legközelebbi menetünk száraz patakmederben ment végbe, a mely eleinte szintén a Szer el Karia forrásvidékén vezetett odább, de azután kelet és még később ben északkelet felé haladva meredek, nagyobbára pompás, oszlopos bazaltból álló sziklafalak közt folyt le a Basszo Ebórba. Jobbra tőlünk alacsony, meredek fensík széle állott, előttünk pedig a síkságból a Trr-hegységnek északról délnek vonuló lejtői emelkedtek ki. Igy lassan lejutottunk a Basszo Ebórtól délre elterülő rónára és a tó felületéből még mindíg csak egy kis csillámlást láttunk. Csakhamar teljesen fűtelen, agyagos talajra jutottunk, a

mely a Nyemsz-Mdogotól délre fekvőhöz hasonlított, egyes elszigetelt tövisbokrok, a tó közelében pedig megint a zsír-bozótok voltak az egyedüli növényzet. A tó környéke, a mennyire áttekinthettük, várakozásunknak vajmi kevéssé felelt meg és nem nyujtott semmi ingert sem arra, hogy útunkat a tó partjáig folytassuk; ezért is messze tőle, egy vízben gazdag esőtócsánál ütöttük föl a tanyánkat.

A resiátok határozottan állították, hogy a tónál számos burkenedsit fogunk nyájaikkal találni és ezért útunknak az is volt egyik czélja, hogy tőlük marhákat, juhokat és szamarakat vásároljunk és hogy árúinktól végre-valahára megszabaduljunk. Maga Lembasszo is, a ki állítólag itt otthon volt, a legrózsásabb reményeket keltette föl lelkünkben és már annak idején, márczius 28-ki tanyánkon is mindig azt ajánlgatta, ne menjünk a resiátokhoz, hanem kövessük a Szer el Karia mentét és igyekezzünk a folyó mellett fölfelé a Basszo Ebórnál lakó honfitársaihoz, a kiknél a szükséges marhákat nyájszámra cserélhetjük be. Most hát itt voltunk, találtunk is régi elhagyatott marhakrálokat, de egyebet semmit sem. A messze környéken nem szállott föl egyetlen egy füstoszlop sem, a melyből a vidék lakottságára következtetni lehetett volna. Ez a dolog egyébként két vezetőnket is nem kevésbbé lepte meg, mert azt remélték, hogy több évi távollét után övéikkel majd megint együtt lehetnek. Az ő javaslatukra határozta el ezután Teleki gróf, hogy a tavat egyelőre oldalt hagyva, először keleti irányban a Trr-hegyek felé, egy «Szápári» nevű

hely felé fogunk elmenni, a hol biztosan találunk benszülötteket.

Oda utazásunk azonban már egy félóra mulva ideiglenes véget ért ama szerencsés vadászat miatt, a melyet Teleki gróf elefántokra folytatott; ez állatokkal ugyanis mindjárt megindulásunk után találkoztunk. A karaván előcsapata épen sürű bozótok közt haladt, midőn két hímelefánt, semmi rosszat sem sejtve, feléje közeledett. Teleki gróf embereinket megállította és a 8. kaliberű puskával az elől menő állat lapoczkájába lőtt. Erre mindkettő, 30 lépés távolságból, oldalt a bozótokba rohant és e közben még egy második lapoczkalövésre is nyújtott alkalmat. Erre az egyik elefánt, nehány lépést tevén, összerogyott, a másik pedig a sürűségben eltünt. Az állat oldalt feküdt, de látszott rajta, hogy még él; megemlékezvén a Nyiro-hegyi tapasztalatokról, Teleki nem sokáig késlekedett az utolsó lövéseket is megtenni és csakugyan a 8. kaliberű puskából még öt, nehány hüvelyknyi távolságról a halántékba irányzott lövésre volt szükség, míg az állat páráját kilehelte. Az elefánt meglehetősen öreg hím volt és két agyara együttvéve 75 kilót nyomott.

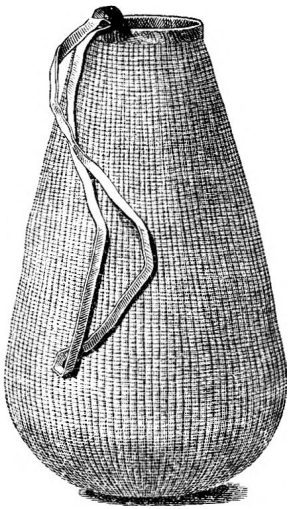

FONOTT TEJESFAZÉK A RANDILÉKNÉL.

A fenforgó körülmények közt legokosabbnak tartottuk, hogy a karaván a hely színén tanyát üssön és

csak egy kis csapat menjen Szápáriba, a benszülöttek fölkeresésére; annál inkább tettük ezt meg, mivel itt még lehetett eső-tócsákat találni, a mire esetleg később-ben nem lett volna módunk. Harmincz elefánthús-megvető erre Lembasszoval megindult kelet felé, a többiek pedig lakmároztak a zsákmányból.

Teleki gróf azt hitte, hogy mindkét lövésével egy és ugyanazt az elefántot találta. Embereink azonban egész közelben második, friss vérnyomot találtak; a bozótok közt tehát a gróf a két állatot észrevétlenül összetévesztette egymással. Azonnal megindultunk tehát, hogy a második, nyilvánvalóan szintén súlyosan megsebesült állatot üldözőbe vegyük. A nyom egy darabig, a míg tudniillik az agyagos vagy homokos talaj tartott és a vér bőven folyt, könnyen volt követhető. Később-ben azonban a föld sziklás lett és a vért már csak bizonyos közökben, egyes kisebb cseppekben láthattuk. A feladat, hogy a nyomot el ne veszítsük, most ugyan nagyon megnehezült, de e helyett sokkal izgatóbbá és érdekesebbé vált, mert kutató szellemünket egész mértékben lekötötte. Nem egyszer elvesztettük a nyomokat; gyakran jó darabra vissza kellett mennünk, hogy bizonyos helyről a keresést újra kezdjük. De végre mégis megvolt az elégtételünk, hogy eljuthattunk azon helyre, a hol az állat dögölve feküdt; egy teljes földrajzi mértföldre volt azon helytől, a hol a sebet kapta. A golyó áthatolt az egész testen és az ellenkező oldalon a bőr alatt megakadt, a hol mint valami daganat kiállott.

Az üldözésben egy időre egy harmadik elefánt

akasztott meg, a mely egy maga jött szembe velünk s a melyet természetesen első perczben a sebesültnek tartottunk. Csakis egy féltuczat lövés után esett el.

A döglötten föltalált elefánt közelében azután még egy másik, négy nőstényből és négy kölyökből álló nyájra bukkantunk; ezt azonban bántatlanul hagytuk.

Délután négy órakor visszaérkezett a kiküldött csapat. Az emberek nem jutottak el Szápáriig, a burkenedsik állítólagos tartózkodási helyéig, hanem korábban visszatértek, mert sehol útközben vizet nem találhattak. Ránk nézve tehát nagyon szerencsés véletlen volt, hogy az elefántok miatt az eső-tócsáknál maradtunk. Lembasszo, a ki a csapatot vezette, egyedül még tovább ment, hogy minden helyet gondosan fölkutasson, a melyeket mint honfitársainak rendes tartózkodó helyét ismert és ezért csak esti 9 órakor érkezett vissza a tanyánkra. Ő is csak nyomokat talált, a melyekből következtetni lehetett, hogy a vidéken még nem régiben laktak. Annál inkább sajnáltuk ezt, mert a burkenedsi néppel szivesebben ismerkedtünk volna meg tömegesebben, tisztán kutató czéljaink érdekében is. E néptörzset jellemző nagy vándorló kedvnél fogva, biztosak lehettünk volna benne, hogy tőlük becses értesüléseket nyerünk az északnak és keletnek fekvő országokról és az ott lakó népekről; így azonban az utóbbiakra vonatkozó ismereteink csak azon nehány szegényes értesülésekből állott, a melyeket Lembasszotól kaphattunk.

Az ő állítása szerint, a Szamburu-föld délről, a Matthews-generális hegyláncztól észak felé, a Basszo

Ebórig terjed és meglehetősen egyformán magas hegyes vidék, kevés jelentékenyebb emelkedéssel. Ez utóbbiak közé tartozik a Marszabit-, a Nyiro-, a Kuláll-, a Trr- és az Urahegy. A Marszabit állítólag 60—80 kilométerre van a Nyiro-hegytől. Az Urahegy fekvését pontosan megmondani nem tudta; a három másik pontnak fekvését az olvasó már ismeri. A Szamburu-föld szegény és rosszúl öntözött. Folyók vagy patakok, a melyekben egész éven át volna víz, teljesen hiányzanak. A földet egyforma arányban lakják burkenedsik és randilék, a kik egymással a legjobb viszonyban élnek. Az előbbiek, miként már említettem, a mászáiknak közel rokonaik. Az utóbbiak pedig, ítélve azon egyes egyénekről, a kiket láttunk, a szomáliakhoz közel álló nép lehet; ez volt a Dualla véleménye is. Mindkét törzs nomád, de csak olyan mértékben, mint a mászáik, azaz vándorlásaiban bizonyos szokás és hagyományhoz kötött területekre szorítkozik. Az említettem öt hegyen egyébként, mondják, állandó telepek is vannak. A Nyiro-hegyen magunk is láttuk őket. Kiváló találkozó helyök a Szamburu-földi burkenedsiknek és rándiléknek Marszabit. Itt, a mint mondják, egy, két vagy három óra járásnyi hosszú mocsár vagy tó van ember-nagyságú nádassal, a melynek környékén számtalan elefánt, bivalycsorda, orrszarvú és viziló él, mert a burkenedsik vadászattal nem foglalkoznak.

A burkenedsik lakóhelye egy pár évtized előtt még a Rudolf-tótól nyugatra (a déli részen), a turkánák mai földjén feküdt. Innen őket a keleti oldalra, a Szamburu-

földre űzték. A rándilék országa állítólag még tovább van keletnek, mint az, a melyben a burkenedsikkal közösen laknak. A korábbi években még mindkét törzs rendesen ellátogatott a Rudolf-tóhoz; csakis a turkánák ismételt betörései folytán hagytak fel vele.

A burkenedsiknak vannak marháik, juhaik, kecskéik és szamaraik; tevéket csak mellesleg és csak csekély számban tartanak. A rándilék főképen tevéket tenyésztenek, a Szamburu-földtől keletre pedig, a hol e népnek vagyonosabb része állandó telepeken lakik, a lótenyésztést is nagyban űzik; lovakat náluk egyébként a Marszabiton is találni.

Az az egy pár rándile, a kiket mi a resiátoknál láttunk, a burkenedsiktől nagyon különbözött. Bőrük színe világosabb; az alapja átlátszó, sárgás szín. Az arczuk tipusa kevésbbé négeres, hajuk hosszabb és kevésbbé gyapjas és az orruk sem olyan lapos és széles. Külsejök némely tekintetben a czigányokéra emlékeztetett. Lovaikat állítólag lovaglásra, tevéiket pedig csak teherhordásra használják. Fegyverzetök dárdákból, íjjakból és nyilakból áll. Egy hirtelen elhagyott rándilekrálban laposra fonott köteleket és ugyancsak ilyen, víztől teljesen áthatolhatatlan tálakat és tejes edényeket találtunk. A rándilék mellesleg kereskedést is űznek; gyapjúkelméket hoznak és becserélik elefántcsontért. A rándilék nyelvében sok a szomáli szó.

A Szamburu-föld északi szomszédjai a borának. Országuk, a mint mondják, a Basszo Ebór keleti részétől messze elnyúlik északkelet felé. A borának nagy és

hatalmas nép, a melynek sok a marhája, juha, kecskéje, tevéje és lova. Fegyverzetök mindíg csak két, nagyon széles pengéjű dárdából és ezeken kívül kis, kerek, a beiza-antilope hátbőréből csinált pajzsból áll. Ruhaként két kendőt viselnek, a kisebbet lágyékuk körül, a nagyobbat pedig elülről hátrafelé hajtva a vállukon. A Basszo Ebór körül lakó boránák e néptörzsnek szegényebb tagjai.

A fentebbiekben volt képes Lembasszo hazáját leirni. Új tanácsokkal azonban, hogy honnan kelljen most marhákat és teherhordó állatokat vennünk, szolgálni nem tudott. Teherhordó állatokra azonban sürgős szükségünk volt, mert embereink száma, az elhalálozások következtében, folytonosan apadt, a csereárúk mennyisége pedig — eltekintve a növekedő elefántcsont-terhektől — csaknem mindíg egyforma maradt, mivel semmi módon sem tudtunk rajta túladni.

Mindezek után egyelőre semmi okosabbat tenni nem tudtunk, minthogy egyelőre a tavat kutatjuk át; e czélból másnap reggel útnak is indultunk. Először is keskeny, akácz-bozótokkal benőtt rónán haladtunk keresztül és azután eljutottunk a kizárólag zsír-bozótokkal benőtt parti vidékre. Teleki gróf itt egy oroszlánra bukkant, a ki azonban még ideje korán elillant és daczára a több golyónak, a melyeket utána repítettünk, el is menekült. Kevéssel utóbb egy orrszarvút lőttem; ez, miként a többi, a melyeket a tőlünk bejárt terület északi részeiben lőttünk, a kisebb fajból volt való. Útunk ezután egy ideig valami 1000 méter távolságban a víztől a tó

partja mentén vezetett odább, végül nem igen szép vidéken, számos eső-tócsa között tanyát ütöttünk. Tanyánk és a tó között 600—1000 méter mélységben teljesen kopár, régi tómeder terült el. A part egészen sík és a vize olyan sekély volt, hogy még 200 méter távolságban sem ért el egy pár hüvelyknél nagyobb mélységet. A levegőben és a lapos parton ezrével lehetett dögevő-madarakat — keselyűket, marabúkat és hollókat — látni. Bőven találtak itt táplálékot a halakból, a melyek nagy mennyiségben, a rothadás és poshadás minden stádiumában hevertek a tó partján. A tó vagy túlságosan sok halat tartalmaz, vagy pedig ezek, a víz hirtelen megáradásakor a sekély partokra tévedtek és a felszín apadásakor elmulasztották a mélyebb vízbe visszaúszni. A víz íze kesernyés sós volt és a különböző eső-víztócsák nélkül, a melyeket épen a közelben véletlenül találtunk, lehetetlen lett volna a tó mellett megmaradnunk.

A tó a tenger színe fölött 500 méter magasságban fekszik; szintén hosszúkás; főtengelye északról délnek van. Keleten az átlag 1000 méter magas Trr-hegyek szegélyezik, nyugaton és északnyugaton pedig az Amárr-hegyek. Szélessége körülbelül 22—24, hosszúsága pedig 110—120 kilométer.

Ő császári és királyi fenségének, a trónörökös özvegyének, a fenséges főherczegnőnek tiszteletére Teleki gróf «Stefánia-tónak» nevezte el.

A Stefánia-tó nyilvánvalóan apad; vezetőnk is nagy mértékben meg volt lepve, midőn látta, hogy három évi

távolléte alatt a tó vize ezen az oldalon hány száz méterrel húzódott vissza. A tó nagy sótartalma daczára, lerakodások sehol láthatók nem voltak, talán azért, mert az eső föloldotta és elmosta. Számos halon kívül a tóban sok krokodilus is él; vajjon vizilovak is vannak-e benne, el nem dönthettük, mert nyomaikat nem láttuk. Lembasszo tudtunkra adta, hogy csak északon van egy kis folyó, a mely a Stefánia-tóba szakad. Minden egyéb folyó- és patakmeder a környéken csak időnként hord vizet; ez az oka annak is, hogy a tónak legközelebbi környékén miért nem lakik senki sem.

Az északon levő folyó partjain, állítólag két faluban laknak marlék, a kikkel a burkenedsik barátságban élnek. A marlék, a mint mondják, durrhát, babot és dohányt termesztenek és állatokat tenyésztenek. Kereskedést is űznek és pedig marhával, gyapjú-kelmékkel és gyöngyökkel, a melyeket a resiátokhoz visznek, hogy elefántcsontért cseréljék be. Hogy mely útakon kapják az iparczikkeket és miként adnak túl az elefántcsonton, azt Lembasszo nem tudta megmondani. Nekünk, sajnos, nem nyilt alkalmunk a marlékkal személyes összeköttetésbe lépnünk, mert köztük, miként már a resiátoktól hallottuk, a himlőjárvány uralkodott és ezért minden közlekedés velök meg volt szüntetve. Mindazok után azonban, a miket a marlékről hallottunk, egészen sajátságos néptörzsnek kell lennie, mert összes szomszédjainál osztatlan tiszteletben és szeretetben részesül. Az út a marlékhoz, mint mondják, a tó keleti oldalán visz el.

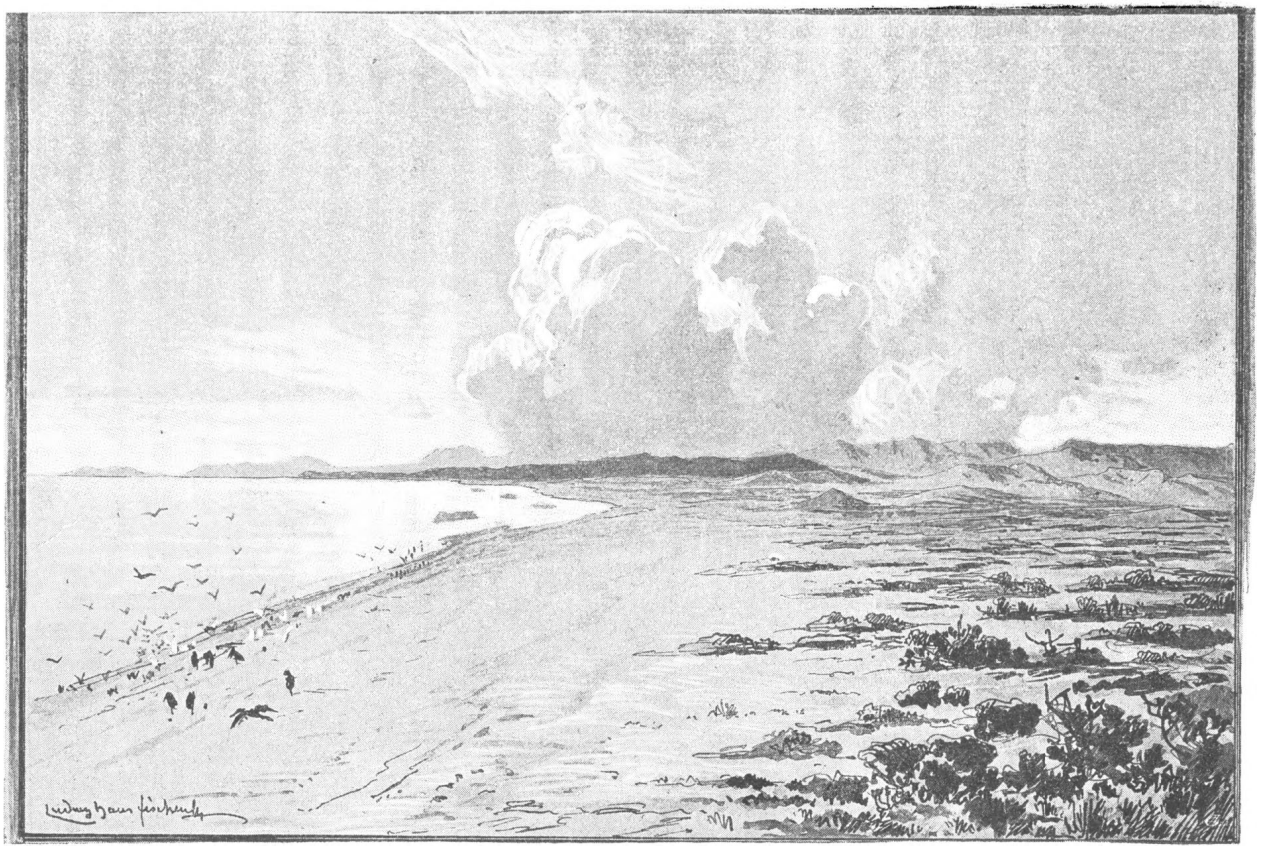

A STEFÁNIA-TÓ DÉLKELETI RÉSZE.

Északra tőlük az arborék laknak.

A napot, a melyen útunknak utolsó czélját elértük, mind magunk, mind embereink a rendelkezésünkre álló összes eszközök felhasználásával ültük meg. Gyártottunk magunknak egy csészére való pezsgő italt, a mely, az igaz, csak mézből, vízből, borkősavból és kettedszénsavas nátronból állott, de azért pompásan ízlett; ezt azután megittuk, vidáman éljenezvén a fenséges trónörököspárt, a kinek dicsőséges neveivel, hogy földrajzi vívmányainkat összeköthettük, lelkünket igazi büszke örömmel töltötte el. Embereink délután ünnepi menetet rendeztek.

Először sátraink előtt mászái énekek közben egy sor mászái tánczot mutattak be, a melyeket mindegyikök el tudott járni; azután Teleki grófot vállaikra emelték, folytonos lövöldözések és örömujjongás közt valami ezer lépésre elvitték a tó felé, ott azután letették és körültánczolták. Ez alkalomra az egyik karavánbárd már előbb költött egy dicsőítő himnuszt, a mely ezzel az öröm-akkorddal végződött: «Mbvana, mkubva, kazi mekvisa».[1] Zuhogó eső a külső ünnepnek csakhamar véget vetett és a hosszú menet megint visszatért a tanyára, a hol még késő estig lehetett hallani a «mbvana mkubva, kazi mekvisa»-t. Este felé azután az összes mrima-embereink egybegyültek és Dsumbe Kimemeta vezetése alatt énekelve egy másik tánczot, igazi mrima-tánczot lejtettek, a mely ritmusában és melodiá-

[1] Bvana mkubva, munkánknak vége van.

jában a Kilimándsáronál szokásos tánczokhoz rendkívül hasonlított.

Mivel élelmi szerekből a készletünk csak kevés volt, megérkezettnek láttuk az időt arra, hogy a visszatérésre gondoljunk. Előbb azonban még egy utolsó kisérletet akartunk tenni, vajjon nem volna-e lehetséges valami benszülöttekkel valahogyan összejönnünk; ezért Teleki gróf elhatározta, hogy a környéket még egyszer átkutattatja. E czélból Dsumbe Kimemeta és Dualla harmincz emberrel egyetemben útra kelt. Lembasszot nem lehetett rávenni, hogy e kirándulásban részt vegyen. Előtte való este ugyanis azt a tervet beszéltük meg, nem lehetne-e a marlékkal, az uralkodó himlőjárvány daczára, legalább embereink egy része útján összeköttetésbe lépnünk; tarthatott tehát attól, hogy akarata ellenére is elcsalják hozzájuk. Baringo, a ki ezt a vidéket igen jól ismerte, de ezt eltitkolta, hogy vezetőül föl ne használjuk, az eset után csakhamar egészen egyedül indult útnak Szápári felé, hogy annak környékét bejárja és honfitársait valahol fölkeresse. Mi ez időt a szükséges tudományos munkálatokkal és a közeli környék pontos átkutatásával töltöttük el. Tanyánk helyéről a tónak csak egy részét lehetett belátni; térképeink elkészítése czéljából tehát a tó közelében, északkeleti irányban igen kedvezően fekvő dombra mentem föl, a melynek csúcsáról az egész tavat meglehetősen lehetett látni. A domb vulkáni természetű és meredek falú, továbbá egészen kopár volt; számos megkövesült etheria-kagyló, a melyeket azonban a tó színe fölött csak 20—40 méter magas-

ságban lehetett találni, eléggé világosan jelezte, hogy a domb alja egykoron víz alatt állott. A tó északi partját innen alig lehetett látni. Nyilvánvalóan ez is lapos; mögötte, a mint látszik, erdők állanak. Az egyedüli szigetek — szám szerint hatan — csekély távolságban vannak a déli szegélytől és kopár, meredek falú sziklaszigetek. A legközelebbi nyugati partszegély szintén lapos és növényzet nélküli; ellenben a keleti partot magas fűből és nádból álló keskeny sáv fogja körül. A tó déli végében levő lapos vidéket meredek lejtőjű halmok takarják és ez vulkáni természetű. A kőzetpróbákból ítélve, a melyeket Dualla a Trr-hegyláncz aljáról hozott, ugyanaz áll ez utóbbiról is; a láncz tehát valószinűleg valami fensíknak meredek lejtője. A Stefánia-tó délkeleti részét is szigetek módjára elszórt halmok takarják, a melyeken mindenütt 10—15 centiméter vastagságban etheriakagylók voltak találhatók.

Előtte való napon a tanyánk közelében egy elefánt és egy orrszarvú bukkant föl, de mind a kettő hamarosan elszökött. Abban a reményben, hogy megint találhat ilyen állatokat, Teleki gróf másnap reggel elment vadászni, de csak egy beiza-antilopét és egy Gazella Walleri-t hozott haza. Délután a tanya közelében olyan állatok jelentek meg, a melyek a vadszamarakhoz rendkívül hasonlítottak. A legnagyobb elővigyázattal közeledtem feléjök és sikerült is őket 250 lépésnyire megközelítenem. Még messzelátóval nézve is az állatok a közönséges szamarakhoz annyira hasonlítottak, hogy először körülnéztem, vajjon nincs-e a magunk szürkéivel dolgom.

Ezek azonban messze a tó partján legelésztek; azon biztos hitben tehát, hogy végre mégis lőhetek vadszamarakra — a legfélénkebb vadállatfajra — puskámat elsütöttem. Az állat elesett; nagy örvendve siettem a hely színére; bosszúságomra azonban csakhamar vettem észre, hogy megint csak keskeny csíkos zebra — Zebra Grevyi — volt. Még élesszemű kisérőm is messziről, szürke szamaraknak nézte ez állatokat.

A vadász-sporton kívül itt megint kedvező alkalmunk nyilott arra, hogy bogár-gyűjteményünket szaporítsuk. A nagy, zöld érczfényű buprestisnek három faja ezrével volt képviselve, szintúgy egy szép hosszúcsápú, feketés és rózsaszínű bogár is.

A második napon, kevéssel nap lemente előtt, megérkeztek kiküldött embereink. Először a tó mentén, később pedig a hegyek lábánál kerestek benszülötteket, de csak 1—3 éves marha král-maradványokat találtak. Vadakból különösen sok, észak felé vándorló elefánttal találkoztak, a többi közt egy óriással, a kinek mesés nagy agyarai voltak, a melyekkel szemben mindazok, a miket eddig láttunk, csak gyerekjáték számba mehettek, miként Dualla mondta. Ez a kisérlet is tehát eredménytelenül végződött és így csupán azon reményünk maradt még fenn, hogy talán Baringonak lesz vállalatával több szerencséje. Ez okból még egy napig maradtunk meg a hely színén.

Baringo azonban kimaradt; vagy elpusztult, vagy pedig találkozott benszülöttekkel és náluk maradt, daczára az ellenkező igéretének, a melylyel Lembasszotól még

egy második dárdát csikart ki kölcsönül, hogy veszély esetén kettővel rendelkezhessék.

Április 25-én elhagytuk a tavat és partja mentén, torony irányában mentünk a nyugati hegyláncz felé, hogy rövidebb úton juthassunk régi ösvényünkre. Menet közben Teleki gróf először, körülbelül 20 darabból álló krokodilus-társaságra bukkant, a melyek ugyan rohanva menekültek a tóba, egyikök ázonban mégis döglötten maradt a hely színén. Később egy oroszlánt meg egy leopárdot riasztott föl, a melyek azonban nagyon is gyorsan illantak el. A hegyek közt, hegyszakadékszerű hasadékban töltöttük az éjjelt. Meglepetésünkre itt azt vettük észre, hogy a hegység főtömege metamorfikus kőzetekből állott és csak takaróját alkotta vulkáni kőzet. Északról dél felé, 70—80° keleti hajlással gyakorta tüntek föl a hegyhasadékban gnájszrétegek. A Stefánia-tó medenczéje is, a mint látszik, süllyedés következtében jött létre.

A továbbmenetelnél sajnosan vettük észre, hogy a hegyek közt az utóbbi napokban eső nem esett; vízben való szükségre tehát el lehettünk készülve. Úgy is történt.

Másnap még ásással tudtunk vizet találni, tovább azonban már nem. Ennek következtében kénytelenek voltunk az útat a Stefánia-tótól a resiátokig négy nap alatt megtenni. Az utolsó menet 40 kilométer hosszú volt és kora reggeltől naplementéig tartott; ennek daczára embereink vidám hangulatban tették meg. A gondolat, hogy már haza felé járnak, élénkítőleg hatott testökre és lelkökre.

Kétségtelenül nagyon szerencsés körülmény volt, hogy épen az esős évszakban jutottunk el a resiátokhoz, mert az út a Rudolf-tótól a Stefánia-tóhoz, a vízhiány miatt más időben teljesen járhatatlan; épen így lehetetlen lett volna a Stefánia-tó mellett is megmaradnunk, mert ennek vize ihatatlan.

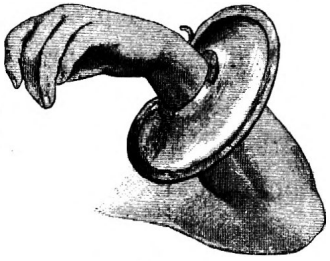

HADI KÉS.

Régi tanyánkat bántatlanul találtuk, a mint elhagytuk. Az oromáj, daczára, hogy az idő már későre járt, még ugyanaz este beállított hozzánk, hozott magával friss tejet és meglepően élénken fejezte ki szerencsés visszatérésünk fölött, örömét. A fenyegető zivatar közeledése azonban arra birta, hogy egy pár újság elmondása és meghallgatása után, hamarosan visszamenjen. A tizenegy beteg ember közűl, a kiket hátrahagytunk, kettő meghalt.

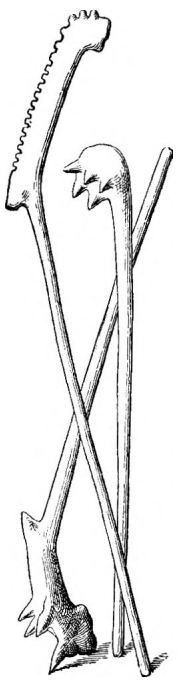

A BUMÁK (MURLÉK) FABUZOGÁNYAI.

A barátság, a melylyel az ország fogadott és azon igazi szives előzékenység, a melylyel a benszülöttek a Stefánia-tótól való visszatérésünk után fogadtak, azt a reményt ébresztették bennünk, hogy további úti terveink talán most kevesebb nehézségbe fognak ütközni. Ebben azonban csalódtunk, mert a mint ez a dolog megint szóba

került, az oromáj ugyan kevésbbé volt szenvedélyes, de ellenkezéséből nem tágított. Most még azzal is megokolta, mondván, hogy nem csak a nyugati resiátok, hanem a kerrék és murdhuk is (az esetben, ha a Rudolf-tavat messzebb észak felé akarnók megkerülni)

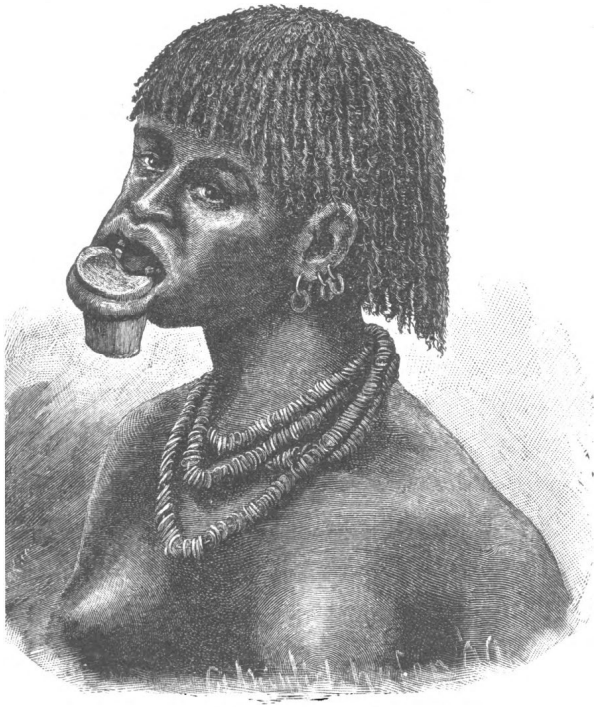

BUMA- (MURLÉ-) NŐ.

átvonulásunknak útjába fognak állani. Vegyünk mi csak annyi élelmi szert, a mennyire szükségünk van és menjünk vissza azon az úton, a melyen jöttünk: ez az ő barátságos tanácsa.

Egy ideig azután úgy látszott, mintha a dolgok éle

újra ellenünk akarna fordulni. Az oromáj, valamint a benszülöttek két egész napon át csaknem teljesen elkerültek és azok az egyes burkenedsi asszonyok is, a kik titokban minket, főképen pedig Lembasszot meg-meglátogatták, mert ezzel szoktak leginkább beszélgetni, óva intettek, vigyázzunk magunkra, mert az országban komoly tanácskozások folynak, még pedig éjjel-nappal. A közeli faluból e két éjjelen csakugyan olyan pokoli lárma volt hallható, mint annak idején és a mi még gyanúsabbnak látszott, a marhanyájakat sem hajtották el többé a mi tanyánk mellett. Mi azonban sem ezen megfigyelések, sem a figyelmeztetések miatt nem aggódtunk, mert azzal régen tisztában voltunk, hogy 200 puskánkkal a benszülöttek ellenségeskedéseitől nincs mit félnünk. Sajnálni azonban mindenesetre sajnáltuk volna, ha a dolog őszinte békeszeretetünk és folytonosan tanusított engedékenységünk daczára, vérontásra került volna, mert a benszülötteket, miként azelőtt, most is rokonszenveseknek tartottuk és ők nem is adtak legkisebb okot sem arra, hogy megbánjuk azt a barátságos jóságot, a melylyel irántuk kezdettől fogva viselkedtünk.

Ha az országban csakugyan újból folytak tanácskozások az iránt, hogy a barátságot velünk szemben megtartsák-e vagy nem, a döntés az előbbi értelemben történt, miként azt május 1-én megtudtuk. Délelőtti 10 óra felé ugyanis — az nap még egyetlenegy benszülött sem mutatkozott — egy kis csapat embert láttunk tanyánk felé közeledni. A csapatban volt az oromáj, a ki megint kezében tartotta a $3^1/_2$ méter hosszú királyi

pálczáját, azután első ízben a leibon is, őszhajú aggastyán és még valami húsz öreg ember; mindnyájan azért jöttek, hogy velünk újabban barátságot kössenek. A benszülöttek zöld galyakat tartottak kezökben és menetközben kórusban dúdoltak. A csapat előtt két fiatal, egészen csinos leányka lépdelt, a kiknek mindegyike egy juhot vitt a szarvánál fogva. A bejáratnál valamennyien megállottak és az oromáj először egyedül lépett be a tanyára, hogy azt, miként egykoron, minden benszülöttől megtisztítsa; erre azután az előbbi rendben körüljárták a tanyát és végül Teleki sátra előtt leguggoltak. A további szertartások, kezdve a juhnak tejjel való megöntözésétől egészen a nyakravaló felkötéséig, a már leirtam módon ment végbe; ezek megtörténte után ünnepies beszédek tartattak, a melyek ez alkalommal kizárólag a tőlünk kivánt szabad utazásról szólottak. Az oromáj, valamint a leibon, körülbelül ugyanazt mondták. Ők — így szóltak — megszerettek, mert a barátságot híven megőriztük. Embereink sem nem loptak, sem más bűnt el nem követtek és így napjaik nyugodtan folytak le. Ennek daczára nem engedhetik meg, hogy utunkat a tó körül folytassuk, még ha lehetséges is volna azt ezen évszakban megtennünk, mert úgy a nyugati resiátok, mint a tovább északnak lakó törzsek tovább-menetelünket ellenzik. Arra pedig, hogy az északi, már elöntött vidéken mehessünk át, gondolni sem lehet; ők maguk is már készülődnek, hogy falvaikat a mélyedésekből fölvigyék a magasabb lejtőkre. És ha gondolnánk is arra, hogy északon valahogyan átvergődünk, a

két folyó: a Nyánamm és a Bassz mégis áthághatatlan akadályokul szolgálnának. Nekünk tehát csak azt tanácsolhatják, lássuk el magunkat kellőképen élelmi szerekkel és térjünk vissza a tó keleti partja mentén, nem tekintve arra, hogy az út jó-e vagy rossz-e, hogy éhség vagy vízszükség várnak-e reánk vagy nem. Az öreg leibon még ezekhez hozzátette, hogy ő már csinált «dazimot», a mivel visszatértünkben minden veszélytől meg fog óvni. «Sem mangati, sem elefánt, sem oroszlán, sem bivaly, sem orrszarvú útatokat állani nem fogja; tiszta és szabad lesz ösvénytek.» Végül — mondák — nézzünk csak mi magunk is utána, vajjon mostanában van-e a tó körül vezető út. Ők vezetőt adni nem fognak, de útunkat sem állják; biztosak azonban benne, hogy másod- vagy harmadnap régi tanyánkra megint vissza fogunk térni.

Ilyen körülmények közt nehéz volt magunkat valamely terv végrehajtására elszánnunk. Csak egyre nézve gondoltuk, hogy tisztában vagyunk, arra, hogy a jó tanácsot, a mely szerint a tó keleti széle mentén kellene visszatérnünk, nem követhetjük. Ezért is egyelőre minden elhatározást függőben hagytunk és csupán azzal a gondolattal foglalkoztunk, hogy elegendő élelmi szert gyűjtsünk és így, bárhová forduljon is a koczka, mozdulatainkban korlátozva ne legyünk.

A benszülöttekkel szemben aznap engedékenységet tanusítottunk és az oromájtól csak azt kértük, szerezzen nekünk sok durrhát, a mire szükségünk van, hogy hazamehessünk. Elhatározásunkat nagy örömmel

fogadta és megigérte, hogy durráról majd gondoskodni fog.

A következő napokat teljes bizonytalanságban töltöttük. Egyszerűen nem tudtuk, mihez kelljen fognunk és soha Afrika még oly kicsiny térképének hiányát, annyira nem éreztük, mint ekkor. Összes tudományunk abban állott, hogy körülbelül az északi szélességnek 5° alatt vagyunk. Hitünk szerint keleten a kopár puszta Szomálföldeknek kellett lenniök, a hol tevék nélkül utazni lehetetlen. A nyugattól állítólag áthághatatlan úti nehézségek vágtak el és észak felé? hová jutunk ez irányban? Miféle országok vannak arra? Nem-e jutnánk ott a mahdi híveinek hatalmába, vagy nem-e fekszik ezen vidékeken a még le nem igázott Kaffa-császárság? Végül is, az erre irányuló terveket azon megfontolás tette semmivé, hogy az azon országokban szükséges csereeszközeink hiányzanak. Ellene szólott e tervnek továbbá az is, hogy tehercsomóink fele és tizenegy emberünk a Baringo-tónál vár ránk és *last not least*, hogy egy-egy puskánkra már csak húsz töltésünk volt és ezért messze menő vállalatokba, csupán a véletlenségben bizakodván, nem bocsátkozhatunk. Arra az eshetőségre azonban, hogy a Rudolf-tó keleti partja mentén kelljen mégis visszatérnünk, még mindíg sokáig nem gondoltunk, mert azon tapasztalatok után, a melyeket tettünk és a melyeket még távolról sem felejtettünk el, azt egyszerűen végrehajthatatlannak tartottuk. Ha csak rá gondoltunk is, nem csak magunk, de embereink is mindnyájan elborzadtak; abbeli aggódásukban tehát, hogy mégis rá kerül-

hetne a sor, a vállalkozóbbak önkénytelenül is azon fáradoztak, hogy az észak felé eső útak állapotáról saját szemeikkel fognak meggyőződni. Ezt fel nem tünő módon azon ürügy alatt tehették meg, hogy a folyóban akarnak halászni, mivel a tóban horoggal nem igen lehetett halakat fogni. Nehány emberünk e czélból már az előbbi itt tartózkodásunk alkalmával is, a mi tudtunk és beleegyezésünk nélkül, fölkereste a folyót; a resiátoknak tehát most sem tűnt föl, midőn látták, hogy embereink egyenként vagy kisebb csoportokban országukban ide-oda bolyongnak.

Látszólagos engedékenységünk első következménye az volt, hogy tényleg nagyobb mennyiségű durrha jött a piaczra, nem ugyan a resiátok maguk hozták, hanem inkább a bumák és donyirók, az ő tőszomszédjaik. Egy napon még öt juhot is hoztak, de ezeket mi nem kaphattuk meg, mert nem voltak ukuta-gyöngyeink; még a legszebb maszkát-kelméket is, a miket értök fölajánlottunk, visszautasították.

Ámde idővel a durrha-kinálat is megcsökkent, jóval előbb, semhogy készletünk a kivánt nagyságot elérte volna. Ennek oka, miként megtudtuk, az volt, hogy az országban a víz mindíg magasabbra emelkedett, belőle mindíg többet és többet elöntött, a mi a közlekedést a benszülöttekre nézve is, mindíg szűkebb korlátok közé szorította. Másik körülmény, a mi elhatározásunkra szintén bénítólag hatott, az volt, hogy május 4-től 9-ig, rövid időközöket leszámítva, csaknem szakadatlanul, zápor módjára esett az eső; mert mindaddig, a míg ezek a felhő-

szakadásféle esőzések tartottak, az út folytatására egyáltalán gondolni sem lehetett. Élénken elképzelhettük most azt is, milyen lehetett a képe a Rudolf-tótól északra fekvő síkságoknak, a hol az eső és a folyók e vidéket egyforma mértékben elárasztották. Embereink jelentései mindazonáltal egymásnak ellene mondottak. Némelyek azt hitték, hogy talán mégis át lehetne abban az irányban jutni; mások ellenben azt lehetetlennek tartották. Ezen félig-meddig való reménykedésnek, meg a kétségtelen lehetetlenségnek egymással való küzdelme közben, lassan-lassan előtérbe jutott az az eshetőség, hogy talán mégis a Rudolf-tó keleti partja mentén kell majd visszatérnünk; ezért is néha-néha elkezdtünk végrehajtásának rettegett esélyeivel foglalkozni. Végre még is úgy látszott, hogy e végrehajtás csakugyan elgondolható, de — bármilyen gyakran és pontosan is tanulmányoztuk át úti naplónk segítségével a kérdéses távolságokat és az utak megejthető megrövidítését — csak akkor, ha sikerül vagy élő állatokat, vagy elég mennyiségű durrhát és teherhordó-szamarakat összevásárolnunk. Erre azonban semmi kilátásunk sem volt. Naponként kora reggel és kevéssel naplemente előtt ezrével hajtották el tanyánk előtt a marhákat, juhokat és szamarakat, de a mi tanyánkra nem vetődött be egyetlen egy sem.

Embereink sehogy sem tudták megérteni, miért törjük mi annyira a fejünket, a helyett, hogy egyszerűen a készhez nyúlnánk. Az adott körülmények közt a segítség ezen módjára gondolni, mindenesetre egészen közel fekvő dolog volt; amaz elhatározásunkat azonban

nem ingathatta meg semmi sem, hogy erőszakhoz csak a végső szükség esetén fogunk nyúlni. A resiátok barátságosan fogadtak és velünk becsületesen bántak. Nem akarhattuk tehát, hogy azért bünhődjenek, mert mi rosszul számítottunk; nem akarhattuk, hogy a kulturával való első érintkezés rájok nézve átokká váljék.

Másrészt annak is tudatában voltunk, hogy kétszáz hű és megbízható emberünk élete a mi elhatározásunktól függ és hogy első kötelességünk ezeknek jólétét szem elől el nem téveszteni.

Hosszas megfontolás után tehát a következő terv érlelődött meg.

Dualla feladatává tettük, hogy a Rudolf-tó északi végében levő utak állapotát gondosan vizsgálja meg, főképen pedig azt állapítsa meg, vajjon a Nyánammon, a rendelkezésünkre álló eszközökkel, átkelhetünk-e. Ha Dualla jelentése kedvező, meg akartuk e tó körül az útat a benszülöttek akarata ellenére is koczkáztatni; ellenkező esetben azonban a tó keleti partja mentén kellett majd visszafelé mennünk. Ha ez utóbbi kerül végrehajtásra, harmincz napra való durrhát és a szükséges teherhordó-állatokat jó szerével akartuk magunknak megszerezni és csakis, ha az ide vágó fáradozásaink eredménytelenek maradnának, csakis akkor volt szándékunk a teherhordó-állatokat és esetleg vágó-marhákat is erőszakkal elvenni és értök méltányos kárpótlást adni.

Ezzel a határozatlanság lidércz-nyomása megszünt

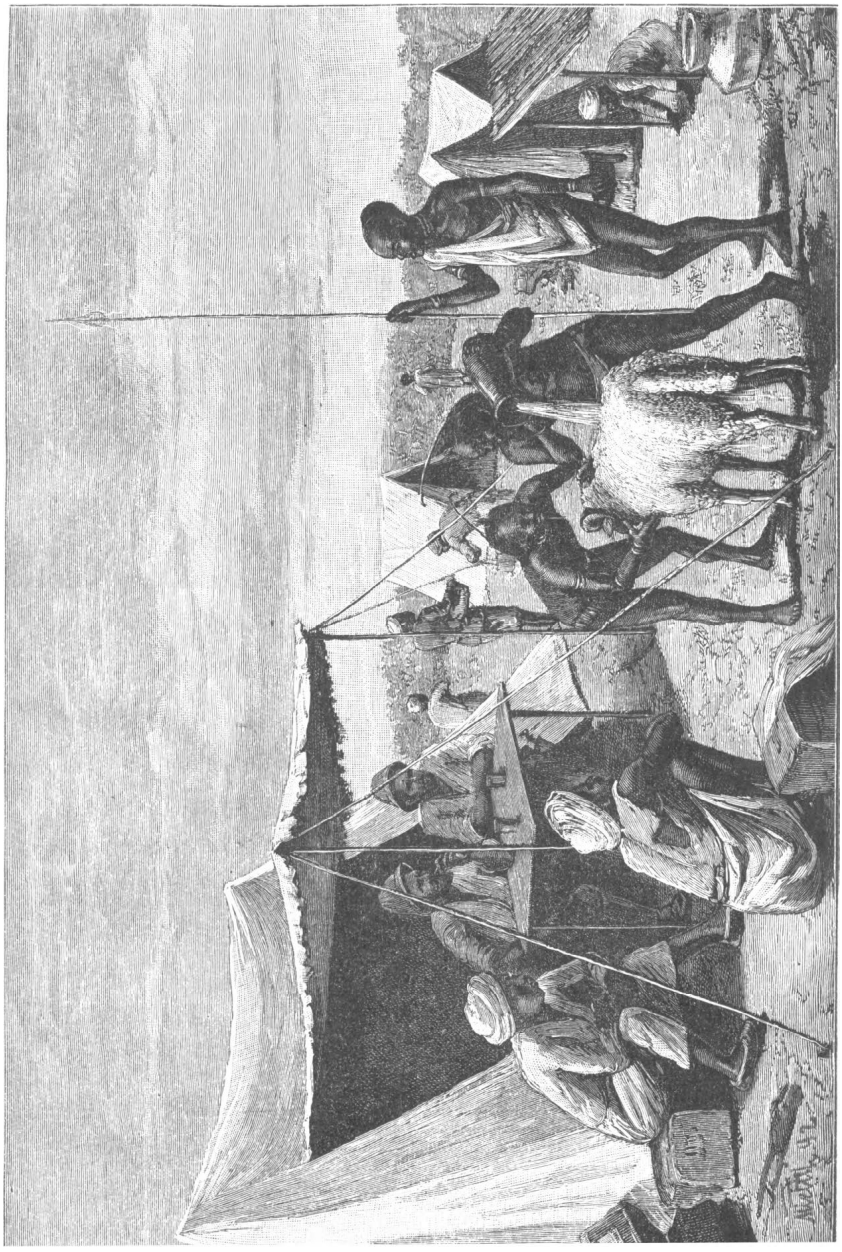

BARÁTSÁGKÖTÉS A RESIÁTOKNÁL.

és mi serényen hozzáfogtunk e terveink végrehajtásához. 7-én reggel Dualla ötven emberrel útnak indult, hogy a folyók állapotát megvízsgálja; mások pedig a szomáliak vezetése mellett a közeli tanyákra mentek, hogy durrhát vásároljanak. A benszülöttek mindannyian nagyon is el voltak foglalva a folyam-medrek elhagyásával és ezért velünk nem igen törődtek és a vásárokat is beszüntették. Még a közelünkben levő nagy falunak lakói is készületeket tettek az áthurczolódásra. Őket ugyan nem fenyegette a veszély, hogy a víz elönti, mert falujok magasan feküdt; legelőiktől azonban a folytonosan növekedő ár őket is elvágta.

Dualla későn este érkezett vissza és rossz híreket hozott; az utak állapota a képzelhető legrosszabb; a folyón átkelnünk nem lehet; durrhát is csak keveset kaptunk.

A következő két napon heves esők a tanyánkhoz lánczoltak. Azon homokos hegygerincz keleti oldalán, a melyen mi tanyáztunk, a rónaság szemünk láttára alakult lassanként tóvá és így az utolsó kétségünk is eloszlott az iránt, hogy útunkat valami északi irányban semmiképen sem folytathatjuk. Most tehát még egy utolsó kisérletet kellett tennünk, meg kellett próbálnunk, vajjon békés úton juthatunk-e annyi élelmiszerhez, a mennyire szükségünk volt és ha ez a próba is sikertelen marad, akkor — sauve qui peut.

Teleki gróf beleegyezett, hogy én menjek el a kellő bevásárlások végett a bumákhoz és murlékhoz vagy máshová, a hová csak lehetett; május 10-én tehát kora

reggel Duallával és hatvan emberrel útnak indultam. Az oromájt erről értesítettük és ő késznek is nyilatkozott arra, hogy vezetőt fog küldeni.

Egy óra hosszat homokos, friss zöld bozótokkal és ernyő-akáczokkal benőtt lapályon jártunk, a mely akkor még száraz volt ugyan, de tisztán látszott rajta, hogy az évenkénti áradások el szokták lepni. Számos, már vízzel telt árok vonult rajta keresztül minden irányban és alkalom arra, hogy észrevétlenül valami gödörbe pottyanjunk, minden száz lépésre nyilott. Újabb félóra mulva durrha-földekre jutottunk, a melyeknek embernyinél magasabb szárai közt állványok emelkedtek; ezekről a tolvaj-madarakat asszonyok és fiúk kiabálással és kő-dobálásokkal igyekeztek elijeszteni. Kis csapatunk, a mint azokon keresztül, az egyes őrkunyhók mellett elhaladt, sem feltünést, sem elégedetlenséget nem keltett; ellenkezőleg, mindenütt barátságosan köszöntötték és készségesen adták meg a kért fölvilágosítást. Ilyenekre ugyanis, vezetőnk daczára, szükségünk volt, mert a járható út az áradások idején naponként változik, míg végre minden közlekedés lehetetlenné válik. Odébb menve, még több patakon kellett átkelnünk, végül pedig messze terjedő, legkeskenyebb helyén is még 1000 lépés széles víztömeg mellé jutottunk, melynek tulsó oldaláról magas, pompás fák — a Nyanamm parti erdeje — integettek felénk. A vízfelület, mely a fáktól elválasztott, kétségkívül a tó lefolyása volt, mert a víz nem állott, hanem óránként 900—1000 méter sebességgel a tó felől északnak folyt. Ezen tehát keresztül kel-

lett jutnunk. A víz helyenként méternyi magasságot ért el; mivel pedig a talaj legkevésbbé sem volt egyenletes, a rövidlábú teherhordók közűl nem egy kényes helyzetbe jutott és kétségbeesetten hadonázott a levegőben kezeivel mindaddig, míg segítség nem érkezett. A hol most csípőig gázoltunk a vízben, Dualla három nap előtt még szárazon jutott át. Végül azonban szerencsésen átjutottunk a Nyánamm tulsó, magasabb partjára. A folyó itt 80—90 méter széles, vize pedig sötétbarna volt; a tó felé irányuló folyása óránként közel 2 kilométert tett. Alacsony bozótokból, kúszó-növényekből és hatalmas fákból álló buja növény-khaosz takarta mindkét partját. A folyó mentén a resiátok egyes tanyáit lehetett látni, a melyek mindegyike csak 2—4, széna-kazal alakú szalma-kunyhóból állott; ezeket durrha-vásárlás végett mind bejártuk. Több órai házalás után nyolcz teherre valót össze is hoztunk. Ezután az ösvény a folyótól eltávolodott, először gazzal takart rút síkságon vezetett keresztül, a melynek útálatos külsejét számos, egész halmaz kúszónövény közűl kikandikáló elszenesedett fatörzs még csak fokozta. Körülbelül két órai menet után megint érőfélben levő durrha-földekre akadtunk; ezek már a bumák birtokai voltak, a kiknek a folyó mellett fekvő falvához még naplemente előtt szerencsésen meg is érkeztünk. A benszülöttek a tanyák felől, jövetelünkről már értesültek; nem lepte meg tehát őket, midőn oly későn jönni láttak.

A falu 30—40, vastag, durrha szalma-réteggel gondosan betakart szalma-kazal alakú kunyhóból állott, a

melyek oly sürűn épültek egymás mellett, hogy tűz esetén egytől egyig menthetetlenül elpusztultak volna. A falu a Nyánamm balpartján, a víz tőszomszédságában épült; ember-nagyságú czövek-kerítés övezte. A benszülöttek fölszólítottak, hogy mindjárt a falu bejáratánál, egy elhagyatott (rózsaszínű virágos) dohány-ültetvényben telepedjünk le. Nehány perczczel később már megkezdődött a sauri, a melyen természetesen jövetelünk czéljáról folyt a beszélgetés és a melyet a benszülöttek rendkívül józan és okos rövidséggel végeztek el. A falu bejáratánál, a belső oldalon, körülbelül harmincz buma guggolt, nekünk pedig velök szemben, nehány lépésnyi távolságban, a czölöpkerítésen kívül kellett leülnünk. Ekkor egy Herkules-termetű, teljes férfikorában álló buma állott föl, a kit számos mély sebhely ékesített és a következő, rövid kérdést intézte hozzánk, miért is jöttünk mi tulajdonképen? Vajjon csak azért-e, hogy az utakat kikémleljük? — Ebből mindjárt megtudhattuk, hogy mennyire ismerték az egész országban úti terveinket. — Miután e tekintetben megnyugtattuk és kívánságainkat is előadtuk, megnyerő egyszerűséggel a következőképen felelt a buma-szónok: «No jól van, mára már úgy is késő, hogy üzleteket kössünk. Fáradtak ís vagytok, pihenjétek hát ki magatokat. Holnap mi és a murlék annyi durrhát fogunk hozni, a mennyit csak akartok; de azután siessetek vissza, mert könnyen megeshetik, hogy tanyátokra nem bírtok visszatérni. Mi magunk is kényszerítve vagyunk ezért kunyhóinkat czölöpökre emelni.» Ezzel a sauri véget ért.

A benszülöttek csakhamar békén hagytak és mi nyugalomra tértünk, a sok moszkito miatt azonban, a melyek a hatalmasan füstölő tüzek daczára szörnyen gyötörtek, csak keveset alhattunk.

A bumák és murlék, a mint látszik, csak kis nép, a mely több, a folyó balpartján fekvő kunyhóban lakik. Nyelvök olyan, mint a donyiroké és a turkánáké; a nilusi nyelvcsaládhoz tartozik. A bumák főképen durrhát, csekélyebb mennyiségben babot, tököt és dohányt termesztenek, de marháik nincsenek. A dohányt nagyobbára rágják, voltak azonban egyes férfiak, a kik ezt nagyon primitiv agyag-nargilékből szívták is. Benszülötteket, a kik pipáztak volna, a tengeri vidékek elhagyása óta nem láttunk. A bumák, murlék és donyirok nincsenek körülmetélve; egyéb külső megjelenéseikben is hasonlítanak egymásra. Fegyverzetök rossz dárdákból, bivaly- vagy vizilóbőr-paizsokból, egy vagy mindkét karcsuklón viselt, 20 vagy 25 méter átmérőjű kerek hadi késekből és végre igen különböző, gyakran igen eredeti fabuzogányokból áll. Gyöngyékszereik kizárólag struccztoll-héjakból készülnek. A férfiak testöket úgy diszítik, hogy babnagyságú, kidudorodó sebhelyeket tatualnak rá. Feltünőbb az alsó ajak eltorzítása, a mi azonban csak a buma vagy murle-törzs nőtagjainál szokásos. Az alsó ajkukat átfúrják és úgy kiszélesítik, hogy 7—8 centiméter vastag és körülbelül 7 centiméter hosszú ökörszarv-darabot szúrhatnak rajta keresztül és hordhatnak benne; a szarvdarab mindkét végébe parafát dúgnak bele. A szájuk ennek következtében mindíg nyitva és a

nyelvök szabadon áll; az alsó metsző fogaik ki vannak törve, a beszédjök pedig gagyogó és az ilyen asszonyok képe igazán csúnya és rút.

Másnap már kora reggel Dualla alig győzte a munkát, hogy összevásárolhassa a sok durrhát, a mit hoztak. A lemérés most már gyorsabban ment végbe. Duallának ugyanis a Stefánia-tótól való visszaérkezésünk után az a gondolata támadt, hogy a mérést egy pléhmértékkel végezze, a mely kétszer akkora volt mint az, a melyet azelőtt használtunk. Akadtak is egyesek a benszülöttek közt, a kik fejcsóválva abbeli véleményüknek adtak kifejezést, hogy utoljára ugyanazon zsákért (cserzett kecskebőr-tömlőket használtunk ugyanis zsákokul) épen kétszer annyit kaptak, mint most; a dolog azonban a fejcsóválásnál maradt és a rejtvény megfejtésére senki sem vállalkozott. Igy tehát egy-egy közönséges gyöngyfüzérért $2^1/_2$ liter legjobb minőségű durrhát vettünk. Különös keresletnek örvendtek a vörös gyöngyök (szameszame); ezekből azonban már csak kevés volt birtokunkban; érettök háromszor akkora mennyiségű durrhát vehettünk. Csaknem ugyanilyen becsben állottak a kékek (madsi bahari) is, sokkal kevesebb értékök volt az egyszerű fehér gyöngyöknek. A resiátok ezeket egyáltalán nem fogadták el és itt a bumák közt is csak úgy tudtunk rajtuk túladni, hogy minden negyedik pintért kék gyöngyfüzérrel fizettünk. Ezeknek megszerzése végett kénytelenek voltak a benszülöttek a fehér gyöngyöket is elfogadni. Erre a fogásra az bírt rá, hogy mászái gyöngyeink már fogyni kezdettek.

Mialatt az asszonyok a maguk gabonájával Dualla körül tolongtak és ez egyik pintet a másik után töltötte bele a zsákokba, a melyeket embereink merikániból hirtelen csináltak: magam kora reggeltől késő estig a népség férfi tagjaitól voltam körülfogva. Egy kissé emelkedett helyen, függő ágyamban ültem, velem szemben pedig a földön a benszülöttek sürű csoportjai guggoltak, a kik minden tettükkel és mozdulatukkal fáradhatatlanul igyekeztek tudtomra adni, mennyire szeretik, hogy köztük vagyok és engem közelről nézhetnek és bámulhatnak meg. Egy a faluban férjnél levő burkenedsi asszony segítségével beszéltem nekik Afrikában megtett útunkról és azon messze fekvő országról, a melyből jöttünk; megmutattam nekik fehér bőrömet, megengedtem, hogy ruháimat, fegyereimet stb. megvizsgálják, a mivel azután nagyon is boldogokká tettem őket. E közben mindíg friss durrhaszálakat rágicsáltam, a miket minden felszólítás nélkül is mindig hamarosan hoztak, a mint a készlet vége felé járt. E szálakban sok a nedv és édeskés izökkel a czukornádra emlékeztetnek. Akkor annál inkább élveztem, mivel a folyóvíz zavaros és színe barna, csaknem olyan volt, mint valami kávé-főzet. E benszülötteknek bizalmassága, figyelmessége és szerénysége rendkívül megnyerő volt; érdekes és gazdag megfigyelésekre szintén bőven nyújtott módot és ezért az időm rendkívül kellemesen telt.

Összesen 1300 kilogramm durrhát és babot vásároltunk össze; mivel pedig azon reményt táplálhattuk, hogy még többet is vehetünk, eltökéltem, itt maradok

másnap délig. Este felé a benszülötteket Colobus guerezamajmoknak és a folyóvízben roppant nagy számmal található krokodilusoknak vadászásával mulattattam. Végül azonban megjelent a falu véne és taglejtésekkel tudtomra adta, hogy a lövöldözések a gyengébb nem idegeit megtámadják és sokan közülök már is szívdobogást kaptak.

Másnap délelőtt újabb 1000 kilogramm durrhát szedtünk össze és így annyit szereztünk, a mennyit egyáltalán elbírhattunk; ezért is délben kiadtam a parancsot az indulásra. Midőn ezt megkezdtük, a falu összes lakói a legszivesebb módon fogtak körül; nyilvánvalóan nem nézték örömmel, hogy elválunk tőlük. Bucsúzóul nehány barátságos szavat intéztem hozzájuk és őket a szokásos módon üdvözöltem. A burkenedsi asszonynak kijelentettem, hogy az üdvözlet az összes bumáknak szól; midőn tehát végezetül hangosan elkiáltottam magamat: «O buma boogi![1] na! na!» százhangú khórusban, többszörös «faja»-val válaszoltak. Ezzel ezután elváltam a legszeretetreméltóbb néger-népecskétől, a melyet valaha láttam.

Időközben az áradat a rónákon még magasabbra hágott. Az út, a melyen jöttünk, részben járhatatlanná vált, a miért is legnagyobb sietségünk daczára csak későn érkeztünk meg resiáti tanyánkra.

Teleki gróf küldetésünk eredményének nagyon megörvendett. Három napig tartó egyedülléte alatt behatóan

[1] Ti bumák valamennyien.

foglalkozott azzal a gondolattal, miként lehetne a Rudolf-tó keleti partján visszatérnünk; el is határozta, hogy ha mi elegendő mennyiségű durrhát össze tudunk hozni, el fogja Resiátot hagyni és nem fogjuk erőszakos tettel megzavarni azt a jó hatást, a mit a benszülöttekre tettünk. Fölvételeink és naplóink alapján Teleki gróf kiszámította, hogy ha minden embert, kivétel nélkül, annyira megterhelünk, a mennyit csak elbir, vagy Marszabitba, vagy a turkánákhoz eljuthatunk. Vajjon e két vidék melyikét keressük föl, annak eldöntését az utazás esetlegességeire bíztuk.

A terv kétségbeesett volt, de egyebet nem tehettünk. Harmadnap meg kellett indulnunk. A sietős megindulásra az szolgáltatott különösen alkalmat, hogy a himlő a resiátok közt is mindíg nagyobb mértékben kezdett föllépni.

Másnap kora reggeltől fogva a terheknek és élelmi szereknek kiosztásával és szomáli módra, egyszerű szamárnyergeknek elkészítésével foglalkoztunk. Mindenki, lett légyen teherhordó, aszkari vagy vezető, egy tehercsomagon kívül 16 napra való durrha-adagot kapott. A tehercsomagok egyike sem volt 50 kilogrammnál könnyebb, a legnehezebb pedig $67\frac{1}{2}$ kilogrammot nyomott.

Ehhez járultak még a puskák, a patrontáskák, a főző-szerszámok, alvó gyékények stb., szóval, embereinktől annyit követeltünk, a mennyit csak kétségbeejtő helyzetnek súlya alatt követelni lehet.

Az utolsó napon a benszülöttek oly számosan

jelentek meg tanyánkon, mint eddig még soha, hogy lázas tevékenységünknek szemtanúi lehessenek; a leibon és az oromáj is meglátogattak. Most, midőn elindulásunknak már küszöbén állottunk, úgy látszott, mintha sajnálnák, hogy elmegyünk. Az oromáj igért is minden szépet és jót, az esetre, ha még egyszer vissza találnánk jönni. «De akkor ne felejtsétek el a csarrákat!» voltak utolsó szavai.

VI. FEJEZET.

A turkánák és szukok országán keresztül.

1884. május 14-től julius 30-ig.

A hazautazás. — Takufa jote, bvana! — Mérget lövelő kigyó. — Himlőbeteg a karavánban. — Újra az elmoloknál vagyunk. — A vulkáni vidéken. — Átlépjük a turkánák országának határát. — Az első ismeretségünk a benszülöttekkel. — Nincs fű, nincs víz. — A Kério-folyó partján. — Tumbáo. — Turkánaország földje és népe. — Gatérr felé. — Kirándulás Kágematba. — Lémagori. — Újra tartunk eső-saurit. — Visszatérés Gatérrba. — A Dönye Erokon át Nyamátakba. — Tevevétel. — Ökreinket ellopják. — Laminacsán leibonnál. — A Trrguellhez. — Egy pár szó a karamojokról. — Nincs poso! — A Trrguell mentén a szukokhoz. — Olcsó elefántcsont. — Ngabótoban. — Kereskedő-karaván. — Éhinség. — Szukok jönnek látogatóba. — A Kerio felső folyásánál. — Nincs mentség! — Rablás szükségből. — Megpillantjuk a Baringot. — Megérkezés Nyemszbe.

Május 14-én reggel útnak indultunk. Meglehetősen bizonytalan jövőnek néztünk eléje. A tó partja mentén kellett megint dél felé mennünk. Ha azonban élelmi szereink fogyó-félben lesznek, hogy akkor merre kelljen fordulnunk, egyelőre nyilt kérdés maradt; az időre és a véletlenre bíztuk a feleletadást.

Irtóztató terheik alatt nyögő szegény embereink közül többen azt mondották, hogy mindnyájan el fogunk pusztulni. «Takufa jote, bvana!»[1] Azt is nyiltan kijelentették, hogy a bvana őket nem szeretheti, mert inkább hajlandó őket a valószinű pusztulás elé vezetni, semhogy a makacs vasenziktől a szükséges marhákat elszedné.

«Csak adj rá engedélyt, uram, és mi száz gyönyörű ökröt hozunk a farkuknál fogva,» e szavakkal kértek még az elindulás utolsó perczében.

Teleki gróf már több napon át érezte a közeledő lázt; ez az elindulás napjának reggelén csakugyan ki is tört rajta. Ennek daczára gyalog indult útnak, de csak az április 2-ki tanyánkig tudtunk eljutni; ott meg kellett állapodnunk. A gróf éles tag- és nyakfájdalmakról panaszkodott, sőt fantaziált is, de testének hőmérséklete nem szolgáltatott okot aggodalomra. Egy másodnapi pihenő után a láz szerencsésen elmult; Teleki még gyöngének érezte ugyan magát, de azért az útat folytathatta.

Ennek a pihenőnek bizonyos tekintetben embereink is hasznát vették. Sokan ugyanis menetközben képteleneknek érezték magukat arra, hogy kiosztott tehercsomagjaikat hosszabb ideig vihessék; ez okból durrhakészletöket útközben valahol eldugták, hogy a tanyahelyre érkezvén, ismét elhozzák; a pihenő napot tehát arra használták föl, hogy a mit hátrahagytak, elhozzák, terheiket pedig egy darabra odább vigyék. Ezen emberek-

[1] Mindnyájan el fogunk pusztulni, uram.

nek egy ideig a napi útat háromszor kellett megtenniök; mivel pedig később nagyobbára kettős meneteket tettünk meg, több ízben egy nap alatt húsz órán át voltak talpon. És azért nem csak, hogy nem elégedetlenkedtek, ellenkezőleg egészen titokban végezték, a mit tettek, hogy semmit se tudjunk meg róla.

Dsumbe Kimemeta egyik embere, úgy látszik, jobban is szerethette a resiátoknál az önkénytes rabszolgaságot, mint a kilátásban levő éhezést, mert a megindulásunkat megelőző éjjelen megszökött; a pihenő napon azonban újra befogták. Jobban járt nálánál egy már kissé elvirágzott burkenedsi asszony, a ki kedvezőbbnek találta azt, hogy resiát-férjétől megszökjék és mi hozzánk csatlakozzék. A burkenedsi asszonyok egyáltalában nagy vonzalmat éreznek a kóbor életmódhoz, mert igazán bámulatos, milyen könnyen hagyják el tűzhelyöket.

A következő napon, leszámítva a rövid déli pihenőt, kora reggeltől késő estig útban voltunk. Ily módon csupán négy napi menet alatt egykori, márczius 27-ki tanyánkig jutottunk. Három orrszarvú, a melyeket Teleki gróf útközben elejtett, a durrha-eledelhez annál örvendetesebb ráadás volt, mivel már rövid idő mulva fölismertük, hogy embereink a 16 napra kimért adagaikkal ugyanannyi ideig beérni nem fogják. Az első napokban ugyanis készleteiket a legkönnyelműbb módon pazarolták el, ámbár minden este óva intettük ettől és figyelmeztettük, hogy majd eljön az idő, midőn egyszerűen éhen fognak halni.

A tó-menti tájék képe időközben észrevehetőleg

megváltozott. Az esők egy kis zöld növényzetet csaltak ki a talajból, a szárazföldi madarak épen fészekrakással foglalatoskodtak és az egyhangúságot élénk csicsergéssel töltötték be. A partok ellenben csendesebbek és elhagyatottabbak voltak, mint azelőtt; a kormoránok, kácsák, ludak, flamingók és egyéb vizimadarak már régen elrepültek a mérsékeltebb égöv alá, az elefántok pedig alkalmasint a száraz belseje felé vonultak, a hol most már nem volt vízben hiány és mindenütt találhattak leszedni való gyenge, friss hajtásokat. Egyetlenegy sem mutatkozott. Csak most jutott igazán eszünkbe, hogy annak idején csupán a nagy mennyiségű elefánthús beszerzése folytán vált lehetségessé a tó lakott részét elérnünk; csak most áldhattuk tehát végzetünket, hogy útunk a tó mellett épen a legnagyobb szárazság idején vezetett el, midőn minden vad, név szerint az elefántok is, a tóra vannak utalva. Azon körülmények közt, a melyekben most voltunk, az oda-utazásnál bizonyára az egész karaván tönkre ment volna.

Egyik tanyahelyen egy egészen sajátságos kigyóval ismerkedtünk meg; ezt az állatot egy szép reggelen edényládánk egyik szögletében karikába csavarodva találtuk meg; a kigyó 65—70 centiméter hosszú, meglehetősen vékony és egyformán szürkés rózsaszínű volt. Szomáli legényünk, Mohammed Szeif, midőn épen kávés csészéinket akarta elrakni, megpillantotta és egy hosszú vadászkéssel föl akarta szúrni. Alig hajolt azonban le hozzá, hirtelen mindkét kezével szemeihez kapott és keserves jajgatásban tört ki; a kigyó maró nedvet freccsentett

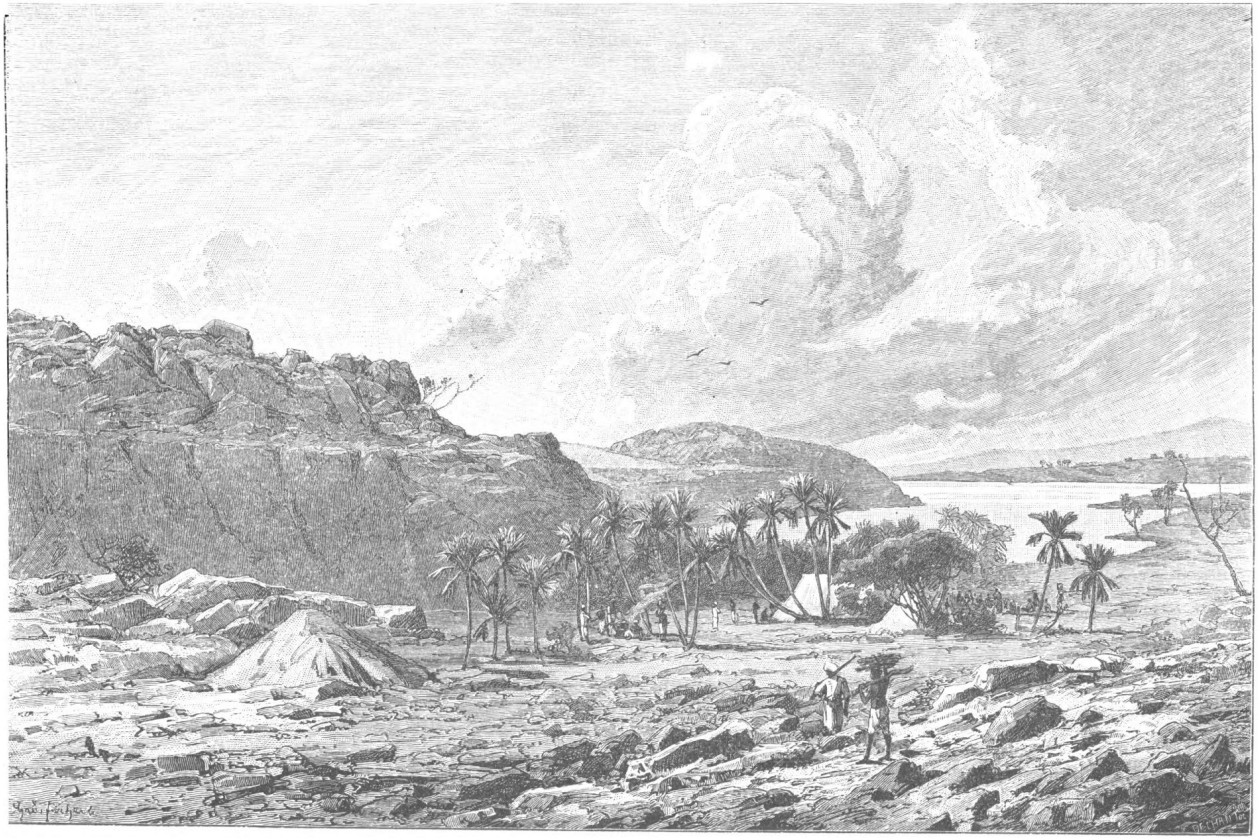

TANYÁNK A RUDOLF-TÓ DÉLI VÉGÉN.

szemeibe, a melyekben ezért égő fájdalmakat érzett. Mérget fecskendő kigyóról még soha semmit sem hallottunk; ezért a szomáli jajgatásait túlzásnak tartottuk. Hogy a dolognak végére járjunk, magam mentem az állathoz, óvatosságból azonban úgy közeledtem hozzá, hogy a heves szél, a mi fújt, a netalán rám lövelhető méreg-sugarat félrefújja. A kigyó még mindíg ott feküdt a láda szögletében és magához 2 méter közelre engedett jönni. Ekkor azonban már láttam, a mint kis fekete szemei elkezdtek fényleni, a mint fejét fölemelte és abban a perczben éreztem is, hogy valami a nyakamat érte. Egy pár csepp fekete folyadék volt ez, a melyet azonban a bőrön érezni nem lehetett. Időközben, a mint az kényes esetekben történni szokott, elősietett Mote Mohammed — a már ismeretes félelem nélküli félvér arab — és örülvén annak, hogy valamit tehet, a mire senki sem mer vállalkozni, jobb karjára csavarta turbánját és odament a ládához, hogy a kigyót megfogja. De abban a perczben ő is félig megvakulva visszatántorgott és miként Szeif Mohammed, elkezdett jajgatni. Ezen tapasztalatok után végre a ládát fölfordítottuk és a mint a kigyó kibújt, botokkal agyonütöttük, a mi közben azonban az állat, sajnos, a tudományra nézve is elveszett. Teleki gróf higított szalmiák-oldattal kimosta mindkét embernek meggyulladt és a világosság iránt rendkívül érzékeny szemeit; ez úgy látszott a bajt enyhítette is. Az égető fájdalom érzete, lassan szünvén, 24 óráig tartott; egyéb káros következménye a dolognak nem volt.

Május 20-ának délelőttjén aliai tanyánkra érkeztünk.

Kevéssel, semhogy odaértünk, ráakadtunk amaz elefántnak hullájára, a ki annak idején vászon-csolnakunkat zúzta szét; agyarairól ismertünk rá. Karavánunkban a túlságos erőmegfeszítés következményei ekkor már feltünőekké váltak, a miért is egy napi pihenőt tartottunk. Az elmolok, a kiknek homokpadjai alig látszottak ki a vízből, csekély számban ellátogattak tanyánkra és egy pár szárított halat hoztak eladásra. Ők beszélték, hogy a férfiak nagy része a resiátoknál van, a kikhez aratás idejére rendesen el szoktak szegődni; valószinűleg kánuik találnak ott alkalmazást.

Másnap, márczius 19-ki tanyánkra jutottunk. Nagyon nevezetes volt ezen útunkban, hogy a tótól messze fekvő esővíz-tócsákban nagy, harcsaféle halakat találtunk. Egyik emberünk véletlenül vett egyet észre, a mire azután általános halászat keletkezett. Legényeink minden tócsát szuronyokkal, késekkel, töltő-vesszőkkel stb. gondosan átkutattak és ily módon meglehetősen sok halat ejtettek zsákmányul. Mivel Teleki a tanyahelyre való érkezésünk alkalmával ezenkívül két orrszarvút is lőtt, beértük aznap e rövid menettel is. Másik ok volt erre egyébként még azon körülmény, hogy két emberünk hiányzott. Az egyik, Macsako nevű erős fiatal legény, előtte való este lázt kapott; reggel khinint kellett volna bevennie, de nem találhattuk sehol sem. A másik Maktubunak (a ki maga is rabszolga) volt rabszolgája; ennek eltűnése csak annyiban érdekelt, a mennyiben vele együtt Teleki grófnak 10. kaliberű egyik puskája is eltünt. Maktubu előtte való napon ez embert megverte; föl lehetett tehát tenni, hogy

megszökött; kézre kerítésére irányuló fáradalmaink eredménytelenek maradtak.

A következő éjjel Dsumbe Kimemetának tünt el egy embere és pedig ugyanaz, a ki már egyszer elszökött a resiátokhoz, de a kit azután újra befogtunk; most magával vitte urának minden kelméjét és gyöngyeit, ezüst pénzét és még egy pár apróságát. Dsumbe Kimemeta, midőn első megszökése után befogták, nem büntette meg, hanem beérte egy prédikáczióval. Ez újabb szökése előtt való estén, karaván-főnökünket véletlenül figyelmeztettük, hogy most újra forduló ponthoz érkeztünk — a félelmetes, víz nélkül szűkölködő út állott előttünk — és hogy ezért jó volna, ha emberét meglánczoltatná, mert a szökésre ezen alkalmat alighanem föl fogja használni. Dsumbe Kimemeta erre azt felelte, hogy ő egyik rabszolgáját sem tartja vissza; egyébként annyival rendelkezik, hogy csak a nagy számuk miatt sem tehetné meg.

Dsumbe Kimemeta önmagában véve is jó lélek volt, ez időben azonban különösen jámbor, önmegadó hangulat vett rajta erőt. A ki egyébként meglehetősen hanyagul követte a korán parancsait, az épen ekkor folyó bőjthónapot a naponkénti tizenkét órai menetek és rossz élelmezés daczára egészen pontosan megtartotta, ámbár életmódjának észszerűtlenségére figyelmeztettük és ámbár maga Dualla is, a próféta fanatikus híve, a fenforgó körülmények között jónak látta, hogy a ramazán hónapra kiszabott eljárást be ne tartsa. Miként később megtudtuk, kivételes ájtatosságának

oka fogadalom volt, a melyet tett, midőn semmi kilátással sem kecsegtető, útunkra visszafelé megindultunk.

A következő két napon, mialatt Teleki gróf két orrszarvút és egy zebrát lőtt, megtettük az útat a Longendoti-hegy keleti oldala mentén márczius 16-ki tanyánkig. Ez alkalommal nem voltunk kénytelenek megállapodni az ismeretes vízmedenczéknél, mivel a száraz folyómedrekben megejtett ásás segítségével könnyen szerezhettünk magunknak vizet.

Midőn nap lemente után a Longendoti déli végénél tanyánkra bevonultunk, két vezetőnk jelentette, hogy Macsakot látták. Ők ugyanis, midőn déli pihenőnk után tovább indultunk, hátramaradtak, hogy a bozótokat átkutassák, vajjon késedelmező vagy talán elaludt embereket nem-e találnak bennök és ezen alkalommal egy észak felől jövő alakot pillantottak meg. Abban a hitben, hogy valami menekülővel állanak szemközt, lesbe állottak. A közeledő ember azonban nem gondolt a szökésre; Macsako volt. Rajta kitört a himlő és mivel tudta, hogy az uralkodó szokás szerint e miatt a karavánból ki fogják lökni, önkényt maradt el tőle. Fején egy harcsát vitt, a melyet valami eső-tócsában fogott; egyéb enni valója nem volt. A két vezető tudtára adta a szerencsétlennek, hogy hol fogunk tanyát ütni; éjfélkor csakugyan el is érkezett hozzánk. Ekkor utasítottuk, kövesse messziről a karaván̈t, azonkívül biztosítottuk, hogy minden tanyahelynél tüzet és ennivalót fogunk részére hátrahagyni. Többet érte a fenforgó körülmények közt nem tehettünk. Másnap, kevéssel megindulásunk előtt

magam is beszéltem a fiatal emberrel, hogy vigasztaljam; többé azonban nem láttuk.

Május 27-én este márczius 12-ki tanyánkra érkeztünk. A kis sziklaszigetek, a melyek itt a part előtt fekszenek, annak idején lakatlanok voltak; most azonban nehány benszülött időzött rajta. Kunyhókat még nem építettek és alkalmasint csak röviddel ezelőtt érkeztek ide.

Egy náluk élő burkenedsi asszonytól, a ki tanyánkat fölkereste, különböző, útunkra vonatkozó érdekes újságokat tudtunk meg. Három hónap előtt Turkánából megszökött és elmondta, hogy az ország lakói szükséget szenvednek, mert az esők egészen elmaradtak; marhákat mind a mellett kaphatunk tőlük; továbbá: a turkánák a Szamburuföldről, egy második rabló-hadjárat alkalmából, csak nem régiben nagy zsákmánynyal tértek vissza, a minek megtorlására most, amaz országnak összes lakosai, burkenedsik és rándilék egyesültek, hogy a turkánák földjére betörjenek. Gyülekező helyük a Kuláll- és Nyirohegy közt van — ez volt az oka, hogy a Stefánia-tó körül fekvő hegyekben nem találtunk lakosokat.

Mivel a Rudolf-tó ezen déli részében fekvő vidék a legnagyobb szárazság képét nyújtotta, kérdezősködtünk, mennyi volt itt az eső; válaszul azt nyertük, hogy csak három napon át voltak záporesők.

Lembasszo, a kivel itt a további teendőkről tanácskoztunk, azon nézeten volt, hogy a turkánákhoz kellene mennünk; késznek is nyilatkozott arra, hogy el fog oda vezetni, de azután visszamegy a Nyiro-hegyhez.

Mielőtt aznap este nyugalomra térhettünk, egészen váratlanul tömeges exekucziót kellett tartanunk. Tizenkilencz emberünk a durrha-készletünkhöz férkőzött és abból valami 100 kilogrammot ellopott. Azonkívül, ámbár Resiát óta 14 napig voltunk még csak útközben és ez idő alatt a karaván nem remélt járulékként nyolcz orrszarvút és egy zebrát kapott, aznap már egynek sem volt meg a két napi adagja, a minek az egykori kiosztás szerint meg kellett volna lenni. Ha már, tekintettel a nagy fizikai megerőltetésekre, a fölött szemet is lehetett volna húnyni, hogy a napi adagokat be nem tartották, de a tolvajlást megtorlás nélkül hagyni még sem lehetett; a 19 bűnös tehát egyenként 30—30 korbácsütést kapott; a legtöbben, mint jól kiérdemelt büntetést, a legkisebb panasz nélkül fogadták.

Midőn másnap reggel tovább indultunk, soraink közt két burkenedsi asszony is volt, a kik az elmoloktól szöktek meg. Az idősebbik két kedves, 7—9 éves leánykát vitt magával; a fiatalabbik — egészen csinos, szimpatikus nő — egyedül volt; mindketten Nyemszbe akartak elmenni.

Mi ekkor a tó partján haladtunk előre és május 31-én este értünk előbbi, tó-melléki tanyánk helyére. Az egész, körülbelül 380 kilométert tevő útat tehát a túlságosan megterhelt karaván nal 16 nap alatt, összesen 90 órai menettel tettük meg; az odautazás végett 28 napra volt szükségünk. A mitől tartottunk, midőn visszafelé megindultunk, szerencsére nem következett be. Csak három emberünk esett áldozatául az út fáradal-

mainak, a szomáliak különös vezetése és gondozása alatt álló teherhordó-állataink közűl azonban egyik sem pusztult el. Mindeddig tehát a szerencsénk kedvező volt; telve szép reményekkel léptünk tehát azon helyre, a honnan 85 nappal azelőtt félig kétségbeesve indultunk meg észak felé. Most azonban aránytalanul jobb volt a

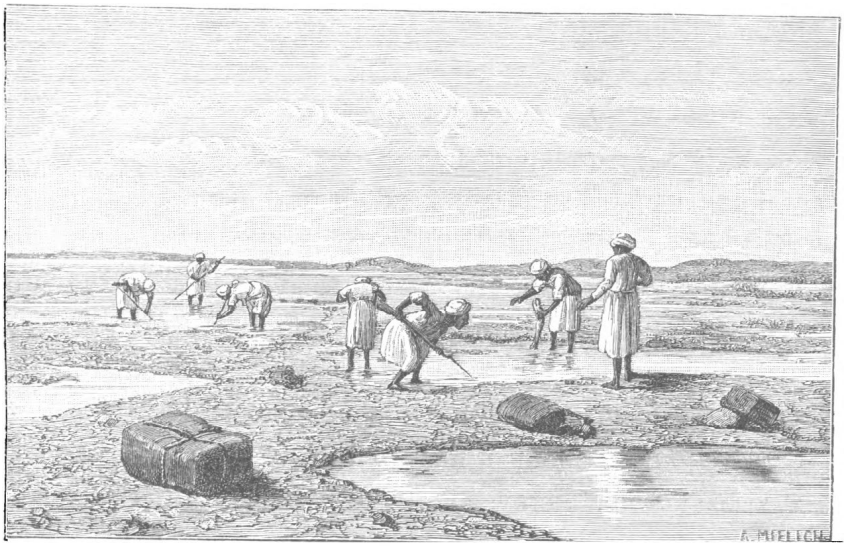

HARCSA-FOGÁS.

helyzetünk, mivel élelmi szerekkel még több napra el voltunk látva, Lembasszo állítása szerint pedig, a lakott Turkánát elérhettük minden nehézség nélkül. Legközelebbi jövőnk iránt ily módon meg levén nyugodva, a környék sivatag természete borzasztó hatással többé nem volt ránk. Ellenkezőleg, örvendtünk, hogy nyugaton a közeli vulkán füstfelhőit, miként azelőtt, most is szórta;

várakozással elteive néztünk eléje jövendőbeli meneteinknek, a mikor is közelébe kellett jutnunk.

Útunk eleintén a parttól el, dél-délnyugati irányban vezetett. A parti környék futó homokja után sík róna következett, a melyet 2—3 centiméter magas kagylóréteg takart; a róna olyan képet nyújtott, mintha kavicscsal kevert aszfalttal volna kikövezve. Később útunk iránya inkább délnyugativá vált. A fejnyi nagyságtól a köbméternyi nagyságig váltakozó, nagy zürzavarban heverő, éles szegélyű sziklatörmelékek zárták el útunkat és tették a járást rendkívül nehézzé; mezítlábas embereink csakhamar fájós lábakról kezdtek el panaszkodni. Itt-ott állott egy-egy bütykös akáczfa; egyébként azonban a vidék puszta és kietlen maradt. Négy órai menet után a tónak keskeny, a szárazföldbe, mint valami hasadék, mélyen benyúló öble mellett ütöttük föl tanyánkat. Itt, el nem ágazó Hyphaena thebaica-pálmákból álló kis berekre bukkantunk, a mely gyönyörű ellentétben állott a visszataszító, merev, kihalt környékkel. E berket csak az utolsó perczben vettük észre; a meglepően szép látványnál már-már azt hittük, hogy délibábbal van dolgunk. A víz az öbölben jó messzire nagyon sekély és számos kácsának meg lúdnak volt tartózkodó helye.

Délután kirándultunk, hogy a közelebbi környéket megtekintsük, főképen pedig, hogy a tónál levő kialudt vulkánt meglátogassuk, a melynek tökéletesen szép köralakja már az ide utazásnál is mindig lekötötte figyelmünket. Az öböl nyugati oldalát alkotó, körülbelül 30 méter magas sziklafalat megmásztuk; arra fölérvén,

rendkívül sajátságos tájkép előtt állottunk. Balra tőlünk, tőszomszédságunkban a sötétfekete kúphegyből állandóan, mint valami kémény, hatalmas füstoszlop szállott föl. Jobbra tőlünk az az alacsony, kerek kráter állott a maga meredek, sárga, zöld és vörös színű lejtőivel, a melyet tulajdonképen látni akartunk. Nehány lépéssel előttünk, a legújabb időkből való törmelékes lávafolyam 5—10 méter magas széle állott. Egészen hirtelen és csak a közvetetlen közelből pillantottuk meg, annyira, hogy csodálkozva, akaratlanul is meg kellett lépteinket lassítanunk. E vulkáni tömegek olyan frisseknek látszottak, hogy csak lassan közeledtünk feléjök; ennek daczára már egészen kihűltek; a füstölgő vulkántól a tó partjáig nyúltak; a kráterhez tehát az út keresztül vezetett rajtuk. Ezt azonban megtenni, miként csakhamar beláttuk, nem volt nagyon könnyű dolog. A szénfekete lávafolyamban, a mely oly kanyargós vonalakat irt le, mint a ragadós és későbben megdermedő folyadékok szoktak, mindenféle nagyságú, 4—5 méter átmérőjű, keskeny falú üregeknek egész útvesztője volt elrejtőzve. Ezen üregeknek fedele sok helyen betörött; itt azután belsejöknek kés-élességű, stalagmitákhoz hasonlóan égnek meredő hegyei és élei szabadon állottak. Ha valaki az ilyen üregbe beleesik, az esés rá nézve végzetessé válhatott volna; ezért már nehány lépés megtétele után jónak láttuk visszatérni. Kharso, a szomáli legény alatt, abban a perczben tört be egy ilyen üreg fedele, midőn a lávafolyam széléről, 3 méter magasból a homokra leugrott. A tó-melléki kráterhez a fenforgó körülmények

közt eljutnunk nem lehetett; szándékunkról tehát lemondottunk és beértük azzal, hogy a vulkáni működés színhelyén ide s tova bolyongtunk. E közben egy magános akáczfára bukkantunk, a mely a lávafolyó tőszomszédságában állott és a melyet ez 2 méter magasságban elperzselt; a földön heverő koronáján még láthatók voltak a finom kis ágacskák és tövisek is és az egész a hiányzó lombtól eltekintve, olyan külsőt nyújtott, mintha most vágták volna le, mert az ilyen száraz vidékeken a korhadás csak évek mulva kezdődik meg. A keskeny ösvények, a melyek egykoron a tó körül vezettek el és a melyek most a láva alatt eltüntek, azt a hatást tették, mintha egy nap előtt még jártak volna rajtuk. Igazán borzasztó volt az a hőség, a mely a fekete lávából sugárzott ki.

Körülményeink nem engedték meg, hogy még tovább is e helyen maradjunk; másnap reggel tehát tovább mentünk. Útunk gonosz helyeken, hegyes élű törmeléken és sziklaromok igazi kháosza között, a hol megint számos teve maradványaira bukkantunk, állandóan a láva és törmeléktömegek szélén vezetett odébb a működő vulkán déli oldala körül és azután északnyugati irányban visszavitt a tóhoz, a melynek délnyugatnak legmesszebb kinyúló öbléhez, délután jó későn, szerencsésen megérkeztünk. E menetünk közben számos érdekes megfigyelést tettünk. A talajban számos, egyközű keskeny repedést láttunk, a melyek mind észak-déli irányban húzódtak el. A vulkán közelében intenziv kén- és klorszag volt érezhető, a melyek embereinket ugyancsak

megköhögtették; a négerek lélekző-szervei, a mint látszik, az ilyen ingerekkel szemben érzékenyebbek. A füstfelhők, a melyeket az uralkodó délkeleti szél tőlünk elhajtott, feketések voltak. Finom, könnyen szétmorzsolható por takarta a tűzhely környékén a talajt; ugyanott nagy számban hevertek egy magánosan tenyésző, hüvelyknyi hosszú tövisekkel és kékes-vörös, csillogó héjjal ellátott, bütykös-szárú bozótféle növénynek levelei. A vulkán relativ magasságát 200 méterre becsültük. Meglehetősen meredek lejtőit nyilvánvalóan ugyanolyan porréteg takarta, mint a minő a környékén volt. A kráter az utolsó kitörés alkalmával a délkör irányában meghasadt és a kitóduló izzó tömegek részint észak, részint dél felé folytak le. A kráternyílás tőszomszédságában levő széleket élénk, vörös narancsszínű effloreszczenczia lepte el. A mennyire mi láthattuk, a füstfelhők nem egy közös torokból, hanem több, a kráter belső falain elhelyezkedő nyilásokból szállottak fel. Nagyon sajátságos képet nyújtott nehány friss lombozatú bozót, a melyek a kráter legfelső szélén és pedig a keleti és nyugati szélén tenyésztek.

Mialatt ezen borzasztó helyeket, kedvező álláspontról messzelátómmal nézegettem, hogy fölfedezzem az útat, a melyen a kráter széléhez a legkönnyebben el lehetne jutni, Kharso elbeszélte nekem, hogy ő előtte való napon egy pár szomálival a tó partja felőli oldalon bolyongott és e közben egy nyilt tűzhelyet fedezett föl, a melyben a magma még főtt és bugyogott. Természetesen szemrehányásokkal halmoztam el, miért nem jelentette ezt

mindjárt; a mulasztást azonban helyreütni már nem lehetett, mert nem volt vesztegetni való időnk és mennünk kellett előre. Az illető hely fekvését ugyan pontosan kitudakoltam, de még a messzelátómmal sem voltam képes sem füstöt, sem egyéb más jelet fölfedezni, a melyből egy második működő tűzhelyre lehetett volna következtetni. Végül még egy utolsó kisérletet akartam megtenni olyan czélból, hogy a kráter közelébe juthassak. A kúphegy lábát minden oldalról megdermedt lávafolyók környékezték úgy, hogy csak ezeken keresztül juthattunk el a hegyhez. Megemlékezvén azon szomorú tapasztalatokról, a melyek előtte való napon, a bizonytalan talajon való előhaladástól elriasztottak, az átkelést a legkeskenyebb — valami 150 méter széles — helyen akartam megpróbálni; hogy ehhez eljuthassak, először egészen alacsony, régi kialudt vulkáni dombon kellett átmásznom. Ez utat kénytelen voltam egyedül megtenni, mivel az üveges, hegyes élű salak miatt mezítlábos kisérőim közül senkit magammal nem vihettem. Minél közelebb jutottam a kúphegyhez, a talaj annál bizonytalanabbá lett, a mennyiben a hasadékok szaporodtak, a melyeket azonkívül nagyobbára csalóka földkéreg borított. Végül előrenyomulásomnak 20—25 méter mély és 3—4 méter széles hasadék útját állotta. Megkerülésére sok idő kellett volna; nekem pedig sietnem kellett, mivel a karaván időközben minden megállapodás nélkül tovább vonult.

Útunk most északnyugati irányban, két olyan öregebb kráter tőszomszédságában vezetett odább, a melyeknek

környilása északi oldalon nyitva állott; jobbra az ösvényünktől régibb törmelék és lávafolyók szélei voltak láthatók. Ámbár ezeken sem látszott még az elmállásnak semmi nyoma sem, sok üregökben egyes magános, bütykös szárú bozót mégis már nőni kezdett. A működő vulkántól nyugatra, két fekete, alacsony domb tünt föl, a melyek óriási koromhalmoknak látszottak; északnyugaton a tó mellett pedig egészen sajátságos, világos okkerszínű törmelék-kháosz látszott, a mely nyilvánvalóan fiatalabb eruptiv-tömegekből állott.

A Rudolf-tótól délre fekvő ezen egész vulkáni tájnak, elég sajátságos, benszülött neve nincs; úgy látszik tehát, hogy az ott uralkodó borzasztó erőktől való titkos félelem a benszülötteket ezen ijesztő helyektől távol tartja. Magam tehát bátorkodtam a vulkánt az expediczió vezérének tiszteletére, *Teleki vulkánnak* elkeresztelni, mert neki tartatott fenn, hogy a sötét világrész ezen legfrissebb tűzhelyéről a világot értesíthesse.

Útunk további részében, kúpalakú halmok alacsony sorai közt, a sík tópartra jutottunk, a hol meg is állapodtunk. Midőn itt útunk irányának összeállításához hozzáfogtam, kiderült, hogy a menetközben följegyzett irányjelölések teljesen értéktelenek. Az iránytű ugyanis, a terület magnetikus vastömegeitől elterelve, a legferdébb irányokat mutatta.

Ez volt a Rudolf-tó partján az utolsó megállapodásunk helye; nem messze tőle, nyugat felé ott állott a meredek hegyláncz, a mely egyedül választott még el a turkánáktól. Nagyon kiváncsiak voltunk e néppel való

megismerkedésre, a melynek hatalmáról a Rudolf-tó környékén, a jelentékeny vállalkozó szellemről tanuskodó rabló-hadjáratok elég bizonyságot tesznek. Eddigi úti tapasztalataink alapján meg lehettünk győződve, hogy hirtelen megjelenésünk olyan ország határán, a melyet a természet minden ellenséges betörés ellen óv, nem csekély izgalmat fog okozni. De ezzel most nem törődtünk. Diplomatizáláshoz sem kedvünk, sem időnk nem volt; különben mást nem is tehettünk; akarva, nem akarva, át kellett országukon mennünk.

Lembasszora azon körülmény, hogy a resiátok békésen fogadtak és békében hagytak elvonulni, rendkívül nagy hatást tett; gyakran meg is kérdezett, micsoda varázseszközt használtunk e czélra; hogy a dolog egészen természetesen ment végbe, azt sehogy sem tudta elhinni. A történtek után azonban nem is tartotta szükségesnek, hogy bennünket a turkánáktól óvjon.

Annál nyugodtabban másztunk tehát másnap reggel, az ösvénytelen, csaknem kopár hegylejtőn fölfelé. A mély vízszakadékokban helyenként gnájsz-sziklák kerültek felszínre; a nagyobb tömegekben előforduló kőzet azonban vulkáni volt. Sziklatuskók gyakran állották útunkat; ezeket vagy félre kellett tolnunk, vagy a mélységbe legurítanunk; az előre haladás tehát, különösen teherhordóinkkal, rendkívül terhes volt. Egyikük — szerencsétlenségre épen az, a melyhez majmunk volt kötve — el is esett és hátrabukott. Mindkettőt elveszettnek tartottuk és tekintve a veszélyt, a melyben kedvenczünk, a Hamisz forgott, egész sor emberünk kiáltotta el magát;

minden várakozás ellenére azonban lónak és lovasnak, az ijedségen kívül, egyéb baja nem történt.

Három órai hegymászás után a hegyláncz széles,

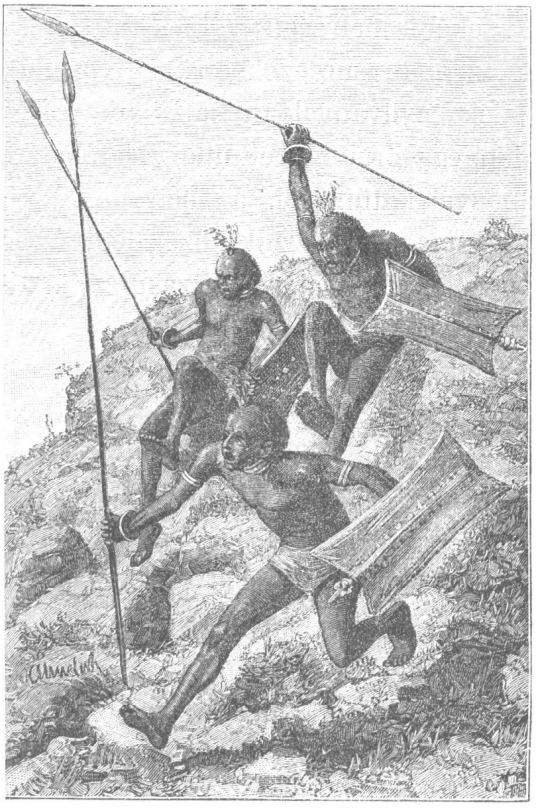

TURKANA-HARCZOSOK TÁMADÁSA.

fensíkszerű gerinczére érkeztünk; innen sík talajon vezetett odább az útunk. Ekkor a tenger színe fölött 930 méter, a Rudolf-tó fölött pedig 530 méter magasságban voltunk; a tó most, midőn elhagytuk, újra legszebb

alakjában, festői hegyes vidéken fekvő, sötétszínű, szelíden hullámzó vízfelületnek látszott.

A hegygerincz, a melyen jártunk, nyugati irányban, meglehetősen sima felületű lapályként vonult el; dél felé, több sekély mélységű völgyteknő ereszkedett le; észak felé azonban meredekebb hegyes vidék emelkedett. A tájék nyilvánvalóan lakatlan volt; meglepett tehát, midőn egy órai menet után a látóhatáron hirtelen egy magános alak tünt föl, a mely lassú léptekkel és többször meg-megállva felénk közeledett. Az idegen fiatal legény és véletlenül nyiroi származású ember, Lembasszonak ismerőse volt. Mint fiú a turkánákhoz került és turkánává lett. Ekkor épen útban volt a Nyiro-hegy felé, hogy honfitársait rövid időre meglátogassa. Hogy dolga új hazájában nem volt rossz, egész külsejéből láthattuk, a mi első pillanatra elárulta az «elegáns fiút».

Nekünk a fiatal ember egészen kapóra jött, annál inkább, mivel szivesen beleegyezett abba, hogy a rokonainál teendő látogatást elhalasztja és vezetőnk, meg tolmácsunk lesz. Elindulásunk alkalmával azt hittük, hogy e napon víz nélküli helyen kell majd tanyáznunk; embereink tehát ételadagaikat már előtte való napon főzték meg; a nyiroi legény azonban terjedelmes esővíz-tócsához vezetett és azt tanácsolta, tartsuk meg ott déli pihenőnket és lássuk el magunkat vízzel, mert a turkánák határfalujánál csak kevés és rossz vizet fogunk találni. Elmondotta továbbá, hogy a turkánáknak sok marhájuk, juhuk, kecskéjök, tevéjök és szamaruk

van, durrhát azonban csak Lamaréttben, a Kério-folyó torkolatánál fogunk találni.

Délután alacsony hegygerinczen keltünk át és lassan lefelé ereszkedve, széles lapos völgybe érkeztünk, a melyen keresztül kellett mennünk. A völgy feneke csaknem egészen kopár volt, csupán hosszában vonult rajta végig egy sürű fasor, a mely ugyan sokat igérő zöld színben pompázott, de csak egy száraz patakmeder mentét jelezte. Bizonyítékául annak, hogy lakott vidékek felé közeledtünk, egy tevenyáj jelent meg, a mely minden felügyelet nélkül haza felé vándorolt. Magunk egyébként még jó ideig bántatlanul mentünk tovább és épen egy alacsony hegygerinczen akartunk átkelni, midőn az első benszülöttek megpillantottak. Ijedtökben és rémületökben, nem hallgatván vezetőink szavaira, tova iramodtak. Hogy őket megnyugtathassuk és velök beszédbe ereszkedhessünk, megállapodtunk, különben az egész országban nagy lármát csaptak volna. Csakugyan, rövid idő mulva egy benszülött, a ki az egyik lábára béna volt, felénk sántikált. Felvilágosítottuk békés szándékainkról és épen

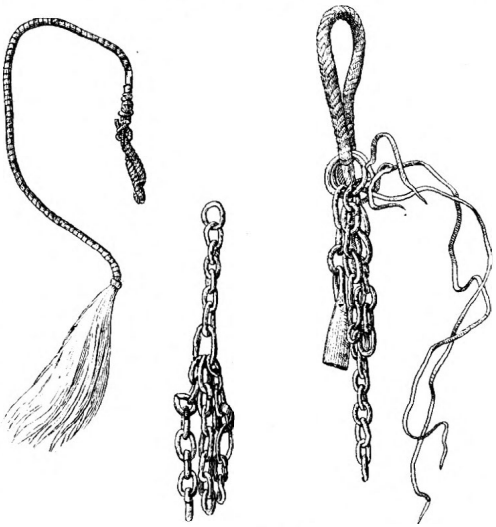

TURKANA KARÉKSZER.

tovább akartunk indulni, midőn egy dombról három harczos felénk rohant. 50 lépésnyi távolságban azonban megállottak és éktelen kiabálások közt harczias, fenyegető mozdulatokat végeztek, a melyekkel alkalmasint imponálni akartak nekünk. Majom-ügyességgel véghezvitt ugrándozásaik azonban csak hangos nevetést okoztak a mieink közt; de egyidejűleg kénytelenek voltunk azt a rendkívüli bátorságot is megcsodálni, a mi ahhoz kellett, hogy aránytalanul tulnyomó számban levő idegen emberek előtt ilyen szemtelenül mertek föllépni.

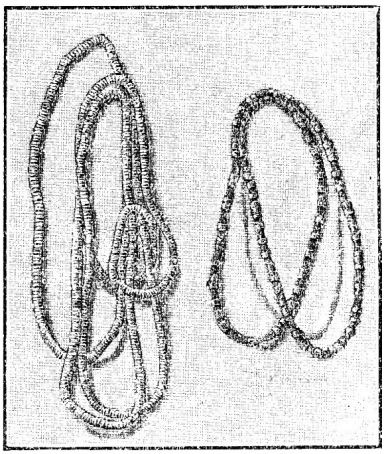

TURKANA NYAKÉKSZER.

Útunk ezután, róna-felületű, éles hegyű törmelékkel takart fensíkon vezetett tovább, a hol a növényzetnek alig látszottak némi nyomai; naplemente felé azután egy turkáná-král közelébe jutottunk, a hol tanyát is ütöttünk. Útunk utolsó szakában vettük észre, miként hajtják a legnagyobb sietséggel különböző irányokban a marhanyájakat; legkevésbbé sem csodálkoztunk tehát, hogy a falut csaknem üresen találtuk. A panik azonban nem sokáig tartott. Vezetőinknek sikerült a lakosságot megnyugtatnia és még ugyanaz este legalább a falu lakói visszatértek kunyhóikba.

Hogy megérkezésünk híre elterjedhessen, elhatározta

Teleki gróf, hogy még egy napig, bármily kietlen és visszataszító is volt, ott fog maradni azon a helyen; a pihenő különben azért is szükséges volt, mert embereink közűl soknak lábai útközben kisebesültek.

Az ország, a melybe most megérkeztünk, a Turkánák Katiamán nevű határkerülete volt. Feltünően emlékeztetett e föld a Karsztvidék erősen denudált részeire. Miként ott, a talajt itt is sürűen fedik hegyesélű szikladarabok; a kőzet azonban vulkánikus, durva, porózus és szürkésbarna színű. Katiamán kétségtelenül a legterméketlenebb vidék, a melyet lakottnak találtunk. Ebben már röviddel az esős évszak után hiány volt a fűben és vízben; illetőleg volt csekély mennyiségben egy keskeny, dolinaszerű mélyedésben egy utálatos, zavaros és büdös tócsa, a melytől azonban még a mi embereink is utálattal fordultak el. A házi állatok — marhák, juhok és kecskék — inkább is hasonlítottak vándor-csontvázakhoz; jobb húsban voltak már a tevék és szamarak. A falu kicsiny volt és nagyjában száraz, köralakban a földbe szúrt faágakból állott; kunyhókat, miként általában egész Turkánában, hiába kerestünk. Benszülöttek csekély számban mutatkoztak; tanyánkra pedig egy sem állított be, ámbár az ajándékokat nem kiméltük; ennek egyébként nem lehetett oka az irántunk táplált bizalmatlanságuk, mert nyájaikat csakhamar megint ott legeltették mellettünk, minden felügyelet nélkül. Abban a hitben, hogy a turkánák kiválóan szegény részével van dolgunk, nem igen törtük magunkat a marhák bevásárlása végett; csupán két szamarat és hat kecskét vet-

tünk; a marhákat egy kicsit ehamarkodva visszautasítottuk azon ürügy alatt, hogy nagyon is soványak.

938 méternyi magasan fekvő tanyánkról messzire elláttunk a turkánák földjén. E föld egyenletes, körülbelül felében, északról délre húzódó hegylánczokkal takart rónának látszott. Gyönyörűnek tünt föl a Kério-folyó széles völgye, a mely a legközelebbi egyközű hegylánczktól, a csúcsokban gazdag Dönye Eroktól választott el; a völgyet világoszöld, friss lombos fák és bozótok takarták, a melyek közűl, az igaz, fehér homoktalaj csillogott elő. A hegyláncz, a melyen tanyáztunk, délen fensík, északon azonban szakgatott volt; itt a hegyláncz metamorf törzsét valószinűleg nem fedte vulkáni takaró. A közelünkben levőknél magasabb hegységek nagy távolságban, dél-délnyugat, illetőleg nyugat felé látszottak. Sajnálatunkra, egyébként kedvező álláspontunkat a kartografia javára nem értékesíthettük eléggé, mert az iránytű a talaj vastartalmánál fogva itt is megbízhatatlannak bizonyult. Ha a mágnestűt egészen a talaj közelébe állítottuk, egészen megfordult.

Másnap útunk a Kério-folyóhoz vezetett. Eleinte szeliden ereszkedtünk a törmelékkel takart fensíkon lefelé, de azután gyorsan mentünk annak szélén le, a mélységbe. A menet mindenkire nézve egyaránt nehéz volt. Több óra hosszat kellett egyik kőről a másikra ugrálnunk; mezítlábas, siránkozó követőink pedig óvatosan emelgették lábaikat egyik közből a másikba; mindenki örült, midőn végre a mélységbe érkezvén, a laza homokban ismét gondtalanul járhattunk. Idővel

azonban ezt is meguntuk, mivel útunk három óra hosszat vezetett a legforróbb napon egyformán ritkás, árnyéktalan akáczfa-erdőn keresztül, míg végre a Kério sürűbb parti szegélyéhez érkeztünk. Az egész vonalon nem láttunk egy fűszálat sem. Épen annyira feltünt az is, hogy a nagyobb vad teljesen hiányzott. Egyetlenegy vadnyom sem szegte át útunkat és még azokat a madarakat is, a melyeket láttunk, ujjainkon lehetett volna összeszámolni.

A Kério-folyóról, a melynek jelentékeny parti erdeje bennünk, nagyságáról nagyon is túlzott képzeleteket keltett föl, midőn hozzáértünk, kiderült, hogy széles, fehér homokkal telt, nagyjából azonban száraz folyómeder. Balpartja közelében, egy sánczban volt ugyan egy kis víz, a mi azonban nyilván, kevéssel ezelőtt a felső részében aláhullott esőtől származhatott, mert 1000 lépéssel alább a meder már egész széltében megint száraz volt.

Tanyánkat a folyó baloldalán, 449 méter tengerszín fölötti magasságban, árnyékos akáczfa-berekben ütöttük föl. Falvak voltak ugyan a környéken, de mi nem láthattuk. Alig ütöttük föl azonban sátrainkat, tanyánk csakhamar megtelt minden korbeli turkáná-alakokkal; mivel pedig ez a néptörzs volt valamennyi közt, a kikkel megismerkedtünk, a leglármásabb, a fák között nem sokára hatalmas lárma keletkezett. Az élénk népjellemnek megfelelő volt az az üdvözlet is, a melylyel egy tuczat katona megtisztelt és a melyet — ha nem mutat mindenki határozottan békés hangulatot — inkább támadásnak tekinthettük volna, mint üdvözletnek. A harczo-

sok szörnyen kiabálva, magasra tartott paizsokkal és dárdákkal, majomszerű ugrásokat tevén és minden kinálkozó fedezetet gyorsan fölhasználván, úgy közeledtek

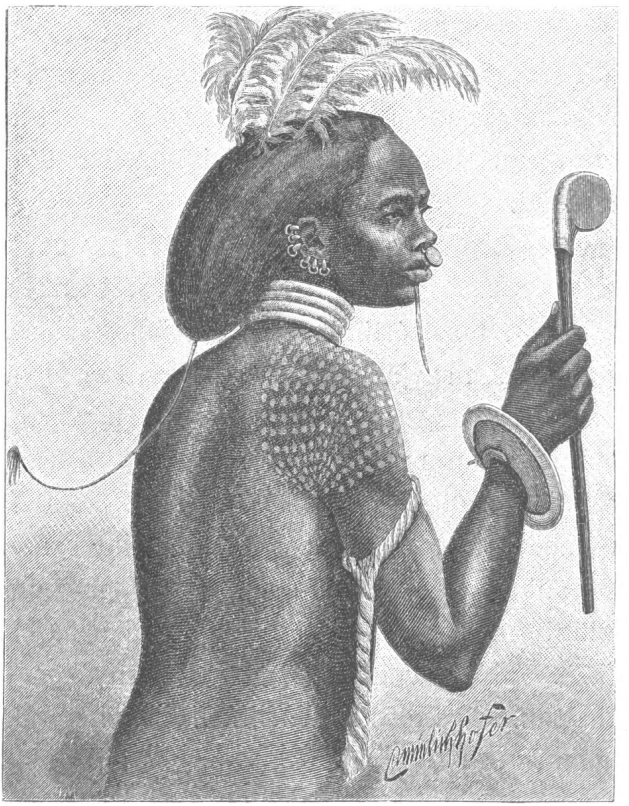

TURKANA-HARCZOS.

felénk, mintha egyesével harczoltak volna az ellenséggel. Ily módon küzdhetnek a páviánok, ha valami leopárd a nyájukból egyet kiragad. Ezen színi előadás után leguggoltak és türelmesen vártak az ajándékra.

Kevéssel utóbb egy öregebb ember jött a tanyánkra, a ki magát leigvoánannak mutatta be. Nehány burkenedsi asszony, a kik tanyánkra jöttek, tudtunkra adta, hogy

TURKANA-FÉRFI.

Turkánában van egy fő-leibon, egy második leibon és három leigvoánan. A legfőbb leigvoánan alatt állanak a tevék, a rangban második alatt a marhák és a harmadik alatt a kecskék és juhok; ez utóbbi van közöttünk.

Saurija rövid ideig tartott. Kifejezte abbeli véleményét, hogy jól tennénk, ha másnap még ott maradnánk; ily módon megérkezésünk híre az országban elterjedne és mi várhatnók, ho[illegible] marhákat tömegesen fognak hozni eladásra. Maradtunk tehát. A bevásárlások dolgában várakozásunkban csalódtunk ugyan egy kissé; a helyett sokan látogattak meg és nekünk kedvező alkalmunk nyílt, velök közelebbről megismerkednünk.

A turkánák vagyis elgumék, miként ők magukat nevezik, külsejökben lényegesen különböznek mindazon néptörzsektől, a melyeket eddig láttunk; külsejök négerszerűbb; középtermetűek; e helyett azonban csodálatosan szélesek és zömökek, gyakran igazán herkulesi testalkatúak; karjaik aránytalanul hosszúak. Bőrük színe sötétebb, mint a csokoládébarna; az asszonyok még sötetebb színűek és arczkifejezésük négerszerűbb. A turkánáknál, miként a resiátoknál, sok a burkenedsi asszony, a miért náluk is különbséget kell tenni a tiszta vérű benszülöttek és a korcsok közt. Ez utóbbiak kivétel nélkül a fiatalabb nemzedékhez tartoznak és nem ritkán törik is a burkenedsi (mászái-) nyelvet; ezért tehát ezzel a nyelvjárással itt is egészen jól boldogulhatni.

A turkánák nincsenek körülmetélve. A férfiak nagyobbára csak az önmaguk készítette vas- vagy rézgyöngyökből összetákolt derékzsinórt hordják. A fiatal legények — a szorosabb értelemben vett harczosok, mert a küzdelmekben öreg, házas emberek is vesznek részt — lágyék-kötényt viselnek kecskebőrből, a mely elől 8 cen-

timéter és hátul 15 centiméter széles; ezen kötények szélei, az előbb említett fém-gyöngyökkel levén ékesítve, igen csinosak.

Ékszereik nagyobbára vasból valók. Karpereczként rendesen bizonyos számú laza drótgyürűt használnak; nyakukon pedig 4—6 erős vaskapcsot viselnek, a miért is úgy látszik, mintha pánczélok volnának, a fejet pedig merev tartásra kényszerítik. A felső karról mindíg fonott bőrszalag lóg le, a mely nagyobbára tehénfarkban végződik. A lábakat közönségesen fonott bőrkarikák, a melyekről vas lánczszemek lógnak le, vagy egyszerű bőrszalagok diszítik. Az alsó ajkat mindkét nembeliek átlyukasztják, hogy egy rézpálczácskával vagy lapocskával ékesítsék; ugyanezt teszik az orrczimpával is, a melybe ovális rézlapot akasztanak bele. A fülkagyló széleit szintén átfúrják és egy csomó kis karikát akasztanak beléjök. Hajukat a fiatal legények a resiátok leirásánál már említett chignonalakban viselik; ennek közepéből, épen úgy, mint amazoknál (azonban nem mindíg) finom rugalmas pálczika áll ki és pedig vagy egyenesen, vagy hátrafelé hajlítva; gyakran még a hajat fehér, vörösre festett struccztollak is ékesítik. Öregebb emberek hajukat nagyon sajátságos alakban, 50—70 centiméter hosszú és 30—40 centiméter széles, a hátba lelógó zacskóként viselik. Ez a hajzacskó kizárólag az illető egyénnek hajából áll, semmi más hozzá nem járul és a hajnak, hosszú fatűvel eszközölt folytonos kiszedése és összekuszálása által keletkezik. A zacskó-alak annyiban nem tökéletes, a mennyiben annak szélei a

belső oldal felől csak 6—10 centiméter szélességben vannak fölgyűrve. Ékszeréül e hajzacskónak több struccztoll és egy hosszú, fölfelé hajlított drótdarab szolgál, a mely hátrafelé eláll. Öregebb és vagyonosabb turkánák gyakran, úgy az egyszerű, gyapjas hajviseleten, valamint a hajzacskón kívül még különböző alakú, emberhajnemezből készült és kauri-kagylókkal diszített kemény kalapot is viselnek. Másik, igazán pompás hajdísz, a mit bár ritkábban, fiatal embereknél lehet látni, lebegő, nagyobbára fekete struccztollakból áll, a melyeket sürűn egymás mellé kötnek be a hajba.

A turkánák fegyverzete rossz dárdákból és orrszarvú vagy viziló bőréből készített és olyan alakú paizsokból áll, a milyet a nyirohegyi lakosok leirásánál említettünk; ritkán láthatni a hosszú, kosárfonadékból álló resiát-paizsokat is. Ijjat és nyilat csak elvétve találni. A turkána-ember teljes fölszereléséhez tartoznak még: egy kerek harczi kés a jobb kar csuklóján, egy egész beiza-antilope-szarvból álló dohánytartó, a kis, kétlábú fejzsámoly és egy kis, felső végén bőrrel bevont fabuzogány.

A leányok elől kis bőrkötényt viselnek, a mit fehér, struccztojásokból csinált széles gyöngyszegélylyel látnak el és ily módon gazdagon feldiszítenek; hátul pedig hosszú, ránczokba szedett kötényt hordanak barna, szőrös kecskebőrökből, a melynek szélei kis vas- és rézgyöngyökkel vannak igen szépen fölcziczomázva. Öregebb asszonyok ilyen hosszú kötényeket kötnek föl elől és hátul is. Az asszonyok ékszerei: bizonyos számú gyöngyfűzér a nyak

körül, vas- vagy rézgyöngyökből, vagy kecskefogakból összetákolt lágyék-zsinórok, különböző fülbevaló, kar- és lábperecz, ajak- és orrkarika, vagy lapocska. A haj mindig számtalan vékony, zsinór-alakú fonadékba van csavarva, a melyek elől rövidebbek és hátul hosszabbak és egyformán lefelé lógnak.

Tatuálás és pedig az asszonyoknál a hason, a férfiaknál az egyik vagy mindkét vállon gyakori; kidomborodó sebhelyekből áll, a melyeket egyközű görbe vonalakként rendeznek el.

A turkánák állattenyésztők és szűkebb határok közt nomádok is. Tenyésztenek szarvasmarhákat, kecskéket, juhokat, szamarakat és tevéket. Ez utóbbiakhoz csak valami negyven év előtt jutottak, midőn a Szamburu-földre rablás czéljából be-becsaptak. Nem is igen értenek még a tevékkel való bánásmódhoz, teherhordó állatokul nem is tudják fölhasználni és csak tejök meg húsuk kedveért tartják.

Marha-állományuk a dögvésztől mindeddig meg volt kimélve és ez, saját állításuk szerint, folytonosan gyarapszik.

Állítólag csakis a Kério és a Trrguell torkolatánál termesztenek durrhát. Egyéb élelmi szereikül szolgálnak még a halak a Rudolf-tóban és az ország egyes részeiben tömegesen termő dumpálmák; ezek gyümölcsének héjából lisztet csinálnak.

Az ennivalót illetőleg a turkánák kevésbbé válogatósak, mindent megesznek, a kutyákat is, a melyeket meglehetős nagy számban tartanak. Mindkét nembeliek

szenvedélyesen szeretik a dohányt (tumbáo), a mit vagy rágnak, vagy tubákul használnak.

A turkana nép csaknem fedél nélkül a szabad ég alatt lakik és ebben a tekintetben mindazon népek közt, a melyeket útunk területén láttunk, a legalsó fokon áll; nehány köralakban a földbe szúrt ág jelzi a falvakat és a kunyhókat.

A turkánák köszöntése háromszor ismételt «na»-ból áll, a melyre ugyanannyi «faja»-val felelnek.

Nyelvök a nilusi nyelvcsaládhoz tartozik. Beszédmódjuk heves; beszédök durván, keményen hangzik és visszataszító. Sajátságosan hangzik a hevesen kiejtett rövid «he» szótag, a mi örömet, meglepetést és csodálkozást, szintúgy haragot és boszankodást is jelent és ezért folytonosan hallható. Dalaik lármásak és melodia nélkül szűkölködők; tánczuk groteszk; vad, zabolátlan ugrásokból és utálatos mozdulatokból áll, a mi közben folytonosan «hu hu hu»-t kiáltanak. A turkánák sok tekintetben emlékeztetnek a nilusi törzsekre, dsurokra, sillukokra és nuerekre, a melyekkel határozottan közeli rokonságban állnak.

A turkánák országa manapság a Rudolf-tó egész nyugati oldala mentén terül el. Délen a Trrguell-folyó középső része a határa. Nyugati szomszédjaik a karamojok, velök közeli rokonságban álló, de hatalmasabb néptörzs. Körülbelül ötven év előtt a turkánák tovább nyugatnak laktak azon területeken, a melyeket most a karamojok tartanak elfoglalva; országuk déli része pedig a burkenedsiké volt. A karamojok a turkánákat kelet

felé szorították; ezek pedig a burkenedsiket a Szamburuföldre kergették. A turkánák minden szomszédjuk ellen sikerrel harczolnak és csak a karamojok betöréseitől félnek.

Ideges természetű emberek Turkánában nem igen érezhetnék magukat jól. Mi szerencsére, nem voltunk ilyenek és ezért a lármás tanyai élettel keveset törődtünk. Egyszer a harczosok üdvözöltek lármás hadi játékaikkal, másszor a legnagyobb izgatottság jelei közt folytatott kecskekereskedés töltötte be a levegőt óriási zajjal; ezalatt a benszülöttek folytonosan ismétlődő he he-ja szakadatlanul azt a hatást tette, mintha viszály fenyegetne vagy már ki is tört volna. A marhavásár itt sem folyt a kivánt módon; nekünk tehát durrhakészletünket kellett fogyasztanunk. Szarvasmarhát és tevét nem is kináltak; kecskéket és juhokat pedig, a miket, az igaz, nagyobb számmal hoztak, tulajdonképen csak dohányért lehetett venni. Miként Resiátban mindig csak «csarra»-t és «mborro»-t kértek, itt szakadatlanul csak a «tumbáo» hangzott füleinkbe; dohányért végtelen sok, mindenféle marhát vehettünk volna, dohányunk azonban nem volt.

A vásárlásra irányuló törekvéseinknek egyébként az a körülmény is útjában állott, hogy sok emberünknek volt egy kis dohánya, a miért meglehetősen sok kecskét és juhot szerzett, magunk pedig összes árúkészletünkkel együtt összesen körülbelül csak 30 darab apró marhát tudtunk összevásárolni. A benszülöttek a dohányt annyira szerették, hogy egy kecskét vagy egy

juhot odaadtak egy kis marék rágni való dohányért. Teleki gróf nem akarta a dolgok folyását zavarni, hiszen embereinknek, ha egy szép napon az enni valóból kifogytunk volna, az összevásárolt állatokat úgy is kénytelenek volnának vagy megenni vagy ideadni; másrészt azt is remélhettük, hogy a benszülöttek idővel, ha a dohány kifogy, vas-drótunkat és gyöngyeinket készségesebben fogják elfogadni. Dualla azonban, a ki a vásárlásra felügyelt és azt nagyobbára maga is eszközölte nehéz helyzetben volt és csakhamar elvesztette minden türelmét; nem is kapta azt vissza addig, a míg Turkánában voltunk. Egy-egy kecskéért vagy juhért, nagyság szerint 20 centiméter átmérőjű 3—5 vasdrót-tekercset és ugyanannyi fehér mászái gyöngyfűzért adott; más színű gyöngyünk már nem volt. Azonban a benszülöttek száz üzletet is megkötöttek, de mindannyiszor megint fölbontották, mert vagy nem tudták elhinni, hogy a sok csomagunkban nincs dohány, vagy mivel még egyszer meg akarták próbálni, vajjon állataikért nem kaphatnának-e mégis valamit ebből a kivánt árúczikkből. Mindezekhez járult még az is, hogy Duallának csakhamar tapasztalnia kellett, mennyire nem szeretik a benszülöttek, egyrészt azért, mert mindig vonakodott nekik dohányt adni, másrészt meg azért, mert idővel haragjában és boszúságában végül a benszülöttekkel egészen röviden bánt el. Meglehetősen sok dohánya volt nyemszi vezetőnknek, Szokoninak. Ő tudta, hogy a turkánák ez árúczikket nagyon szeretik és ezért, mialatt mi a resiátoknál voltunk, minden gyöngyöt, a mit tőlünk útközben

kapott, dohányra cserélt be, de erről nekünk egy szót sem szólott. Most markába nevetett és játszva vásárolt össze valami 30 kecskét. Ez apró marhákon kívül hoztak a benszülöttek még szárított halakat és egy alkalom-

FIATAL TURKANA STRUCCZTOLLAKBÓL VALÓ FEJDÍSZSZEL.

mal két frisset is, a melyek körülbelül 40 centiméter hosszúak voltak és alakra meg színre nézve a heringekhez hasonlítottak.

Másodnap délután ötven öregebb férfi látogatott

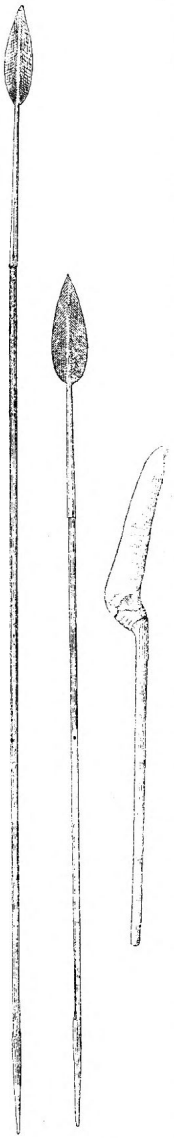

TURKANA FABUZOGÁNY ÉS DÁRDÁK.

meg, a kik Gatérrból, nyugatnak, a Dönye Eróknak lábánál fekvő vidékről jöttek hozzánk. Ez emberek arra kértek, hogy ne menjünk Lareméttbe (a Kério torkolatához) — a mint Teleki akarta — hanem Gatérrba, mert ott lakik a legtöbb elgume és ott sokkal több marhát is vásárolhatunk össze; Laremettben durrha úgy sincs, mert az esők kimaradtak. Effélét már előbb is hallottunk; egyátalán a turkánák egy része azt bizonyította, hogy ez évben az egész országban egy szem durrhát sem lehet kapni; mások, az igaz, az ellenkezőt állították. Midőn a Kériovölgy lakói megtudták, hogy Gatérrba akarunk menni, megpróbálták, nem-e beszélhetnének le erről és mindent elkövettek annak valószinűvé tételére, hogy ott van ugyan elgume sok, de nincs sem marha, sem fű, sem pedig víz. Ez az ellenvetés nem volt nagyon meggyőző, mert a hol sok ember él, ott kell marhának és víznek is lennie. Teleki gróf tehát elhatározta, hogy Laremettet oldalt hagyjuk és tanyánkat Gatérrba teszszük át, annál inkább volt ez ajánlatos, mivel ez utóbbi hely a turkánák délnyugati határkerületéhez, a Ngamátakba vezető úton feküdt; mi pedig épen ide akartunk eljutni,

hogy azután innen a Baringo-tóhoz hazafelé mehessünk. Nehány év előtt Dsumbe Kimemeta mint első jutott el a Baringó-tótól Ngamátakba; ama terület elérésével tehát, vándorlásaink ismeretlen vidékeken keresztül véget fognak érni.

A Kério-folyó, a melyben előtte való napon még volt egy kis víz, ma már teljesen kiszáradt; ha azonban az ember a homokba sekély lyukakat ásott, könnyen juthatott vízhez. A turkánák marhái, a mint látszik, az ilyen vízszerzéshez hozzá voltak szokva, mert a mint a folyóhoz hajtották, maguktól kezdtek a homokban kaparni.

Mielőtt a Kério tanyáról elindultunk, Lembasszot kifizettük és kegyelmesen elbocsátottuk. A fiatal ember minden tekintetben, minden várakozás ellenére teljesen kielégített; most tehát csereárukból olyan ajándékot kapott, hogy minden további kívánság kifejezése nélkül fogadta el, a mi a benszülötteknél sokat mond. Hirtelen gazdagsága rá nézve még azon boldogító következményt is vonta maga után, hogy a burkenedsi asszony a két leánykájával, a kincstől elvakítva, eltökélte, hogy követni fogja mint feleség a fiatal embert nyirohegyi hazájába. Lembasszo így hirtelenül falujának talán leggazdagabb emberévé vált, midőn tőlünk elbucsúzott, arcza a boldogságtól és megelégedettségtől csak úgy ragyogott.

Három óra hosszat sík, vastag homokréteggel takart talajon mentünk, míg egy másik száraz folyammederhez nem értünk; ebben felüttettük tanyánkat. Gatérrba ugyan még nem jutottunk el, de azért közelben sok volt az

állat, különösen sok a teve; ezért is vezetőnk kívánságának szivesen tettünk eleget. A vásár itt tettleg valamivel elevenebb volt. Összevettünk körülbelül 60 juhot és kecskét, valamint nehány szamarat; sőt két tevét is kialkudtunk már, de ez utóbbiakra nézve a vásárt felbontották, mivel nem volt dohányunk.

Másnap reggel, rövid menet után megint egy száraz folyammederben, a Dönye Erók lábánál ütöttünk tanyát; ekkor már Gatérrban voltunk. Mindeddig a turkánák földjén fűnek még nyomát sem láttuk; nem is tudtuk kitalálni, miként lehetséges az, hogy ezen országban, ha csak nyomorultul is, ennyi állat megélhet. Itt legalább volt néhol egy kis fű; ezért sokkal több marhát találtunk is együtt, mint előbbi tanyáinkon. A benszülöttek azonban nem kerestek fel sürűbben, mint azelőtt; az ország tehát, a mint látszik, nem nagyon sürű népességű. Vizet itt is vermek ásásával kellett szereznünk. Csakhamar megérkezésünk után körülbelül egy tuczat öreg, tekintélyes ember állított be tanyánkra. Csaknem valamennyien különböző alakú, olyan kemény nemezkalapot viseltek, mint a milyenről föntebb tettem említést; ez azt a hatást tette ránk, hogy e kalapok régibb fejdíszek, a melyekkel lassanként fölhagynak. Többen ezen öreg urak közül, a kik mind tiszta vérű turkánák voltak, olyan hatalmas testalkattal rendelkeztek, hogy az ember szinte abnormisnak tekinthette; 173 centiméternél magasabb azonban egyik sem volt. Egész magatartásuk, valamint beszédjök is, nagyon sok jó indulatra vallott. Először is azt kérdezték, miért is járunk mi ide

s tova, a nélkül, hogy bárhol is hosszabb ideig elmaradnánk; így az országban senki sem tudja, hogy hol is vagyunk; ezért marhát sem hozhatnak eladásra. Azután biztosítottak, hogy egész Turkánában békében fognak fogadni. Ők vágyódnak árúinkra, nekünk pedig szükségünk van marháikra; ebből, a mit nélkülözhetnek, el is fogják hozni. Végre megint egyszer szóba került az orvosság; embereink eső-csináló és a háborúhoz való orvosságot szerettek volna. Turkánában ez idén kevés volt az eső; ennek következtében sem a Kério, sem a Trrguell-folyó laramettjében (torkolat vidéke) nem nőtt durrha. A mi belőle volt, azt elfogyasztották; az országban tehát éhség uralkodott. Hogy ezen inségnek véget vessenek, ezért vállalkoztak a Szamburuföld ellen irányuló rabló-hadjáratokra.

A tények állását, természetesen, igyekeztünk lehetőleg kizsákmányolni; kijelentettük tehát, hogy a legkülönbözőbb és leghathatósabb szereknek vagyunk boldog birtokosai; azonban a turkánáknak csak úgy vagyunk hajlandók belőlük adni, ha állatokat a szükséges nagyobb számban hoznak eladásra. Ekkor kérelmöket annyiban megváltoztatták, hogy egyelőre az eső-orvosságból csak próbaképen adjunk nekik egy keveset; érte majd egy pár kecskével fognak megajándékozni. Erre, nagy sajnálatunkra, nem állhattunk rá és az egész sauri csaknem minden eredmény nélkül ért véget.

A mai napig összesen 16 szamarat és 150 kecskét és juhot tudtunk becserélni. Az utóbbiakból azonban a fele már megint el volt fogyasztva; a benszülöttek eladó

kedve pedig már láthatólag csökkent. Lassanként tehát meggyőződtünk, hogy a turkánák csak részben fogják kielégíteni azon reményeinket, a melyeket élelmezésünk dolgában, országuk segély-forrásaihoz fűztünk. Országuk elhagyásánál ugyanis legalább nyolcz napra el kellett látva lennünk élelmi szerekkel, mert Ngamátaktól a szukok földjére, a lakatlan vadonon keresztül, ugyanannyi napig tartott az út.

Hogy mindent megkisértsünk, Teleki gróf egy csapat emberünket a Trrguell laramettjébe küldött élelmi szerek bevásárlása végett, ámbár a benszülöttek csaknem mind határozottan állitották, hogy durrha ez idén ott sincs. Lett légyen azonban bármiként a dolog, ezen út által a lakott országnak nagyobb részét vonhattuk bele élelmezésünk körébe. Az expedicziò vezetésére magam ajánlkoztam és másnap reggel Duallával, 70 emberrel és Szokonival, mint tolmácscsal útnak indultam. Előtte való este, már későn, négy juhával egy öregebb ember jött el hozzánk, a kinek királja valahol a Trrguell felé vezető úton állott és a ki, midőn szándékunkról értesült, ajánlkozott vezetőnek. Ez embert Lémagorinak hívták. Miként az öregebb turkánák, ő is viselt ugyan hajzacskót, de tulajdonképen nyemszi kuáfi volt, a ki körülbelül 25 év előtt szerencsétlen esetek következtében kényszerült kivándorolni és Turkánába jött. Lémagori ránk nézve értékes nyereség volt, mert észre és okosságra nézve a benszülötteket messze fölülmulta. Bennünk, a kik Nyemszből jöttünk, megint oda visszamenni készültünk és honfitársait üdvözölhettük, első percztől kezdve barátokat

látott; mivel továbbá az a mód, a melylyel értünk folytonosan gondoskodott, őszinte részvétet árult el, egész lénye azonkívül is nagyon megnyerő volt: e férfival csakhamar szives viszonyban állottunk.

Útunk észak felé vezetett. A mennyire csak tudtunk, siettünk a Dönye Eroknak fűvel, bozóttal és fákkal meglehetősen benőtt lába mentén előre; $2^1/_2$ óra mulva el is értünk megint azon folyammederbe, a melyet reggel elhagytunk. Egy 3 méter mély vermében zavaros, rossz vizet találtunk; mellette rövid időre megpihentünk. Nem messze tőle, a bozótban elrejtve egy benszülött král volt, a melyet azonban csak a fel-felszálló füstoszlopokról és az időnkénti hangzavarról ismertünk föl, mivel a benszülöttek egyébként velünk nem törődtek. Hogy a vidéken laknak, azt egyébként már azon marhanyájakról is fölismerhettük, a melyeket megérkezésünk alkalmával a fák alatt pihenve találtunk. Sehol olyan szép szamarakat nem láttunk, mint a turkánák országában, különösen pedig ezen a helyen. Az állatok egyes csoportokban felügyelet nélkül bolyongtak ide s tova és bár egészen meg voltak szelídülve, úgy cselekedtek, mint a vad szamarak. Miként ezek, vad ugrásokban rohantak tova, majd futás közben hirtelen megállottak, óvatosan szimatoltak és bámultak felénk és néha-néha nyerítéssel fejezték ki idegenkedésöket a mi szokatlan megjelenésünkön.

Külsejök és magatartásuk is mindenre csak szelíd szamarakra nem emlékeztettek. Bőrüket sima, ezüstszürke, pompásan csillogó szőr takarta; alakjuk tömött

és erős és az állatok egész tartása olyan büszke volt, mint valami nemes lóé.

Innen vad, csaknem teljesen kopár pusztán keresztül, átmentünk egy másik száraz folyómeder parti erdejébe, a melyet két órai gyors menettel el is értünk. Tikkasztóan forró volt a levegő; mivel pedig azt a helyet, a melyen a folyó-parthoz értünk, miként különböző jelekből következtetni lehetett, a benszülöttek is pihenőhelyül szokták használni, a legforróbb déli órákat ott alvással töltöttük. Egy kis vizet egy sekély veremben találtunk. A folyammeder sajátságos képet nyújtott, a mennyiben a meglehetősen buja növényzet kizárólag tövises legyező pálmákból (Hyhaene thebaica) állott. A fák sürűn nőttek egymás mellett, gyakran a folyóban fekvő szigetecskéken és a magasabban fekvő homokpadokon; sokan közülök a vénségtől elkorhadva, összeomlottak, vagy az évenként egyszer vagy kétszer itt nehány órán át végig rohanó hullámoktól feldöntve, a földön hevertek. A talajt teljesen ellepő fonnyadt levelek nem igen járultak hozzá, hogy a fárasztóan egyforma és merev tájkép szebb legyen. Alig egy pár fának volt gyümölcse a tartós

TURKANA-DOHÁNYTARTÓ.

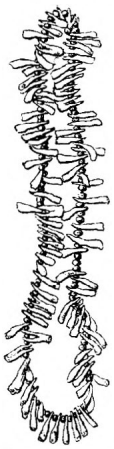

LÁGYÉK-ZSINÓR KECSKEFOGAKBÓL.

szárazság miatt, miként a benszülöttek mondták. Mivel rendes körülmények közt ezen pálma-gyümölcsök a benszülöttek élelmezésére nagyban hozzájárulnak, a hiányukat, tekintve, hogy a durrha-aratás sem sikerült, az ország annál jobban érezte.

Délután a folyó laza, mély homokjában útunkat folytattuk, míg egy órával naplemente előtt, több méter mély sziklalyukhoz nem érkeztünk, a mely zavaros, utálatos vizet tartalmazott és már Lémagori kis králjához tartozott. Itt tanyát ütöttünk. A tájnak, eltekintve a folyó partján levő pálma szegélyétől, bár határozottan pusztai, de mégis egészen sajátságos, újságként ható képe volt; ez is, miként a turkánák országa és népe általában, ránk elejétől fogva idegenszerű hatást tett.

TURKANA-NŐ.

E helyen már megint a Rudolf-tó közelében, az északon alacsonyabb Dönye Erok lábánál voltunk és messzire nyuló kilátást élveztünk. Közelben, a keleti oldalon láttuk a Kério torkolata környékének alacsony,

akáczfákkal benőtt vidékét, észak felé a Rudolf-tó tulsó partját a maga hegyeivel, a melyek közűl a márczius 13-ki tartózkodásunk helye közelében a két kúpot, valamint a Longendoti-hegyet is megint fölismertük. Előttünk, az út irányában, a part közelében az alacsony Losszagám állott, a mely zátonyszerű alakjánál fogva már a Rudolftó menti útunkban is föltünt és mint fontos szárazföldi jel a tó szélességének és különböző tanyahelyeknek meghatározásául szolgál; mögötte sík föld terül el, a melyet csak nagy távolságban zártak körül alacsony magaslatok. Délnyugati irányban tisztán és világosan láttuk a Dönye Eroknak két jellemző, kúpalakú csúcsát sok más közűl kimagaslani; térképünkön ezeknek a helyét a resiáti útunkban tett többszöri mérés által szintén már megállapítottuk; hiszen még akkor nem is mertük álmodni, hogy egy szép napon még mindezen helyek közt fogunk járkálni!

A közeli král lakói nehány marhát hoztak eladásra, a mi nagyon kapóra jött, mert élelmi szereket nem hoztunk magunkkal. Lémagori bemutatta nekünk gyermekeit, többi közt egy pompás leányát, úgyszintén nehány rokonát; az ezekkel folytatott beszélgetés közt telt el az este. Hogy ez emberek milyen szükségben élnek, abból láthattuk, hogy a gyermekek és a félig felnőttek azon lerágott csontokért verekedtek egymással, a melyeket a mi embereink eldobtak.

Lémagoritól és egy fél tuczat turkánától kisérve, másnap már nap fölkelte előtt tovább indultunk. Egy óra hosszat még nagy kínosan a mély homokkal takart folyó-

mederben haladtunk előre, azután a lapos tóparton mentünk a fekete, kopár, a tó felőli oldalon meredekül leereszkedő Losszagám-hegy felé. Daczára, hogy a nap csakhamar iszonyú forrón tűzött ránk, gyors léptekkel siettünk előre, mert czélunkat még délelőtt el akartuk érni. A vidék kétségbeejtően kopár és lakatlan volt. nehány tehén-antilope, Gazella Grantii és mezei nyúl azonban mégis megélénkítette egy kissé. Érdekes volt látni, a mint a benszülöttek kis sárga kutyái valamely vad megpillantásánál azonnal elkezdtek rá vadászni.

TURKANA-BENSZÜLÖTT.

Mint az elröpített nyíl, rohantak az antilopék után, utól is érték őket és föl-föl-ugorván orruk előtt, arra törekedtek, hogy visszaűzzék mi felénk, és valóban, néha-néha az antilopékat meg is állították.

9 óra felé a Losszagám-hegy tőlünk balra, egészen közelünkben volt. Újra lakott vidékhez közeledtünk tehát; Lémagori ezért okos elővigyázatból azt tanácsolta, hogy a gyors menéssel hagyjunk föl, egyáltalán gyűjtsük össze a karaván és tartsuk együtt. Ezen óvatosságát

azzal okolta meg, hogy nemsokára számos ottani lakossal fogunk találkozni, a kik jövetelünkről semmit sem tudnak, bennünket tehát «mangati»-knak (ellenségnek, vadaknak) fognak tartani és a mint bennünket megpillantanak, az egész országot föllármázzák. Csakhamar tisztába jöttünk azzal is, mily czélból hozott magával Lémagori annyi sok kisérőt. Még a lapos tóparton haladtunk előre, midőn a messze távolban két, velünk szembe jövő leány, fazekakkal a fejükön, a látóhatáron föltünt. Eleinte nyugodtan mentek tovább, csakhamar azonban meghökkentek, egy perczre megállapodtak, letették a földre fazekaikat és ellenkező irányban nyakra-főre tova rohantak. Már a két lány első meghökkenésénél, Lémagori parancsára, a turkáná-harczosok egyike eléjök ment és midőn azok megfutamodtak, szaladva utánuk sietett, hogy őket utólérje és megnyugtassa. Efféle dolog később ben még többször is megtörtént. Több ízben találkoztunk marhanyájakkal, a melyek egyes pásztorok őrizete alatt legeltek, a kik őket sietve igyekeztek elhajtani; kisérőinknek ugyancsak nagy munkájába került, hogy mindenütt még a kellő időben megadhassák a fölvilágosítást és megnyugtatást. Hála ezen gondosságnak, sikerült délelőtti 11 óra felé a Kágematot — széles, száraz pálmákkal sürűn szegélyezett folyammedret elérnünk — a nélkül, hogy a nyilvánvalóan nagy számú lakosságnak kedélyeit nagyon is nagy izgalomba hoztuk volna.

Az árnyékos erdőszegélyen rövid pihenőnkre alig helyezkedtünk el kellő kényelemben, midőn Lémagori

észak felé mutatva, így szólott: «Ba-gedén![1] nézz oda! Az a fasor a Trrguell; két óra alatt ott lehetünk. Fogadd meg azonban a tanácsomat és maradj ott, a hol vagy. A Trguell laremettjében ez idén nincs durrha; ha nem mondok igazat, ne adjon egy tehenem se tejet. Itt van árnyékunk és vizünk; itt tevék, ökrök, juhok, kecskék, és szamarak közt vagy. Ha pedig Lareméttben csakugyan volna durrha, biztos lehetsz benne, hogy ide is elhozzák neked. Oda küldheted egyébként a moránt (fiatal nyiroi legényünket), nézzen az utána; ha jelentése kedvezően hangzik, holnap elmehetünk Lareméttbe.» Nyiroi legényünk e javaslatot helyesnek találta és azonnal útnak indult; ezalatt mi a folyam partján a pálmaerdőből egy darabot kivágtunk, hogy tanyánknak helyet szerezzünk. A folyammeder csakhamar élénk képet nyujtott. A nyájak, a melyeket az itatóra hajtottak, sekély vermeket kapartak a homokban; férfiak és nők eljöttek, hogy munkálatainkat kiváncsian nézegessék. Lémagori és segédei magyarázgatták, hogy mi mit akarunk; Dualla pedig várván a vásárra, a csereárúkat pakkolta ki, hogy keze ügyében legyenek; egy órával később már el is hozták az első kecskéket, juhokat és szamarakat eladásra.

Az utóbbiakból, az igaz, már többet szereztünk, mint a mennyire a terhek vitele czéljából szükségünk volt; tekintve azonban, hogy mindeddig lehetetlen volt

[1] Mászái szó, a mi «ökrök urát», azaz «nagy urat» jelent, épen úgy, mint ba-ngisu; oly megszólítás ez egyébként, a mit Mászáiföldön ritkán hallani.

élelmezésünk czéljából más marhát elegendő számban kapnunk, Duallának mégis azt a megbizást adtam, hogy ezen állatokból se utasítson, de egyet sem vissza.

«De mi czélból vegyünk, uram?»

«Hogy legyen mit enni.»

«De hiszen a karaván ban senki sem fog szamárhúst enni.»

«Nem tesz semmit sem. Ha már egyebünk nem lesz, Teleki és én eszünk majd szamárhúst; ti többiek lakjatok jól gyöngyökkel, dróttal és merikánival.»

Tudtuk mi ezt nagyon jól, hogy a közönséges zánzibáriak a szamárhústól irtóznak; de hogy ez az irtózás akkora legyen, miként később tapasztalnunk kellett, azt távolról sem sejtettük; ezért is vettünk annyi szamarat, a mennyit csak kaptunk.

A békés adás-vevés nem tartott még sokáig, midőn egyszerre megjelent egy csomó férfi, a kik az asszonyokat elkergették és bennünket tanácskozásra hívtak föl. Bár hozzá voltunk szokva az ilyenekhez, egy kissé a dolog mégis meglepett, hogy itt, a hol karaván ok még soha meg nem fordultak, ez szintén megtörténhetik; de azért a vásár beszüntetése még sem nyugtalanított, mert erősen meg voltunk győződve, hogy többé-kevésbbé hosszú sauri után a vásár megint meg fog kezdődni. Miként már említettem, ezen épen olyan unalmas, mint fárasztó alkudozásokban személyesen nagyon ritkán vettünk részt és a dolog fontossága szerint, vagy Dsumbe Kimemetára, vagy a karaván nak más alantasabb embereire bíztuk. Igy történt ebben az esetben is. Dualla, Szo-

koni és Lémagori képviselték a mi pártunkat és igyekeztek a dolgokat elrendezni; magam ezalatt a függőágyamban heverészve, gondtalanul kukucskáltam keresztül a hajlékony pálma-ágakon, a melyek fölöttem sürű lombfedélként tömörültek. De nem sokáig tartott, midőn Dualla a sauriból visszatért; meglehetősen rossz kedvében volt, mormogott magában valamit a «d.... d vasenzik»-ről és elmondotta, hogy örülniök kellene, ha végre egy karaván országukba jön. Megtudtam ekkor, hogy a benszülöttek nem tanusítják a legnagyobb előzékenységet. A többi közt azt mondták, hát ostobák vagyunk-e mi, a kik még azt a tisztességet sem tudjuk, hogy az adás-vevés megkezdése előtt előbb barátságot kell kötnünk. És miként merhettünk mi, mielőtt őket ez iránt megkérdeztük volna, itt letelepedni és a folyóból vizet venni; végül még azt is kérdezték, hogy ki is hítt hát bennünket ide. — Duallát megnyugtattam, kijelentvén előtte, hogy az országos szokásokhoz nekünk is alkalmazkodnunk kell; a dolgok folyását beavatkozásunkkal tehát továbbra sem zavartuk meg. Eltelt azonban egy óra és egyezség még mindig nem jött létre, ámbár Lémagori erősen fogta pártunkat. Lassan-lassan már embereinket is nyugtalanította a tanácskozások hosszadalmassága, annál inkább, mert abban a benszülöttek mindig növekedő számmal vettek részt; idején valónak látszott tehát, hogy a dolognak véget vessünk. Ez sikerült is, gyorsabban mint vártuk, midőn magam is elmentem a gyülekezetbe. Ekkor épen Szokoni állott föl, hogy választ adjon; óvatosan vette le a keskeny

bőrhüvelyt, a mi a dárdája hegyét védte és szólani kezdett. Alig ejtett azonban ki egy pár szót, midőn az előtérben ülő turkánák egyike hirtelen fölugrott és beszédébe vágott. A mily szelid és behizelgő volt Szokoni szónoklata, oly durván és hevesen törtek ki a szavak ezen ember szájából, a kinek arczáról csak durva dacz volt leolvasható. Ez volt nyilvánvalóan a rendbontó, a kit hallgatásra kellett bírnom; félbeszakítottam tehát beszédjét, tiszta német nyelven kiáltván oda neki: «Megállj! ülj le!» Az ember abban a pillanatban engedelmeskedett és az egész körben mély, várakozással teljes csend uralkodott. Csak Szokoni súgta fülembe félénken a következő szavakat: «taratibu, taratibu bvana».[1] Eredetileg szándékom az volt, hogy nyugodt, békés hangon fogok ez emberekkel beszélni. Szokoninak sürgősen tett megnyugtató kisérlete azonban még az utolsó pillanatban azt a gondolatot keltette bennem, hogy mindeddig az elszántságban volt hiány; ezért is erősebb hangon akartam a kibékéltetésre kisérletet tenni. Először is elővettem a tolmácsot; megfenyegettem, hogy ha szavaimat nem fogná híven lefordítani, kemény büntetést kap; azután pedig a turkánáknak tettetett izgatottsággal adtam tudtukra, hogy mi élelmi szerek vásárlása végett jöttünk ide. Ha van belőlük fölöslegük, hozzák el nekünk; ha nincs, csak mondják meg nyiltan és mi készek vagyunk odább menni. Hosszas saurira azonban nincs időnk. Mi békés szándékkal jöttünk ide; ha azonban

[1] Csendesen, csendesen, uram!

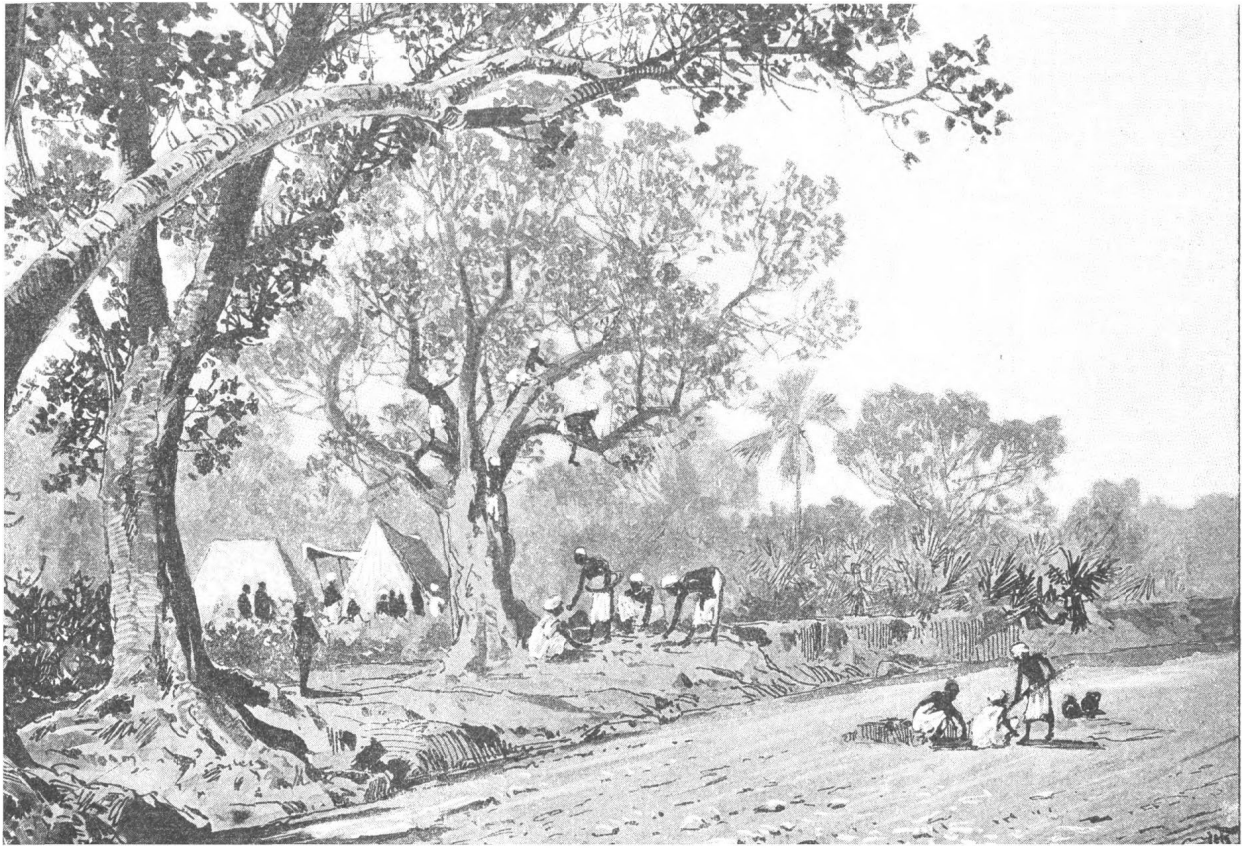

TANYÁNK A «POSO-FÁK» ALATT.

akarják, háborúzni is tudunk. A mi pedig a folyóban levő vizet illeti, az épen úgy a mienk, mint a turkánáké. Egyéb mondani valónk nincs. Mialatt ezeket mondottam, a czivakodásra hajlandó, előttem szólóra szegeztem folytonosan tekintetem; midőn pedig a háborút hoztam szóba, kezemmel többször feléje intettem; végül pedig, embereimet a tanyára rendelvén vissza, elmentem. Öt perczczel később már jöttek az asszonyok, hozván kecskéket és juhokat, megjelentek a leányok tejes-edényeikkel és a férfiak eladó szamarakkal, egy szóval a béke helyre állott.

Fiatal nyiroi legényünktől még ugyanaz nap este megtudtuk, hogy a Trrguellnél nincs durrha. E helyett hozott üdvözletet Logoriomtól, a turkánák főleibonjától; e főleibon állítólag igen öreg, csaknem vak aggastyán és a Trrguell-folyónál lakik.

Lémagori tanácsára, — a ki ismételten biztosított, hogy az országnak marhákban leggazdagabb része az, a hol vagyunk — eltökéltem, hogy még két napig a hely színén maradok. Ezt az időt, kisebb félreértésektől eltekintve, békében töltöttük el; ezt azonban csak annak köszönhettük, hogy mi végtelen türelmet fejtettünk ki, Lémagori és egy tuczat öregebb turkana pedig folytonosan közvetített és békéltetett. Ez utóbbiaknak az esőorvosság járt a fejében, a mit fáradhatatlanul kértek. Mivel esőre a legkisebb kilátás sem volt, kezdetben elutasítottam kívánságuk teljesítését azon ürügy alatt, hogy a turkánák sokkal szegényebbek, semhogy ezt az orvosságot meg tudnák fizetni. Egy kis fontolgatás után

azonban engedni kezdettem és ráállottam, hogy mérsékelt árban, négy tevéért és négy ökörért adni fogok nekik; ebbe bele is egyeztek volna. Végül azonban az üzletből még sem lett semmi sem, mert itt is azzal a csalfa követeléssel állottak elő, hogy adjak nekik előbb az orvosságból két juhért egy kis próbát. A jó Lémagori ezen föltevés miatt egészen dühbe jött és csak nagy nehezen volt rábirható, hogy e kivánságot nekem lefordítsa; a magam érzelmei is, midőn tudtomra esett, nagyon meg voltak oszolva.

A benszülöttekkel folytatott cserekereskedés, miként eddig mindíg a turkánáknál, most is nagyon kellemetlen maradt. Minden megvásárolt marhánál kitört a czivódás és veszekedés; csaknem minden megkötött üzletet egy párszor fölbontottak, ámbár egy nagy sauriban elhatároztuk, hogy ennek nem szabad többé megtörténnie. Veszélyben azonban soha sem forogtunk, mivel tanyánkra csak asszonyokat, leányokat és gyermekeket bocsátottunk be, férfiakat soha, ezért meglepetés nem is érhetett; helyzetünk azonban nem volt nagyon kellemes, mivel folytonosan kellett vigyáznunk, hogy az ellenséges összeütközésre minden alkalmat kerüljünk. Másodnap délelőtt ugyanis nehány harczosnak különös szemtelensége folytán, köztük és Dualla közt kemény összekoczczanásra került a dolog, a mely már-már nagyobb mérveket öltött; ezért jónak láttam fegyvereink erejének kimutatásával az emberek vakmerőségét egy kicsit lehűteni. Egy pár paizsot megvettem és miként hasonló esetekben már többször megtettük, embereink sortüzével

átlyukasztattam, azután pedig egyik juhunkat 200 lépésnyi távolságból agyon lőttem és végül odafordultam a benszülöttekhez és felszólítottam őket, hogy ha van kedvök, ám harczoljanak velünk. E percztől fogva békében hagytak; midőn pedig hírét vették, hogy másnap reggel tovább akarunk indulni, sürgősen kértek, maradjunk még egy napig, mert szeretnének velünk az eső-orvosságért még egyszer alkuba bocsátkozni. Meg voltam azonban győződve, hogy a harmadik nap is csak végtelen hosszú saurival, az üzlet megkötése nélkül érne véget, ezért junius 13-ának reggelén elhagytam a tájékot, magunkkal vivén 1 ökröt, 14 szamarat és körülbelül 70 juhot meg kecskét. Ugyanazon úton, a melyen jöttünk, 14-én délután megérkeztünk Gatérrba, főtanyánkra.

Telekit sem a mi bevásárlásaink, sem az övéi teljesen ki nem elégítették. A benszülöttek őtet is folytonosan zaklatták, adjon nekik orvosságot, hogy kapjanak esőt, hogy legyen harczi szerencséjök a donyirok ellen és hogy szaporodjanak ökreik — de kézzel fogható eredményt ennek daczára elérni nem tudott. A turkánaleányok egy táncza, a melyet időközben végig nézhetett, a tánczosnők utálatos taglejtései és állásai által volt feltünő. Ezzel ellenmondásban állott az a nehézség, a melylyel járt egy gazdagon diszített leánykötény megszerzése; nem azért nem akarták ide adni, mintha a tánczosnők nem nélkülözhették volna — hiszen némelyiknek kettő is volt — hanem, mert, a mint látszik, szégyelték magukat.

Mivel e helyen a maradás hasztalan lett volna, más-

nap reggelre kitűztük a tovább indulás idejét. Vezetőink voltak: ngamatáki benszülöttek, a kik kecskéket, juhokat és szamarakat hoztak, továbbá Lémagori, a ki a fölöslegessé vált nyiroi ember helyett szolgálatunkba állott. Útunk egy darabig a száraz és csakhamar szűkebbé váló azon folyammeder mentén vezetett el, melynél egy teljes hétig tartózkodtunk, azután pedig a Dönye Erok gerincze és dombjai közt kanyarodott odább. Menetközben háromszor akadtunk egyes sziklaüregekben jó vízre; egyes területeket fű is takart; a hegyes vidéken ennek daczára senki sem lakott. Ennél is jobban meglepett azonban az, hogy a csendes völgyekben és zugokban sem vadállatokat, sem madarakat sehol sem láttunk.

A hegyláncz azt a hatást tette, mintha vulkáni természetű lenne; a 200—400 méter magas csúcsok határozott kúpformákat mutattak; helyenként hamut is nagy mennyiségben lehetett találni; krátert azonban egyetlen egyet sem láttunk. Egyes, mély szakadékokban régi kristályos kőzetből állott a talaj.

Hosszabb déli pihenő után folytatván útunkat, egy órával naplemente előtt, még mindig a lakatlan hegyes vidéken, de már a Dönye Erok keleti oldalán ütöttük föl tanyánkat. Előttünk lapos, homokos, zöldelő akáczokkal meglehetősen benőtt terület feküdt, a mely minden tekintetben az elhagyott Kério-síkságra emlékeztetett. Miként ott a Dönye Erok, itt nyugaton is egy csomó elszigetelt hegygerincz szolgált határul. E vidék szintén turkána-terület. Dzirrnek hívják; a Kágemat folyik rajta

keresztül. Ez utóbbinak három forrás-folyója közűl a legtovább keletre fekvőt másnap korán délelőtt értük el. Magas, pompás lombhullató fák, nagyobbára akáczok környékezték partjait; a legyező-pálmák pedig, a melyek alsó részeiben kizárólagosak voltak, itt teljesen hiányoztak.

Benszülöttek a tanyánkon meglehetősen nagy számmal jelentek meg, de ennek daczára csak hat kecske és egy szamár került eladásra. A dohány-kereslet itt lehetőleg még nagyobb volt, mint azelőtt; midőn pedig Dualla hirtelen egy kis csomó kikujui dohányt szedett elő, a melyet állítólag csak most fedezett föl holmija közt, az ajánlatoknak igazi rohamát idézte elő. Egy percz alatt ott állott a hely színén egy csomó teve, a kik közt válogathattunk. Dualla kikereste a legkövérebb állatot és oda adta érte a dohányt, a mi Kikujuországban egy gyöngyfűzérbe került. Boldogan távozott el a turkána kincsével; Kharso pedig nem kevésbbé érezte magát szerencsésnek, hogy tevepecsenyét ehetik; sietett tehát, hogy leölje az állatot; a sok, felbontott vásár után ez egyszer a vételt minden eshetőségre biztosítani akarta.

Másnap öt órai menettel áthatoltunk a síkságon és miként ezen víz nélkül szűkölködő országban mindíg, most is a száraz folyómederben, a nyugati dombláncz lábánál ütöttünk tanyát. Vizet alig elegendő mennyiségben, a folyammeder több mély medenczéjében találtunk. Tanyánk a Dzirr és Ngamátak nevű turkána-kerületek határán állott olyan benszülöttek közt, a kik már ezelőtt

is megismerkedtek karavánokkal;[1] magukviselete ezt első pillanatra elárulta. Csakhamar azonban észrevették, hogy másfajta karaván nal van dolguk. Sokáig nem tudták megérteni, hogy a karaván ban csak egy embernek szabad vásárolnia és hogy csak azé az egy emberé az a sok csereárú. Ismételten és újból körüljárták kecskéikkel a tanyát és mindenkinek kínálták eladásra, míg végre Duallához fordultak, bár kelletlenül, mert az csak egyszerű igen-nel vagy nem-mel felelt; végtelen alku-sauriról tehát szó sem volt. Megvettük tőlük, a mi kisebb állatokat hoztak, összesen 24 darabot. Másnapra a benszülöttek megigérték, hogy nagy marhavásárt fognak tartani és hogy a ngamátaki leibon, Dsumbe Kimemeta ismerőse meg fog látogatni. Teleki gróf tehát, bár az árnyéktalan hely sehogy sem volt inyünkre, elhatározta, hogy helyén fog maradni. Várakozásunk ellenére azonban mind az igért marhavásár, mind a leibon látogatása elmaradt. E helyett a benszülöttek közelünkben összegyülekeztek, jó ideig meglehetősen kihívó módon tanácskoztak és ezután meghívták tolmácsunkat, hogy a gyülekezet következő határozatát közöljék vele: «Innen elmehettek. Senki sem fog nektek semmit sem eladni, mert nem vagytok igazi lasombok; ti rosszabbul fizettek és velünk szóba sem igen álltok». Várakozással teljesen néztek utána a tolmácsnak, midőn a fehér leibonhoz ment, hogy üzenetöket tudomására adja. Ez azonban a gyülekezet

[1] Kétszer: 1884-ben Dsumbe Kimemeta az elefántcsont-kereskedők közül először jutott el a Trrguell-folyó mentén Ngamátak nyugati határáig. Utána az a karaván jutott el ide, a melynek bevonulását Távetában láttuk.

határozatát meglehetősen hidegen fogadta és csupán ezt üzente vissza: «Ha nem akartok velünk kereskedni, hát ne kereskedjetek». Ez sem volt az ő szájuk íze szerint és diplomácziai tevékenységök ezen váratlan eredménytelenségével szemben nyilvánvalóan nem tudtak mit csinálni; egy darabig még oldalt együtt maradtak, azután elkezdtek unatkozni és lassan-lassan visszatértek a tanyánkra, hogy ott, mint máskor, őgyelegjenek. Ekkor azonban megfordítottuk a nyársat és kijelentettük, hogy ha nincs eladni valójuk, hagyják el a tanyánkat és maradjanak otthon. Ez hatott. Hoztak csakhamar egy tuczat kecskét és az alkudozás újra elkezdődött, a mivel a régi egyetértés is újra helyreállt.

Ha e nap más meglepetésekkel nem jár, mint hogy a nagy marhavásár és a leibon látogatása elmaradt, ezt még eltűrtük volna; ugyanaz nap azonban három ökrünk, az egyedüliek, a melyeket nagy nehezen meg tudtunk szerezni, szintén eltünt. Forró délben történt az eset; a pásztorok és aszkarik, kiknek az állatokat őrizniök kellett volna, elaludtak. Nehány vállalkozó benszülött ezt nyilvánvalóan észrevette és felhasználta az alkalmat, hogy bennünket ilyen érzékenyen megkárosítson. Minden keresés, szidalmazás és harag semmit sem használt; készleteink egy negyed része elveszett és elő sem került. Lémagori dühös volt, egyik beszédet a másik után mondta a benszülötteknek és azonnal meg akart indulni, hogy az ökröket fölkeresse. Bár egészen megbíztunk benne, az esetet mégis egy kicsit kényesnek tartottuk és tartottunk tőle, hogy ez az ember félelem-

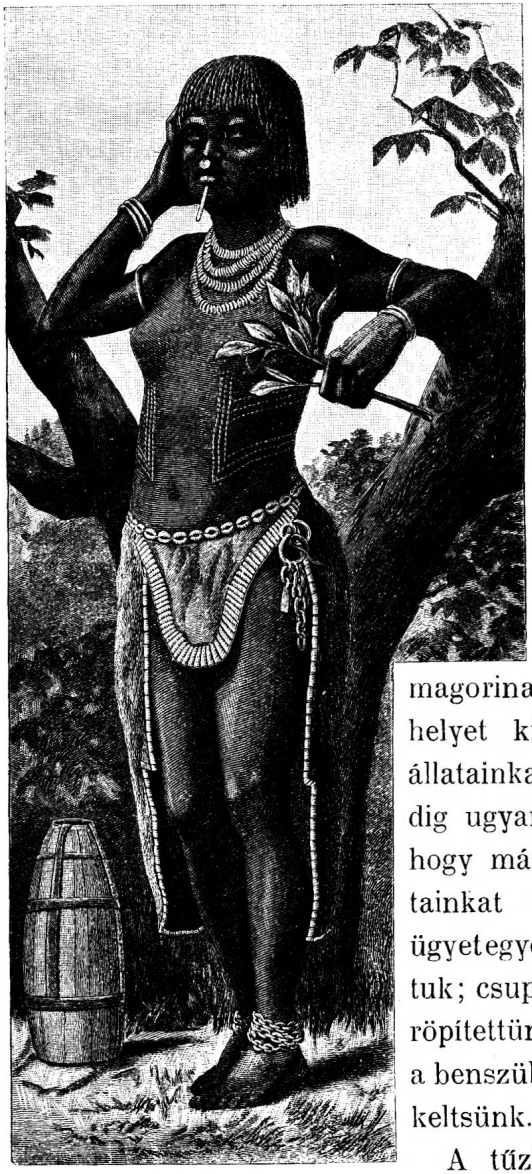

LÉMAGORI LEÁNYA.

ből talán meg fog szökni, ha talán nem sikerül a tolvajokat megcsípnie; meghagytuk tehát neki, hogy csak maradjon. A benszülötteknek pedig kijelentettük, hogy ha az ökrök elő nem kerülnek, mindnyájuk romlására hatalmas orvosságot fogunk csinálni. Végül Lémagorinak sikerült, a buvóhelyet kikutatnia, a hová állatainkat vitték; mivel pedig ugyancsak ő biztosított, hogy másnap délelőtt állatainkat visszakapjuk, az ügyet egyelőre békében hagytuk; csupán csak két rakétát röpítettünk föl este, hogy a benszülötteknél hangulatot keltsünk.

A tűzijáték következménye volt, hogy másnap reg-

gel egyetlenegy benszülött sem mutatkozott a tanyánkon, helyettök eljött Laminacsán, Ngamátak leibonja, csekély számú kisérővel. A leibon öregebb, jó képű férfi volt. Dsumbe Kimemeta becsületes, szerény és megbizható embernek festette és ezt a hatást tette ránk is. A kis ajándéknak, a mit csereárúkban tőlünk kapott, a mint látszik, megörült; midőn pedig én megkértem, maradjon egy kissé csendesen, hogy lefotografálhassam, készségesen állott szolgálatomra. Ez embernek volt mindazok közt, a kiket láttunk, a leghosszabb hajzacskója — egész térdcsuklóig ért — és én nagyon sajnálom, hogy fotografiai fölvétele a legkevésbbé sikerültekhez tartozik. A leibon fölszólított, menjünk el falujához, a mely útunk irányában fekszik, mivel ott magunkat minden szükségesekkel elláthatjuk és azután nyugodtan tovább mehetünk.

Laminacsán ezzel visszatért, mi pedig megtettük készületeinket, hogy ha ökreinket a benszülöttek jószántukból ki nem adják, megtorlással élhessünk. Midőn dél volt és a lopott állatok láthatókká még sem váltak, Dualla parancsot kapott, induljon útnak száz emberrel és azon králból, a melynek lakóiból, miként megtudtuk, a tolvajok kikerültek, hajtson el egy ökörnyájat. Lémagori végig nézte ugyan készületeinket, de meg nem értette. Végül azonban sejteni kezdte, miről van szó és még az utolsó perczben eljött Telekihez: «Fogadd meg tanácsomat, bagedán! — így szólott komoly, sürgető hangon — és ne küldd ki embereidet, mielőtt engem meg nem hallgattál. Joggal haragszol te a turkánákra és

teljes joggal vehetsz el ökröket onnan, a hol találsz. A turkánák ezt maguk is be fogják ismerni és Dzirr lakóit nem fogják segíteni, ha háborúval támadsz rájuk. Fogadd azonban meg tanácsomat és várj boszúddal. Ti itt víz nélkül szűkölködő vidéken vagytok, a melyen keresztül az útat a Trrguellhez meg nem találhatjátok; már pedig, ha háborúra kerül a dolog, én nem vezethetlek tovább, mert utólag agyonütnek. Engedjétek meg, hogy előbb elmehessek veletek a Trrguellhez. Két nap alatt ott vagytok; onnan már csak a folyó mentét kell követnetek és a szukokhoz vezető útat el nem hibázhatjátok. Mielőtt a Trrguellnél benneteket elhagynálak, magam fogok nektek tevéket és ökröket mutatni és magam fogom tanácsolni, ám ezeket vigyétek el». Abbeli ellenvetésünkre, hogy mi inkább a tolvajokat akarnók megbüntetni, mint egészen ártatlan embereket, újra csak azt mondta, erre nem is fog a sor kerülni, mivel addigra saját marháink már ismét hatalmunkban lesznek. — Azon emberre való tekintet, a ki bennünket olyan híven szolgált, arra bírta Telekit, hogy szándékától elálljon. Készületeket tettünk tehát az indulásra és délutáni 2 órakor Laminacsán falva felé útnak eredtünk.

Ez a falu két óra járásnyira, Ngamátak keleti határán, egy meredek, kettős halom lábánál feküdt. Megérkezésünk után csakhamar beállított a leibon, hozván magával friss tejet és később is nagyon előzékeny maradt. Mivel ekkor már sokkal későbbre járt az idő, semhogy kereskedésre még csak gondolni is lehetett volna, arra igyekezett bírni bennünket, hogy másnap is marad-

junk nála. Teleki gróf azonban csak arra határozta el magát, hogy Duallát és Dsumbe Kimemetát hatvan emberrel ott hagyja, ő maga a karaván többi részével pedig odább megy. Duallának, a mi marhát kaphat, össze kellett volna vásárolnia és másnap bennünket követnie.

Útunk északnyugati irányban vezetett odább. A vidék kevésbbé volt sík; elszórt hegygerinczek és halmok takarták. A talaj homokos és miként a hegyes vidék, kopár is volt; csakis nehány száraz folyammeder mentén, a hol elhaladtunk, lehetett szép berkeket látni. A tájék aránylag népes volt, de a lakosság bennünket alig méltatott figyelmére. Négy órai menet után nehány kralnak jutottunk közelébe, a melyeknél tanyát kellett ütnünk. Kiderült azonban, hogy itt nagyon kevés a víz, a miért is jókora déli pihenő után tovább indultunk.

Megállapodásunk helyéről nyugat és északnyugat felé, Karamojo hegyeire jó messzire elláttunk. Ezek meglehetősen jelentékeny, nyugat felé lépcsőzetesen emelkedő fensík-szegélyek többszörös sorának látszottak. Tekintettel, hogy ezen ország olyan közel volt és hogy a lakatlan Trrguell-folyó mentén tovább vezető útunkon olyan szomorú kilátások biztatnak, azon tervvel kezdtünk foglalkozni, vajjon nem volna-e jó, abban az irányban haladni tovább. Ekkor megtudtuk, hogy Karamojonak határát 3—4 nap alatt elérhetnők és hogy ennek az országnak épen olyan természeti tulajdonságai vannak, mint Turkánának; száraz, homokos és fűben szegény. A benszülöttek minden tekintetben hasonlítanak a turkánákhoz; miként ezek, ők is főképen állattenyésztők és csak

nehány, kedvező helyen termelnek durrhát. — A benszülöttektől ugyan nem óvtak, de vezető nélkül kellett volna szerencsét próbálnunk, mivel egyetlenegy turkána sem mert volna útunkban elkisérni, mert e két ország lakói, bár közel rokonok, egymásnak elkeseredett ellenségei. Végül Dsumbe Kimemetának azon folytonos biztatásai döntötték el a dolgot, hogy meg vagyunk mentve, a mint a Trrguell-folyóhoz érünk, mert ott annyi a bivaly, orrszarvú és elefánt, mint a turkánák földjén a homok; a tervet tehát, hogy nyugat felé nyomuljunk előre, elejtettük.

Útunk a pihenő után nyilt, halmos vidéken vezetett keresztül, a mely nyugat felé nagyon szeliden lejtősödött, egyébként azonban az eddigi tulajdonságokkal bírt; lassan közeledtünk is egy kékes-zöld növényzetszegély felé, a mely a Trrguell irányát már messziről elárulta. E folyó száraz medrét azonban, csak erőltetett menettel, egy órával naplemente után érhettük el. A rendes és szokásos tanyaépítésre aznap már nem is gondolhattunk, mert az emberek nagyon kifáradtak és a vízmedenczék kiásásával voltak elfoglalva. Az éjjelt tehát, ki hol talált helyet, a folyómeder laza homokján töltöttük és a tanya-épitésre csak másnap reggel gondoltunk. Ekkor vettük ezután azt is észre, hogy milyen vadregényes a környezetünk. A széles folyammeder mindkét szélét óriási őserdei fák és buja bozótok szegélyezték, a melyeket számtalan kúszónövény indája áthatolhatatlan növénysürűséggé alakított; a folyammederben heverő, gyökerestül kitépett és ledöntött fatör-

zsek pedig azon hullámok erejéről tettek tanubizonyságot, a melyek időnként itt dúltak.

Menetközben láttunk ugyan számos zsiraff-nyomot, de vadat nem találtunk, bár folytonosan kerestünk. A folyónál, az őserdőben lehettek ugyan elefántok, de ott vadászni, miként Teleki grófnak mindjárt reggel tapasztalnia kellett, a sürűség miatt lehetetlen volt. Kharsonak, a ki ifjúsága daczára a vadonban való életet jobban ismerte, mint bárki más a karaván̈ban, az volt a szokása, a mint valami új tanyahelyre érkeztünk, hogy mindenek előtt a környéket kutatta át, hogy abban minden eshetőségre tájékozódást szerezzen. Igy tett most is, mindjárt kora reggel bejárta a környéket és ezen alkalommal két elefántot fedezett föl. Teleki gróf azonnal elindult keresni, azonban Kharso vezetése daczára sem volt képes nyomaikat föltalálni. A vadászattól ilyen körülmények közt nem sokat várhattunk, mert hogy az elefántoktól eltekintve, az afrikai vadat nem szabad az erdő sürűiben keresni, azzal már útunk első hónapjaiban tisztában voltunk.

Az erdőt és a Trrguell tőszomszédságát lakatlannak találtuk. A benszülöttek közűl is csak kevesen kerestek föl és ezek is csak azért jöttek, hogy megnézzék, mit jelentsenek a fölszálló füstoszlopok. Másnapra azonban igértek marhákat; mivel azonban Dualla estére megérkezett, Teleki gróf elhatározta, hogy reggel útnak indul. Dualla hozott magával tiz juhot, kettőt ökreink közűl és három elefánt-agyarat; ez utóbbit kárpótlásul kapta harmadik ökrünkért, a melyet a tolvajok, midőn

honfitársaik őket a rablott tárgyak visszaadására fölszólították, már fölfaltak. Tekintve a jóindulatot, a melyet a benszülöttek ily módon tanusítottak, Teleki gróf a kárpótlással beérte és Lémagorit abbeli igéretétől fölmentette, hogy nekünk azon nyájakat megmutassa, a melyeket elvehetnénk. Lémagorit, miután gazdagon megajándékoztuk, e helyen elbocsátottuk és június 22-én reggel a Trrguell mentén dél felé tovább indultunk.

Ez első útunk négy óra hosszat, a folyó jobb partján, a parti sürűség külső szegélye mellett vezetett odább, azon két jegyzetben említett karaván nak legészakibb tanyahelye felé, a melyet azok Ngamátakban elértek.

Most már megtudtuk magunknak magyarázni, miért nem tudott e vidéken tájékozódni sem Dsumbe Kimemeta, sem Szokoni (a ki állítólag háromszor volt Ngamátakban), meg tudtuk magyarázni továbbá azt is, hogy miért nem hallott senki semmit a turkánákról, sem azon hatalmas tóról, a melynél e nép lakik. A tanyahely, a mely a balparton volt, miként a kereskedőkaravánok csaknem minden tanyahelye, a parti sürűség kellő közepén állott. A folyómeder itt körülbelül 250 láb széles, mély, homokos és száraz; csakis egyik mélyebb barázdában lehetett egy kis víztócsát találni. A benszülöttek ismerték a helyet és nem sokára meg is látogattak, ámbár legközelebbi lakóhelyök egy órajárásnyira, egy hegyháton állott, a melynek mentén a Trrguell folyik. Látogatóink elefántcsontot és két szamarat hoztak a piaczra; megigérték azonban, hogy másnap juhokat is hoznak, ha szükségünk volna rájok.

Marha-állományunk időközben két kis sovány ökörre és egynehány juhra olvadt le; inkább vágyainktól űzve és zsákmányt nem is remélve, a vadászattal próbáltunk

SZUK-LEÁNY.

szerencsét. Teleki gróf a folyó baloldalán maradt, magam pedig keleti irányban, a hegyhátakon mászkáltam; mindketten azonban üres kézzel tértünk vissza; nehány zsiraff-nyomon kívül egyebet sem láttunk.

A piaczi ajándék, a melylyel a benszülöttek másnap megleptek, két szamárból, két juhból és elefántcsontból állott; ez utóbbin akartak természetesen túladni és azért igérgettek állatokat. Ámbár akkori helyzetünkben nagy hasznát nem vehettük, az alkalmat arra, hogy még mindig óriásilag nagy árú-készletünktől szabaduljunk, nem akartuk elmulasztani és azért megvettük az elefántcsontokat is, a mit hoztak.

Ezzel ugyan kitünő üzletet csináltunk, de annál rosszabbul állott a dolog kétszáz emberünk éhes gyomrával, a kik számára aznap már semmi sem volt a tanyánkon. Igy tehát kötelességszerűen megint vállra kaptuk puskáinkat, jártunk-keltünk, de csak azzal a szomorú ténynyel tértünk vissza, hogy e környéken több mértföldnyire nagyobb vad nincs; keserű csalódással érkeztünk meg a tanyára, a hol a szemrehányó pillantások kereszttüze fogadott. Útunk alatt többször voltunk már csaknem abban a kényszerűségben, hogy teherhordó-állatainkat is megtizedeljük; ez a veszély azonban még mindig idejében elmult; most azonban nem maradt más kibuvónk; Teleki tehát kiadta a parancsot, hogy négy szamarat meg kell ölni. Dualla, a ki embereink hajlamait és a szamárhústól való irtózásukat jobban ismerte, mint mi, óvatosságból előbb sokáig és ismételve hangosan kérdezte, ki akar szamárhúst enni — és nem jelentkezett egyetlenegy ember sem. Emberek, a kik szemeink láttára verekedtek a párduczok és hiénák húsáért, megvetették a pompás, ezüst-szürke szamarak húsát és egyhangúlag kijelentették, hogy inkább

beérik erdei bogyókkal és fűvekkel, inkább éheznek, sőt éhen is halnak, de a szamárhúsról semmit sem akarnak tudni.

Embereink egymás közt beszélték, hogy egyszer egy karaván kényszerűségből a szamarait megette és hogy a szamárhús-evés folytán a karaván tagjai egytől-egyig elpusztultak. Ez a mese a legnagyobb valószínűség szerint valami ravasz kereskedőnek köszönheti keletkezését; a karavánok tagjai közt azért is hiresztelik folytonosan, mert meg akarják akadályozni, hogy a teherhordó-állatok a fölfalatás veszélyének legyenek kitéve. Mert, hogy ezen országokban a közönséges kereskedőkaravánoknál évenként fordul elő valóságos éhinség, már említettem; más körülmények közt tehát valószínűleg elég gyakran előfordulna az eset, hogy a pótolhatatlan teherdó-állatok az emberek fazekaiba vándorolnának és értékes terheik cserben hagyatnának.

Másodnapi útunk dél felé szintén a folyam mentén vezetett odább. Mindaddig, a míg ez utóbbitól távol maradtunk, szép, gyér akáczfa-erdőben jártunk; ennek csak az a kellemetlen tulajdonsága volt meg, hogy a talajt olyan fajta fű takarta, a melynek magvai finom, viszketést okozó szőreikkel embereink meztelen lábaiban rövid idő alatt olyan fájdalmakat okoztak, hogy nehányan közűlök szinte őrjöngésbe estek. Helyenként útunkat állották fiatal legyező-pálmákból álló sürűségek, a melyeket, mivel áthatolhatatlanok voltak, meg kellett kerülnünk. Szokoni, a kinek itt vezetnie kellett volna, legkevésbbé sem tudott tájékozódni; végül is nehány

benszülött, a kik utánunk jöttek, hogy az erdőben elrejtett elefántcsontjaikat eladhassák, keskeny, nehezen járható ösvényeken visszavezettek a folyóhoz. Homokos medre, nehány kis tócsát leszámítva, száraz volt; partjait pedig helyenként buja, embernyinél magasabb fű takarta. Tanyánkat óriási szikomorusz-fügefa [1] alatt ütöttük föl, a melynek törzsét és messze szétágazó koronáját a gyümölcs-csomók a szó szoros értelmében befödték. Volt itt tehát «poso», legalább 4—5 napra. A fát egy pillanat alatt egy tuczat emberünk megmászta és sürű füge-eső zuhogott alá. E gyümölcs érett állapotában rózsaszínű, hasonlít nagyon a diónagyságú fügékhez és gyengén édeskés ízű. Az érett fügéket embereink nyersenették meg, a zöldeket pedig kásává főzték. A benszülöttektől megtudtuk, hogy a folyó mentén ilyen fákat nagy számmal fogunk találni; a következő napok elé tehát nagyobb nyugalommal néztünk.

A harmadik napi menet azzal telt el, hogy Szokoni egy óra hosszat a legcsúnyább ösvényeken, a sürűségen keresztül körbe járatott. Vak düh fogott el mindnyájunkat, midőn a kiállott szenvedések után a folyó mellé ugyanazon helyre érkeztünk vissza, a honnan kiindultunk. Most Teleki gróf vette kezébe a vezérletet. Először a mély homokban gázoltunk, azután a folyó balpartjára mentünk, mert ott a vidék nyiltabb volt. Itt nagy mennyiségben találtunk egy olyan fajta bogyóra, a milyenből rossz időkben a turkánák is szoktak táplálkozni. E bogyók

[1] Szuáheli nyelvén: mikuju.

tövises bokrokon nőttek, kicsinyek és gömbölyűek, mint a borsó, színük vörös és tulajdonképen egy gömbölyű magból állanak, a melyet vékony bőr övez. Izök emlékeztetett a csipkerózsa bogyóira. Jóllakni e bogyókkal nem lehetett; ennek daczára embereink másra, mint a bogyószedésre nem gondoltak és a szélrózsa minden irányában elszóródtak. Nem használt az ellen semmiféle intés sem; a következmény pedig az volt, hogy igen sokan eltévedtek. Elveszni azonban senki sem veszett el, mert az embereknek volt annyi eszök, hogy a folyómederig elvergődtek és annak medrében tovább vándoroltak addig, a meddig előbb-utóbb a karaván ra bukkantak, a mely a víz miatt ott valahol tanyázott. Fügefákat is találtunk újra.

A negyedik napon nagyobbára a folyómederben haladtunk odább, csakis a nagyobb kanyarulatokat metszettük át. Nehány benszülött kedveért, a kiknek eladni való elefántcsontjuk volt, délben, bogyókban gazdag helyen két órai pihenőt tartottunk. Midőn ennek elteltével újra útnak akartunk indulni és legtöbb emberünk már a terheket is fölvette a vállára és még csak teherhordóállataink vártak a parti sürűségben a hajcsárokra, ebben egyszerre fülszakgató szamárordítás vált hallhatóvá. Egy pár benszülött, nehány lépésnyire tőlünk, egyik szamarunkat megölte és azután a nélkül, hogy valaki őket észrevette volna, a sürűben eltünt. A szamáron dárdákkal két mély és nagy sebet ejtettek úgy, hogy az állat, midőn megtaláltuk, már megdöglött. Miután a sürűséget eredménytelenül átkutattuk, tovább mentünk, míg nap-

lemente felé újra el nem jutottunk egy gyümölcscsel megrakott posohoz, ott azután tanyát ütöttünk.

Az ötödik napi menetet részint a folyómederben, részint az embernyi magas fűben tettük meg, azután pedig elhagytuk a folyót és a Trrguell valószínű irányában keresztül-kasul bolyongtunk dél felé, míg végre a Trrguellnek szintén száraz mellékfolyójához, illetőleg torkolatához jutottunk, a hol éjjelre fölütöttük a tanyánkat. Teleki gróf menetközben egy vaddisznót ejtett el, Kharso pedig a tanyánk közelében, egy jelentéktelen iszaptócsában két kis krokodilust lőtt. Embereink ételeiben aznap tehát egy kis változatosság volt, mivel a folytonos éhezés minden gyöngéd aggodalmat száműzött. A vaddisznó és krokodilus azon félig megemésztett harcsákkal együtt, a melyeket amazoknak gyomrában találtak, most örömmel fogadott falatok voltak, a szamárhús azonban, miként eddig, most is «haram», azaz megvetett maradt.

Midőn másnap reggel fölébredtünk, a folyómeder, nagy meglepetésünkre, vízzel volt tele; a forrás vidékén hullott esők vízszükségletünkről gondoskodtak. A következő napon közelebb jutottunk ugyan egy Ngaboto nevű, kis földművelő turkána-telephez, Kiszimájt, legészakibb fekvésű falujokat azonban csak másnap reggel, a Trrguell menti nyolczadik menetünk napján értük el. Kiéhezett embereinket a hullámzó gabonaföldek megpillantásánál lázas öröm fogta el; folytonos örömujjongások közt haladtak át a folyón, jó, gyakran járt ösvényeken a daszturi-tanyahely felé. Zugolódás, az elégületlenség legkisebb nyilvánítása nélkül érték be embereink a sovány

koszttal, a mit az erdő nekik nyujthatott; nem csoda, ha a félig érett durrha első megpillantására szivök örömtől áradozott. A régen kiapadt humor forrásai is újra fölfakadtak és mint rendesen, most is Sibu vadi Kombo, többször említett népszónokunk okozta a legélénkebb nevetést. «Allah akbar» így szólott «soha sem hittem volna, hogy valaha is lássak még durrhát; a mi fűkosztunknál már régen tisztában voltam vele, hogy — Istenemre mondhatom — jobb lett volna szamárnak születnem.»

Egy kis benszülött faluval szemközt, a folyó partján, hatalmas parti fák félhomályt okozó árnyékában ütöttünk tanyát. A benszülöttek csakhamar meglátogattak; ezek is turkánák és a folyam mentén, a mely itt körülbelül 50 láb széles, főképen durrhát, mellesleg még tököt és dohányt is termesztenek; ezen utóbbi termesztményben azonban hiány lehetett, mert itt is folytonosan tumbáot kértek tőlünk.

Ngaboto, miként ndorobbo és elmolo, szegény, marhával nem biró embert jelent. Ilyenek lehettek is ezek a benszülöttek, midőn kényszerűségből itt letelepedtek és földművelőkké váltak. Most volt megint egy pár marhájuk, főképen kecskéjök és juhuk, a melyeket csere útján szomszéd törzsrokonaiktól szereztek. Ngaboto területe négy vagy öt kicsiny, a Trrguell jobb partján meglehetős távolságokban elszórt faluból áll. A lakosság száma nem nagy és igazán csoda, hogy e telep a szukok támadásai ellenében, a kik dél felől az egész területen szomszédjaik, magát fentarthatja. Kunyhóik meglehető-

sen primitiv építmények; durrha-szalmából a sürűbb bozótokban álló falvak szegényes, piszkos hatást tettek ránk.

A benszülötteken első pillanatra észre lehetett venni, hogy már előbb volt dolguk karavánokkal és pedig mindig olyanokkal, a kik szükséget szenvedtek, mert bár feltünő kisebbségben voltak, mégis meglehetősen követelőleg léptek föl.

Megérkezésünk napján öt zsák gabonát vettünk, épen annyit, a mennyire egy nap alatt szükségünk volt. A durrha még a szárán állott, de minél tovább jutottunk el dél felé, annál érettebb állapotban kellett azt találnunk. Mivel ezenfelül, a mint hallottuk, útunknak a Baringo-tóig folytonosan lakott vidékeken kellett keresztül vezetnie, remélhettük, hogy végre az éhező napok véget értek.

A benszülöttek tudtunkra adták, hogy Ngaboto déli részében egy kis karaván van; másnap reggel már nehány tagja meg is látogatott, a kik esetleg egy pár emberünkkel ismerősök voltak. A viszontlátás öröme természetesen általános és nagy volt és a kölcsönös élmények elbeszélése alig akart véget érni. Az ő csapatjuk, a mely 120 emberből állott, tőlünk öt óra járásnyira fekvő helyen tanyázott és egy nagy, Abd-er-ramánnak, mombaszi férfinak vezetése alatt álló karaván hoz tartozott, a mely Nyemszben várakozott. Miként mondák, három hónap előtt indultak meg a Baringo-tótól és nehéz időket éltek át, mert a merre jártak, mindenütt éhség uralkodott. Kilencz emberök éhen halt és ők maguk is már abban

a veszedelemben forogtak, hogy valamennyien elpusztulnak, ha nem sikerül még idejében eljutniok Sziavéiba, Kavirondo határán fekvő országba, a hol bőség volt élelmi szerekben. Abban a föltevésben, hogy Ngabotoban időközben a durrha megérett, ide indultak, most

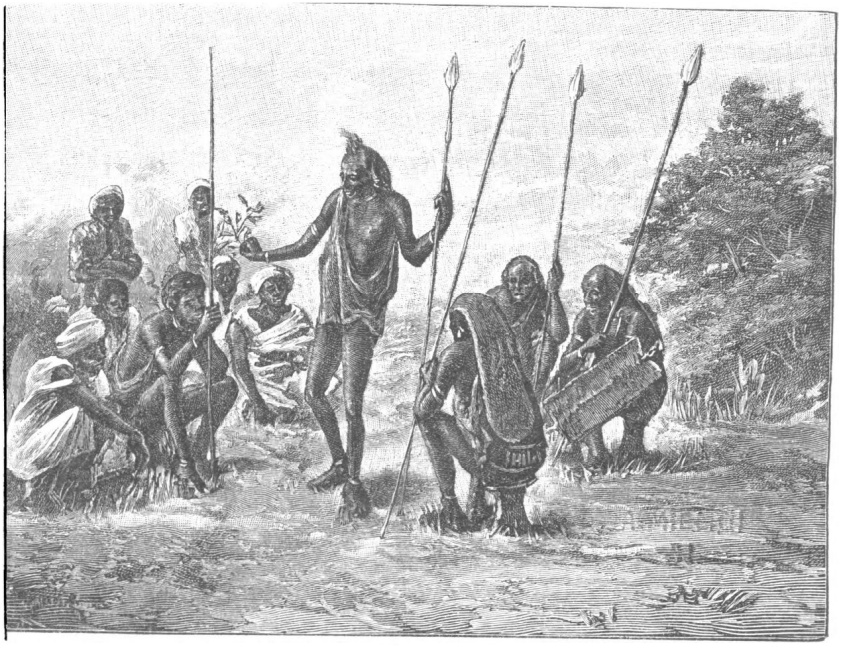

SAURI SZUKOKKAL.

pedig szamarak bevásárlása végett Ngamátakba akartak menni, mert már is van annyi elefántcsontjuk, hogy nem birják vinni. Végül még azzal a hírrel örvendeztettek meg, hogy Abd-er-ramánnál Nyemszben leveleink vannak.

Bár a kereskedő-karaván igen barátságos volt,

csakhamar volt okunk, hogy jelenlétét alkalmatlannak találjuk, mert a benszülöttek, a kiknek a mi rövid elbánásunk úgy sem nagyon tetszett, daczára a magasabb áraknak, a melyeket mi fizettünk, tőlünk mindig jobban és jobban elfordultak. Már másnap a vásár látogatói csaknem egészen elmaradtak; embereink tehát megint nagyobbára az erdei eledelekre voltak utalva. Szerencsére, ezekhez e helyen váratlan ráadást találtunk nagy számú szövőmadár-fészek és félig felnőtt madárfiak alakjában. Nem egy fát ezek a fészkek csaknem egészen elleptek és embereink itt még több napon át találhattak volna ennivalót. Ezzel azonban, a karaván-nak a tovább utazásánál szükséges élelmezése dolgában nem sokat nyertünk és mivel a benszülötteknél az a fenyegetés sem használt, hogy a durrhát, ha nem hozzák piaczra, a mezőkről fogjuk elvenni: eltökélte Teleki gróf, hogy két napi pihenő után tovább indul. Július 3-án útra is keltünk.

A Trrguellben, a forrása körüli erősebb esőzések következtében most víz gyűlt egybe és megterhelt állatainkra nézve, az átkelésnél nem csekély nehézségeket okozott. Jó ösvényeken, ritkás erdőn vagy bozót-erdőn keresztül, a folyótól délre csekély távolságban haladtunk ezután egy benszülött falu közeléig, a hol tanyát ütöttünk. Menetközben több helyről részben áttekinthettük azt a hegységet, a mely a Trrguell völgyét nyugatról elzárja; a kilátást az előbbi erdőn keresztül vezető útunkban nélkülöztük. A hegységnek 1000—1500 méter magas, meredek lejtői a folyammedernek egészen köze-

lében vannak; a vidék tehát jobban van öntözve és az erdei sürűség főképen a folyam balpartján bujább. Tudtunkra esett, hogy egy vízben gazdag patak [1] ezen hegyes vidékből jő ki és a Trrguellbe torkol. A hegység lejtőin állítólag szuk nomádok laknak.

Mivel most újra hegyes vidéken jártunk, az égboltozatot nagyobbára sürű felhők takarták. A mennydörgés és villámlás gyakori volt; a villám fénye csaknem állandóan czikkázott; az eső azonban ritkán és keveset esett. A hőmérő + 16 és + 28° C. közt ingadozott.

Bár sátrainkat a benszülött falu szomszédságában ütöttük föl, csak egyes kiváncsiak mutatkoztak; mivel pedig a kereskedők, a kikkel itt találkoztunk, azt mondották, hogy Ngabotonak ez a legszegényebb része, másnap tanyánkat áttettük tovább dél felé, két másik falu közelébe, a melyeknél a kereskedő-karaván is tanyázott. A durrha még itt is kinn volt a mezőkön, de a benszülöttek már elkezdtek aratni. A kalászokat levágták és simára kent szérűn kezeikkel széttépdesték; erre azután a napon kiszárították és egy bottal könnyen megveregették. A megtisztított magvakat óriási (közel 6 láb átmérőjű) fonott kosarakban, 12—15 méter magasságban a fákon őrizték.

Július 6-án két napra való durrha-készlettel újra útnak indultunk. A kereskedő-karavánból harminczan, kiknek semmi csereárújok sem volt már és így az utat Ngamátakba egészen czéltalanul tették meg, hozzánk

[1] E patak, miként később Jackson W. megállapította, a Trrguellnek az Elgonon eredő forráspatakja.

csatlakoztak. Csereárúja a karaván többi részének sem igen volt már, de még meglehetősen sok dohánynyal rendelkezett. Mivel mi árúkban még bővelkedtünk, csak természetes volt, hogy e kufárok egyet-mást tőlünk meg akartak venni. Azon rossz szolgálatok miatt azonban, melyeket jelenlétökkel nekünk tettek, Teleki gróf semmit sem adott el nekik, ámbár mesés ajánlatokat tettek; így például 35 kilogramm vasdrótért 300 dollárt igértek. Kívánságuk megtagadásának másik oka az volt, hogy nyemszi vezetőnket, Szokonit rábeszélték, kisérje el őket Ngamátakba; pedig ez az ember nekünk most tehetett volna igazán jó szolgálatokat, mivel a szukok földje, a melyben ő egyedül volt igazán tájékozódva, még előttünk állott.

Ngabototól e tanyánk elhagyásával búcsut vettünk.[1] A folyó jobb partján folytattuk útunkat déli irányban, vagy inkább vadcsapásokon bolyongtunk odább és végül ismét a Trrguellhez érkeztünk, a mely itt még jó negyven lépés széles volt. Mivel másnap rajta túl, a meredek lejtőjű Szuk-hegyek lábánál kellett tovább haladnunk, átkeltünk a folyón és a rothadás szagával eltelt parti sürűségben tanyáztunk.

Már azelőtt is hallottuk, hogy a Trrguell-melléki benszülöttek struccz-madarak és elefántok fogásával is foglalkoznak; főképen ez utóbbit hihetetlennek tartottuk. Ezen útunkban azonban kétségtelen bizonyítékára bukkan-

[1] Kénytelen vagyok itt határozottan kijelenteni, hogy egy későbbi angol utazónak időközben nyilvánosságra bocsátott jelentése a mi *ngabotoi útunkról*, a mennyiben a fenti leirástól eltér, *határozottan valótlanságon alapszik*.

tunk annak egy, a keskeny ösvényen elhelyezett elefánthurok alakjában. E hurok nyers, csavart bivalybőrből készített kötélből állott, és egyik végével egy fatörzshöz volt kötve, a mely elég nagy és nehéz volt arra, hogy a befogott állatot a sürűségben, minden mozdulatában megakadályozza. A benszülöttek a hús és elefántcsont miatt űzték ezt a vadászatot. A szárazra kifeszített bivalybőr-darabok és egyéb talált jelek azt bizonyították, hogy oly benszülött vadászok buvóhelyére akadtunk, a kik közeledtünkre elmenekültek.

Julius 7-én, a hegylejtők mentén megejtett rendkívül fárasztó menet után, rohanó hegyi pataknál, a Szekérénél ütöttük föl tanyánkat. A környéket lakatlannak találtuk. Elhagyott durrha-ültetvények elárulták azt a szükséget és nyomort, a mely itt a mult évben az esők elmaradása miatt uralkodott és a benszülötteket kivándorlásra kényszerítette. Már menetközben, midőn a nedvességtől csepegő bozótokon vergődtünk át, bőrig megáztunk; este és éjjel azután nehány zuhogó, felhőszakadászerű eső a humornak utolsó maradványát is lerontotta, a mit szegény embereink fél adag élelmi szereik mellett, a pattogó tűznél még megőriztek.

A festői hegyek mentén megejtett, szintén nehéz menet után, másnap a Maricsi nevű telephez jutottunk. Tőszomszédságunkban, jobbra, a Szuk-hegységnek 1000 méter magas meredek lejtői emelkedtek; keleten pedig több északról délnek húzódó hegyláncz a Trrguell-síkságot 20 kilométernyire szorította össze. A Trrguell, a mely itt több mellékfolyót vesz föl, sötét, az egész

völgyfenéket megtöltő szürkés-zöld őserdőben folyik. Ez az erdőség áthatolhatatlan és lakatlan; bizonyára azonban számos elefánt rejtőzik benne, mivel a benszülöttek évenként nagy mennyiségű elefántcsontot tudnak maguknak szerezni.

Maricsi egy kis patak mellett fekszik, a melyet most erősen megáradva találtunk. A benszülöttek szukok és főképen durrha-termesztéssel foglalkoznak. A gyümölcs még zöld volt és ez a megfigyelés annál inkább nyugtalanított, mivel minden, a mit az erdő bogyókban, gyümölcsökben és ehető fűvekben nyújtott, már mind le volt szedve. Hogy olyan vidékekre jutottunk, a melyek már csaknem két év óta várnak az első bő aratásra, hogy benszülöttekhez érkeztünk, a kik az egész idő alatt az éhhalállal küzdöttek: arról sejtelmünk sem volt. «Maricsi, így beszéltek, éhenkórászok nyomorult faluja, de Veivéiben, a legközelebbi telepen, a meddig a szem ellát, mindenütt hullámzó durrha-kalászok fedik a földet.»

Ezzel a reménynyel eltelve indultunk éhes karavánunkkal neki az esőtől nedves bozót- és gyom-sürűségnek. Az ösvény a hegy lábánál egy oldalvölgy felé vezetett. Körüskörül a meredek hegylejtőkön, a hol a benszülöttek egyes, magános kunyhókban lakoztak, csakhamar mutatkoztak jelei annak, hogy e vidéken sürűbb a lakosság. A síkságon sem falu, sem magános kunyhók láthatók nem voltak; itt csak durrha-ültetvények állottak. A magok azonban ebben, a Ngabotonál jóval magasabban fekvő országban még egészen éretlenek voltak; menetünk tehát ezekben a mindenesetre nagy

terjedelmű, de még egészen zöld mezőkön csakhamar igen nyomott hangulatúvá vált.

Tiszta, zugó pataknak, a Veivéinek közelében, 985 méter magasban ütöttünk tanyát. Tőszomszédságunkban délre és nyugatra, meredek hegylejtők emelkedtek az égnek; csakis délnyugati irányban, a Veivéi útját alkotó patakvölgyben tekinthettünk be azon magas hegyi vidékbe, a mely odébb nyugatnak fekszik.

A kereskedők által meghonosított itteni szokás szerint, a benszülötteknek megérkezésünket három sortűzzel adtuk tudtára, a melyeknek mennydörgésszerű hangját a hegyek csodálatos visszhanggal adták tovább; ennek daczára kevés benszülött érkezett tanyánkra és a kik eljöttek, mind szegényes és kiéhezett alak volt. Egyikök három, még tejes durrhaszárat tartott kezében és mint valami értékes virágcsokrot ajánlgatta megvételre. Daczára hogy drótot, kelmét és gyöngyöket kináltunk érte, mégis visszavitte magával, mert az egyedüli csere-eszköz itt is a dohány, azzal a különbséggel, hogy minden más árúnak nincs semmi értéke sem.

Helyzetünk, miként a fentebbiek után bővebb magyarázatra nem is szorul, kétségbeejtő volt a legnagyobb mértékben. Embereink már hetek óta a legnyomorúságosabb módon éltek; többen a nélkülözéseknek már áldozatául estek és valamennyien el voltak csigázva és gyengülve. Csakis az a remény tartotta fenn eddig is bátorságukat, hogy a Szukföld elérésénél minden nyomornak vége szakad; és most ez országnak küszöbén szomorúan kellett fölismernünk, hogy sem itt,

sem odébb nem vagyunk képesek a karaván élelmezését biztosítani.

A nap komoly tanácskozások közt telt el, a melyeknél a legkétségbeesettebb tervek kerültek szóba. Az a terv is fölmerült, hogy Nyemszig mindenfelé zsákmányból fogunk élni, de a tervet elejtettük, mert tartanunk kellett tőle, hogy a gyenge kereskedő-karaván nak, a mely Ngamátakba ment, a visszatérést lehetetlenné tesszük. Végül arra határoztuk el magunkat, hogy egy csapat embert kiküldünk dél felé, tudakolja meg közelebbről az ottani viszonyokat; egyidejűleg föl akartuk szólítani a Kério-folyónál lakó, kizárólag állattenyésztéssel foglalkozó szukokat, hogy lépjenek velünk összeköttetésbe. Arra a kérdésre azonban, hogy addig is miből éljünk, nem tudtunk felelni, annál kevésbbé, mivel az emberek, a kik időközben fölkerekedtek, hogy a környéken ehető bogyókat és füveket keressenek, üres kézzel tértek vissza. Másnap reggel hatvan válogatott emberünket két szomálinak vezetése alatt elküldtük délre; magunk pedig a tanyán maradtunk, tétlenül és boszús apathiával várván a jövendő dolgokra.

A folytonos csalódások, a melyek most már napok óta értek és ez a teljes tehetetlenség, a melyben most is voltunk, mulólag összes tetterőnket megbénította és még a vadászattal sem tettünk kisérletet, a melytől a Trrguellnél eddig szerzett tapasztalataink szerint úgy sem vártunk semmit sem. Hogy embereink ezen napokon mivel táplálkoztak, előttünk rejtély maradt; csakis sejtettük, hogy éjjelenként szerény mértékben ellátták

magukat durrhával, ámbár mi megtiltottuk nekik, hogy a mezők terméséhez nyúljanak. A benszülöttek egyébként e tekintetben panaszszal hozzánk nem fordultak.

Mielőtt elbeszélésemet folytatnám, engedje meg a szives olvasó, hogy a szukokat, a mennyiben ez útunkban velök megismerkedhettünk, közelebbről leirjam.

A szukok a nilusi nyelvtörzshöz tartoznak. «Eaupe»-k-

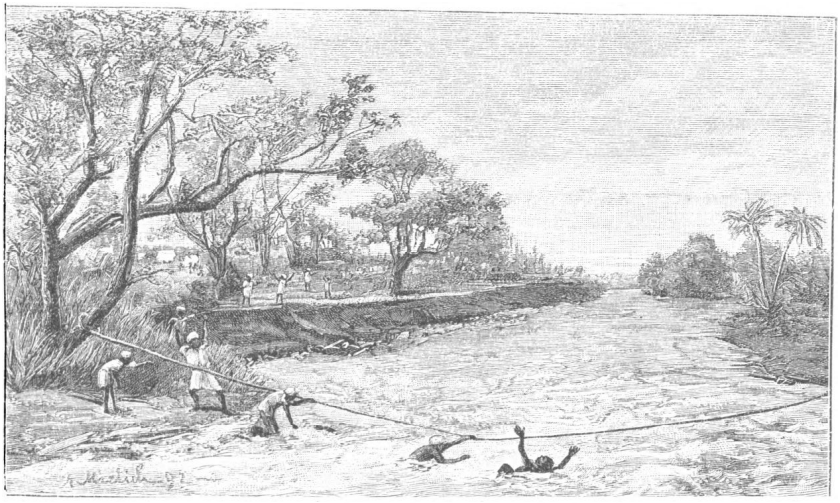

A BURKENEDSI ASSZONY ELMERÜLÉSE.

nek és «gurut»-oknak is hívják magukat; vajjon e két névvel nem-e jelölik meg e népnek csak egyes részeit, talán az egyikkel az állandó helyen lakókat, a másikkal a nomadizálókat: nem tudtuk megállapítani.

A szukok földje az ész. szél. 0^0 50′ és 1^0 50′ között fekszik; nyugaton az északról délnek vonuló Szuk-hegység, keleten az utóbbit oldalt követő két egyközű láncz közül a külső határolja.

A szuk nép jelenleg állandóan egy helyen lakó földművelőkre és vándorló állattenyésztőkre oszlik. Azelőtt alkalmasint mindnyájan állattenyésztők voltak és az állandóan egy helyen lakó részt csak a marhavészek kényszerítették arra, hogy a földet művelje. Ez utóbbiak kizárólag a főhegység keleti lejtőjén laknak. Durrhát, tököt és dohányt termesztenek. Kunyhóik kicsinyek, kerekek, megfaragott fatörzsekből igen csinosan vannak összetákolva és durrha-szalmából kúpalakú fedéllel fedve. Miként már említettem, ezek mindig a völgy felett levő magaslatokon, a meredek hegylejtőkön elszórtan, helyenként tanyákká alakulva állanak, de falvakat soha sem látni. A két egyközű keletibb hegyláncz közt fekvő völgy, a melyet a Kério öntöz, a lakosság nomadizáló részeé. Ennek marha-állománya szarvasmarhákból, kecskékből, juhokból (köztük sok a fekete fejű faj), szamarakból és valószínűleg nehány, a turkánáktól elrabolt tevéből áll. A nomadizáló szukok ugyanis állítólag szemtelen marharablók; tényleg a környék rémei és még a mászáik is félnek tőlük. A nomád szukok rálokban laknak; ezek galyakból és fonadékból épült jó kunyhók; a kerítésök pedig tövissövény.

A szukok külső megjelenése nagyon hasonlít a mászáikéhoz. Fokozott mértékben áll ez a lakosság vándorló részéről, a mely tényleg sokkal jobban ki van fejlődve, mint a földművelő.

A földművelő-szukok ruházata egy szőrtelen kecskebőrből áll, a melybe betakaróznak. A nomádok a turkánák módjára cserzett kecskebőrből egészen keskeny

lágyék-kötényt viselnek. A fiatal emberek hajukat chignon-alakban hordják, az öregebbek vagy bántatlanul hagyják, vagy hajzacskóvá kóczolják; ez utóbbi eset különösen a nomád szukoknál fordul elő gyakrabban. A leányok hajukat oldalt rövidre nyírják, vagy hogy csak a fejök búbján marad még egy széles taréj; határozottan ez volt a legizletesebb hajviselet, a melyet néger-népeknél mindeddig láttunk.

A lakosság férfi része mohammedán szokás szerint körül van metélve.

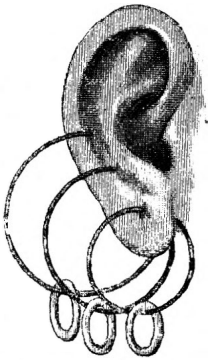

SZUK-FÜLBEVALÓ.

Mindkét nembeliek alsó ajkukat átfúrják és egy rézpálczácskát vagy lapocskát szúrnak belé. Egyéb ékszert feltünően kevesett látni náluk; nyakuk körül egy vagy két gyöngyfüzér, egy pár vas- vagy réztekercs a karjukon: ez nagyobbára az egész, a mit viselnek.

A szukok fegyverzete rossz dárdákból, íjjakból és nyilakból, bivalybőrpaizsokból és a kar csuklóján viselt hasító-késekből áll. A nyilhegyek nagyobbára csak a tűzben megkeményített fából készülnek.

Mi magunk a szukokat nyugodt és barátságos népül tanultuk megismerni és a kereskedők is biztosítottak, hogy kis, 40—50 emberből álló karavánok minden aggodalom nélkül fölkereshetik a földmüvelő szukok országát, elefántcsont-vásárlás végett.

Midőn Dsumbe Kimemeta 1884-ben a szukokat először meglátogatta, a benszülöttek sokkal kevésbbé

voltak békeszeretők; a mostani előzékeny maguktartása főképen azon energikus büntetésnek köszönhető, a melyben támadó túlkapásaik miatt akkor részesültek.

A Kério-folyónál nomadizáló szukokkal a kereskedők még nem voltak összeköttetésben, bár hitték, hogy náluk sok elefántcsontot kaphatnak. Nem igen bíztak bennök és azért a barátságos közlekedés egyengetésére irányuló törekvéseinknek nagy érdekkel néztek eléje. Mi ugyanis ama szukokat benszülöttek által felszólíttattuk, hogy hozzanak marhákat eladásra; örömünkre is szolgált, midőn Veivéibe való megérkezésünk után harmadnapra, nehányan juhaikkal tanyánkon megjelentek.

Magától érthető, hogy a legszeretetreméltóbb módon fogadtuk, ajándékokkal halmoztuk el és nekik minden lehető szépet igértünk.

És hogy sikerült is rájok kedvező hatást tennünk, a következőképen hangzó válaszukból megérthettük: «Beszédetek édesen hangzik. Szavaitok kellemesen érintenek, mint a tagok bekenése zsírral, a melyeket előbb megmostak; mint a tej, a melyet reggel, fölébredésünk alkalmával készen találunk, hogy vele gyomrunkat megtöltsük. Vannak marháink, kecskéink, juhaink, tevéink és elefántcsontunk fölös számmal. Nekünk szükségünk van orvosságaitokra; szamarakat is szeretnénk kapni, a melyekből nektek, miként hallottuk, kelleténél több van. Ne vesztegessétek tehát az időt és jöjjetek el hozzánk.»

Mivel azon csapatunk, a melyet a már Elgejoban

fekvő, Vuendo [1] nevű telepre küldöttünk, még mindig nem tért vissza, vágyainkat a kérioi húsos fazekak után még most zaboláznunk kellett. Midőn azonban embereink másnap kimerülten és kifáradva azzal a hírrel jelentek meg, hogy több napi járatra nincs egyéb, mint «mtama mbicsi kabisszá» (teljesen éretlen durrha) és hogy ők a legnyomorúságosabb módon, kizárólag gombákból, bogyókból és fűvekből éltek, siettünk útnak indulni.

Julius 14-én, ezen első menetünk alatt újonnan szerzett barátaink vezetése mellett, egy patakocskánál fekvő helységnek, Csemtuléllnek durrha-ültetvényeihez érkeztünk; az ösvény mindig a kelet felé kinyúló Szukhegylánczlábánál vezetett odább. Csemtuléll volt épen az a hely, a hol négy év előtt a benszülöttek a mi Dsumbe Kimemetánkat több napig ostromolták, hogy további előnyomulásában meggátolják; most azonban itt minden zavartalan békére mutatott.

Másnap rövid menet után Kivászba érkeztünk. Embereinken a teljes elerőtlenedésnek olyan jelei mutatkoztak már, hogy e miatt elhatároztuk, hogy Kivásztól egyelőre nem fogunk elmozdulni. Ültetvények itt sem voltak, épen úgy benszülöttek sem; csak nehány, nyilvánvalóan újabban elhagyatott král árulta el, hogy a nomadizáló szukok vándorlásaikat idáig terjesztették ki.

Miként az előbbi napokon, úgy ezen is, de főképen a következő éjjelen sokat kellett a nehéz esőktől szen-

[1] «Ndevu»-nak is hívják.

vednünk, a melyek természetesen nem csekély mértékben járultak embereink elgyengüléséhez. Hogy életöket szegények miként tengették, csak másnap reggel tudtuk meg. Midőn ugyanis az indulásra trombitával a jelet megadtuk, karaványunknak körülbelül egy harmada hiányzott; ekkor Dualla szint vallott és beismerte, hogy az emberek éjjelenként elszóródtak, magukat durrhával ellátandók. A tartós eső miatt ez alkalommal csak éjfél után indulhattak útnak; mivel pedig több óra járásnyira, egészen Ndevuig mentek, miként máskor, a szokásos, titkos módon nap fölkelte előtt nem érkezhettek vissza. Fáradtan, elcsigázva és teljesen átázva jöttek meg egyenként a tanyára, mindegyik jó csomó éretlen durrhakalászszal levén megterhelve. Ránk nézve a dolog csak annyiban volt kellemetlen, a mennyiben vezetőink kétségbeesett helyzetünket ebből fölismerhették és később, valóban kevés hajlandóságot is mutattak arra, hogy bennünket králjaik közelébe vigyenek; mert, a mit embereink itt czipeltek, hogy az lopott jószág volt, abban senki sem kételkedhetett. A megindulás előtt a vezetőkkel egy kis viszálykodás is tört ki, a mi azután csak azért végződött látszólag jól, mert, miként kiderült, Ndevu lakói és a szukok nem a legjobb barátok; így tehát a kárnak, a melyet embereink amazoknak okoztak, ezek csak örvendeni látszottak.

Csak 9 óra felé jöttünk mozgásba. Az ösvény a hegyek lábától keleti irányban és körülbelül a Trrguell és Kério közti vízválasztón vezetett odább. A tájékot bokrok és egyes magános fák fedték, a melyek teljes

virágzásban pompáztak és az esőtől nedves levegőt illatukkal megtöltötték. Köd-oszlopok emelkedtek azonban föl a hegyoldalakon és terhes felhők borították az égboltozatot; a tájék az esős évszak komor ruhájába volt burkolva és a vándorlás az átázott, agyagos és csúszós talajon rendkívül fárasztó volt. Csaknem három órai menet után a Kério közelébe jutottunk, miként azt buja és sötétebb lombozatú parti erdei jelezték.

Több jelből azt is fölismerhettük, hogy a közelben králoknak kell lenniök; azonban sem a benszülötteket, sem marháikat meg nem pillanthattuk. Vezetőink menet közben egymással nagyon buzgón tanácskoztak és azután egynek kivételével eltávoztak; ez még megmutatott a Kérion keresztül egy gázlót, megmondta, hogy a tulsó parton üssünk tanyát, azután szintén ajánlotta magát. Többé egyiköket sem láttuk viszont.

A folyó 40—50 lépés széles és helyenként 1 méternyi mély is volt; az átkelést azonban hamar megejtettük és a jobb part tőszomszédságában, nehány szép fa alatt fölütöttük a tanyánkat. Csakhamar ezután erősen zuhogott az eső, a folyammeder egy pár óra alatt vadul rohanó hullámokkal telt meg és ránk nézve áthághatatlan korláttá változott. Ez volt az, a mire a szukok, a kik lassanként félni kezdettek tőlünk, számítottak és számításuk, sajnos, helyes volt. El voltunk választva králjaiktól, el voltunk vágva az ültetvényektől és tehetetlen állapotban sorsunkra hagyattunk. Még az este e tekintetben minden kétségünk eloszlott. Az a burkenedsi asszony ugyanis, a ki az elmoloknál hozzánk csatlako-

zott, követte a vezetőket králjaikig, hogy tejet szerezzen; mivel pedig délután a folyó áthághatatlanná vált, az éjjelt is ott kellett töltenie. Nap lemente felé azonban eljött a folyamparthoz és tudatta velünk, hogy a szukoktól semmiféle segélyt se várjunk, mert azok rólunk semmit sem akarnak tudni és örülnek rajta, hogy a Kério tőlük oly hathatósan elválaszt.

Az esők, a melyek ezután szakadatlanul zuhogtak és környezetünkben az alantabb helyeket vízzel elöntötték, minden mozdulatunkban megakadályoztak és mi már láttuk az órát közeledni, midőn karavánunk rabló és zsákmányoló csordákra fog oszlani. E nehéz napokban mutatkozott legfeltünőbben, mily vasfegyelem gyökerezett meg a karaván̈ban és mily hősies tetterő lakozott egy pár emberünkben. Ez utóbbi tekintetben főképen Maktubu és Muhinna v. Kiniva tüntek ki. Ők vállalkoztak rá, hogy kötelet fognak a folyó fölött kifeszíteni, hogy legalább a durrha-mezőkkel jöhessünk összeköttetésbe. Midőn először egy vékony zsineggel kisérleteket tettek az átúszásra, legalább egy tuczatszor vagy a zúgó hullámok ragadták el, vagy a forgók rántották víz alá és már ismételten elveszetteknek tartottuk őket. Végül a vakmerő tett sikerült és több órai fölizgató munka után, embereink legbátrabbjai túl voltak a folyón. Megvolt tehát legalább az a megnyugvásunk, hogy legalább egyelőre és a meddig másképen nem segíthetünk, éretlen durrhában nem lesz hiány.

Többen szintén fölkerekedtek, hogy a folyó jobb partját kutassák át, mert sejtelmünk sem volt arról,

hogy ez lakott-e és hogy élelmezésünkre, meg a tovább utazásra, minő eszközöket nyújthat. Ez utóbbiak hírül hozták, hogy hosszabb vándorlás után szuk-ndorobbokra akadtak és ezek megmutatatták nekik az irányt, a melyben egy marhakrál van; onnan láttak is füstöt fölszállani, de már arra későn volt, hogy a królhoz is eljuthattak volna. — E jelentés újra reményt keltett bennünk; szalmaszál volt az, a melybe kapaszkodhattunk.

A lopások, a melyeket embereink Vuendo mezein elkövettek, nem maradtak észrevétlenül; összeütközések is történtek a benszülöttekkel, a melyeknél egyébként, bár több nyílseb ejtetett, egyetlenegy lövést sem tettünk. A legkomolyabb, a melyet egyik emberünk kapott, a has környékén egy nyílseb volt, a mely azonban semmi gonosz következményt sem vont maga után.

Embereinknek testi állapota, a melybe a fárasztó életmód, az elégtelen táplálkozás és folytonos esőzések következtében jutottak, napról-napra rosszabb lett és további elhatározások megejtésére késztetett. Teleki gróf tehát a továbbindulást julius 19-re tűzte ki, ámbár egy tuczat emberünk, a kik már két nap óta hiányzottak, még mindig nem kerültek elő. A szuk-nomádok, a kikről azt hittük, hogy szabadítóink lesznek, többé nem mutatták magukat; a burkenedsi asszony azonban naponként többször megjelent a folyamparton hírekkel, de arra nem tudta magát elszánni, hogy akár a kifeszített kötél segélyével is átkeljen a vizen. Végre azonban, midőn az a sors fenyegette, hogy a szukoknál vissza

kell maradnia, neki merészkedett a zúgó hullámoknak. Maktubu, mindíg készen a segítségre, a hol kellett, az áram legveszélyesebb helyén várt rá, ámde, mielőtt még odaért volna, elhagyták erői. Maktubunak és több más emberünknek minden fáradozása daczára, mindnyájunk szemeláttára, a rohanó ár elragadta és elnyelte.

Szakadó eső, julius 19-ének reggelén, majdnem 9 óráig nem engedett tovább menni; ekkor azonban szünni kezdett és mi megindulhattunk. Tiz ember ugyan még hiányzott, de tovább már nem várhattunk, ha csak mindnyájunk életét koczkára nem akartuk tenni. Részint friss zöld, bozótos erdőn, részint vízzel takart réten keresztül kelet felé haladtunk azon hegyláncz halmos alja felé, a mely a Kériot keleten kiséri; délután az erdőben egy pataknál tanyát ütöttünk. Magam hirtelen fokozódó lázzal keltem útra és menetközben a legborzasztóbb kínokat kellett szenvednem; csaknem eszméleten kívüli állapotban érkeztem meg a tanyára. Három benszülöttől, a kikkel útközben találkoztunk, megtudtuk, hogy a král, a melyet kerestünk, Csarra törzsfejedelemé és hogy e környéken csak ez az egy král van.

A folytonosan zuhogó eső daczára, csakhamar beállított tanyánkra nehány benszülött. Teleki gróf minden áron igyekezett őket részünkre megnyerni és rendkívül gazdagon ajándékozta meg. Másnap ugyanazon helyen maradtunk. Duallát nehány emberrel és különböző csereárúkkal a králhoz küldöttük, hogy a benszülöttekkel alkudozásba bocsátkozzék; eredménytelenül tért

azonban vissza. A benszülöttek hajlandók voltak két ökröt átengedni, egyet egy olyan orvosságért, a mely az országban uralkodó marhavész ellen volna és egyet csere-útján egy nőstény szamárért. Egyéb üzletről semmit sem akartak tudni.

Ilyen volt tehát a helyzetünk, miután huszonkét napon át bogyókból, fűvekből, félig érett fügékből, akáczmézgából, madárfiakból, gombákból és éretlen durrhából éltünk!

Áldozatra való készségünk ekkor már ki volt merítve; eljutottunk azon pontra, midőn kétszáz ember életéről gondoskodnunk kellett, minden áron.

Hogy mit kelljen tennünk, az iránt már kétség nem forogható fönn. A benszülöttektől a fentartásunkra szükséges marhát el kellett vennünk. Csakis azon tanakodtunk, hogy miként kelljen ezen erőszakos tettet a legkiméletesebb módon végrehajtanunk.

A tervben végre megállapodtunk.

Először is tanyánkat közelebb vittük a králhoz, a hegynek magasabb részére; kiderült ezen alkalommal, hogy embereink egy harmada a gyengeségtől alig tudott már menni. Ezután fölosztottuk a karavánunkat. Az összes elcsigázott embereket tovább vezettettük, hogy ha a benszülöttek makacsul találnának üldözni, ezek a harcztértől messzebb, biztos távolságban legyenek. E czélból a legnagyobb sietséggel összes, még meg nem terhelt szamaraink részére — szám szerint harmincznak — a még meglevő kelmékből, szomáli módra, egyszerű teherhordó nyergeket csináltunk, hogy embereink teher

nélkül és így jobban mehessenek. A kilenczven legerősebb embert a tanyán hagytuk és Duallának rendeltük alá, neki tevén a rablás végrehajtását feladatává.

Másnap délelőtt Teleki gróf a karaván gyönge részével útnak indult; engem függő-ágyban vittek. Két napig kinlódtunk, míg a szelíd lejtőre föl- és a nyergen átjutottunk; itt azután megállapodtunk, hogy Dualla csapatját a zsákmánynyal bevárjuk.

Ezen napnak nehéz gondjai egyedül Teleki gróf vállaira nehezedtek; magam az egész idő alatt a leghevesebb lázban feküdtem. Naplója e dolgokról a következőket tartalmazza:

«*1888. julius 22.* A sok teherhordó-állat miatt elkésett indulás. Az út (három órán át) a hegyláncz lejtőjén vezetett. Délben, az erdőben véletlenül kis zebranyájra bukkanok és sok szerencsével hármat lelövök; ez elég mára és holnapra. Emberek és terhek az úton elszórtan hevernek; úgy kell összeszedetnünk. Délután országos eső. — Csak éjfélkor kerültünk össze mindnyájan. Két tehercsomag elveszett; három ember meghalt.

Julius 23. Átkeltünk a hegynyergen, az előcsapatnak erre egy fél óra alig kellett, a karaván többi része délutáni 1 óráig kinlódott el vele. A nehány szomáli és inasaink nélkül, a kik mindenütt, a hol kellett, segítettek és a tegnapi vadász-zsákmány nélkül, az emberek fele oda lenn fekve maradt volna. 5 órakor tanyát ütöttem; azonban 11 óra lett, mikorra mindnyájan összeszekerültünk.

Úti naplóm e két napról semmit sem szól.

Julius 24-én reggel lázam hirtelen, mintha elvágták volna, megszünt, pedig öt napon át igen magas testhőmérsékletet okozott; a láz annyira elgyöngített, hogy eleinte alig tudtam lábaimon megállani.

Egy alacsony lejtő lábánál, kis vizecske mellett voltunk. A talaj köves volt és ellentétben a hegyláncz nyugati oldalával, tüskés bozótok, különböző kaktuszok, aloék, euphorbiaceák, szóval olyan növények takarták, a melyek terméketlen talajra vallanak. Egy faalakot, a melyet csak itt és sehol egyebütt nem találtunk, mellékelt ábrában mutatok be. Nekünk az által tünt föl, hogy ágai a törzsre merőlegesen állottak és a lombjától eltekintve, egészen olyan hatást tett, mint valami toboztermő.

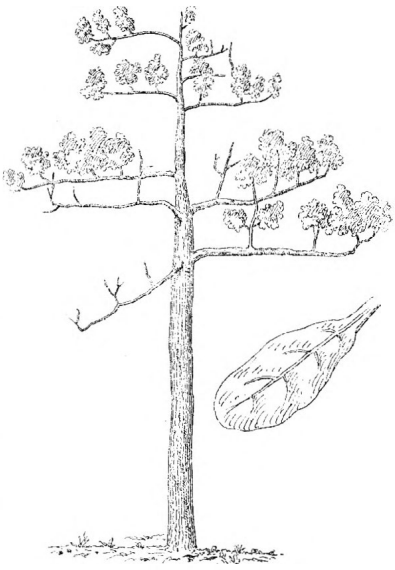

TYPIKUS FA-FORMA.
A LEVÉL TERMÉSZETES NAGYSÁGBAN.

A nap feszült várakozásban telt el. Szakadatlanul néztünk mi, és megint vagy még mindíg éhes embereink — a három zebra szőröstül-bőröstül már régen föl volt emésztve — a hegygerincz azon horpadása felé, a melyen Duallának és embereinek át kellett jönnie. Egyik óra a másik után telt el és a vállalat eredménye iránt már aggódó sejtelmeink keletkeztek, midőn végre, már

este felé, nehány puskalövés a várt emberek megérkeztét jelentette. Nem sokára utána megjelent a marhák, kecskék és juhok tarka csapatja is a hegylejtőn, közeledett felénk és nemsokára az egész völgy visszhangzott a marhák bőgésétől és embereink örömlövéseitől és diadalmi zajától.

Dualla a rablást nap fölkelte előtt hajtotta végre, a mikor az állatok még a kralban együtt voltak. A mint embereink a marha-nyájakat nagy lármával körülfogták és megkezdték elhajtani, az álmukból hirtelen fölriasztott benszülöttek, a mint az várható volt, hanyatt-homlok menekültek; a kralban magában tehát harczra a dolog nem került. Az állatokat azután födözet alatt előre hajtották és Dualla, körülbelül húsz emberrel, bizonyos távolságból őket követte, hogy a visszavonulást fedezze. Csak körülbelül két óra mulva szedelőzködtek össze a benszülöttek és siettek a mieink után, hogy a marhákat visszavegyék. Körülbelül kétszázan, zárt sorokban, bátrak módjára, vad lármával rohantak útócsapatunk felé, körülbelül ötven lépésnyi távolságra; a golyókkal azonban nem mertek szembe szállani, a melyekkel őket fogadták, hanem visszamenekültek. A számtalan nyíltól, a melyeket embereinkre röpítettek, senki sem sebesült meg; a küzdelem hevében azonban egyik legényünk egy puska-golyótól sulyosan megsebesült. Minden további akadály nélkül értek el embereink a tanyahelyre, a melyről megindultak. Dualla, a ki a benszülöttek második, erősebb támadására várt, másnap reggelig a helyén maradt, hogy annál hathatósabban verhesse vissza.

A támadás azonban elmaradt; a benszülöttek többé nem is mutatkoztak.

Jelenlegi tanyánknak, támadás esetére, kedvezőtlen volt a fekvése; ezért másnap délelőtt $2^1/_2$ órányi járásnyira odább vittük délkelet felé. Ott megpihentünk egy napig és megengedtük embereinknek, örvendjenek a bőségnek, a melyhez jutottunk. Többeknél a végső szükségből való menekülés már későn jött; lassan elpusztultak, a hús-eledelek daczára, a melyeket innen túl élvezhettek.

Itt már a hegyláncz keleti oldalán, egy vulkáni természetű, délnyugati irányban elhúzódó völgy-szakadéktól átszelt hegyes vidéknek kellő közepén voltunk. Tanyánktól egyenesen északra feküdt a hegyláncznak legjelentékenyebb, 2000 méter magas csúcsa, Thompsonnak Dönye Szilalija, a mely nevet egyébként mi kitudakolni sehogy sem tudtunk. Keleten függőlegesen ereszkednek le falai. Előtte meredek hegytömegek emelkednek, a melyeket a hegység főtömegétől csak mély, északról délnek húzódó szakadékok választanak el; ezek egy egykori, nagyszerű tevékenységre valló vulkánizmusra vallanak.

A Kérioval egyközűen haladó völgynek alján dél felé vándorolván, másnap egy kis patak partjára érkeztünk, a mely Kamassziában ered és a Szukuta sós pusztán ér véget.

Legközelebbi útunk egy hegyháton vezetett át az Erre-hegység északi lábáig. E közben pillantottuk meg először a Baringo-tó csillámló felületének első sugarait; az ismeretes tájképek szemléleténél, a melyek mindíg

gyakrabban tüntek föl a környéken, mély meghatottság vett erőt rajtunk, mintha csak már a hazánkba érkeztünk volna meg. Még két kemény menet választott el azonban Nyemsztől. A mint csak tudtunk, siettünk a Baringo-tónak óriási, legfeltünőbb formájú, lépcsőkkel szegélyezett nyugati oldalán előre, czélunk felé. Julius 29-én a tó partján ütöttük föl tanyánkat, másnap délután pedig a Guasszo Nyuki partjához érkeztünk azon helyre, a hol 166 nappal azelőtt tőle megváltunk. Feladatunk meg volt oldva!

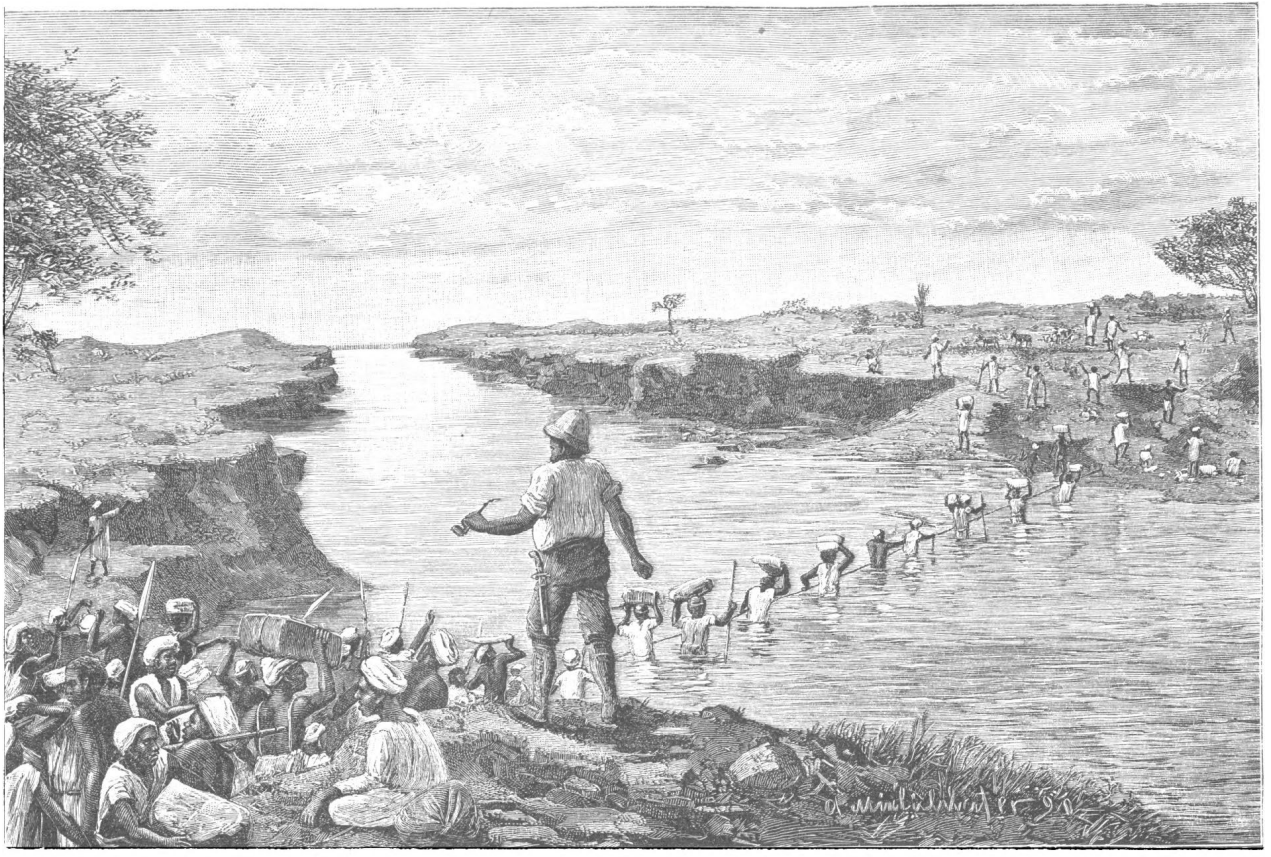

ÁTKELÉSÜNK A MURENTAT-FOLYÓN.

VII. FEJEZET.

Visszatérésünk a Baringo-tól a tenger partjára.

(1888. julius 30-tól október 28-ig.)

Pihenő Nyemszben. — Megindulás hazafelé. — A Guasszo Nyuki melléki vadászterületen keresztül. Szubugia- és a Dandole-hegyek mentén a Naivasához. — A Leikipia-fensíkon. — Ismét a kikujuiaknál. — A Kibo a látóhatáron. — Ukambanin keresztül. — Ukambani földje és népe. — A Dsulu-láncztól délre fekvő krátervidék. — Távetában. — Zánzibár felé. — Záradék.

Kilencz napot szántunk a nyugalomnak. Testileglelkileg el levén fáradva, ez időt nagyobbára tétlenül töltöttük, csakis a letelt, gondokban és nélkülözésekben gazdag időnek emlékeivel foglalkoztunk, vagy az elefántcsont-kereskedőkkel és a benszülöttekkel csevegtünk. Ez utóbbiak az első napokban gyakran adtak okot boszúságra, mert megpróbáltak a legelőről juhokat és kecskéket lopni; de ennek véget vetett az a fenyegetés, hogy lőni fogunk, ha nem hagynak békében.

Csakhamar a megérkezésünk után, egy Abdallah nevű, mombaszi arabnak vezetése alatt álló nagy karaván

jutott el Nagy-Nyemszbe; látogatás tehát volt gyakran; a beszélgetésre való anyag sem fogyott ki. Ez a karaván Ukambanin keresztül Ngongo Bagaszba ment, azután pedig Kinyandsának ösztönzésére, a ki Dsumbe Kimemeta karavánjának volt intézője s a kit már a t. olvasó ismer, Kikujuországon keresztül nyomdokainkat követte. Abdallah a benszülötteket hozzáférhetőknek és igazán békés érzelműeknek találta. Eljárásunk ezen országban jó gyümölcsöket termett, a mennyiben vele a kereskedelemnek terjedelmes, termékeny vidéket nyitottunk meg, a melytől mindeddig, mint a pestistől féltek és azt kerülték.

A karavánok, a melyek Mombaszból indulnak ki, az elefántcsont-kereskedésen kívül nagyobbára rabszolgavétellel is foglalkoznak; a Pángáni-karavánok alkalmilag szintén visznek nehányat magukkal, de ezeket azután rendesen csak saját háztartásukban alkalmazzák és a piaczra nem viszik. Tudomásunkra jutott, hogy Abdallah karaványa a tengerparttól a Baringo-tóig vezető útjában körülbelül 200 rabszolgát vásárolt össze. Ezek csak ukambanii és kikujui benszülöttek lehettek; mivel azonban előttünk a dolgot eltitkolták és eltagadták, a dologba közelebbi bepillantást nem nyerhettünk.

Hogy az ilyen, félig a rabszolga-kereskedésre berendezett karavánban több a gazember, mint a pángánii, aránylag tisztes czéhet alkotó elefántcsont-kereskedőknél, az természetes; nem csodálkoztunk tehát, midőn láttuk, hogy Kinyandsán kívül kétesebb hírű emberek is vesznek benne részt. Köztük volt van der Decken bárónak, New-

nek és Thomsonnak Szádija is. Dsumbe Kimemeta figyelmeztetett erre az emberre; tudtuk tehát kivel van dolgunk; érzelmeinket nem is fékeztük, midőn az őszszakállú gazember megjelent, hogy a legalázatosabban kezet csókoljon. Szádi nem egyhamar fogja európai embernél önkényt tiszteletét tenni, ha egyébként addigra az igazságos végzet még utól nem érte volna.

Nyemszben a durrha még éretlenül állott a szárán a mezőkön; Kamassziában, miként azelőtt, még mindig éhinség volt; élelmezésünk dolgában tehát egészen marháinkra voltunk utalva. Ennek fölhasználására egyébként azon körülmény is kényszerített, hogy a szarvasmarhák csaknem kivétel nélkül betegek voltak. Minden nap megmegdöglött egy és a leölteknek húsa is csak részben volt élvezhető, mivel egész tüdejök és a közvetetlenül mellette levő részek sárga, rothadó kásából állottak. Nyemsz tehát nyugalmon és béken kívül semmit sem nyújtott; marha-állományunk pedig úgy olvadt össze, mint az első hó a déli napon.

Azon nehéz hónapok, a melyeken most túlestünk, tettre való képességünket meglehetősen kimerítették. Testünk is tudott róla mesélni; így Teleki gróf, a ki 108 kilós volt elindulásunkkor, most már csak 64 kilót nyomott. Új kalandokra semmi kedvünk sem volt; eltökéltük tehát, hogy hazamegyünk. Derék csapatunkra való tekintetből arra igyekeztünk, hogy a visszautazást lehető kellemessé tegyük; így keletkezett az a terv, hogy a Naivasa-tó mentén Kikujuországon és Ukambanin keresztül Távetába fogunk menni.

Augusztus 9-én reggel a nyemsziektől búcsút vettünk. Ismeretes ösvényeken haladtunk dél felé a meleg források és patakok völgyén keresztül, meglátogattuk még egyszer a Hannington-tavat, átkeltünk a friss zöldszínű bozótokkal és gyöngéd fűvekkel takart hegyeken és kényelmesen menve, harmadnap a Guasszo Nyuki felső folyásához érkeztünk; nem messzire azon helytől, a melyen egy félévvel ezelőtt a vadászat kedvéért több héten át tanyáztunk, megpihentünk. Útunk utolsó szakaszában találtunk mindenféle vadat bővében és az útról elejtettünk két zebrát, két bivalyt, egy orrszarvút és egy gazellát. A következő napot a vadászatnak akartuk szánni; a karaván megindulását tehát csak $1^1/_2$ órai menet követte.

Teleki gróf és én több kisérővel korán reggel megindultunk, hogy «ökreinket» a felső Guasszo Nyukinál meglátogassuk. Útunk egykori vadásztanyánk tőszomszédságában — a hol a fehérlő csonthalmazok még mindig tanúságot tettek azon vadászati tényekről, a melyeket Teleki gróf itt végrehajtott — azután tovább a halomcsoport lejtőin vezetett azon színhelyre, a hol az első elefántok elestek. Teleki gróf épen az akkori vadászat lefolyását beszélte el, midőn egy orrszarvú dühösen felénk rohant. Embereink egyikének sem jutott már ekkor eszébe, hogy helyéről elmozduljon; egy puska sem mozdult a Telekién kívül. Az orrszarvú az első lövésre rogyott össze.

Nehány perczczel később a halomcsoport legmagasabb csúcsán voltunk, a honnan a vadaskertet egész terjedelmében áttekinthettük. Mint egykoron, a

bivalyok ezrével bolyongtak nyájakká tömörülve, az orrszarvúak lustán hevertek vagy állottak a fűben, az elenn-antilopék, zebrák, gazellák tarka egymásmellettiségben legelésztek a lelesva bozót-sűrűség szélén, a strucczok méltóságosan sétálgattak a szabad pusztában, a pávadarúk pedig hangos rikácsolással szállottak föl az egyik eső-tócsától, hogy egy másiknál ismét lecsapjanak. Mivel még korán volt, a bivalyok mind a bozóttól mentes pusztán tartózkodtak. Hozzájuk férkőznünk lehetetlen volt; kedvező szélirányban tehát egyenesen feléjök mentünk, számítva kiváncsiságukra. Az első kisérlet nem igen sikerült; a nyáj csakhamar meghökkent és futásnak eredt. Egy golyónak, a melyet Teleki gróf közéjök röpített, a 300 lépésnyi távolság daczára, volt még annyi ereje, hogy egy bikának hátsó lábát eltörje; az állat a nyájtól különvált és lassú galoppban két orrszarvú felé futott. Az állatot már nem veszthettük el; mivel pedig a megejtett lövés és az ezt követő mozgalom daczára, egy másik oldalról másik bivalynyáj közeledett felénk, rögtöni üldözésétől eltekintettünk. — Egyforma lépést tartva, jött a második nyáj mindíg közelebb, bár köztünk a talaj sima volt, mint valami szérű; pompás látvány volt, a mint a fekete csapat zárt sorokban, mint valami falanx közeledett felénk. Mintegy 200 lépésnyi távolságban tőlük megállottunk; a bivalyok azonban, bár lassabban, még mindíg jöttek mi felénk; nyilvánvalóan nem tudták ez idegenszerű jelenséget mire magyarázni. Engedtük, hogy a nyáj további ötven lépéssel közeledjék felénk; ekkor azonban idején való-

nak láttuk megmozdulni és egyik golyót a másik után röpítettük a fekete testek sürű tömegébe. Minden várakozás ellenére, a bivalyok tüzelésünkkel szemben nyugodtak maradtak; csak a nyolczadik lövésnél kezdtek el futni és a tizenkettedik lövés után már túl voltak azon határon, a meddig golyóink elhatolhattak. Egy tehenet halálra találtunk, négy bika, a kik a nyájtól azonnal elszakadtak, súlyosan megsebesült. Mivel a lelesvebozótokba húzódtak, időt engedtünk nekik az elgyöngülésre és az először eltalált bikát vettük üldözőbe. Az állat mintegy 1000 lépésnyi távolságban, magasra emelt fővel és látszólag harczra készen, az egészen szabad pusztában várt reánk; messze hordó, hatalmas puskáinknak tehát könnyen esett áldozatául. A hozzája vezető úton volt még alkalmunk másik két orrszarvú elejtésére. Zsákmányunk tehát öt nagy állatból állott, a mivel nagyon is beérhettük; ezért a veszedelmes bujósdijátékot, a megsebesített bivalyokkal, a bozót-sürűségben meg sem kezdettük.

Másnap Miviruniba érkeztünk. Itt 3 napig időztünk el; ezután tanyánkat tovább vittük délkelet felé a Szubugia-hegylejtő lábának közelében levő Miviruni-patak felső folyásához. Itt augusztus 20-ig maradtunk.

A várakozásra Dsumbe Kimemeta emberei kényszerítettek, a kik midőn Nyemszből elindultunk, Kamaszsziába mentek gabonát vásárolni és most utánunk kellett jönniök. A Rudolf-tónak aránylag alacsonyan fekvő vidékén el levén kényeztetve, most nem keveset kellett a hidegtől szenvednünk. Miviruni 1723, mostani tanyánk

pedig 1960 méter tengerszín fölötti magasságban feküdt; ehhez járult még a gyakori eső, az éles, hideg déli szél és a novemberi nehéz felhőkkel takart égboltozat. Mi magunk, meleg kabátokba burkolózva a friss, zöldszínű. de egyébként, mint a magas fensíkoknál lenni szokott, ködös tájképet egészen kényelmesen nézegethettük; embereink azonban a + 8 — + 12° C.-nál keservesen fáztak és szerettek volna innen eljutni. A hűvös

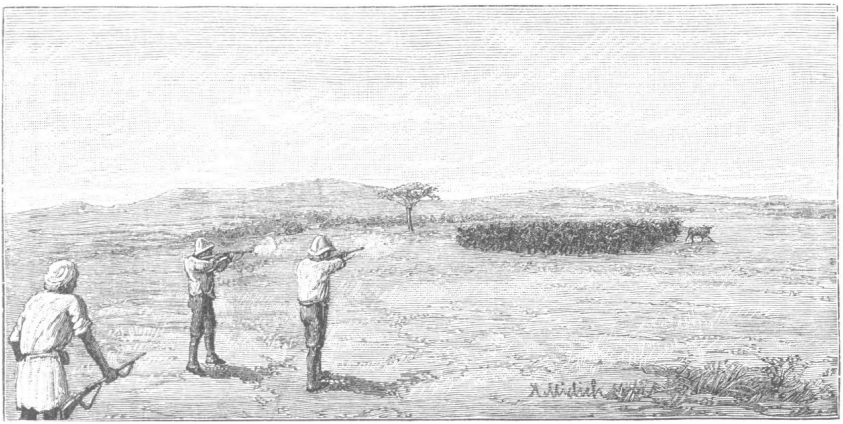

VADÁSZAT A GUASSZO NYUKINÁL.

időjárásban régi vállalkozó kedvünk is lassan visszatért; mostani hangulatunkban bizonyára nem jutott volna eszünkbe, hogy eredeti úti terveinkről lemondjunk, a melyek szerint Mauba, Elmarauba, Ndasszekerébe, Szeringetibe és Umbugueba akartunk eljutni.

Tanyánk Kinangóp mászái-kerület északi határán állott. Morán-csapatok vezetőikkel csakhamar megjelentek, danoltak, tánczoltak és nemsokára létrejött velök a

benső barátság is, a melynek részben rendkívüli bőkezűségünk, részben pedig bizonyos pajtási érzet tette alapját, mert a szukoknak, legveszedelmesebb ellenségeiknek érzékeny kárt okoztunk. Kora reggeltől késő estig tele volt a tanyánk barátságos látogatókkal, bizalmas látogatónőkkel, a kik, a mint látszott, irántunk bizonyos tisztelettel viseltkedtek. Annál inkább meglepett azután az, midőn augusztus 20-án reggel egyik legjobb mászái dárdánk hiányát vettük észre.

A Szubugia-hegyek alján tovább vándoroltunk. Az út gyönyörű volt. Balra tőlünk sötét erdőkkel takart, festői hegylejtők emelkedtek, az ösvény pedig buja, harmattól üde pusztai fűben vezetett; sem fa, sem bozót a kilátást nem akadályozta. Nyugaton hasonlóan magas, de kevésbbé meredek hegygát állott, mint tőlünk balra; ezt a Mau-hegységnek, a Kamasszia-láncz déli folytatásának lejtői alkották. Közben, a nyilvánvalóan süllyedés következtében keletkezett, körülbelül 20 kilométer széles völgynek fenekén, mindenféle érdekes tájképi részlet volt. Itt az a négy kis patak, a melyek ekkor a lejtőkről lefelé csörgedeztek, a talajban buja zöld, sürű nádasban vesztek el, a mely halványabb színű környékéből erősen kirítt. Időnként föl-fölcsillogott a Nakuro Szekelájnak, egy kis keserű sós vízű tónak felszíne is, a melyet egy délről jövő patak táplált. Északi szélén egy széles, alacsony hegy már menetközben is föltünt, a a mely azt a hatást tette, mintha középső része behorpadt volna. A tájék lakott volt és számos marhanyáj tette élénkké; bivalyokat és kvaggákat is lehetett látni.

Egy patakocska mellett, nagy morán-král közelében ütöttük föl tanyánkat. Rögtön megérkezésünk után férfiak és asszonyok fekete tömege özönlött ki belőle; tanyánkra azonban nem engedtük be őket, mert nem éreztünk kedvet arra, hogy újból meglopjanak. A benszülöttek az utóbbi tolvajlásról nem tudtak semmit sem és azért természetesen igen barátságtalan embereknek neveztek; de hiszen nyilt még alkalmuk az ellenkezőről is meggyőződniök. Ugyanis három órával később az előbbi tanyánk környékéről átjött tizenöt morán. Az egyik elhozta a dárdánk hegyét, a másik hozott egy botot, a harmadik egy csomó gyöngyöt, a negyedik egy üres konyakpalaczkot, az ötödik egy törött ásót, a hatodik egy üres konzerv-szelenczét — mind olyan dolgokat, a melyeket tőlünk elloptak, de a melyeknek hiányát mi, leszámítva a dárdát, észre sem vettük. A csapat leigvoánanja nem győzött eléggé bocsánatot kérni és nem kimélt fáradságot, hogy bennünket a tolvajlást illetőleg, a maga ártlanságáról meggyőzzön. A becsületesség ezen bizonyítékai bennünket természetesen kiengeszteltek és a csapat gazdagon megajándékozva tért vissza.

Itt tudtuk meg, hogy a keserű sós tónak egész környékét «Nakuro»-nak hívják és «Szekeláj» azon mászáiknak volt neve, a kik körülötte laktak. Évekkel ezelőtt elkeseredett harcz folyt a szekelájok és a többi mászáik közt, a melynél az előbbiek vereséget szenvedtek; a szekelájok elüzetvén, Nandiba, a nyugati fensíkon fekvő erdős vidékre menekültek.

Másnap reggel tovább indultunk. A völgy fölött és

a sötét erdőkkel takart hegylejtőkről nehéz fellegek szállottak föl és a tájnak mindent inkább kölcsönöztek, mint tropikus külsőt. Az ösvény ama králnak tőszomszédságában vezetett el, a melynél mi tanyáztunk, a vízben most gazdag és rohanó Guasszo Nagútnak egyik gázlójához. A benszülöttek marhái még nem voltak a legelőkön; mivel pedig békés magunkviselete daczára bennünk nem igen bíztak, az egész falu harczra készen állott. Minden szögletből és zugból csillogó dárdák és daczos arczok kandikáltak ki mindaddig, míg a folyó nem került közénk és közéjök; sőt, hogy a vízen való átkelésünket előmozdítsák, hűségesen segítették átszállítani a túlsó partra a víztől félő, tehetetlen kecskéinket és juhainkat. Ezen menetünkben megint föl-föltüntek egyes lelesva-bozótok, a minőket mivirunii tanyánk óta már nem láttunk.

Tanyát a Guasszo Larasátnál, a Guasszo Nagútnak egyik mellékágánál ütöttünk. A helyet Malago Mbáruknak hívták; nevét egy karaván-vezetőtől kapta, a kit 1875 vagy 1876-ban a leukopok (leikipiai vakuafik) minden ok nélkül, négyszáz emberével együtt megsemmisítettek. Ide vezető útunkban hozzánk csatlakozott Lelgosz, a Kinangopok mászái leibonja. Miként Lekibesz, eredetére nézve ő sem mászái, hanem a Guasszo Ngisu mellől való mkuafi. Lelgoszt illeti meg a dicséret, hogy ő volt a legtestesebb fekete, a kit a kontinens belsejében láttunk. Ruházatul leopárd-bőrökből csinált köpenyeget viselt. A leibon jóindulatú, szerény ember volt és a mint látszott, a maga embereinél nagy tekintélynek

örvendett; dr. Fischerrel akkor ismerkedett meg, midőn az Kavirondoból a tengerpartra tért vissza; el is hozott nekünk egy kis, kristálytiszta folyadékkal megtöltött üvegecskét — dr. Fischer ajándékát — azt kérdezvén, hogy mire is való ez az orvosság; dr. Fischer ugyan megmondta neki, de ő megint elfelejtette.

Másnapi útunk az Angata Nairogua nevű keserű sós vízű tó mellett, a Kekupe nevű kis patakhoz vezetett. Ez a tó egy kicsit kisebb, mint északnyugati szomszédja; partjai öblökben gazdagabbak és szép, hegyes környéken fekszik. Keleten a Dondole-hegyek lejtői, délen pedig a Dönye Buru (ködhegyek) előtt elszórt dombok és hegyek szegélyezik; a Guasszo Nagút és a Guasszo Kekupe táplálják a tavat. Környékén mászáik és ndorobbok laknak, de nekünk nem alkalmatlankodtak, mivel csak nem régen jöttek el az Angata Buszból és saját fölszereléseikkel voltak elfoglalva.

Másnap útunk a Dönye Buszból kiinduló és a Dondole-hegységgel összeköttetésben álló alacsony meredek hegylépcsőn át a Naitóléa-patakhoz vezetett. Menetközben nagyszámú mászái tartóztatott föl, hogy teheneket, tejet, kecskebakokat, ökörbőröket és dohányt ajánljanak eladásra vagy nőstény kecskékért és juhokért cserébe.

A hegylépcsőről először pillantottuk meg a Gojitot és Kinangópot, az Aberdare-láncz két legmagasabb csúcsát. Mindketten a hegységtől elkülönítve, annak nyugati oldalán és mint hatalmas, magános hegyek állanak: a Gojito szelíd lejtőjű kerek kúpokkal, a Kinangóp pedig mint hegyes élű, vadromantikus szikla-kháosz.

A gerincz, a melyen mi tovább haladtunk, dél felé szelíden ereszkedett le és az ösvény rövid, lekaszáltnak látszó, fűvel takart pompás legelőkön vezetett keresztül, a melyeket odább lelesva-erdők fedtek. A vidéket Angata-elgéknek, azaz tűzifa-síkságnak hívják, mert rajta csaknem minden fa kihalt és ezeken csakis kopár gallyak vannak; a talajt azonkívül száraz ágak és feldőlt fatörzsek fedik. A bozótok és fák kizárólag lelesva-növények. Ez volt az egyedüli hely egész útunkban, a hol fanemű lelesvákat találtunk. A lelesvafa itt 10 méter magasságot ér el; törzsének átmérője 30 centiméter; a fák azonban kevésbbé lombosak, mint a bozótok és leveleik is kisebbek. A fának alakja az európai olajfához hasonlít. Az Angata-elgék fái és bozótjainak tönkrejutása bizonyára egy pusztító erdőégésre vezetendő vissza, a mely itt egykoron dühönghetett. Képtelen vagyok kitalálni, miért igyekezett Thomson e jelenséget másképen, messzire eső okokkal kimagyarázni, mikor minden törzsön az égésnek nyomai a legvilágosabban láthatók.

A Naitoléa-patak, a melyet alsó, mocsaras folyásában Gilgilnek hívnak, a Naivasa-tóba torkol; ez utóbbit menetközben egész terjedelmében áttekinthettük. A patak, a hol mi elértük, csak egy pár méter széles, de mélyebb volt, semhogy rajta átgázolhattunk volna. Jobb partján maradtunk tehát abban a reményben, hogy másnap reggelre vize leapad, vagy benne addigra egy gázlót találhatunk. A mászáik, a kik a túlsó parton megjelentek, gázlóról semmit sem tudtak és e jelentéktelen patak útunkban sokáig föltartott volna, ha szerencsére a

másik föltevésünk nem következik be és vize éjjel két lábbal nem apad. Ennek daczára az átkelés a meredek, agyagos partjai miatt sok időnkbe és munkánkba került. Alig készültünk el vele és már megjelentek ökrökkel és tehenekkel a mászáik, hogy velünk csere-kereskedést űzzenek; ez újabban föltartóztatott, de nyolcz egészséges ökörrel gazdagított, a melyekért mi 24 kecskét és juhot adtunk. Az üzlet befejeztével alacsony halmokkal takart füves térségen mentünk tovább a Múrentat-patak felé.

Miként a Naitóléának, rendes körülmények közt a Múrentatnak is csak kevés lehet a vize; a csaknem mindennapos esők miatt azonban nagyon meg volt áradva. 12 méter széles és 2 méter mély levén, rohamos folyásával határozottan útunkat állotta. Kényszerültünk jobb partján tanyát ütni és megint a víz apadásában, vagy egy gázló föltalálásában reménykedni. Hosszas keresés után csakugyan találtunk is ilyen helyet, valamivel fölebb, a hol a folyó körülbelül 20 méter széles, de csak egy méter mély volt. Az átkelést másnap reggel ejtettük meg, még pedig minden veszteség nélkül, meglepően rövid idő, nem egészen egy óra alatt; nem csekély dolog volt ez, ha meggondoljuk, hogy azt nehezen megterhelt 200 emberrel, 55 megterhelt szamárral, 25 ökörrel és 300 kecskével és juhval kellett megtennünk. Rendes körülmények közt, egy ilyen vízen való átkelés egy fél vagy egy egész napba került volna. De most, midőn hosszú, fárasztó utazás után hazafelé kellett menni, az emberek egész hévvel dolgoztak, úgy a hogy csak azok képesek, a kik feleségök és gyermekeik

után vágyódnak. Hip, hip, hip, hurrah! kiáltások közt a tehercsomók egyik vállról a másikra röpültek és, az ember alig vette észre, már minden ott volt a túlsó parton.

Innen túl útunk a Naivasa-tó közelében poros síkságon vezetett keresztül, a melyen csak egyes, alacsony fák nőttek, tömör, golyó-alakú koronákkal; a morio-fára emlékeztettek. A lapos parton, két elhagyott, balhákkal túltömött mászái-král mellett ütöttünk tanyát.

A Naivasa-tó [1] 1860 méter tengerszín fölötti magasságban van és a legmagasabban fekvő medencze azon tó-lánczban, a mely az útunk területét északdéli irányban átszelő mélyedésben található. Lefolyása nincs; vize édes és jóízű. Partjai keleten laposak és homokosak; északkeleten és északon, a hol a Múrentát és Gilgil beleömlenek, náddal benőttek, délen és nyugaton aránylag magasak és sziklásak. A tónak nyugati parti lejtőit a mászáik egy állítólag ott sürűn található lóherefajról «Ndabibi»-nek hívják. A nagyjában köralakú tó tükréből egy nagyobb és két kisebb zátonyszerű sziget áll ki, a melyek azon hatást teszik, mintha összetörött és elsülyedt krátergyürűnek volnának maradványai, a melynek keleti széle hiányzik. A tó északi része náddal benőttnek és mocsarasnak látszik. A Naivasa fekvése sokkal vonzóbb, mint a Baringoé; ezt előmozdítják északon a Dönye Buru-, nyugaton a Mauhegyek lejtője, főképen pedig a Dönye Lonongót (vagyis Lombatáta), 600 méter relativ

[1] Naivasa mászái nyelven általában tavat jelent.

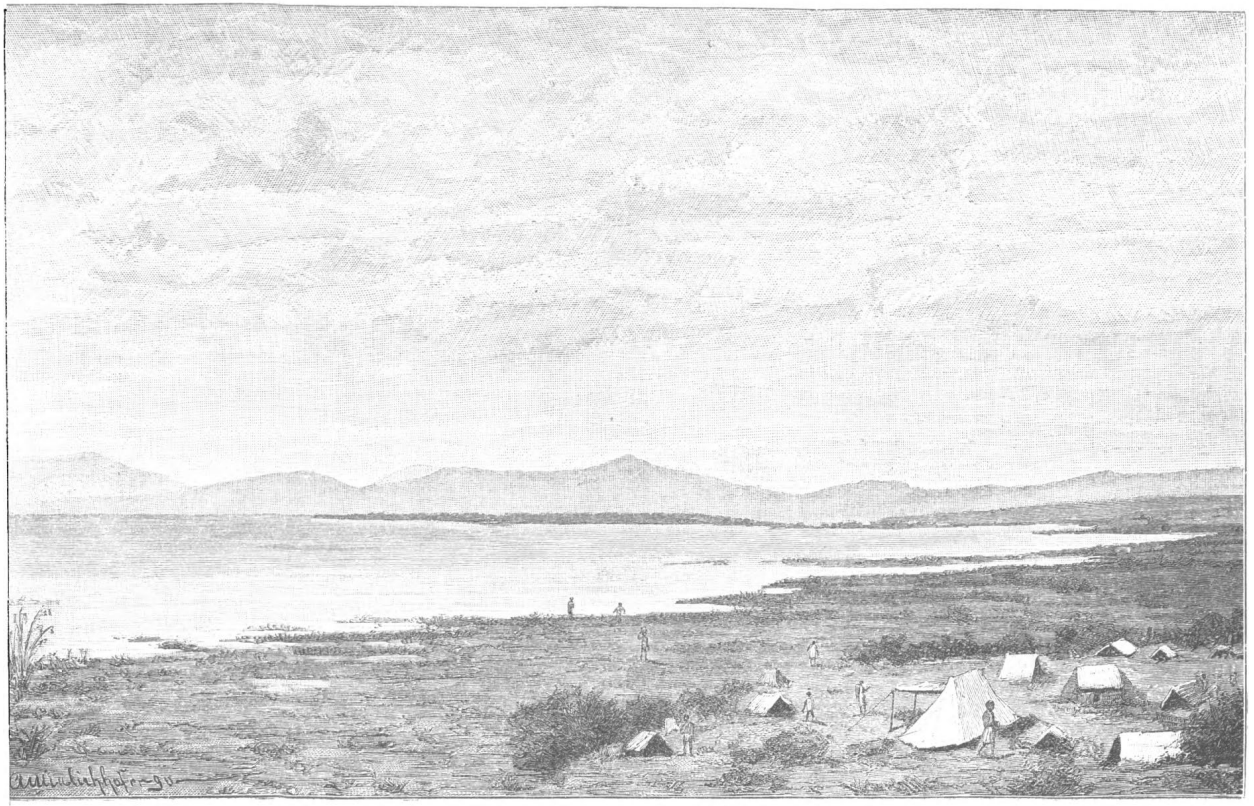

A NAIVASA-TÓ PARTJÁN.

magasságú vulkán teljesen ép főkráterrel és északi lejtőjén egy mellékkráterrel.

A hogy mi visszaemlékeztünk, úgy látszott, hogy a térképeken a Naivasa nincs egészen pontosan ábrázolva. Fölhasználtam tehát az alkalmat, hogy, a mennyiben, midőn az ember egyszerűen elmegy mellette, lehetséges, pontosan lerajzoljam.

Mivel hosszú útra készültünk, napfölkelte előtt indultunk útnak. Alacsony, meredek hegylépcső alját követtük, a mely a Naivasa keleti oldalát kiséri és több órai vándorlás után, szelíd lejtőjű, fűvel benőtt hegylejtőn, ama nyereg tetejére érkeztünk, a mely a Dönye Lonongótot a fensík keleti lejtőjével köti össze. Menetközben lassan láthatókká váltak az egyedül álló Szuszua-hegy — a Lonongóthoz hasonló magasságú vulkán, a melynek krátere szétrepedt — és tovább dél felé, az egymással össze nem téveszthető Dönye Lamujonak és Dönye Erok la Kapotéi-nek csúcsai. A vidék most lakatlan volt, azonban a nagyszámú elhagyott mászái král és a szélesre taposott marha-utak bizonyították, hogy más évszakban a mászáik fő-lakóhelyének itt kell lennie. Innen a Leikipia-fensík meredek lejtője felé fordultunk, a melyeken terhes, esővel fenyegető felhők ültek és azután a hegyek erdős alján, a Guasszo Kedong mellett éjjelre megállapodtunk. Menetközben egy kis mászái asszony-karaván nal találkoztunk, ennek tagjai Szeringetiből, a natron-tótól délnyugat felé tiz napi járásra fekvő vidékről voltak valók és most Kikujuba mentek, hogy natron-sóért (makate) dohányt vegyenek.

Tanyánk környékén, miként egész útunk tartama alatt láttuk, a vidék lakottságát bizonyító nyomokat. Ezek 20—50 centiméter mélyen, a kemény lávába betaposott marha-ösvényekből állottak. Ezen ösvények száma egy sorban 5—8 volt és oly egyközűen haladtak egymás mellett, mintha mesterségesen vésték volna be.

Másnapi útunk a fensík lejtőjét környékező dombok közt dél-délkeleti irányban, a Gitiligin-patakocskához vezetett, a hol a Leikipia-fensíkra való feljárat kezdődik. A Gitiligin a fensíkon ered. Tanyánk közelében azonban több meredek lépcsőn rohan le a mélységbe, a hol a Guasszo Kedonggal egyesül; rövid folyás után azonban mindketten a Szusszua-hegytől délkeletre a földbe szivárognak. A Gitiligin vize tiszta, langyos; hőmérséklete a levegőnek + 18° hőmérséklete mellett + 25° volt. Partjait pompás bozótok és fák takarták, miként általában a fensík meredek, szakadásokban gazdag lejtőit is erdők takarják. A fák közűl, a melyek ott nőttek, bennünket egy, gyümölcsökkel gazdagon megrakott naspolyafaj érdekelt, a melynek gyümölcse igazán pompás ízű volt. A szuahelik mivirunak hívják és tőle ered a tanyahely megjelölésére gyakran használatos «Miviruni». A naspolyákon kívül volt még egy a zsidó-cseresnyére emlékeztető, ehető gyümölcs.

A tanya magassága 1760 méter volt. Az égboltozatot sürű felhők takarták; a fű és bozótok az esővíztől csepegtek; állapotunk tehát őszi és igen hűvös volt, a minek sem embereink, sem szamaraink, sem kecskéink és juhaink nem nagyon örvendtek. Különösen sokat szen-

vedtek a forró, száraz, sivatag-klimához szokott turkánái szamarak.

Másnap reggel meredek ösvényeken másztunk föl a fensíkra. Ezt alacsony hegynyergek takarják, a melyek a fensík szegélyével egyközűen húzódnak el és erdősek, míg a magas, közbenfekvő völgyeket magas fű takarja. 2100 méter magasra jutottunk a tenger felszínétől. A tájékot a legfantasztikusabb alakú ködfelhők födték el; friss északkeleleti szél rázta a zuzmókkal benőtt toboztermőket és boróka-alakú bokrokat és északi hazánkra emlékeztető dalokat fütyült; a mindenfelé virágzó fák pedig édes illatokkal töltötték be a levegőt. Ránk az egész azt a hatást tette, mintha mindazon vidékek közűl, a melyeket Afrikában láttunk, a legszebbikben volnánk. Ha az európai gyarmatosítók vérmes álmainak valahol Közép-Afrikában a megvalósulásra kilátásai vannak, úgy e helyek kétségtelenül a Leikipia-fensíknak és a Keniának 1700—2000 méternyire a tenger színe fölött fekvő vidékei lehetnek.

A Gitiligin-pataktól Kikujuország határáig az útat a karavánok egy nap alatt szokták megtenni. Az esős időjárás miatt mi fele úton, még a szabad vadonban ütöttünk tanyát és az országhatár tőszomszédságában fekvő mocsarat, a mely Kikujuországba a bejáratot jelöli meg s a melyet már Thomson is említ, csak másnap délelőtt értük el. Útunk nagyobbára magas pusztai fű közt, időnként erdős részeken át, végre pedig egészen lapos, alacsony, fátlan gerinczektől környékezett völgymedenczében vezetett el, a mely minden látszat szerint

régi tófenék lehetett. Itt találkoztunk az első kikujuiakkal és itt hallottuk, csaknem egy év leforgása után, a «kutire kimandaja» és «marotte» kiabálást. Ekkor azonban a hangok nem keltettek bennünk, mint egykoron, izgatottságot és boszúságot; ellenkezőleg, édes hangokként üdvözöltük őket, a melyeket banyánára, batátára, czukornádra, kukoriczára, kölesre és más effélére fordítottunk le.

A harczosok, a kik előttünk állottak, a határok védelmére vonultak ki. A mint látszott, jól emlékeztek még reánk; erről tanuskodott azon félreismerhetetlen tisztelet, a melylyel irántunk viselkedtek. Az ő vezetésök mellett folytattuk útunkat. Alig indultunk azonban újra meg, midőn figyelmünket egy másik, körülbelül negyven főből álló benszülött csoportra fordították, a mely dél felől a tófenéken keresztül, hosszú sorban közeledett felénk. Vajjon mászáik vagy kikujuiak voltak-e, sem mi, sem vezetőink nem tudták; Teleki gróf tehát, kikuju kiséretünk örömére, nehány emberrel kémszemlére vonult ki. A kérdéses emberek mászái-moránok voltak, a kik Ngongo Bagász felől a Naivasa-tó felé voltak útban. Ilyen közel vezet el tehát azok útja a kikujui határ mellett; nem csoda, ha a két törzs között gyakrabban kerül a dolog összeütközésre. Ebben az esetben is a kikujuiak egy része azonnal fölkerekedett, hogy elkeseredett ellenségeik mozdulatait figyelemmel kisérje.

Rövid menet után a náddal sürűn benőtt mocsárnál voltunk és letelepedtünk; a mocsár az erdő kellő

közepén, a tenger színe fölött 2076 méter magasságban fekszik és több pataknak forrása. Benszülöttek, bár nem nagy számban, azonnal jöttek, hozván magukkal élelmi szereket, azaz batátákat is; minden más gyümölcs- és gabona-nemben, miként csakhamar megtudtuk, maguk a kikujuiak is szükséget szenvedtek. Embereinknek a kiosztott adagok után meglehetősen sok kecske- és juhbőrük maradt, a melyek most rendkívüli csereeszközszámba mentek és annyira keresettek voltak, hogy gyöngyökért, drótért vagy kelméért valamit becserélni lehetetlenné vált; mivel pedig a batátákat olyan emberek, a kik tiz hónapon át húsból, durrhából, bogyókból és füvekből éltek, valóságos csemetének tartották, mindenütt és mindig ezt hangoztatták: «recha guacse», azaz hozzatok batátákat.

Megérkezésünk híre az országban gyorsan elterjedt; az elsők egyike, a kik üdvözlésünkre elősiettek, Terrere volt, az a rokonszenves férfias morán, a kinek erőre való beavatkozása annak idején leginkább előmozdította annak lehetőségét, hogy az országba bejussunk. Vágyakozása azonban nem annyira nekünk, fehéreknek szólott, hanem Duallának, a kit alkalmasint kiapadhatatlan gyöngédséggel halmozott el.

Terrere elbeszélte, hogy a mióta Kikujuországon áthaladtunk, nem mult el egy nap sem, midőn rólunk nem beszéltek volna, mert első csatánk után nemsokára elmaradtak az esők, a vetések megromlottak és egyéb vetemények elsatnyultak, a mászáik ellen indított vállalataik meghiusultak, szóval, a mihez nyúltak, minden

balul ütött ki. Ez, gondolák magukban, az az átok, a mit az országra mondottunk, mert ellenségként szállottak velünk szembe; naponként elnéztek tehát a határra, vajjon nem térünk-e vissza. Most már jobban állanak a dolgaik. Földeik jó terméssel biztatják, de a batátákat kivéve, még minden éretlen. Élelmi szert tehát még keveset fogunk találni, mégis jobb, ha útunkat Ukambani felé nem Ngongo Bagászon, hanem az ő országukon keresztül veszszük. Végül még arról is biztosított Terrere, hogy Kikujuország a mi földünk, jöhetünk és mehetünk, a merre akarunk. Ránk nézve nincs többé «kimandaja».

Két napig a határon maradtunk. Azon morának közűl, a kikkel annak idején bensőbb viszonyban állottunk, sokan eljöttek üdvözlésünkre, de sem Utaháj Uajaki, sem a többi morúo vagy szamaki nem mutatkozott. Mindkét napon hoztak elég batátát eladásra, azonkívül egy kis czukornádat, dohányt és natriumsót is.

Szeptember 1-én, egy ködös reggelen átkeltünk a keskeny határerdőn és ismét ott állottunk a gazdag és gyönyörű Kikujuország előtt. Miként egykoron, minden oldalról siettek elénk a benszülöttek, de most a dárdák helyett zöld galyakat tartottak kezökben és százszoros «kutire kimandaja»-t harsogtattak. Azon helyre, a hol egy falu közelében tanyát ütöttünk, sietett a benszülöttek apraja-nagyja és hozta a galyakat; mások kardjaikkal lyukakat ástak a földbe és egy percz alatt készen volt a sövénykerítés. Milyen változáson ment e nép keresztül! Milyen üresnek és haszontalannak tünik

föl mindezek után ama mindentudók fecsegése, a kik világgá kürtölték, hogy expedicziónk Kikujuországban kárhozatos módon járt el. *Ám tartsa valaki a fentebb elmondottakat költött dolgoknak, azt a tényt nem fogja eltagadhatni, hogy mi magunk nem féltünk átvonulásunk után az országnak kétszeri meglátogatásától; már pedig ebből mindenesetre az következtetendő, hogy eljárásunk a netalán nyomainkban járó utazókra nézve legkevésbbé sem járhat káros következményekkel.*

A részegek száma most is, mint azelőtt, sok volt és elég gyakran került a dolog a benszülöttek közt veszekedésre. Miként a hevesvérű texasiaknál, itt is minduntalan kirepült a szime a hüvelyéből és keletkezett többé-kevésbbé izgalmas párviadal. Egy kis gyöngylopás is fordult elő, de azért ez sem a jókedvünket, sem a nyugalmunkat meg nem zavarta. Egy órával később a tettes megkötözve és kiszolgáltatva lábaink előtt hevert:

«Tegyetek vele, a mit akartok!» Mi természetesen szabadon bocsátottuk.

Utaháj Uajaki csak délután állított be egy juhval, egy kis mézzel és kölessel. Elbeszélte azután, hogy miként terjedt el Kikujuországban annak a híre, hogy mi mindenestül tönkre mentünk. De most megint itt vagyunk, a minek ő szivből örül.

Három napig maradtunk még kikujui barátainknál, sok ideig nélkülözött élvezetekben gyönyörködvén; most közelből és távolból hoztak mézet, czukornádat, friss

babot, tyúkokat és más egyebeket. Rabszolgákat is fölajánlottak megvételre; többek közt egy csinos fiatal asszonyt, a ki kebelén egy csecsemőt hordott és kezénél egy három éves fiút vezetett. Eladó csak az anya volt a csecsemővel; a fiút a tulajdonos magának akarta megtartani. Némán és látszólag érzéketlenül minden világi dolog iránt, ugy nézett a fiatal asszony sorsának eléje; a kis meztelen ficzkónak azonban könyei a tele pofáján és még vastagabb hasán csakúgy csurogtak lefelé.

Dsumbe Kimemeta, a kit e szép árúval megkináltak, nem tudta magát elszánni, hogy a gyermeket anyjától megfoszsza; de másrészt nem volt azon csere-árúk birtokában sem, a melylyel a fiút megvehette volna. Mi Dsumbe Kimemetát úgy ismertük, mint rabszolgáinak jóságos és jóindulatú urát; Teleki gróf tehát eltökélte, hogy az egész család megvásárlására megadja neki az eszközöket olyan föltétel alatt, hogy a családot, mint egészet együtt hagyja. A vételár 20 vasdrót-gyürű és 20 mászái gyöngyfüzér, azaz körülbelül egy dollár értékű volt.

A földrajzi szélesség ezen foka alatt Kikujuország igen keskeny. Szeptember 3-án három órai menet alatt áthatoltunk rajta és keleti határán, az erdőszegély belső oldalán ütöttünk tanyát. Környezetünkben mindenfelé hevert a parázs és vad rendetlenségben ledöntött fatörzsek, félig elszenesedett ágak és meleg hamú takarták a talajt; a benszülöttek épen azon dolgoztak, hogy a földet tűzzel és baltával mívelhetővé tegyék.

Azon érzelmek iránt, a melyeket a kikujuiak tápláltak, midőn másnap reggel elmenni láttak, kétségben nem lehettünk. Még az utolsó perczben is hoztak élelmi szereket bővében, sokkal többet, mint a mennyi kellett, azután pedig elkisértek az erdő ritkásabb, külső határához és fáradhatatlanul igyekeztek minden akadályt útunkból elhárítani. Ennek daczára az erdő sürűségén csigamódra haladtunk előbbre.

Kis rabszolga-ficzkónk e közben önkényt vállalkozott kecskepásztornak és pompásan be is vált. Saját embereinket is háttérbe szorítá. Igazán nagy körültekintéssel és kitartással bújt árkon-bokron keresztül a nyáj után és azt meg is tartotta a legjobb rendben. E közben úgy nyújtózkodott és ágaskodott a három éves kis kölyök, mint valami fölserdült ifjú; úgy fontoskodott is. Sokkal is kedvesebb volt, semhogy még a mi, az idők folyamán kissé megcsontosodott kedélyünket is föl ne tudta volna viditani; jutalmul ezért egy gyöngyfüzért ajándékoztunk neki azzal a fölszólítással, hogy vegyen magának valamit a körülötte álló benszülöttektől. Volt eladó czukornád, hosszú rudak alakjában, batáta, jámsz, zöld banána, kolokasszia stb. És mit gondol a szives olvasó, mit vett magának a kis ficzkó? Gyors léptekkel, minden habozás nélkül oda sietett egyik előbbi játszótársához, a ki egy fahéjból készült miniatür-paizszsal és egy fadárdával volt fölfegyverkezve; mindkét dolgot kezéből kivette, a gyöngyfüzért nyakába akasztotta és büszkén ment utána kecskéinek, a melyek időközben a sürűségben elszéledtek. Afrikában valóságos gyermeki kedély

nincs, bár általában azt hiszik, a «feketékben» csak nagy gyermekeket kell látni.

Az erdő sürűségéből kilépvén, magas fűvel takart parkszerű vidékre jutottunk. Kelet felé egy pompás, szelíden lejtősödő pusztai vidékre tág kilátásunk nyilt, a mely mögött aránylag alacsony hegysor — az Ulu hegyes vidék, legközelebbi czélunk — emelkedett. A Kenia felé nehéz felhők takarták az égboltozatot; ezeken tekintetünk hiába igyekezett áthatolni; a legtávolabbi délen, magikus fehérségű felhőszerű képződmény kötötte le figyelmünket, a Kibo-csúcs oly jól ismert alakjában. Több mint 200 kilométer választott el még tőle; első perczben nem is akartunk benne hinni, hogy a Kilimándsáro havas csúcsa áll előttünk. Az alak azonban merev maradt; a szelíd kék színű háttérből a szellős alak változatlanul emelkedett ki és csakhamar nem volt többé kétségünk benne, hogy a Kibo-csúcs volt az, a mely a távolból üdvözölt. Gyorsan tehát, mielőtt még a kép eltűnhetett volna, elővettük az iránytűt: a leolvasásból $9^1/_2{}^0$ derült ki kelet felé, a mit olyan gyönyörűséggel jegyeztünk be naplónkba, mintha valami kincset fedeztünk volna föl. A szögmérések ezrei közt, a melyeket útközben végrehajtottunk, ez volt a legfontosabb, mivel módot nyújtott arra, hogy térképünkön a tovább északnak fekvő vidékeket a tengerpartiakkal aránylag biztos viszonyba hozzuk.

Halmos, teljesen fátlan pusztán keresztül vezető, hosszú, terhes menet után másnap a Kaja partjaira érkeztünk. A vidék a legszebb és legterjedelmesebb

legelőkből állott, a melyeket láttunk, lakni azonban senki sem lakott rajta.[1] Csak vad volt rajta sok, a többi közt két hímoroszlán is, a melyek az antilopék és gazellák közt olyan szabadon jártak, hogy eleinte meg sem tudtuk különböztetni és csak akkor lettünk rájok figyelmesekké, midőn behúzott farkkal tovább illantak. A füves puszta igazán kábító almasav szagot lehelt ki.

A Kaja a Dönye Lamujon ered; a Morio-patakok alkotják forrásait, további mellékvizeit Kikujuországból kapja. Rövid, északkeleti folyás után, körülbelül a déli szélesség 1° alatt erős kanyarulattal délnek fordul, Azi néven átmegy a Vakambák országán és Szabaki néven Malinginál az Indiai-oczeánba torkol.

A gázlónál a Kaja 10—12 méter széles; mozdulatlan vize 30—35 centiméter mély. Keskenyebb helyeken még mélyebb tócsák is voltak, a melyekben vizilovak tartózkodtak; Teleki gróf egyszer lőtt is rájuk, de az állat elveszett. A Kaja folyását akáczfákból álló kövér zöld színű szegély jelezte, a mi a környékező pusztával éles ellentétben állott. Körülbelül ugyanezen helyen tanyázott Thomson, valamint Hannington püspök is; dr. Fischer G. a folyón, valamivel odább északnak, kelt át. Nehány, a mint említettem, a karaván ja szolgálatában állott ember biztosra állította, hogy a Kaja a szelíden gömbölyödő Kjandsabihegytől északra, folyása irányát keletivé és végül délivé változtatja.

[1] Jackson J. F. «Masai grazing groundnek» tartja, a mit mi kétségbe vonunk, mert a králoknak még nyomait sem láttuk.

Elhagyván a Kaja partjait, kelet felé vándoroltunk és lassan másztunk ismét fölfelé; ugyanekkor a vulkáni talajról metamorf földre léptünk át. Nagy gnájszlapok és tuskók hevertek a felszínen. Az Ulu-hegyes vidék szelíd lejtői és ágai fátlanok voltak ugyan, de magos fű takarta; rajtok, midőn útunkat feléjök vettük, számtalan gnu-antilope nyáj legelt; három orrszarvút is láttunk, de csak Telekinek sikerült egyet elejtenie.

Tanyánkat, sekély, sziklalapokkal telt patakmedernél ütöttük föl, a melynek fenekén kisebb tócsákban, egyesekben erősen sós ízű víz is volt.

A vakambák, a kiknek telepeitől már nem lehettünk messze, országuk határait őrzik, hogy a kikujuiak és mászáik támadásairól idejében értesüljenek. A mi tanyánkra is csakhamar beállított öt, csupán íjjal, nyillal és szimével fölfegyverzett harczos, hogy kikérdezzenek, honnan jöttünk és hová megyünk; azután pedig tovább állottak.

Másnap reggel átkeltünk azon hegynyergen, a melynek lejtőjén az éjjelt töltöttük és leszállottunk egy patkó-alakú völgybe, a mely délen nyilt, északon ellenben magasabb hegynyergektől van szegélyezve. Számos ültetvény, nagy marhanyájak, a melyek mellettünk elhaladtak, füstoszlopok, a melyek mindenfelé fölszállottak, a jól kitaposott ösvények — mindez első pillanatban tanusította, hogy sürűn lakott vidékre érkeztünk. Már menetközben nagyszámú benszülött jött elénk; azon hitben, hogy félig agyonéhezett karaván nal van dolguk, a legtöbben készre főtt eledeleket — főtt batátákat, kolokasszia levelekkel kevert babot, jámszgyökeret stb.

— hoztak magukkal. Alkalmasint ugyanazon okból sokkal szemtelenebb magaviseletet is tanusítottak, mint illett volna és a mint mi vártuk; de, a hol a benszülöttek a kereskedő-karavánokat már jól ismerik, biztosra fogható, hogy ott szemtelenek is.

Ukambani északnyugati kerületét, névszerint Ivetit elértük; az említett patkó-alakú völgyet azonban az időközben elhunyt Macsako törzsfejedelemről nevezték el. Iveti 1500—2200 méter magas, meglehetősen szabálytalanul alakult hegyes vidék. Egykoron, nyilvánvalóan sürű erdők takarták, ma ezek erősen, egyes helyeken pedig épen egészen ki vannak irtva. Vize kevés; nagyobbára csak apró patakok öntözik, a melyek rövid folyás után már többnyire kiszáradnak. Partjaik környékén durrha, kukoricza, czukornád, kolokasszia, bab, batáta, banána, jámsz, maniok és tök-ültetvények terülnek el, a melyek mind gazdag aratást adnak és az országot aránylag áldott országgá teszik. Ezenkívül a szarvasmarhái egészségesek és szépek, juhai és kecskéi kövérek, tyúkjai számosak, de a szamarak teljesen hiányzanak. A vaj és juhzsír olyan árúczikkek, a melyeket naponként nagy mennyiségben hoznak a piaczra. A benszülöttek bantuk, szép erős emberek, apró falvakban élnek, a melyek nagyobbára a hegylejtőkön vagy a hegygerinczek alján levő mélyedésekben állanak, de sohasem szabadabb, nyilt völgyekben.

Feltünő az itteni lakosoknál azon szokás, hogy mohammedánus ritus szerint körül vannak metélve és hogy mindkét nem felső metsző-fogait hegyesre

reszeli; ennek következményeként a fogak hiánya és rosszasága náluk nagyon gyakori.

A vakamba élénk és lármás nép, azonkívül még nagyon tolvaj-természetű; nyilt is nemsokára alkalmunk mindkettőt tapasztalnunk. Először tanyánk helye miatt akadékoskodtak — mindegyik nagyon közel esett földjeikhez — azután a hongo-szabályozás miatt, a melyet törzsfejedelem hiánya miatt 60—70 öreg emberből álló csapattal kellett elvégeznünk. Ezek kivánsága nem kevesebbre, mint elefánt-csontra irányult és meglehetősen kategorikusan adatott elő. A vakambák ugyanis már évtizedek óta önmaguk utazgatnak el a tengerparthoz, névszerint Mombaszba, hogy ott az elefántcsontot eladják, a mit némely helyen vadászattal, de rendesen csak csere-útján más benszülöttektől vagy éhező kereskedőkaravánoktól szereznek meg. Hogy a városban őket gyökeresen megcsalják, alattomban érthető; ez az oka annak is, hogy a legsatnyább kelme-fajokat Ukambaniban lehet találni; ennek daczára paraszt ravaszsággal eltelve, azt hiszik, hogy így jobban járnak és a hosszú úttól nem riadnak vissza.

Mi természetesen elefántcsontot nem adhattunk. A benszülöttek azonban azt nem akarták belátni; másrészt azt az egykedvű nyugalmat, a mi arczunkról visszatükröződött, alkalmasint félelemnek tartották; ezért a szokásos módon, Uui-kiabálással, az eladók és eladónők elkergetésével és egyéb megfélemlítési eszközökkel megkisértették, hogy bennünket nagyobb engedékenységre birjanak. Teleki gróf ekkor a tolmácsunkat meg-

bízta, derítse föl előttük a dolgok állását és óva intse őket minden elhamarkodott lépéstől. Ennek meg is volt a kivánt hatása. A benszülöttek izgatottsága, valamint az elefántcsontra való vágyódásuk leapadt és a tanyán

KIS KECSKEPÁSZTORUNK.

csakhamar fölhangzott a férfiak, asszonyok és gyermekek mindent megbámuló tömegének ujjongása.

Bár a vakambák gyakran érintkeznek a tengerparti lakókkal, ez nem akadályozza, hogy eredeti állapotukban megmaradjanak; főképen áll ez Ivetinek, a tengerparttól legmesszebb fekvő országrésznek lakóiról. Igy a férfiak,

ha ékszereiktől eltekintünk, nagyobbára egészen meztelenül járnak-kelnek. Cziczomájuk mindenesetre aránylag sok és igen csinos. Lágyékukat vékony vas- vagy rézlánczocskák nagyobb sorával (mikufu) vagy gömbölyű, vékony rézdróttal sürűn körülcsavart, 8—10 milliméter vastagságú zsinórral övezik. A lábikrák fölött vastag rézdrótból (kicsango) több tekercset viselnek. Lábikráik alsó részét a bokáktól kezdve fölfelé 10—15 centiméternyire, fehér mászái gyöngysorokkal sürűn körülkötik, a mi olyan külsőt kölcsönöz nekik, mintha harisnyájuk volna. További cziczomáik még a kar- és nyakpereczek, a mely utóbbiakról nagyobbára nagyszámú finoman czizelált, különböző átmérőjű kerek rézlapocska lóg le; ilyeneket nem ritkán homlokukon is hordanak. Ezen fémdolgok a munkát és izlést illetőleg olyan ügyességet árulnak el, a mi minden más Afrikában látott dolgot teljesen háttérbe szorít.

A vakambák fegyverekül csupán íjjat, nyilat és szimét használnak, a mely utóbbi a Kilimándsáro körül használatos kardoktól egyedül rövidebb hüvelye által különbözik. Dárdákat, paizsokat és buzogányokat, sem puskákat náluk nem találni; e helyett azonban a legtökéletesebb nyilakat náluk találtuk. Ezenkívül a vakambák kitünő lövők hírében is állanak. Vadász-czélokra a nyilakat növényi méreggel állítólag igen hathatósakká teszik. Ivetiben sokat tartanak arra, hogy egyszerű csőalakú fategezeik struccztollakkal gondosan föl legyenek diszítve. A szimét nem hordják úgy, mint máshol a lágyék-övön, hanem szíjon, a mit a vállukra akasztanak.

Feltünő, de meglehetős izlésre vall az asszonyok és leányok viselete. Ezek hajukat sapka-alakban meghagyják és a többit köröskörül lenyírják. Minden egyéb szőrt a testükről gondosan eltávolítanak, a mire kis fogó szolgál, a melyet a nyakukra akasztva hordanak. Mellöket, a mennyiben a nyakon viselt különböző karikák el nem takarják, szabadon hagyják. Lágyékukat 50—70 sor borsó-nagyságú, vastag kék gyöngyökkel övezik. Mindez a bársony fogású, csokoládébarna bőr fölött pompásan kiválik és a fiatal leányoknak igen szép külsőt kölcsönöz.

Öregebb asszonyok durván cserzett kecskebőrt kötnek lazán balvállukra, jobboldalt pedig csomóra kötik; hátul hosszú, keskeny darab bőrt hagynak lelógni, a mi fecskefark-alakban végződik.

Kisebb tolvajlási kisérletek gyakran fordultak elő; sőt egy éjjel Dsumbe Kimemeta egy nagy elefántcsontját is el akarták vinni. Veszekedések különböző jeleneteiben szintén nem volt hiány és mivel, ha hosszabb ideig itt maradunk, esetleg komoly összeütközésekre is kerülhetett volna a dolog, egy napi pihenés után tovább indultunk. Élelmi szerünk volt bőven, a többi közt vettünk 7 kövér ökröt, nehány juhot és kecskét, meg egy csomó tyúkot. Itt egy marhát általában 10 kecskével vagy juhval tartanak egyértékűnek. Egy jó marhának ára 20 vastag rézdrót-gyürű, 5 suka gamti, 49 füzér mikufu és több füzér murtinarok-gyöngy volt. A csereárúkból egyébként minden más forgalomban levő dolgot is elfogadtak. De nem egyformán becsülték meg; leg-

több értéke volt az elefántcsontnak (orrszarvú- és vizilófogaknak is), azután következtek sorrendben vastag rézdrót, kelmék (gamti), natrium-só (makate), balták (soka), vékony vörösrézdrót, mikufu-, murtinarok-, közönséges (mindenféle színű) mászái gyöngyök és szenenge. A vas nem örvend nagy keresletnek, mert az uralkodó fém a sárgaréz; az előbbire dárdák hiányában annál kevésbbé van szükségök, mivel a használatos baltákat csere útján kapják. Mikufut magában az országban készítenek.

Útunk keleti irányban, meglehetősen egyenlőtlen ösvényeken, szélesebb és nyiltabb völgyvidékre vezetett, mint az volt, a melyből mi jöttünk. A benszülöttek itt kevesebb számmal, de sokkal kedélyesebbek voltak; a legkisebb összeütközés sem zavarta meg a nyugalmat. Kérdésünkre, hogy hol fekszik a Kenia, meglepetésünkre, délnek mutattak. Csakhamar ki is derült, hogy a vakambák minden magas hegyet «Kenia»-nak hívnak és ezért kérdésünkre a Kilimándsáro felé mutattak. A Kilimándsárot azonban, hogy az északnak fekvő Keniától megkülönböztessék, «kicsua cseu»-nak, azaz «fehér fejnek» is nevezik, fehér hókúpja miatt. A Kéniából a rajta nyugvó felhők miatt, sajnos, semmit sem láttunk, de láttunk déli lábánál egy aránylag alacsony hegysort, a melyet «Eumúmone»-hegyeknek neveztek.

Másnap két meredek és festői, északról dél felé vonuló hegyhát között haladtunk dél felé. A benszülöttek itt rendkívül jámborok voltak; a félig felnőtt ifjúság épen olyan vidáman töltötte itt is idejét, mint Európában; rablósdit játszottak — és hó hiányában

— homokgolyókkal dobálóztak. A falu véne, a kinek közelében tanyáztunk, nem látogatott ugyan meg, de küldött két kövér ökröt ajándékba.

Legközelebbi tanyánknál, a melyet ugyanazon völgy folytatásában, a kerületnek már a határán, sekély, most félig kiszáradt pataknál ütöttünk föl, a benszülöttek kezdetben vad és félénk magaviseletet tanusítottak, későbben azonban, midőn bennünk békés embereket ismertek föl, annál bizalmasabbakká lettek. Vidám lelkületökből kifolyólag nehány tánczukat is bemutatták. Ezeknél egy csörgő botfélét használtak, a melylyel a taktust verték; ez volt az első és egyedüli hangszer, a mit egész útunkban láttunk. A bot, körülbelül 8 centiméter átmérőjű és 1 méter hosszú, átfúrt fatörzs-darabból állott, a melynek felső szélén két sor vascsörgő volt megerősítve; ha a merőlegesen tartott botot a földhöz ütötték, tompa, a csörgők zajától kisért hangot adott. A tánczosok — fiatal emberek — kiterpesztett lábakkal állottak egymással szemben; felső testöket, taktusban egymással szemben hajtogatták és e közben rövid dalt énekeltek; minden strófa végén szorosan egymáshoz tartott fejöket gyorsan lehajtották és felkapták, a mi egészen azt a hatást tette, mintha egymást föl akarnák falni.

Követvén azon völgy mentét, a melyben az elmult két napon tanyáztunk, jó hosszan tartó menet után megérkeztünk a legközelebbi, Kilungonak nevezett kerülethez. Iveti és Kilungo lakosai egymással ellenségeskedésben élnek; ezért e két kerület telepei közt fekvő vidék lakatlan.

Kilungo épen olyan hegyes vidék, mint Iveti; az átlagos tengerszín fölötti magasság azonban abban a mértékben csökken, a mint az ember tovább halad délnek és keletnek. Kilungoi tanyánk tengerszín fölötti magassága már csak 1200 méter volt, holott Macsako 1667 méter magasságban fekszik.

Iveti földje erős hajlású gnájszrétegekből, Kilungoé ellenben vízszintesekből áll. Az előbbit élénk, gyakran vakítóan vörösszínű laterit-takaró jellemzi; ellenben Kilungo homokos felülete fehér, világossárga vagy barna színű. Erdei is kevésbbé vannak kiirtva.

A lakosok henczegő és veszekedő emberek hírében állanak. Menetközben meg is próbálták, hogy kecske- és juhnyájainkat óriási lárma közben végrehajtott támadással szétugraszszák és így a szétszaladó állatok közt jó zsákmányra tehessenek szert. Dualla azonban, a ki szerencsére épen akkor köztük volt, Henry Winchester puskájából egy pár golyót röpített el fejök fölött és ez elég volt arra, hogy vállalkozó kedvöket egy kissé lehűtse.

Itt esett meg először, hogy a benszülötteket műszereink használata nyugtalanította. Épen egyedül voltam, valami 1000 lépésnyire a tanyánktól és még nem is sokáig foglalkoztam a szögmérésekkel, midőn eleinte csak egyesek, csakhamar azonban tömegesen megjelentek a benszülöttek, nagy félkörben körülállottak és a busszollal végrehajtott gyanús tevékenységemet nagy izgatottsággal nézegették. Közelembe jönni ugyan nem mertek, de soraikból folytonosan föl-fölhangzottak hangos

fölkiáltások és fenyegető szavak, a melyeket azonban én nem értettem és kezdetben figyelemre sem méltattam. Ez így tartott egy óránál tovább, míg végre a tömeg mindig jobban nyugtalankodott és a folytonos kiabálások nekem is terhemre estek. Ott hagytam tehát műszereimet és elmentem a tanyánkra egy tolmácsért; a benszülöttek pedig hallgató várakozással guggolva maradtak a titokzatos, háromlábú dolog körűl. Midőn a magam emberével visszatértem és megkérdeztettem a benszülötteket, hogy mit akarnak: öreg, ősz hajú ember szólalt meg, kijelentvén, hogy tudni szeretnék, mit is csinálok én itten? Vajjon országukat akarom-e megbűvölni? — Tréfálva feleltem erre, hogy országukat ugyan nem bűvölöm meg, de épen azon vagyok, hogy hegyeiket lassanként megegyem; vigyázzanak csak rá, vajjon nem kisebbek-e már is? — E felelet, a mint látszik, megnyugtatta, mert csakhamar tovább állottak.

Később a tanyánkon egy másik vidám jelenet is játszódott le, a mit el akarok beszélni, mert illusztrálja a benszülöttek naiv ravaszságát. Teleki gróf és én naplemente felé sátrunk előtt ültünk és pipánkat szívtuk, midőn négy benszülött felénk jött és mintegy 10 lépésnyi távolságban, velünk szemben a földre guggolt. Egy darabig csak egymás közt suttogva ültek ott és néhanéha vetettek sovár pillantásokat felénk. Látogatásuk kétségtelenül gyöngyeinket illette; ezért is úgy tettünk, mintha jelenlétöket észre sem vettük volna. Ezért tehát arra törekedtek, hogy figyelmünket magukra vonják és pedig megpróbálták olyan megjegyzésekkel, a miket a

sátrunk ajtaján bolondozó majmunkra, Hamiszra tettek. «Ah, ah, ah,» szóltak sorban csodálkozva, «mundo hujo?» (Ember-e ez?) «Nem», válaszolt azután az egyik, «csak eszik, iszik és pipázik úgy, mint valami ember.» — Hamisz épen ellopta Teleki pipáját és szájába kapván azt, a sátorra menekült — «de még sem az». Ezen azután még sokáig eltanakodtak, mig végre elérkezettnek tartották az időt, hogy bennünket is belevonjanak a beszélgetésbe.

«Leibon! mundo hujo?»

«Igen hát, mundo hujo, válaszoltunk tettetett komolysággal. Ezzel a Hamisz dolga el volt végezve; most tehát ránk került a sor. «Madsumbe manene szana haua!» (ezek a nagy urak!) szavakkal kezdődött meg sziveink ellen az ostrom, és «madsumbe manene szana szana» (nagyon, nagyon nagy urak) hangzott még sokszorosan khorusban. «Ah,» mondá azután az egyik hangosan, «ezek nem madsumbék, ezek istenek, nézzétek csak a fehér bőrüket, szép ruháikat; a lábaik is mások, mint a mieink» stb. stb. és így tömjéneztek nekünk mindíg erősebben, míg végre megkapták a maguk ajándékát, a mire diadalmaskodó örömük hangos nyilvánításai közben távoztak el mellőlünk.

Másnap, több falu mellett haladván el, a szép marhákban gazdag Zaovi[1] kerületbe jutottunk. Eddig szoktak előre haladni az ökörkereskedéssel foglalkozó tengerparti karaván ok; a tenger mellékének hatása tehát

[1] Zao ökröt jelent.

itt már érezhetőbb. A benszülöttek kelmékkel és gyöngyökkel jobban el vannak látva; a fém-gyöngyökből készült, kis asszonyi kötények már csak szórványosan találhatók és a szépek némelyike keblét épen úgy takarja el egy lesszoval, miként a zánzibári bibik. Ékítő-szerűl előszeretettel a murtinarok-gyöngyöket használják; a fiatal dandyk lágyékuk körül sokszor 6—8 sort hordanak. A kelméket vörösbarnára festett zsírral kenik be és azután jobb vállukon megkötve kis köpenyegekként viselik; alsó szélük 30—50 centiméter szélességben ki van rojtozva.

Zaovi és Ukambani közt körülbelül 60 kilométer széles lakatlan öv terül el. A vidék laposabb, mint észak felé; nyugaton az Ulu hegyes vidék alacsony ágai szegélyezik.

Kelet felé a tájék szelíden lejtősödik; odább azonban, az Azi-folyótól keletre, fensík-alakjában ismét magasabb lesz. A földet elég sürűen borítja erdő. Ez nagyobbára alacsony, bütykös szárú fákból áll, a melyek most levéltelenül és mereven állottak itt, mintha érczből volnának öntve; csakis a száraz, vagy pedig sós vizet magukban rejtő patakok szélén állottak akáczfák és legyező-pálmák. Vadat eleget láttunk és pedig kvaggákat, kis kudukat és orrszarvúakat. Teleki gróf ez utóbbiak egyikét futtában lőtte le úgy, hogy mint valami nyúl terült el; ez volt a kilenczven kilenczedik és utolsó, a melyet expediczionk tartama alatt zsákmányul ejtettünk. Két másik marhanyájainknak ment neki, meg is kergette és e közben az egyik tehenet öklelte agyon, a másik

pedig árkon-bokron keresztül, hazája, Zaovi felé szaladt el.

A lakatlan területen keresztül vezető útunk négy napig tartott. Ez alatt a Dsululáncz szelíd lejtői és a Theukahegy festői alakja lassanként láthatókká váltak; gyönyörködhettünk továbbá a két Kilimándsáro-csúcs pompás látványában, a melyek, minél messzebb jutottunk el dél felé, annál magasabbaknak tüntek föl.

A kikumbuliai első telepekre szeptember 19-én érkeztünk meg; ezek a már laposabb vidék egyhangúságát megzavaró meredek lejtőjű halmok erdős kúpjai körül körben feküsznek. Mielőtt oda érkeztünk, otromba baobab-fák tüntek föl előttünk, a melyeket a Kilimándsáro elhagyása óta már nem láttunk; még inkább csodálkoztunk azonban, midőn észrevettük, hogy a fehér metamorf-homok, a gnájsztörmelék és sziklalapok helyébe, a melyek eddig a talajt takarták, most hirtelen durván hólyagos és a járást a legnagyobb mértékben nehezítő lávaréteg lépett. Ennek felső része éles szélű és csaknem felbomlatlan volt, de azért régi fák is állottak rajta. Sokáig hiába tanakodtunk magunkban, hogy ezen vulkáni kitörések honnan kerülhettek ide, mivel a közel fekvő Dsulu-hegyek legkevésbbé sem tették ránk azt a hatást, mintha bennök föl lehetne találni azon krátereket, a melyek egykor tüzet hánytak; csak később, midőn déli végökhöz értünk, fejtődött meg a rejtvény.

Kikumbuliu körülbelül a nagyobbára száraz Kambupatakig terjed. A falvak és ültetvények csaknem kizárólag az erdők nehezen hozzáférhető részeiben vannak,

a miért is belőlük csak kevés látható. Ukambaninak ez a legszegényebb része. A talaj rossz, az aratás az esőhiány miatt gyakran silány és a lakosok csaknem folytonosan éhinségben élnek.

Termeszteni csak babot és kukoriczát szoktak; ezeken kívül még a számos baobab-fának kell kisegítenie, hogy a lakosság megélhetését lehetővé tegyék.

Házi állatokul szarvasmarhákat, kecskéket és juhokat kevés számmal tartanak, de sok a tyúk. Kikumbuliu lakói már gyakrabban kényszerültek bizonyos időre kivándorolni Teitába, Távetába és a Kilimándsárohoz, a hol vadászattal foglalkoztak és a zsákmányt gabonával cserélték be.

Szeptember 24-én a szintén nagyobbára víz nélkül szűkölködő Mdido-Andéi patakhoz érkeztünk. A bütykös szárú törpe fák és bozótok itt helyt kezdenek adni egy kellemesebb, főképen akáczfákból és legyező-pálmákból álló erdőségnek.

A mint a Dsulu-láncz déli végéhez érkeztünk, váratlanul, ez idő szerint ugyan nem működő, de teljes épségben levő krátervidék közepén állottunk, a melyben likacsos láva-folyamok — ezek a frisseségnek csaknem ugyanazt a hatását tették ránk, mint a Teleki-vulkán környéke — ereszkedtek le a hegyekről a síkságra. A halmok közül sokan határozott kúpalakot mutattak; szabályos lejtőiket pedig különböző színű hamu fedte.

Egy medenczében ütöttük föl tanyánkat, a mely, két régibb lávafolyam keresztezése folytán származott.

Víz alig volt annyi, hogy épen csak az embereknek jutott; az állatok szomjan maradtak.

Másnap reggel elindulván, a Csávo-patakhoz jutottunk; szép, de csak keskeny erdőszegély jelezte folyását. A helyen, a hol elértük, medre csak két lépés széles, vize pedig egészen sekély volt. E patak a Kilimándsáro keleti lejtőinek csaknem minden vizét egyesíti magában és levezeti őket az Azi-Szabakiba. — Puskalövések, a melyeket délután Uszeri felől hallottunk, elárulták, hogy valami európai ember lehet a közelben, a ki alkalmasint ott vadászgat.

Még csak három menet választott el Távetától. Embereink beszélgetésének tárgya most már csaknem kizárólag Zánzibár és az ott hátrahagyott kincsek voltak.

Nehány pompás párbeszédet magunk is hallottunk, a melyből megtudhattuk, hogy az emberek bizalma feleségeik hűségében nem volt épen olyan szilárd, mint valami szikla és hogy némelyik már ekkor igyekezett megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy házi tűzhelye körül olyan változásokat fog találni, a melyek még olyan áldott országban is, mint Zánzibár, meglepők lehetnek.

Útunk először a vízben gazdag Uszerin vezetett keresztül, azután pedig a Rombo-pataknak északnak folyó ága mentén. Útközben, tőszomszédságában haladtunk el azon hosszúkás mocsáros vidéknek, a melyet a Rombo folyása közben alkot; e közben minden kétséget kizáró módon megállapítottuk, hogy az északnak a

Csávoba torkoló ága a Rombonak, valamint a Dsipe-tóba délnek folyó Lumi ebben a mocsárban ered.

Szeptember 29-én puskaropogás közben vonultunk be Távetá árnyékos erdejébe, a melynek lakói bennünket a szíves öröm túláradozó jelei közt vezettek el régi, a gyom közt alig fölismerhető tanyahelyünkre.

Velünk egyidejűleg, de másik oldalról, aznap reggel még egy másik karaván is érkezett Távetába. Ez egy német emberé, névszerint Ehlers Ottóé volt, a ki Mombaszból jött, hogy Braun úrtól, Korogve állomás ekkori főnökétől egy állomás vezetését átvegye, a melyet időközben a Kilimándsáronál a német kelet-afrikai társaság alapított.

Ehlers úr volt az első kapocs, a ki bennünket két évi távollét után ismét Európához fűzött; szeretetreméltó előzékenységét nehéz próbára is tettük, ki nem fogyván a kérdezésből az iránt, hogy mi történt azóta hazánkban. Tőle hallottunk hírt a tengerparton kitörőfélben levő fölkelésről is, a mi kívánatossá tette, hogy igyekezzünk Zánzibárba eljutni, mielőtt az odavezető út elzáródnék. Egy időközben megérlelődött tervünket tehát, a mely szerint a még mindíg ki nem kutatott Manyara sóstóhoz kellett volna elmennünk, elejtettük és másnap csak rövid látogatást tettünk Miriálinál és Braun úrnál. — Távetába visszaérkezvén, abban a szerencsében részesültünk, hogy megismerkedtünk dr. Abbot úrral, fiatal, épen olyan tudós, mint vállalkozó szellemű amerikai természet-tudóssal, a ki feladatául tűzte ki a Kilimándsáro-vidék faunájának és flórájának tanulmá-

nyozását. Már teljes hét évig időzött ott és ma bizonyára ő az, a ki azt a vidéket a legjobban ismeri. Összesen három évre terjedő kutató munkája eredményének a világ feszült érdeklődéssel nézhet eléje, mert az említett vidéknek mindenesetre kimerítő ismertetését fogja közölni.

Október 13-án elhagytuk Távetát. A tengerpart felé vezető útunkról kevés a mondani való. Ismert ösvényeken vezetett Teitát és Kadiaron keresztül Rabaiba, a Mombasznál, a kelet-afrikai parton fekvő legrégibb hittérítői állomásra, a melyet 1888. október 24-én értünk el.

Csaknem nyomasztó érzéssel láttuk viszont az oczeán kék felületét; azt jelentette nekünk, hogy elhagytuk a vadont, a melyet megszerettünk, mint mindenki, a ki vele megismerkedett. Kedves baráti kör — Mathews generális, Mackenzie György úr és Buchanan úr, a kikkel váratlanul találkoztunk Mombászban — csakhamar elfeledtette szomorúságunkat; 48 órával később pedig a Br. Ind. St. Nav. Co. egyik hajója egész karavánunkat átvitte Zánzibárba.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Megszabadulva az utazás fáradalmaitól, a czivilizáczió örömei közt két hónapot töltöttünk a szigeten. Ez volt egész útunkban talán a legveszedelmesebb idő, mert csakhamar beköszöntött a láz — olyan pestis, a melyet mindeddig alig ismertünk — és csontjainkból csaknem kirázta a velőt. Meglepően rövid idő alatt eltünt orczáinkról az egészség bronzszíne és az időtől megedzett testünk ingadozó csontvázzá soványodott.

Félig meggyógyulva, a következő év első napjaiban megérkeztünk Adenbe. Utazó kedvünk azonban még mindíg nem volt kielégítve és bár még erőinket legkevésbbé sem nyertük teljesen vissza, eltökéltük, hogy hazatérésünk előtt kirándulást teszünk Hararba, a Soa határán fekvő, ó-ethiopiai híres városba. A szives olvasónak, a kitől most bucsút veszek, ez útunkat talán más alkalommal fogom elmondani.

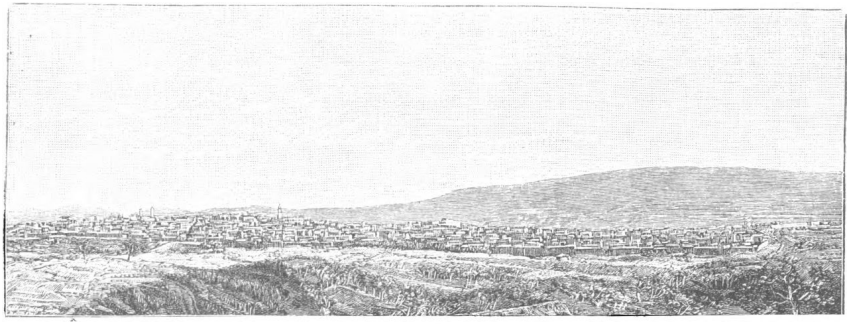

HARAR.

FÜGGELÉK.

Teleki S. gróf vadásznaplójából.

1887.

Február 18. Korogve. A tájék, a mint látszik, vadban szegény. 1 kis, vörös gazellát lövök. Braun úr, a ki útamban elkisért, antilopékat és egy párduczot is látott.

Márczius 7. Mkomázi. Sok a vad: zebra, struccz és antilope. Lövök 1 kis gazellát, 1 strucczot és 1 viperát.

„ 9. Mikocseni. Elefánt-nyomokra bukkantam. Egy vizibakot meg egy phacochoerust lőttem.

„ 11. — Két antilopét (a mpala-fajból), gyöngy-tyúkokat és egy ismeretlen, vörös színű, hasán fehér szőrű antilopét ejtettem zsákmányul. Ezen állatnak vékony nyaka, igen hosszú lábai és rövid, feltünően keskeny teste volt. Szarvai gömbölyűek voltak.

„ 13. — 1 mpala-antilopét lőttem; az első orrszarvút ma láttam.

„ 14. — 1 mpala-antilopét lőttem.

„ 17. — Egy 3 méter hosszú pythont ejtettem zsákmányul.

„ 22. Upuni. 1 zebra, 1 vizibak és 3 mpala esett zsákmányul.

„ 25. Szame. 1 elenn-antilopét lőttem.

Márczius	26.	Kiszingo. 1 mpala-antilopét lőttem.
„	27.	— Útközben fiatal leopárdot lőttem.
„	28.	Dsipe-tó. 2 tehén antilopét (Alcelaphus Cokii) lőttem.
Aprilis	19.	— 1 viperát.
„	21.	Kikáfo. 2 vizibakot lőttem. Orrszarvúakat, zsiraffokat és egy oroszlánt láttam.
„	23.	— Szakadó eső. Egészben 11 orrszarvút és 22 darab zsiraffból álló csordát pillantok meg. 2 orrszarvút és 1 vizibakot megsebesítek, de mind elveszítem.
„	24.	A Lederiek mellett. 1 orrszarvú esett zsákmányul.
„	25.	Szigirari. 3 gnu-antilope, 1 zebra és 1 Gazella Thomsonii.
„	26.	Meru-hegy. 1 bivaly-bika.
Május	9.	A Darjama mellett. 1 gnu-antilope.
„	14.	Kahe. 4 Colobus-majom.
„	15.	— 5 Colobus-majom.
„	17.	Távetánál. 1 struccz.
„	27.	Dsipe-tó. 2 mpale.
„	28.	— 6 gyöngytyúk; 1 fogoly.
„	29.	— 1 orrszarvú, 5 gyöngytyúk.
„	30.	— 1 vizibak, több gyöngytyúk.
„	31.	— 1 törpe gazella, néhány gyöngytyúk.
Junius	9.	Szagana-patak. 2 tehén-antilope.
„	16.	Rombo. 1 tehén-antilope.
„	19.	Uszeri. 1 tehén-antilope.
„	21.	— 1 tehén-antilope.
„	24.	Leitokitók. 1 bivaly, 1 orrszarvú.

Ez utóbbi először a fejére kapott egy lövést. A golyó ugyan lecsúszott, az állat azonban mégis összerogyott; midőn fölállott és megfordult, másik golyót röpítettem a lapoczkájába.

Julius 25. Magungani. 1 gnu-antilope, 2 kvagga, 1 tehén-antilope.

„ 26. Málago Kanga. 2 orrszarvú (egyikök az első lövésre terült el), 3 kvagga (Eq. Chapmanii) és 1 Gazella Grantii.

„ 28. — Sok a vad. 2 orrszarvú, 1 zsiraff; 3 megsebesített zsiraff elveszett.

„ 29. — 1 orrszarvú, több antilope.

„ 31. — 5 sziklai tyúk, 8 fogoly, 1 mezei nyúl.

Augusztus 1. Ndsiri-tó. 2 gnu-antilope.

Ezek fehér sávos sörényök által különböznek azoktól, a melyeket ezelőtt lőttünk. Voltak köztük olyanok is, a kiknek sörénye egészen fehér. 1 mpala-antilope.

Augusztus 2. Ndsiri-tó. 1 gnu-antilope, 2 bivaly.

A bivaly-vadászatnál abban a veszélyben forogtam, hogy az ide-oda rohanó nyáj el fog taposni.

Augusztus 3. Ndsiri-tó. 1 gnu-antilope, 1 bivaly-tehén; ez utóbbi keményen sarokba szorított.

„ 6. II. Masszimani. 3 gnu-antilope, 1 gazella Thomsonii.

„ 8. Ngare na Lalla. 2 kvagga, 1 a Gazella Grantii-hez hasonló antilope.

„ 9. — 1 orrszarvú, 1 phacochoerus; 1 orrszarvú megsebesült.

„ 10. — 4 mpala, 1 Thomsonii.

„ 11. Ngare Kidongói. 1 orrszarvú, 1 zsiraff, 1 nagy fülű fekete hiéna.

„ 13. — 1 orrszarvú, 1 kvagga.

„ 14. Bartimaro. 3 orrszarvú.

„ 16. Bezil. 2 orrszarvú.

„ 17. — 1 orrszarvú, 4 kvagga, 5 gnu-antilope, 1 tehén-antilope.

E napon sok ezer vadat láttunk, a melyek valamennyien nagyon kevéssé voltak félősek.

Augusztus 18. Turuka. Megsebesítek egy oroszlánt, sokáig üldözöm, végre az esti szürkületben elveszítem, mivel folytonosan menekült és jó lövésre soha alkalmat nem nyújtott.

„ 19. — 1 mpala-antilope.

„ 21. — 2 kvagga.

„ 22. Turuka-fensík. 2 orrszarvú, 1 Gazella Grantiihez hasonló, de vörösebb színű antilope.

„ 24. Kapotéi. 1 elenn-antilope.

Szeptember 2. Ngongo Bagász. 2 vadliba.

„ 3. — 1 vadkacsa, 2 szalonka.

„ 6. — 1 tehén-antilope.

„ 7. Kikuju déli határa. 1 orrszarvú. Az 500. expresszből rá tüzelvén, az első lövésre elterült.

Október 6. Kikuju északi határa. 1 orrszarvú.

„ 23. A Kenián, 10,000 láb magasságban egy kis, előttem ismeretlen antilopét lőttem.

„ 25. A Kenia tövén. 1 bivaly.

„ 28. Ndoro. 1 kis antilope, 30 erdei szalonka, 2 tavi szalonka, 2 vadkacsa.

November 2. Ngare Nyiro. 6 Colobus Guereza.

„ 7. Ngare Szongorói. 1 Gazella Thomsonii.

„ 11. Szubugo. 1 bivaly-tehén.

„ 16. Marmanétt-hegység. 1 erdei antilope (Antilope sylvatica).

„ 17. Leikipia-lejtő. 1 python.

„ 21. Nyemsz Mdogo. 1 bivaly.

„ 22. — 1 mpala-antilope, 1 phacochoerus.

„ 24. — 1 mpala-antilope.

„ 25. A langyos vizű pataknál. 3 vizibak, sok flamingo, 1 fogoly, egy szalonkaféle madár.

„ 26. — 1 orrszarvú, 1 bivaly, 2 nagy kudu; 2 oroszlánt láttam.

November 27. A LANGYOS VIZŰ PATAKNÁL. 2 tehén-antilope (Alcel. Caama), 1 vizibak, 4 gyöngytyúk.
„ 28. NYEMSZ MDOGO. 8 gyöngytyúk, 1 fogoly, 1 nyúl.
„ 30. GUASSZO BOLIO. 1 orrszarvú, 1 krokodilus.
Deczember 1. — 1 beiza-antilope, 3 antilope Grantii, 1 kvagga.
„ 2. — 1 orrszarvú, 1 nőstény oroszlán.
„ 3. — 1 orrszarvú, 1 elenn-antilope, 3 kvagga.

Négy izben figyeltem meg, hogy az elenn-antilope, ha megsebesült és nem bir tovább menni, hirtelen és erősen szokott támadni. Az említett alkalmakkor az antilopénak mindig egy lába el volt lőve; mindezen esetekből azt vettem ki, mintha képtelen volna, ha egyszer elesett, újra fölállani. De ülve is nagyon ügyesen csúszott ide s tova és villám-gyorsasággal és nagyon ügyesen védekezett.

Deczember 4. GUASSZO BOLIO. 1 beiza-antilope, 1 vadmacska 3 gyöngytyúk.
„ 5. MOGODENI. 3 orrszarvú.
„ 7. — 3 orrszarvú, 1 előttem ismeretlen, a zerge-antilopéhoz hasonló antilope. Az orrszarvúak közűl 2 támadást intézett ellenünk.
„ 9. NYEMSZ MDOGO. 2 sziklai tyúk (Perdix saxatilis), 1 gyöngytyúk.
„ 15. A LANGYOS VIZŰ PATAKNÁL. 1 elenn-antilope, 1 vizibak.
„ 20. GUASSZO NYUKI. 1 orrszarvú.
„ 23. — 2 orrszarvú (kettős lövésre).
„ 26. — 2 bivaly (kettős lövésre).
„ 28. — 2 bivaly, 1 orrszarvú. Ez utóbbi támadott.
„ 29. MIVIRUNI. 1 orrszarvú 1 kvagga.
„ 30. — 2 elenn-antilope. 1 tehén-antilope (Alcel. Caama).
„ 31. MENETKÖZBEN. 1 elenn-antilope, 1 orrszarvú, a mely a karaván több izben megrohanta.

1888.

Január 2. A száraz tónál. 1 bivaly. 1 Gazella Thomsonii.
„ 5. Guasszo Nyuki. 1 bivaly.
„ 7. — 1 orrszarvú, 2 bivaly, 3 elefánt.
„ 8. — 2 bivaly (kettős lövésre).

Midőn a második bivaly is megsérült, mint valami vadászkutya, úgy keresett; azután pedig ellenem támadt, ekkor a torkába röpített golyó leterítette.

Január 10. Guasszo Nyuki. 3 bivaly.
„ 12. — 1 orrszarvú, 2 bivaly; 2 megsebesült bivaly elveszett.
„ 13. — 3 elefánt.
„ 15. — 2 bivaly, 2 kvagga.

Az első bivalynak testén 50 lépésről két bordát áttörvén, két golyó hatolt át (az 500. expresszből) a testén.

Január 16. Guasszo Nyuki. 4 elefánt az 577. expresszel, a melynek golyói még a fejre irányzott lövéseknél is, 90 lépésről elég erősnek bizonyultak.
„ 17. — 4 bivaly.

Közűlök 3-at három lövéssel egy nyájból lőttem ki. A negyedik megsebesülve, Szeiff Mohammedet üldözőbe vette; ez azonban, mint valami toreador, ügyesen félre ugrott és így alkalmat adott arra, hogy az állat torkára, jól irányított lövéssel, szorultságából kimentsem.

Január 19. Guasszo Nyuki. 3 bivaly.
„ 21. — 2 bivaly, 1 kvagga.
„ 22. — 5 bivaly.

Egy megsebesült bika elveszett. Közűlök az egyik különösen gonosz természetű volt; torkára irányzott lövéssel leterítettem.

Január 23. Guasszo Nyuki. 1 orrszarvú, 1 bivaly, 1 vizibak.

A bivalyt már néhány nappal előbb megsebesítettem; ezért, a mint megpillantott, mindjárt rám támadott; 5 lépésnyi távolságból a torkába lőven, leterítettem.

Január 24. Guasszo Nyuki. 2 orrszarvú, 1 bivaly.

Mindkét orrszarvú, alig hogy megpillantott, rám rohant. Az egyiket a nyakába irányított lövéssel terítettem le. A másiknak támadása olyan meglepő és hirtelen volt, hogy alig maradt időm, a már lehajtott fejére rálőni. A fejre irányzott lövés ekkor sikerült először.

Január 25. Guasszo Nyuki. 4 bivaly.

„ 26. — 1 orrszarvú, 3 bivaly, 1 tehén-antilope (Caama).

A bivalyok egyike a lelesva-bozótban erősen sarokba szorított és nem hagyott föl az üldözéssel még akkor sem, midőn már két golyót kapott a torkába. Szerencsére még idejében fogyott ki a párája és döglötten rogyott le lábaim előtt. Három megsebesített bivalyt a sürű bozótban elvesztettem. Ezen a napon is (miként már ezelőtt is gyakrabban) újra azon megfigyelést tettem, hogy a bivalyok gyakran maradnak megsebesült társaik mellett és őket addig őrzik, míg meg nem döglöttek.

Január 27. Guasszo Nyuki. 2 bivaly, 1 orrszarvú.

A bivalyok egyike embereimet legalább 500 lépésnyi távolságból támadta meg. Útját állottam és kétszer a földre terítettem, de újra megint fölugrott és embereimnek neki szaladt. Csakis újabb három lövés után teritettem le.

Január 28. Guasszo Nyuki. 2 bivaly.

„ 29. — 3 bivaly. 2 tehén-antilope.

„ 30. — 2 orrszarvú, 4 bivaly (két kettős lövésre).

„ 31. — 2 orrszarvú, 5 bivaly, 2 zebra; 2 megsebesült bivaly elveszett.

Február 1. — 4 orrszarvú, 1 bivaly, 1 zebra, 1 orrszarvú, a melyet homlokon találtam.

„ 2. — 1 zebra, 1 vizibak, 1 tehén-antilope (Caama).

Február 3. Menetközben Nyemsz felé. 1 zebra.
„ 12. Mogodeni. 2 orrszarvú.
„ 13. Menetközben. 1 bivaly, egy lövésre 150 lépésnyi távolságból az 500. expresszből.
„ 15. — 2 bivaly.
„ 16. — 1 orrszarvú (fehér).
„ 19. Lorogi-hegyek. 3 zebra (valószínűleg Equ. Zebra).
„ 21. Menetközben. 1 orrszarvú.
„ 22. — 3 orrszarvú.
„ 26. — 2 beiza-antilope.
„ 27. A Nyirohegy lábánál. 2 elefánt. Az egyiknek agyara 56·5, a másiké 38·5 kilogrammot nyomott.
„ 29. — 1 elefánt; az agyarai 43·5 klgrmot nyomtak.
Márczius 2. A Nyirohegy nyugati lábánál. 1 orrszarvú, 3 elefánt.
„ 3. — 1 elefánt, 1 beiza-antilope.
„ 4. — 1 elefánt. Mindkét golyó (8. kal.) 90 lépésnyi távolságból, egész testén áthatolt.
„ 5. Menetközben. 1 elefánt.
„ 7. A Rudolf-tó partján. 1 viziló, 1 törpe pelikán.
„ 9. A Ngare Dabas mellett. 4 zebra. (Eq. Grevyi), 1 beiza-antilope.
„ 10. — 1 orrszarvú (kis fajtából).
„ 12. A Rudolf-tónál. 2 viziló (kettős lövésre).
„ 16. — 1 párducz.
„ 17. Menetközben. 1 orrszarvú (a kisebb fajtából), 1 elefánt.
„ 18. — 2 orrszarvú (a kisebb fajtából).
„ 19. A Rudolf-tó mellett, Aliánál. 2 Gazella Grantii (egy lövésre), 1 bivaly (var. aequinoctialis), 1 orrszarvú (a kis fajtából) és 2 elefánt (az agyarak súlya 32, illetőleg 53 kilogramm).

Márczius	21.	A Rudolf-tó mellett, Aliánál. 1 orrszarvú (a kisebb fajból).
„	22.	Aliánál. 5 elefánt. Az agyarak súlya: 108·5, 96·5, 26·5, 44·5 és 67 kilogramm.
„	24.	— 4 gyöngytyúk.
„	28.	A Rudolf-tó partján. 1 orrszarvú (a kisebb fajból), 1 elefánt 113 kilogramm súlyú agyarakkal.
„	30.	— 1 elefánt. Elefántcsont: 68 kilogramm.
Aprilis	17.	A Szer el Kario felső folyása. 2 orrszarvú (a kisebb fajból).
„	20.	A Stefánia-tó déli partja. 3 elefánt. (Az agyarak súlya: 75, 75, 28 kilogramm) és 1 borz.
„	24.	— 1 oroszlánt az 577. expresszből két lövéssel megsebesítettem. 1 krokodilus.
„	28.	A Rudolf-tó partján. 1 Grantii.
Május	17.	— 2 orrszarvú (a kisebb fajtából).
„	19.	— 1 orrszarvú (a kisebb fajtából).
„	24.	— 2 orrszarvú (a kisebb fajtából). 1 zebra Grevyi.
Junius	22.	Szuk-hegyek. 3 zebra.
„	28.	A Baringo-tónál. 1 orrszarvú (a nagyobb fajtából).
„	29.	Nyemsznél. 1 beiza-antilope, 1 vipera.
Augusztus	11.	A Guasszo Nyukinál. 1 orrszarvú, 2 bivaly, 1 kvagga. 1 Gazella Grantii.
„	12.	— 2 orrszarvú, 1 bivaly.
„	16.	Miviruni. 1 bivaly.
„	28.	Leikipia. 1 kvagga.
Szeptember	6.	Iveti határa. 1 orrszarvú.
„	18.	Mikinduni. 1 kvagga.
„	22.	Kambupatak. 1 python.
„	27.	Mdido Andei. 1 oroszlán.
„	28.	Csavo. 3 tehén-antilope. 1 kvagga.

Az expediczió tudományos eredményei.

Az eredmények földrajzi része és az útközben megejtett meteorologiai megfigyelések az 1890. PETERMANN-féle Mittheilungen 99. sz. Ergänzungsheft-jében vannak közölve.

A geologiai és petrografiai rész, a melyet DR. SUESS E., DR. TOULA F. tanárok, ROSIWAL A. magántanár és szerző dolgoztak föl a bécsi császári tudományos akadémia math.-természettudományi emlékirataiban olvashatók.

A zoologiai részt szintén a bécsi császári tudományos akadémiának üléseiről szóló jelentések vették föl. Math.-természettudományi osztály; C. kötet, 1891. junius 1.

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

I. FEJEZET.

NDORO. ÚTAINK LEIKIPIÁBAN ÉS A BARINGO-TÓHOZ.

(1887. okt. 8-tól 1887. decz. 7-ig.)

Lap

Csendélet a Kenia lábánál. — Egy kikujui leibon. — Élelmi szereket vásárlunk. — Kelleténél több esőt csinálunk. — Teleki megindul a Keniához. — Az esők hatása a vidékre. — Teleki fölmegy a Keniára. — Látogatásom a bambusz-vidékeken. — Négy oroszlán. — További terveink. — Teleki előre indul. — Vak lárma. — Egyesülés a Guasszo Nyironál. — Az Aberdare-láncz mentén. — Egy mászái hadjárat. — Vándor mászáik. — Bivaly-vadászat. — A Marmanett-hegyekben. — Lare lol Morio felé. — Letibesz. Leikipia leibonja. — Az expediczió megosztása. — A Guasszo Nyiro mentén. — Visszatérés Lareba. — Útam a Baringo-tóhoz. — A tó első megpillantása. — Gonosz hírek 3

II. FEJEZET.

NYEMSZ. VADÁSZÉLET A BARINGO-TÓNÁL. ELŐKÉSZÜLETEK ÉSZAKI ÚTUNKRA.

(1887. december 7-től 1888. február 10-ig.)

Megérkezésem Nyemszbe. — A nyemszi kuafik története. — Teleki útja Nyemszbe. — Maktubu élelmiszer hajhászaton. — Vadászatok a Baringónál. — Útunk a langyos vizekhez. — Dualla a kikujuiakhoz megy. — Elindulás Nyemszből. — Eltévedtünk! —

Lap

Vadászélet a Guasszo Nyukinál. — Állati élet a völgyben. — Ellátunk élelmi szerekkel egy kereskedő-karaván. — Menetünk egy kiszáradt tóhoz. — Visszatérés a Guasszo Nyukihoz. — Elejtjük az első elefántokat. — További vadász-élmények. — Dualla megérkezése és története. — Visszatérés Nyemszbe. — Előkészületek a tovább-utazásra. — Elindulás. — A szukok jönnek! — Ismét visszamegyünk a nyemszi tanyára 107

III. FEJEZET.

A RUDOLF-TÓ FÖLFEDEZÉSE.

(1888. febr. 10-től márcz. 6-ig.)

Szafari a pále pále! — A Baringo-tó. — Vezetőnk Szokoni. — Fehér orrszarvú. — Leikipia-fensíkon. — Lare Lólera. — Nevezetes hegyszakadék-képződések. — A Lorogi-hegyláncz. — Meglepő kilátás. — Matthews-hegyláncz. — Arany? — Vízben való szükség. — Vezetőnk eltévedt. — Hatalmas menet. — A Nyirohegy és lakói. — Újabb tudakozódások. — A zebra-fajok. — Elefántvadászatok. — A Nyiro-hegy mentén észak felé. — További vadásztörténetek. — A tó első megpillantása. — A Tamisz-forrásnál. — Haja puani! — A Rudolf-tó partján. — Keserves kilátások 176

IV. FEJEZET.

A RUDOLF-TÓ MENTÉN.

(1888. márczius 6-tól április 4-ig.)

Útnakindulás. — Az elveszettek egyikét megtaláljuk. — Rablóhadjárat nyomai. — A krátersziget. — Orkánszerű szél. — A Ngare Dabashoz. — Váratlan szerencse. — A Kuláll. — Közlekedés az elmolokkal. — Eredményes viziló-vadászat. — A Rudolf-tó nyugati oldala. — Találkozás vándorló elmolokkal. — Egy menekülő burkenedsi asszony szenvedéseinek története. — A Longendoti-hegy lábánál. — Egy leopárd a tanyán. — Egy vadászat meglepő eredménye. — Vízben szenvedünk szükséget. — Az Alia-öbölben. — Elefánt-vadászatok. — Az aliai elmolok. — Egy elefánt szétzúzza csolnakunkat. — Olcsó elefánt-csont. — Vadszamár? —

Lap

A resiátokhoz. — További elefánt-vadászatok. — Madsi a mvua. — Dualla elmegy a resiátokhoz. — Elárasztott erdőség a tóban. — Dualla élményei. — Egy menet szakadó esőben. — Megérkezés a Rudolf-tó északi végéhez. — A resiátok oromájja 238

V. FEJEZET.

A RESIÁTOKNÁL ÉS A STEFÁNIA-TÓHOZ.

(1888. április 4-től május 14-ig.)

A resiátoknál. — A Rudolf-tó északi vége. — Az esők elárasztják a vidéket. — A resiátok. — Mborro- és csarra-gyöngyök. — További tudakozódások. — Barátságot kötünk a resiátokkal. — Az oromáj. — Terveink ellenállásra találnak. — Halfajok a Rudolf-tóban. — Donyirót férjhez adjuk. — Menet a Stefánia-tóhoz. — A tavat elhagyatva találjuk. — Elefánt-vadászat. — Randilék és boranék. — Madárélet a tó partján. — Matlé és Arbone. — A Stefánia-tó képe. — Visszatérés a resiátokhoz. — Vízhiány. — Minden rendben van. — Nem akarnak tovább ereszteni. — Kényes helyzetben. — Újabb elhatározások. — Menet a bumákhoz. — Készülődések a visszatérésre..... 314

VI. FEJEZET.

A TURKÁNÁK ÉS SZUKOK ORSZÁGÁN KERESZTÜL.

(1888. május 14-től julius 30-ig.)

A hazautazás. — Takufa jote, bvana! — Mérget lövelő kigyó. — Himlőbeteg a karaván ban. — Újra az elmoloknál vagyunk. — A vulkáni vidéken. — Átlépjük a turkánák országának határát. — Az első ismeretségünk a benszülöttekkel. — Nincs fű, nincs víz. — A Kério-folyó partján. — Tumbáo. — Turkánaország földje és népe. — Gatérr felé. — Kirándulás Kágematba. — Lémagori. — Újra tartunk eső-saurit. — Visszatérés Gatérrba. — A Dönye Erokon át Nyamátakba. — Tevevétel. — Ökreinket ellopják. — Laminacsán leibonnál. — A Trrguellhez. — Egy pár szó a karamojokról. — Nincs poso! — A Trrguell mentén a szukokhoz — Olcsó elefántcsont. — Ngabótoban. — Kereskedő-

Lap

karaván. — Éhinség. — Szukok jönnek látogatóba. — A Kério felső folyásánál. — Nincs mentség! — Rablás szükségből. — Megpillantjuk a Baringot. — Megérkezés Nyemszbe 381

VII. FEJEZET.

VISSZATÉRÉSÜNK A BARINGO-TÓL A TENGER PARTJÁRA.

(1888. julius 30-tól október 28-ig.)

Pihenő Nyemszben. — Megindulás hazafelé. — A Guasszo Nyuki melléki vadászterületen keresztül. — Szubugia- és a Dandole-hegyek mentén a Naivasához. — A Leikipia-fensíkon. — Ismét a kikujuiaknál. — A Kibo a látóhatáron. — Ukambanin keresztül. — Ukambani földje és népe. — A Dsulu-láncztól délre fekvő kráter-vidék. — Távetában. — Zánzibár felé. — Záradék 483

A II. KÖTET KÉPEINEK JEGYZÉKE.

	Lapsz.
Teleki Sámuel gróf	Címkép
A Kenia	1
Pávadarúk	9
A bambusz-sürűségben	17
Vizibak-szarvak	23
Aggodalmas várakozásban	33
Az egyenlítő-alji tanyahely	41
Vándor mászáik	49
Mászái harczos-csoport	57
Mászái harczosok evés közben ..	65
A Guasszo Nyiro folyammeder egyik része	73
Mambo kva muungu, bvana !...	81
A Baringo-tó	88
Nyemsz Mdogo	113
Alcelaphus Cokii	115
Alcelaphus Caama	115
Kudu antilope-szarv	117
Találkozás három oroszlánnal ..	119
Beiza-antilope-szarvak	121
Orrszarvú-vadászat	124
Teleki gróf hirtelen két bivalylyal áll szemközt	129
Nőstény, hím elenn antilope-szarvak	131
Ndorobbo-fegyverek	134
Egy orrszarvú megtámadja marháinkat	137
Mohammed Szeiff bivalytól üldözve	145
A szukok jönnek !	161
Nyemsz	163
Térképe azon területnek, a melyet bejártunk	175
Szokoni beszél	177
Vízhiányban	193
Gaz. Wallerii James	195
Beiza-antilopék	201
Donyiró	209
Burkenedsi paizs	210
Equus Burchelii	213
Equus Chapmanii	215
Equus Grevyi	215
Elefántvadászat a Nyiro-hegyen.	225
Az afrikai elefántkoponya csontváza	227
A Rudolf-tó déli vége	233
A nagy kráter-sziget a Rudolf-tóban	241
Kemény éjjeli tanya	249

	Lapsz.
A vizilovakat a partra hozzuk	257
A déli elmolo-szigetek	265
A Longendoti-hegy	269
Leopárd a tanyánkon	273
A szoros vízmedenczéjénél	281
Elefánt-csendélet	285
Az elefánt szétzúzza csolnakunkat	289
Alia, az elmolo-telep	297
Resiát füldísz	299
Vasgyöngyök	299
Kolika elleni szer	301
Támadás két oldalról	305
Április 2. tanyahelyünk környéke	307
Megérkezés a resiátoknál	311
Tábori jelenet Resiátban	321
Resiát-paizsok	323
Resiát-dárdák	323
Resiát mezei munka-szerszám	324
Resiát-nő	329
Resiát-férfi	333
Adenium speciosum	337
Crinum ammocharoides	339
Fonott tejesfazék a randiléknél	345
A Stefánia-tó délkeleti része	353
A bumák (murlék) fabuzogányai	360
Hadi kés	360
Buma (murle) nő	361
Barátságkötés a resiátoknál	369
Tanyánk a Rudolf-tó déli végén	385
Harcsa-fogás	393
Turkana-harczosok támadása	401
Turkana karékszer	403
Turkana nyakékszer	404
Turkana harczos	408
Turkana férfi	409
Fiatal turkana struccztollakból való fejdíszszel	417
Turkana fabuzogány és dárdák	418
Turkana-dohánytartó	424
Lágyék-zsinór	424
Turkana-nő	425
Turkana benszülött	427
Tanyánk a poso-fák alatt	433
Lémagori leánya	442
Szuk-leány	449
Sauri szukokkal	457
A burkenedsi asszony elmerülése	465
Szuk fülbevaló	467
Typikus faforma	477
Átkelésünk a Murentat-folyón	481
Vadászat a Guasszo Nyukinál	489
A Naivasa-tó partján	497
Kis kecskepásztorunk	513
Harár	527

TELEKI SÁMUEL GRÓF felfedező útjának átnézeti térképe.

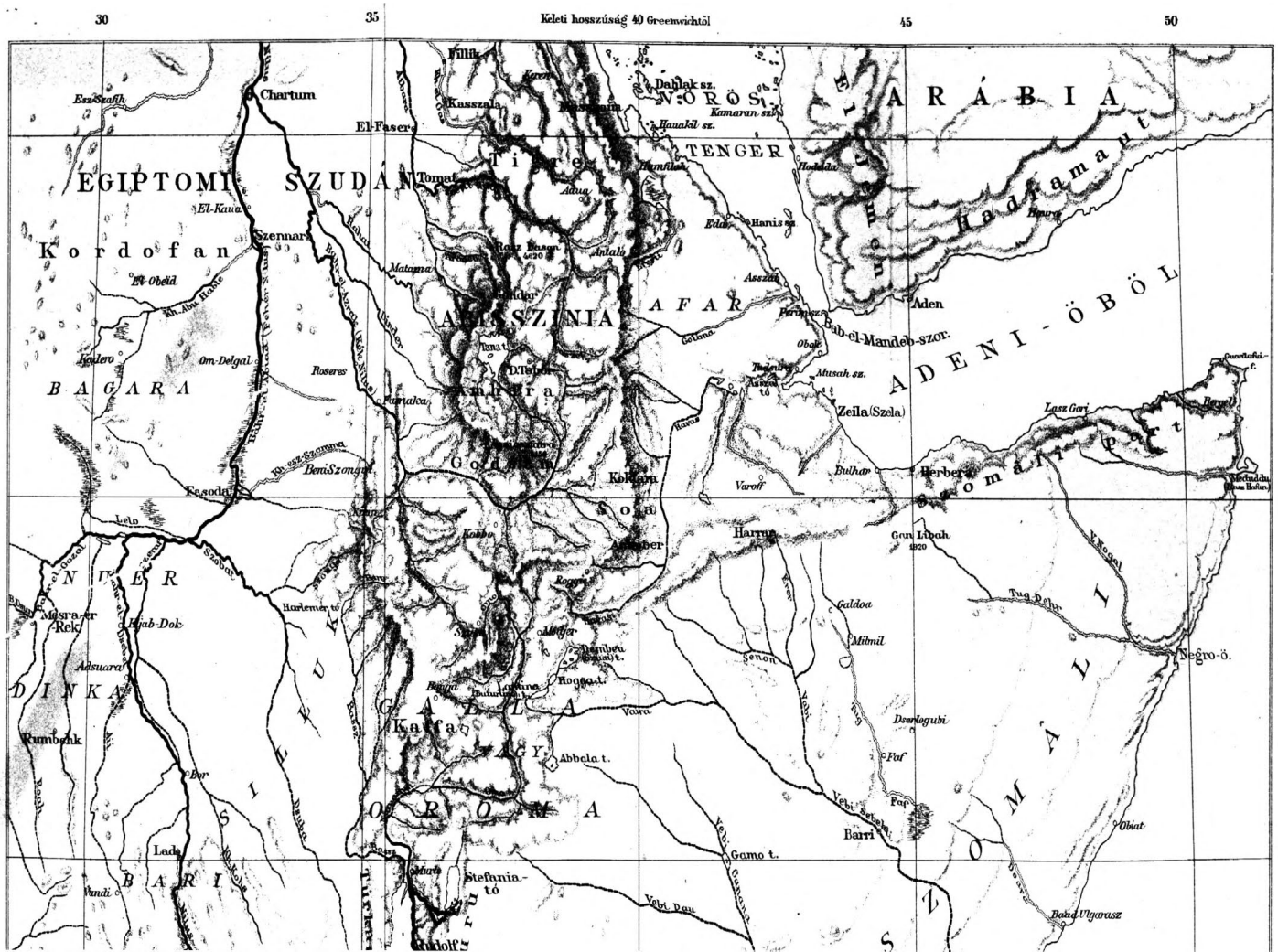
30
35
Keleti hosszúság 40 Greenwichtől
45
50
15
10
5
Fillik
Kasszala
Dahlak sz.
VÖRÖS-TENGER
ARÁBIA
Hauakil sz.
Kamaran sz.
Chartum
Esz-Szafih
El-Fascher
EGIPTOMI SZUDÁN
Tomat
Tigre
Adua
Hodeida
Hanis sz.
Edd
Hadramaut
Beura
El-Kawi
Szennar
Kordofan
Kaffa
Matamma
Antalo
Aszab
Aden
El-Obeid
Ad-Abu Hamr
AFAR
Perim sz.
Bab-el-Mandeb-szor.
ADENI-ÖBÖL
Obok
Tadjura
Musah sz.
Aussa t.
Zeila (Szela)
Lasz Gari
Berbera
Somali part
Bagara
Om-Delgai
Roseres
Fazoglo
Beni Szongol
Kokian
Harrar
Somali
Harmu
Gran Lobah 1920
Galdoa
Milmil
Negro-ö.
Dsserlogubi
Faf
Barri
Obiat
Gamo t.
Yebi Dau
Bohd Ulgarusz
Stefania-tó
Rudolf-tó
Lado
Bari
Dinka
Nuer
Rumbek
Abbala t.
Ora
Kaffa
Galla
Somali
Sileuka
Nil
Bahr el Abiad
Bahr el Ghazal
Bahr el Arab
Bahr el Azrek
Sobat
Baro
Akobo
Pibor
Adsuara
Hajab-Dok
Meira-er Rek
Lado
Szobat
Harlemer t.
Jubo
Juba
Webi Szebeli
Webi Gudaiana
Webi Dau
Tug Dehar
Ganale
Daua
Webi
Dambea t.
Roggo t.
Varra
Szeon
Varoh
Bulhar
Gumaratport
Mecsidda
Ghesa Hofun
Gumarat-f.
Lasz Gari
Beyla
Ras Bir
Ras Antalo
Ras Aszab
Ras Hafun
Ras Gumarat
Ras Obiat
Ras Bohd Ulgarusz
Ras Dumeira
Ras Dumeira
Ras Dumeira

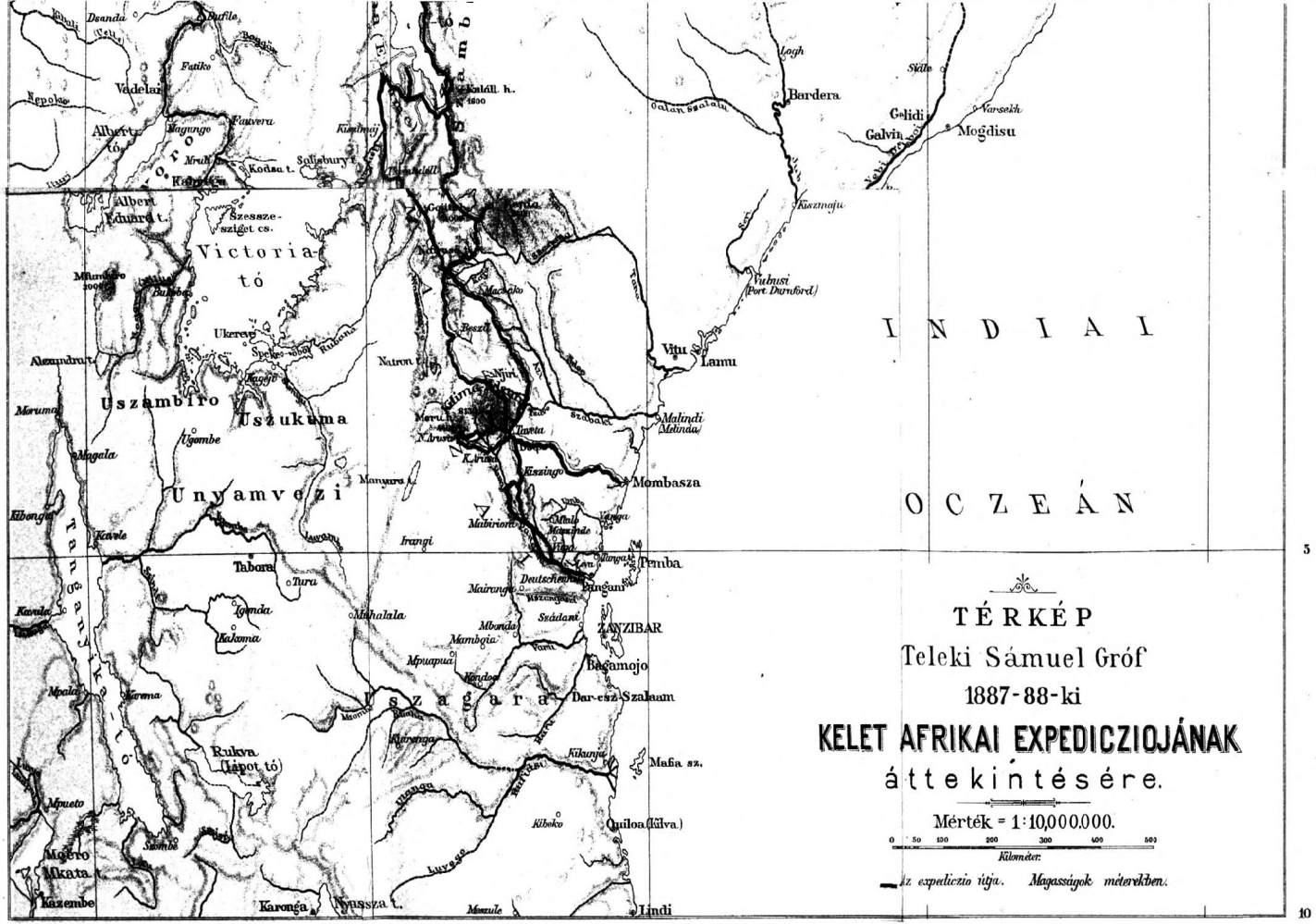
Victoria tó
Albert Eduard t.
Szesszesziget cs.
Albert tó
Uszambiro
Uszukuma
Unyamvezi
Tanganyika tó
Rukwa (lapot tó)
Nyassza t.
Karonga
Kazembe
Mpweto
Mgoro
Mkata
Tabora
Kawele
Ugogo
Usagara
Mpuapua
Mambgia
Mbonde
Mairango
Deutschendorf
Pangani
Pemba
ZANZIBAR
Bagamojo
Dar-esz-Szalaam
Mafia sz.
Quiloa (külva.)
Lindi
Mombasza
Melinda
Malindi
Vitu
Lamu
Bardera
Galvin
Gelidi
Mogdisu
Vuhusi (Port Durnford)
INDIAI
OCZEÁN
Kilimandscharo
Kenia
Kaliándi h.
1890
Kalalu
Kaniaga
Kiwu
Albert Nyanza
Kiwanga
Kikunja
Kibokó
Mpala
Kirema
Mpueto
Sambe
Kasema
Igonda
Mahalala
Kawala
Irangi
Mabiriona
Kiwanga
Kisingo
Mangea
Mwaschute
Kiwindja
Sudani
Kiwindje
Kondoa
Kiroroga
Mpala
Kaniaga
Kiwanga
Kikunja
Kibokó
Mpueto
Sambe
Kasema
Igonda
Mahalala
Kawala
Irangi
Mabiriona